Նիւթ 2500 հատ

Պատկեր 200 հատ

1912 ԹԷՈ ԴԻԿ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

6 ՐՐԴ

5 ԱՐԻ

ՀԱՅԵԱԼԸ ՊԵՐՀԱՆ ՎԱԼԱՀԱՆ

ՏՊ. ՏԷՐ ՇԳՐՄԷՍԳԱՆ

(15 Ղրս. Գաւառ.) Գին 12 Ղրս. (Osmr երկիր 3 Ֆր.)

ԹԷՈԴԻԿ

ԱՄԵՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳՈՂՑԸ

ԱԶԱՏ ՀԱՅՈՒՆ ՊԱՏԻԿ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆԸ

1912

Գ. ՊԱԼԵ
Կ. ՊՈԼԻՍ
G. BALENT

ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՏԱՐԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Վ. ԵՒ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Կ. ՊՕԼԻՍ

1912

Ա. ՄԱՍ

ՆԱԽԱՄՈՒՏ

Զ. Տարի

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

5-2020

Նոյեմ Հայ Գեղագրութեան

ՏԱՐԵՑՈՑՑՍ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՈՒՍ ՁԵՌՔԸ

. . . Այլ եւս աւելորդ աշխատանք մը պէտք է սեպուի տարեցոյցներուդ գնահատութիւնն ընել, առաւելութիւնները ցոյցադրել եւ արժանիքիդ փոստեր քաղել։ Որովհետեւ, Թէ ոչ գրոցական քննութեամբ, ստացուած արդիւնքներով Տարեցուցագիտութեան Մագիստրոսի աստիճանին հասած ես աներկբայապէս։ Նոր իղձերով կը շնորհաւորեմ եւ կ'ողջունեմ սիրելիդ, լծակիցդ ի Տէր եւ ամոլակիցդ ի գործ։

ՄԱՂԱԽԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Բէր-

Ձեր գործն իմիջին շնորհաւորելի եւ կարեւոր յաջողութիւնն ու յառաջդիմութիւնն աներկբայելի են, շնորհիւ ձեր անկուլ աշխատութեան որ յաղթող է ամենայնի։ Շա'ս ապրիլ, եւ ամէն տարեգլխի՝ ձեր բազմաթիւ ընթերցողաց ընծայէք միւն եան զմիւսն աղուոր ծաղկեփունջեր։

ԳԷՈՐԳ ԵՊՍԿ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

Մ-ն-լ-Բ-

. . . Ամէն տարի այդ քննոյզ աշխատանքին մէջ կը տեսնուի արփաձեւում մը դէպ ի կատարեալը։ Ազգ. նորութեանց Ծանգարանն է ամէնո'ւն ձեռքը և ամէնո'ւն մատչելի, եւ երբ գրականութիւնը իր ամրութեան վրայ կոչ լայ, լացողին ձեռքը կը տրուի Թէոդիկի Տարեցոյցը, ուր հին ու նոր մտքերու աշխատանքը հիւսեր են մարգարտայեռ էջեր։— Բարի է Թէոդիկ. բնութեան օրէնքին հետեւելով՝ ծաղիկներու միջեւ խտիր չի դներ. հոն, իր Տարեցոյցի ծոցին մէջ գուրգուր խանդաղատանք մ'ունին վարդապետն ու վարժապետը, տաղանդներն ու տղաքները, մտքի տէրն ու դրամի տէրը։ Բայց այս ներողամիտ հիւրընկալութեան առեն, ինք իր կողմէն միայն ցուցադիր կ'ըլլայ, գովեստներու մէջ ձեռնպահ մնալով։

ԱՏՐՈՒՇԱՆ

եւ այս լաւ է։

Գ-ր-թ-ո-ւ-թ-ն «Ա-ղ-ի»

Ո-ւ-յ-ի-ն, ա-ր-մ-ա-ն-դ-ի Բ-ո-վ-ի մ-ը, ի՞-նչ ա-ռ-ա-ր-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն-ներ ու Ձ-ե-ր Տ-ա-ր-ե-ց-ո-յ-ց-ը։ Ին-չ ու-ր ա-լ ը-ն-ե-լ-ի-ք-ն-ե-ր-ը ա-յ-ն-պ-ե-ս ի-ն-չ-պ-ե-ս կ-ա-ր-ո-ղ-ա-ն-ա-ք ե-ն ը-ն-ե-լ, ի՞-նչ մ-ա-ր-դ-ի-կ-ն-ե-ր ը-ն-ե-լ Ձ-ե-զ-ի, ու ը-ն-թ-ե-ր-ց-ո-ղ-ա-կ-ա-ն ք-ա-ր-ա-վ-ա-ն-ն-ե-ր-ը։ Բ-ա-յ-ց ա-ն կ-ա-պ-ո-ւ-մ-ի է ու-ր-ի-շ Ձ-ե-ր կ-ե-ա-ն-ք-ի-ն ա-ն-ա-ն-ո-ւ-ն-ը, Ց-ո-ղ-ո-ւ-մ-ո-ւ-ն-ը։ Ա-յ-ն-պ-ի-ս ա-ն-ո-ւ-ր ք-ա-զ-պ-ա-ն-ք-ի-ն մ-՛ը Ձ-ե-ր գ-ե-ղ-ե-ց-ի-ն ե-ւ ը-ր-դ-ո-ւ-ն, — Գ-ո-ւ-լ-ո-վ Ց-Ա-Ի-Ե-Լ-Ո-Ւ-Ա-Ն-Ց-Ի-ն «Վ-ե-ր-ջ-ի-ն կ-ո-ւ-ռ-ը Մ-ա-հ-ո-ւ-ե-ր-կ-ի-ն» ա-ր-կ-ա-հ-ա-ռ-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն, ա-ր-իւ բ-ա-ն չ-ե ա-յ-ն ի-ն-չ-ո-ւ ի-ն-չ-ո-ւ հ-ր-ա-լ-ա-ւ-ե-ր մ-ը ա-ճ-ի, ա-ր-ա-ւ-ո-ւ-թ, ք-ր-ա-ն-ա-ս-ի-ր-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն, — գ-ո-ւ-ա-ն-ա-ն-ո-ւ-մ-՛ը ը-ն-թ-ա-ց-ո-ղ-ի ք-ր-ա-ն-ա-ս-ի-ր-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն մ

Ձեր գործին նուիրուած գովեստները քնաւ չափազանցուած չեմ սեպեր: Անխոնջ աշխատանքն ու անվհատ յարատեւութիւնը միայն, — որոնց արդիւնքն ու ապացոյցն է այս գիրքը, — բաւական են սիրցնել տալու զայն ամէն Հայու՝ որ մեր ցեղին մէջ դժուարութեանց եւ խոչնդոտներու առջեւ շտեմով վիաթելու պակասութիւնը վրայ կը ցաւի: Ձեր աշխատութիւնը սակայն ապարդիւն պիտի մնար, եթէ յառաջդիմասէր միտ մը ու գրական ճաշակ մը պէտ եղած ուղղութիւնը չտային անոր: Ահա այս գանազան յատկութեանց միութիւնն է որ եզական cachet մը կու տայ ձեր գործին: Ինձ համար է'ն շահեկան մասերէն մին՝ կենսագրութեանց այն շարքն է, որով տեսակ մը հայկական «who is who»ի հիմերը ոկսած էք դնել, եւ որ ինչ ժամանակի մէջ վիճակուած է անհրաժեշտ դառնալ ոեւէ Հայու որ հանրային կեանքի հետաքրքրութիւն կ'ըլլայ:

ՄԻՔԻԱՅ ԱՐԱՊԵԱՆ

Մ–ն–է–Բ

. . . Նորութիւններու Թանգարան եւ ածու գեղաքոյր ծաղիկներու ։ ձաշակաւոր միտք , այն պարսկական նկարէն գորգերուն պէս ։ որոնք ամէն տարի կը վերանորոգուին իրենց շքեղութեամբ եւ արժէքին մէջ ։

Ս–Ղ *ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ*

Աւելի խղճամիտ ընտրութիւն մը կայ այս անգամ եւ աւելի նոխ պարունակութիւն մը :

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԼԷՋԵԱՆ

Գ–հ–է–Բ

Ձեր Թանկագին նուէրը վերստին կու գայ գտնել գիս իմ առանձնոցիս մէջ։ Թղթատեցի զայն. ամբողջ տարի մը պիտի Թղթատեմ զայն. ու վերստին բազմաթիւ անգամներ պիտի վերադառնամ անոր, ինչպէս կ'ընեմ ձեր նախորդ գալակնեբուն ։ Ու, գնահատութիւնն ընելու համար ձեր աշխատութեան՝ այլ եւս շատ հասարակ պիտի ըլլար ըսել Ձէ անիկա խիստ շահեկան է ու կենդանի, եւ անոր բարեկամութիւնը կը փարատէ ամէն ձանձրոյթ։

ԱՐՏԱՇԵՍ ՑԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Մ–լ–ը–Բ

Ա–Ն–Ե–Ն Բ–Ա–Ն –Ա–Ն Լ–Ե–Ր–Ա–Վ Լ–– Է Տ–Ր–Է–Ց–Ա–Յ–Ն–Ե–Ր–Ը Գ–Ե–Լ։ Ա–Ն՝ Լ–Ա–Ն–Ե–Ր–Ը –Ա–Ն Ե–– Ե–Ր–– –Ր–– Ե–Ր–Ա–Վ –՛–Ը Գ–Ե Պ–Ր––Ը, –՛–Ը Գ–Ե Ֆ–Ե–Ղ–Ը–Ր Լ–Ը Պ–Լ–Ո–Ւ–Ի։ Ա–Լ–Ե–Ր–Ի–Ր 4 Հ–Վ–Ե–Ր–Ե–Ն Յ–Ա–Յ–Ն–Ե–Ր Լ–Ը Բ–Ե–Ր–Ե– Լ–Ը Ֆ–Ա–Յ–Ն–Ե– Հ–Ն, –Հ–Ա–Ֆ–Է–Ն Խ–Ք–Ե–Ր–Ֆ–Է Մ–Ը Պ–Ե–, Փ–Ն–Ը Ե––Ն ––– Յ–Ա–Յ–Ն–Ը –Ա Լ–Ը Ե–Ն–Ե– –Ն–Ն–Ա Գ–Ե–Լ։

Ռ. ՍԵՒԱԿ

Լ–օ–Ն

Տարեցոյցդ կատարելութեան ծայրագոյն ասպիճանը հասած կը սեպուի, յաջող մրցում մը մղելով Եւրոպական համանման արտադրութեանց հետ: Սոսկ կուսակցական պայքար մղող Թրխկիայը եւ ո՛չ իսկ գրական հանդէս մ'ունի այսօր: Այդ զգալի պարապը լեցուցնելու եւ բարոյական ևանկութիւն մը մատակարարելու սահմանուած ըղայ կարծես «Ամենուն Տարեցոյցը» ի՛ ամեն ձաշակի ու հասակի յարմար զանազան ընտիր նիւթերով:

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՇԱՐԵԱՆ

Մեծ հետաքրքրութեամբ թղթատեցի անոր էջերը եւ շատ գոհ մնացի: Անիկա գծած է այլ եւս իր ճամբան որ լուսազոյնն է:

Ամէն տարեգլխու պիտի փնտռուի եւ պիտի ծառայէ ո՛չ միայն վաղանցուկ հանելի ժամանց մը հայթայթելու, այլ պիտի ունենայ մնայուն արժէք մը, ապագայ ուսումնասիրութեանց համար դառնալով անսպառ տեղեկութեանց եւ document ներու աղբիւր մը։ Կենսագրականներու եւ ժամանակագրութեան բաժիններ այս տեսակէտով մեծապէս գնահատելի են:

ՅՈՎՀ. ԴԱՂԱՆՃԵԱՆ

Ե–ր–է–Բ

. . . Ապրուած կեանքի ճոխ եւ շատ օգտակար հատոր մըն է ։ Ամէն ոք կրնայ կարդալու բան մը գտնել հոն։ Ի՞նչպէս կրցաք այդ ահագին աշխատութիւնն առանձին գլուխ հանել։ Կը շնորհաւորեմ ։ Ինչո՞ւ համար 3 ամիսը անգամ մը պզտիկ յաւելուած մը չէք հրատարակեր ։ Ձեզի պէս աշխատողի մը համար մեծ բան մը չէ ասիկա ։

ՊՕՂՈՍ ՔՕԼՕՂԵԱՆ

Բ–ր–է–Ը

Տարեցոյցիդ գովեստը ինձմէ չէ՛ որ կ'սպասես հարկաւ : Զիս լացուցիր · հեծկլտալով կարդացի «Ուղեւորութիւն յիշատակներուս մէջ»ը ։

Ց. Ռ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Այ–ս–Բ

Ընդելուզուած ադամանդ,
Կամ Ջ« ժառտէն տը Բլանդ»,
Կամ «քլիւպ» մը, իրարու
Ուր տուեր են «ռանտէվու»
Մեր գրողներ որ տարին
Անգամ մը լոկ կ'երեւին։
Ատ ո՛րչափ նիւթ, Թէոդիկ,
Գիրեր՝ լուի զերդ տոտիկ։

Քանի՛ քանի՛ գիշեր դուն
Արդեօք կեցար միշտ արթուն,
Որ այդ ամէնն պատեհաստով
Ժողվես, բերես քովէ քով։
Իմ ծափեր'ս, Թէոդիկ.
Ըրածդ չէ գործ պզտիկ։

«Կ–վ–ը–ը» *ՌԱՈՒԼ - ԲՕՆՇՕՆ*

Զ–ն–՛ղ հ–պ–ը՝ ը–ռ–ն ա–հ–մ–բ–ր–ը–ռ–Բ–ո–մ է՝–պ–ա–ւ–Բ–մ –Ֆ–ն ա–մ–ն–ը–բ, և ը–ռ–ն ֆ–Է–Ղ–Է–յ–ո–Բ–Ռ–ն–Ն–Ը–բ–Ֆ–ն Իշ Հ–է–ա–ն ա–լ–ո–Ի–Ը–բ–Դ–Ն–Ը–բ։ Ա–յ–Ր ե–ֆ–ը–լ–ը–ա–ռ Ը–բ–Ե՝ Է–ը–ա–Ի–Ը–Ֆ–Ն ֆ–ա–ռ–Բ–Ը–ա–Ի–Ը–Ֆ–Ն Ե–Ր–Ե–Ի–Ը–Ֆ–Ն Ի–Ր–Ի–Ե ––– ղ–ա–ը–Ֆ–ա–է ֆ–ա–մ–Ն–Ը–Ե Իշ Հ–յ–Ռ–յ–Ռ–Բ։ Ա–Ն–է–Ի–ը–ռ–Ն–Ը–Ե ը–ռ–ն ա–Ն–Ն–յ–է ա–բ–ֆ–Ն–է ե էը ––ա–––ն։

ՍԱՐԴԻՍ ԱՄԱՏԵԱՆ

Ի–Ղ–Է–Ր

. . . Ի՛նչպէս հաշտ ու խաղաղ՝ ամեն դասակարգի մարդիկ , իրար ի վեր կը կարդան : Առեւելագէտը , փողատէրը , գրագէտը , կղերը եւն. գիտար կ'ամբողջացնեն, եւ մենք որ ժամանակաւ անուններ չտած էինք միայն, այսօր անոնց դէմքերուն հետ կը տեսնենք նաեւ անոնց հոգիները : Վերջնագոյն էջերուն մէջ կը գտնէք Տարի-բոլորին փետուրները ցիրուցան, Միջազգային սուրբերու շիրիմներ, որոնց վրայ կարծես թէ ակամայ կը կարդաս հրաւէր մը· «Մեր եռեւեկ եկէք , եթէ կ'ուզէք անմահանալ» : Ձշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի որ այդ Տարեցոյցը դասագիրք մըն է ժամանակակից պատմութեան, օգտակար գիտելիքներու, եւ հաւասարութեան գործնական հարոզիչ :

ԽՈՐՈՎ

Դ–Ի–օ–ա–Ն «Ա–Ի–Ե–Լ–Է»

. . . Մեր հին, տամար բուռող չոր օրացոյցներէն մինչեւ հոս բաւական միջոց կայ, զոր Թէոդիկ եւ ուրիշներ կտրած են անհատական ջանքերով: Բայց Թէոդիկի ջանքերն այս մասին աւելի

շնորհաւորելի են, որովհետեւ իմի կրցած է գծել մտգակաս այն գաղտնիքը որով կը յաջողի մէկ ծայրէն միւսը հեռաձրեակաս ու հաճելի լսծայել իր պատրաստած տարեցոյցները: Անցեալ 4 տարիներու ընթացքին շատեր գայն առած, կարդացած ու շատ գոհ մընացած ըլլալուն վստահ՝ մեզի հոս ալեւորդ կը համարիմ շուկայիկ յանձնարարութիւններ ընել ներկայ տարուանին համար:

«Ա-եռ-բեր» էրեւոն-ան ԴՐ. Հ. ԴԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

Յներեկուան դադարի մէկ ժամս գրական աղուր վայելքով մը անցուցի, Թաղուելով «Յաւելուած»իդ մէջ, Քեզի հետ տարեցոյց հրատարակողներուն աչքը լոյս յաւելուածդ առանձին՝ իսկ կրնայ մոլիլ անոնց ամբողջութեան հետ: Անսահման հիացումս կը յայտնեմ այն սրատուչ պատկերին համար, որ «Ինձիրիքլի Մուսհաֆա»ին շունիցին առջեւ բրած երկրպագութիւնը կը ներկայացնէր Վերջին յուշեր Մահաշխարհիկին մէջ, ՍԱՐԳԻՍ Ս. ՍԱՔԱԵԱՆ

Սէթ-որ

Թ-յԼ ո՛ր-ը մ-եր-մօրէն ընդհա-ր-եմ ամաճորաբեր Նոր Տ-բէն Ե... ամեճաբեր Նոր Տ-բեցոյցդ, Յ-է հրատարակաւ Ծնո-նդն -- ... հր-լ-փեղ մ-ւէդ ձնո-նդ՝ -- «Յ-ել-ա-»ը: Սվ-ղ Մ. ԻՍՊԻՐԵԱՆ

Այս տարուան տարեցոյցդ գերազանցապէս հետաքրքրական գտայ, մտերիմս ընելով զայն զաւառի քաշուած խուցիս մէջ: Անոր անձնիւր էջը կը պարունակէ խօսուն դէմքեր և հետաքրքրական էջեր, Բոլոր ընթերցումներէս՝ Տարեցոյցներուդ պատուոյ տեղը տուած եմ: (Տնօրէն Ազգ. Վ-բ-ր-ան.-ոց) ՏԻԳՐԱՆ ՕՀԻՐՄԵԵԱՆ

Էլ-ւէ Շեհիր

Շհատկը տարեցոյցդ շատ փառաւոր գործ մ'է, եւ տարակոյս չունիմ որ այդ երկասիրութիւնդ տարուէ տարի կատարելագործելով՝ յաջողող մարդու հպարտութիւնը կ'զգաս: Հեղինակ եւ հրատարակիչ՝ արժանի էք երկիր ու երկիր շնորհաւորութեան: ԱՐՇԱԿ ՓԻՆՃԱՆ (Սբ-ր-յ-ր-ե)

Լ-ն-ո-ն

Կ-ր-ա-ք Ձեր «Ֆ-ա-ոերբեն հիւթերութը» Կը -երբէ ա-ոպ-ո- է-ւել ղ-ն- Ո-ւէթ է-ւթէ, ճ-ն-ա-ղ-ւէթ, ե-ոյ-է, Բ-ոյբէ և -ո-ր-ո-ո-է է-ո-ր-ո-ր ո-ն է է-ր-է-ո- Եղէ-ոյէ, Ջ-ն-ն-ո-ն է-ո-ր-հ-ղէն Ն-ո-ր-ն-ե-ր-ը է-է-ո- Բ-ն-է-փ-է-ն Եէ-ո- Ձեր յ-ո-ո-ո-ն-ը՝ ա-ն-հ-ն գ-ո-ո-ր-փ-է-ո-ւ-է-ո- ճ-հ-ո-ո-ն Ն-ո-էր-ո-ո-ն՝ պէ-ո իմ է-ո-ր հէ-ց-ո-փ- ն-ե-ն ա-ե-ւէ է-ո-ր-ո-ն-է-ց-ո-ց- Ձեր Տ-ր-ե-ց-ո-յ-ց-ն է-ն հ-ե-ո-ո-ր-ր-ե-ո-ւ-ո- ր-ո-ը է-ո-ւէ ե-ր-ո-փ-ե-ն-ե-ր-ո- է-ն-ո-փ-ր-ո-է-ո-ն-ն-ե-ր-ը պ-ր-ը, ա-ե-ո-ո և հ-ո-ե-ց- Ձեր Տ-ր-ե-ց-ո-յ-ց-ը՝ հ-ո-յ-ր-ն-է-ո-ն հ-ո-ն-ց ի-ւ-ր-ն-ր-ն՝ ա-ն-ն-ն ա-ե-ւէ ց-ո-ո-ն-ը է- Մ-է-հ-ո- ն-ը-ն-ն՝ ո-ր-ո- ց-ո-ր-ւ հ-ո-ո-ո

կան ժխտիվ մը։ Զգենք հոծ լռականութիւնը — որ անհրաժեշտ թնկեր մ'է ամէն դասակարգէ անձանց՝ իրենց փնտուածը հոն գտնելու համար — սոյն Տարեցոյցը կրնայ հանդիսանալ Տարւոյս գրական գլխաւոր դէպքը։ ԺԱՄԱՆԱԿ

Այլ եւս բառ մը անգամ չենք գրեր անոր վրայ, որովհետեւ չենք կարծեր որ նաեւակի տէր Հայ մը չվտրայ անպատճառ ձեռք անցընել զայն եւ լափելով չկարդայ։ ՆՈՅՆ

Թէպէտ շշմեցայ երբ մտիկ ըրի, Որ չէ նմանէր երկու օրուայ լսածներուս ղրկուած դեսպան մըդոց հարց ու փորձին։ ԹԱԹԱՒԱՂ

Թիֆլիզ

Առաջադէմ, զարգանալի եւ . . . շարունակելի։ ԿԱՎԱՌՕՇ

. . . Հոյակապ ըսուելու արժանի այս բռնագրան աշխատութիւնը որ իր նախորդները գերազանցելու կոչուած է՝ մեր գրականութեան մէջ անմոռցելի կը դառնայ։ ԿՈՂԱԿ

. . . Պոյէրզերդ ճի «Ցելոյծ»ը բրած էլէր հէր իւ խոշնի վերջոզ տրուն ընդհանի պոհմութնը. Ցէրբէր, խզճդր և դուրսդոյծ չէզոհութիններվ։ ՆՈՅՆ

Շեղ հատոր մը դարձեալ կու տայ փուրջաճ Թէոդիկ, որ նախորդ 4 հատորներուն հետ կը ներկայացնէ հայելի մը, ուր կարելի է տեսնել մօտաւոր անցելոյն հայ գրական կեանքը զգալի կերպով։ ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

Իրհոհ

«Ազգային Տարեցոյցը» զոր ահա տարիներէ ի վեր կը խմբագրէ Թէոդիկ, գրական աշխարհին մէջ իրեն շինեց տեղ մը. դառնալով սպասուած անհրաժեշտութիւն մը։ Հեղինակը իր այս գործին կը յատկացնէ տճնաչաք աշխատութիւն մը՝ նորութիւններ գտնելու եւ տահեկան էջեր ստեղծելու։ Իր այս տարուանն ալ ամբողջութեանը մէջ առաջնութեան կարգին վրայ՝ գրական օրանչելիք մըն է, արժանի ամէն գնահատութեան։ ՉԵԶՈՒ

Իրհոհ

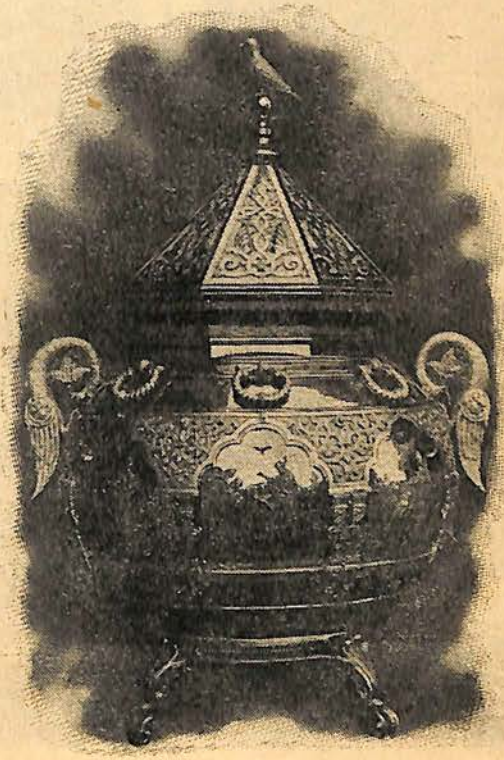
Տարեցոյցներու առատութեան մէջ որ քանի մը տարիէ ի վեր կ'ողողեն գրական հրապարակը, միշտ առաջնակարգ պիրքի վրայ կը գտնուի «Ազգային Տարեցոյցը»։ Նիւթերու լաւ ընտրութիւն եւ պէսպէսութիւն յատկանիշը կը մրնան այս համայնագիտարանին։ Դրագէտը, գրասէրը, բանասէրն ու հետաքրքիրը հաւասար հաճոյքով կը գտնեն այս գեղեցիկ հատորն ուր մասնաւոր հոգ տարուած է ծանօթացնելու հայասէր եւ հայագէտ օտարականները, տարուան նշ մեռեալները, եւ համեմատաբար աշխատութեամբ չափ եղած է ուրիշ տարիներէ աւելի կատարեալ եւ անթերի ընծայելու «Միջազգային Բառնիկոն»ի բաժինը։ ՏԱՃԱՐ

Թէոդիկի ծանօթ եւ այլեւս ճոխ Տարեցոյցին արժանաւոր «յաւելուած»ը։ ՆՈՅՆ

Շնորհակալութիւն բոլորին

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

+ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻ +

Զ. ՏԱՐԻ

1912

ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻՒՌՈՆԻ ԿԱԹՍԱՆ Յ'ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Հանգուցեալ ԽԶՄԽԻԼԵՄՆ ՀԱՑԵՐԻՆ
իր աշխատասենյակին մէջ։

ԽԶՄԽԻԼԵՄՆ ՀԱՑԵՐԻՆ
իր մահուն օրերը մը տառապ։

ԳԻՈՐԳ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՒՐԻՆԵԱՆ
Կաթողիկոսական Տեղակալ (Էջմիածին)

ՎԱՀՐԱՄ ԱՐԲԵՊԱԿ. ՄԱՆԿՈՒՆԻ
Պատրիարքական Տեղապահ (Կ. Պոլիս)

ԴԱՆԻԷԼ ԵՊՍԿ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ
Պատրիարքական Տեղապահ (Երուսաղէմ)

+

Վեհափառ
ՍԱՀԱԿ ԽԱՊԱԵԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
Տաճն
Կիլիկիոյ

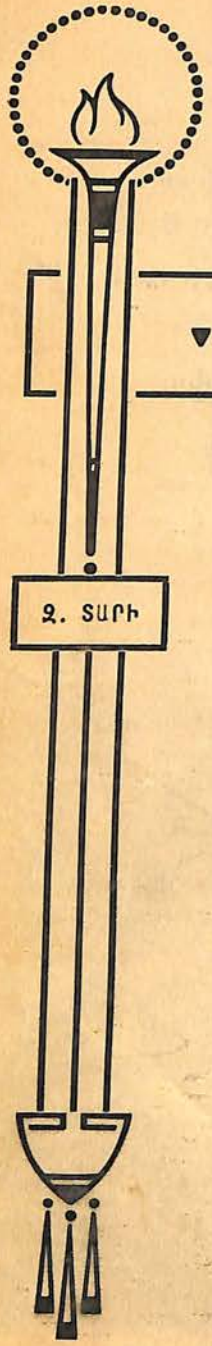
▼

+

† Վեհափառ
ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՇԻՐՈՅԵԱՆ
Աղթամարայ

▼

Գ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԲՈՂՋՈՒԹԵԱՄԲ ԱՆՏԻՊ
ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ, ԳԱՒԱՌԻ
ԵՒ ՊՕԼԻՍԻ
ՀԱՅ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐԷ
ԻՐԵՆՑ ՆՈՐ ՆՈՐ ԼՈՒՍԱ-
ՆԿԱՐՆԵՐՈՒՆ
ՀԵՏ

1512 - 1912

Մեծ տառերով, հրեղէն տառերով գրուած եք, հայ ընթերցողներ, ձեր սրտի ամենանուիրական ծալքերի մէջ այս թուականը — 1912։

Նա ամբողջովին ձեզ է պատկանում, այդ թուականը։ Նա ձեր ոճն է։

Հայ մտքի, հայ զգացմունքի, հայ հերոսութեան, հայ տանջանքի, հայօրէն ապրելու յաղթական, չղչղուն ոճը։ Չորս հարիւրամեայ ոճը։ Հայ տպագրութեան այս դարեդարձը։

Տպագրութիւնը լոյս է։ Այս անվիճելի է։ Այս՝ բովանդակ աչխարհի ծնկաչոք դաւանանքն է լեւեռից լեւեռ։

Չորս հարիւր տարի չարունակ, անդադար, կաթիլներով լինի թէ ամբողջ խորձերով, լոյս էինք թափում մեր կազմուածքի մէջ։

Այսօր չորս հարիւր տարիների կուտած լոյսն է որ կանգնել է մեր առջև։ Նա մեր լուսեղէն ամպն է, որ առաջնորդել է մեզ անծայրածիր անապատի մէջ և պիտի առաջնորդէ մինչև վախճանը։

Նրա հետ՝ կորսած երկիւղ չը կայ։ Նրա հետ՝ կենդանի և ինքնակալ կը մնայ այս փոքրիկ ազգը։

Մենք լուսապաչտ ժողովուրդ ենք դեռ մեր հեթանոսութեան հետ հին դարերից։ Մեր աստուածաբնութիւնները, մեր մեծագոյն սրբութիւնները մեզանից մեծարվում, փառաբանվում էին լուսեղէն մակդիրներով։ «Լոյս ի լուսոյ», «Աւետաւոր լուսոյ», «Լուսեղէն խորան», «Երկողդ ի լուսոյ», «Արեգական արդարութեան արեւելք», «Մայր լուսոյ»...

Լոյսի պաչտամունքը մեր արեան մէջ է սկզբից։ Եւ այդ արիւնը այսօր չէ որ պիտի պաղ ու անչարժ մնայ, այս սքանչելի առաւօտին, երբ լոյսի չորս հարիւրամեայ սիւնն է սրճանացած մեր առջև, իբրև վեհագոյնը բոլոր տեսիլներից։

Հայ ընթերցողներ, ուր որ կաք դուք, ներսը, ձեր տանը, թէ դուրսը, երկրագնդի երեսին ցրուած։ Գլուխ իջեցրէ՛ք այս մեծ լոյսի առջև, ոճն կատարեցէք սրա չուրջը բոլորուած, միասին, ամենիդ միացած։

Լոյսը ինքը կեանքն է։ Տօնե՛նք մեր կեանքը, որպէս զի ցոյց տանք մեզ ու մեզ որ ապրել ենք ուզում, մեռնող չե՛նք...

Ժուլիա, 1911
Թիֆլիզ

Վ Ա Ղ Օ Ւ

«...Ամենասիր նուրց պտղոց տօնից
հիւրընկալ պիցն Վանատրի.»
ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ

Ընտրած պարարտ եզիդ վրայ, ո՛ Վանատուր,
Մէկ ծագին միշտը կ'անցնիս
Հայրենական դաշտերուն:
Մեռան բոլոր մեծ ատամնաճիւերը. իրենց
Բացիլներուն վրայ մահուղը կ'աճի:
Անհոգ եղար դուն միայն
Նրնան հողին եւ կրակին, ոչ նրնան
Ոսկիանոսի աղերուն:
Ոչնչութեամբ պատմուճանակիր դուն կուգայ
Գիլիբ հուսի Անահտի տօներուն:
Հակառակ աշխարհի դարերու աշխի
Բիւրերդ դուն զրահրուիչն կը բռնեն.
Ոչ կենդանուդ դէմքիդ վրայ
Արիացողի կարմիր ծիծաղն է ծերտուած:
Ոչ երբ պարարտ եզիդ վրայ կ'պցնեն՝
Մահկանացուին Միքայէլ՝
Անեզրութիւնի հայրենական դաշտերուն՝
Կ'հոսի ալիքը կեանքին
Անկասելին հայրենական դաշտերուն:

Անա գարնան ոչ զարթոնքներն իր առյգ.—
Հիրիկներդ՞ պըսակուն է, ո՛ Վանատուր:
Ճամբադ վրայ ձառագայթներ կը հոսին.
Եղակներդ պես գեղուն
Եւ ցօղարծրամ կանանցին մէջ կը բաղուին
Շիրանաքարերն քաղաքակ:
Կրտուրներէն գեղջական
Կը բարձրանայ ծուխը խունկի պես խաղաղ:
Թող ես վարդով եւ ոչխարով գեղաշատ
Բառատեսնակը կախեմ
Պարանոցդ քոչ եզիդ,

Հիւրս եզիդ՝ որ դարձած
Մերր կը լիզէ բոպիկ ոտքերդ աստուածի:
Օ՛ իր պոչիկը գեղազօր՝ որ ահա
Բարեձառէ քարեձառ
Կ'արթընցընէ բրնդած օձերն ու արջերն.
Ու խաղաղ կեանքն արեւուն տակ կը պտրկայ:
Աստղերը մեծդիր կը ծորեն երկրիդ
Նայատներուն տափարներուն մէջ մարեար.
Աղշատուսուած աղբիւրներուն եզերքին
Աղատներ կը լոգնան
Իրենց կոտրճեն մարգարիտներ պրսակով:
Ծիծաղէ՛, ո՛ Վանատուր,
Քու հերոսիս ծիծաղներովդ վրձին,
Զի Բրնուրիչն արդրնցաւ իր քօղերեն.
Եւ Բերկրութիչն արգասաւոր եւ անհուն
Օդին մէջէ կ'անցնի կ'երթայ, ոչ նրնան
Մեծ կարապի մը վայրի
Քու յաղթանակդ կ'երգէ:

Անա առաջն ու իր անդերը խարտեաշ.—
Որաներ՞վ պրսակուն է, ո՛ Վանատուր:
Պրձեղներուն տակ եզիդ
Մատղաշ ցորեանին անուտաստաց. այժմ իր
Ծովերուն մէջ ոսկեայ լոգանքդ կ'ընէ:
Թուխներուն տակ ծաղկացեղդ
Քոյներն են իր օրհնութեամբ.
Եւ արտոյտին երգն արեւեն մեզ կուգայ:
Քու արգասաւոր անուշ շունչդ է՝ որ կ'անցնի
Դաշտատեսիս բլրուրներուն կողն ի վար:
Երիկնին վրայ քրնացող
Գեղջուհիին աչքն ա՛յ կը բանայ արշալոյսն
Եւ կը փակէ լուսընկան:
Հիւղերն են իր հանգիստներուն բոլորով.
Աշխարհներն իսկ մոխրապատ են գեղուն
Եղիներուդ, մոլորներուդ հետքերդով:

Ջով ոռնեւոյն տակ, Վանատո՛ւր, կը գոնեմ
Նոխազը քեզ նըշխրոտած,
Նոխա՛զն, որուն չոչանդեմ մազերն յորդառատ
Բառակին վրայ ակօսի պես կը բացուին.
Նոխա՛զն, որ միշտ կը կըրծեր
Սոդրբ շերտաւիակն այգիին:
Արի՛ւն խըմե՛ ոչ մի՛ կեր, ո՛ Վանատուր,
Քոզ հիւրօրեայ խրոխաներուդ հեթանոս,
Զի հատկապոռշ ցորեանին մէջ փայլակող
Գերանդիներ քե՛զ կ'երգեն:

Ահա աշունն ոչ արիւններն իր յոռիի.—
Որթատունկո՛վ պըսակուէ, ո՛ Վանատուր:
Նիզակըդ ա՛ռ, որուն վըրայ պորոտն
Բարոտնակներ կը փըրփրի.
Թող ես եզիդ եղջիւրներն
Ողկոյզներով զարդարեմ:
Մըրգաճառերն շղթի կրնոչ մը նըման
Կ'հնչեն իրենց բեռին տակ.
Բոտներն հատակ կըպչուն են քաղցր հոյզով.
Կորիզն ամէն պըտուղի
Քոզ սերմուդ է պրնդացած.
Եւ քոզ եզիդ շողիքով
Օծուած է հողը բերդին:
Ամբարներն ողջ խաղաղութեամբ կը լեցուին:
Եւ կաթսաներ՝ ցրնծութեամբ...
Թող բերդերուն մէջ ոտե՛ն եզդ գարի՛ն
Ասպերոս պես: Իսկ դուն, Ասատուա՛ծդ զբաղիր,
Ասատուածդ գեր, վարդերես,
Ա՛ռ դաշնութեանդ, ըսկի՛ արիւնը աշնան...
Ապրիլին քոզ ես քեզի
Մատըռուակեմ թող գինի,
Մատըռուակեմ թող քոցեր...
Ծիծաղի՛, ո՛ Վանատուր,
Ո՛ Վանատուր, կաքաւի՛.

Զի այգիին տերեւաթափ կ'երեւան
Ցաւերժահասներն երկայնքին ի վեր ցանկերուն.
Եւ աղիկներ, նուռ լեցուցած գոգերնին
Դէպ ի մեհեանըդ կ'երթան.
Զի դուն անմահ ես դիքերուն վերջ մեռած
Ողկեանիներուն աղի պես,
Եւ զի տաղտուկ ձըմրան մէջ
Ընտանեկան ակոսներուն քոզ անքոյր
Ամեն կիթառ քե՛զ կ'երգե:—

Սվազ, 1911 Վաչէ Պարտիզակ

ԱՄԱՐԱԿ ՄՐԿԻՒ ՐԱՖՖԻԷ

1911 Թիւ Մայիսի 27ին

... Թէոդիկ.— Շնորհակալութեամբ ստացել եմ Ձեր յարգելի Տիկնոջ լուրջ ուսումնասիրութեանց արդիւնքը «Աշխ մը ի Կիլիկիա», որի մէջ ամփոփուած է արիւնաներկ փոթորիկների նկարագիրը,— անբախտ Հային եղեռների ողբերգութիւնը, որի ընթերցանութեամբ ամէն քարասիրտ անգամ պիտի յուզուի նախանձախնդրութեան ոգւով...:

Այո՛, անբախտ Հայութեան կրած դարաւոր ու պատմական եղեռների վրայ աւելցան աւելի սոսկալի, համայն մարդկութեան սարսափեցնող եղեռները, այն էլ քսաներորդ դարուն, երբ «Զնեվինակիր աղաւնիք» աւետիք էին փողահարում Ազատութեան և Եղբայրասիրութեան:

*

Րաֆֆիի կեանքէն մինչեւ հիմա լրիւ կենսագրութիւն չէ տպւել. եղած փոքրիկ գրքոյկներով տպագրուածները լի են թերութիւններով ու զանազան քմահաճոյքների հեղինակութեամբ...: Այդ պակասութիւնը ի նկատի առնելով, մենք աշխատել ենք լրացնել, գրելով Րաֆֆիի կեանքէն այն նշանաւոր

կէտերը, որոնք նշանակութիւն ունին պատմութեան համար, մանաւանդ զուտ նիւթեր՝ հարազատ ապրիւրից՝ ապագայ կենսագիրների համար, որը յարմար հանգամանքներում պիտի ի լոյս ընծայենք:

Իսկ ինչ վերաբերում է Րաֆֆիի գրական գործերի, տպագրուած գործերի մեծ մասն ապառուած են, մի խոշոր մասն էլ դեռ անիկ չհաւաքուէր կը մնան:

Այժմ ժամուլի տակն է Րաֆֆիի անտիպ ձեռագրներէն մին Սալէի վերնագրով, որ բաղկացած է երկու մեծադիր հատորներէ «Պարսկահայոց կեանքէն»: Այդ պատմական վիպասանութիւնը նա գրել է 1855 թուականներում, երբ Հաչատուր Աբովեանի «Վէրք Հայաստանի» վէպը դեռ լոյս չէր տեսել. գրել է իր երիտասարդութեան ժամանակը, երբ անիրաւ բախտը ժպտում էր նրա երեսը, և իր հայրենիքում իշխանութեան փառքն ու հարստութեան մեծութիւնը բարձր դիրքի մէջ էին պահում նրան...:

Սակայն մինչեւ հիմա անտիպ էր մնացել քաղաքական զանազան հանգամանքների չնորհիւ. իսկ այժմ, մասամբ փոխած հանգամանքները վստահեցրին մեզ ի լոյս ընծայել այդ գործը, չատերի հետաքրքրութեան բաւարարութիւն տուած լինելու և թէ մեր սրբազան պարտքը կատարած լինելու համար:

Խորին յարգանքներով

Աշոտ Ստեփան Րաֆֆի:

ԱԼԲՈՒՄ

ԼՈՒՍԻՊԱ ԳՐԻԳՈՐԻՅ ՄԻ ԳԼՈՒԽ

... Վարագոյրը բարձրանում է. թատրոնական բեմը ձեւացնում է մի սքանչելի տեսարան, որ պատկերացնում է ծերունի Հայաստանը իր տեսար և տրտում կերպարանքով: Հեռուն, հակայի նման կանգնած է Արարատ սարը. նրա չորեքկողմում տեսանելի են քանդված քաղաքների և գեղօրայից աւերակներ, որոնց վրայ տիրում է յաւիտենական խաւարի թագաւորութիւնը: «Շինութեան ոգին» միայնակ թռչում է այդ մահարբեր տարածութեան վրայ: երկար թռչելուց յետոյ նա նստում է աւեր Հայաստանի վիճակների վրայ. նա սկսում է մտածել... նա մտածում է նրա միւս անգամ շինութեան մասին:

Ցատակագիծը ծրագրում է, նրբերը պատրաստում է. ոգին կամենում է ձգել հիմքը: երեւան են գալիս չորս մանկահասակ հերոսներ: Նոցանից ամէն մինը բերում է մի անագին

Վիպասան Րաֆֆի

քար, դնում է լինելիք շինութեան յատակագծի մօտ, ասելով. «Ահա շինութեան անկիւնադարձը, դրա վրայ պիտի դրվի հիմքը»:

Այդ քարերը ունէին զանազան գոյն և զանազան ձեւեր: Նոցանից մինի վրայ գրված էր այս խօսքերը.— «Աւետարան, կամ Կրօնական կեանք»: Միւսի վրայ. «Դպրոցներ, կամ Իմացական կեանք»: երրորդի վրայ.— «Հող, կամ Նիւթական կեանք»: Չորրորդի վրայ.— «Թագ և Գաւազան, կամ Քաղաքական կեանք»:

Ոգին կամենում է ձգել հիմքը: Հերոսներից ամէն մինը իր քարը առաջ է մղում, պահանջելով, թէ նա պիտի լինի գլխաւոր անկիւնաքարը: Բարձրանում է վէճ և ազմուկ: Նոքա սկսում են միմեանց դէմ հակառակել: Շինութեան գործը մնում է անչարժ:

Մինչ դրա այդ խառնութեան մէջ էին, երեւան են լինում հերոսների մի նոր խումբ սեւ հագուստներով, երկայն մօրուքներով և կատաղած ու փրփրած բերաններով: Նոքա գլորելով բերում են մի անագին անուշ քար, յատկանական հնութիւնից սեւացած և բորբոսնած, որի անհարթ մակերեսի վրայ հազիւ կարդացվում էր բառս.—«Աստուած, կամ Մահմետական կեանք»:

«Կորէ՛ք, լակոտներ, պոռացին նոքա դէպ առաջին չորս մանկահասակ հերոսները, յաւիտենից այդ աւերակների հիմքը դրված է եղել այս սրբազան քարի վրայ, պարձեալ սրա վրայ պիտի հաստատվի նորոգ չինուվիքը»։

Մանկահասակ հերոսները ընդդիմանում են նրանց։ կռիւը և խռովութիւնը սաստկանում է։ Շինութեան ոգին յուսահատութեամբ անհետանում է։

Նոյն խռովութեան և աղաղակի ձայնը հասնում է երկինք։ Դիք իջնում են ցած։ Արարատայ գագաթի վրայ առեան է կազմում։

Երկայն մորուքաւոր ծերերի բազմութը հասնում է մինչ տարտարոս. անդունդը բայ է լինում. յանկարծ երեւան է լինում իւր տորերկրեայ խռովութեամբ, մահու և խաւարի թագաւորը — սարսափելի Պլուտոնը։

Ծերունիքը տրախտութեամբ դիմում են իւրեանց պաշտպանի առաջ և տարածվում են նրա ոտքերի տակ և գետինն են համբուրում։

«Կորէ՛ք, անիրաւներ, գոռում է խաւարի թագաւորը դէպ մանկահասակ հերոսները։ Դուք լիրբ լակոտներ, մարանչո՞ւմ էք իմ իշխանութեան դէմ։ Եւ ինքս իմ ձեռքով դարս հանելով տարտարոսի կամարներից երկու քար, ձգեցի աչխարհ. մինը անցաւ Արարիայում, որի վրայ դրված է այժմ Մեքքայի Սրբարանի հիմքը և միւսը Հայաստան, որի վրայ առաջ դրված էր և այժմ նոյնպէս պիտի դրվի նրա չինութեան հիմքը»։

Մինչ Պլուտոնը բարկացած կամէր իւր երկքարկենի հարուածով գլորել չորս հերոսները դէպ անդունդը, յանկարծ Հերմէսը վրայ է հասնում։ Նա ամօքում է Մահու Արքայի բարկութիւնը և հրաւիրում է նրան Աթարատ, ուր դիք խորհուրդ անէին և նրան սպասում էին։

Մի քանի րոպէից յետոյ յայտնվում են Ապոլոնը և Աթենասը։ Նոքա կարդում են դից վճիռը, որով սոյն զգեստաւոր ծերունիքը դատապարտվում են դէպ յաւիտենական կորուստ, իսկ չորս մանկահասակ հերոսներին ասում են.— «Դուք չորեքեանդ միմեանց եղբայր էք. ձեր չորս քարերը պիտի դրվեն չորս անկիւններում և նոցա վրայ պիտի բարձրանայ չինութիւնը։

Երեւան է լինում դարձեալ չինութեան ոգին։ Եւ վարագոյրը ցած է իջնում։ Թատրոնի մէջ հնչվում են ծափահարութիւններ և «կեցցէ՛ յաղթութիւն» — «կեցցէ՛ նոր սերունդ»։

ՄԵՄՈՒԱՐ ԸՍՐՀՈՅ

Թո՛ղդր մը գտնել մագաղաթ և ալ տողուն,
Իբր որմ մ՚ալիքաւոր, այլ եւ իբր օդ թափանցիկ.
Բիւրեղ գրիչ մը, բիւրագո՛ղ ու հիրաւ՛ի
Հոգւո՛ց հաւասի, ու մանուշա՛կեն խմ ցնդող քուն.

Ո՛ւ աստուածատես իբր մարգարէն՝ ղեա՛ռն կատար,
Երկնի ու երկրի տարածութիւնն անսահման
Ընդգրկելով, և՛ ծայր և՛ խորք և՛ խորան
Թափանցելով իբրեւ արծի՛ւ գերաբարձ.

Գրիչ քերթուածը գերագոյն մարդկութեան,
Որ անո՛ւն աւագ՝ ըղայ մեծ իսկ քան Վաթման
Ու ոտ վերուվերին անդրադարձուի՛ց արձագանգ:

Կիսադարեան որ խաչվելով կոստերին,
Դարուց հաւասի անսպառելի՛ պատմութիւն,
Տո՛ւր, արժանի չե՛մ, ինձ, փառաց, Տէ՛ր, պղծանի՛ւ:

Նեռոցնեալ "Illumination„էն եւ "La mort de Carmen„էն

(Անդէդ)

ՈՂՀԱԿԷՉ

ԱԻՐՄԱՆ ՈՒ ՄԵՂՐԱՊՈՊ

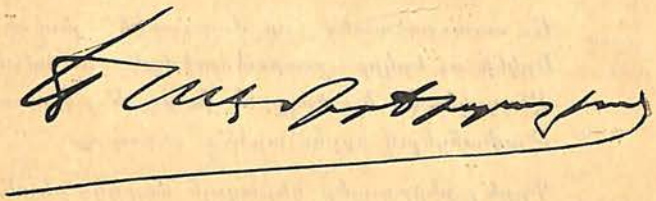
Կանանչ խայտաբղետ պայծառ կեղեւին
Ո՞վ կարծէր որ այդ արեւան գոհունի ներքոյ,
Որ սեւ արտաւոտք խիտ առ խիտ կու ցայ,
Պահած էր արիւնն եւ արցունքն իրեն:

Փերամ մանուկ դառն, ո՛ւրտիս պատկեր,
Բողոքաձեւ վիշտ, արե՛ւ բաղձոտութեան,
Ճակատդ հողին կըզգուած յաւիտեան
Ընձացիր մրմնաց, Խորհուրդին բնկե՛ր:

Հառոտած, անչառոտած, առաւ, ձեղքըտած,
Հոգի ծոցդ ի՞նձ բանաս թէ ոչ՝ առ Աստուած.
Որո՞նց բաղձացիր ըզքաղ ողջակէզ:

Պատկեր հառևանման՝ երկնից տակ՝ միմեանց,
Որպես թէ էիք մի մարմին, մի անձ,
Այրի՛ք յԱբրահամ հոգի, ո՛ կենաց իմ կեա...:

[անտիպ [

ՄՄԱԾՈՒՄՆԵՐ

Կին մը երբ Սիրոյ վրայ ծիծաղիլ ձեւացուցնէ, կը նմանի այն տղոց որ գիշերները մուկէն վախնալով կ'երգեն:

Շահը բարեկամութեան գերեզմանն է:

Տիրացուիլը մահացո՛ւմն է տենչանքին:

Պզտիկ նկատումները գերեզմանն են մեծ բաներու:

Իրաւունք ունեցո՛ղն է զօրաւոր: Եւ ով որ իրաւունքով զօրաւոր է, կ'արհամարհէ բռնութիւնը:

Առանց բարի գործերու գիտնալը տարբերութիւն չունի այն մեղուէն որ ... մեղր չունէր:

Խաղաղութիւնը բազմակրթութեան առաքինութիւնն է. իսկ պատերազմը՝ բազմակրթութեան ոճիրը:

Թռչուն մը տիղ ունեցիր, բան թէ երկու՝ անտառը:

Երբ խնդիրը շահու վրայ է, կոյե՛րն անգամ արծիւներ կը դառնան:

Ո՛ւր որ մեծ հոգի մը մարմին կու տայ իր միտքին, յառաջ կու գայ Գողգոթա մը:

Ամէն բանի պատասխան ունին տալիք՝ յիմարները: Անոնց հետ երբոր խօսիս, վերջին խօսքը մուիդ չըլլար երբեք:

Վախը տարմաբանել չգիտեր քնաւ: Եռանդութիւնն ալ յոռի խորհրդատու մըն է:

ՏՂՈՒԱ

ԱՅԵ ՕՐԱԳՐՈՂ ՄԸ ԸԼԼԱՅ

Երեկը վերլուծէ՛, վաղը գուշակէ, սակայն Այսօ՛րը գրէ: Օրաթերթը Այսօ՛րը կը մարմնացրնէ գերագրապէս:

Ընթերցողին համա՛ր գրէ և ոչ թէ քեզ համար: Օրագրող մը որ ընթերցողներուն հոգիին չխօսող և չանկրը չշօշափող նիւթերով կ'զբաղի, չյաջողիր:

Տիրան Չելէկեան

Շահագրգռէ՛, սակայն մի՛ խարիր: Հանրային մարդու մեծագոյն ոյժն՝ իր խօսքին վստահութիւնն ներշնչելն է:

Հանրային կարծիքին գերին մի՛ ըլլար. մի՛ ընդունիր

երբեք որ անիկա ուզէ զքեզ, սակայն մի՛ երբեք անարգեր զայն։ Հանրային համազումներն արհամարհոդի դիրքին մէջ մի՛ գտնուիր, նոյն իսկ եթէ սխալ ըլլան անոնք։ Օրագրելը խօսակցութիւն մըն է ընթերցողին հետ. խօսակցութիւն մը պէտք չէ հետամայ կենցաղապահութեան օրէնքներէն։

Երբեք քու անձիդ վրայ մի՛ խօսիր, և ջանա՛ կարելի եղածին չափ քիչ խօսիլ ուրիշներուն անձին վրայ։ Անձդ ընթերցողին չահեկան ընծայելու միակ միջոցը՝ յօդուածներուդ հրապոյրն է։

Անձնական պայքարները հանրային կարծիքին դրգռումին առեններուն՝ կրնան մեծ չահեկանութիւն ընծայել, բայց գրէթէ միշտ նոզկանք կը յաջորդէ այդ հիւանդոտ հետաքրքրութեան. գաղափարի պայքարն ընդհակառակն երբ հանրութեան չահը կը չօշափէ և այն համոզումը կը ներշնչէ թէ անձնական նկատումներէ գերիվեր է, մեծագոյն ազդեցութիւն մը կը գործէ։

Գրական ձեւը խնամէ՛, սակայն գրչախնդիր մի՛ ըլլար։ Օրագիրները գրական կարգադրութեանց փորձադաշտ մը չէ։ Մեծագոյն գրագէտներ ամենապարզ ոճով կը գրեն և օրագիրի յօդուած կը խմբագրեն։

Կարճ գրէ՛, երկար յօդուածներդ հանդէսներու միայն կը յարմարին։

Ցատակ գրէ՛, կարելի եղածին չափ limpide գաղափարները մի՛ խտացըներ. ամիկա կը յոգնեցընէ ընթերցողը։ Մի՛չտ բացատրէ, ժողվուրդոյ՛ը գաղափարդ։

Ճշմարիտէն մի՛ զատուիր, սակայն ճշմարտութիւնը ժողովրդական գլխուն մի՛ նետեր։ Երբ ճշմարտութիւն մը անհաճոյ է ընթերցողին, զայն ներկայացո՛ւր այնպէս՝ ինչպէս բարեկիրթ մարդ մը սրահին մէջ կը ներկայացընէ իր համակրելի ընծայել ուզած մէկ անձանութիւր։

Երբեք դասախօսական դիրք մի՛ առներ հանրութեան հանդէպ. դուն ընթերցողին հետ խօսակից մըն ես միայն. կրնայ ըլլալ որ յաջողիս իրական ազդեցութիւն մը ունենալ անոր վրայ, սակայն զգուշացի՛ր միշտ այդ ազդեցութեան գիտակցութիւնը զգայրնալէ։

Ձգացումը մեծ ազդակ մըն է. սակայն պէտք չէ անոր դիմել, եթէ գործունէութեան հետեւանքը պիտի չվաւերացուի

միտքին կողմէ։

Տրամաբանական չեզոք չարժումները մնայուն հետքեր չեն ձգեր երբեք։

Արուեստը սիրէ՛։ Մարդ չկրնար յաջողիլ իր չսիրած գործին մէջ։

27 Օգոստոս 1911

Կ. Պոլիս

Արշակ Չոպանեան

ԿԻՆ, ԿԻՆ, ԿԻՆ

Պէտք չէ կին մը ծեծել՝ ևո՛յն իսկ ծաղիկով մը։ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԱՌԱԾ

Ծեծէ՛ կինդ կամ ալիւրէ պարկ մը, մի՛ևնոյն բանն է։ Ադեկը կ՛երթայ, գէշը կը մնայ։ ՅԱՐՆՍ. ԳԵՂՋՈՒԿ ԱՌԱԾ

Աւելի դիւրին է աննուշութիւնով առաջնորդել կինն ու մատակ ջորին, քան թէ հարուածով։ ԱՆՏԱԼՈՒՉԻՈՑ ԳԵՂՋՈՒԿ ԱՌԱԾ

Մարդս կրակարանն է, կինը փայտ, սատանան ալ փոց։ ԿԱՏԱԼԱՆ ԱՌԱԾ

Եթէ կ'ուզես ճանչնալ ոսկիին անարատութիւնը, դիմէ՛ փորձաքարին. ազին ոյժը՝ բեռցո՛ւր զայն. մարդուն նկարագիրը՝ խօսեցո՛ւր զինք։ Բայց կնոջ մը մտածումներուն երթի՛ չպիտի կրնաս թափանցել։ ՀՆԴԿ. ԱՌԱԾ

Կինն իր քուր՝ իր ձեզուն ունի, զոր բնաւ չժանգոտեցուներ։ ՉԻՆ. ԱՌԱԾ

Քով քովի քե՛ր երեք կին. շուկայ մը կը ձեւանայ։ ՓԼԱՆՏՐԱԿԱՆ ԱՌԱԾ

Կինը վառարանի պէս տունը պէտք է մնայ։ ԳԵՐՄ. ԱՌԱԾ

Մեծ խնդիր մըն գիտնալը թէ՝ կանայք վերջին դատաստանին՝ իրենց սեռին մէջ մնալով յարութիւն պիտի առնեն. վասն զի կը վախցուի որ անոնք կ'եղնեն մեզ նորեն փորձութեան կը մատնեն՝ ևո՛յն իսկ Աստուծոյ առջեւ։
Esperto crede Roberto! Ս. ՕԳՈՒՏԻՆՈՍ

Կինը պարագլուխն է մեղրին, զեմերը սատանին եւ ախորն արհայութեան։ ՅՈՒՆ. ԱՌԱԾ

Եթէ կնոջ մը ազատութիւնը տայիր անկարեւոր բաներու վրայ ձեզ խօսելու, անկարելի էր որ անիկա զձեզ չվրիպեցուներ։ ՅՐՆՍ. ԿՐՕՆԱԻՈՐՈՒՀԻ ՄԸ

Կանայք կարող են հրեշտակներն իսկ հաւատուրաց ընելու։ «ԻՆՆՕՍԱՆ» Գ. ՊԱՊԸ

Կին փոփոխահիս է,
Ցայլ վստահողը խենթ է։ ՖՐԱՆՍՈՒԱ Ա. ԹԱԴԱԻՈՐ

Կ'ԵՐԳԵԻ...

Կ'երգեի, ոչխարս կամ ալիսեր, ինչ փույր,
Եւ երկինքին ըղձար մրապլ կամ կապոյտ,
Երգս ինչպես արտոյտ մը կը բռնէր վեր.
Երկու յօնք իրեն կ'ըղձային բևեր,
Եւ կ'երբար, կ'երբա՛ր, անոգ ու բերեր,
Հորիզոնին ի վար, նպաստաժքի մ'նետեր...:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

Կ'երգեի՝ ինչպես ոլորաք կը կանչեն
Իրենց արձագանգը հովին մէջէն...
Ինչպես աղբատիկ ոլորաք կը մոռան
Կծկած՝ մեծ դրան մը սեմին վրան...
Ինչպես խաղացող ոլորաք կ'իյնան վար...
Ինչպես կը ննջեն ոլորաք ոգեվար...:

Կ'երգեի նրման անխոնջ դիւցազանց,
Եւ երգերս էին աչխոյժ ու անսանձ...
Կ'երգեի բաներ որոնք չեն խօսուիր,
Բառերով փափուկ, բարի, ամբասիր...
Կ'երգեի յաձախ անգիտ, ախամայ...
Կ'երգեի՝ ինչպես չեմ երգեր հիմայ...:

Պ. Պոլիս, 1911

Վահան Թէքէեան

ԸՆԱՐԻՊ ԱՆԱՐԱՏԱՆԻ ԵՐԻՒՅԵ

Վիեննա, 21 Օգոստ. 1898

Սիրելիդ իմ Հրանտ (Ասատուր)

Այն օրէն ի վեր փոխեցինք օրացոյցնիս, այլ ճակատագիրս նոյնը մնաց՝ հե՛տ փոփոխութեանց: Կարուսած հմայքներուս տեղ նորներ չկան, աւա՛զ, և, աւա՛զ, չկորսուցան ինչ բան որ պապրանէ անուանեցին բժիշկք միաբան: Դատողութեանս և զգայարանաց միարան վկայութեանց վրայ խօսելս՝ «պատրա՛նք» ըսին բժիշկները:

Ա՛յն օրէն ի վեր... ո՛ր օրն է այն. վերջին նամակէս ի վեր որ ետրոպայէն քեզ ուղղած առաջին նամակս էր: Ցուզմամբ կը խօսիմ այն օրերուն վրայ. Սիրանոյշի մը պէս կապուկայ ժընեւվին. և այն օրերուն յիշատակն իրրեւ սրտի խիթ մը կը չարչարէ զիս: Լեմանն ինձ համար անդրիատան մը կենդանի կինն էր կատարելագեղ, որուն չուրջը կը պատի քանդակագործն անյագ. Թաւչատուեր իր փոսերուն մէջ հրայրադիտակ իր աչուընները կը սուզուին կը խորասուզուին, մինչ տեսանելեաց զբաղեալ դղեակաց փոխանակող չրթունքները կրկնապատմն՝ կը ծծեն ու կը դիտեն (1) մսին կարկառուն մասերն որոնք տե՛ղ մը չեն քառակուսանար. հրաշագո՛րծ Արարիչ: Տափկամիա այդ քաղաքին մարդիկն աչքէս անհետ կ'ըլլային բոլոր, և միայն բնութիւնը կը տեսնէի. քաղաքն ամբողջ՝ իր բնական ու բանաստեղծական առմամբ՝ իմ անդրիատունս էր. հեղուկ աստուածուհին՝ օրինակս՝ հանդէպ հիացողին. կապոյտ առաստաղս՝ իր թեւաւոր ածուխ կետացանութեամբ ցերեկն և իր չոգաւոր ոսկի կետայանութեամբ գիշերն՝ իմ վրձնիս գործն էր. Մօն-Պլանը՝ պատէն վար կախուած, ես էի զայն քանդակած ու լուսապատկած, ինչ որմանկար, գունապնակիս երկու կաթիլք կազմած էին Առվը ու Ռօնն, որոնք կը զովացնէին մեծ արուեստագէտի հրատապ սառարանման ճակատս: Ժընեւվի քաղաքացիներէն հալածեալ ա՛յն միակ

(1) Դէթ ես այնպէս կ'ընէի եթէ վարիչ կամ քանդակագործ ըլլայի. արդէն չշափելեաց զգայարանք տեսանելեաց չե՞ն փոխանակեր մսամբ:

ժընէվացին ընդունած եմ քանդակագործարանիս մէջ. մեծագոյն նահապետն ազատ մտածման ու հոգեվից գրականութեան, աններքեւի խմաստասէրն, անմահ արուեստագէտն, անի՛ կը զօրացնէ աչքս ու ձեռքս, անի՛ կը վառէ սրտիս հնոցն ու կը բոցավառէ երեւակայութիւնս: Իմ հիւթս ու հիւթըննակալս է հոն միանգամայն: Ժընէվն իրն է և իմս է ժընէվն...:

Ու կը պատիմ՝ անյագ և անվերջ՝ հոսանուտ Լեզանուհւոյն չուրջ, սուզելով աչքերս իր խորթութեանց մէջ ուր փոթորիկը կը թաղուին, շրթունքներովս ալ ծծելով ու դիտելով իր կոհակներուն ներքեւյոյս թռիչն ազատամ առողջաւէտ: Ինքն իր լոգարանն է, ինքն իր հայելին, ինքն իր համբոյրն է, ինքն իր հրայրքը: Աղերն ու լուսոյ չամանդաղներն իր մարմնոյն անունդը կը մատակարարեն սպիտակ ձիւնին հետ, որուն բուն ակունքն ո՞վ գիտէ. հոս ջուր է, հոն սառ, աւելի վերն ամպ, համայն ուրեք գոլորշի, և արտասո՛ւք իմ աչուըներուս մէջ. իր ակունքը դու միայն, դու գիտես, Տէ՛ր: Առուակ է հոս, լճակ է հոն. պատկ է լերանց կատարն, աւելի վերը վարդ է ամպի մարմնով, ու վարը՝ դրախտին մէջ՝ վարդին ծոցն է չաղի ձեւով և արտասո՛ւք իմ աչուըներուս մէջ, Տէ՛ր...: Նոյն ինքը չէ՞ մարգարիտը բուսական ծոցն, և ադամանդն ածուխին պահարանին տակ, վայլ ու բոց, բիւրեղ ու բոլորակ, աչուըներուս մէջ ալ, աչուըներուս մէջ կրակ-արտասո՛ւքը.....:

Ու անիկա՛յ կը նուիրէի Լեմանին: Մեր եղբայրները ժընէվցի՝ զիս չա՛տ դատնացուցին, զիս չա՛տ լացուցին: Մեր եղբայրներն արդէն ամէն տեղ չատ արտասո՛ւք կը խլեն աչքէս: կ'երթայի Լեմանին եղերքն. ա՛լ մարդ չէի տեսներ: Թագուհւոյս կը ճանչէի ինչ որ թռչիւնը կը յղանայ և աչքը կը ծնանի — ադամանդն որ դին չունի.....:

Ու հիմայ հեռու անկէ, դեռ զիս կ'երեւակայեմ իմ անդրիատանս մէջ, տիպարիս տուչեւ, Թագուհւոյս ոտքը. Մօնբլանի ոտքը, տիպարիս հանդէպ...: Ու այս ճշմարիտ պատրանքը կը մխիթարէ զիս:

•••

Բերա, 24 Մայիս 1896

Սիրեցեալ բարեկամ (Գասպար Նեմցէ),

Վերնայարկի մենաւորութեանս մէջ, երկնից լոյսերուն ու մտածմանց տուներներուն խորհրդաւոր պայքարին հանդիսատես,

կ'ապրիմ բարձրադիտակ անտառներու հազուադեպ հաւին նման՝ զոր անհրաժեշտ յուզումնէդ կը համակէ վարդ արշալուսոյն ու թռչուն անտառին ոգորումն: Ունկանս միայն կը հասնին քաղաքախառն ընկերութեան ժխորային ձայներն, իսկ հոգւոյս՝ սուզուող էութեանց ու սարսուռ ալեկաց ձայները, ձայներն աւերակաց բուերուն ու պուրակաց սոխակներուն որոնք թերեւս — ո՞ գիտէ — արձագանգ են մէկմէկու. ո՛չ խորոց ձայներն անեզալուր աղեկիզիկ՝ ծննդաբերութեան կաղկանձող աղաղակներուն նման, ո՛չ բարձանց ձայներն որոնք այնքա՜ն մօտէն լսեի կու գան, և որոնք տենդոտ թեւերուս՝ հայրենասիրութիւնը կ'ազդէն հոգւոյս բնագաւառներուն:

Բոլոր այդ ձայներուն իրրեւ համերգութիւնն ինձ լսելի ըլլիր երէկ այս վերնայարկիս խորհրդաղգած լուսթեան մէջ, սիրեցեալ բարեկա՛մ: Անուանս ծննդեամբ ութիւ դիրդ ուրախակցութեան՝ արձակ քերթուած մ'էր ընդարձակ, ուր գոգցես կ'սպասէին բանական կամ գրական գունապնակն ու ձայնաչարն ամբողջ երաժշտութեան: Լիասարած ծիածանի մը անհուն սխրագոյն կորագծութեան ներքեւ լայնաթեւ կշռաթռիչ ու քաղցրերգակ թռչնոյ մը թեւատարումն էր գոգցես, որոյ փետուրներէն ձիր կաթիլի սպիտակ աստեղատունք՝ ցօղացեա՛լ կը կաթկթէին պապակեալ հոգւոյս մէջ: Այդ կաթկթման, մտերմական անուշակ ոգւոյն այդ կաթնալուծման կշռական սղումն ու ընդլայնումն անասելի որոման մը հեշտութիւնն ինձ վայելել կու տային և երջանկութիւնս արտասուաց մէջ կը լուծուէր, զորս խանդաղատալից աչքերդ հեռուէն այտերուս վրայ կը լափէին: Ո՛վ հեշտանքն անոր որ կ'արտասուէ. ո՛վ բերկրանքն անոր որ արտասուքը, — լոյծ ադամանդ ուր մեր վիշտերը՝ թռի՛ կը ձեւահուլին, — էութեան խորերէն կը հանէ՝ ի լոյս արեգին կամ ի նչոյլ մաղձոտ լուսնակին կը բերէ կը չողացնէ: Աստուածոց տրուած այդ առանձնաչնորհն երէկ վայելեցիս հանդարտիկ, մտերմական աղնիւ ոգիդ խտացնող կամծաւալով այդ գրուածոցդ մոգութեամբ յարտասուս չարժելով Եղիան, որպէս միայն իր սիրանոչն ըրած է սիրոյն ու գեղոյն իր զօրութեամբ...: Աչքանշեցիր կամ աստղանշեցիր, գեղեցկագոյն օրն ըրիր երէկի հինգշաբթի օրն այս Մայիսին, որ թերեւս վերջինն ըլլայ մայիսոներուն՝ իմ եւս քան զեւս խաւարուտ կեանց...:

Ա՜հ, ինչ կոչումներ կ'ընես ինձ, բարեկա՛մ, մանաւանդ ինչ սրտայոյզ վերակոչումներ ա՛յն ոսկեղինիկ տարիներուն ուր տառապանքներս տակաւին թանձրացած, գէթ ա՛յնքան թանձրացած չէին։ Գրեթէ հանապազօրեայ պայքարը զոր այն ժամանակ կը վարէի գաղափարային մարտադաշտին վրայ, կը սփոփէր կը մկնազօրէր դիս հոգւոյ հիւանդութենէն՝ որոյ սերմն այնքա՜ն կանուխ յիս դրին վաղահաս ու դրեթէ անաւարկայ սիրահարութեան մը մշտարծարծ ու դարուս մեծ հմայաթափներուն հետ ամենօրեայ դէմակցութիւնս։ Առնաւութեամբ՝ ո՛գիաէ, աչխարհային կամ անդրաչխարհային առնաւութեամբ՝ ի ծննդենէ հոգիս հիւանդ էր գուցէ, կը վերակոչէր կը յարուցանէր հին երանիկ օրերուն եղիան, գաղափարի մարտիկը, ներողամտօրէն ճիշդ գծերով նկարագրելով իր մտաւորական ու հոգևկան կերպարանքն որուն վրայ վեհ հանճարներու, առանձնաչնորհեալ էակներու երկնատուր փայլն, ո՜հ, կը նշմարես։ Այդքանը չա՜տ է, սիրելի Նեմցէ։ Միամիտ, գրեթէ ապուշ տղայ մըն եմ ես, որ երբ Գեղեցկին սիրով խանդավառի՝ գրող մը կ'ըլլայ, և՝ ճշմարտին տենչովն երբ համակուի հրանուռի՝ խորհող մը կը դառնայ խանդավառ։ Մտածումներս՝ յոռետեսութեան թանձր ստուերին հակառակ՝ բացափայլ երանգ մ'ունին բազմագոյն, — ինչ որ ոմանց ըսել տուաւ թէ գրուածներս մանաւոր մտածում մ'իսկ չեն պարունակեր. իսկ զգացումներուս արտայայտութիւնն յաւէտ արիւնոտ յատակ մ'ունի և յաւէտ արտասուօք կը դողդոջէ։ Գիտակցութիւնն ունիմ արդի սերնդեան բանաստեղծներուն չ'ն բանաստեղծը, գէթ է'ն բանաստեղծականն ըլլալու։ Բայց թէ ժամանակիր՝ որպէս ոսկեդարերն արտադրեցին՝ երբեք չեմ կրնար ըլլալ։ Գրականութիւնն ինձ համար արուեստ մը չէ, հապա հոգւոյ պէտք մը։ Ա՛յն ժամանակ կը գրեմ, երբ ալուբներս լեցուին, երբ ծնրադրելու պէտքն զգամ, և երբ պէտքն՝ երաժշտութիւն ընելու, երաժշտութիւն արտադրելու։ Ահա ինչ որ է միայն եղիան։

Ցաւէտ երախտապարտ անո՛նց որք կը սիրեն իր հոգին, ու քեզ ի մանաւորի, հոգեւո՛ցդ Նեմցէ։

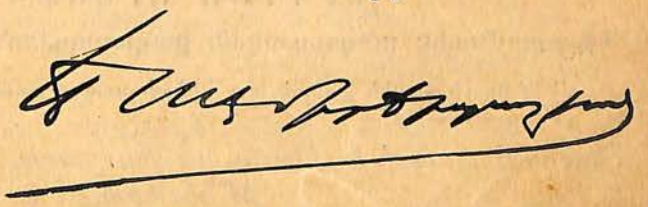
Կ. Պոլիս, 19 Դեկ. 1897

Խմբագրատուն «Երկրագունտ» հանդիսի

Սիրելիդ իմ Սահակ էֆ. Խանճեան

Ցաւէտ հաճոյքով կը տեսնեմ Ձեր անունն ազգային օրագրաց մէջ, և նոյնքան հաճոյքով պիտի հրատարակէի Ձեր թարգմանութիւնն եթէ Տ֊֊ն ընդարձակ քերթուած մը չըլլար։ Եւ ինձ որքա՜ն ծանր է՝ սիրելի բանաստեղծներէս միոյն հատուածին առթիւ այսպիսի առարկութիւն ընել, մանաւանդ երբ ինձ ու՝ կը հաւատամ՝ համայնից սիրելի գրագէտ մը զայն ի հայ հանած է։ Բայց ինչ օգուտ. բանաստեղծութեանց ընթերցողք՝ որպէս ամէն ազգաց մէջ՝ և առ մեզ յոյժ սակաւաթիւ են. հասարակ ժողովուրդն — որուն մէջ կը դասեմ ե՛ւ ազնուական կոչուած դասն ալ՝ հազուագիւտ բացառութեամբք — արգահատանք կամ արհամարհանք ունի քերթողաց նկատմամբ քան համակրանք. արձակն հաղիւ կը կարդացուի, ո՛ւր մնաց ոտանաւորն որ լաւ հասկցուելու և լաւ զգացուելու համար պէտք ունի քանիցս ընթերցման, որպէս ամէն գեղեցիկ բան ի բնութեան կը պահանջէ կրկին և երեքկին հայեցուած ու հիացում։ Ուստի պատրաստ եմ վերադարձնել Ձեզ Ձեր Տ֊֊ն, — թէեւ, բարե՛, դուք առանց այդ քերթուածն ի ձեռին ունենալու՝ կը տքնիք ու կը տքնիք յար։ Մեր բաժինն է այս. այլոց զբօսանք, մեզ՝ տառապանք։ — Հազա՛ր ու բի՛ւր զբաղմունք. վարձք՝ ամենադոյզն, հեգնական։ Տանջուէ՛ ու տանջուէ՛։ Ու երբ հրապարակի վրայ դառնացեալ կ'երեւիմ, դիս կը մեղադրեն. ոմանք կը յառաջանան մինչեւ իսկ կեղծ անուանել իմ մեղամաղձութիւնս։ Այլ լաւագոյն է որ փակենք այս գլուխն։ Եւ ակամայ պիտի կնքեմ նամակս ալ, որովհետեւ թուղթս ա՛լ ճերմակ տեղ չունի՝ մեր ճակատագրի՛ն նման։

Ձերդ

POÈTE MOURANT

Pourquoi n'aurais-je point, comme le grand poète,
Le laurier sur ma tête?
Pourquoi n'aurais-je point, tout autour de mon cœur,
Ces chants harmonieux que chante la Souffrance,
Et qui fuyant du cœur comme une sombre essence,
Ont égalé la Plainte à la Douleur?

ՄԻԳՐԱՆ ԵՐԿԱԹ

Վաղամեռիկ անզուգական բազապատում ու. քերթողը

(Որուն մասին խօսած ենք կենսագրական բաժինին մէջ)

Pourquoi, quand le Destin me tourmante et m'opresse,
M'abandonner à la Tristesse,
Sans relever le front et maudir le Sort?

La Douleur comme un vin peut conduire à l'ivresse,
La Douleur peut chanter ta gloire et ta jeunesse
Et puis te coucher dans la mort.
Qu'importe si tu meurs en ta vingtième année,
Pourvu que l'avenir te conserve immortel
Et qui sur ton cercueil l'ange de Renommée
Elève ton nom jusqu'au ciel!

Veux-tu, vieillard chétif te traîner d'âge-en âge
Au milieu des sots humains,
Exposer à leur ris ton pénible voyage,
A leurs convoitises tes biens?

Allons! ne rèves plus, prends ta harpe et nous chantes,
Quand l'oiseau sur nos lacs tombe près d'expirer,
Sa voix résonne au loin, sa note est plus touchante;
On entend les roseaux tristement frissonner,
Et dans un vol suprême entrouvrant les deux ailes,
Il regarde en pleurant les hauteurs éternelles
Et retombe en lambeaux au pied de son rocher.
Il n'a rien emporté par delà de la vie
Mais longtemps restera sur la rive et les flots

Un vague souvenir de douleur infinie,
Comme d'un lutte brisé la magique harmonie
Comme le son des pleurs versés sur les tombeaux.

Chantes, chantes l'hymne dernière!
La Gloire en souriant regarde ton effort.
Poète, souviens-toi que tu parles à la terre,
Tu vas revivre dans la mort.

TIGRANE YERGATE

Extrait de son recueil: « **Quelques Heures** » — Année 1888.

Inédit

ՀԱՒԱՏՔԸ

Մաքուրէն ծնան գեղանի առաքինութիւններ, երեք յաւերժահարսեր՝ երջանկութիւն, խաղաղութիւն և ներդաշնակութիւն. առանք միշտ միասին ապրեցան և իրենց հոգիին համեմաշխութենէն երեք թելեր երկարեցան, որոնց դպաւ երեւակայութիւնը, ու անոյշ երգ մը լսուեցաւ. այդ՝ Հաւատքին խօսքն էր։ Ու հոգեզմայլ անուրջներու քնարը՝ նոյն ինքն հաւատքը կ'ըլլար։

Ան դարերուն հետ ծնաւ, իր օրօրանը մարդուն գլխին տաճարին մէջ փնտռեցէք։

Հաւատքը աղօթեց՝ կրակին առջեւ, ալիքներուն բարկութեան մէջ ու զառամ կաղնիներուն փայարներուն չուրջ։

Հաւատքը նուագեց երեւակայութեան և մտաւորականութեան անոյշ երգը սահմռկող։

*

Պապը նահապետական՝ իր դիմացը ձգելով զաւակները, հարսերն ու թոռները՝ հիացարուր դիմեց անտառը նուիրական. ու ծառերուն ձայնը աստուածութեան պատգամ կարծեց։

Եւ նախամարդը իր անուրջներուն մէջ հոգեզմայլ՝ ծնրադրեց հաւատքի բագինին ոտքը։

Աստուածներուն լեռները երգեցին հաւատքին ծնունդը։ Ովկիանոսի խիզախ ալիքները՝ անոր վեհութենէն ահաբեկեցան։

*

Ծառաստանին մամռոտ հրապարակին կեդրոնը, պղնձէ եռոտանիին մէջ՝ կը գալարուի վիշապ օճը, և իրեն հրացայտ աչուըներէն՝ հաւատքի երկիւղը կը թափէ խղճերու կոյս ազազանին մէջ։

Եւ սօսիներու սօսափիւնը՝ ծնծղայ տաւիղ կ'ըլլար անտառին մէջ ծնած հաւատքին։

*

Ծերունին ալեզարդ՝ ուղեց թաղուիլ մայրիներուն ստուերին տակ. հաւատքի աստուածները հոն կ'ապրէին. անոնց անմահութեան մէջ փափաքեցաւ քնանալ։

Նուիրական անտառին մոխիրով՝ զաւակները իրենց հօր հողվարին բլուրը կազմեցին։

Հաւատքը՝ աստուածներուն բարբառով օրհնած էր այդ հողը. և ծառերը կ'աճէին աստուածներու տաք չնչով։

Հայրը օրհասական, պերճմանին դառնէն. իր զաւակներուն կը մաղթէր կաղնիներուն կեանքը. այդ պաշտամունքի ծառերուն մահը ո՛չ մէկ հայր տեսած էր։ Անոնք աստուածներուն անմահ կեանքը ապրեցան։ Հաւատքը անոնց ճիւղերուն մէջ հաստցուցած էր անմահութեան հեղուկը։

*

Անապատը լայնաւ, լեռները փոչիացան, դարերը աւազ փուեցին, որուն կրկէսին մէջ հաւատքը Սփինքսին կուռքը կոթողեց, և մարդ ամբոխը մերկ որովքով, չար ի չար՝ առջին տղմին վրայ քաշկռտուեցաւ, և չիւղի մը պէս իրկաւ եղիպտական կուռքին թաթերուն մէջ։

*

Անմեղ հոգիներ հրեշտակի կախով մեծցան, և հաւատքը իրենց անմահութեան հագուստը նզաւ։

Յոյսը նուիրական կանթեղներուն արծաթ բոցին պէս՝ պըլպլացաւ անոնց սրտին լապտերին մէջ։

Խորհրդականութիւնը վեհաչուք պատկառանքով ապրեցաւ հաւատացեալին մէջ։

Բերա, 18 Մայիս 1911

ՄՄԱԾՈՒՄՆԵՐ

Դրամ մրն է Քաղաքավարութիւնը: Պէտք է վատնե՛ս զայն, հարստանալու համար:

Հին յանցանքի մը ներելը՝ նո՛ր մը արտօնել է:

Բնաւ չմեղանչելը հրեշտակին հետզն է, բիչ մեղանչելը՝ մարդուն օրէնքը, միշտ մեղանչելը՝ մարդուն բնոյթը: Մեղքը ձգողութիւն մըն է:

Ցուռեգոյնին պատրաստուէ՛, իսկ լաւագոյնին սպասէ՛:

Ճշմարիտ ինքնագոհութիւնն այն խոզանակն է որով հեղինակ մը իր քերութեանց փոշիները կը մաքրուի:

ՀՐԵՆ ԲԻԷՏՐՈ ԼՈՒՉԻՆԻԻ

ԿԵՆԴՐԻ ՄԵԾ ԳԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ

Au grand Poète GIAN PIETRO LUCINI
Hommage de ces poèmes.

I

Ասիատակ Յորհուրդ.

Ճակտիս անարեւ պատերուն ետեւ
Ճառագայթ մըն է իմկեր ցայգագոհարձ,
— Քինչ ու պոռնիներ, արծաթ ու ձիարներ
Որ կ'ողողէ գիս հիմնուածքովն իր կարձ:

Ու չդիմկնելու պես աղջաբլուկ
Վիրաւո՛ր կայծո՛ղ պահել այս խորին,
Հին բաղձոտիւններ կը փախչին արագ
Յրնորահարա՛ծ բացած բեւերնին:

Անդարմանելի գիւո՛ղն իմ կեանքին...
Գիխուս մէջ այգ մը կ'արթնանայ նորէն.
Անձնասպան խոհեր դէո հոն կը կախուին
Իրենց օրհասին մէջ անվերջօրէն:

Արծաթ՛ ձիարներ, մոգական ոտերդ,
Զարթօ՛նք երանիկ, յուսանիւթը հրիո,
Ո՛վ Յաւիտենուրեան խարկանքն երջանիկ,
Դիւրանքի երակ, մեղրագետ անգիր...

Արծաթ՛ ձիարներ, խորհուրդ սպիտակ,
Զանձնասպանդ գիւրաս ցանցիդ մէջ պատէ՛,
Որ Ներմանայի դանդիոր անայգ
Բոցեղէն Երազս խեղդել կ'չտապ:

II

Երապին Յաղթանակը

Բոցեղէն Երազ, յաւիտենացած
Նպատածքն հոգիիս. պատուհան զուարթ
Լայն բացուած կեանքին դէմ վճռատարած
Որկէ կը նայիմ Անուռնին անթարթ:

Բոցեղէն Երազ, անծիր շրչանակ
Լիներիութեանդ տեղերէզորթին,
Որ իմ իրձերուս գոյներն անշատակ
Խոշտանգուած դէմքդ գայտնէ կը ձգիին:

Վաղուան այրերուն բիրն ոսկեզրակ:
Բոցեղէ՛ն Երազ, ներդաշնակ գանգո՛ւն.
Զանգակեկոյդ, վայրի հոգւոյս յաւիտակ
Կամքի մեծ բիւղերն այգերգող ա՛ր՛ւն:

Ծիրանի հեղեղ յոյզերուս անքուն,
Ոչ իղձերս, յագող ատոդերուս կրմաւ,
Սիրտիս շրշաւը կ'բնեն հռանդուն,
Ինքնօրինուբեան մէջ տարապայման:

Բերա, Օգոստ. 1911 Լեւոն Շանթ

GIAN PIETRO LUCINI Ի ԳՐԿԵՐԸ

Ա. ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ. — Il libro delle Figurazioni ideali. Il libro delle Imagine terrene. Episodi dei Drami delle Maschere. Il monologo di Florindo. Il monologo di Rosaura. L'intermezzo della Arlecchinata. I Monologhi di Pierrot. Per una vecchia Croce di ferro. La Prima Ora della Academia. Elogio a Varazze. Carme di Angoscia e di Speranza. I cinque Tomi delle Ironie e delle Esperienze del Melibeo.

Բ. ԱՐՋԱԿՆԵՐ. — Gian Pietro da Core. La villa delle Rose o Lotta per amare. La Nottole ed i Vasi. Il Tempio della gloria.

Գ. ԲՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ. — L'Epistola apologetica ai modi Anime e Simboli. L'Allegoria alle "Ballate di Amore e di Dolore„ di Donati. Elogio a F. D. Guerrazzi. Ai mani Gloriosi di Giosue Carducci. Il Verso Libero. Stendhal a Milano. Il Diario del Pittore Bossi. L'Ora Topica di Carlo Dossi.

Ջիանո Պետրեանց (1900)

[Օրմանեան Մրբազան, ուզելով **օգտակար ըլլել պատճառական գրադումներէ ստացած ազատութիւնը**, ինչպէս իմիր կ'ըսէ, մինչեւ հիմայ հրատարակեց ÉGLISE ARMÉNIENNE, ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄ եւ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ, իրեն օգտակար հայորդիներ, որոնք ծանօթ են հասարակութեան: Այժմ ալ կ'գրպի Ազգային Եկեղեցւոյ ընդարձակ պատմութիւնը գրելով: Այդ աշխատութեան հատուկը առնելնէս ետքը՝ փափաքեցաւ մեզի ըսել մեր ընթերցողներուն, եւ Մրբազանը ներեց մեզ ընդօրինակել ամէնուն սիրելի մեծ դրուագ մը, Վարդանանց պատերազմին պատմութիւնը:

Ընդօրինակութիւնը եղած է կատարեալ նոյնութեամբ, պահելով նոյն իսկ հատուածներուն թուահամարը, որոնց բաժնուած է ընդհանուր գործը: Գլուխներ կաթողիկոսներու անուններով կազմուած են, եւ Տ. Ս. Յովսէփ Ա. Հողոցմեցի հայրապետին գլուխէն հաղուած է մեր յառաջ բերած նմոյշը:

Փակագիծի մէջ եւ § նշանով գրուած թիւերը նախընթաց հատուածները կը ցուցնեն, իսկ վկայութիւնները նշանակուած են, ներդիրակի անունին համառօտագրութեամբ, եւ որուհետ տպագրութեան երեսներով: Այդ կետին մէջ հանդիպած համառօտագրութիւններն են. ԵՂԻ. Եղիշէ վարդապետի մատենագրութիւնք. տպ. Վենետիկ. 1859, եւ ՓԱՐ. Ղազար Փարպեցիի պատմութիւն. տպ. Տփղիս. 1904։] Ծ. Թէ.

ԱՒԱՐԱՅՐԻ ՕՐԸ

ԱՆԽԸՆԹԱՅՈՂ ՈՒ ՉԵՄԱՐԻՏՈՂ

244. Վարդան Աղուանից արշաւանքը լրացուցած էր յ---ր էրէսն (ԵՂԻ. 61), և երբոր իւր գունդով Հասաւ է---ր Այբոտոյ, դ---լ օրդ յ---ն օրերը սկսած էին (ՓԱՐ. 67), որ է ըսել, թէ 450 տարուդ նոյեմբեր ամսոյն վերջերն էին, վասակ մարզպան, Վարդանի մեկնելէն առաջ տեղի ունեցած համաձայնութեան համեմատ, Հայաստանի կեդրոնական բանակին հրամանատարութիւնն ալ իւր վրայ էր առած (ԵՂԻ. 57), և այսպէս կրկնակի իշխանութեամբ սկսած էր իւր նպատակին համար աշխատիլ, իբր թէ քրիստոնէութեան պաշտպան ըլլար, սուտ լուրեր կը տարածէր. թէ ար---յէց ար---յ գէրէզմանէ---ին ընդհէ---ց ալէքսէց, թէ մինչև հիմայ եղած ընդդիմութեանց և մգերու սպանութեանց ներքև շնորհած է, միայն թէ Հայեր հպատակութիւն յայտնեն, և Վարդանի կազմակերպած ապստամբութենէն բաժնուին, ինչ մը քահանաներ ալ գտած էր որ իր յայտարարութիւնները տարածեն, որոնց մէջէն յանուանէ կը յիշուին Զանգակ Սիւնի, Սահակ Զայնող և Պետրոս Երկաթի (ՓԱՐ. 68), վասակ սեպի մեծ յաջողութիւն ունեցաւ նախարարներուն վրայ, որոնցմէ բաւական կուսակիցներ

գտաւ, ամանց երկչոտութիւնը շահագործելով և ամանց փառասիրութիւնը և շահադիտութիւնը մշակելով Վարդանի և ուխտապահներու կողմէն քաժնուելով Վասակի և ուխտանիւթներու կողմը անցնողներուն մէջ կը յիշուին գլխաւորապէս, Տիրոց Բագրատունի, Դադիշոյ Խորխոռունի, Մանէճ Վապահունի, Գիւտ Վահեւունի, Վարազշապուհ Պալունի, Արտեն Խաբեղեան, Ներսէհ Ուրծացի (ՓԱՐ. 67). Արտակ Իշտունի, Ընջուղ Ակէացի, Մանէն Ամատունի (ԵՂԻ. 71), և այլ յոտնկոչ և սեպուհ ամէն չափահասներ (ՓԱՐ. 67)։ Ասոնցմէ Դադիշոյ և Մանէճ և Արտակ՝ Պարսկաստան գացող կեղծուրացներէն էին, իսկ Գիւտ՝ Աղուանից արշաւանքին ալ մասնակցած էր։ Ընդհանուր կերպով կը նկատուի որ միւռնոյն ազգատոհմի մէջ երկու կողմերուն հետեւողներ կը գտնուին հատատարապէս, ինչ որ նախարարական տուներուն մէջ տիրող ընտանեկան երկպառակութիւնները կը հաստատէ, հարկաւ իրարու հակառակ մրցմամբ ազգատոհմին տանուտէրութիւնը ձեռք ձգելու համար։ Վասակ ուրիշ մէջոց մըն ալ գործածեց։ Մամիկոնեաններէն, Կամսարականներէն և ուրիշ ուխտապահներէն նախարարուղն պատանիներ և տղաներ վարպետ կերպերով Սիւնեաց կողմերը հասաքեց, որ յետոյ ամէնքը մէկտեղ իրրև պատանդներ դէպ ասպետ աղբեր Պարսից (ՓԱՐ. 67)։ Վասակ այս բաները ըրած ատեն, Պարսից համար ալ մեծ հոգածութիւն չունէր, որովհետև պետական առաջնորդները խարդախելով Պարսիկ գունդերը ձմերոցի համար բոլոր երկրին մէջ կը ցրուէր, ինքն ալ իր Սիւնեաց երկիրը կը քաշուէր. մինչ երկրին մէջ խեղճութիւնն ու նեղութիւնը երթալով կը տարածուէին։

245. Վարդան Աղուանից արշաւանքէն դառնալով կացութիւնը մեծապէս խանգարուած գտաւ։ Ժամերը սասկալի թեամբ կոխած էր, որեւէ ձեռնարկ այլեւս անհնար էր, ուստի պէտք էր միայն գարունին սպասելով նախապատրաստութիւններ ընել։ Յովսէփ կաթողիկոս և բոլոր եպիսկոպոսներ և գլխաւոր երէցներ, որ շարժուձին հոգին էին, աստուածային օգնութիւն մաղթելու և ժողովուրդը քաջալերելու համար հրաման ըրին ամէն կողմ մաղթելու և ժողովուրդը քաջալերելու համար հրաման ըրին ամէն կողմ մաղթելու։ Այդ զուգադիպութիւնն ալ նշանակուած է պատմագիրէն. որ կը գիտէ թէ բարեպաշտութեամբ սպասածնին, ըստ պատերազմական յաղթութեան, պիտի կարենային խոնարհել է ոտքը թշնամեաց (ԵՂԻ. 62)։ Կաթողիկոսն ու եպիսկոպոսներ միւռնոյն հրահանգը ցուցնց բաժինին ալ ղրկեցին, որպէսզի գոնէ աղօթքով իրենց օգնեն, որովհետև Բիւզանդիոնէ սպասուած օգնութենէն յաջող լուրեր չէին գար։ Մարկիանոս նոր կայսրը, Անատոլիոս սպարապետին և Եփլալիոս կամ Փլորենտիոս պալատականին խորհուրդներուն անսալով, վտանգաւոր տեսաւ Հայերուն օգնելով Պարսից հետ 423ի հաշտութեան պայմանները եղծել և լաւ համարեցաւ պահել ղոխոն հերետնոց, ըստ պատերազմելէն լինել ուխտին երդնոնեութեան, և նոյն ինքն Փլորենտիոս Ասորին Տիգրան ղրկեց ցազկերտը վստահացնելու, թէ ինքն Հայերուն պիտի չօգնէ (ԵՂԻ. 56)։ Որչափ ալ Վարդան իր կողմին տկարանալը կը

տեսնէր, սակայն մինչև վերջին չուներ դիմադրութիւնը շարունակելու համար, բոլոր ձմեռ պատերազմական պատրաստութիւնները շարունակեց, թէ լաւ պինդ ելլելու և թէ նիզակակիցներ շատցնելու համար։ Այս կերպով նա իր ընդհանուր սպարապետի պաշտօնը կը կատարէր, և իր շարժուն բանակի հրամանատար, համարձակ կը գործէր, և մարդպանը չէ կրնար անոր պատրաստութիւնները խափանել։ Վարդան միւռնոյն ատեն դիւանագէտ մէջոցներն ալ զանց չէր ըներ։ Հայերուն ձեռք գերի ինկած Պարսիկներէն նշանաւոր քիչ շատ վստահելի մէկը ազատելով և նախարարական գումարման առջեւ հանելով, անոր մանրամասնօրէն իմացուց, թէ այդ կրօնական ձեռնարկը որչափ վնասներ պիտի հասցնէ պետական գանձուն և պարսկական կառավարութեան, և թէ ի՛նչպէս Վասակ սխալ հաշկցուցած է գործը։ Պարսիկը, որ անձամբ ալ եղելութիւններուն գիտակ էր, ցազկերտի ներկայանալով տեղնիտեղօք գործը իմացուց, և նոյնատեն Հայաստանէն հասնող լուրերն ալ անոր ըսածները հաստատեցին։ Ցազկերտ ցնցուեցաւ և սկսաւ զինքը խաբողները մեղադրել (ԵՂԻ. 63)։ Արքունի խորհրդականներէն ալ գտնուեցան, որոնք բռնութիւն չընելու կողմը խօսեցան, այնպէս որ պահ մը հրաման արձակեց՝ որ իր բանակին մէջ քրիստոնեաներուն չարգիլուի իրենց կրօնքը պաշտել և քահանաներուն թող տրուի իրենց պաշտօնը կատարել (ԵՂԻ. 65)։ Բիւզանդիոն ալ դեսպան հանեց ըսել տալու թէ հալածանքը դադրեցուցած է (ԵՂԻ. 66)։ Ասոնց ամէնուն արձագանգը Հայաստան ալ հասաւ և որովհետև Զատիկի տօնը մատեցած էր, պահ մը կարծեցին թէ խռովութիւն եղէն ընդ միմեանս՝ որովհետև յոյներն ալ և Զատիկի օրերը տօնել սկսած էին, նոյն իսկ նախարարները այնչափ վստահութիւն ստացած էին, որ յաջորդ տօնի երթալէ էն է դառն էր. ետքը Զատիկ ալ ընդհանուր էր (ՓԱՐ. 68)։ Սոյն 451 տարւոյ Զատիկը կը հանդիպէր ապրիլ 8'ին, կամ հայկական ամսաթուով ահեկան 6'ին, ճիշդ գարնանային եղանակին նոր բացուելուն օրերը։

246. Բայց խաբէական եղան այդ ակնկալութիւնները։ Վասակ չէր դադրած իր ուզած կերպով լուրեր հասցնել ցազկերտի և Միհրներսէհի իր յաջողութիւնները աւետելով և կատարեալ յաջողութիւն խոստանալով։ Միհրներսէհ ալ կրօնամոլ քաղաքականութեան ամենիչխան պաշտպան մը, կատարեալապէս տիրացած էր ցազկերտի կամքին, ուստի ինքն վրան առաւ անձամբ երթալ և բուռն զօրութեամբ գործը վերջացնել։ Վասակ մարզպան ցուցնց կողմին վրայ ալ ազդեցութիւն գործելու համար, ցուցական հաշտասիրութեան սպարապետ Վասակ Մամիկոնեանի հետ յարաբերութիւն հաստատեց, եւ գործերը գեղեցիկ գոյներով ներկայեց անոր, ինքզինքը իբրեւ քրիստոնէութեան պաշտպան ալ ցուցնելով։ Բայց աստի յաջողեցաւ վրացիներուն ու Աղուաններուն ալ Հայոց հետ միաբանութիւնը քակել սուտակասպաս քսութիւններով։ Ցունաց կողմէ գալիք օգնութիւնն ալ խափանելու համար ձորայ բռնակը զօրացնելու խորհուրդը թելադրեց Միհրներսէհին, երբոր սա մինչեւ փայտակարան եկած էր պէտք եղած կարգադրութիւններն ընելու (ԵՂԻ. 72-73)։ Միւռնոյն ժամանակ Մարկիանոսէ ղրկուած դեսպանութիւնն ալ կը հասնէր. եւ Պարսիկներ վստահ կ'ըլլային, թէ Հայեր ցոյներէ

օգնութիւն պիտի չունենան (ԵՂԻ. 66)։ Այդպէս Միհրներսէհ ուխտապահ Հայերուն ամէն օգնութենէ զրկուած ըլլալուն համոզմամբ, հրայուռ ըրաւ որ զօրաւոր բանակ մը Պարսկաստանէն յառաջէ. վասակի ալ յանձնարարեց իր ուխտանենգ նախարարներուն գունդերը հաւաքել եւ ամփոփել եւ Մուշկան Նիւսալաւօրդու զօրավարը պատերազմին հրամանատար կարգելով, ինքն Նորէն Տիզբոն դարձաւ։ Հոգ տարած էր ուխտապահներուն հաւանական թիւն ալ իմանալ, որպէս զի երէ՞ ընդ դէմ հաշուով բանակ մը պատրաստէ (ԵՂԻ. 74)։ Մինչ այս մինչ այն լուր կը հասնէր, եթէ զօր եհա՞ր բազմե՞ր է Հէր Ե է Զարխանդ ֆռռռ (ՓԱՒՐ. 68), ուր կը կազմուէր Պարսից բանակը, վարդան շտապով պատշաճ հրամանները հասուց իւրեն նիզակակիցներուն, որ իրենց գունդերով իջնեն Արտազը դաշտը, գալիք բանակին յառաջացումը արգիլելու, ինքն յառաջեց եւ իրեն հետեւէն հետզհետէ կը հասնէին եւ կը խմբուէին Ներշապուհ Արծրունի, Խորէն Խորխոռունի, Արտակ Պալունի, Վահան Ամատունի, Թաթուլ Դիմաքսեան, Արշաւիր Արշարունի, Շմաւոն Անձեւացի, Տաճատ Դնթունի, Ատոմ Դնունի, Խոսրով Փարեղեան, Կարէն Սահառունի, Համազասպ Դիմաքսեան, Գազրիկ Դիմաքսեան, Ներսէհ Բաղրեւունի, Փառոնան Մանդակունի, Արսէն Ընծայեցի, Այրուկ Սիկունի, Վրէն Տաշրացի, Ապրատ Արծրունի, Խաւբս Սրուանձտեան, եւ Շահ Ախոռապետ, Ասոնցմէ զատ եկած էին նաեւ Վահեւնեաց, Ռշտունեաց, Տրպատունեաց, Բողեանց եւ Ակհացւոց գունդերը, որոնց գլխաւորներուն անունները յիշուած չեն։ Առանձար Ամատունին 300 հեծեալներով առջեւէն գացած էր Թղնամիին ընթացքը լրտեսելու։ Ուխտապահ բանակը հասաքրուեցաւ Արտազը դաշտը, որ է հին Շաւարշան կոչուածը, այլ աւելի սովորական դարձած է Աւարայր անունը, որ նոյն դաշտին գիւղերէն է, եւ որուն մօտ խռնեցաւ ճակատամարտը։ Այժմեան Մակուի դաշտն է այն, որուն մէջէն կ'անցնի Տղմուտ գետը։ Երբոր ամէնքը հաւաքուեցան, լինէր հանդէս համարան վրոռան է վեց հազար այր (ԵՂԻ. 77)։ Ցառաջ բերուած անուններուն մէջէն Վահան Ամատունիի անունը, թերեւս իրեն գունդին համար յիշուած է, որովհետեւ նա Բիւզանդիոնի պատգամաւորութենէն դարձած չէր, կամ թէ նախկին հազարապետին համանուն մըն էր, ինչպէս դարձած չէր իւր ընկերը Հմայեակ Մամիկոնեանն ալ (ՓԱՒՐ. 74)։ Իսկ պատերազմին առթիւ յիշուած են եւս Արտակ Մակացի, Միհրշապուհ Մարդպետական, Փափագ Առաւեղեան եւս,

Նական կ'երեւի փարպեցիին տուածը։ Բոլոր բանակը երեք թեւի բաժնուեցաւ չորրորդ վերջապահով մը։ Մէկին թեւին հրամանատար նշանակուեցաւ Ներշապուհ Արծրունի, և իրեն օգնականներ Մհերշապուհ Մարդպետական, Արշուիր Արշարունի և Արտակ Մոկացի։ Աջակողմեան թեւին հրամանատար Խորէն Խորխոռունի, և օգնականներ Թաթուլ Ռիմպ սեան և Ներսէհ Քաջբերունի։ Ձախակողմեան թեւին հրամանատար ինքն Վարդան Մամիկոնեան, և իրեն օգնական Փափագ Առաւեղեան։ Վերջապահին հրամանատարն էր Համազասպեան Մամիկոնեան, որուն հրահանգ տուաւ Վարդան զ' ըստ բանադրեալ, այսինքն կեանքի սպառնալիքով ճակատամարտէն փախուստը չարգելուլ, այլ յորդորել զոյն բանիւ յաղթութեան (ՓԱՒ. 72)։ Վարդան ձախակողմը իրեն պահած էր. քանզի յայն կողմանէ սաստկագոյն երեք ղէնդէն Սիւնի զօրաց և այլ զօրաց սրոյ (ՓԱՒ. 72), որով յայտնապէս կը նշանակուի վասակի և իրեն համախոհներուն հայազունգը, որ այսպիսի նուիրական պարագային մէջ չէր վարանած դնուիլ իւր եղբայրները կոտորելու նպատակով։ Մուշկան Նիւսալաւուրտ ալ իւր ընտրելագոյն զօրը իւր աջակողմը հաւաքած էր Հայոց ձախակողմին դէմ։ Դաշտին երկայնութեան տարածած էր նա իւր ճակատը՝ իւր բազմութեան վստահանալով, Հայերը ամէն կողմէ փակելու համար։ Փիղերն ալ անոնց հետէն շարած էր, և ինքն ալ միջավայրը կը մնար Մատեան գունդը շուրջը առնելով։ Հայերը 66,000 հոգի՝ արդէն, իսկ Պարսիկները 200,000 պէտք էր ըլլային առ նուազն Մհերներսէհի նախահաշուին համեմատ։ Ուխտանէնգ հայերուն թիւը տեղ մը ճշդուած չէ, բայց նկատի առնելով վասակի հետեւող նախարարներուն թիւը, իրաւունք կ'ունենանք 40,000 և աւելի ենթադրել։ Թիւերը անհաւասար էին, ուստի աւելի քան կանոնաւոր և զգուշաւոր ճակատամարտ մը, բուռն ու յախուռն յարձակման ձեւը առաւ Ասարայրի պատերազմը, ոհակի չփոթ մը թողլով Պարսիկ գունդերուն մէջ։ Տղմուտ գետն ալ, որուն եզերքը տեղի կ'ունենար պատերազմը, Պարսիկներուն արգելք եղաւ իրենց ազատ շարժումները կատարելու, մինչ Հայեր խիզախօրէն չի է վերայ ոտնոլ գետը անցան, Պարսից աջ թեւը չփոթեցին և դէպի իրենց փիղերը մղեցին որ անոնց ոտքին տակ կոխկրտուին։ Պատերազմի դաշտին վրայ Հայոց կողմէն 287 մարդ և 9 զօրավար, իսկ Պարսից կողմէն 3544 մարդ և 9 զօրավար ինկած ըլլալը բաւական է ցուցնելու թէ ի'նչ ուժգնութեամբ յարձակած են Հայերը, և ի'նչպէս չփոթած և խառնակած են Պարսիկներուն գիծերը։ Փարպեցին կ'ակնարկէ առ այն բազմութեան զօրացն Հայոց, զի ոչ էին ոք կարող դառնալ ի պատերազմի մէջ, և որք ի խոյս դառնային պատերազմի մէջ, և որք ի խոյս դառնային զոյգ փախստական լորտոն (ՓԱՒ. 72)։ Ասոնք ուխտապահներէն բաժնուող մաս մը չեն որոնց ամէնքն ալ կրօնաւեր և ազգասէր եռանդով եկած էին, այլ Պարսից կողմէ եղող վասակի հետեւողներն են։ Այլ բազմութիւն բացատրութիւնն իսկ յայտնապէս կը ցուցնէ, թէ ուխտապահներու բանակէն տարբեր բազմութիւն մը կ'ակնարկէ պատմիչը։

249. Եղիշէ կը մանրամասնէ պատերազմի դաշտին վրայ ինկողներուն թիւը, իւրաքանչիւր նահատակուող զօրավարին անունով, ըստ հետեւեալ օրինակի, Վարդան Մամիկոնեան և իրեններէն 133 հոգի, Խորէն Խորխոռունի

և 19, Արտակ Պալունի և 57, Տաճատ Գնթունի և 19, Համայեակ Դիմաքսեան և 22, Ներսէհ Քաջբերունի և 7, Վահան Գնունի և 3, Արսէն Լընձայենի և 7, Դարեգին Սրուանձտեան և 20. ընդ ամէնը 9 զօրավար և 287 զօրական։ Փարպեցին ալ միեւնոյն 9 անուանները կը յիշէ, իսկ իրենց մարդերը համագումար 276 կը դնէ, որ կ'ընէ բովանդակ 285, փոխանակ 296'ի։ Սակայն այսչափ չնչացին նահատակուողները, որովհետեւ Հայերը պարտատորուեցան ցրուիլ և սփռուիլ, և Պարսիկներ հետապնդելով հալածեցին, կամ ետեւէն հասնելով կամ թաքստոցներէն հանելով շատ աւելիներ սրակոտոր ըրին կամ փիղերով կոխկռտեցին, ընդ ամէնն 740 հոգի եւս ըստ եղիշէի, կամ 750 հոգի եւս ըստ փարպեցւոյ, որով Վարդանանց նահատակաց գումարը միայն մէկ թիւով տարբերած կ'ըլլայ երկու պատմագիրներու մէջ, 1036 կամ 1035, սակայն 1036 թիւը տօնացոյցներու ալ անցած և նուիրագործուած է։ Վէմ չկայ նահատակուողներու համար, ոչ նախարարներուն անուն յիշուած է և ոչ ալ ո'ր ազգատոհմէ ըլլալնին ցուցուած, սակայն վերագոյնդ (§. 246) երեսունէ աւելի ցեղեր և զօրավարներ յիշեցինք, և հաւանական չերեւիր ըսել, թէ միայն ինն ցեղերէ նահատակուողներ եղած ըլլան պատերազմի դաշտին վրայ, և միւսները բնաւ կորուստ տուած չըլլան, հետեւապէս աւելի ճշդութեամբ խօսած կ'ըլլանք, եթէ ըսենք, թէ առաջ յիշուած 296 նահատակները անունք են, որոնց անունը կամ թիւը տուգուեցաւ, բայց թէ ասկէ աւելի եղան ճակատամարտին մէջ ուրիշ ցեղերէ ալ նահատակուողները, որք յետոյ ընդհանուր գումարին մէջ խառնուեցան։ Դիտողութիւնը մըն ալ պիտի ընենք ներսէհ Քաջբերունիի համար, որուն անունը, զօրավարներուն անուններէն չենք գիտեր ինչու, վրիպած է Շնորհալիին ուշադրութենէն, երբոր միւս ութը զօրավարներուն անունները յիշած է իւր շարականին մէջ։ Նոյնպէս կարծես թէ նա 1036 վկաները զօրավարներէն դուրս համրած է, վասնզի կը գրէ, բազում խումբ հազարաց և երեսնից ընդ վեցից, որ ընդ նոսին նահատակեալ, մինչ պատմագիրները 9 զօրավարները 1036 թիւին մէջ կը փակեն, ինչպէս տեսանք։

250. Մուշկան Նիւսալաւուրտ զօրագլուխ և վասակ մարզպան իրրեւ յաղթական նկատուեցան, վասն զի Հայոց հրամանատարը սպանուեցաւ, և ոչ ոք այնհետեւ է ծէ էլեսորոյն, յոր չեշեալ խոշվէին ֆանդն Ֆաշ (ԵՂԻ. 92)։ Յիրուցան բանակը չկրցաւ այլեւս կանոնաւոր ընդդիմանալ թիւն ընել, թէպէտեւ 66 հազարէն հազարի մը կորուստը բոլորովին ուժասպառ եղած ըսել չէր։ Հալածականներէն շատեր ամբոխ տեղեր ապաւինած էին, և Պարսիկ բանակը գլխաւորապէս անոնց գէմ սկսաւ դործել դիմադրութիւնը ջլատելու համար, վասակ գործակից էր անոնց, և ներսէհ ու կրօնական ազատութեան խոստումներով անձնատուր ըլլալու կը յորդորէր, սակայն այլեւս վասակի վրայ վստահութիւնը դադրած էր (ԵՂԻ. 94)։ Ջանազան դիպուածներու մէջէն կը յիշուի, նոյնիսկ Արտազի բերդերէն մէկուն մէջ, Թերեւս Ալնդի մէջ, ապաւինողներուն պարագան։ Յովսէփ կաթողիկոս և Ղեւոնդ երեց այս տեղ ապաստանած էին հաղար մը զինուորականներու հետ. Բայց զօրավար մը հրամանատարութիւնը ստանձնած էր, երբոր բերդը պաշարուեցաւ և անձնատուր ըլլալու հրաւիրուեցաւ, կարծիքները տարբերե-

ցան, Բակ դիմադրողներէն էր եւ 700 հոգի իրեն միացան, գիշերային դուրս ելան, պաշարողները ճեղքեցին ու անցան։ Մնացեալներէն 213 զինուորական, եւ Յովսէփ ու Ղեւոնդ եկեղեցական բոլոր ընկերները անձնատուր եղան, երբոր այլեւս ոչ ուտելիք համբոյր է նէբէ։ Սակայն զինուորականները իսկոյն սրակոտոր եղան. եւ ասոնք պէտք է ըլլան երկերիւր մարտիրոսները, որոնց յատուկ յիշատակը կայ յայսմաւուրքին մէջ, Եկեղեցականներ թող տրուեցան յուսալով որ ժողովուրդը համակերպելու կը յորդորեն, իսկ Յովսէփ ու Ղեւոնդ խօսիլ սկսան. ինքզինքնին ապստամբ թեան ամբաստանութենէ պաշտպանեցին, եւ վասակը մեղապարտ ցուցնելով ղողոքեցին ու դատաստան ուղեցին. ուստի Մուշկան հրամայեց երկուքն ալ պահել զէօղլիմբ, նախապէս ֆան հարեալ սիրտին ջայրայթը գոհացնելու համար (ԵՂԻ. 96)։ Կապշտ լերան բերդին մէջ ալ ամրացողներ կային, որք պաշարողները կը նեղէին, անոր համար այս տեղ ալ վասակ խոստումներու դիմեց, եւ երբ Արշէն երէցը բանակցելու համար դուրս ելաւ, քահանան ու ընկերները հրամայեց չղթայի զարնել (ԵՂԻ. 98)։ Նոյն կերպով ձերբակալուեցան եւս Արտաշատու Սամուէլ քահանան եւ Աբրահամ սարկաւագը, որոնք քանդած էին Արտաշատի ատրուշանը (ԵՂԻ. 101)։ Բաւէնի Թաթիկ եպիսկոպոսն ալ կալանաւորուեցաւ, եւ իբրեւ սաստիկ ճլնասակար անձ մը անմիջապէս վասակի խորհրդով խուժասան աքսորուեցաւ (ՓԱՐ. 75)։ Այդպէս Մուշկան եւ վասակ իրենց յաղթութեան հետեւանքները կ'ընդարձակէին, երբ միւս կողմէն եղելութենէն լուրերը ցաղկերտի կը հասնէին, որ գոհ չէր մնար, որովհետեւ առանց կրօնական նպատակը իրականացնելու, երկրին նիւթական վիճակը խանգարուած էր, թագաւորութեան մի լաւ մասը քանդուած էր ու աքքունական գանձն ալ ճնասուած։ Ցաղկերտ չկրցաւ չթափանցել, որ իրենց անձնական շահերուն նպատակով զինքն այլընդայլոյ գործերու մղողներ կան։ Այդ միտքով ուղեց գործին նոր ուղղութիւն մը տալ. Մուշկան Նիւսալաւուրտի հրամայեց Հայաստանէն ելլել եւ Հոնաց դէմ երթալ. վասակը մարզպանութենէ հեռացուց պատուաւոր կերպով Տիզբոն կանչելով, և Ատրոմիզդ Արշական անուն պարսիկ զօրավար մը, որ ֆոլֆոլէ էր եղած զօրավարին է նէն պոռբուզէ, Հայաստանի մարզպան եւ սպարապետ անուանեց, վստահանալով անոր խոհականութեան վրայ (ԵՂԻ. 100)։

251. Եկեղեցական պատմութեան ներածէն աւելի ընդարձակուեցանք Աւարայրի պատերազմին մանրամասնութեանց վրայ, որովհետեւ եղելութիւնը քաղաքականէն աւելի կրօնական կերպարան ունէր, եւ ուղակի եկեղեցական գործունէութեան ձեւ առած էր։ Որչափ ալ վարդան էր շարժման հոգին, սակայն անոր կազմակերպողներն ու վարողները եկեղեցականներ էին, եւ Յովսէփ կաթողիկոս առաջին դերն ունէր ամէն պարագայից մէջ, իրեն գլխաւոր խորհրդական ունենալով Ղեւոնդ երէցը, զոր պիտի չվարանինք գործին առաջնորդ ալ անուանել, նկատելով որ ազգն ալ եկեղեցին ալ Ղեւոնդ երէցին անուանով պատուած են այդ ազգասէր եկեղեցականներուն խումբը, որուն մէջ կաթողիկոս մըն ալ կար, եպիսկոպոսներ ալ կային։ Եկեղեցին այն օրէն սկսելով հաւատոյ մարտիրոսներուն շարքը գասեց Աւարայրի 1036 նահատակները, եւ այն յիշատակը՝ որ վրթանէս հայրապե-

տի կարգադրութեամբ սկսած էր կատարուիլ ի պատիւ ազգային նահատակներու, որք եկեղեցւոյ և ազգին պաշտպանութեան համար անձնազոհ եռանդով կեանքերնին նուիրած էին (§. 91), այլեւս սեփականութեան նոյն սկզբունքի գերագոյն պահպանութեան, և վաչէեանց ու վասակեանց, Մուշեղեանց ու Մանուէլեանց անունները ընկղմեցան վարդանանց փառաւոր անունին մէջ, Այդ եղած է ազգին համոզումը, այդ համոզումն ալ տակաւին անեղծ կը մնայ ամէն հայ սիրտի մէջ, որուն զգացումները կը թրթռան վարդանանց անունին։ Սակայն եղան ոմանք որ սխալ և կրօնամոլ քաղաքականութեան մը արդիւնք համարեցին Աւարայրի նահատակութիւնը, և աւելի ուղիղ ու ազատախոհ քաղաքականութիւն մը ուզեցին տեսնել վասակի ընթացքին մէջ, որ ազգին ապագան լուսագոյն կը նկատէր Պարսիկ հովանաւորութեան ներքեւ, քան ուխտապահներուն նախընտրած կերպին մէջ, որ յունասէր և յունամոլ ուղղութեան արդիւնք էր, Առանց ուզելու մանրակրկիտ վէճերու մէջ մտնել, զորս մեր գործին պայմանները չեն ներեր, կը կանխենք յայտնել թէ մենք ալ յունասէր քաղաքականութեան պաշտպան պիտի չկանդնինք, այլ որպէսզի վասակ կարենայ իւր ընթացքին մէջ արդարանալ, պէտք էր որ իւր ազդեցութիւնը ցուցուներ կրօնական խնդիրը քաղաքականէն զատելով, և կրօնական ազատութիւնը իսկապէս ապահովէր, և ոչ թէ քաջալերիչ գտնուէր կրօնական բռնութիւններու և գործակից լինէր խարդախ յայտարարութիւններու, Պէտք չէր նաեւ որ սուտակապաս կեղծաւորութեամբ մասնակցէր այն ամէն դիմումներու, զորս ուխտապահները խորհեցան ընել դէպի Բիւզանդիոն, և ոչ ալ իրենները իրենց սուտ երդումներով, Պարսիկներն ալ՝ կեղծաւոր գործակցութեամբ, Անկեղծ ու համարձակ պարսկասէր քաղաքականութիւն մը, իրեն համար գովեստի և արդիւնքի գլուխ մըն ալ կազմած պիտի ըլլար, եթէ կրօնական ազատութեան մէջ ցուցուներ Պարսիկ արքունեաց օգուտը, ի՞նչպէս արդարացնել վասակը, երբոր նոյն իսկ մոգպետին այդ կէտին վրայ համոզած ջղ

թեան համար։ Մարկիանոսի ստոր ընթացքը կը հաւաստէ թէ յունասէր քաղաքականութիւնը չէր՝ որ Հայը պիտի փրկէր, իսկ Վահան Մամիկոնեանի ընթացքն ալ կը ցուցնէ, թէ ինչպէս պարսկասէր քաղաքականութեամբ ալ հնար էր ազգին յաջող դիրք մը պատրաստել։ Ամէն իրողութիւն իր համընթաց պարագաներուն մէջ պէտք է քննել, և իրական հանգամանքներուն ներքեւ դատել։ Արդ 451 տարուշ եղելութիւնները՝ կրօնական ձուլման մէջ ազգին ոչնչանալուն վտանգն ալ կը սպառնային. վասակ այդ վտանգին հանդէպ անտարբեր՝ իւր անձնական շահը կը դիտէր, Վարդան այդ սպառնալիքին հանդէպ իւր կեանքն ալ զոհեց, և իւր կեանքին զոհողութեամբ վտանգը հեռացուց։

252. Վարդան և իրենները պատերազմի դաշտին մէջ յաղթուած էին, այլ գործերուն ընթացքին վրայ յաղթութիւնը տարին. որովհետեւ Պարսիկ արքունիքին բռնած ուղղութիւնը փոխուեցաւ։ Ատրորմիզդի տրուած հրահանգն էր, մերթին Հայոց չընդոստոյանել, այլ տէրով նուաճել, և զգալով տէրունական համբոյրով անել ամենուն (ՓԱՐ. 73)։ Ատրորմիզդ այդ հրամանը ընդունելով երկերը խաղաղացնելու նպատակին սկսաւ ծառայել, հանրութեան վստահութիւն կ'ուզէր ազդել, թեթեւ կերպով յանցաւոր տեղուածները նկատողութեան չէր առներ, եկեղեցիներուն բացումը և պաշտամանց կատարումը կը դիւրացնէր, բայց միւս կողմէն կ'աշխատէր հեռացընել այն անհատականութիւնները, որք դիմադրութեան գործին մէջ գործօն դեր ստանձնած էին, և որոնց գաղափարներուն փոխուելուն հնար չէր շատ վստահութիւն ունենալ։ Այդ կարգէն էին այն եկեղեցականները որք դիմադրութեան առաջնորդներն եղած էին, և ատրուշաններու կործանման հետ մգերուն կոտորածն ալ կատարած էին։ Ասոնց նման էին նաեւ այն նախարարները, որք ղէն իձեռին պատերազմի մտած և Պարսիկ գունդերուն դէմ կռուած և վիրաւոր հասուցած էին։ Վերջապէս անոնք ալ, որ ամուր տեղեր քաշուած և գլուխնին խումբ մը հաւաքած՝ զինեալ դիմադրութիւնը շարունակել կը ջանային։ Այս վերջիններէն երկու խումբեր աւելի նկատողութեան արժանի էին։ Մէկը կը գտնուէր Տայոց նահանգի և խաղտեաց սահմանակցութեան վրայ Պարխար լեռներուն մէջ. Հմայեակ Մամիկոնեանի գլխաւորութեամբ, որ Բիւզանդիոնէ դարձին չկարենալով հասնիլ Աւարայրի պատերազմին, այն տեղերը նոր դիմադրութիւն մը կազմելու ձեռնարկեց, որուն միացան Աւարայրի փախստականներէն շատեր։ Զօրաւոր Պարսիկ գունդ մը գնաց անոնց վրայ, որուն կ'օգնէին ուխտանենգ Ներէն Արտէն Դաբեղեան և Վարազշապուհ Պալունի, և յանկարծակի յարձակեցան Որջնհաղ բերդին վրայ, երբ անպատրաստ էր Հմայեակի գունդը։ Սաստիկ պատերազմ մը տեղի ունեցաւ։ Հայեր չկրցան դիմանալ և ցրուեցան, և Հմայեակ նահատակուեցաւ, որ քաջաբար յանձնուելով խնդրեր խոնարհել գինքը եղբօր էրայ (ՓԱՐ. 74)։ Ուրիշ խումբ մըն ալ Արցախի անտառներուն ապաւինած էր, բայց անոնց դէմ գլխաւոր յարձակում չգործուեցաւ, որովհետեւ Հոներուն պաշտպանութիւնը կը վայելէին (ԵՂԻ. 99)։ Ընդհակառակն. Ատրորմիզդ լուր տարածեց թէ ոչ մէկուն կեանքին վնաս կ'ուզէ հասցնել, և ոչ մէկը իւր տանուտէրութենէն կը զրկէ, և կը սպասէ որ նախարարները

իրեն մօտ հաւաքուին և ընելիքնին որոշեն։ Այդ խոստումը եւ Ատրորմիզդի ցուցուցած չափաւորութիւնը նախարարներուն վստահութիւն ազդեցին, որք հետզհետէ յօժարութեամբ նոր մարզպանին մօտ եկան (ՓԱՐ. 75)։ Մինչդեռ հրաւէրը գլխաւոր եկեղեցականներուն ալ ուղղեց, ինչպէս Ուշտունեաց եպիսկոպոս Սահակի եւ Արծրունեաց դրաներէց Մուշեղի (ԵՂԻ. 101)։

253. Բայց Ատրորմիզդ ալ անկեղծ չէր իւր այս խոստումներուն մէջ, եւ դիմադրութեան գլխաւոր գործիչները հեռացնելու նպատակին համար կ'աշխատէր։ Ուստի ամէնուն գալէն ետքը քննութիւններ կը բանար, և ասոր կամ անոր վրայ յատուկ յանցապարտութեան առիթ մը գտնելով, կամ կապանաց կ'ենթարկէր, կամ քննութեղու եւ գատուելու համար Տիզբոն երթալու կը ստիպէր։ Ըստ այնմ Սահակ եպիսկոպոսի համար կը հասատատուէր թէ ատրուշան մը կործանած է եւ բազում ընչաւթս սպաննած է մգերը։ Նոյնպէս Մուշեղի համար ալ կ'ըսուէր թէ կրակատուն մը աւերած է եւ մգերը խոպոխ և փանջոխ չարչարած է, ինչ որ իրենք ալ չուրացան, որով կապեալ եկեղեցականներուն հետ խառնուեցան, որք էին Յովսէփ կաթողիկոս, Ղեւոնդ երէց, Արշէն երէց, Սամուէլ քահանայ եւ Աբրահամ սարկաւագ։ Սահակի սարկաւագ Քաջայէն ալ միացաւ, եւ ուրիշ կապեալ եկեղեցականներու խումբ մը կազմուեցաւ։ Տիզբոն ղրկուելու համար, նախարարներուն վրայ ալ քննութեան պէտք տեսնուեցաւ, գլխաւորապէս պատերազմի մասնակցութեան եւ Պարսից դէմ զէնք առած ըլլալու կէտը առնելով, եւ անոնցմէ ալ խումբ մը որոշեցին Տիզբոն երթալու, ըստ փարպեցւոյն 31 հոգի (ՓԱՐ. 86), իսկ ըստ Եղիշէի 35 հոգի (ԵՂԻ. 150), որոց անուններն ալ միատեմ կը յիշուին եւ են. Սիւնեաց տոհմէն Բաբգէն եւ Բակուր եղբայրներ. Արծրունեաց տոհմէն Ներշապուհ, Շաւասպ, Շնգին, Մերհրուժան, Պարգեւ, Տաճատ եւ Ապրատ. Մամիկոնենանց տոհմէն Համազասպեան, Համազասպ, Արտաւազդ եւ Մուշեղ. Կամսարականաց տոհմէն Արշաւիր, Թաթուլ, Վարճ, Ներսէհ եւ Աշոտ. Ամատունեաց տոհմէն Վահան, Առանձար եւ Առնակ. Դիմաքսեանց տոհմէն Թաթուլ, Սաւոյ եւ երկու ընկերներ, Անձեւացեաց տոհմէն Շմաւոն, Զաւարէն եւ Առաւան. Առաւեղեանց տոհմէն Փափագ, Վարազդէն եւ Դատ. Մանդակունեաց տոհմէն Սահակ եւ Փարսման. Տաշրացեաց տոհմէն Վրէն. Գնունեաց տոհմէն Ատոմ. Ռափսեանց տոհմէն Բարիկ եւ Ցոհան, Փարպեցիէն չեն յիշուած Մերհրուժան Արծրունի, Ներսէհ եւ Աշոտ Կամսարականք, եւ Զաւարէն Անձեւացի. իսկ Դիմաքսեանց ցեղէն առանց անունի նշանակուած էր՝ երկու ընկերներ թիւի չեն անցած, թէ ոչ Տիզբոն գացողներու բուն թիւը կը լինի 37։ Ինչպէս պարզ ակնարկով մըն ալ կը տեսնուի, այս ցուցակէն շատեր միեւնոյն Աւարայրի պատերազմին մասնակցողներն են (§ 246), որք այնտեղ չէին նահատակուած և խոստովանողական կոչման նախատեսութեամբ եկան Տիզբոն, եւ յոխ մոռնչան է ասոր խոպոխ չարչարանօք (ԵՂԻ. 150)։ Այդ նախարարներուն հետ չղեցին նաեւ նախարարազուն տղաքներ ալ, գոնէ իբր պատանդ Պարսկաստան պահուելու համար, որոց մէջ յանուանէ կը յիշուին Վահան եւ Վասակ եւ Արտաշէս՝ նահատակ Հմայեակ Մամիկոնեանի զաւակները (ՓԱՐ. 111), եւ Ներսէհ ու Հրահատ՝ Արշաւիր Կամսարականի զաւակները եւ

վալ.ասի Թոռները (փԼ.Ր. 122)։ Վասակ Սիւնին, Թշպետ մարզպանութենէ ձեռք քաշած և Տիզբոն երթալու հրաւիրուած, սակայն դանդաղութեամբ կը շարժուէր, որպեսզի գոնէ կապեալ եկեղեցականներուն եւ ղրկուելիք նախարարներուն ճանապայ հանուիլը ապահովէ, եւ Տիզբոնի մէջ անոնց դատապարտութեամբ վրէժը լուծէ, Իրօք ալ եկեղեցականները եւ նախարարները դուրս խուզարկելէ յառաջիկայ տաս չինան (փ'ԼՐ- 75)։ եւ յետոյ ինքն. կ'ուղեւորէր յերեքտասաներորդում ամի ցպկերդէ (փԼՐ. 76)։ որ է ըսել 451 օգոստոս 4'էն առաջ, Աւարայրի պատերազմին օրէն երկու ամիս ետքը։

254. Վասակ իւր ուղեւորութիւնը կ'ընէր սուտիկ նպատակով և սխալ ակնարկով, այն համոզմամբ թէ իւր ծառայութիւնները գնահատուած են եւ թէ կ'երթայ առնուլ վրէժ, մինչեւ անգամ միտքէն անցուցնելով թէ կրնայ ընդունիլ պետութենէն իսկ Հայոց եկեղեցականները իբրեւ կալանաւորներ ծանրաքայլ դանդին նպատելը, եւ նոյնիսկ է վերջ ըսուց, երբ հեռուէն տեսնուեցաւ փառաւոր կարաւան մը, եւ իմացուեցաւ թէ Սիւնեաց տէրն է։ Ասոր վրայ Յովսէփ Ղեւոնդի դառնալով կ'ըսէ, թէ Վասակ չքաշուիր լրբի անամօթութեամբ սրտին փոլ սա մեղ յողջոյն, մենք ինչ ընելու ենք փոխարէնն։ Ղեւոնդ կը պատասխանէ թէ ողջոյնը կը տրուի ամենուն աւետարանի կանոնով. եթէ ողջունելը արժանի չէ, ողջոյնը ետ կը դառնայ (փԼՐ. 76)։ Եւ այս խօսքին վրայ Վասակ կը հանի, ձիէն կ'իջնէ, կ'ողջունէ, եւ Ղեւոնդ անդրադարձ ի պատրիկութիւն խօսեր երկար ընդ Վասակայ, Վասակ կարծելով թէ անոնք անտեղեակ են իւր ըրածներուն, երկայն ընդ նոսա երկարօրէն. մինչեւ իսկ կը հրաւիրէր ճամբել ընդ նմա մօտիկ օթեւանին մէջ, եւ ինքն կ'անցնէր առաջ։ Այն ատեն Ղեւոնդ ետեւէն կը ձայնէ, թէ ամէնէն կարեւորը մոռցած է եւ ուր երթալը չէ հարցուցած, Վասակ համաձակութեամբ կը պատասխանէ, թէ թագաւորին կ'երթայ փոխարէնի, Այն ատեն Ղեւոնդ մարգարէական շեշտով կ'ըսէ. Ի՛ր արդարութեամբ դուն կ'երթաս ի պատիժ, ազգ ընդ ազգի ոչ պատահեսցի երթալ ի վերայ ազգի քո, որպէս դուն կ'երթաս ի վերայ մեր։ Վասակ մոլորեալ միտք մը ուներ, սակայն խօսքերուն վրայ մեծ չարդ կը տածէր, եւ Ղեւոնդի խօսքերուն վրայ տխուր տպաւորութիւն մը ունեցաւ եւ տրտմութեամբ ճանապարհ շարունակեց. շուտով հասաւ Տիզբոն, ուր պատուաւոր ընդունելութիւն ալ ունեցաւ, իսկ կապեալ եկեղեցականները հազիւ չորս հինգ օրով կը հասնէին Թադաւորին ձմեռնային պալատը (եղի. 101)։ որ ըսել է թէ 451 նոյեմբերին կէսէն ետքը Տիզբոն կ'ըլլային։ Մինչեւ այն ատեն նախարարներն ալ կը հասնէին որոյ չորս կամ հինգ օրով (եղի. 103)։ պատանդ տղաքներն ալ անոնց ետեւէն։ և կարգը կու գար քննութիւններն ընել և դատաստանները վճռել, Առաջ մասնաւոր տեսակցութիւններ տեղի կ'ունենային իրր նախապատրաստութիւն, և եկեղեցականներուն և նախարարներուն գլխաւորները յատկապէս կ'ենթարկուէին, մինչեւ որ վերջէն հանդիսաւոր ատեան կազմուեցաւ Միհրներսեհի նախագահութեամբ. սակայն ինքն յաղկերտ ալ մօտէն կը հետեւէր դատաստանին արդիւնքին (եղի. 103)։ Ըստ այսմ հազիւ 452 տարւոյ սկիզբները կրցաւ սկսիլ Տիզբոնի մէջ Հայաստանի իրողութեանց մեծ դատաստանը։ Անդին Հայաստանի մէջ ամէնուն մեկնելէն ետքը աւելի

եւս ընդարձակօրէն տասը գործել Ատրպատականի եպիսկոպոսներուն դէմ կուտար իրենց իշխանութիւնը վարել յայտնի թեամբ ընդ առջին ուղղութեան, աւերեալ գաւառներուն հարկերը կը ներէր այրուձիին ծառայութիւնը կը թեթեւցնէր, միայնակեացները իրենց տեղերը կը դարձնէր, փախստականներուն կը ներէր իրենց ստացուածներուն տիրապետութեան դառնալ, բռնի կամ բանադատեալ կրօնափոխ եղածներուն քրիստոնէութեան դառնալը չէր արգիլեր, վերջապէս ձեռքէն եկածին չափ ժողովուրդը գոհացնելու, երկրին վերաշինութիւնը քաջալերելու, և բարօրութեան վիճակ պատրաստելու հնարաւոր դիւրութիւնները կ'ուղէր պակաս չընել (եղի. 102)։

255. Տիզբոնի մէջ կազմակերպուած դատաստաններուն դառնալով, թէ փարպեցի և թէ եղիշէ բաւական ընդարձակօրէն կը պատմեն դատական գործողութիւնները, սակայն կէտառկէտ չեն համապատասխան ամէն մանրամասնութեանց մէջ, ինչ որ զարմանալի չէ, որովհետեւ ոչ թէ պաշտօնական ատենագրութիւն է կազմածնին, այլ գլխաւոր պարագաները յիշողներուն աւանդելու համար պատմագրութիւն մը, Մենք ալ առանց ատենագրութիւն մը կազմելու յաւակնութեան, միայն գործողութեան բնութիւնը ցոյց տալու կէտերը կ'ուղենք քաղել, Նախապէս եկեղեցականներու դատաստանը տեսնուեցաւ, և անոնք համարձակօրէն ըրածնին չծածկեցին, ծանրանալով մանաւանդ նրա պատճառները կէտին վրայ, Արտաշատի տարուչանը քանդողներ, Սամուէլ և Աբրահամ, յայտնեցին թէ իրենք սպանութիւն ըրած չեն, այլ կրակի պաշտօնեաները փախան և կրակը անցաւ, այն ատեն իրենք ալ մոխիրը գետը թափեցին, ինչպէս մոգերն ալ կ'ընէին, և որովհետեւ հուրն ու ջուրը եղբայրներ են, իրենք ալ եղբայրները իրարու տուին (փԼՐ. 78)։ Սահակ ալ բաջալի հետ հարցափորձուեցաւ, ու նա ալ աւելի խիստ խօսեցաւ Ուշտունեաց կրակարանին աւերման վրայ, վերջէն ատեան հանուեցան Յովսէփ և Ղեւոնդ, Մուշեղի և Արշէնի հետ, և Ղեւոնդ ամէնուն կողմէն խօսեցաւ, Նախ իրենցմէ իւրաքանչիւրին ատիճանն ու պաշտօնը ուզեց ճշդել, որովհետեւ ըստ տէրտէրութեան օրհնեն անդրէնի էին իրարմէ տարբեր պարտք, Յովսէփը ցուցնելով կ'ըսէ թէպետ քան զինքն մանկտին է տէրէ, այլ պարտաւ կոչեալ է արքանաորդութեան, և ինքն է անդնդին Հայոց տանուտէրութեան, ցետոյ Սահակը ցուցնելով կը յայտնէ թէ ամենայն Հայոց տանուտէրութեան ու պետ օձման ըստ ճշմարիտ և արդարութեան տէրտէրութեան ձեռք օրհնոյ պետութիւն ունի, վերջապէս իրեն և միացեալներուն վրայ գալով կ'ըսէ, թէ այս և ես գոնէ երկու ըստ կոչման տանուտէրութեան, թէպետ չորսերնին միայն քահանաներ էին, Ղեւոնդ, Մուշեղ, Արշէն և Սամուէլ, իսկ գիջայէ ու Աբրահամ սարկաւագ էին, սակայն անոնք զատել աւելորդ սեպած է (փԼՐ. 79)։ Յառաջ բերուած փարպեցիին խօսքերը բաւական են ցուցնելու թէ եկեղեցական պատիւը փարպեցիին միտքին մէջ ձեռնադրութիւնն է. և ձեռնադրութիւնն ալ օծումն է, ուստի երբոր Յովսէփը պատրիարքը և բոլոր քահանայութեան գլուխը կը ճանչնայ, նովին իսկ զայն եպիսկոպոսական ձեռնադրութեամբ և օծմամբ օժտուած կ'իմանայ, և միայն Պարթեւաստանց և Մանազկերտացեաց քահանայապետական տուներէ դուրս, պարզ երիցական տունէ մը առջեւ եկած ըլլալուն կ'ականարկուի, երբոր անոր

երէց անունը կը տրուի, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ ցուցուցինք (§. 223), իսկ ատրուշաններու աւերման խնդիրին գալով, Ղեւոնդ բնագիտական հմտութիւններու կը մնայ լացատրելով թէ քանի՛ կերպով կրակ կը ծագի և ի՛նչպէս կը մարի, ի՛նչ բաներու կը գործածուի, և ի՛նչ բանի օգտակար է, որով պարզ նիւթ մը ըլլալը կը հաստատէ և աստուած չլինելը կը ցուցնէ։ Յովհէփ և Սահակ անոր բացատրները կը հաստատեն, և միւսներն ալ կը ձայնակցին, որով Մխիթարեան զսպանալով կը հրամայէ չղթաներով ծեծել երանելիները, քիթերնուն բերներնուն ալ չխնայելով, և իրրեւ գատապարտեալներ ծանր չղթաներով բանտարկել կը հրամայէ. մինչեւ որ արքունական վճռով անոնց վերջնական բախտը որոշուի (փԱՐ. 80 81)։

256. Կարգը կու գայ նախարարներուն դատաստանին, որոնց վերագրուած յանցանքը ատրուշաններու կործանման կամ մոգերու կոտորածի կէտերը չէին, այլ երկրին աւերման պատճառ եղած ըլլալնին, և այս մասին ուխտապահները ինքզինքնին արդարացուցած ատեններն բոլոր ինքնաներու պատճառ կը ցուցնէին Վասակը և իր համախոհները։ Դատաստանը դէմդէմի ամբաստանութեան ձեւ մը առաւ։ Առաջ բերած Մխիթարեանցի նախագահութեամբ քննութիւն կատարուեցաւ (եՂի. 104), և վերջին անգամ ցազկերտի նախագահութեամբ վերջնական վճիռը տրուեցաւ (փԱՐ. 82)։ Երկու պատմագիրներն ալ մանրամասնութեանց կը մտնեն Վասակի դէմ եղած ամբաստանութիւնները յառաջ բերած ատեններին։ Նախ կը յիշուի թէ ուխտապահները ցոյցանէին զնուազն որոց վրայ մոգոնէ վաստայ երեալ էր, և որք ուղղուած էին վրաց, Աղուանից, և Աղձնեաց, ինչպէս նաեւ կ՚ըսեր և Անտիոքոսի, և որով պարսիկներուն դէմ օգնութիւն կը խնդրուէր (եՂի. 103)։ Այս թուղթերուն գրուած և Վասակ ալ կնքուած լինելը յիշած ենք (§. 242), սակայն անոնք պէտք էր հասցէներուն յղուած ըլլային, և դժուար էր նոյն տեղ ցոյցանել զնուազն, բայց եթէ յղուած ըլլալուն վաւերական փաստեր և վկաներ ցոյց տալով, ինչպէս յատկապէս կը յիշուի Ատամ Գնունին, որ առաջին անգամ Վասակի գրութիւնը տարած էր Բիւզանդիոն (եՂի. 103)։ Իրրեւ ամբաստանութիւն յառաջ բերուած է եւս թէ Ջարեհաւանի մէջ մոգերուն ջարդը, և շատ բերդերուն պարսիկներուն ձեռքէն հանուիլը՝ Վասակի հաւանութեամբ և հրամանով եղած գործեր են (եՂի. 103)։ Մուշկան Նիւսալաւուրտ ալ վկայեց թէ պատերազմէն ետքը գործուած բռնութիւնները և խարէական երդումներով եղած կոտորածները Վասակ մարզպանին հրամանով գործուեցան (եՂի. 103)։ Պարսիկ պաշտօնեաներ հաստատեցին թէ արքունիք երթալիք հարկին գումարէն գողութիւն ըրած է (եՂի. 104)։ Ուխտանեաններուն մէջէն ալ շատեր՝ համարձակութիւն առին Վասակի դէմ վկայութիւն տալ։ Հայաստանի մէջ նեղութիւն կրած մոգեր և պարսիկ գինուորականներ ալ հաստատեցին, թէ իրենց արկածներուն պատճառը մարզպանն էր։ Վասակի ազգականներն ալ իրր գատախազ ներկայացան, և շատ մը եղելութիւններ պատմելով եղրակացուցին թէ Հոնաց և ուրիշ ընդդէմ արտաքին խորհրդոյ էին (եՂի. 104)։ Դատապարտուած եկեղեցականներն ալ ատեան բերուեցան, և Սահակ եպիսկոպոս ամենուն կողմէ ընդարձակօրէն բացատրեց, թէ նա որ իւր հաւատքին ան-

հաւատարիմ եղաւ, թագաւորին ալ հաւատարիմ չէր (եՂի. 105)։ Այդպէս քննութիւնները ըստ բաղմաց շարունակելէ ետքը, յայտնի եղաւ, թէ պարտաւորեցաւ յոմ տրտնջել (եՂի. 103). սակայն վճիռը հանդիսաւոր գումարման թողուեցաւ, որուն հրաւիրուեցան ոչ միայն ըստ Մխիթարեան, և լեցուեցաւ Աբէօթ և Անբէօթ ամենայն խորհն (փԱՐ. 82)։ Վասակն ալ անոնց հետ էր իւր ամէն զարդերով (եՂի. 106)։ Ամէնեղ բոլոր ուխտապահներուն խումբին կողմէն Արշաւիր կամաւորական Արշարունի, վարդանի փեսան, իրրեւ տեղեկաբեր խօսեցաւ, և նորէն բոլոր ամբաստանութիւնները քաղելով զօրաւոր կերպով հաստատեց, թէ Վասակի երկդիմի ընթացքն էր, որով դիմադրութիւնը յայտարարուեցաւ, Վարդանը փախուստէն գարձուց և զէնք առնելու քաջալերեց, և ամէն միջոցներ գործածեց որով Պարսից ծառայութեան մէջ եղող քաջերը զօհուեցան, և Պարսից լաւագոյն մէկ գաւառը աւերեցաւ (փԱՐ. 83-84)։ Դատաստանին ելքը կատարելապէս ձախող եղաւ Վասակին, թագաւորն ու բոլոր աւագանին Վասակը դատապարտեցին աստիճանէն և պատիւէն զրկման, մշտնջենաւոր բանտարկութեան, և գանձին հաւուցած վնասին հատուցման. Նոյն տեղ ամենայն ժողովեցան, առաջ անցաւ դահճապետը, և ծռելով ինձնիկ զգուէն, և չէչոյց նմա հանդերձ մահապարտ։ Անկ ետքը դահիճները տիրացան Վասակի անձին, կապեցին զոտս և ձեռս, յանդնաբար նոքա՛ն է չէ մոտ, և զարձ երթան յայն ընդ ամենայն մահապարտ ժողովն (եՂի 107)։ Եւ ոչ այսչափ միայն այլ զանգի ենթարկելու համար, օրըստօրէ բերէին էբէս զեղ և ընկենուն ի ծեր հրապարակն։ Միւս կողմէ հաւուցման գումարն ալ այնչափ ծանրացուցին, որ գինչ զհրեշ և զնուագս և զերս արար և զգարդս նանդ էր վերայ, և զի ոչ ունէր զինչ հատուցանել (եՂի. 108)։ Վասակի դատապարտութիւնը ուխտապահներուն ալ տատուեցաւ, միայն թէ անոնց վճռակը չծանրացուց, և ամէնքնին ազատեղ, 8 եկեղեցականները և 37 նախարարները, աքսորուեցան Վոլկան, այժմեան Մազանդարան գաւառը, որպէսզի այնտեղ պահուին էբէօթ նոպանօթ (փԱՐ. 86)։ Այդ ամէնը տեղի ունեցաւ 452 տարուոյ սկիզբները. և աքսորը տեւեց մինչեւ 454 տարուոյ ամառը։

Բեռա, 1911

ՄՄՌԾՈՒՄՆԵՐ

Երբ չարը կրնաք արգիլել եւ թողուիք որ ի գործ դնէ անիկա իր չարութիւնը, մասնակից եղած կ՚ըլլաք անոր ընթացիին:

Նեռէ՛ վտիտ ու ապերախտին, ապացուցած ըլլալու համար որ դուն ասոնցմէ աւելի կ՚արժես:

ԳԵՐԵԶՄԱՆ ՄԻՔԱԵԼԵԱՆ Ա. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ոսկեվաճառին եւ գնահաւչին ուղղափառ, գերազանց հայերկրագէտին, հրապարակագրին մեծազօր եւ առաքինի առնն:
(Ծն. ի Յուլիսի 1866, մեռ. ի 18 Յուլիսի 1908)

Որ ի բրնին ըզծեռակերտս ոսկերչութեան արկանէիր
Ցարդարակշիռ եւ մեծարգի վըճիռըս իր զմաուցեալս,
եւ զոր ինչ զօդէ երկիր անապական եւ արբանուէր՝
Յանննենգ բրայս իր փոխէիր յարծաթի ծոյլս եւ չանթս ոսկւոյ,
Որ քաջ ծանեար զոր ինչ լեզուք ունին յինքեան յաւէտաքանչ,
Ըզպերճ իմաստս ոսկեղինիս, բզգոյս անանց իմաստութեան
եւ բզմաեաց բզհայ բարբառն հրաշագան փողփողենէջ
Ում պահեալ կայր պատմել բզվիշտս եւնի Հայոց եւ զփառս Տեառն,

Տիգրան Եպիսկոպոս
(1908)

Որ ի զանել էիր յօժար զինչ յայլս էր վեհ եւ անթառամ,
Ըզքաղցր հեզութիւն ընդ հոգեանպղծ զօրութեան,
Որ զանժանգ նիւթ բզհուր գլացմունս, կայծակնասուրբ սիրէիր զբան,
Զամենայն որ կրէր զինիք յաւերժութեան աստուածադրոշմ,
Այր յանկաշառ դատաստանին գողգոյր որ սուտ էր եւ անարգ,
Այլ այր ընդ գուքն հիացեալ հրճուէր ումմ յօգն ու ի սիրտ հասանէիր

Սմօթեած լ.մս եւ ի ծածուկ, գաղտ ի մտերմաց իսկ քոյոց,
Որպէս ոսկին որ ի քո մեռս առ զբսմանըն խայտալով
Փայլատակէր՝ ի սպառ զերծեալ ի խարամոյ քո մարդկայնոյ.
Իցի՛ յարփն իսկ ամենակալ բանին զքոյն տիեզերածագ
Թեւածէիր այժմ ընդ հրեղէնս մաքրագործմամբ քով երջանիկ,

Շիլիի Ազգ. Գերեզմանատունը՝ վերջերս կառուցուած մաճարձանէն արտագրուած տապանագիր, զոր շարադրած է հանգուցեալին մտերիմը՝ Տ. Զոհրեան, Ֆոյրեուն խնդրանքով:

ՄՄԱԾՈՒՄՆԵՐ

Կնոջ արդարութեան մարդ չհաւատար, երբ զոհը կին է:

Վատնդը կ'աճեցնեն, երբ համարձակիմբ անոր նայիլ:

Պատուաւոր մարդը չսոսրնանար երբեք: Աւիւնը կը մեռնի անօթութենէ, բայց հոտած միս չուտեր:

Երջանկութիւնը տունկ մրն է որ կ'աճի միայն կիրճերու Բարեխառն Գօտիին մէջ:

Միջակ յուզումները՝ պերճախօս, իսկ մեծերը՝ մունջ կ'ըլլան:

Կնոջ մր սիրտին վրայ հաւատք ունենալը կը նմանի ծովուն մէջ ակօս մը բանալուն, կամ, աւազի վրայ սերմանելուն:

Նշանածութիւնը բոլն է զոյգ բարեւու ձուլման: Երանի՛ այն սիրտերուն որոնք հայիլ գիտեն, որովհետեւ այդ հայիր հաւերաշխութիւնն ի՛ՆԿ է:

Իմաստութիւն է նախախնամութեան բարիքները վայելելը. զայնս ուրիշներուն վայելել տալն ալ՝ առաքինութիւն:

Ց[illegible] [illegible] [illegible]

Շ[illegible] [illegible] [illegible] [

Գ-ՐԻ՛Ր, ԱՐԻ-ԱՍ՛Ա ԳՐԻՐ...

. . . կառքը տափարակի վրայ իջել՝ գնում էր մխրճելու ծառազարդ գիւղերի շարքի մէջ, խճուղին փոշոտ, բարտիներով հովանաւորւած, պարզըւում էր այգիների միջով։ Երկու կողմում խիտ տնկած ծառեր էին, լայն առւակներ և միմեանց միացած անծայր ցանկապատեր. աջ ու ձախ՝ խաղողի այգիները տարածւում էին անվերջ ու անընդհատ. ո՛չ մի բաց տարածութիւն. ամէն կողմ թփեր, կարճիկ դեղձիներ, ապա առու և ջուր, ուռենի և բարտի, կամենագոյն-կանաչ տերեւներով փշատեներ, այլեւ ցանկապատերից դուրս կռացած խաղող թթենիներ։

Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Յուլիս էր։ Աշնանային պաղ քամի էր փչում ձիւնոտ լեռներից։ Ծառերի տերեւները թափառած կարծես՝ յուսահատ պտոյտներ էին գործում օդի մէջ, ապա իրար վրայ ընկնում, դեղնած ու թօշնած։ Ամայութիւնն էր սկսում. ծառալից հարթութեան այնքա՛ն ահռելի եւ տխուր ամայութիւնը։ Արագիլների բներն արդէն դատարկ, ցնցոտիների նման՝ կախ էին ընկել բարձրիններից. միայն ագռաւներն ու ճնճղուկները մնացել թռչուններից, կռնչում էին ու ծլլում ժերկ պուրակների մէջ։

Փոշի էր սակայն՝ անտանելի փոշի. ճանապարհի վրայ գիզւած կար կէ՛ս թզաչափ. ձիերի ոտների տակից ամպեր էին ելնում ու մեր կառքը շրջապատում։ Ոչ ըմբռան կարելի էր բանալ, ո՛չ աչք։ Սպիտակո՛ւմ էինք գլխովին։

Ծնկիքս բարձրացրել, աչքերս դոցել, գլուխս ոլնու նման ներս էի քաշել ու տրտնջում էի. — Զզւելի՛ է այս, խայտառակ բան է...

Ճանապարհորդակիցներից այն, որ կողքիս էր նստել, Մշեցի «խմբապետը», գանգատս իրաւացի էր գտնում. բայց անօգուտ։ Փոշու դէմը առնել չէր կարելի։ Ուր ճանապարհ կայ, այնտեղ փոշի կը լինի։

Դիմացս նստող գիւղացին ծիծաղում էր վրաս։

— Փոշին ի՞նչ կ'անի որ... Հող ա էլի... Հողը ի՞նչ վնաս կը տայ։ Հողը բիցը լաւ բան կա՞յ աշխարհումս։ Հողն ա մեզ կերակրողը. թող մի քիչ էլ բերաններս լցւի. ի՛նչ կայ որ...

Ու բերանը բաց, փոշու մէջ թաղուած՝ դեռ ձխո՛ւմ էլ էր։

Կէս ժամ այդպէս, փոշու ամպերի մէջ, գնում էինք, մինչեւ որ մօտեցանք Գետաշէնին։

Գիւղին մօտ՝ փոշին դադարեց։ Բայց դաշտ կար քիչ. դրան էլ էր. մի առւակ էր ճապաղւել, փոսերը լցրել եւ խճուղին փչացրել։

Անցանք մի հին կամուրջից, որ դողաց մեր կառքի տակ։ Ապա բամբակի արտերի միջով սրացանք եւ վերջապէս չրի խշխշոցի ձայնը աւետեց, որ միայն մի պտոյտ էր մնում գիւղի ջրաղացին եւ գիւղին հասնելու համար։ Առաջին խանութների առաջ կառքը կանգ առաւ։ Ձիերին պէտք էր քիչ հանգստութիւն տալ, կէս ճանապարհն արել էինք։

* * *

Ձիջայ։

Խմբապետն իսկոյն վար ցատկեց եւ խանութ մտաւ։ Գիւղացին հետեւեց նրան։ Դռան առաջ կանգնածներն անշուշտ ճանաչում էին Մշեցուն։ Անցնելիս՝ բարեւեցին քաւական ակնածու շարժուձեւերով։ Մի քանիսները մօտեցան, ձեռք տւին ու միացան նրան։

Թւեց ինձ, որ խմբապետի անցեալ գործունէութեան հմայքը մնացել էր դեռ այդ տեղերում։ Ինչ որ էլ լինէր, մարդը նրանց համար կռւե՛լ էր յարձակւող Թուրքերի դէմ։ պաշտպանե՛լ էր գիւղերը։ փաստն այն էր, որ յարգանք էր վայելում դեռ եւս ու որոշ դիրք ուներ։

Մենակ մնացի կառքի մէջ։

Խանութպանը եկաւ եւ թէյ առաջարկեց։ Մերժեցի։ Դարձայ հակառակ կողմը եւ այգիներն ու ջրաղացը դիտել սկսեցի։

Առւակն էր նախ, մէջը՝ փնչացող մի գոմէշ նստած, այլեւ լողացող բադերի մի փոքրիկ խումբ։ Միւս եզերքին գիւղացիներ կային։ Ջրաղացը գործում էր եռանդագին։ Ել եւ մուտ կար այն տեղ։ Փնում գալիս էին ալիւրոտ մարդիկ. տոպրակները դռան մօտ՝ բառնալու էին սպասում ցցերի կապած մի քանի էշերի վրայ։

Այգիներո՛ւմն էլ շարժում կար։ խաղողի թփերն էին հողով ծածկում՝ ձմեռւայ սառնամանիքից պաշտպարելու համար։

Դէպի վեր-գիւղի մեծ փողոցն էր։ Խճուղու մի մասը, որ երկու կողմերում խանութներ ունէր եւ տներ։ Անցնում էին ճռնչող սայլեր, փոշի հարում։ Նաղ եզներ, ձիաւորներ...։ Միմեանց ետեւից շարւած՝ ընթանում էին խոշոր

վիսասպլեր ու տանուժ էին իրենց վրայ երերացող թաց, ծորուն տակառները, խաղող էին կրում դեպի քաղաք՝ քսնեաքի գործարանի համար։

Ու ճանապարհի վրայ փոշին սաւառնում էր գորշ թանձրա, թեամբ հեռու եւ ծածկում քաղաւորում ամէն ինչ...։

Ինչ դիտելուց յետոյ այդ ամէնը, սկսեցի սրտնեղուել վրդովւում էի, որ կառապանն ու ընկերներս հանգիստ նստել էին ներսը եւ ճանապարհը շարունակելու մասին գեռ չէին մտածում։

Դարձայ խանութի կողմը։ Դուռը փակ էր։ Աղմկալից խօսակցութեան շփոթ ձայներ էին միայն ականջիս հասնում։ Վճռեցի քիչ էլ համբերել, ապա բարկանալ եւ ձայն տալ։

Այդ միջոցին էր, որ կառքի ձախ կողմից մօտ եկաւ ալեխառն մազերով մի գիւղացի, պատկառանօք ձեւերով բարեւեց ինձ ու հարցրեց.

— Կառքի մէջ տեղ չի՞ լինիլ ինձ համար եւս։

Ջննեցի մարդուն, կնճռոտ եւ արեւակէզ դէմքով անձ էր, համեմատաբար լաւ եւ մաքուր հագուած, կարճահասակ էր, մաշուած, թախծոտ եւ զգուշաւոր հայեացքի տէր։

— Ո՞ր տեղ ես գնալու, հարցրի։

Առաջնոց կոչուած գիւղին էր։ Այն տեղ էր գնում։

— Միայն մի տեղ կայ, բայց պէտք է նախ կառապանի հետ խօսիլ։

Ժպտեց։ Եթէ միայն այդ էր, ուրեմն կարող էր նստել։ Կառապանը ուրախ կը լինէր. միայն թէ փող տային նրան։ Պիտի տար։

Ետ քաշուեցի եւ թողի որ ելնէր։ Կողքիս չը նստեց։ Ջանաց տեղ բռնել դիմացի նեղ նստարանի վրայ։ Ո՛առաւարկեցի։ Դիւէի, որ վերջիվերջոյ այնտեղ պիտի նստէր։ Դժուա՛ր թէ խմբապետը զիջել կամենար իր տեղը։

Տեղաւորուելուց յետոյ հանեց ծխատուփը, գլուխը խոնարհ՝ մի գլանակ շինեց եւ երբ վառում էր, հարցրեց մեղմաբեամբ.

— Ընկերներդ գիւղացինե՞ր են, — Միայն մէկը։

Իսկ ե՞ս. ո՞ր գիւղի ուսուցիչն էի արդեօք։ Զէր յիշում որ տեսած լինէր ինձ, թէեւ շրջակայ բոլոր գիւղերին լաւ ծանօթ էր։ Արդեօք նո՞ր նշանակուած էի, — վարժապետ չեմ ես։

Վարժապետ չէի։ Ապա ի՞նչ...։

Վախեցած եւ յուզուած՝ ինձ նայեց։ Ցետոյ մէկէ՛ն, կարծես հասկանալով ինչ որ խորհրդաւոր մի բան, սկսեց կծկուել եւ աւելի՛ պատկառոտ դիրք առանալ։ Մի տեսակ երկիւղ համակեց նրան։ Այլեւս չէր նայում ինձ։ Վարժապետ չէի. հաճոյքի համար զբօսանքի ելնելու օրեր չէին, վաճառականի նմանութիւն չունէի, ո՛չ էլ պաշտօնեայի...։ Ուրե՞մն...։

Կռահեցի։ Անշուշտ ինձ ներկայացուցիչ կամ նոյն իսկ անդամ համարեց մի զօրեղ մարմնի։ Դէմքս ու հագուստս բաւական նպաստաւոր էին։ Երեւի «կազմակերպութեան» լիազօրն էի, «կոմիտէտի անդամ» գուցէ, և ով գիտէ ինչպէսի՛ լուրջ յանձնարարութեան համար էի գնում իրենց կողմերը։ Կարող էի նոյն իսկ ընդհանուր քննիչ լինելու ինչո՞ւ ոչ։

Ու չէ՛ր յանդգնում այլեւս խօսակցութեան մէջ մտնել։ Կպել էր կառքի թիկունքին, կծկուում էր նեղլիկ տեղում, ուզում էր կարծես փոքրանա՛լ

ջնջե՛լ... ծնկները ծնկերիս կպչելու ժամանա՛կ անգամ դողում էր և ետ քաշուում։ Վա՛տ էր զրոսթիւնը։ Ջը գիտեր ինչ անել ապացուցանելու համար որ մեծապէս պատկառում էր իմ մեծութիւնից, իմ անյայտ ամենազօրութիւնից, խղճալի բան էր։ Պէտք էր խօսել սիրտ տալ։ Համարձակութիւն ազդել։ Եւ վերջապէս չէ՞ որ հասկացնել պէտք էր, թէ ես ո՛չ որեւէ «կազմակերպութեան» լանթիչ առաքեալն էի, ո՛չ քննիչը և ո՛չ էլ ամենազօր ներկայացուցիչը։ Խոստովանում եմ, հաճոյք զգացի փոքր ինչ, որ ինձ այդպիսի «մեծութիւններ» էին վերագրում և դիմացս ստկայլին գալարուող ցոյցեր էին տեղի ունենում։ Ափսոսո՛ւմ էի, որ գիւղացու կարծած մարդը չէի։ Դրա համար էր, որ թողի հմայքը շարունակւէր պահ մի։

— Բաղաքի՞ց ես գալիս, թէ՞ այստեղ էիր. հարցրի քիչ յետոյ։

— Ո՛չ, աղա՛, այստեղ էի եկել. քիչ գործեր ունէի։

— Ինչ կայ չը կայ ձեր կողմերում։

— Ի՞նչ պիտի լինի ա՛ղա, հրամանքդ մեզնից աւելի լաւ գիտես եղածը։

Երկու անգամ էր, որ «աղա» էր կոչում ինձ։ Պէտք էր վե՛րջ դնել դրան։ ժամանակ էր քիչ քիչ հասկացնել, որ իր ենթագրած մարդը չեմ։

— Աղա չեմ ես, ասացի ժպտուն։

Գիւղացին էլ ժպտեց։ Երեսիս նայեց խոնարհ, հպատակային ակնարկով ու ասաց. — Աղան ձեզնից ինչո՞վ է աւելի։ Մեր աղան դուք էք. Աստուած անպակաս պահի։ Դուք որ չլինէք...

Ապա քիչ լռեց եւ աւելի մեղմ, անհամարձակ՝ հարցրեց.

— Հրամանքդ խանաբադ չե՞ս իջնելու։

— Ո՛չ, ասացի ես. ուղղակի խորշիդելու եմ գնում։

— Բայց ընկերդ այժմ խանաբադ է. երէ՛կ եկաւ այնտեղ։

— Ընկե՞րս, զարմացայ ես. ի՞նչ ընկեր։

— Լիազորը։ — Լիազո՞րը...

Եւ այլեւս ստիպուած եղայ լիովին փարատել հմայքը, յայտնել որ ես «կազմակերպութեան» մարդ չէի, ո՛չ նրանից ուղարկուած եւ ոչ էլ որեւէ «լիազոր» ընկեր ունէի այդ կողմերում։

Սկսեցի պարզել գիւղերը գնալու նպատակս։ Բանահաւաք էի եւ ուսումնասիրող Օդտւում էի տօն օրերից եւ այդպիսի պտոյտներ յաճա՛խ անում՝ գիւղացիների կեանքը ուսումնասիրելու համար։ Մտադիր էի քիչ աւելի խորապէ՛ս, աւելի լա՛ւ ծանօթանալ գիւղի հետ։ Եղած ուսումնասիրութիւնները ինձ չէին գոհացնում։ Պիտի ջանայի ծանօթանալ գիւղացոց բութիւնները ինձ չէին գոհացնում։ Պիտի ջանայի ծանօթանալ գիւղացոց ցաւերի, ցանկութիւնների եւ մանաւանդ նրանց հոգու եւ զգացմունքների հետ։ Պիտի այդ ամենը հաւաքէի ու գրէի. գրէի ու հրատարակէի, որպէս զի մարդիկ իմանային, իմանային ու խորհէին։ Ըմբռնէին՝ թէ գիւղումն էր այն գժոխքը, որ նկարագրում են մեր ծերերն ու պառաւները։ Ըմբռնէին որ գեհենն ամբողջ գիւղերումն էր։ Մազէ կամուրջը, կպրէ կարասը բոլորն էլ ահա այդ ծառերի տակը. տանջող սատանանե՛րն էլ այդտեղ էին, ու նրանց ո՛չ թիւը կար, ո՛չ համարը...

Այդ ամէնը ինձ ասել տւաւ գիւղացին իր հարցերով, հետաքրքրող, պատճառները գիտնա՛լ ցանկացող հետաքրքրութիւնով։

Ու երբ խօսում էի, լսում էր լաւած ուշադրութեամբ։ Դէմքը պարզեց, ծառայական սիրալիրութեան ժպտին փոխարինեց կնճռոտ, բայց վառ հետաքրքրութիւնով բորբոքած արտայայտութիւն։ Կռացած դէպի ինձ, ամբողջ կենդանութիւնով լի համաձայնակ ակնարկը վրաս, լսո՞ւմ էր կարծես բերնիցս ելած խօսքերը։

Եւ երբեմն շուրջն էր նայում։ Լսող չը կա՞ր արդեօք։ Վախենում էր։ Աժէնքից և աժէն բանից վախենում։ Վախեցնում էր նրան նո՛յն իսկ «հասկացող մարդու» հագուստը...։ Ու ի՛նքն էլ խօսեց այնուհետեւ։

Այո, դժոխքը գիւղերում էր. գերազանցօրէն գիւղերում։ Դժոխքը՝ իր մազէ կամուրջներով, կպրէ կարաններով ու տանջող դեւերի բանակներով... Թող գա՛ն, ապրին, մնո՛ւմ շօշափեն այն «սրտցաւ մտածողները»։ Թող գիւղացու հետ կեանք վարեն, որպէս զի տեսնեն, զգան ու չը մոռանան...

Կեղտ, տգիտութիւն, ծայրայեղ թշուառութիւն, այլեւ արատների անվերջ, ահաւոր շարքեր, ապա՝ կեղեքումներ եւ անպատմելի վշտեր-ահա՛ գիւղերին վիճակուած ու անընդհատ յաջորդող բարիքները ի վերուստ, աջից ու ձախից, աժէն կողմից, նո՛յն իսկ բնութիւնից...

Շունչ առնել չեն տալիս, ո՛չ։ Դադար է՛լ չը կայ։ Վաղ արշալոյսից մինչեւ ուշ գիշեր՝ տանջանքի ու վշտի սեւ ամպերն են ծանրանում գիւղի երկնքի վրայ։ Դարնան սկզբից մինչեւ ձմեռւայ վերջը-աճեցուն կեղեքումներն են գիւղի, գիւղացու հասոյթները. ժառանգաբար, սերունդնե՛ր մաշող եւ բթացնող հասոյթներ...

Ու ամբողջ բանակներ են կազմած՝ գիւղի հիւթը ծծելու համար։ Աշխարհն ամբողջ կարծես խօսքը մէկ արած՝ գիւղերի վրայ է նետւել։ Անգղեր են, լէշ են համարում գիւղացուն, գիշատում են, բզքտում։ Ագռաւներ էլ կան. սեւ ագռաւներ. իրե՛նց բաժինն են կտցահարում։ Բայց նախ՝ աչքերն են ուտում, որ գիւղացին չը տեսնի։ Ու չի՛ տեսնում գիւղացին։ Նայում է, բայց չի՛ տեսնում։..

Գրի՛ր, ահա այդ աժէնը գրի՛ր։ Բայց թանաքով մի՛ գրիր, այլ գիւղացու կարմիր արիւնով. — տանջող հոգու, ծաւսւող սրտի բոսոր հիւթովը... Արտասուք շարժելու համար չը գրես։ լա՞ց... ինչո՞ւ... Անմտութի՛ւն է լացը։ Գրի՛ր, որ կատաղեցնես աժէնքին. գրի՛ր, որ ղայրոյթը մռնչայ, ծովի ալիքի պէս ելնէ ու իջնէ, լեռնե՛ր դղրդեցնէ...

Այդպէ՛ս, միայն այդպէ՛ս գրիր...

Շուշի, 1911 Յունիս

(Անտիպ ափսոսութիւնից մի էջ)

ՏՈՂ

ԻՐ ԲԱՐԵԿԱՄ ԼԻՍԻԷՆ ԼԵԹԻՆՈՒԱՅԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ՌՈԹԻ ԳՐՈՒԱԾ

Ո՛վ մեռելներս իմ տուտօրէն բազմաթիւ,
Որ վրաս գրէիք մ'հովանաւոր կը կոզմէք՝
Խաղաղութեան, աղօթքի ու մաքրութեան,
Այժմ ալ ինչպէս ժամանակաւ՝ կենդանի
Աստուածն ուղեց որ պատանեակ մը խոնարհ
Տաճարին մէջ սրբանայ։

Ո՛վ մեռելներս իմին սրտիս վրայ հակած,
Անոր մաշող մորմոքներուն կարեկից,
Ո՛վ հայր, ո՛վ մայր, հրեշտակային հոգիներ,
Եւ դուն որ ինծ եղար քոյրմէ աւելին,
Եւ դուն, անո՛ւշ հրիտասարդ, որուն այս
Թաղօտս տողերն են ծննուած.

Եւ դուք ամե՛նքդ, հոգիիս լաւագոյն
Մա՛սը, ո՛վ դուք որոնց մէկնումն իմ կեանքիս
Կը թումեցնէ պատն ամենէն Անկագին,
Բարեկամնե՛ր, զոր մեր սեւ ժա՛մը հնձեց,
Ո՛վ մեռելներս, արդէն՝ տեսէ՛ք՝ ատեն է
Որ ես ալ, ե՛ս ալ մեռնիմ։

Վասըն զի կեանքն ա՛լ ինծ աքսո՛ր է միայն.
Եւ ինչո՞ւ հացն իսկ իմ բերնէս կը կտրէ
Աստուած՝ եթէ ոչ տանելու համար զիս
Իր ահաւոր՝ւ երանաւէտ ծոցին մէջ
Ձե՛զ միացնել, հեռու մեր այս դըժընդակ
Ու քամնելի աշխարհէն։

Ո՛վ մեռելներս, ինծի ճամբա՛ն հարթեցէք,
Եկէք ծեռքէս բռնեցէք ու տարէք զիս,
Առաչնորդներս եղէք փառքին մէջ վերին,
Կամ մանաւանդ — գրթա՛, ո՛վ Տէր վրէժխնդիր, —
Աղօթեցէ՛ք ֆաւարանի 'սկ անարժան
Մեղաւորի մը համար։

1911. Թարգմ. Բրյուսով

ԲՕԼ ՎԷՌԼԷՆ

ՄԵՆՉԵՍԹԵՐՅԻ ԿԱՏԱՐԱԿԸՆԸ
ԻՐ ԱԿՉՔՈՒՆՔՆԵՐԸ ԿԸ ՊԱՐԶԷ (*)

Կա՞յ մէկը որ իր ընտանեկան յարկէն տարիներով հեռու գտնուելէ վերջ վերադարձած ըլլայ հոն առանց դգալու ջերմ ու հզօր պէտքը հրճուանքի բացագանչութեան մը, երախտագիտական սրտաղեղումի մը, գոհաբանական աղօթքի մը, կրնայ օտարութիւնը իրեն բախտաւոր եղած ըլլալ, կրնայ հոն բարեկամներու հրապուրիչ շրջանակ մը, սովորութիւններու բռնաւոր կապեր կազմած ըլլալ, բայց եթէ իր մէջ մարդկայնութեան նշոյլը մնացած է՝ թաց աչքերով պիտի անցնի իր ծնողքին, իր ընտանիքին տան դռնէն ներս, ու եթէ ընկերական նախապաշարումներ ծիծաղելի չնկատէին նմանօրինակ արարքները, պիտի փորձէր ծնրադրել այդ սեմին վրայ ու բարձր ձայնով, հոգիէն բղխած շեշտերով օրհներգ մը դրուագել. Որովհետեւ հեռաւորութիւնը՝ մահուան պէս կը մաքրէ. կը նրբացնէ, կ'իտէալացնէ. կը մոռցուին հին աննշան սրտնեղումները, կը մոռցուին ամենօրեայ չփման առաջ բերած քէնները, ծնողքներու պլլազան պզտիկ թերութիւնները որոնք մարդը կը ճաթեցնեն, քոյրերու տրտունջներն ու անհիմնաւոր յամառութիւնները, եղբայրներու երեսկախութիւնը կամ ամբարտաւանութիւնը, պզտիկներուն պօռչտուքը որ «մարդուն ջիղերուն կը դպի». կը մոռցուին այս ամէնքը, ու կը մնայ միայն յիշատակները անուշ վայրկեաններուն, գոհունակը զոր մօր մը զով ձեռքը տուած է հիւանդի հրատապ ճակտին, հօր մը հպարտ ու գորովալիր նայուածքն ի լուր զաւկին մէկ յաջողութեանը, քրոջ մը փափկանկատութիւնները իր հաճելի ըլլալու ջանքերուն մէջ, եղբօր մը առնական սիրոյ ամէթխած ապացոյցները, պզտիկներուն եգեմնական ճլվլուքը, խելացի խօսքերն ու համբոյրները, Օտարութեան մէջ ապրած ըլլալու է երկայն տարի՝ սառնց յարգը գիտնալու, քեզ համար տածուած սիրոյ նուիրականութիւնն ու պէտքը հասկնալու համար, ու վերադառնալու է անկէ անոնց պարուրիչ քաղցրութիւնը ըմբռշխնելու համար, Ու ոչ միայն սիրուած անձերու ձայնը, շարժերը, խօսքի դարձուածքները՝ այլ քսան տարիէ ի վեր ծառայող կէս մը կոտրած ջուրի շիշ մը, լազմացի գունատած ծածկոց մը, պատին վրայ կախուած անարժան պատկեր մը, ձեղունի մը փայտին ճեղքը, անկողնիդ սուսուած

Սահակ աղա որ ժամագործի շատ պատուաբեր բայց միջակ կերպով վարձատրող գործը կը տեսնէր, անհուն գոհունակութեամբ — իր զբաղմունքին առածի կարգ անցած էր — մեծ փափաքը ունէր իր մէկ հասիկը օր մը մեծ վաճառականի մը տեսնելուը. որդէն իւկ Ստեփան աղային հետ համաձայնած էին որ վարժարանին շրջանը աւարտելէն պէս տարի մը Պօլսոյ Գալաթան կենալէ յետոյ՝ Մանչէսթըր հօրեղբօր քովը պիտի երթար, Մանչէսթըր...: Ա,յս պարզունակ ժամագործին աչքին eldoradoն էր անհասկնալի, խորհրդաւոր eldorado մը, ուր ամէն տեղ, տուներուն եւ գործատեղիներուն, նոյն իսկ փողոցներուն մէջ մէքենաներ կը ճախրէին, վէրքեր կը ճաւային, բամպակի հակեր սահմռկեցուցիչ պլլտփոխութիւններուն կ'ենթարկուէին, ու այս ամէնուն շուրջը կամ մէջը ոսկիի հոսանք մը կը վազէր որմէ մէկ քանի թոյլ առնելը աշխարհիս էն պարզ ու դիւրին բանն էր. հերիք է որ մարդ անգլիերէնն գիտնար. ու հպարտութեամբ էր որ այդ լեզուին մէջ ժիրայրի յառաջդիմութիւնները կը տեսնէր երբ իրիկուները «ժիրայր, հացին ի՞նչ կ'ըսեն, ջուրի՞ն, շունի՞ն, թուղթմպայի՞ն...» կը հարցնէր, որուն պատասխանները՝ իրեն անհասկանալի՝ գինքը հիացող երանութեան մէջ կը գլորէին, բայց հիմայ որ եղբայրը հոն էր, կ'ուզէր անոր ցոյց տալ պզտիկին ճարպիկութիւնը,

Ստեփան աղա սուրճէն քանի մը ումպ առաւ, եւ ուրախ իր անգլիերէնի հմտութիւնը ցուցնելու՝ առանց քննադատութեան վախի՝

«ժիրայր, մեծս եկուր նայիմ զաւակս, ըսաւ, ընելիք հարցումներուս պատասխանելու մի՛ խղնիր. ես վարժապետդ չեմ, քու տարիքդ էլէն ես բառ մը իսկ չէի գիտեր. իշխէ դուն բախտաւոր ես որ գպրոցէն կը սովրիս կոր»։

Ցիշեց այն օրը ճիշդ քսաներկու տարի առաջ երբ տասնեւուրթը տարեկան հասակին մէջ Բրդճեաններուն իրը գրագիր Մանչէսթըր հասած էր առանց անգլիերէն բառ մը գիտնալուը. յիշեց յուսահատութիւնները, կատաղութիւնները եւ ուսնելու ահարկու դժուարութիւնները. Ա,յս բսել չէ թէ հիմա շատ դիւրութեամբ կամ անսխալ կը խօսէր Շէֆքսբիրի լեզուն. Մտեփան աղա միշտ անկեղծութիւնն ունեցած էր խոստովանելու իր լեզուական պակասութիւնները... իրմէ լաւ գիտցողներու առջեւ. բայց վստահ էր թէ այս տարիքը տղու մը գիտութեան առջեւ իրենը կատարելութիւն էր։

«Շունին ի՞նչ կ'ըսեն, ժիրայր» հարցուց դիմացնող շեշտով մը։

ժիրայր որ Մանչէսթըրի յոյսովը անգլիերէնի մասնաւոր պժ տուած էր ու իր դասարանին առաջինն էր այդ ճիւղին մէջ չէր կրնար կարմրիլ ու քիչ մըն ալ դողալէ զսպել ինքզինքը. Ստեփան աղա նախախնամութեան պէս բան մը կ'երեւար իրեն, ու եթէ կար մէկը որմէ կ'ակնածէր ամէնէն աւելի՝ իր գպրոցի տնօրէնէն վերջ՝ ան ալ հօրեղբայրն էր։

«Dog, հօրեղբայր», ըսաւ հապճեպով։

«Ա,ֆէրիմ» շեշտեց Ստեփան աղա. Սահակ աղան Նոթինկհէմի կկլուկի պէս ձայն մը հանեց. դէմքը կը ճառագայթէր արեւուս պէս։

«Պատառաքաղի՞ն», «Fork», — «Միսի՞ն», «Meat». — հարց պատասխանները կը բաղխէին իրարու։

«Կովին ի՛նչ կ'ըսէն ժիրայր», —«Cow, հօրեղբայր»,

Ձէ. զաւակս, մտածէ՛ լաւ մը»։

ժիրայրը շուարեցաւ. կարմրեցաւ, շուրջը նայեցաւ. ,,Ետոյ անանկ տաքութիւն մը զգաց որ գրտինքի մէկ քանի կաթիլ ճակտին վրայ փայլիլ սկսան. Սահակ աղան ցած ձայնով՝ «Աստուած օգնական» բսաւ ինքզինքին՝ ի՞նչ կապակցութեամբ՝ անկարելի է ըսել։

«Cow, հօրեղբայր» կակազեց տղան կրկին։

«Թօհաֆ քի աստնկ սովորական բառ մը սխալ էս սովրեր, ըսաւ հօրեղբայրը ներողամտարար. beef չեն ըսեր մի եա՛....

«Ա,յո, ժրմաց ժիրայր, գլուխը կախելով ամթոով, առանց համրզուժի սակայն. վստահ էր թէ կով և Cow հոմանիշ էին. դէպի դուն յառաջացաւ ու բառգիրքը ձեռք առաւ։

«Ի՞նչ կ'ընես կոր» հարցուց Ստեփան աղա սրտնեղութեամբ. «խօսքիս չէ՞ս հաւատար կոր. այսչափ տարի է բօմ պէֆ կ'ուսւեմ, ատոր անո՞ւնն ալ չպիտի գիտնայի զէներ։»

«Ինչպէս գրուիլը կը նայիմ կոր որ սովրիմ» կրցաւ թոթովել տղան։

«Գտա՞ր.» Ստեփան աղա ետ կեցաւ ինքն իսկ հեգնելէ, վախնալով սխալ մը ընելէ։

«Ա,յո հօրեղբա,ր. beef կովուն չէ, կովուն միսին կ'ըսեն եղեր.»

«Ձեր գիրքերը ատա՞նկ բաներ կը սովրեցնեն կոր. ըսաւ ապշութեամբ Մանչէսթըրցին. աս ալ նոր կը լսեմ կոր. ղէյլր մարդուն մարդ պիտի ըսենք. մարդուն միսին՝ էչէ՛կ...»։

ժիրայր չէր կրնար որոշել թէ որո՞ւ հաւատար, գիրքի՞ն թէ հօրեղբօրը, Մինչեւ այդ օրը բառգիրքը ճշմարտութեան պատգամը նկատած էր ու չէր կրնար երեւակայել որ սխալի ան. բայց կարելի՞ էր որ հօրեղբայրը որ քսան տարի Անգլիացիներու հետ ժամանակ անցուցած էր՝ կովուն ի՛նչպէս կոչուիլը չգիտնար. Գլուխը կախ կը մնածէր խեղճ տղան, լալու պատրաստ։

Բայց Միսթըը Հաւիկեան խոհեմութիւն սեպեց չծանրանալ այս կէտին վրայ ու իր հարցաքննութիւնը վերսկսաւ։

«Գիրքին ի՞նչ կ'ըսեն» — «Book» «Ի՛հ, սեղանատուն!ո՞ն».— հոսանջինեը սրեց, որ կէս գի իր եղբօրորդիին պատասխանէն շէշտ մը անգամ չփախցնէ։

«Bank, հօրեղբայր»։

«Կեցցես. հիմա հասկցայ որ մարդ պիտի ըլլաս».— մրմնջեց վերի մասը ուղղելով, խորհրդաւոր ձայնով մը, ամէն մէկ բառը հատիկ հատիկ հնչելով սա խօսքերը ուղղեց

«Պանքա ըսուածը, ժիրայր, առեւտուրն աստուածն է. անոր մօտեցողը Մովսէսին պէս ոտրը բոպիկ մօտենալու է. կը հասկնա՞ս կոր ա՛ ըսածս. սիրտդ դողով... ես տասներկու տարի է գործ կ'ընեմ իշխէ Մանչէսթըրի էն սեծ պանքային հետ ու ամէն անգամ որ տնօրէնին սենեակը մտնեմ՝ վրաս փուշ փուշ կ'ըլլայ...»

Արդարեւ նոյն պահուն իսկ ահաւոր մը դող զգաց Միսթըը Հաւիկեան այդ յիշատակին. քանի՛ քանի՛ անգամներ էր դիմած հոն, խնայարհօրհն, շողքորթ ժպիտով մը երեսը, կուրծքին տակ հեւքով մը, խնդրելու որ իրեն եղած վարկը աւելցնեն, ու նոյնքան անգամներ դուրս ելած էր հոնկէ ուսերը

կորած, յօնքերը պռստած, աչքերուն մէջ յուսահատութեան մեծ ուժգնութիւնով ու սրտին մէջ կատաղութեան մրրիկով մը։ Պանքան, Հաւիկեանի աչքերուն անողորմ պղնձէ աստուածն էր որուն այրը չհեղլու միջոցները մինակ քիչ թիւով initiéներու ծանօթ էին։ Տարիներու ընթացքին մէջ չէր կրցած իր երկու հարիւր ոսկիի վար՛ը հինգ հարիւրի բարձրացնել...։ Ել եւ մտքէն չէր անցներ թէ այդ դրամատունն ալ իւեն պէս պարզ առուծախի սկզբունքով կը կառավարուէր։ Իր յաճախորդներուն հետ հազար վարպետութիւններ կրնար բանեցնել — անուշ խօսիլ, համոզել, վէճէն բռնել, սպառնալ, բայց պանքային հետ ի՛նչպէս վարուիլը չէր կրցած հասկնալ. միշտ իրը խնդրարկու կ'երթար. երբեմն կը յաջնար շլացնել. բայց առանելով թէ իր քանի մը հազարներու գործը մեծ տպաւորութիւն մը չէր ընծր անոր մաքուր ածիլուած պաղ ու անտարբեր դէմքով՝ անօրէնին վրայ, կրկին պաղատանքու կ'սկսէր — ու սրտին խորէն՝ ամբողջ յանցանքը իր լեզուին պակասաւոր գիտութեան կը վերագրէր։ Ա՛խ եթէ սանկ հայերէնին պէս կալենար խօսիլ ան, հինգ հարիւր չէ. հազար հինգ հարիւր ալ կրնար բարձրացնել, «բայց եկու տէ օտար լեզուով խօսք հասկցուի...» ժիրայր իր ապագայի յոյսն էր. ան դպրոցին պիտի սովրէր լեզուն, ան պիտի խոչընդոտ անօրէնին, ինքզինքը պիտի սիրցնէր — ու ինչէր չպիտի ընել տար անօրէնին այն ատեն, եւ առիթը չէր ուզեր փախցնել ժիրայրի քարոզ մը կարդալէս.

«Այ՛ն օրը քի տա մարդուն գլխուն քիւլախ մը անցունես, ժիրայր, պիտի գիտնա՛ր որ գործի եարար ես...»

Դեռ պիտի շարունակէր խօսիլ. ամէն օր չէ որ մարդ կրնայ ճառել առանց ընդդիմութեան, բայց նոյն պահուն Տիկին Սահակ Հաւիկեան, որ իրը Հռոփիկ հանըմ կը ճանչցուէր Սկիւտարի այդ թաղին մէջ, ներս մտաւ գոհունակութեան ժպիտով մը. անոր մուտքը իր տազերոջը գաղափարներուն ընթացքը փոխեց։

«Իկու նայինք, հարս հանըմ, կարօտնիս առնինք» ըսաւ, անոր դառնալով։ Հռոփ հանըմ շատ սիրուած կին մըն էր. խաթունիկ, բալեհամ բոյր բնաւորութեան տէր, իր տան վրայ գուբդուբացող, իր ամուսնոյն ու անոր եղբօրը վրայ անհուն հիացում ունեցող, խոհանոցի գաղտնիքներուն տեղեակ կին մըն էր։ Միտքի բարձր յատկութիւններ պէտք չէր փնտռել անոր քով, բայց ասոր հեռ մեկտեղ «խելքը գլուխը» կին մըն էր, ու ամբողջ Հաւիկեան ընտանիքը իր դատողութեան իրայ մեծ հաւատք ուներ ու որեւէ որոշման չէր յանգեր առանց անոր կարծիքը առնելու։

«Ցղա՛ս, բակին մէջ կազը կը վառի կոր. հոն դնա կարդա՛. հոս խօսինք պիտի» ըսաւ ժիրայրին իր հայրը. տղան, ոչ շատ հաճոյքով, գիրքերը ժողվեց ու դուրս ելաւ։

Հազիւ թէ դուրս ելած էր ան, Սահակ տղան խնդրեց հարսէն որ իրեն գաղափարը տայ այն խնդրոյն վրայ, որուն մասին երկար բարակ գրած էր Մանչէսթերին. Հռոփ հանըմ ուրախութիւնը յայտնել անոր որոշումին մասին. ամուսնութիւնը պէտքի բան մըն էր. միս միրակ, օտար երկիրներու մէջ ապրիլը ճամբէ՛քէ բան ըլլալու էր. այսչափ տարի իսկ այդ կէտերուն դիմացած ըլլալը զարմանք կը պատճառէր իրեն, Սահակ տղան ալ ատորա-

գծեց իր կնոջ կարծիքները, քիչ մըն ալ կատակելով, բան իր սովորութեան, ինչի մը խօսք ալ բրաւ այն յատկութիւններուն վրայ որոնք անհրաժեշտ մասը պէտք էին կազմել իրենց առնելիք աղջկան. Համեստութիւն. ազնուութիւն. համոզութիւն. դաստիարակութիւն. միանգամայն տանտիկնութիւն, կար ու կերակուր, խնայողութիւն ու տնտեսագիտութիւն, պղեղիկութիւն. անշուշտ, առաջարկուած աղջիկներուն ամէն մէկուն ալ, փառք Աստուծոյ, քիթ բերանի տեղն էր, Սահակ տղա, լըւռա, կ'ուզէիր գո՞հ, գժգո՞հ, ո՞վ կրնար կանխել. ժպիտ մը միայն դէմքին վրայ, չարաճճի ժպիտ մը. հեգնական, հիացական. ա՜հ, Սահակ տղայէն ու Հռոփ հանըմէն վարպետ անձեր պէտք էին որակելու համար. սակայն դէմքով մը անոր աչքերուն մէջ հեգնութիւն մը պիտի կարդար նշմարել. «խեղճ, պարզ արարածներ, որ աշխարհքը չէք ճանչնար» պէս իմաստ մը։

Լուռ մտիկ կ'ընէր սակայն, սպասելով... անուններուն, ինք գիտէր իր փնտռածը, ինք գիտէր այն յատկութիւնները որոնք անհրաժեշտ էին. ընտրելիներուն անուններն ինք պիտի դատէր. անուննե՛րը. այն ատեն մանրամասնութիւններու մէջ պիտի մտնէր. այսպիսի ընդհանրութիւններու մէջ դէդերիլ անօգուտ բան էր. բայց թոզ տայու էր որ խօսքն այս պարզ մարդիկը. մին ժամագործ... ինչ կը հասկնար վաճառականի մը վեհ սկզբունքներէն. մէկը սակայն որ ամէնուն ժամանակը ուղղելը գործ ըրած էր իրեն իրեն ժամանակը կը վատնէր աւելորդ խօսքերով։ Միւսը կին մը... պիտանի արարած մը անտարակոյս. կապը իրեն պէս տարագրեալի մը գոհունակութեան հետ. իրեն օգնականը, բայց ո՛չ առաջնորդող մը։ Լուռ կ'ունկնդրէր, լայց ժպիտը միշտ կ'ոլորտակէր իր գորշ յոգնած աչքերուն մէջ։

«Էհ, ի՛նչ ըսիր նայինք» հարցուց վերջապէս Սահակ տղան։

«Լաւ, շատ լաւ. պատասխանեց Ստեփան տղա. բայց անուն մը չտուիք դեռ. բան մը չպատրաստեցի՞ք»

Ինչպէ՞ս չէ. հարցնելը աւելորդ է. այր և կին իրարու նայեցան սկսելու համար լուռ ելեւէջն հրաւէր մը կարդալով իրարու։ Կինը պաշտօնը ստանձնեց, ու Ստեփան աղայի ուշադրութիւնը լրկնապատկուեցաւ

Երկայն թագէսին աղջիկը կար. ոսանաւոր մը տարեւէան. բարձրահասակ, երեսը ձիւներու պէս ճերմակ, աչքերը պոռնճոնի պէս սեւ. քալած ատենը աշխարհք գլուխը կը դարցնէր մէյ մը նայելու համար. դաշնակ հրեշտակներու պէս մը զարնէր (Հռոփ հանըմին համար դաշնակը հրեշտակի մը յատկութիւններէն մին պէտք էր ըլլար). մորը պէս անաչէն. իրաւ քիչ մը պզտիկ էր, բայց քառասուն տարեկանի խելքը ունէր. հազար ուզող եղած էր. բայց Ստեփան աղայի խօսք մը ընէր՝ հերիք էր, երկայն-թաթիկը սվ էր. մեղա՛յ, պէզէստանը պրծնած. պարկեշտ էանաչ մը. Ստեփան աղան տեսնել չէ՞ր ուզեր մէյ մը։

Ստեփան աղայի ժպիտը անհետացած էր. գլուխը երերցուց մէյ մը աջ, մէյ մը ձախ, անգղիական յիստական ձեւը. Սահակ աղան, չհասկնալուն, ուզեց շարունակել գովեստը։

«Զըլլար» ըսաւ կտրուկ կերպով Մանչէսթերցին, Սահակ աղա ապշած մնաց,

«Բէկ աղբար աղչիկ է ամա. տեսնես մէյ մը, Ստեփանիկ աղա» կա-
կազեց Հոռոփիկ Հանըմ, «Զըլլար. կրկնեց իր տագրը։

Գալֆայենց Սուբբիկը կար. բ/չ մը տարիքոտ էր. քսաներեքէն չափ կար. Ստեփան աղան ալ հարկաւ շատ պզտիկ չէր փնտռեր. Չօֆ-Սֆօ-լի չըքնաւ-
ւարտ, անգղիերէնը ջուրերու պէս կը խօսէր. Հայրը մեռած էր. իրաւ մեծ բան մը չձգեց, բայց աղան Տէր-Ֆէ-դէյն էր. շնորհքով կ'ապրէին այդ աղչիկը առնողը դժբաղդ չէր կրնար ըլլալ. և ալ դեղինի վրայ է. Ստեփան աղան եթէ ուզէր...։

Միհիաս Առապեան
(Տ. Շաւարշ)

Գլուխը շարժեցաւ կրկին.

«Զըլլար». անգղէն բառը պատասխան չէր վերցներ։

Թագուհեան Արմինէն կար. հայրը ապահովագրական ագենտ. ան ալ 20ը անցուկ էր. չատ ուսեալ չէր, բայց անանկ անուշ բնաւորութեան տէր. չոր ոսկոր կմախքներէն ալ չէր. Ասուածոյ տուածէն փառաւոր միս ուներ։ Դրամ՞ժէ՞տ. խեղճ մարդը վեց հատ աղչիկ ուներ, որո՞ն ատակ հասցներ։

Զըլլար, չըլլար, չըլլար, Ստեփան աղա զայրոյթի պէս բան մը կ'զգար. ինքզինք կը յանդիմաներ մանաւանդ մեծ ջիլաներ դրած ըլլալուն իրենիներուն բանգիտութեան վրայ. միաքէն չէր անցուցած որ այս ակիւտարի անկիւնը քաշ-
ուած զոյգին ծանօթներն իրեն օգտակար չէին կրնար ըլլալ. Սպասուհեանները ալ ագդակա՞ն չըլլային. բայց ո՞վ նրես կու տար պարզ ժամագործի մը, իրեն պիտի մնար պէտք եղած միջոցները ձեռք առնել և իրեն յարմար կինը գտնել. ինք որ յուսացած էր ամուսան մը ուզ ընտրել, ամուսնանալ ու ուեկնիլ...։

Հոռոփ Հանըմը մեղմօրէն հասկցուց թէ Ստեփան աղայի մերժողական

պատասխանները քիչ մը զարմացուցիչ էին. աղջիկները չեսած ինչպէ՞ս «չըլլար» կ'ըսէր։

Ա,յս պարզմտութեան առջև Ստեփան աղա զինաթափ եղաւ ու ուելորդ նսեպեց քանի մը բառերով անոնց հաղորդել իր բարձր սկզբունքները։

«Ա՛խ, Հարս Հանըմ, եթէ հարիւս չգիտնայի մինչև հիմայ շատոնց մսխի-
լի վրայ նստած կ'ըլլայի. ամուսնանալը անանկ դիւրին բան չէ. դուք Սկիւ-
տարի անկիւնը նստած կ'տգրէք՝ ուխտարէք ի՛նչ կ'անցնի կը դառնայ՝ չէք գիտեր. բայց մեր վիճակը տարբեր է...։ Նամանաւս մէջ չգրե՛մ նէ պարէ. շնորհքով տեղէ աղջիկ կ'ուզեմ բան Լիա։

«Մեղայ...» բացագանչեց Հոռոփ Հանըմ։

«Ասիկա — ընդմիջեց Միհրայր Հաւիկեան մէկ ձեռքը վեր բարձրացնելով — մեր լեզուով սանկ քիչ մը դրամով աղջիկ ըսել է. Ամուսնութիւնը, աղ-
բարիկ — ու Սահակ աղային գարձաւ ձեռքը կրկին վար իջեցնելով — բիան-
քօ մը չէ, ոչ ալ վիպասանութիւն, այլ քսնթրաթ մը. վաճառական ըսածդ երեք վիճակէ կ'անցնի, նախ մարդոս քով կը մտնայ. հաքը ինքիր գլխուն գործի կ'սկսի, ու վերջապէս սանկ ստակով աղջկան մը հետ կը կարգուի գործը ամրացնելու համար։ (Ո— բ—երբը չելըեվ-է) կին ըսելը ծախք ըսել է. միեւնոյն առեն ալ կին ըսելը դառնագլուխ ըսել է. առած ստակդ անանկ ըլլալու է որ հարսնիքի ու ճամբու ծախքդ հանելէ վերջ՝ ինացածին բերած տոկոսը կամ՝ շահը բաւական ըլլայ տան տարեկան ծախքիդ մէկ քառոր-
դը գոցելու. ասոնք բարակ հաշիւներ են. բայց ես ամէնքն ալ ըրած եմ... բէնան բէնային... մէկ ոսկի պակասը գործիս չդար. աւելին գլուխ չպատառեր։ (Էրդոնէն տեսբ-ի մը հ-ոնելով) իլեթ հոս.....»

Ու տետրակը բանալով անոր մէջ թաղուեցաւ երբեմն գլուխը երեր-
ցնելով, երբեմն ալ անոյակերի հառաչ մը արձակելով, մինչ Հոռոփ Հա-
նըմ ու Սահակ աղա տեսակ մը ահուդողով կը նայէին անոր, քիչ մը ամթոթով իրենց տգիտութեան համար, քիչ մը ակնածանքով իրենց վա-
ճառական ազգականէն. ու մանաւանդ յուսախաբ որ իրենց ամիսներով հասունցուցած ծրագիրներն ասանկ դիւրաւ ու տեսակ մը արհամարհան-
քով մէկ կողմ քշուած էին...։

Մանչեսթր, 1911

ՀԱՉԻԿ

Ճամբաներով մոլոր եւ թիւր
Որովհ շատ եմ գործի շուկան,
Սևայգ ու սեւ հոգիներ կան
Գլուխ պոչոր շաւու ալիքիւր...

Պատանին Ալփասլան
(Շահնազարեան վարժարանի հասակակեսով)

իր հօր՝ Փանոսեան Գէորգ աղայի հետ:

Եւ կը վաստեմ ոսկիներ թիւր,
Կանգնեմ շէնիներ իշխանական.
Իրենց փառքը պատմող վիկան
Կը կարծեմ թէ սիրնն է պորիւր...

— Ծաղրն ու հեգնա՛նքն անոնց քաժին
Որովհ նըմանի ապառաժին
Սիրտ կը կրեմ կարծր ու ժըլատ.

Եւ պատի՛ր ինձ որ՝ լուսաձիր
Աւդեաւրեն արժող հարիւր պապաս՝
Հայ վարժարան մը կառուցիր:

1911

[Սկիզբն «Ճնճղուկ»ը կրնաք կարդալ Ա. Սեդրակեան հրատարակչութեան լոյսին]:

"ԱՐԴԻ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ"

Այս է անունն այն դասագիրքին զոր Տիկին **ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ ԹԷՈԴԻԿ** *ոյս ընծայեց վերջերս, միջին եւ բարձրագոյն Ա. դասարաններու երկսեռ ուսանողաց յատուկ: Գիրքը կը բացուի ծանօթ վանականաւոր Հինդլեան եփ.ի յառաջաբան-գնահատականով եւ անոնի կդեսպրնի սա խոհրդածութեամբ. «Պատականութիւնը «մեզ հետ կ'երթայ առաւօտուն եւ մեզ հետ կ'երթայ հանգչիլ գիշերը: «Ստուերն է անիկա որ կը հետեւի մեզ՝ ամեն ո՛ւր որ՝ երթանք, եւ «այն աստ՛ղն միայն կը թողու զմեզ, երբ մենք թողունք կեանքի ոյսը»: **ԱՐԴԻ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ** նպատակ ունի իրականութիւնները պարզելով եւ գործնական սկզբունքները ծանօթացնելով, մղել տղան՝ խոհրդածելու իր ամենօրեայ կեանքին վրայ, քաջ ընտրել իր ճամբան, իր սխալիք կեանքը գեղեցիկ, երջանիկ, արի ու յաջողջ ընելու, որպէսզի աչ հասնէ պիրկի մէջ ծնած ըղձայ ան: Գիրքը կը պարունակէ հրահանգիչ բազմաթիւ հատուածներ զոր՝ անհիպ ընթերցումներ ծանօթ գրողներէ, ինչպէս նաեւ 140ի մօտ անհիպ պատկերներ, մեծ մասամբ ազգային կեանքէ քաղուած:*
— Հրատարակութիւն Յ. Գըղըճեան գրատան: **Գին 8 Ղրս.**

ԿՕՉ-ԿՊԻՐ

Ահաւասիկ Տիգրան Երկաթի ստեղծած Ազդագիրը (Manifeste) որ, մայրաքաղաքիս Ջարդէն ետք յանձնուեցաւ Քրանսական մեծ դեսպան Բ. Գամպօնի, եւ որուն պատճէնները ղրկուեցան նաեւ միւս մեծ դեսպանութիւններուն:

Յոյզէ մը վերջ, որուն նպատակն էր Տէրութեանց յիշեցնել ու իրենց գործադրել տալ Մայիսեան Յուշագրին պարունակած բարեփոխութիւնները, հազարաւոր Հայեր, *խաղաղութիւնը ժամ*, խողխողուեցան ու կողոպտուեցան: Այս վրիժառութիւնները չգոհացած, Պալատը միշտ նոր ժամը կը յարատեւ բնաջնջումի իր *սիստեմին* մէջ, բանտարկումի ու աքսորի ձեւին տակ: Մայրաքաղաքին մէջ ու արուարձաններ, մեծ մի տուն կը խուզարկուի, մեծ մի փողոց լրտեսներ կեցած կը հսկեն: Ամեն տարիքի Հայեր, ընտանիքի հայր չըլլալու միակ մեղադրութեամբ, կը ձերբակալուին, բանտ կը տարուին, կը կողոպտուին ու նաւ կը դրուին դէպ ի անծանօթ վայրեր:

Անգամ մըն ալ, Տէրութեանց ներկայացուցիչները կ'աջակցին Պալատին: Հայերը մահուընէ ազատելու պատրուակին տակ՝ կը դիւրացուենն անոնց արտաքսումը Կ. Պոլսեն:

Բացէ ի բաց մեզի կ'ըսեն, կ'ազդարարեն թէ՝ իրենց կառավարութիւնները վճռած են մեր պահանջումները զոհել եւրոպական խաղաղութեան դաշին:

Բայց ի՞նչ կ'ուզեն Հայերը: —

Կ'ուզեն որ բարեփոխութիւններ իրագործուին, զոր Տէրութիւնները բանաձեւելով ու Սուլթանին ստորագրել տալով՝ գործադրելու նուիրական պարտականութիւնը ստանձնած են: Տէրութիւնները լիովին կը հնազանդեցուենն Պալատը, երբ միաբան ու ազդուօրէն գործեն: Անջատուած՝ շահու վէճերով — որոնց՝ թէ՛ իբր անհատ եւ թէ՛ իբր ազգ՝ մեր գոյութիւնը ստորադասելու ո՛չ մեկ բան իրաւունք չի տար աշխարհիս մէջ —, խաղալիկները կ'ըլլան հրոսախումբի մը, աւազակներու եւ մարդասպաններու, որ, երկրզի մէջ իրեն նպատակ դրած է բնաջնջել հայ ազգաբնակչութիւնը...:

Երկրագործ, բանուոր, արհեստաւոր, վաճառական, բժիշկ, փաստաբան, միտքի մարդեր ու գործի մարդեր, մեկ բառով, ա՛զգ

մը, ձայն կը բարձրացուենք, — սոսկացէ՛ք որ մեր ձայնը շուտով արձագանգ չգտնէ ձեր սեփական երկրի աշխատաւոր կարգերուն մէջ —, եւ, մեր կեղեքիչներուն դէմ մղուած այս անհաւասար մարտնչումին մէջ, կը հրաւիրենք զձեզ որ խաղաղակրթութեան գործիչներուն կողմը բռնէք ընդդէմ անոնց, զորոնք դուք տեսաք *վիլայէթ*ներուն, նոյն իսկ մայրաքաղաքին մէջ. զօրքեր, *սօֆթա*ներ, պալատի լրտեսներ ու դատարկաւոջիկներ, իրենց Ալլահին հրճուանքով արիւն ընծայելու համար համախմբուած ու դաւաւոր վաստակներու պինովը դիզուած դրամագլուխներուն գործը մէկ գիշերուան մէջ խանգելու համար:

Հայ Դատին յաջողութեանը հետ կապուած են Եւրոպայի ո՛չ միայն պատիւն, այլ եւ ապահովութիւնն ու բարգաւաճումը: Իր առեւտուրին, իր ճարտարարուեստին ու իր գաղափարներուն առջեւ մեզմո՛վ պիտի բացուին այն նամբաները, այն դաշտերն ու հովիտները, զորս բարբարոսներ ամայացուցին:

Աղաչանք մը չէ՛ որ կ'ընենք ձեզ:

Ձեր աչքին տակ դնելով Կ. Պոլսոյ մէջ Հայերուն Հալածանքը, վերջին անգամ մը կու գանք ձեզի յիշեցնելու *Քրիստոնեից պաշտպանի* ձեր պարտականութիւնները:

Զպիտի բողոքենք երբեք հաղթէ մը, ուր *խաղ անգամ* մեր նախնիք գրաւեցին բիւզանդական գահը, հաղթէ՛ մը որ մեզի՛ կը պատկանի, ցոյներուն հետ միասին. որովհետեւ մեր գործունէութե՛ն կը պարտի իր հարստութիւնը:

Ներկայացուցիչ՝ Քրանսական հանրապետութեան, Դուք պէտք է ամենակարճ միջոցի մէջ դադրեցնել տաք Հայերուն խմբովին բանտարկութիւններն ու աքսորը:

Նոր գործողութիւն մը պատրաստուած է, որով պիտի յայտնենք մեր ցեղին կենսունակութիւնը: Եթէ ներկայ զեկոյցին վրայ, ձեր կողմէն ո՛եւ է գործնական միջոց մը ձեռք չառնուի, անգա՛մ մըն ալ պիտի տեսնէք որ Մահը միջամտէ պիտի ընենք մեր կուրծքին մէջ:

Համոզուած ըլլալով թէ՝ մեր դատն արդար է, մեր պահանջումները չափաւոր են եւ թէ՝ փրկութեան ուրիշ ճար մը չըլլալուն՝ Զա՛րը պիտի տայ մեզ դրական արդիւնքներ: Մենք զմեզ պիտի հաշենք ձգենք հաստատակաց աղետի մը մէջ, թէ՛ զմեզ եւ թէ մեզ շրջապատողները, հաշելով բերելով զձեզ դառն դատաստանը, պատասխանելու համար այն սարսափներուն որոնք պիտի յաջորդեն այս երդում, բայց ո՛չ վերջին բուռն փորձին, զոր ձեր ապիկարութիւնն ու ուղղամտութեան պակասը՝ զմեզ կը հարկադրեն չխնայելու Աբեւելքի Մայրաքաղաքին:

ՀԱՅ ԱԶԳԸ

Կ. Պոլիս, 7 Սեպտեմբեր 1896

ԷՄ-ԷԿ։

Հաւաքուած մի օր ծառ ու ծիլ քոյր,
Որ իրենց համար ընտրեն թագաւոր.
Յորհուրդ արեցին եւ դառան ապա
Ասիլ ձիթենուն.
«Եղի՛ր թագաւոր, իշխի՛ր մեզ վրայ»։
— Իմ ինչի՞ն է պէտք, ասաւ ձիթենին,
Ես իմ գործն ունիմ, չէ՞ որ ամէնքին
Մնունդ եմ բաշխում իմ պտուղներով.
Ես ինչպէս իշխեմ իմ բնութիւնով...»։

Վաւեիֆ Թահակեան

Ծորհրդ խորհեցին եւ դառան ապա
Ասիլ թզենուն.
«Եղի՛ր թագաւոր, իշխի՛ր մեզ վրայ»։
—Ո՛չ, ինձ յարմար չէ, ասաւ թզենին,
Ես հաճելի եմ չէ՞ որ ամէնքին
Քաղցր ու անուշ իմ պտուղներով։
Ես ինչպէս իշխեմ իմ քաղցրութիւնով»։

Ծորհուրդ արեցին եւ խաղողենուն
Եկան դիմեցին։
—Լինչեր եմ ասում,
Թողնում իմ փիլիսն ոսկի ու պայծառ,
Որ ուրախութեամբ շրջում է աշխարհ,
Զուարթ երգերով բնդում սար ու ձոր.
Ո՛չ, իմ բանը չէ լինել թագաւոր...»

Երկար խորհեցին ծառ ու ծիլ քոյր,
Որ չոր տատասկին անեն թագաւոր.
Ծառ ու ծիլ քոյր հաւաքուած, եկան
Եւ նեզ ու խոնարհ խնդրեցին նրան.
«Եղի՛ր թագաւոր, իշխի՛ր մեր վրայ»։
Եւ սեզ ու հպարտ պատասխանեց նա.
— «Կ'ընդունիմ թագաւոր եւ դրա համար
Իմ սուր փուշերով ես շատ եմ յարմար,
Կը խայթեմ նրան, կը խոցեմ խորին,
Ով չհնազանդի իմ օրէնքներին.
Իմ թիւերի տակ մտէք ապաստան»։
Ասաւ եւ տեղ փշերը դաժան...։

Կ. Պոլիս, 1911 Հոկտ. 4

ՄՄԱԾՈՒՄՆԵՐ

◉ ԵՐԲ ՊԵՒԼԱՆ ՊԵՒ ՀՐԴԵՀ ՀՐ ՅԱՆԳՆԱԽՏԵԼԸ ԲԱՑԱՅ ԸԱԼՅԱՆ ՆԵՐ ՃԱՅԱՐԻՆ ՎՐԱ, ԱՅԴ ՀԱՐԴԸ ՓՆՏԻ ՄԻԱԲԱՆԵԼԻՆ ԵՒ ԲԱՑԱՒԻՐԸ։

◉ ԾՈՒՂ ՅԱՆԳԱՀԱՑԱ ՓԱՌ ՓԱԼԱՆՁԱԳԱՑԻ ԵՐԵՔԸ ՁՂՀԱՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՒ (Վ. ՀԻՒԿՕ)

ԲԱՒՒԱՒՈՒՆ ԾՈՅԸ

Մեծարոյ Տ. Տիրան Զրաքեան (Կէլիպոլը)

Երեք չորս օրէ ի վեր ախորժելով հոտոտեմ առաջին գեղաղէշ ծաղիկն առաքեալ առ իս ի կիզեցիկ քաղաքէն գեղեցիկ ծովափանց Թրակիոյ, ծաղիկ սիրուն և հոտաւոյշ որ ի մէջ այլոց centaurée ի բոյն եւս արձակէ, — նոյն իսկ centaurée musquée ի, ի հաճոյս հոտոտելեաց իմոց, — և որ buglosse ի տեսակաց աչագեղ լրջակապուտակին և անուշ մեղուչին զմայլական երանգներն ունի, թէպէտեւ միանգամայն այն չարաճճի onopordon ին մանրաւեսակ բակծու խայթուածներն։ Եւ այն ճանճի ոտից պէս մանրատեսակ և նրբին գիծքն, այն ճանճի թաթիկքն, միթէ մանր ծաղկանց մանրամասն մասանց գննութեան ընդելացեալ աչաց համար չեն։

† Խաչիկ Ուղուրիկեան
(26 տարու)

Են բազում ծաղկունք նշանակք բերկրութեան՝ աւետաւոյց. բայց չէ եղած ինձ այնչափ ուրախութիւն բերող աւետաւոյց ծաղիկ որչափ այն որ ձեր ընդ հուպ վերադարձն ինձ նօթձէ, բարեկա՛մդ իմ սիրելեալ և արդարեւ հանճարաւոր, հրաշակերտող այսպիսի գեղեցիկ ծաղկան յորում միանգամայն

նկարեալ է և ձեր սրտի ազնուութիւն։ Ջէ, երբեք կարճի սիրտ չէ հանդիպած և չունի հանդիպել այսպիսի գեղեցիկ ծաղկան՝ թաքստոց որոնել յայնմ, և ոչ ի սրտի արուեստակերտողի նորին և ոչ ի սրտի սքանչացողի սորին, ո՛րչափ և սոքա հիացմամբ դիտեն երկնից լարիանուն աստեղատանց հետ զևեցգեսին և զԱնտարէս, զկարիճ կամ զկարճընդհաց, զվիշապ կամ զօձ, որք մնան անվնաս։ Այո՛, բնութեան հիացողք անսահմանելի են յայդպիսեաց։

Եւ ոչ մի՛ կասկած դնել կարելի է ձեր վրայ անկրթութեան, և փոխադարձարար ապահով կարեմք լինել թէ երբեք անտարբերութեան չէ հնար վերագրել թէ՛ ձեր և թէ մեր այսչափ երկարժամանակեայ լռութիւնն։ Իմ կողմանէ միշտ քիչ շատ ծուլութիւն կայ ի մասին թղթագրութեան։ Իսկ դուք արդարացուցիչ ունիք զՀիմնէ և ի նժդեհութեան պաշտօնի գէթ առաջին դժուարութիւնքն։ Ուստի թերութիւնն առաւել իմ է։

Նժդեհելոյ հարկն կամ տեղափոխութեան հնարն տուած է և ինձ չորիցս անցանել զառաջեաւ Դնդեցիկ-Պօլսիդ՝ Կալլիպօլիսի. այլ միանգամ եւեթ կարելի եղաւ և այն տարաժամու և ամպախիտ օդոյ լրթափոյն լուսով ընդ աղօտ նչմարել աւատրիական Aurora չոգենաւէն՝ զգեղեցկութիւն վայրացդ և զանչուք տներ այդ քաղաքի, յամի 1878, ի պահուն յորում անգլիական պատերազմական նաւատորմէն երկու նաւ խարխեալ կայր ի հանդիպոյ։ — Այսպէս ուրեմն ընդ աղօտ տեսած եմ զԿալլիպօլիս։ Այլ տուեալ էր ինձ արեգական պայծառ լուսով աւելի մօտէն դիտել, գէթ ըստ մասին, ծովու և ցամաքի այն տեսարաններն ընդ որս այժմ դուք հիանայք այտի, երկնի, ծովու և ցամաքի հեռաստաններ, երեքին՝ թափանցիկ կապուտակի երբեակ երփնից մէջ ընդ իրեարս հալեալ և խառնեալ։ Տուեալ էր ինձ քերելով անցանել արփւոյն համասփիւռ ոսկի վարսից ներքեւ չղացող այն ծովային բացատաններէն. համակ հալուած չափիւղայի, մեղեսկի և ոսկեքարի հաստատրամ մածուած՝ ուր զմրուխտն է տերեւեալ։ Անչուք է արդարեւ տեսիլ քաղաքիդ, հակառակ իւր ֆեղեղչիկ յորջորջման, այնպէս որ երբ յամին 1357 Թուրքաց ձեռքն անցած առաջին Եւրոպական քաղաքն եղաւ իբր հարիւրամեայ քան զառումն Կ. Պոլսի, Յովհան Պալէոլոկ կայսրն ի

կարաս և մի խոզանոց, ակնարկելով Յուստինիանու չինած մեհեանացոյց և մատանաց: Բայց կարեւոր է յոյժ դիրք տեղւոյդ, այնպէս որ Բայազիտ Ա. Նորոգել տուաւ նաւահանգիստն և պարիսպքն և կառուցանել յաղթ աշտարակ մի որ է թերևս այն որ տեսանի ի ծովէ: Յիշեմ և ես արդարև այն ծովեզերեայ խարակներն ուր դուք գնայք արծարծիլ մարմնով և մօք. բայց չյիշեմ փարոսն զոր ճանապարհացոյց մատեան մի գնդեցկագիտակ պատնէ, կառուցնալ մի քարաժայռի վրայ որ խորխոլի և յորմէ մեծամեծ հատորք փլուզանին: Ըստ նոյն մատենին՝ կալլիպոլսի հետաքրքրական տեսանելիքն են միայն իբ ամրութիանց մնացորդք և նշխարք ինչ քանդակագործութեան և ճարտարապետութեան՝ ցիր ասա անդ ի քաղաքին: Դուք գացած էք թերևս տեսանել վեցանկիւնի փոքր չինուած մի՝ անյայտ ծագմամբ՝ ի խորս հիւսային մի ծովախորշի, և այն հարաւային կողմի քանի մի կարկառակոյսքն կամ հողաբլուրք որ համարին լինել գերեզմանք նախնի Թրակացի թագաւորաց: Այո՛, գամ մի երբ դէպ ի Կիլիկիա ուղեւորէի և ուրիշ անգամ երբ ի Լիկիա նաւէի և ի դարձին ի տեղւոյդ՝ բախտ ունեցայ քանիցս ականելոյ Իլայի չղթայինն նահ կատարներն և փարիսեայ ձիւնեղէն գագաթն և le faible Simoïs et les champs où fut Troie, աւելի ուղիղն ասելով՝ միայն գիւղն Ալեքսանդրիա Տրովաս, և զփոքրիկ սարաւանդն ի նահատեաց Cap de Troie կոչեցեալ՝ այն է ըստ Choiseul Gouffier ի վաղնջուցն Ալամիա, և վերեւի գերեզմանական կարկառակոյս հողաբլուրն և Սիկէոնի՝ այժմու Ենիլէմբի սարաւանդին մօտ՝ երեք կարկառակոյսքն որք համարին լինել Աքիլլեայ, Պատռնկլի և Փեստոսի գերեզմանք: Դիտած եմ ի մէջ այլոց և Սամոթրակէի հսկայ կորդն որոց տեսքն այնպէս խռովիչ է, և քանիցս ձեղքելով անցած Եգեան ծովու այծից հօրանիներն,— որպէս կոչէին նախնի յոյնք զկոհակս: Բայց դեռ ունիմ երեւակայութեան այծի ոտամունքն, պտակէն, պօռիկն, զի չէ մարած յիս այս նուիրական հուրն տեղափոխութեան:

Դարձէք ուրեմն ընդ փոյթ, և եթէ չկարենամք ունենալ ի միասին երկարատեւ ու հեռատար ուղեւորութեանց խորին, substantiel հաճոյքն, եթէ չկարենամք մեծ չափու վրայ չրջանարարներ, touristeներ լինել, փոքր չափու վրայ պտոյտք միշտ կարելի են: Զբօսաշրջկի՛ կեանքն է վայելել օրեր հիւսեալ արփւոյն

ոսկւով ու մետաքսով, մարգաց կանաչ թաւիշով, դեմետրական խարտեաշ վարսիւք, ցօղի մարգարտով և ամպոց լուսաթոյր բամբակաւ, դալարեաց զմրխտով, ժայռից կարկեհանաւ և տպազհոնաւ, ծովու լազուարթիւ, ծաղկանց երփնիւք, փրփրոյ փառերուեթամբ և լուսոյ խաղերով, յաւելմամբ կաթնաթոյր գիչերաց բոլոր հմայիւք: Այսպիսի օրեր բազմապատիկ առաւել Ձեզ մաղթեմ և մանաւանդ անխառն երկարատեւ երջանկութիւն ընդ պսակակցի Ձերում, առ որ ինդրեմ ի Ձէնջ մատուցանել զնաւատատիս խորին յարգանայ իմոց:

Սկուտար. Յուլիս
Անտիպ ճամակ

Ա. Պրոսքեան

ՀԱՐՄԱՐ ՅԱՑՄԱՐԱՐ

Գաբրէլ աղա նախ շիշէն խմեց դեղ,
Ցետոյ հապճեպով վառեց իր կանթեղ.
Մտաւ անկողին, ու բանի մը նեղ
Ան խաչակնքեց: Բայց յանկարծ աճեղ
Աղմուկ մ'է փրթաւ՝ որ վեհէն կու գար.
Վարձուորներն էին՝ Փոլիկ ու Մարգար,
Որ կը կռուէին: — Ինձանձալ չէ կա՛յ
Նորէն այս գիշեր, սատանան վկայ.
Ըսաւ ու իջաւ խեղճ Գաբրէլ աղան
Իր անկողնէն վար. մօտեցաւ դրան
Այն վարձուորներուն. բաւ. — Բաւեւ ձեզ,
Դո՛ւն, տիկին, ապրի՛ս, դո՛ւն, պարոն, կեցցե՛ս.
Գիշեր է գիտէ՞ք, ի՛նչ աղմուկ էր ան:
= Կը վիճիմ մենք թէ նախամայր Եւան
Ադամին ա՞ջ թէ ձախ կողէն ելաւ.
Կինըս կ'ըսէ ձախ. ես կ'ըսեմ այ: — Լա՛ւ,
Ըսաւ Գաբրիէլ. ձախ կողն է ճիշդ:
Մարգար ալ յարեց. = Սակայն մեզ կու տա՞ք
Ձեր այդ բանին խօսո՛ւն ապացոյց...
Գաբրէլ աղա ձախ կողը տուաւ ցոյց,
Ըսաւ. — Ապացո՞յց... ան կողքն իմ ձախ
Երեմըն ցաւի՛... : Ո՛ւֆ, ամա՛ն, ա՛խ, ա՛խ...
= Բայց ինչ կ'ըլլաք կոր... [— Ո՜ի բռնեց նորէն
Խրոխտ չգիտցող նոյն ցաւն անօրէն:
= Կարծեցիք որ մեզ դուռ կ'ընէք կատակ,
Գացէք մրցէք ձեր անկողինը տա՛ք...
. . . . . .
Անկողնին մէջէն կը խնդար սաստիկ՝
Գաբրէլ աղան որ... ննջո՛ց հանդարտիկ...:

1911 Ա. ՆՇՈՒՈՒԿ

ՕՐԻՈՐԴ-Ը

Ան տարին, Հօրաքոյրս ձմեռը գիւղը մնացեր էր լժլկին պատուէրով, ինչի քանի անգամ գրեց ինծի և թախանձեց որ երթամ քանի մը շաբաթ իրեն հետ անցընեմ, և այնքան կը սիրէի զինքը, որ հաւանեցայ երեք ամիս բանտարկուիլ Բիւթիի մէկ անկիւնը, ձմեռուան եղանակին՝ լքուած խարակ մը պարզապէս, մրմնջայի ջուրերուն մէջտեղը։

Հօրաքոյրս գեղեցկ վիլլա մը վարձեր էր այնտեղ քիչ մը պուռատ ճոխութեամբ կահաւորուած. հոն կը գտնուէր նաեւ գրադարան մը, ու պատմեց ինծի թէ ինչ գժուարութեամբ կրցեր էր անոր բանալին ստանալ տանտիրոջէն մանաւորապէս ինծի համար։

Սիպիլ 1894

Տանը կահաւորուհէն դատելով, չիտակը փափաք չունեցայ աչքէ անցընելու գրադարանը. մի՛թէ շուրջս չունէի՞ ազատ ու արձակ բացավայրերը, լայնատարած հորիզոնը, վարդափթիթ արշալոյսները և վերջալոյսները ծիրանագեղեան. չետոյ ծովը, ու ամէնէն առաջ ծովը զոր իր ամէնէն գգուռտ ու ամէնէն փրփրուռ վարկեաններուն մէջ իսկ՝ հաւատար եռանդով կը պաշտեմ։

Առաջին օրերը զուարճացայ երկար պտոյտներ ընելով կղզեակին ծովափին և դարաստաններուն վրայ, Բիւզանդեան պետութեան կայսերուն այդ աքսորավայրին մէջ, անսահման խորհրդաւորութիւն մը կը գտնէի որ ամէն քայլիս կը կեցնէր զիս շրջագայութեանս միջոցին դերբուկ արահետներուն մէջտեղը, ու խորհիլ կու տար դարերով հեռաւոր անցեալի մը իրադարձութիւններուն։

Միտքս գերբնական բաներու համար անբացատրելի հակումով մը, ինչ մի քարի ներքեւ, ինչ մի մացառի խորը քարացած արցունք մը, արիւնի ցամքած կաթիլ մը, խեղդուած հեծկլտուքի մը արձագանգը կը փնտռէր, երբ իրիկուննները շառագոյն արեւը՝ մոլչի, նարնջի մեղմածուփ բեկբեկուումներ խաղցնելով կորդ կղզեակին կատարին վրայ, հետզհետէ կը ժողվեր իր կարմիր ժամմաշէ քղանցքները, և ակրիներուն լռաշշային գլուխները կը սեւնային, ինծի կը թուէր թէ այդ դարավէժ քարի կտորուանքներուն ներքեւէն գուբս կ'ելլէին ստուերները վաղնջուց դժբախտ կայսերուն, և կու գային ջախջախուած գանկերով, փորուած աչքերով, արիւնլուայ մարմնով այդ վհատպետները փնտռել իրենց կորսուած փառքերուն, իրենց խորտակուած գահերուն յիշատակը։

Ռոմէն Դիոգինէսի, Միքայէլ Ռանկապէի դալկոտ դիակները, Լեւոն Ե. Բիւզանդեան հայ կայսեր արիւնթաթաւ գլուխը մարմին կ'առնէին կարծես փլատ վանքին խորութեանց մէջէն, ու վարը Պրոպանտիսի ալիքներուն վրայ կը յառաջանար մահասարսուռ նաւը՝ բերելով Թէոդոսիան իր դժբախտ զաւակներուն հետ, որոնց կ'ընկերանար իրենց հօր ջարդուփշուր ոսկորները կրող քսամեայի սեւ պարկը։

Կ'երեւակայէի Վարդանը, այն քաջասիրտ առաքինի գիւցազնը, յաղթողը Սարակինոսներուն, որ իր բարեկամներէն ու զինակիցներէն մատնուած՝ Բրօթիի մէջ իր շինած վանքը կ'աքսորուէր ու հոն կ'սպանուէր։ Ամէն կողմ արիւն, ամէնուրեք մատնութի՛ւն. ահալի՛ ուրուներ որոնք դարերու անջրպետին մէջէն կը խօսէին ինծի իրենց ցաւերուն, իրենց յոյզերուն սրտառուչ ձայնով։ Ցետոյ միտքս կու գար գորովալի անձնուիրութիւնը Եւդոքսիա գրաւեր կայսրուհիին իր ամուսնին նկատմամբ զոր բնաւ սիրած չէր անոր փառքի օրերուն, բայց լսելով հրաշէկ երկաթով անոր աչքերուն խարուիլը, եկեր էր զայն խնամել Բրօթիի վանքին խղճալի խցիկին մէջ։

Անդին խրոխտ և համայիչ Թէոփանան, որուն եղեռնային տարփանքներով լեցուն է Բիւզանդեան պատմութեան ամբողջ մէկ շրջանը, իր աքսորի ցաւագին օրերը ունեցած էր այս կորսուած կղզեակին անկիւնը, և գեա շատեր, որոնց անթիւ անհամար խումբը կը տողանցի գիշերուան մշուշին մէջէն տառապանքի, բողոքի անհուն հառնիւնով մը։

Ամբողջ ամիս մը սառեպ թիլն ի վեր մագլցելով հետազօտեցի բարաբի ձեւով սեղերուն մէջ հետք մը այդ հնամենի վանքերէն, վիժանուած մացառներուն մէջ, շաւիղը եղերող բուսաբաշակ խոպանակներուն տակ ոչինչ կրցայ գտնել, և զուր ջանքերուս մէջ յուսահատ, զգացի որ երազը իրականութենէն աւելի կ'արժէ, ու եթերացած իմ ցնորքներուս յափրանքը ինծի։

Արդէն Նոյեմբերի հոծ մառախուղները սկսեր էին ծաւալիլ ծովուն

վրայ . ամբողջ կղզեակը կը միգանար կարծես : Ոչ երկինք , ոչ ցամաք , ոչ ծառ , ոչ իսկ երդիք մը կ'երեւար : Ոչ շըշունչ , ոչ չշշունչ , բացի ալիքներուն ահալուր շառաչիւնէն որ կու գար հարիւրաւոր ոտնմբեր պայթեցնել ափունքին ափափանիներուն վրայ : Անսահման ջրհեղեղի մը տպաւորութիւն կը տար բածուէր ամէն կողմ : Հանդիպակաց լեռները կը ջնջուէին մշուշին ետին , և ամայութիւն մը մահուան պէս ցուրտ , թախծագին վհատութեամբ կը տոգորէր սիրտդ :

Փիւղին տուները փակ էին բոլորն ալ . ամառնային հիւրերը մեկնած էին արդէն , իսկ սակաւաթիւ բնակիչները իրենց կրկնակ փեղկերուն ետին ապաստանած , դուրս չէին ելլեր բնաւ :

Հարկ էր ապրիլ սակայն , և ապրիլ՝ զուարթ ըլլալ կամ տառապիլ կը նշանակէ ըստ իս . երբեք չեմ հասկցած ինչին ճամրան : Պէտք էր ներքին կեանք մը ստեղծել , զուարթութիւն մը յառաջ բերել վառարանին բոցերուն հանդէպ որոնք հմայքէ զուրկ չեն անշուշտ , երբ կրնաս կազմել կեանքդ մը սրտով կամ մտքով միացած :

Հօրաքոյրս , այնքա՛ն հեզահամբոյր , ամէնուն հետ կը համաձայնէր . հակառակ իր կորովի մտքին , սովորութիւն ունէր ամէն մարդու յատկութիւնները միայն տեսնելու , իսկ թերութիւնները՝ երբեք , կարելի չէր իրեն քով աննպաստ դիտողութիւն մը ընել ո և է մէկուն նկատմամբ : Ստիպուած էի փայփայել արամադրութիւնը բոլոր հիւրերուն . մտիկ րնել շահագրգիռ պատմութիւնները մէկուն եղբօրը յաղացաւին , մլեսին թոռանը կապուտ հազին , ուրիշի մը ծխնելոյղին կամ ջրամբարին : Հօրաքոյրս ամէնուն կը համակրէր սրտանց , մէկուն դէմ մը , ուրիշին խրատ մը կու տար , և կը մոռնար իր իսկ հիւանդութիւնը՝ ուրիշին սփոփանք հայթայթելու համար : Իսկ ես որ ոչ իր տարիքը , ոչ իր նկարագիրը ունէի , արկած մը , հանդիպում մը կը փնտռէի՝ քիչ մը խնգալու կամ գոնէ լալու համար :

Ի՜նչ գիւրին է սակայն արկածներ գտնել կղզեակի մը մէջ ուր ձմեռը՝ առտու իրիկուն երկու շոգենաւ միայն կը հանդիպի , ուրկէ գիւղին պահնորդը կամ մաւոնաձաւին աշկերտը դուրս կ'ելլէ :

Բարեբախտաբար յաւահատութիւնը իմ մահացու մեզքս եղած չէ երբեք : Այս անգամ ալ ուրախութեամբ մօտեցայ գրադարանին զոր արհամարհէի բնութեան գեղեցիկ օրերուն :

Եւ անակնկալ մը ուեցայ :

Մեծ մասամբ ֆրանսերէն ընտիր հատորներէ կազմուած էր այդ գրադարանը , ինծի ծանօթ և անծանօթ շատ մը հեղինակներու լաւագոյն գործերը կային հոն ամէն գպրոցէ լաւ ընտրանքով :

Ուստի սկսայ կարդալ մեծ եռանդով , մոռնալով կղզին , ծովը , բիւզանդեան թագաւորները և ամէն բան :

Հօրաքոյրս կ'ապահէր որ յոգնիմ կամ ձանձրանամ , և ոչ մէկ պարագայի մէջ չէր ընդմիջեր ընթերցուս : Օր մը սակայն եկաւ սեղեակիս դուռը զարկաւ իմացնելու համար որ օրէ-ըստ այցելութեան եկեր էր :

Օրէ՞-ըստ . շատ անգամ լսեր էի այս անունը , և միշտ ենթադրելով որ գիւղին վարժուհին ըլլալու էր , տարօրինակ փութկոտութիւն մը չէի դրեր զինքը ճանչնալու : Այս անգամ բացարձակ դժգոհութեամբ մը ձեռքէս ձգե-

ցի Պալզաքին մէկ հատորը , Բրօնթիի հուչակաւոր ուսուցչուհիին հետ ծանօթանալու համար :

Յուսախաբութիւնը դժբախտ զգացում մըն է զոր ամէն մարդ առիթ ունեցած է ճանչնալու . բայց , ինչպէս որակել այն հաճելի զարմանքը , այն հմայիչ ապշանքը զոր կ'ունենայ մարդ սխալած , խաբուած ըլլալը տեսնելով իր տխմար կանխագատութեանց մէջ :

Օրէ-ըստ վարժուհի մը չէր . օրիորդը Թագուհի մըն էր , Շքեղ , մեծավայելուչ , գեղեցիկ մոգական պատկեր մը : Պերճաշուք հասակ մը , սեւ թարթիչներով աբաղուած ծոլափայլ աչքեր , սեփ սեւ առատ մազերով փաթթուած պաշտելի գլուխ մը , մեզրամաժ թափուած իշխանուհիի ձեռքեր , և անթերի ճաշակով ձեւուած ու կարուած պարզ արդուզարդ մը : Ահա՛ ինչ որ նշմարեցի իր վրայ առաջին նայուածքով , և ինքզինքս փչրուած , ոչնչացած զգացի իր առջև : Բայց իր անկեղծ բաց նայուածքը , իր գրաւիչ ձայնը ապահովեցին զիս , և իր հանգարտ շարժուձեւերն ու խօսելու պարզ եղանակը վերհրատութիւնս ամրապնդեցին :

Եկեր էր տանը մէտեն գադարանէն գիրք մը խնդրելու , Մօնթէսքիէօի Esprit des lois-ն . ու խօսեցաւ ինծի հեղինակին վրայ , ու խօսեցաւ գործին վրայ այնպիսի գիտակից համեստութեամբ և այնքան վայելչութեամբ , որ մոռացած մնացի իր խօսքին , ինչպէս իր անձէն :

Ան օրը այլ եւս չուզեցի կարդալ . իր վրայ խորհեցայ մինչև իրիկուն . ո՞վ էր այդ զմայլելի աղջիկը , ինչո՞ւ այդ ամայի կիւղը կը բնակէր . և դեռ հազարաւոր հարցումներ կ'ուղղէի հօրաքրոջս որ չէր կրնար լիովին գոհացընել զիս : Փիտեր միայն թէ շատ հզեղ վիլլա մը կը բնակէր վերը , բարձրաբանդակին վրայ , թէ առանձին կ'ապրէր , և թէ մանաւանդ ամբողջ կղզեցին մեծ յարգանքով ու գովեստով կը խօսէր իր մասին :

Ամբողջ գիշերը իր վրայ մտածեցի , և առտուան քունէ մը ետքը , երբ ուշ ատեն արթնցայ , արդէն գիրքը ետ ղրկեր էր շնորհակալութեան քարտով մը որով իրիկուան թէյի կը հրաւիրէր հօրաքոյրս և զիս :

Հոն , իր սրահին հոյակապ պերճանքին մէջ , բիւրեղներու , ծաղիկներու , արծաթներու ցոլքերով փոփոխուն սեղանին շուրջը , և թէյին հոտեւան գաղղուխթեամբ տոգորուած մթնոլորտին մէջ՝ այնքան հմայիչ , այնքան անդիմադրելի երեցաւ , որ հօրաքոյրս այն վաղահաս մտերմութեամբ որուն իրաւունք կու տան ճերմակ մազերը , հարցուց թէ ինչո՛ւ այդպէս առանձին կ'ապրէր և թէ ինչո՞ւ չէր ամուսնանար :

Օրիորդին աչքերը լուսեղէն ճառագայթով մը խնդացին :

— Շնորհակալ եմ որ ինծի կը հարցնէք առիթս , բաւ , փոխանակ ուրիշներէն տեղեկութիւն խնդրելու իմ մասիս , Ամէն մարդ իր ուզած կերպովը կը մեկնէ իմ կեանքս . ես միայն կրնամ բուն ճշմարտութիւնը ըսել ձեզի :

Իր մեզրամաժ աղուոր մատներովը մեր գաւաթները թէյով լեցուց վերստին . իր սկահակը շրթունքներուն տարաւ , և այսպէս խօսեցաւ :

«Հարուստ վաճառականի մը աղջիկը և իր միակ ժառանգորդն եմ , Մօրմէս շատ կանուխ որբ մնացած , հօրս խնամքին տակ մեծցած եմ որ անկախ դաստիարակութիւն մը տուաւ ինծի , զարգացնելով իմմէջս ինքնութեան գաղափարը ,

և մշակել տալով փոքրիկ ընդունակութիւններու ամբողջ մանկութիւնս և պատանեկութիւնս ուսմամբ և գրականութեամբ զբաղեցայ, Շատ ծոզկահասակ էի երբ հայրս մեռաւ, և հարկադրուեցայ ապրիլ մեկ մօրաքրոջս հետ որ աշխարհիկ կին մըն էր, և զիս մոցուց Բերայի, ինչպէս կ'ըսէն, բարձր դասու ընկերութեան մէջ։

«Այդ միջավայրին սակայն չկրցայ ընտելանալ. այն կեղծ բարեկամութիւնները, վարկպարագի ըմբռնումը փոխադարձ պարտքերու, մակերեսութային զարգացումը մտքի և զգացումներու՝ դժբախտ կ'ընէին զիս։ Մեր յարաբերութեան շրջանին մէջ ոչ մէկուն կը համակրէի, որովհետև ոչ մէկուն համակրանքին կրնայի հաւատալ։

«Կրտսեր մօրաքոյրս այս կղզին կը բնակէր։

«Օր մը, Համիտեան սարօափի շրջանին մէջ էր, անոր տան մէջ հանգիպեցայ երիտասարդ փաստաբանի մը, Արսէն Մ. անունով որ մեծ վտանգի մը սպառնալիքին տակ կը գտնուէր այդ պահուն։ Պետական մեծ շրջանակներու մէջ որոշուեր էր հետապնդել զինքը, որովհետև վէհանձնութիւն ունեցեր էր պաշտպանելու գաղտնի տղու մը որ իրմէ յեղափոխական ամբաստանուած էր. և յետոյ ծախքը հոգալով արտասահման փախցուցեր էր զայն։ Իր ազգականները դողալով իր կեանքին համար թաքուն ակնարկութիւններ կ'ընէին իր գործած անխոհեմութեան մասին։

«Արսէն արտմած այդ ակնարկութիւններէն, յայտարարեց թէ ոչ միայն չէր զղջար ըրածին վրայ, այլեւ պատրաստ էր միևնոյն բանըկրկնելու, եթէ պարագան ներկայանար վերստին։

«— Ինչ կ'արժէ, դուէց զայրոյթով, իմ իրաւագիտութիւնս, իմ խօսելու արուեստս, եթէ չծառայէ անիրաւութեան դէմ մաքառելու եւ հարստահարեալ գժբախտներ պաշտպանելու։

«Ան յս խօսքը այնպիսի ուժգին ոճիւնով մը արտասանեց որ ամբողջ իր դէմքը գունաթորուեցաւ, աչքերը անճառ կրակով մը վառեցան, և իր ձայնին մէջ գոռացող հաստատ համոզումի տաք շեշտը ցնցում մը յառաջ բերաւ Հոգիիս մէջ։

«Իրիկունը, երբ մօրաքոյրս ստիպեց որ քանի մը օր իր քով մնամ, յօժարութեամբ հաւանեցայ։ Ինքը այրի էր եւ զաւակ չուներ. իր տան մէջ ոչ գրադարան կար, ոչ դաշնակ, և ստիպուեցայ իրեն օգնել առտնին աշխատութեանց մէջ, որովհետեւ ծայրայեղ մաքրասիրութեան մը հետեւանքով, սպասուհի ալ չէր պահեր։

«Սակայն կեանքիս ամենէն քաղցր, ամենէն հեշտալի օրերը վայելեցի այն ամուսան մէջ զոր անցուցի իրեն քով։

«Ամեն առաւօտ կը տեսնէի Արսէնը պատուհանիս վանդակափեղկերուն ետեւէն, երբ շոգենաւ կը մտնէր, և ամէն իրիկուն կը հանդիպէի իրեն նաւամատոյցին վրայ, կը բարեւէինք զիրար, և եթէ մօրաքոյրս հետ ըլլար, կը մտնէինք մեզի, և կը ջանար կարգադրութիւն մը ընել, որպէս զի երեկոյթը միասին անցընէինք։

«Ա՛խ, ինչ երջանիկ կ'ըլլայի տեսնելով զինքը, ինչպէս կը բարախէր սիրտս, երբ իր սեւ աղուոր աչքերը յամառ սեւեռումով մը կը նայէին

ինծի, ինչպէս կը համաձայնէին մեր ըղձանքները, մեր իտէալները. ինչպէս կը հասկնար իմ դիւրազգածութիւնները, ինչպէս կը յարգէր իմ մանկամարդ աղջկան վեհերոտութիւնները և ինչ վեհանձնութեամբ, անձնուիրութեան որպիսի՛ ազնիւ զգացումներով կ'ըմբռնէր կեանքը։

«Որքան կը ճանչնայի զինքը, այնքան կը կապուէի իրեն. ամէն օր աւելի մեծ, աւելի բարձր կը գտնէի զինքը, իր նկարագրին մէջ բացառիկ գիծեր կային զորս դիպուածով երեւան կը հանէի, ու զանոնք կ'ուսումնասիրէի, կը վերլուծէի, կ'ընդլայնէի մտքիս մէջ։

«Ա՛լ բացարձակ մտասեւեռումս եղած էր ինքը. օրուան մէջ չկար վայրկեան մը ուր միտքս իրմով չզբաղէր. գիշերը, նոյն իսկ քունիս մէջ, կամքի տարօրինակ ուժով մը կը շարունակէի խորհրդածել իր վրայ։ Կեանքը այլեւս ուրիշ նպատակ, ուրիշ հրապոյր, ուրիշ երես չուներ ինծի համար։ Կրնայի յեսին թշուառութեան մտանուիլ, ծանր հիւանդութեանց ենթարկուիլ, տանջուիլ, ինչ փոյթ. կը բաւէր որ զինքը ունենայի մտքիս մէջ, և հոգիիս խորը։ Եւ ո՞վ կրնար զինքը վանել հոնկէ։ Ես իմ խանդավառութեամբս, իմ բարոյական ուժերովս ստեղծած մը չիներ էի և զինքը կը պաշտէի։

«Իսկ ինքը՝ գիտէի թէ իմ տեսակցութիւնս կը փնտռէր, և ասիկա կը բաւէր իմ դեռատի հոգիիս ըղձանքներուն։

«Այսպէս ամիս մը տեւեց իմ երանութիւնս, և յետոյ ստիպուեցանք բաժնուիլ իրարմէ։

«Ոստիկանութիւնը իր ետեւէն լինկեր էր. Համիտեան արհաւիրքի օրերուն մէջ, մահ կամ աքսոր էր քաջասրտութեան վարձքը։

«Ու ստիպուեցաւ մեկնիլ Պոլիսէն, Պուկարիա ապաստանելու համար ուր կը գտնուէին այդ միջոցին շատ մը հալածական հեղոնեներ, հայրենիքի անձնուէր զաւակներ։»

Հոս վայրկեան մը կանգ առաւ գեղանի աղջիկը, սկսակը շրթունքներուն տարաւ վերստին, ըլպելու համար հեկեկանք մը որ իր կոկորդը կը խեղդէր, մինչ վարդի բեկեկուումներով կը նշուլէր իր աղուոր դէմքը։

«Երբեք չէի համարձակած խորհիլ, շարունակեց, թէ կրնար զիս սիրել բարձր ձիրքերով օժտուած այդ երիտասարդը, և գրեթէ մոռցայ իրմէ բաժնուելու կսկիծս, ու Հոգիս ուրախութեամբ խայտաց, երբ մեր հրաժեշտի վայրկեանին, ձեռքս իր ձեռքին մէջ պահեց պահ մը, և իր կրակոտ աչքերը աչքերուս մէջ սեւեռելով ըսաւ. — Ես պիտի գամ վերստին։

«Ա՛յլևս չհեռացայ կղզիէն. բաժնուիլ այն վայրերէն ուր զինքը տեսեր՝ ուր իրմով միայն ապրեր և երջանիկ եղեր էի, կրկին անգամ բաժնուիլ էր իրմէ։ Հազիւ կ'երթայի երկու երեք օր մնալ Բերա, ու կարօտակէզ կը դառնայի մօրաքրոջս քով, Ա՛յտեղ իր ընտանիքին հետ սերտ յարաբերութեան մէջ էինք, և իր մասին տեղեկութիւններ ստանալու առիթը ունէի միշտ։ Շատ անգամ իր նամակները կը կարդայինք և իր բարեւները կը հաղորդէին մեզի։ Նոյն իսկ իր գիրը կրցած էի ձեռք ձգել մեր տունը մոռցուած պահարանի մը վրայ։ Ահա՛ տողեր էին հոգիիս անուղղը, որոնք կ'արծարծէին հրայրքս ու կը պահէին զիս մշտատեւ խանդավառութեան մէջ։

«Ինչ վեպեր, Աստուած իմ, յօրինած եմ իր վրայ մտքիս մէջ. եթէ երբեք յաւակնէի գրել... և սակայն սրտիս գաղտնիքը թուղթին հաղորդելու

գաղափարն իսկ կ'ահաբեկէր զիս։ Կ'ամչնայի մօրաքոյրներէս, նոյն իսկ ինձմէ և մանաւանդ իրմէ։

«Այսպէս անցան երկու անվերջանալի տարիներ, ու ժամանակը չկըրցաւ չափ մը, սահման մը դնել իմ զգացուժիս որ հետզհետէ կը ժեծնար, կը ծաւալէր հովարծարած խարոյկի մը պէս։

«Դրեթէ ամէն իրիկուն, երբ մութը կոխէր, վերջին շոգենաւին՝ նաւամատոյց կ'երթայի զինքը դիմաւորելու պատրանքը տալու համար ինքզինքիս։ Եւ իրիկուն մը, աշնան վերջերը, իրօք տեսայ զինքը որ շոգենաւէն կ'ելլէր։ Նախ ցնորքի մը խաղալիք կարծեցի ինքզինքս։ Այսպէս շատ անգամ տեսած էի զինքը աչքերս գոց, ու խելայեղ վազեցի իրեն քով իբր թէ ծանօթ ըլլային իրեն իմ սպասումներս, իմ անձկութիւններս։ Դորովանքով բռնեց ձեռքս, ու պահելով իր ձեռքին մէջ, աչքերը սեւեռեց աչքերուս խորը, ինչպէս իր մեկնած օրր, ու ըսաւ. — Այս որչա՛փ նիհարցեր էք։

«Ինձմէ աւելի հզօր բնազդումի մը ենթակայ, անգիտակից բողոք մը ժայթքեց շրթունքէս դուրս. — Բայց երկա՛ր տարի է։ — Ցետոյ, ես իմ խօսքէս ահաբեկ, ամթահար, սկսայ արցունք թափել։

«Այն տուն թեւս մտաւ, ու անդադարաբար տարաւ զիս մութին մէջէն որ կը թանձրանար. մշուշին մէջէն որ կը նօսրանար։ Եղբօր մը պէս զգուշաւոր, մօր մը պէս գորովալի, իր ձայնին տաք շեշտովը, իր անկեղծ գուրգուրանքովը հանդարտեցուց զիս. ու երբ մեր դրան առջեւ հասանք, ձեռքս ձեռքին մէջ, ըսաւ ինծի. — Ա՛լ չպիտի բաժնուինք երբեք։

*

«Այսպէս առանց կանխաւ իմաց տալու, ուրիշի մը անձագրովը, գաղտնի Պոլիս եկեր էր, իր գործերը կարգի դնելէ յետոյ, իր ընտանիքին հետ վերջնապէս մեկնելու համար։ Եւ ահա՛, յանկարծ, անակնկալ կերպով, իմ դեռատի աղջկան վիշտս զգածուած, խոստումով մը կը կապուէր ինծի, առանց իմ ներքին կեանքիս, ընկերական դիրքիս, նիւթական վիճակիս վրայ որոշ գաղափար ունենալու։

«Աւիկա շատ բնական գտայ այն ատեն, բայց հիմայ՝ քանի կը ճանչնամ կեանքը և մարդիկը, այնքան կը գնահատեմ իր վսեմ այդ շարժումը և անշահախնդրութիւնը։

«Հետեւեալ օրն իսկ իր ընտանիքին կողմէ դիմումի ըրին մօրաքրոջս՝ զիս ամուսնութեան խնդրելու համար։ Շաբաթէ մը պաշտօնապէս նշանուեցանք, և տասնը հինգ օրէն ամուսնանալով, պիտի մեկնէինք միասին։

«Ոսկեզօծ երապի մը մէջ կ'ապրէինք երկուքս ալ, երկուքս ալ չնաւէինք զբաղեր հարանիքի պատրաստութիւններով։ Որոշած էինք Բրօթիի փոքրիկ եկեղեցիին մէջ կատարել մեր պսակի արարողութիւնը, և ամէն բան Բերայի մօրաքոյրս կը հոգար իմ կողմէս։

«Իմ փոքրիկ վայրկեան մը հեռանալը ցաւալի կորուստ մըն էր ինծի համար։ Հիմայ էր որ ամէնքը իմ շուրջս կ'զգայի իմ տենդագին սէրս, իմ քաշած կարօտի տառապանքներս երկու տարի, և նորաթոյժ հիւանդի մը պէս կը վարուէին հետս։ Իսկ ինքը բոլորովին գուրգուրանք էր ինծի համար։

«Աշունին աղուոր օրերն էին. բնութիւնը իր բոլոր հմայքները կը թա-

փէր մեր բոլորտիքը, այլ ես բան մը չէի ուզեր տեսնել, բայց միայն զինքը, բան մը չէի ուզեր լսել, բայց միայն իր ձայնը. կարծես կը նախազգայի թէ կարճատեւ պիտի ըլլային մեր յափշտակութեան երանելի ժամերը։

«Ամէն իրիկուն առաջին շոգենաւով կու գար։ Նաւամատոյցին վրայ կը դիմաւորէի զինքը, ու կը քալէինք միասին մինչեւ որ գիշերը վրայ հասնէր։ Ցետոյ միատեղ կը ճաշէինք ընդհանրապէս մեր տունը. բայց երբեմն իրենց սպասուհին, գեղջուկ աղջիկ մը, կարմիր այտերով, կը վազէր կու գար, ճաշի հրաւիրելու զմեզ իր մորը կողմէն։ Ու գարձեալ մինչեւ կէս գիշեր կը տեւէր մեր երջանկութիւնը, մինչեւ որ մօրաքոյրս մեկնումի ժամը ծանուցանէր։ Այն ատեն մինչեւ տուն կ'ընկերանար մեզի. Հոն ձեռքը ձեռքիս մէջ կ'ըսէր. — Շաբաթ մը ետքը, հինգ օր ետքը ա՛լ չպիտի բաժնուինք իրարմէ երբեք։

«Ան կը մեկնէր, իսկ ես կը վազէի մեր տանը ձեղնայարկը որուն մէկ փոքրիկ պատուհանէն կ'երեւար իրենց տանը գուռը և սանդուխին պատուհանը։ Հոն կը կենայի մինչեւ որ գնէին ներս մտնէր ու սանդուխէն վեր ելլէր։

«Այս տղայական մանրամասնութիւնը չէի բաած իրեն, որովհետեւ կը քաշուէի իրմէ, ամէնէն սրտաղեղ վայրկեաններուս իսկ շրթունքս կանգ կ'առնէին պատկառոտ զգացումով մը. այնքան բարձր տեղ մը տուած էի իրեն մտքիս մէջ։

«Մինչեւ երկու օր մնացած էր մեր ամուսնութեան. Բերայի մօրաքոյրս ալ հիմակ մեզի էր, և բոլոր օրը յոգներ էի զգեստներու փորձերով և արդուզարդի մանրամասնութիւններով որոնց վրայ վայրկեան մը չէի մտածեր։ Այն գիշերը շատ երկար նստեցանք, և հարկ եղաւ որ մօրաքոյրս քիչ մը ձայնը բարձրացնէ մեր առողջութիւնը նկատի առնելով։ Դրանը առջեւ աւելի երկար մնացինք. որչա՛փ ըսելիքներ ունէինք իրարու։ Արսէն ձեռքս ձեռքին մէջ պահելով ըսաւ. — Երկու օրէն ա՛լ չպիտի բաժնուինք երբեք։

«Սիրտս խորտակելու աստիճան կը բաբախէր, և հեւքս վազքով մը ձեղնայարկը ելայ զինքը անգամ մըն ալ տեսնելու համար։ Պահ մը ետքը իրենց ձեղնայարկը ելայ զինքը անգամ մըն ալ տեսնելու համար։ Պահ մը ետքը իրենց դրան առջեւ հասայ. սպասուհին եկաւ բացաւ և լամպարը ձեռքը առաջ նորգեց անոր։ Արսէն քանի մը քայլ ելաւ սանդուխէն վեր, յետոյ կանգ առաւ, ձեռքը անցուց գեղջուկ սպասուհիին մէջքէն, դէպի իրեն քաշեց և համբուրեց զայն։

«Գլխուս վրայ շանթի հարած մը և հոգիիս մէջ փլուզում մը զգացի. ահռելի ճիչ մը թռաւ բերնէս որ ամբողջ տունը թնդացուց, և ինքզինքս կորնչացի. . . ։

«Քանի մը ժամ ետքը անկողնիս մէջ գտայ ինքզինքս։ Երկու մօրաքոյրներս բարձիս վրայ հակած՝ լուանալուն կ'սպասէին՝ Արսէնին իմաց տալու համար ինծի պատահածը։

«Անմիջապէս անկողնէս դուրս խոյացայ, շտապով հագուեցայ, և երկու մօրաքոյրներս բռնագատելով, առաջին շոգենաւով իրենց հետ Բերա իջայ։

«Նոյն օրն իսկ նշանս խզեցի, ու հակառակ Արսէնին թախանձանքներուն, չկամեցայ բնաւ զինքը տեսնելու, ոչ ալ բացատրութիւն տալու իրեն։»

Օրիորդը լռեց, իր ազուոր աչքերը սեւեռած պատուհանէն դուրս, անջրպետին մէջ, կարծես հեռաւոր պատկեր մը կ'ոգեր մթնոլորտին ալքեւրուն ետին։

— Եւ հիմայ որ չափահաս կը, օրիո՛րդ, հարցուց Հօրաքոյրս մեղմաւ թեամբ, ներած չէ՞ք արդեօք իրեն։

— Երբե՛ք, երբե՛ք գոչեց, սաստիկ շեշտով մը, յետոյ տրտում, բեկ. կած ձայնով մը յարեց. ա՛խ, Թո՛ղ ձեռներ, խաշտանգեր, վիրաւորեր, նոյն իսկ զարնէր սպաններ զիս, և պիտի ներէ՝ իրեն. բայց սիրոյս չդպչէ՛ր. որով. հետեւ արտիս միակ Թանկագին բարիքը, միակ երջանկութիւնս էր անիկա, զոր կորնչո՛ւցի անդառնալի կերպով, ա՜ւա՛ղ . . .։

Եւ իր ազուոր Թարթիչներէն վայր արցունքի խոշոր կաթիլներ սկսան հոսիլ որոնք կուլային իր փշրուած սիրոյն, իր խուսափած երջանկութեան վրայ։

Բերա, 11 Հոկ. 1911

"ԼՈՒԱՔԲԵՐ„ ԵՒ "ՄԵՂՐԱԳԵՄ„

Վերջապէս պարոն Գէորգեան, Ազգային Ժողովրդական գրավաճառանոցը հրապարակ հանել կարէ մը հայերէն լեզուի համար, բազմերեսանի բովանդակութեամբ եւ ընտրեալ ձեւակերպութեամբ, Ա. կարէ հաւաքածոները կը կազմեն ԼՈՒՍԱԲԵՐ ընկերագրութիւնները, պարոնայք երէց հեղինակութիւնները, Ուսուցչապետ Մս. Լիսիցեանի, բանաստեղծ Յովհ. Թումանեանի եւ գրագէտ Լեւոն Սեդրոսեանի կողմէ։ Լուսաբերի խմբագրութիւնը ձեր յանձնարարութեամբ պատրաստ էր, բայց մանաւանդ երբոհայ հրապարակագրութիւնը գերազանցեց ամեն սպասումներ, եւ արդէն իսկ երկրորդ տպագրութեան չափուած է։

Այդ կարէն ե, գրչեալ ՄԵՂՐԱԳԵՄԸ, հայ եւ օտար գրականութեան լաւագոյն ձայնարկուն, պարոնայնաց՝ գաղտնագրած գրիչը եւ հրապարակագիրը Ռուբէն Զարդարեանի կողմէ։ ՄԵՂՐԱԳԵՄԸ իր գործերէ առաջնակարգ մա՛ն գաղափարական բովանդակութեամբ, այլ եւ գեղարուեստական ձեւերով։ Այսպէս, լոյս տեսած գրաւոր եւ ձայնագրուած նարդ գրիչներուն, անոնց կենդանագրերուն հետ, հրապարակած են նաեւ վերջերս կենսագրական նկարներ։ Բոլոր ձայնագրութիւնները գոյացած են ընդարձակ ազնուական հոգածութեան մը՝ գրականութեան գանազան սեռերու համար, որ կ'ընդգրկէ հին եւ նոր լրագիրները, հայ եւ օտար արտադրութիւնները։ Եւ վերջապէս, ՄԵՂՐԱԳԵՄԸ իր պարունակէ տասը գեղարուեստական նկարներ, արտադրած՝ հայ եւ օտար աշխարհագրական ընկերութեանց, որոնց լեզուն ընդունած է։ Գինը խոստացուած է 12.50 Ղրշ. (500 Ք)։

ԱՌ ՈՒԿԱՆԱՆ

"ԾՓՆՔՆԵՐ„ ՈՒՍ Դ. ԵՐԳԻՆ ԱՇՐՀԱՐԱՍԸ

Թթ.

Որ որոտովն անընդհատ կոռնակներուդ զայրագին
Խըռովեցի՛ր երազկոտ տարիներուս դաշն ընձաց,
Ու նետեցի՛ր խելայեղ՝ զիս աստղերէն անդունդին,
Բեւեռներէն՝ Այրեցեալ, Տարակոյսէն՝ առ Աստուած,
Ա՛ռ Քովանքըդ հոգիէս, Քող խոհերըս, որ Քոչին
Դէպ ալեակներն անցեալին, լըռուած յուշերն մանկուԹեան,
Թող սլանամ մի րոպէ իմ առաջին մրմունջին,
Ու դառնամ գիրկըդ նորէն, իմ մայր, վէ՛ս Ովկիան . . .

Ռուբէն Ուրբերեան
(Ռ. Գլիբեան)

Ծ.

Ականատէն կուրծքիդ մէջ մխուած ժայռի մը վրան,
Արծուի մը զերդ Քեւաբեկ՝ ուխտաւորը առաւ կանգ,
Ու հոն համբեց տարիներ, ու կ'ուզէր հոն յաւիտեան
Մնալ, լսել Քաւալող մռինչներուդ արձագանգ,
Տեսնել անհուն յորձանքիդ գալ, փշրի՛լը ոտքին տակ,
Երբ իր անՔարի նայուածքը սուգած խորը ժՔուԹեան
Ծագն արեւո՛ւն կ'սպասէր անդունդներէն անյատակ,
Այլ կ'ընկղմէ՛ր աւելի, իմ մայր, վէ՛ս ովկիան . . .

ԾԱ.

Ընկողմանած իր կուրի կեղեւին վրայ դիւրաբեկ
Մերթ հիւսի՛ւը քշեց զայն , մերթ հարուած հուր խորշակ ,
Վրադ ինկած մնունդեան ցուրտ պատանքէն ահարեկ
Քանի՛ անգամ մխուեցաւ անդունդիդ տակ անյատակ ,
Ուր ճաշակեց մռայնացում մը մահերէ քաղցրագոյն ,
Երբ իր կուրծքը բարախեց քու սրտիդ հետ մի վայրկեան ,
Ու փոթորիկը կեանքին հմայքով մը գերագոյն
Իրարու գի՛րկ մռացաւ ձեզ , իմ մռայլ , վէ՛ս ովկիան . . . ։

ԾԲ.

Օրէնքի տակ բանտըւած , դուն՝ անհուն մը հունաւոր ,
— Իր ցաւատանջ հոգւոյն պէս՝ — գգացիր Քէ ապստամբ՝
Խուսափեցա՛ւ խորերէդ , և իր սրտին վիրաւոր
Բողոքներուն հակառակ՝ օր մը՝ զկո՛ւն զառնուաճեամբ
Բարձունքներո՛ւն սլացաւ , մեծ Անհունին ի խնդիր .
Մազըլցեցա՛ւ բուրգերէն , Արաֆաթն ու Հիմալան
Հանգիստ ու բո՛յն տուին հէք ուխտաւորին տարագիր ,
Ալ հեգնէի՛ր երբ դու գայն , իմ մռայլ , վէ՛ս ովկիան . . . ։

ԾԳ.

Հոս՝ Լառուաճեան Աշտարակն ուր սեւ անգղեր խուռներամ
Մահին երգը կր կոծեն , դաշնակուաճի՛ւն զերդ կեանքին ,
Հոն՝ սրածայր էջքերով երկնա ըլաց Բակոտան
Ուր քընացող խորհուրդներ անէուաճեան կը յանգին ,
Ու վերջապէս անհանգարտ , յարատոդոջ կղզին այն ,
Որ առաջինն արեւուն կ'ողջունէ շող գեղերփեան ,
Ուր բոյավառ հիմէն վե՛ր կը սլլանայ Ֆուճիաման ,
— Ըմրոստուաճեա՛ն մարմնացում , իմ մռայլ , վէ՛ս ովկիան . . . ։

ԾԴ.

Տեսար սըլացքն իր խրոխտ . ու խորերէդ գոչեցիր .
— « Եկո՛ւր , ոգի՛դ ապստամբ , հանգցո՛ւր ծակատդ ալեւոր
« Արարչագործ գերդ Հոգին , ու խոհերըդ ցանուցիր
« Տո՛ւր երկինքի հովերուն , անհունին մէ՛ջ հունաւոր ,
« Մեծ Անհունին ի խնդի՛ր . . . զերդ Լօֆօրիոն Ֆաուսթի .
« — Ո՛չ մէկ բարձունքն աշխարհի կրնայ պարզել աչքիդ զայն .
« Թող ծակտիդ տակ անհանդարտ՝ սուրբ մռացումը կաթի ,
« Ու դուն սնդմէ՛ կուրծիդ վրան , քու մռայլ , վէ՛ս ովկիան . . . » ։

ԾԵ.

« Քանգի տեսայ հրեշտակներ անհատներէ գերագոյն ,
« Որ կրնային սլանալ ակնթարթի մը մէջ լուռ՝
« Արքատորսեն՝ Որիոն , ու լուսնակէն՝ աստղերուն ,
« Հին գերմարդեր , աչքերնին ու սրտերնին բոց և հուր ,

« Երբ Եհովան յոգնաբեկ , կոհակներուս վրան ինկած
« Եղիցի լո՛յս » կ'որոտար անթափանցիկ մթնաճեան .
« Անոնք ի զո՛ւր յածեցան միջոցին մէջ միգամած ,
« Մեծ Անհունի՛ն ի խնդիր , ու կ'որոնե՛ն յաւիտեան . . . ։

ԾԶ.

« Եկո՛ւր , հանգչէ՛ խորքիս մէջ , տառապանքի՛ ուխտաւոր ,
« Փոսփորաշող աչքերով ուր պարիկներ կը պարեն ,
« Ուր Սափիւռներ գարերու՝ ճակտիդ վրան ալեւոր
« Անմահութեան գափնիներ պիտի հիւսեն նկարէն ,
« Ընտրէ՛ քեզի բնավայր ամայքներն իմ հիւսիսի ,
« Կամ մօտ ապուր ափերուն՝ ուր դողդոջուն կը սողան
« Աւերներու գոյգ գետերն իրար ձուլուած , միասին ,
« Հին Եփրատէն ու Տիգրիս , դեպ ի մռայլն ովկիան . . . ։

ԾԷ.

« Բաժնէ՛ ինձ հետ գիշերները պատմուճանս աստղազարդ ,
« Ու լուսնակը մեր վրան Քափէ ոսկի իր վարսեր ,
« Հետդ շարժինք ու խայտանք մրրիկներու հետ զուարթ ,
« Ու ծիծաղի՛նք շանթերու , սարսուռներո՛ւս իմ ընկեր ։
« Եկո՛ւր , ալ բա՛ւ քալեցիր , կորաքամակ ու տկար .
« Նոր Պրոմեթէ հակոտնեայ , երկինքց հուրէն գողցըւած ,
« Անհունը քե՛զ կ'սպասէ , վայելչագեղ , մեծափառ :
« Հանգչէ՛ այլեւս մռացման Քեւերուն վրայ մռայլատած . . . ։

ԾԸ.

Ըմբոստուաճեան մարմնացում՝ Ֆուճիամային Քառած վրան ,
Լսեց այս կոչն ովկիանին՝ պանդուխտ արծուին Քեւաբեկ ,
Ու դեպ ի վե՛ր նայեցաւ ։ — « Հոն արեւներ կը շողան ,
« Ու դեռ կրնամ սլանալ » , մտածեց լուռ , վշտաբեկ ։
« Կրնա՛մ երթալ , հարցունել յաւերժական աստղերուն ,
« Ո՞ւր կը յանգի այս ուղին , գիշերաստուեր մթնաճեան ,
« Կա՞յ ելք մ'սրդեօք վիհէն դուրս կասկածներու մոլորուն .
Մեծ Անհունի՛ն կ'ուզեմ ես ընկերանալ յաւիտեան . . . » ։

ԾԹ.

Պաղ սարսուռ մը ընդհատեց մտածման Քելն իր յանկարծ .
— Հարո՛ւստն էր որ գլխիկոր կը մրմնջէր ականջին .
« Հէ՛ք , մոլորա՛ծ դու հոգի , շրջմոլիկ հո՛ւր , նախահարց
« Տեսար մեռած կրօններ , ու դիտեցիր վշտագին
« Աստուածներու սեւ Քափոր , որ կը ներհո՛ւն յաւիտեան ,
« Դարձի՛ր դեպ ի արեւմուտ , տե՛ս Սիպերիան գալկահար ,
« Նկուղներուն խորն իջի՛ր , ըմպէ՛ ժահրը գերուաճեան ,
« Եւ զգա՛ հոն իրական կեանքի տենչը տենդավառ . . . .

« Մնաս բարո՛վ , ես կ՚երթամ շղթայակապ ամբոխին
« Հետ տառապիլ ու երգել , ու Աղուլ սիրտըս նորէն
« Միասնլուննկի մ՚իրրեւ նոր Սիպերիայի՛ն վշտագին ,
« Ուր երկինքը կը սարսռայ տառապանքի ժխորէն ,
« Իսկ դուն՝ սուրա՛ միշտ հեռուն , տես լեռնե՛րը բոցավառ ,
« Ու յիշէ՛ Ք մէկ աստուած միայն կ՚իշխէ մեր կեանքին՝
« Որուն առջեւ կ՚իյնան գոհ բիւր ճակատներ դալկահար ,
« Արդարութեան Աստուա՛ծը , Ագատութի՛ւնն իր բազին . . . » ։

Թուքէն

Որբերեան
1911

ԿԱ.

Լռեց ։ Ընկճած՝ ինք իր վրայ ուխտաւորը կքեցաւ .
Մուտն արեւին կը հասնէր Սիպերիայէն մշագոյն .
Անդի՛ն սուզեց իր նայուածքը պղտորա՛ծ արդ տակաւ ,
Հոն՝ ուր Մասիան ալեւոր՝ ողջո՛յն կու տայ դարերուն . . .
« — Այդ սուրբ բարձունքը մոռցա՛յ » խոկաց , լացաւ տրտմագին ,
« Դառնա՛մ դողդոջ քայլերով վշտակարկաչ վտակին ,
« Գտնեմ տնակս աւերակ , ուր աղբիւրի մրմունջին
« Հետ զեփիւռը կ՚սրօրէ՛ յիշատակն ու վարդերին . . . ։

Լուռ քայլերով իջան վար , մին գնելու Սիպերիան ,
Միւսը դժբախտ Տաւրոսի ստորոտներն ամայի .
Եւ ուխտաւորն անգիտակ , շրթունքներուն իր վրան
Կու լար հին երգ մ՚ուղղուած անդունդներուն ահեղի .
« — Առէ՛ք Քովանքն հոգիէս , Քողէ՛ք խոհերս որ Քոչին ,
« Դէպ ալեակներն անցեալին , լքուած , ասե՛ր Կիլիկիան .
« Թող սլանա՛մ մի րոպէ իմ առաջին մրմունջին ,
« Ու դառնամ գիրկդ նորէն , իմ մայր , վէ՛ս ովկիան . . . ։

Ճիպուտի, 1 Նոյեմբեր 1911

ԳՐԱՄՈՒՆ Գ. ԳԱԼԼԱՆՑ
Ա. Պօյիս Ջամպրճեան Թիւ. 20

Երկար տարիներու իր ընդարձակ գործունէութեամբ հանրածանօթ գրատունս՝ իր բազմաթիւ յաճախորդներուն տրամադրելի ըրած է թրխահայ, կովկասահայ եւ արտասահմանեան գրականութեան բոլոր հատորները, եւ ամեն գրասէր կարող պիտի ըլլայ իր գրական ճաշակին գոհացում գտնել դիմելով մեզ:

Գրատունս՝ նկատելով որ հայերէն լեզուի, փրանսերէնի, թուրքերէնի մինչ ցարդ հրատարակուած դասագրքերը այլեւս չեն համապատասխաներ վերջին մանկավարժական սկզբունքներու եւ նորութեանց, սկսած է հրատարակել հետզհետէ բոլորովին նոր ոճով Մայրենիներու, Աշխարհաբար քերականութեան, թուաբանութեան, փրանսերէնի դասագրքերու շարքի մը, իրենց մասնաձիւղին մէջ հեղինակութիւն ճանչցուող հեղինակներու Ծովի. Գազանճեանի, Ստ. Նիւնիի, Թէրզեանի եւ ուրիշներու կողմէ:

Մեր ընդարձակ գրացանկը ձրի կը ղրկուի ամեն անոնց որոնք մեզ դիմում կ՚ընեն եւ մասնաւոր գոհացուցիչ պայմաններ կը տրուին բոլոր անոնց որոնք կ՚ուզեն գործել գրատուս հետ:

ԸՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳՒՈՅ

«Մահը յաւիտենական քուն մ'է», արձանագրեցին Ֆրանսայի գերեզմանատանց դուռներուն վրայ ծայրայեղ յեղափոխականներ, որք ձեռնարկեցին յեղաշրջել ամէն ինչ և որք կը կարծէին թէ իսպառ սպանած ու միանգամ ընդ միշտ փճացուցած էին նաև կրօնքն ու իր յարակից հաւատալիքները, իբր անտեղի ու անոտի մնացորդները նախապաշարմանց վաղեմի խաւարակուռ ժամանակաց։

Բայց այցելէ՛ այսօր գերեզմանատունն որեւէ եւրոպական քաղաքի, որ անուն մ'ունի, և կը տեսնես հոն խիտ առ խիտ շքեղ յիշատակարաններ, որք հանդիսաւոր ու մնայուն, անխօս այլ ազդեցիկ վկայութիւններ են ընդհանուր ու սխրալի հաւատքին անգրչելիութեան գոյութեանը, ի մէջ այլոց Միլանի, Բիզայի և ի մանաւանդ Ճէնովայի գեղեցկատեսիլներն անմահ թանգարաններ են այսպիսի ամէնէն վեհամշուք յիշատակարաններու, ձարտարագոյն արուեստագէտներն յատկապէս թափած են ամէն ճիգ մի՛ն զմիւսն գերազանցելու՝ յաղանակը համար նոր ձեւ մը, նոր ոճ մը անմահութեան գաղափարն արտայայտող, և այդ ձեւն ու ոճն ընտրելագոյն մարմարիոնի վրայ յաջողապէս յաւերժացնող։ Ա՛յդ յիշատակարաններուն վրայ երկար ժամեր յաւած եմ խորազննին հիացմամբ և հոգեզմայլ զգացումներով, և անոնց պատկերներն անգամ մ'ալ կը կենդանանան մտքիս մէջ, երբ այս տողերը կը գրեմ։

Բրօֆ. Ս. բրահամ

Տէր Յակոբեան
1911

Արդարեւ ո՛չ միայն արդի, այլ և վաղեմի գրեթէ ամէն ցեղ ու ժողուրդ, որ պատմութիւն մը ունի, վայրենի կամ քաղաքակիրթ, որևէ ձևով

ունեցած է այս հաւատքը գոյութեան ապագայ վիճակի մը մասին։ Այս հաւատքը անտարակոյս երբեմն շատ կոշտ եղած է, երբեմն աւելի բանաւոր, այլ միշտ ղօրաւոր ու անգիմադրելի։

Կ'ըսեն մեզ թէ այս հաւատքը լոկ արգասիքն եղած է մարդուս բնական փափաքին, մարդս բնազդմամբ կը սոսկայ մահուանէ, անէացումէ, և ղօրեղապէս կը բաղձայ ապրիլ։ Ուստի նաև իր փափաքէն խաբուած՝ սխրած է հաւատալ թէ պիտի շարունակէ ապրիլ յետ մահու։ Բայց երբ կը հանդիպինք բովանդակ մարդկային սեռին յատուկ այսպիսի հաւատքի մը, որ դարերու ընթացքին մէջ բարքերու եւ գաղափարներու այլազան ու յարատեւ փոփոխութեանց կը տոկայ և իր գոյութիւնը կը պահէ, որ վայրենիին մտքին վրայ կ'ազդէ խորապէս ու նաև Սոկրատի մը ու Պղատոնի մը խորհուրդները կը զբաղեցնէ ու կը ներշնչէ, թեթեւօրէն չենք կարող նկատել զայն իբր լոկ բաղձանք մը, իբր պատրանք մը, իբր տգիտութեան մէկ խաբուսիկ ստուերն որ պիտի ցնդի, անհետանայ պայծառագոյն լոյսի մը առջեւ։ Ա՛յնպիսի տոկուն ու յամառ հաւատք մը որ մարդկային մտքին կը կառչի հաստատապէս, մտածել կու տայ մեզ ի հարկէ թէ պէտք է համաձայն ըլլայ այն՝ մարդկային բնութեան իրողութեանց հետ և առ որ միտքը բնականաբար կ'առաջնորդուի իր հետազօտութեանց մէջ։

Կ'ըսեն մեզ գարձեալ թէ որքան ալ հաճելի եւ ըղձալի ըլլայ այդ հաւատքը, գիտութիւնն իր աներեւակայելի զարգացումով ու մանրակրկիտ պրպտումներով ապացուցած է այսօր վճռականօրէն դժբախտաբար թէ լոկ ցնորք մ'է այն։ Բայց իրօք գիտութեան վերագրուած այս դերը լոկ ցնորք մ'է։ Դիտութիւնն արդարեւ հաստատած է այսօր և մանրամասնօրէն բացատրած թէ միտքն այս կեանքի մէջ սերտօրէն կապակցուած է բնաթօսական պայմաններու հետ, բայց ստիպուած է նաև խոստովանիլ թէ անկարելի եղած է, հակառակ կատարուած բուռն ճիգերուն, և անկարելի պիտի ըլլայ միշտ, միտքը, խորհուրդը նոյնացնել բնաթօսական պայմաններու հետ։ Հոգեբանական որևէ իրողութիւն իր իսկութեամբն իսկ բոլորովին տարբեր է բնաթօսական և հետեւաբար ֆիզիքական իրողութենէ։ Եւ անգամ մը որ ընդունինք թէ խորհող սկզբունքը մարդուն մէջ տարբեր է ուղեղէն զոր կը գործածէ իբր իր գործիքն, և ո՛չ մէկ պատճառ կրնայ ցոյց տրուիլ թէ ինչո՞ւ կարող չպիտի ըլլայ իր գոյութիւնը շարունակել մարմնոյն այն տարրալուծութենէն վերջ զոր մահ կ'անուանենք։ Փորձառութիւնը ցոյց կու տայ հոգիներու անհետացումը, բայց չապացուցաներ անոնց անէացումը։ Կարելի չէ եզրակացնել ասկէ թէ չպիտի վերանորոգուին անոնք ապագային մէջ կամ թէ չեն շարունակեր իրենց կենդանութիւնն այժմ իսկ աչխարհի մը մէջ որ զգայարանքներէն կը վրիպի։

«Ենթադրենք թէ, կ'ըսէ Կիկերոն, մէկն իր մանկութենէն ի վեր փակուած է խցիկի մը մէջ, ուր պատուհանին փեղկին մէկ ճեղքուածքէն միայն պատեհութիւն ունի արտաքին առարկաները դիտելու, ենթակայ պիտի չըլլա՞յ այդպիսին եզրակացնելու թէ այն ճեղքուածք՝ էական պայման է իր տեսութեան, և գժուարին պիտի չըլլա՞յ համոզել զինքը թէ իր տեսութեան չըջանակը պիտի ընդարձակուի, եթէ քակուին իր բանտին որմերը»։

Կայ տեսակ մը անմահութիւն, անմահութիւնը գոյակին կամ ուժին, զոր եւ ո՛չ մէկ իմաստասիրական դրութիւն կը ժխտէ, ո՛չ նիւթապաշտութիւնը և ո՛չ համայնատուածութիւնը։ Այն ինչ կը տեղափոխուի, կը ձեւափոխուի, բայց ոչինչ կը կորսուի բնութեան մէջ. և ինչ որ մահ կը կոչենք, ոչ այլ ինչ է բայց միայն տարրալուծումը մարմնոյն, Այն ինչ որ մեր էութեան մէկ մասն է, գոյ պիտի ըլլայ յաւիտեան։ Ըստ այսմ բնազանցութիւնն ալ բազմաթիւ փաստերով ապացուցանելով թէ հոգին, խորհող ու գատող սկզբունքը մարդուն մէջ, անհրաժեշտաբար պարզ գոյակ մը պարտի ըլլալ իր բնութեամբ և ո՛չ բարդ, ինչպէս է մարմինը, կ'եզրացնէ թէ ենթակայ չէ տարբաղադրութեան ու մահուան։ Բայց ինչ բանի կը ծառայէ ապացուցանել թէ հոգին պիտի շարունակէ իր գոյութիւնը միեզերքին մէջ իբր ուժի միութիւն մը, եթէ միեւնոյն ատեն չկարենանք ապացուցանել նաև թէ յետ մահուան չպիտի վերածուի վիճակին անգիտակից ուժերու որոնցմով նիւթը կազմուած է անտարակոյս, վիճակ մը որ անէացումէ տարբեր չէ, այլնաև պիտի պահէ իր գիտակցութիւնն, իր կամքն, իր բարոյական անձնականութիւնը. Ո՛չ թէ գոյակին, այլ անձին անմահութիւնն է էականը մեզ համար։

Եւ եթէ այս անձնական անմահութեան մասին ի նպաստ կամ հակառակ ոչինչ դրական ունին մեզ ըսելու գիտութիւնն ու փորձառութիւնը, արդեօ՞ք ոչինչ ունին մեզ ըսելու նաև բնութիւնն ու բանականութիւնը։ Շատեր անկարող հաչակելով բնութիւնն ու բանականութիւնն այս խնդրով զբաղելու, դիմումի կ'ընեն յայտնութեան միտյն, Բայց եթէ իրօք ճշմարտութիւն մ'է մարդկային անմահութիւնը, պէտք է յայտնի ըլլայ այն՝ հոգւոյն բնութեան ու կարողութեանց մէջ, եթէ կարելի ըլլայ ցոյց տալ թէ մարդուն բնութեան մէջ և ո՛չ մէկ տեղ կայ, որ մատնանիշ ընէ գոյութեան բարձրագոյն վիճակ մը քան զոր աշխարհս կրնայ ընծայել, ո՛չ կարողութիւն կամ հնարաւորութիւններ, որոնց համար այս աշխարհիս չնպատակաւորութիւններ գործունէութիւն կամ գոհացում, այս միայն, առանց ուրիշ փաստի, հերքումի մը պիտի ըլլար անմահութեան, Անմահութիւնը կը կորնչնէ իր բովանդակ բարոյական նշանակութիւնը և կ'ըլլայ լոկ երկարաձգում մը գոյութեան, Անասունին կեանքն ալ կարելի կրնար ըլլալ այսպէս երկարաձգել։ Հոգին ինքն իր մէջ պէտք է պարունակէ իր անմահութեան հիմքն ու հաստատիքն՝ իր բնութեան ու կազմութեան մէջ։

Արդի գիտութիւնն իրաւամբ կը շեշտէ այն անխախտ առընչութիւնն որ կայ արարածոց և իրենց միջավայրին միջև, Բնութեան բոլոր սահմաններուն մէջ կը գտնենք ամէնէն զգուշաւոր պատշաճութիւնը կարողութեան իր շրջապատին հետ, Ուր որ աչք կայ, հոն լոյս կայ. ուր որ թև կայ, հոն օդ կայ, և.ն.։ Իմաստներու սահմանուած ճակատագիրն յայտնապէս համաձայն է այն գործունէութեան, զոր բնութիւնը կը մատուցանէ անոնց, Ամպերուն մէջ սաւառնելու սահմանուած թռչունը չպիտի դատապարտուէր հողին կառչած մնալու իր մարմնոյն տարապայման ծանրութեանը պատճառաւ։ Իրական չէ՞ ուրեմն հոգւոյն կարողութիւններն ուսումնասիրելով եզրակացնել այն ճակատագիրն, այն միջավայրը, որուն սահմանած է բնութիւնը։

Շատ մը բնազդներ ունինք, մեր անառանական բնազդները, որք այս աշխարհիս մէջ կը գտնեն իրենց բացարձակ գոհացումը, Բայց ո՛րքան անբաւական է աշխարհս իր բոլոր լիութեամբն անհրաժեշտ գոհացումն, անհրաժեշտ միջավայրն ընծայելու մեր բարձրագոյն, էապէս [մարդկային կարողութեանց, Մարդս անհունութեան համար ստեղծուած է, կ'ըսէ Փասքալ, եւ անհունութեան ծարաւեն է որ արդարեւ կը խառնուի իր բոլոր խորհուրդներուն, երեւակայութեան ու փափաքներուն հետ։ Այս աշխարհս կարթնցնէ իր բոլոր տենչանքները, բայց անոնցմէ և ո՛չ մին կը գոհացնէ ըստ արժանւոյն։

Տեսէ՛ք նախ անհուն, անյագ ծարաւը գիտութեան, Թող գիտութեան նոր բարձունք մը ժամանէ մարդ աշխատալից աքնութեամբ, և միայն նորագոյն ու բարձրագոյն գագաթներ պիտի պարզուին իր աչաց առջեւ։ Որչա՛փ աւելի զարգանայ մարդ, այնչա՛փ աւելի կ'ընդարձակուի իր տեսութեան ծիրը, այնքա՛ն աւելի կը համոզուի թէ ասպարէզ մը կը տարածուի իր առջեւ անծայր ու անծայրածիր, եթէ նեւտոն մ'ըլլալու բախտին արժանանայ, ես մանուկ մ'եմ, կ'ըսէ իւրովի, որ գիտութեան անսահման ովկիանին ափերուն վրայ կանգնած՝ լոկ քանի մը խիճեր յօրղղած եմ հաւաքել։

Տեսէ՛ք այն գաղափարները՝ զոր մարդուն միտքը կարող է պարունակել, գաղափարը տիեզերքին և անհամար աշխարհներուն որ անոր անեզր տարածութեան մէջ կը թաւալին ցիրուցան, Որքա՛ն հեռադիտակը ընդլայնէ, ընդարձակէ իր խուզարկութեան ասպարէզը և աստղերու նոր հոյլեր ու նոր դրութիւններ ի յայտ բերէ, այնքան աւելի կը բորբոքի իր անզուսպ ըզձանքն աւելի հեռուն ու աւելի հեռուն թափանցելու իր պրպտող, իր քննասէր հայեացքը, Բայց կան գաղափարներ՝ որ անհամեմատօրէն մեծագոյն են քան ֆիզիքական տիեզերքին գաղափարը. իր միտքը կը զբաղի Աստուծոյ, անսկիզբն, բացարձակ ու կատարեալ էակին գաղափարովը, յաւիտենականութեան ու անհունութեան գաղափարովը։

Տեսէ՛ք նոյն անհունութիւնը իր երեւակայութեան մէջ։ Երեւակայեալ պատմութեան օգտակարութիւնը, կ'ըսէ Լօրտ Պէյքըն բանաստեղծութեան ակնարկելով, այն է որ մասամբ իւիք գոհացում կու տայ մարդուս մտքին այն կէտերուն մասին, ուր իրաց բնութիւնը կը զլանայ այդպիսի գոհացում մը, քանի որ աշխարհս համեմատաբար ստորին է հոգիէն. այնպէս որ հաճելի մը, քանի որ աշխարհս համեմատաբար ստորին է հոգիէն. այնպէս որ հաճելի մարդուս հոգւոյն աւելի լայն մեծութիւն մը, աւելի խստապահանջ բարութիւն մը, աւելի բացարձակ զանազանութիւն մը քան զոր կարող ենք գտնել իրաց բնութեան մէջ։

Տեսէ՛ք նաեւ անեզրութիւնն իր փափաքին, Տուէ՛ք մարդուն ամէն ինչ որ կը պահանջէ անյաշխարհային, և դեռ գոհացած չէ։ Ընդարձակ է աշխարհս, պլազան ու բազմազան են իր հաճոյքներն ու բարիքները, բայց տակաւին անբաւական մարդուս փափաքներուն համար, որ աշխարհիս սահմաններէն դուրս կը խոյանայ, կը ջանայ անհրաժեշտօրէն։

Ի՛նչ հակասութիւն մը այս ամէնը, եթէ մարդուս ճակատագիրն է քանի մը վաղանցուկ վայրկեաններ ապրիլ աշխարհիս վրայ ու ապա անհետանալ ցմահ։ Ինչո՞ւ բնութիւնը թեւեր տուեր է մեր հոգւոյն, երբ երկինքը փակ պիտի մնայ իր առջեւ յաւէտ։ Իրաւամբ գիտել կու տայ իմաստասէր

մը թէ, եթէ այս աշխարհս էր մարդուս գոյութեան միակ թատերը, «ո՛րչափ աւելի մարդ կենդանական պայմաններէ վեր բարձրանայ՝ այնքան աւելի անհատատարիմ՝ կը գտնուի իր ճշմարիտ ճակատագրին, Ամենէն գեղեցիկ իմացականութիւններն, ամենէն ազնիւ սրտերը բնութեան հակառակ էակներ են, ցուցանքներ են, և անոնք միայն կը ընդունի մարդկութեան չափը, որ այս կեանքին անձուկ շրջանակին մէջ կը սահմանափակէ իրենց հոգին։ Թիթեռնիկը՝ որ դեռ իր հարսնեակին մէջ փակուած է, ունի գործարաններ, որք առ ոչինչ կը ծառայեն իր ներկայ կեանքին համար, բայց կը պատրաստեն երկրորդ կեանք մը։ Նոյնպէս մարդուս բնութեան մէջ արձանագրուած են անմահութեան խոստումներ»։

Ի՛նչ անտեղի հակասութիւն մը, ի՛նչ տխուր հեգնութիւն մը նաև այն անդիմադրելի զգացումը զոր ունի մարդ թէ իր նուիրական պատասխանատուութիւնը, իր անժխտելի կոչումն է անդադար աշխատիլ իր անսահման կատարելագործմանն համար, եթէ իր գոյութիւնը քանի մը տարիներու ընթացքովը միայն կը չափուի։ Ի՞նչ կը նշանակէ այն դառն ու անլուծելի բողոքը՝ զոր արդարութեան զգացումը կը բարձրացնէ մեր սրտին մէջ, երբ կը մտածենք թէ անէութիւնն ըլլայ վարձքն առաքինութեան։ Ի՞նչ կը նշանակէ այն խորին ու ըմբոստ գժգոհութիւնը՝ զոր կը զգանք, երբ կը տեսնենք բնութեան հակաբարոյական անտարբերութիւնը բարիին ու չարին հանդէպ, երբ կը տեսնենք առաքինութիւնը վտանգուած և մոլութիւնը յաղթական այս աշխարհիս մէջ, և մեր սիրտը կը տենչայ անձկալից ու մեր խիղճը կը պահանջէ հրամայողաբար որ ըլլայ գոյութեան ուրիշ վիճակ մը, ուրիշ պայման մը, ուր կարելի ըլլայ բնութեան այժմու թերին լրացնել, մեր կեանքին տարօրինակ առեղծուածները լուծել և արժանիքին իր արդար հատուցումը մատուցանել։

Կ՚ընդունինք ամենքս ալ, ինչ որ արդի ամենէն յառաջացեալ գիտական տեսութեան վճիռն ալ է, թէ մարդս է անհամար գարուց ընթացքին մէջ բնութեան յեղաշրջման ու ոքնութեանց նպատակակէտն ու արգասիքն, ու մարդուս մէջ իմացականութիւնը և առաւելապէս, նկարագիրը՝ իր բնութեան փառքն ու պսակը։ Ներկայ կեանքին փորձառութիւններն ու բնութեան առընչութիւնը մարդուն հետ այն տեսն միայն կը ստանան իրենց բանաւոր նշանակութիւնը, ինչպէս հեղինակօրէն ցոյց կու տայ Ռանթ, երբ կ՚ըսէ նէ կ՚ըմբռնենք զայն իբր միջոց մարդուս մշակութեան ու նկարագրին կազմութեան։ Բայց դիւրին է հաւատալ թէ նկարագիրը, որ ունի այսպիսի անհամեմատ արժանիք մը, որ արդիւնքն է կորովի պայքարի, հրաշունչ փորձութեանց և տագնապալից հրահանգութեանց, սահմանուած ըլլայ մէկ վայրկեանի մէջ մահուան միջոցաւ խորտակուելու, փշրուելու և ոչնչանալու։ Ի՞նչ պիտի խորհինք այն արուեստագէտին մասին որ ամբողջ կեանք մը կը վատնէ յղկելու մարմարի մէկ կոշտ զանգուածն ու չքնաղագոյն արձանի մը վերածելու զայն և երբ վերջնականապէս կը կատարելագործէ իր հրաշակերտն իր գչիրովը, ձեռք կ՚առնէ մուրճ մը ու անխնայ ու յիմար հարուածներով կը տապալէ, կը փշրէ, կը փճացնէ զայն։

Պէտք չէ մոռնալ, վերջապէս, ինչ որ ամբողջ պատմութիւնը կը

վկայէ անհերքելիօրէն, թէ անմահութեան յուսոյ ազդեցութեամբն է որ մարդկութեան կարողութիւնները նոյն իսկ յատկապէս կը ստանան իրենց ընդարձակագոյն ասպարէզն ու գործունէութիւնը։ Այնպիսի համոզում մը կայ, զոր դեռ վերջերս արտայայտուած տեսայ Հայ թերթի մը մէջ և որ գրգիռ եղաւ ինձ սոյն նիւթս ընտրելու ներկայ գրութեանս համար, թէ երբ մարդիկ հաստատապէս հաւատան թէ այս աշխարհիս մէջ կը վերջանայ մարդուս կեանքը, աւելի պատրաստ պիտի ըլլան օգնելու մյժմեանց. որպէս զի դէթ այժմու կեանքը, միակ կարելի կեանքը, Տաճարէն ըլլայ ըստ կարելւոյն և զերծ չարիքէ։ Բայց հակառակը կ՚ապացուցանէ մեզ իրողութիւնը։ «Եթէ կ՚ըսէ հեղինակ մը, վազանձուկ ստուեր մ՚է միայն անհատն առանց միւսոյն նշանակութեան, մարդս դիւրաւ պիտի ըսէ ինքն իրեն. «Քանի որ մնանելոյր կարեւորութիւն մը չունի անոր գոյութիւնն ունենալը կամ ո՛չ, ինչո՞ւ որեւէ բարիքէ զրկեմ ինքզինքս անոր օգտակար ըլլալու համար։ Միայն այն ատեն երբ մարդ կը համոզուի թէ անհուն արժէք մ՚ունի ամէն մարդկային հոգի, թէ իւրաքանչիւր անհատական կեանք աւելի կշիռ ունի քան բովանդակ աշխարհս այն ատեն միայն ի տես կու գայ ճշմարտապէս անձնուրաց ալլասերութիւնը»։

Այսպիսիք են ահա այն յատկութիւնները, զորս կը գտնենք մարդկային հոգւոյն խորութեանց մէջ արմատացած, յատկութիւններ, զորս բանականութիւնը կը մեկնէ իբր գոյչական իմունութիւններ անմահութեան։

Բանականութիւնը կրնայ այս եղանակաւ ցոյց տալ թէ կարելի է անմահութիւնը, թէ հաւանական է այն, նոյն իսկ անհրաժեշտ, բայց փորձառութիւնը միայն կրնայ ցոյց տալ անոր իրականութիւնը։ Այսպէս կրնան առարկել ոմանք և իրաւունք ունին։ Ի՛նչ բարոյական ապացոյցներ ալ ունենանք անմահութեան ի նպաստ, վերջապէս հաւատք մ՚է այն և ո՛չ թէ փորձառարար ու գիտականօրէն ճշդուած իրողութիւն մը։ Բայց պէտք չէ մոռնալ թէ այսպիսի հաւատքի մը վրայ հիմնուած են բոլոր մեծ ճշմարտութիւնները։ Այն սկզբունքները՝ որոնց վրայ հաստատուած է գիտութիւնը, այն սկզբունքները՝ որոնց վրայ հաստատուած է բարոյականը, ասոնք ամենքն ալ հիմնուած են ո՛չ թէ փորձական ապացոյցներու, այլ հաւատքի մը վրայ, զոր անկարելի է ճշդել փորձառարար և գիտականօրէն, հաւատք՝ թէ մեր բանականութիւնն ունի ո՛չ միայն երեւակայական այլ և առարկայական արժէք մը։ Վերցո՛ւր այս հաւատքը, կը փլչի որդարև անմահութեան յոյսը, բայց կը փլչի նոյնպէս բարոյականը, ինչպէս նաև գիտութիւնը, ու բացարձակ տարակոյսն ու մռայլապատ յուսահատութիւնը կ՚ըլլայ մեր միակ տխուր անխուսափելի բաժինը։

Ռուսէկի Հիսար,
1911 Յուլիս

Մեռած Տերեւ

Մեռնող տերեւն ուժին վրայ ձիւնին,
Տագնապահար՝ ես կը պատահեմ առանձին.
Դիկտումներէն ձրմեռնային երախին
Դեռ կը դողայ վայրագ երգերը հովին:

Կարմիր տերեւն ուժին վրայ մինակուկ,
Ինչպես տան մը՝ ոչ ձիրերը կը վրխան,
Կրնայիս ան ալ ես դարձեալ անադնուկ,
Մոռնալ կ'ուզեմ թէ հոն յոյսեր խաւխղան:

Կատիաճելի ուժին դողը խարխլած
Կ'ուզեմ փակել մոռացումով մ'անվնաս,
Ու բողոք հոն տառապանքի ինծի ոչ չաց.
Անյուսութեան չուռ գիշերի մը անքուն

Գիշերուան մէջ ալեան չորրովը մոլի,
Ոչ տակաւին տերեւներն կը ինձան,
Ես կրպատամ դեռ, անձկոտ սիրտս՝ յոյսով մի,
Ժրպիտներուն բոսոր՝ նորոգ առտուան:

1911, Մալկարա

Արտաշէս Յարութ

ԳՐԱՏՈՒՆ «ԱՐԱՄԱԶԴ».— Փիշրօվճեան Եղբարք Ղալաթիա Գուլէ Գաբու թիւ 695 կ. Պօլիս: «Արամազդ» գրատան մէջ կը վաճառուին եւ կը գնուին ամէն տեսակ Հայերէն նոր եւ հին գրքեր, դպրոցական, կրօնական, եւ վիպական գրքերու ճոխ մթերք, հին թերթերու հաւաքածոյներ, ցանկացած թիւեր, եւ հին ձեռագրեր իրենց կարեւորութեան համեմատ շահագոյն գներով ծախու կ'առնուին: Դպրոցական պէտքերու, մանկապարտէզի նիւթերու, մեծադիր եւ փոքրադիր հայկական գանազան պատկերներու եւ խաղերու ճոխ տեսակ, ուղղակիս եւ շուտափոյթ կատարում յանձնարարութեանց:

ԱՆՅԱՐԴԸ
ԳԼՂԹԱԿԱՆԻ ՅՈՒՇԱՄԵՏԸԱՆ

— Ա՛խ, կ'ըսէր բռնցքի հարուածի մը տակ թնդացնելով իր յայտնի եւ մազոտ կուրծքը, ինչ՛չ մէկ պահ մը չեմ կարօտցած. նէ՛ մարթս, նէ՛ հարեւս . . . միանակ թոյլատպաս. էօ՛ֆ, ասանկ մէյմը օտարզնիս կ'առնեմ տէ եա՛ եո՛ւ . . . երկտրդմի պէս կը վազէիմ մի՛... հոս անանկ թուլատպա մուլատպա չիկայ... պահ չունիս նէ պտրտէ... սօնը՞:

Ծրուանդ Սրմաթէօխանկեան (Ծրուխան) 1911

Դրեթէ միշտ ասոր նման պատասխան մը կ'առնէի երբ Համբիկին հանդիպիպելով հարցնէի իրեն. «Ո՞նց լուր, Համբիկ»: — «Էօ՛ֆ, մի՛ հարցուներ պէ . . . գործ չիկայ . . . ա՛խ . պարէ թուլատպա մը ըլլար»:

96 ի գարնանամուտեան հոսանքը զանի ալ Վառնա նետեր էր՝ յանկարծ թաժնելով գինի ջրհանէն. որուն վրայ անսահման էր իր սէրը: Պօլսոյ բաղնիքաց ջրհանկիրներէն էր, յանդուգն, հուժկու եւ կռուազան: Հոդեհներու առեն իր ծահատակութիւնները սքանչացում կը պատճառէին. մրցակիցներու դէմ մղուած պայքարներու մէջ ան ու սարսուռ թողած էր, այնքան որ *եամաի* Համբիկ յոր-

ջորջումին արժանացած էր։ Իր հաւատքը, իր իտէալը, իր սկզկալութիւնները, ըղձանքներն ու ձգտումները ջրհանին վրայ չ'ամփոփուէին: Անով միայն երջանիկ էր: Այրող տանջներու ճարճատը, անչրպետը լզող բոցերուն գալարումները եւ վտանգուածներու աղեկէզ կանչուըտումներուն համաձուագը իր հոգին կը յուզէր, ջիղերը կը գոռէին եւ դիւցազնի թափեր կու տային իրեն:

Հիմակ, Վառնայի մէջ, զրկուած էր բոլոր այս հնչական բաներէն. ջրհան չի կար, եւ ո՛վ դժբախտութիւն, չի կար նաեւ հրդեհ:

— Ասա՛մ, ասս տեղ էղած կրակները ճանիլ՞ կ'առնես, կ'ըսէր դառնաթոյն արհամարհանքով. բուխ՛վս կը մտաբեմ պէ բուխ՛վս . . .

Եւ իր արհամարհանքին սասկութիւնը ապացուցանելու համար՝ անգամ մը, գիշերանց, եւ ո՛չ իսկ ընկողմնէն ելած էր երբ իր բնակած տանը դէմը հրդեհ պատահած էր:

Մուսալլաէն Հիւանդանոց տանող ճամբուն վրայ ճօճօրալէն կը պըտէր հայ ձովիճան, *սալթան* ուսէն կախուած, մինչեւ ըմբուիները իջնող բուխ ճէսին տեղ յարդէ պտոտ փոքր գլխարկ մը դէպի ալ ականջը հակած եւ ձեռքերը *փոքուռին* գրպաններուն մէջ:

Նաւականն տեսն այսպէս անցուց. օր մը, սակայն, տեսայ զինքը որ սայլի մը վրայ, ձեռքը խարազան մը, արշաւակի կ'երթար:

Համբիկ սայլապանութեան սկսած էր:

— Ախպարս, բաւ ինձի երբ իրեն հանդիպեցայ, անուքի պըտիլը աղաւոր պան չէ. էս պաշխոհներուն պէս հոց չեմ կրնար մուրալ: Ամա առապանի կ'ըլլամ էղեր, խե՛րն էմ անիծեր . . .

* * *

Ա՛լ ամէն առտու, կանուխ, Համբիկ, սայլակին հետ մէկտեղ, դաղթական Հայերու գլխաւոր ապաստանարանին՝ հիւանդանոցին դռանը առջեւ կը կենար բեռ փոխադրելու համար: Այդ առթիւ միշտ պատճուրիւն կ'ունենար տեսնելու Միս Ֆրէյզըրը, ամերիկացի միսիոնարուհին. որ՝ հայկական ցրուումին բօթը լսելուն պէս՝ Պուլկարիա շտապած էր ոսկիի բեռով մը: Օրուան մէջ շատ անգամ բաց յանտի մը մէջ բազմած՝ սայլորդին առջեւէն կ'անցնէր իր հմայիտս բաղցր ժպիտը շրթունքին վրայ:

Համբիկ իր կոչտ պատճանին տակ խռնդավառ եւ դիւրայոյզ հոգի մը կը կրէր: Այդ նրբակազմ, շնորհաշուք ու բաղցր տղոյքէն խորապէս ազդուած էր: Հազարաւոր անօթիներու կեանք պարգեւող այդ անօսր ու փափուկ էակին մէջ տեսեր էր գերմարդկային անձնաւորութիւն մը: Անոր ամէն մէկ անցքին՝ նախկին ջրհանկիրը ներկայ կը գտնուէր յափշտակուած, արձանացած, գլխարկը ձեռքը, բարեւի:

— Ի՛նչ ախնիկ է, պէ՛, կ'ըսէր ինձի, աչքերը անհաւ ու պատճողական հիացմամբ լի, նստելու, նայելու, խնդալու պիչիմը. է՛հ, տեղծողիդ մեռնիմ:

Հետաքրքրութեամբ հետեւեցայ այս բոլոր անկեղծ տղուն կոյր պատճամուճքին անեցմանը՝ Միս Ֆրէյզրի համար: Հիւանդանոցին դռանը առջեւ ժամերով կ'սպասէր՝ ամերիկուհիին դուրս գալուն, շատ անգամ մերժելով բեռերու փոխադրութիւնը, որ իր ապրուստի միակ միջոցն էր: Ամէն անգամ որ զանի-

կա տեսնէր, զինքը յուզող բոլոր խառնաշփոթ ու անագին զգացումները կը խտացընէր միակ հառաչանքի մը մէջ:

— Ի՜նչ ախնիկ է պէ՛...

Հիմակ, ա՛լ գրեթէ մոռցեր էր *թուրումպան* իսկ: Անցեալ կեանքի բոլոր գիտնովութիւնները, բոլոր հրճուանքները կ'անհետանային այս բաղցր ու տիրապետող տեսիլքին հոգեպարար արբեցումին տակ: Եւ մինչ բոլոր գաղթականները, մեծով պզտիկով, ամերիկուհիին մագնիսող ոյորին մէջ կը դառնային սփոփուելու համար անոր տաք շունչէն, ինքը, Համբիկ, հեռու կը մնար անկէց, անոր մօտենալու այնքան դիւրին յանդգնութիւնը իր մէջ չզգալով, ինք որ բոցերու դէմ մարտնած եւ հնդեհի գեհեններէն անցած էր աներկիւղ:

Հետուէն, բոլոր կարելի յարգանքները կը մատուցանէր անոր, ճամբուն վրայ սպասելով գլուխը բաց, եւ օրհոդին հանդէպ անարգական ընթացք բանողներուն հետ կատաղօրէն կռուելով:

* * *

Օր մը, սակայն, հիւանդանոցին դռները փակուեցան, նպաստը դադրեցաւ, եւ Ֆրէյզըր մեկնեցաւ ա՛լ չվերադառնալու համար: Այդ օրը, Համբիկ, եղելութենէն անտեղեակ, ըստ սովորութեան գնաց ժամերով սպասեց հիւանդանոցին դռանը առջեւ, սայլակին վրայ նստած: Եկող գացող չի կար. հարցուց փնտռեց, ու դէպի դեղին եղաւ երբոր ըսին թէ *ան* գացած էր: Գլխահակ, ձիուն սանձէն բռնած, դանդաղօրէն հետացաւ, ու ա՛լ մէյ մըն ալ չերեւցաւ հիւանդանոցին շրջակաները: Երբ բանի մը ամիս ետք իրեն հանդիպեցայ փողոցը, անապարանով հոխ եկաւ յուր հարցնելու *ինկիլիզին ախմիկէն*, ինչպէս ինք կ'անուանէր:

— Ադէկ է եղեր, ըսի, բեզի բարեւ բրեր է, աւելցուցի կատակելով:

— Ծօ ի՞նչ կ'ըսես... էս վո՛վ էմ ի՞ ինձի բարեւ պիտի խրկէ... Անիկա՛...

Ու իր արեւակէզ բիրտ դէմքը՝ հետաւոր յիշատակներու վերբերումէն՝ տեսակ մը երազական անուշութիւն կ'սանար:

— Ի՜նչ ա՛նհնիկ էր, պէ՛, կը մրմնար, հետանալով իր սայլակին հետ:

Անկէց ետք ա՛լ բանի դէմս ելլար, յուր կը հարցնէր ամերիկուհիին մասին, միշտ միեւնոյն պատճամունքի արտայայտութիւններով, նոյն հիացական բացագանչութիւններով:

* * *

Հիւսիսի բամին անեղասոյլ կը փչէր: Բալթիս մէջ սեղմուած, այդ դիւային հողմին դէմ կը մաքառէի ճամբաներուն վրայ: Ցանկարծ սայլավար մը ճանաչեցի որ գլուխը կնգուղի մը մէջ պլլած՝ ձիուն սանձը կը բռնէր մեծ տաժանքով: Ծանօթ ձայն մը բարեւեց զիս: Համբիկն էր:

Հիմա հով հովի կը հալէինք՝ գրեթէ առանց բառ մը արտասանելու, համբէն ճչաչափառ:

— Լուր մը ունի՞ս, հարցուց վերջապէս սայլորդը, անհամբեր: Կ'ըսեն կոր բի նորէն հոս պիտի գայ . . . իրա՞ւ է:

— Չէ՛, ճանըմ, ըսի գրեթէ մեխճաբար, ո՞ւր պիտի գայ. խեղճ աղջիկը մեռեր է. չիմացա՞ր, լրագիրները գրեցին:

— Վա՞յ . . . :

Համբիկ ուրիշ ձայն չհանեց: Կնգուդին ծայրեռուն տակ իր դէմքը խուլ եւ սասիկ տառապանքի մը կծկումը արտայայտեց: Ուժգնութեամբ բաշեց ձիուն սանձը, ու տեսայ որ հովին ալիքները կնգուդին վրայ ինկած կաթիլներ կը թռցնէին կը տանէին:

Սայլորդը կու լար:

Իւսկիւտար, Օգոս. 1911

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԱՒՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԱԻԻԹ ԽԱՉԿՈՆՑ. — Ընդհանուր ազգաց պատմութիւն. *Ա. մաս Արեւելեան հին ազգեր, բազմաթիւ քարտէսներով եւն. եւն.:* Գին 5 ղրուշ:

ՆՈՑՆԸ. — *Բ. մաս Յոյներ և Հռոմայեցիներ (ժամուլի տակ):*

Կ. Վ. ՊԱԼՊԱՆ. — Մանկական պարտէզ. *Մանկավարժական նորագոյն մէթոտով ընթերցանութեան, պատկերազարդ է. տիպ.:* Գին 2 ղրուշ:

ԱՀԱՐՈՆ ՄՄՐԼԵԱՆ. — Դասընթացք ձայնական երաժշտութեան. *բազմաթիւ հրահանգներով ու միաձայն, երկձայն և եռաձայն երգերով:* Գին 5 ղրուշ:

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ. — Բառարան Ֆրանսահայ. 816 էջ, 40,000 *բառ. և ոճ:* Գին կիսալաթ 12,50, *լաթակազմ* 15 *ղրուշ:*

Զարդարեան գրատունը *որ հրատարակիչն է վերոգրեալներուն, պատիւ ունի ծանուցանելու թէ՝ դպրոցական տարեշրջանին առթիւ պատրաստ է նպաստաւոր պայմաններով հայթայթել վարժարանաց դպրոցական պիտոյքները:* Գրացուցակը ձրի. *նմոյշ կը ղրկուի, հասցէ Վ. և Պ. Զարդարեան Եղբ. Կ. Պոլիս Զագմագճըլար թիւ* 24 — 26:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ

Կ'երթայ, տեսէ՛ք, մի՛ հարցնէք ո՛ւր կ'երթայ,
Կ'անցնի. շուրջի խղճրտումը չի դիտեր.
Մեռնի մի խլիկ կը դրնէ սեւ մուք կեանք.
Բանաստեղծ մ'է, գիտէ՞ք, դա:

Ժխորը կ'ատէ, լռութիւնը կը կարդայ.
Իր թեւերուն տիեզերքը նեղ կու գար,
Իսկ աշխարհը զանի կարծեց խեղագար.
Բանաստեղծ մ'է ասկայն դա:

Սմբաս Բիւրատ

Կայք մը չունի, բախտին վրայ կը խնդայ,
Շողին, թոյրին, ըսուերին ու կոհակին
Հարցեր կ'ուղղէ, ըսպասելով անձկագին.
Բանաստեղծ մ'է, գիտէ՞ք, դա:

Մարդիկ զինքը կ'անարգեն, ինք կը գթայ.
Չրկեալներուն բախտը կ'երգէ մտմտոլով.
Ողբը կ'ողբայ որքին, այրի մօր մը խով.
Բանաստեղծ մ'է, գիտէ՞ք, դա:

Կիրճերէ վեր, սողուններուը կը կոխէ,
Մարմնացումը Տառապանքին իր ազգին։
Անո՛ր գոհել ուխտած է կեանքին ու ոսկին,
Յարգանք՝ ազգի ներքոյ է...։

Մարգարէ իմիր՝ պատգամներ կ'որոտայ.
Դարուն ծրնունդ՝ ապրի պիտի դարէ դար.
Վրսեմ Կոյրը՝ կը յառի վեր, անդադար.
Բանաստեղծ մ'է, գիտէ՞ք, դա։

Բանաստեղծը, այո՛ կ'երթայ ու կ'երթայ,
Ճամբան իրըշուն՝ հիւանդանոց կը տանի
Կամ կախաղան...։ Միևչեւ դուռը տապանի,
Բանաստեղծ մ'է, գիտէ՞ք, դա...։

...Կ. Պոլիս, 1911

ԿՈՄՍ ՄՕՆԹԷ-ԲՐԻՍԹՕ . — Աչխարհածանօթ վիպասան Ա. Տիւմայի գլուխ գործոցն եղող այս գեղեցիկ և խիստ հետաքրքրական վէպը, որ ամբողջ Եւրոպայի մէջ գնահատութեան արժանանալով՝ միլիոններով ծախուած և հայերէն թարգմանութիւնն իսկ երկու երեք անգամ տպուած ու քիչ ատենի մէջ սպառելով մինչեւ երկու ոսկիի վաճառուած է. Ներկայիս՝ ընթերցասէր հասարակութեան գոհացում մը տալու փափաքով, Աչճեան Գրատան կողմէ նոր թարգմանութեամբ, մաքուր տպագրութեամբ և փայլուն թղթով ու հեղինակին լուսանկար պատկերով՝ վեց հատորը ամբողջ հրատարակ ելաւ հեղինակին կենսագրութեամբը։

Այս մեծահռչակ և մեծածախս վէպին գինն է Պոլսոյ և գաւառաց համար 60 ղրուշ, իսկ արտասահմանի համար 12½ ֆրանք, 5 րուպլի կամ 2½ ոսկի, փոստի ծախքը հրատարակչին վրայ։

Դիմել Կ. Պոլիս, Զաքմաքճըլար, Թիւ 29

ԱՇՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

ՊԱՐՉԱՒԱՒՐՈՅ ԸՆԱԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՉՈՒԼՊԻՒ ԿԱՊԻՏԱԿ ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՄՓ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵՄԵՆԻ

Առ բարեբերդ և մեղմաբան «Ընկերութիւն Պարտաբերաց». — Շնորհք, սէր և սղբմութիւն և օգնութիւն ի Տէրունէ մերմէ Յ. Ք. Ե եկեսցէ և հանգիցէ ի վերայ Ձեր ամենեցուն։

Ընկալեալ զքէզ հոգեւոր դուարերացդ մերոց առաքելեղ է հոգի, և քոմիամ այսու կանդուխս օրհնել զձեզ Ձեր և զընդհանիչէր վաստակ սրովք քոն քրիստոսասիրեալ ջնջելոյ պարտութիւնս ի գեղեցիկ յոյնոյն ոխինայս

† Ներսէս Պատր.

Վարժապետեան

և օրհնութիւն աղբիւր, նախապես զոհ զքեզայս անքաւունակ՝ առաջին և կենդանի օրինակ զանձին Ձեր ընծայելով անպճռնապրութիւնն։

Լէ եմ յառաջ զի որ պատուիրեալ է ինձ մեծի Աստուածոյն առ հատատացեալ ոխինայս՝ ի զարդ խոնարհութեան և աստուածասիրութեան զքեզ զոհ կենդանի զանձին, մի՛ ի հին սովորութեան ընդելացեալ մարքարտով պղծել, այլ որպես վայել է կանոնաց պատուաստատուրեան յանդ

առելոյ ընդծով+ բարուխեան. նոյն հոգի ընդհաց պահեսցէ զԱեր համազելով ամենայն ուխտաւ և օրհնեսցէ, զի զնեսցեն վայելուչապէս պարզասխեան, որով ներծանիցին յաւիտեան և ի լուսոյ ձախոյց, և գոհասուխեան խրեանց շահ, յօգուտ և ի զարգացումն մանկտոյն Հայաստանեայց երկոց սեռից՝ և ի սփոփումն ազգապաց և պանդխտաց ձախելով փոխանակ մարմնոյն զհոգիս խրեանց քեռապանձ զարդարեսցեն զարդուսխեան, որ+ անկողպելի+ են և անկորնչելի+: Զի ոչ սովեցի զհոգիս մեր և զմարմինս ամենաքաւականն Աձ. կամ զի առաւել հոգւով և սիրով առաքինասխեան զարդարեսցուս+ ման մարմնէն, և սպառնացաւ նակ Մարգարէն Եսայեա՝ ի վերայ դստերց Սիոնի որ+ լուցեալ զնասխեամբ և զարդարասխեան՝ գնացին ի բարձր պարանոց, չօնիսն ունուիկեն եա՝ ի գնացս իրճանց տարչեն զարդարս իրեանց և սրիսն կատաեին, ըհ մերկացեալ Տէր զարդ նոցա և հանցեալ Տէր դիպաս հանդերձից նոցա և զպատճառանս նոցա, և ընեաս, զձամակալը, զմհիկն, զարդ երեսաց նոցա և զպատճառանս զարդարս գնոց, և զէզեր և զպարանձան և զբնհեսանդս և զբինդս և զմատանիս և զիշխատանուն նոցա, զդիպակս և զճենգենակս, զեզրաձերանն, զբնձնաձինանին, զատանին սրիանիլի և զերեսելի լսիանացին, զբեհեզն, զերկնագոյն և զկարմիր զդաստառան և զմահաստարն և զսակերճամուն և զսակերպաս: Ես եղէց գոհանակ հոտոյն անուշից՝ գոչի, և գոհանակ կամարացն՝ զառն գօրի, և գոհանակ ասլի զարդս գլխոյն՝ կնդասլիեան, և գոհանակ ասկեհաս պէսպակին՝ հասյ զբեցցէ, և ասօր զբեցցէն ասպատ զարդաց յերոց եան.: *(Եսայի, Գլուխ Գ.)*

Աչք՝ օրհնեալ է+ պատ, որ+ վառեալ է+ բարի նախանձու+ ի բաց լուցոյ զանոպի պաճուճանս աշխարհային և գէրբանասաց զարդաց, կամ+ զնսիցեն Զեր առաւել զարդարել առաւելնասխեան գործով+:

Խնդրեմ ի Տէառնէ ընդհանել Զեզ զգնորհս անյանձիչ աշխատասիրսեան և անվհատ գոհասլաստասխեան որով կարող էցէ+ ձառալել զանվերոյն բարի պարզասիրսեան յանձնայն ընդունիս ազգիս, և արձանով վարձելով ի անոպ և ի վաղնջաշրջմ զարդարանս, զարդարել զհոգիս սառերց եա պատերց ազգիս ասպատձեռազործսեամբ, առատաձեռնսեամբ, որով գանձիչ+ Զեզ գանձ յերկինս առ Աձ. եա առ գարս ապագայս, վասն որոց Զերոց ես խոստանց՝ զարս ոչ գոգ+ կարեն գոգանալ եա ոչ ասպիճ+ ապականեն:

Ողջ լերա+ զբաղեալ եա օրհնեալ+ ի Տէառնէ ի սբեայ նորա եա ի ժնջ

'ի 4 Յունվարի 1880
Թիւ կոնդակի 249

ԴԻՑԱՒՐԻ ԳԵՍՔԻՆ

I

Վերջալոյսի մանուան ժամին Արուսեակի արդեն
Արցունքի պես յստակ ցոլով փայլում է աւիշարը.
Կանչում է մուրն ստուերներին, որ շուտով զարթեն —
Մըռնեն ձորեր, ուր մեծ Դիշերն իջնում է հըպարտ:

Մուրն իր երգին ու զորշ ծողով երկիրն է պազգնում,
Եւ խուսափող հորիզոնի ընդհատ գլծից վեր
Վառ աստղերի հընոյ նաչիած գլուխքն է կանգնում...
Շուտո՛վ, շուտո՛վ կը տարածէ բլուխին իր թեներ...

Սիմ. Պարիեան

Դեռ չեն ըռնել շրջապատի աղմուկն ու խըռով.
Առաչյայ պես ևս է գալիս կաւերի մեծ կարաան,
Սակայն միշտ թոյլ, աւելի թոյլ խըռիկըղցներով, —
Միևնոյն ևրանց անհագնիկ Գիշերն անասան...

Իսկ կամարի անծայրածիր խորութեան ծոցում,
Ուր ծիր կաթիի շըղարշի պես թրթռում է թերու,
Մանրիկ աստղերն կ'լ ընկարկն զարդեր եև գործում,
Միշտ նո՛ր զարդեր՝ փոփոխական ու անյարատև...

Եւ խոր Գիշերն արթայական, խաղաղ ընթացքով
Վրսնմորկն յառաջանում, տիրում է երկրին,
Ուր ըռուրիւնն՝ արդեն բազմած իր ամբողջ փառքով՝
Ուշ է դընում տիզերքի անհաս երգերին...

ՉՒԱԾԸ

II

Bim ! Baum !
Helfe dir Gott aus deinen Traum !
GERHART HAUPTMANN

Լեզւակի ուժգին, հզօր հարուածով
Թընդում էր անդուլ ղօղանջը զանգի,
Ըզգայուն սրտեր տոյնորում յագով,
Այլի դէմ ցցում ոգին վտանգի:

Ձըրնգում էր նա ձայնով հաւատիւռ՝
Վշտի եւ արեան ծովերի երկրից.
Լըռում էր վտակ. ընդաղում զեփիւռ
Նրա դառնագին որոտ-երգերից:

Այն ընդագներում կուտակ առ կուտակ
Հոսանքն էր յողում տառապալիներ,
Լուծի, բռնութեան յաւերժ ձնշման տակ
Ցորդացած, փրփրած արտասուքներ:

Եւ կանչում էր նա դէպի ահեղ մարտ.—
"Կըռի՛ր արհամարծ, ևնից ոսոխի դէմ.
Յաղթի՛ր, կամ ընկիր բնբո՛ւս ու հըպա՛րտ, —
Հերոսի՛ ընկան՝ անհա՛շտ, խրոխտագո՛ռ"...
Մերթ հեծկլտալով, մերթ որոտալով,
Երգում էր, բընդում զանգը մըշտապես,
Հարա՛ծ հարուածի եռեւից տալով,
Սեւ վտանգ գուժող ղօղանջիւնի պես...

Եալթա (Խրիմ), 1911

Վ. Բրյուսով

ՀՈԳԻ ԱՐԴԸ

*Հազիւ ուրը տարու կար իմ պզտիկ դրացիս. սընկաման ղուրջ ու խեղճասաս էին իր խօսքերը. եւ իր պզտիկ կղոր աչի սեւ աչքերուն մէջ սընկպես մը ապագայ կաւմի տէր մարդը կը կարդայի որ արդէն չափահաս անձի մը պես կրնայի խօսիլ իրեն հետ: Իր ընելիքներուն վրայ կը խօսէր հետս շարունակ՝ հասուսասական ու որոշ շարժուձեւով մը. այնպես որ արդէն գիւղը մասամբ տիրացած կը նկատէի ձեռնարկէիք գործերուն, մանաւանդ կը խօսէր ինծի իր սիրած բաներուն վրայ, հոգի կու տար կենդանիներուն եւ սո՛ղ աղկ գիտէի թէ իր նախընտրած խաղալիքը թռչուն մը պիտի ըլլար, ոսոսուն, զուարթ, հոգ չէ թէ ամէնեն հասարակ տեսակեն ըլլար անիկայ: «Թող տգեղ ըլլայ. զորշ, սեւ, մանր աչքերով, կ'ըսէր ցանկեւարք մը. թող նոյն իսկ ձայն չունենայ, բայց վանդակով պզտիկ թռչուն մը ունենամ, պիտի սիրեմ զանիկայ. ու գիշերները սենեակիս պատուհանին մէջ պիտի պահեմ, ձեռքերս պիտի կերակրեմ իմ աղուոր թռչնիկս. գիւղը անհանգիստ չընելու համար շրթունքերս անգամ չպիտի մօտեցնեմ անոր փետուրներուն»: Դէրիացնելու վայրի բնազդին պես բան մը նշմարել կարծեր էի անոր ցանկութեանէն լեցուն խօսքերուն մէջ, որ արդէն ծայր տուած էր այդ պզտիկ մանչուկին հոգւոյն խորը. բայց իր ծնողքը յաճախ պնդումով մը արգիլ կ'ըլլային իր երազը իրագնելու: Օր մը ամառպարանոցով ու խեղացնոր խնդութեամբ մը, թռչնիկ մը ձեռքերուն մէջ վրաս վազեց. բաւական վանդակի մը գոյութիւնը գիտէր մեր պարտէզին ծայրը. չէրցայ գիտնալ թէ ինչպես ձեռք անցուցած էր անիկայ. հրաման չէր ուզեր վանդակը առնելու համար, չէր կրնար համակերպիլ ձեռնակերպութիւններու. ինծի համար անպէս առարկայ մըն էր վանդակը. եւ իմ թռչունը ձեռքերուն մէջ՝ աշխարհակալի մը զերազոյն հպարտութեամբ այնպես կը հաւատար թէ գիւղը շրջապատող ամէն առարկաներուն տէրը եղած է այդ ետս, իմ է՛ն մեծ մարդը աշխարհի, է՛ն երջանիկ ու ամէնեն կարող էակը. որովհետեւ սո՛ղ միտքը դրած էր ամէն գնով՝ տան մէջ այդ վանդակին իրաւունքը յարգել տալ իր մեծերուն:

Կը հաւատամ թէ իր պզտիկ կեանքին ամէնեն երջանիկ րոպեն եղաւ ան: Հիմայ պարապ տեղը կը փնտռէի իմ պզտիկ բարե-

կամիս առոյգ եւ տպաւորիչ ձայնը. օրերով չմնացաւ անգամ փափերգեան կ'երեւար պատուհանիս առջեւ ու կ'ըսեր թէ գործ ուներ թոչնիկին հետ, ու նոյն իսկ ժամանակ չէր գտներ կերակուր ուտելու:

Առտու մը բախուր վանդակը ձեռքերուն մէջ, հանդարտ ոտքաջ գիւղուորի մեզդ մը տալով ինքզինքին. «Գիտե՞ք ըսաւ, թոչունս մեռաւ, անաւասիկ ձեր վանդակը որ պարապ է»: Ձայնին մէջ պզտիկ տխրութիւն մը, ուրիշ ոչինչ. զարմացանքը իր մանր աչքերուն մէջ նայեցայ. ա՛յս էր ուրեմն իր կրած խոշոր ցաւին միակ արտայայտութիւնը. ինք որ ա՛յնքան բուռն կերպով մը գիտցած էր սիրել, ինչպէս կ'ըլլար որ ցաւին չէր գիտեր. ի՞նչ բան իրեն այսքան բաջութիւն եւ մխիթարութիւն կը ներշնչէր: «Ձցաւեցա՛ր», ըսի կրկին աչքերուն մէջ նայելով: «Այո՛, ըսաւ, բայց գիտե՞ք, առտուն կանուխ մարմինը բաղեցի պարտզին ծայրը»:

Օ՜հ, սիրելիները բաղելու, հողին չանձնելու ապուշ մխիթարութիւնը, մեռածին ոխութիւնը գերեզմաններու պաշտամունքին, ու այդ-կերպով յաւիտենական կորուստներու ցաւը մեղմելու յիմար ջոյնը. ի՞նչ է այս խօլ սէրը, անմահութեի կապը հողին, հողն անյագ, հողն ագահ ու անգութ որ կուլ կու տայ անմէջ անընդհատ՝ բոլոր մեր սիրած մեր պաշտամունքի տաճարները. ի՞նչ գերազանց զօրութիւն է հողինը որ յաւիտենով հանդերձ մեր սիրականները, իր անդունդին մէջ նետելով ու անհագնելով հանդերձ մեր գորովի, մեր սիրոյ, մեր հիացման առարկայ հրաշագեղ մարմիններուն՝ կը յաջողի նորեն նոյն իսկ սիրոյ զգացումներ խլել մեզմէ:

Բայց ի՞նչ կ'ըսես, հո՛ղ, այս ամէն մահերը որ ճեղի կը չանձնեմ. ըսէ՛, ի՞նչ կ'ընես բոլոր այն սխալչեքի հանճարները, այն մեծ տաղանդները. ի՞նչ կ'ընես գեղգեղուն եւ խղճահարիչին ձայները, մեծահոչակ երաժիշտ ձեռքերը, տու փափուկ մարմինները: Ի՞նչ գերբնական ոյժ է այդ. հո՛ղ, որ դու անյագ անդունդիդ շուրջը կը դարձնես զմեզ ամէնքս ալ, ամէն օր, ամէն ժամ, ամէն վայրկեան, մոռցնել տալով մեզ դու՝ մեկ կողմեն աւերիչ խնդութիւնդ, միւս կողմեն՝ դու վրադ ու ճեղքով մեզի վայելքը տալով կեանքի հրապոյրներուն, միջեւ որ օր մը պիտի զգաս չափելու զմեզ ամէնքս ալ անձայն ու անշշուկ: Դիւանդութիւն չունիմ դու խաւարդ բացուած անդունդներուն, հո՛ղ, անգութ հրամանատարդ մարդկային ձախտագիրներու. ո՛րն է դու զօրութիւնդ որ ո՛չ միայն հնազանդիր կու տաս դու հրամաններուդ, այլ բոլոր մարդկութիւնը յարգանքի ու խոնարհութեան բաժինը կը բերէ ճեղի:

Բրիւքսօ, 22 Օգոստ. 1911

ՄԵՂՄԱՒԱՏ ՃՈՒՐՔ

Ձղլակ ուրի մ'ունիմ ես՝
Պաղարթախիտ ու սիրուն,
Կանաչ դալար իր ճիւղեր՝
Պարզած ամէն հովերուն...:
Կեանքիս արեւն իր վրայ
Կը կաւարէ ամէն օր,
Ձեփիւռին հետ, շուքին տակ
Կ'երգեմ իմ մեր օրօր.
Օրո՛ր զեփիւռ իմ օրօր,
Օրո՛ր շուքին տակ օրօր...:

Վերէ վարդենի մ'ունիմ ես՝
Ծաղկած բուրեան ու փարթամ,
Ծաղիկ թեւեր դին ու դէս՝
Զորս հովերուն են բուրվառ:
Սիրուս արեւն իր հասակ
Կը զարդարէ ամէն օր,
Բլբուլին հետ շուքին տակ
Կ'երգեմ անուշ իմ օրօր.
Օրո՛ր բլբուլ իմ օրօր,
Օրօրօր վարդին հետ օրօր...:

Ծովակ մ'ունիմ արծաթի,
Լուսածրիվիկ ու կանար,
Բիւրեղ սիրտը կը կարթի
Աստղերուս թոյլն անհամար:
Ոսկի արեւս իր ծոցիկ
Կը չողայ ամէն օր,
Եւ ալեակներ ծրփծրփիկ
Կ'երգեն հուրհս ինձ օրօր.
Օրո՛ր իմ իմ օրօր,
Օրո՛ր Արեւի՛ն նոր օրօր...:

Վան, 1911

ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԳԼԻՈՅ ՀՕՐՁ ԵՒ

Լոնտրա, 22 Յունիս 1911

Այսօր տեղի ունեցաւ վերջապէս տիտղոսի թագադրութիւնը Անգլիոյ ձօրձ Ե. թագաւորին։ Անգլիա չէ նկատած իր նոր կայսրութիւնը այնքան յիշատակելու, հռչակելու ինչպէս այս տարի։ Ամբողջ մէկ շաբաթ մը ամէն տեղ ուրախութիւն էր, ամէն տեղ տօնախմբութիւն։ Ամբողջ մէկ շաբաթ մը Անգլիոյ ճամբաներուն վրայ էր արդէն։

Ազգերուն համակրութիւնը մեծ էր այս թագադրութեան նկատմամբ։ Ամէն կողմէ հեռագրեր կու գային, ուրախութիւն կը յայտնէին, կը շնորհաւորէին։ Ամէն կողմէ պատուիրակներ կու գային, որոնք պիտի ներկայանային թագադրութեան։ Ամէն կողմէ նուէրներ կու գային, որոնք պիտի ներկայացուէին թագադրութեան առթիւ։ Ամէն կողմէ ոսկի կու գար, որ պիտի գործածուէր թագադրութեան համար։ Ամէն կողմէ ուրախութիւն կու գար, որ պիտի տարածուէր թագադրութեան առթիւ։

Ամէն կողմէ ոսկի կու գար, ամէն կողմէ ուրախութիւն կու գար, ամէն կողմէ պատուիրակներ կու գային, ամէն կողմէ նուէրներ կու գային, ամէն կողմէ հեռագրեր կու գային, ամէն կողմէ շնորհաւորներ կու գային,

Անդրէ՛, օրո՜ն պարմա՛ն ներկա՜ յ ունե՜ր նէ ե՛ւ օրէ՛ն
էլեռնա՜ ւին պիմ մարդկանէ՛ց ունոր էրա՜ ւնդներէ հեռվհեռ կրճա՛ ւել ու ձա՛ ղ-
վերդեա՜ ն տալ, օրո՜ն հեռկա՜ ռնդ Անդրէ՛ յ ի՛ ւ ա՜ ռաջ մահկանա՜ -
ցո՜ ւ մը լա՜ ւ պարբեր՜ ի՛ ւն լա՜ ւնէ. գա՛ յ օրէ՛ ւն լարեր նէ պահպանէ՛
մըն է, և ձեռնա՜ ւ հրամայէ՛ ւ՝ ինէ ուղղել է հնազանդել ձա՛ ղվերդեա՜ ն յա՛ յնին։
— Այ՛ ւ, Անդրէ՛ ա՜ ղաչէ՛ ւն համա՜ ր ի՛ ւ ա՜ ճեռնարկա՜ ա՜ -
րի՜ մ իչ պա՛ ւնք ա՛ յդ ռազմի՜ ն պա՛ ւղատնին համա՛ ր, ինքնա՜ ր պա՜ -
ռա՜ յին հանդիսա՛ ւն ա՛ ղաչէ՛ ւն ի՛ ւ, ինչպէ՜ ս որ ա՜ յնպէ՜ ս

Եւ քայքայուն ներքին յոռիք
Մարմնոյդ յետին չացն անողոք.
«Յիս դուք ոգիք Սկիսաիների
Սրտաառոգեցէ՛ք Սիկաներին»:

Տրտնաքաղխիծ յոյսերն աղիտուն
Մրրկածագ ալօտներուն
Եւ գոլգոթներն բաշխուեան
Մառախուղին, ձայնն որոտան,
Մրնչաղի սէրը վիրոք,
Կիտներուս պարն ագռաւոյր,
Լեռնաց ոգիք մրրկածին,
Սկոռնգնե՛ն խակ գրեզ չացին:

Կատարներուն ձիւնապսակ
Հանձարդ վիհ մը անյատակ
Վարեց սպանդ՝ բնութեան ոգին.
Լուռաստղ ներք Տիեզերքին
Աստար ձամբեն՝ փայլակնացայտ
Ոստումն եղաւ, հուսանքն անգայտ
Միջոցին մէջ, վազքն հիւսիսին
Ո՛ւ աշխարհի երազ մը սին:

Սենեզրուեան անձնէն խորտուրդ,
Ի՞նչ է հանձար. շռայլ խաւերուդ
Կատարներուն խորքեն փրած
Ս՞տար մ'է արդեօք արագընթաց.
Արդեօք երա՞զ, գլո՞ր, անո՞րջ,
Կամ թէ շանթին գոռ ա՞ցքը չորչ:
— Ես անչառուած երկնի ծառեն՝
Հսկայ ծաղիկ մ'է բուսեղեն
Ինկած ի վայր, վիրն եզերք,
Եժդեհ հոգի մը ոտ տիեզերք
Սենպարագիծ
Յաւ ոչ կծկիծ
Աստղ մ'ազդու
Երազներուս:

Գասպրեան, 1911

"ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ„Ն ՈՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԻ ԳԻՐՔ ՄԸ

Իզմիր, 7/20 Հոկտ. 1911

... Տիկին Ա. Թոսիկ

Հաճելի անակնկալ մ'եր ինձ համար պատիւը զոր ըրած էիք իմ անուանս խրկելով ձեր նոր մեկ երեսփոխութիւնը, «Արդի բառոյագիտութիւնը»՝ որ սահմանուած է հայ դպրոցականներու աւանդելու իմաստասիրութեան մաս կազմող այն օգտակար գիտութիւնը կամ վարդապետութիւնը՝ որ «բարին ընելու եւ չարին խոյս տալու համար հետեւելի կանոններն կը սորվեցնէ:»

Լմնանուէր Քանը որ Տէմարդէ ետք հիմնապէս հաստատած է թէ Բառոյագիտութիւնը բնաւ ամենեւին կապակցութիւն չունի լրօնի հետ, սա՛ գեղեցիկ տարազը (formule) գործածած է. «Այնպէ՛ս գործէ աշխարհի մէջ որ գործողութեան առածը (maxime) կարենայ տիեզերական օրենսդրութեան մ'սկզբունք դառնալ:»

Թէպէտ մանկավարժական աշխարհի մէջ՝ ինչպէս իրաւամբ դիտած է Հինդլեանի ձեռնհաս գնահատականը, տակաւին անյոյժ հարց մ'է թէ բառոյականի մասնաւոր եւ սիրելաբիլ ուսուցում մ'իրական պէ՞տք մ'է թէ ոչ, այլ սակայն ձեր «Արդի բառոյագիտութիւնը» այժմ անցուդարձ հայ անհատ մը եւ մանաւանդ դաստիարակ մը վարկեան մ'իսկ չպիտի վարանի ընդունիլ եւ վիայել թէ ինչի գիտակցութեամբ եւ ամեն կարելի խնամքով պատրաստուած գեղեցիկ դասագիրք մը՝ ինչպէս է ձերինը՝ իր անուրանալի օգուտներն պիտի ունենայ «պարտականութեանց գիտութեան մէջ» յառաջդիմութեան հայ մանկութիւնը:

Եւ ասուգիր բանի բանի գեղեցիկ յատկութիւններ յանձնարարելի կ'ընեն այն պատուական գործը՝ զոր հայ դաստիարակին ձեռքին մէջ կը դնէք՝ ծանօթ մանկավարժի մը թելադրութեամբ, ձեզ առաջնորդ ունենալով ներհուն բառոյագէտ մը՝ Ժիլ Բայեօ մեկ խոս շահեկան երկը: Հայերեն մատուռ ոճ մը, գեղեցիկ տպագրութիւն, ճոխ մբերք մը բառոյագիտական նպատակի օգտակարապէս ծառայող պիտանի գիտելիքներու՝ հայ ընտիր գրիչներէ քաղուած, եւ այդ ընթերցումներուն հետեւող Գեղեցիկ Մտքեր, ու միշտ մեծ ոգեկոչ գովելի վախճանին ծառայող բազմաթիւ գեղեցիկ պատկերներ՝ որ աւելի պայծառութիւն ու կենդանութիւն կու տան ձեր արդեն պայծառ ու խոս կենդանի գործին: Եւ այս ամենեն աւելի ու գե-

ռազմագործ՝ այն ճշմարիտ Հայու վառ ոգին՝ որ կը ցոլայ ձեր երկի գրեթէ ամեն մեկ էջին մէջ: Մասնաւորապէս գնահատելի են բնագրին մէջ կատարուած կարեւոր յաւելումներն, ինչպէս նաեւ յատկանշականները՝ զոր ըրած էք՝ գործն աւելի պատշաճապէս ներկայացնելու համար հայ ընթերցասիրաց: Այս ամենը կը ցուցնէ, ազնիւ զգացումի, թէ պարզ թարգմանիչէ աւելի բան մ'էք դուք, կարելի է ըսել՝ անձնական հեղինակութիւն մ'այնպիսի երկի մը մէջ՝ որու հայացուցած էք թէ պարունակութիւնն ու թէ ոճն իսկ ոգին:

Կը մնայ ինձ. ազնիւ տիկին, մաղթել ամեն յաջողութիւն ձեր «Արդի քարոյագիտութիւնը» պատուական գործին, որպէս զի ազգին կողմէ գտնէ ա՛յն չատ ընդունելութիւնը՝ որու արժանի է, մաղթել ամեն յաջողութիւն նա՛եւ այն երկասիրութիւններուն՝ որ էք ձեր արդիւնաւոր գրչին պտուղ՝ մատուցի տակ կը գտնուին, ինչպէս կ'աւետէ մեզ ձեր նորատիպ երկի կողմը:

Ընդունեցէք եւպղի:

Տիրան Չուկասզեան

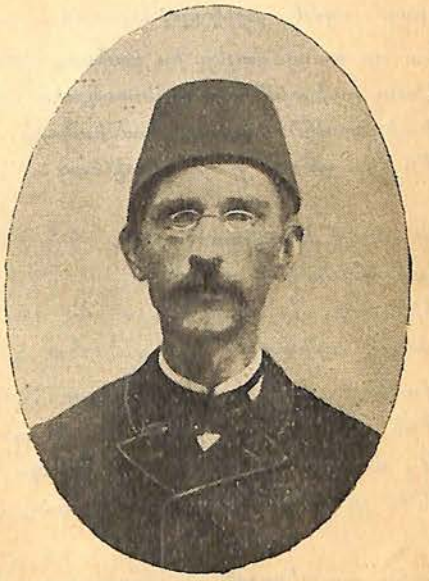
ՇԻՐՎԱՆԶԱՏԵ

Պալենց գրատունը այս անունով ստուար հատոր մը հրատարակ հանած է, որուն մէջ ժամադիր եղած են բոլոր հայ յայտնի գրագէտներ՝ իրենց գնահատական գեղեցիկ յօդուածներով պանծացնելով մեծանուն հայ բաներազիր ՇԻՐՎԱՆԶԱՏԷՆ՝ իր ընտիր երկերուն նեց: Օ. Արզումանի մասուր տպագրութեամբ սոյն գրական հատաճոռն կարդացողներ անգամ մըն ալ առիթը պիտի ունենան լիուլի ճանչնալու Շիրվանզատեն իր գրչի անզուգական գործունէութեանը մէջ, վայելելով գրական այլազան ուսումնասիրութիւններու հրապոյրը: Գին 15 ղրուշ:

ՏՐՄՈՒԱՀԱՐ

Ժամեր կ'անցնին, օրեր կ'անցնին,
Նոր նոր դէպքեր դէռ կը հասնին.
Ոմանք յաց, կոծ, ցաւ ունին չատ,
Ոմանք խինդ, կայք, բերկրանք առատ:
Աշխարհ արդեն եղած օրեն
Փոխոխ ունի կարգ եւ օրեն.
Ոչինչ 'ի նմա մխօրինակ.
Ան, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

† Սահակ Խանճեան

Գարուն կու գայ, խոտեր կը ծլին,
Ծաղկունք եւ ծառք փթթին, կ'ածին,
Կու գայ ձմեռ, մերկ են համակ,
Կարծես դարձեր են աւերակ:
Պահ մը երկինք պայծառ ժպտի,
Պահ մ'ալ խոժոռ ամպեր վիթ
Հանեն մրրիկ, փայլակ, կայծակ.
Ան, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Մթապատ լռիւեան է ծով,
Կ'երթան կոչ գան նաւեր անխոով.
Եւ մերթ յոչգուած, կատղած է նա
Շատեր իր կրից զոհ են ան՛ա:

Յաւէտ գետեր պարպատուերին
Տան շրչակայ կոչտ հողերուն.
Պահ մ'ալ գանուիք դարձեալեն ծովակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Չի՞ որ մարդիկ ալ բանականք
Չ'ուզին որոշ կարգ եւ սահման.
Երկիւ փարթամ, այսօր բշուառ,
Հերուան կարողն այժմ ապիկար:

Նա որ առաջ վայելր իր բախտ,
Հիմա բախտին է շնորհապարտ.
Փոխոխումներ արագ, խառնուակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Մահուան ժամիդ կը խլէ յանկարծ
Զայն որ կեանքին հետ չէ առած,
Մ'չ ծերդ ուզին չարի, ո՛չ տղոյդ.
Սահիքն ալ են մի՛ օրինակ:

Սանդուխ մի է կարծես աշխարհ,
Մին կ'եղնէ վեր, մին կ'իջնէ վար.
Ո՛չ մնծին կայ, ո՛չ փոքրին կարգ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Ո՞ւր հին ազգեր քաշակորով,
Ո՞ւր եւ անոնց խշտանք յորով,
Ո՞ւր անոնց բազ, ինչք ոչ մնական,
Փառք ոչ պերձանք արքայական:

Անուն, հանգուստ, վարկ ոչ պատիւ
Կը վայլէին անոնք անիւիւ.
Ո՞ւր այժմ անոնց հետքն, յիշատակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Կամք կ'ուզենանք շատ բաներու,
Բայց պարագայք չեն ձեռնտու.
Զր պատկառիր մեր կըպատակ,
Ինչ ալ գլտնուի մեր կամքին տակ:

Ցերեկ՝ խորհուրդ ուզենք պէս պէս,
Գիշեր՝ երազք կը խաբեն մեզ.
Մեր չանք՝ կոչ տան արդիւնք ներհակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Ես իմ կարծեաց եմ չերտ պաշտպան,
Դուն քո կամքիդ կոչ տաս իրաւ.
Եւ ո՛չ մինդ արդիւնք ստեպղ
Կ'ըլլայ օգտակար հանրութեան:

Երբեմն բախտն է քեզ պատձառ,
Մերթ դիպուածներ ամենատպառ
Մեր կրած վնասց, ցաւոց հետեւակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Մեկ վայրկեանին միւսն չը կայ մեզ
Վստահութիւն, յոյս մ'իսկապէս
Թէ կեանքին է մեր բաժին թէ մահ,
Կամ մեր գործին վրնաս թէ շահ:

Կեանքն ուրիշ մահ. մահուան հետին
Կեանք կայ կ'ըսեն մեծ եւ անգին.
Մին միւսին միշտ հակառակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Կարգ ոչ կանոն ամէն դասուց,
Դիրք ոչ վիճակ ամէն մարդոց
Ի սկզբանէ եւ կամ ետքին
Որոշուած է վայելչօրէն:

Բայց ո՞վ կ'ըսէ իմս ինծի բաւ,
Քուկդ ալ քեզի բո՛ղ չըլլայ ցաւ.
Վէճ ոչ պայքար կը մղենք դարմանակ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս վիճակ:

Կը պահանջենք մեր իրաւունք,
Պարտք մ'ալ ունինք, զայն ո՞ւր թողունք.
Մեկը միւսին հետ զուգընթաց
Չի՞ որ օրենքն է հաստատած:

Կարօտ՝ չունի, եւ դժգոհ է.
Կարողն՝ ունի, ինչո՞ւ գոհ չէ.
Երկոքին իղձ տարբեր ներծուկ.
Ա՜հ, չը գիտեմ ինչ այս միձակ:

*

Զը կայ ոտքեմն այս կեանքին մէջ
Երչանկոջին կամ ցաւոց վերջ.
Ինչո՞ւ բան մը խնդրենք հոն՝ ուր
Մեր չանք վաստակ կ'երթայ չի զուր:

Ըլանք հնգամ արտաւ բարի,
Օգնենք եղբօր բարքով արի,
Միմեանց փառքին արտասց ցանկանք.
Այս է ահա միտեմ միձակ:

[Իր հին ձեռագիրներեն]

ԱՌՋԵՒԻ ԲԱՌԱՐԱՆ

ՓՐԱՆՍԱՑԵԱԿ - ՀԱՅ - ԱՇԽԱՐՀԻԿ

Իզմիրցի բազմարդիւն գրագէտ եւ բարգմանիչ Մեսրոպ Նուպարեանի հեղինակութիւնը եղող սոյն բառգիրքը վերջերս հրատարակեած է Պաղեզց եւ Պաղտատչեան գրատանց կողմէ մասնաւոր զուտ, ոճեր, յատկաբանութիւններ, նորաբանութիւններ եւ պատմական անուններու կարեւոր ցուցակ մը: Այս բառգիրքը կ'արժէ որ գտնուի ամեն պրոցականի ձեռք, իբր գործնական առաջնորդ փրանսերէն լեզուի ուսուցման: Գին 25 դրուշ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԱՑ ՀԱՅԵՐԶԱՆԱՑ

ԴԳՐՈՑԱԿԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

1879 ին եր որ Թալասի դպրոցին տնօրէնութեան շրջանակէն ներս Հայաստանեայց Հայերզանց դպրոցական յիշատակներ հրատարակելու միտքը ծագեցաւ, երբ ելած էր իր լեզուական հմայք, անոնց ներքին ոգին, իմաստը եւ գեղեցիկ ոճը:

Ուրախալի երեւոյթ, նոյնիսկ ներկայ ժամանակներուն մէջ հայ գրականութեան համար նոր գործերու հրատարակութեան մասին խօսելու — (յետոյ ելլենք) — երբեմն անյոյս, որոնց դէմ դրած ներկայ հոլովոյթին, Օրիորդ Տէրէնի դպրոցն էին՝ որ յաջողեցաւ իւրացնել հայ գրականութեան թարգմանչացին:

† Թավմաս Թէրզեան
երիտասարդ

Այս ազդեցիկ օրացոյցը, դասագիրքը երկրորդական եւ բերան ուսոյցի, հնութիւնները, ազգային ծէսերու եւ երգերու ներկայացուցիչ եղած է Պաղեզց եւ Պաղտատչեան գրատանց կողմէ, որ ինչպէս ընթերցողները գիտեն, հին եւ նոր գրականութեան, մեր ազգային կեանքին մասին ամենէն հարուստ գրադարանն է:

Վերնագրի երեսին մէջ, խոտոր գծով ներքեւ գնուած է, որ գրականութեան համար կ'ուզուին գործածել, կանոնները ինչպէս նաեւ բոլոր հնութիւնները, բացատրութիւնները անհրամարհելի ոճով, երբեմն ընդարձակ ծանօթութիւններ, որոնցմէ հետ խօսելով տարբեր գիրքերու, ընտրած ընտրելագոյնները, ինչպէս նաեւ ընտանեկան կեանքին մասին, վերջապէս, որ իւ հոլովոյթ գործածել ենք եւ խօսքին լրացնելու համար, հրատարակութեան մասին ազգային ընտրելի

հանդարտութիւնը, սալաքիր լուծանելը, տալտալուիլ վարմանէը և, մանաւանդ, ֆոպլիերեն յարմալ և սալիլ սովորութիւնը՝ գրեթէ եղան մեզի անհնար։

Պատմելէ ետք ընկերներս, բնական բերմամբ, սկսինք խնդալ այս տարօրինակ սալին, Գեր- կը չկրնամ հարցնեմ արդեօք quelque բառերուն վերաբերեալ խնդիրը և, tout և quelque բառերուն վերաբերեալ խնդիրը, syntaxeի բացին երթալու գիտնալ մասին։ Հարցմանդ սա պատասխանէ ենթադրեցաւ։ Մեր գասատուն ֆպտուն էր. վճռական արդիւնքը հասած էր։ — « Merci, Monsieur; vous pouvez vous rasseoir ! » — ըսած էնդիւզ և, գասարկուլ սասկոչ Մօսիօ Գոնքինի, իրմէ ընդհատուելուն մը ըսաւ։ Յալդարաբար, գասալիցներս իրարու նայեցան, նայեցան, ծիծաղեցան, անցաւ այդ էրեցին։ Գասարանին պատին անվրդով էր։

Բանի մը վայրկեան գասաւ, սրտի փլոյին, Մխսալ եֆենտի, ձեռքը ներքին գրպանին տարաւ.

— « Ալ ձեռ°։ Թերզիան եֆենտի » — հարցուց, մեզի լսելու տեսնելու բոլոյնչան։

Ո՞րքան, ինչո՞ւ Թերզի՞ան էր ան, զոր գնդակ չկրնար ճանչնար, և սրտի զգացումով հայ սասկոչի մը գեր հանդիպած չկրնար, և որ սանկ ընդհանուր ատելութեան և այնպէս հաճելի արտասասութեան, Այդ բնաւորութիւնն ալեւոր, սրբութեան զգուշացած յոճախ պնդանքը Թուիս Թերզիան եֆենտին Օրֆուսեօյի մէջ սր էլեսարբար հայերէն լեզուի սասկոչ էր Ս. Հրեշտակաց ազգին էրգասարանին մէջ, Ինամալուհիները իր գալիքին չինած և ինչ, էր անհնազանդ եայնայնին անուն իր վերագրեր։ Մասուր և ճալեսար հանդարտութիւն հանուած, ընդհանուր բեղեզածութիւն մը իր վրան սր, իրեք, նման էր ալեսրհայրի բջջային դերութիւններէ բալորվին անլարուած մարդու մը, պարբեսալեսութեան մը օր սրանգերներուն մէջեն խոսած իր երեսի նայէ մը՝ որ էրեսն հետ իր գալար, գօրէնայն մաշ, լեզուին երեսի ըլլալու, յոճախ իր սահեր ես իր գալիարար։ Ալ սէ, սայն, գեղ չեր պնդներ, մանաւանդ լսածեր վարձած էին ըսելու. — « Ա՛յօր, գասընկալ, Թերզիան եֆենտի սմպերան մէջ լ՚ապրի իր » Ինգամ էրեսս, լսարճախս, ըրնչիս մը cancanier, սէ լարալիսմբ իմ վրեժխնդրութեանս, այլ պարզապես սահելով, սասկոչ ծանրանալու, էրբ գերազ մը, ընկերային ճոպան գերազերուն գեր։ Հեսսս էր իմասալեր ս՚ելալէ, բայց էէլեսէսէյէ գեր սպրեցաւ, բարեհոգի հանգամանքով։

— Ի՞նչդես ես, Թերզիան եֆենտի։

— Ո՛հ, գ՛ հարցնես, վարձապետի մը գեր . . . ։

Այս սրճեսէ չեր սր հանձնս ելալը էր նէրսին գալիքի լսհերսան, բալորվին պարելալ սս գասասանալր ֆորձանութեամբ մը։ Իր յօրինած մանր մասնր ֆերեսերը, իմ Առուեսսից եւ գիտութեանց հանդէսը՝ սրսան վրայ վերջերս սայնէս լսար խնդացին, սասելի նկատմամբ սանձին լսհը՝ տան երկանութեանը իմ սրսասուր։ Ցառասքի հրատարակութիւնը, ի նպատ խնամալու տիկնոջ, անդադար եղաս էրեսի։ Ցվհաննես Սաֆէզ — (յետոյ էալը) — խիստ գէղացիութիւններ ըլլած էր էրեսի՝ այդ անձին ֆորձին վրայ։ — « Ի՞նչ ընեմ, գիլիններըս իսխանչան սր էրեսիս համար ֆէթէ մը չինեմ, վերջայ վերթնել. . . . » — « Ինչ պարզ՞ապ . . . » պատասխանած էր Ցվհաննես Սաֆէզ՝ սր, էր ինգին, եղած է իսկապ նշանաւոր

մը և գեղացւոյ տերութիւն մը՝ էր պարզապէս ֆանգրուն։ Շուշանկալութեան գերագոյութեամբ յօրինած ֆորձերուն մէջ. Թերզիանի Մատամարզութիւնը եղած է էնպէս նկատուած գէպ մը հայ լեզուին սասկոչման համար, և էրմակ գարձեալ մը բացատրութեան նպատակ գրութեան ձեռքի մէջ, Այդ, այս կերպ է սր համոզած է սինքն, վասն զի չորեքսարեր նմանցներ լսարձակ կերպով կեղծիք գործ, գարբեր ձեսով և մասնագէտ Թերզիանի սկզբունքի ներքին գործ։ Այդ գասալիքէն մը Լեսոս անգրանիկ սրգուհի՝ որ մանկութենէն ըլլած էր և սրբոյ սասկոչ ըլլալ սր համոզած էր էրեսի վրան, էրբ այլես էրեսն սեղմարզութեանը համբերնէ գասարկելու, Աւետարէօճի գասալիքը հայերէն գասարանութեան

Գրիգոր Մալխաս

ֆ, էրբեմն, Գասընկալ մը և այս բարձրանութիւնը, Թէ ինչ սասկոչներ ֆորձել էր Թերզիան իր էրեսին, իր գասալիքներ և ինչ սալերլիսան նշանութեամբ էրեսի, գեր էր հիսեր, գերագ և սալի սալով հասկնալը և ըմբռնելու էրեսի բարի սահմանութեամբ ֆեղեցկութեան։

Անցեալ երբ, բարձրագոյն գեղ 40 է լեռ անգիլ սրանաւորներ Թերզիան, երկար գերագոյն գեղ իմ չեսասալս օրինակ, 1880ին, ըստ յանձնեցի գեղանի՝ ի հրատարակութեան բարեկամս Պ. Մեհրաճան Պարսկահայ, Քանի մը ֆեղեցկի նկարներ էան հան, սալոց գեղ սրանաւոր մը՝ սալլեսած սա Պալեան Ցուցակ գեղ, սրուն տան գարերմը եղած էր սա, գիլիններըս, վերնագրելէն ետք էր սա, Ալեակրեօնի գասալիքը ես 1901ի սգոստոսին յանդգնեցայ օրինակ նմանութիւն գեղանի մը, Քիչ Լօգիէ ընդարձան յանդգնեցայ օրինակ նմանութիւն գեղանի մը, Ալեակրեօնի գասալիքը

Բրչ՝ութ քաղաք, Պուրճ մը մարտ եր, որ քանդուելու վրայ էր, իր անվանական պարիսպներուն, որոնք պէտք չունէին ալ պատերի մը խոչընդոտելու թերզիներուն առաջին երդը եր անդադար վերանորոգել. անհրաժեշտ վերցնելով իր հանրային ու հասարակական ֆեղիյներուն. նոր բարի լուրջ հեղինակները՝ որ իրենց ալիսաստանները արտադրած են քաղաքին ընկերային ընթացքը.

Թերզիան մեծ եր իր բարեկամներուն մեջ մանաւանդ հին ֆրեներ մարդ, և յայտնի էր պատճառը՝ երկրին չունեցած վճռութիւն, ընկերային կազմակերպութեան. հրդեհ էսկադրիլ անվտանգութիւնը հետզհետէ. Մոռալ և նոթալ իր մարդկային եղած եր անհատական և հաղորդական. նոյնիսկ այնպիսի էրկրներու՝ ինչպէս հայ բանաստեղծի և ֆրոֆեսոր, վերջ ընկեր կոչուելու ցաւագնելու էր ծեծերուն, թաւթ ալիւերներուն էրմէ հետզհետէ եկն և էրկու իր ծառ Վալերիա-Սեբաստ և Միլէնեկ վրդովմունքը. Հետաքրքիր, տարին վերջ գնացած կալանքները, անվտանգութիւնը լեցուն մրնալորտ մը ազգած փոլնէը, սէրելի ֆալֆերները հալածելու ֆրեներուն անհրաժեշտութիւնը և, իրենց, ներքին անհ ոգեր, քաղաքացի մարդուն անզգայութիւնը, պատերազմի գոհանալու հանգստութիւնը յուշակոչ ձայն և ուրիշ գրութիւնը վերջ վախճանը քանի էնդէր եր ալ հու, կարծեմ որ երկու տարի առաջ վարչապետ՝

Բերա, 2 Ապր. 1911

Ա.ԺԵՆԻԱԼի
ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

ՄԿՐՏԻՉ
ՓԱՐՍԱՂԱԼԵԱՆ

ՀՈՅԵԼԻՍ

Սենեակիս պատին փակած, ոսկեզօծ ափերով, ողորկ, անգոյն ու մեռած յատակ, բաներկամ մըն ես դուն ինծի, անանկ բաներկամ մը՝ որուն հետ մտերմութիւնս ոչ մէկ բիծ ունի վերապահութիւն, բաներկամ մը՝ որուն առջեւ, որ եւ է վիճակի մէջ, պարզօրէն ցուցադրուելէ չեմ խորշիր երբեք.

Ննջասենեակիս առանձնութեանը մէջ, երբ դէմ առ դէմ ենք քեզի հետ, կը տեսնես զիս, կը տեսնես դէմքս ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս որ եմ իրապէս, Այդ դրան սեմէն ներս կը մերկանամ բոլոր սեթեւեթներէ՝ որոնք յատուկ են

ՏԷր եւ Տիկ. ՓԱՅԼԱԿ

(ԺԱԶ ԱԱՅԱՊԱԼԵԱՆ)

Դրագէտ ամոլը

«ընկերային» ըսուած կեանքին, կեղծ ժպիտները կը ջնջուին եւ կեղծ լրջութիւնները կը հալին, ու դուն կը տեսնես զիս բոլոր խաբուսիկ ծամածռութիւններէ զերծ, անդիմակ.

Ո՛վ քեզի չափ տեղեակ կրնայ եղած ըլլալ իմ իրական վիճակներուս ու տրամադրութիւններուս.

Ժպիտներուս ամէնէն տխուրէն՝ մինչեւ ամէնէն ծիծաղկոտը, քրքիջներուս ամէնէն ալկոհոլէն՝ մինչեւ ամէնէն հնչուն. Ծամածռութիւններուս էդն մե-

լանուշէն՝ մինչեւ ամէնէն վայրագը, զայրոյթներուս է՛ն թեթեւէն՝ մինչեւ ամէնէն կատարին, տենչանքներուս է՛ն հաճեստէն՝ մինչեւ ամէնէն անխոստովանելին — սովորականէն՝ մինչեւ մարդկայինը — ամէնքն ալ ցուցադրուած են քու առջեւդ։

Կեանքս, իր ընթացքը բոլորած պահուն, շարունակ ցոլացած է քու մէջդ։

Դեռ պզտիկ, դեռ անգիտակից տղայ, մօրս գրկին մէջ, այբերս խոշոր խոշոր բացած եմ քու դէմդ, ինքզինքիս նայելով՝ առանց հասկնալու թէ «ի՞նչ եմ» եւ «ինչո՞ւ համար . . .»։

Ցեղոյ, խաղալիկներս բերած եմ ցոյց տալ քեզի ու ժպտիլ դիմացդ, վայրկեան մը՝ ինքզինքիս հետ անոնց միւն ալ կրկնապատկուած տեսնելով գոգդ։ Բերած եմ դիմացդ վճիռ կռիւները պզտիկ արցունքներուս՝ որոնք պատրաստ էին հոսելու, զոհացած դպլը մը անուշին համար։

Բերած եմ հոն դպրոցականի պզտիկ մտահոգութիւնները՝ շահուած բարեհոգի մը համար, ու պզտիկ ալ արհեղութիւնները՝ բռնի մը համար որ յիշողութենէս խոյս կու տար կամ մուսաբանական խնդիրի մը համար, որ յաջորդ օրէն իր գաղտնիքը կը պահէր ինծի։ Եւ դուն արձագանգը եղած ես բոլոր այդ պզտիկ բաներուն՝ որոնք վիճախառն համեմատութիւններ կ՛առնէին իմ այն ատենուան «ես»իս համար։

Եսը, իւէալներով գինով պատանի, հաւատով արբ.իւ բարեպաշտ, նայուածքիս խորէն յարիշտակութիւններու փափկութիւն շոյը ծաթեցուցած եմ վրադ։

Այբերս, սիրոյ Թախիծէն պղտ.ած՝ իրենց գոյնը, եւ շրթունքս հեշտանքի ծարաւէն կծկուած՝ իրենց ժպտութիւնը ցուցադրած են դիմացդ։

Ցերեկուան յոգ յոյսին դէմ ամբապէս փակուած փեղկերուն եւին, գգուշաւոր մատներով գոցուած վարագոյրներու գոյացուցած խորհրդաւոր ու ստուերոտ մթնոլորտին մէջ, եւ կամ վարդագոյն կանթեղի մը ամօթխած պլպլանքին տակ, դուն քու անկիւնդ գաղտագողի դիտած ես ամէնէն նուրբ համբոյրներուս եւ ամէնէն խոլ հեշտանքներուս մէջերիմ պահերը։

Ինքնավստահ տուտաքանոզի հպարտութիւնով եկած յախոռացած եմ քեզի, թէ ինծի համար գաղտնիք չունի կեանքի կնճիռը, եւ թէ մահը կը պարզէ ինքնին կեանքին գոյութեան իրաւունքը։

Ապրելի եսը, փշրուած հպարտութեանս ամօթով, դիմացդ եկած եմ նորէն, սկեպտիկի տարտամ նայուածքներ մերճենալով գոգդ ու խոստովանելով թէ չեմ գիտեր՝ բոլոր գոյութիւններու գոյութեան իրաւունքին պատճառը, — յիշեցնելով քեզի պատկերը ճիշդ առջի տղայութեանս անգիտակից օրերուն՝ երբ մայրիկիս գիրկը, ինքզինքիս կը նայէր, առանց հասկնալու թէ «ի՞նչ եմ եւ ինչո՞ւ համար . . .»։

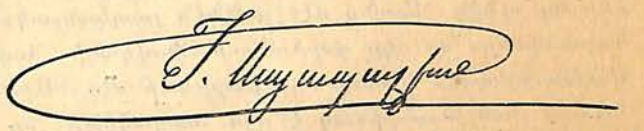
Ամբողջ կեանքս, անոր բոլոր մանրամասնութիւնները, բոլորը, բոլո՛րը դիտած ես դուն, եւ օր մըն ալ, չեմ գիտեր ե՛րբ՝ բայց ապահով, իր սեփական ու ներքին ոյժերովը դիմացէդ անցնող մարմինս ուրիշներ պիտի անցընեն առջեւէդ, ու դուն, միեւնոյն անտարբերութեամբ, գամուած տեղէդ վերջին անգամ պիտի տեսնես զայն, Հաւատացած ատով պիտի ամբողջանայ։

Ո՛հ, ինչ հրաշալի հաւատքածոյ պիտի բլլար իրաւ, եթէ դուն զգայիր,

եթէ դուն գիտնայիր պահել խորքիդ մէջ բոլոր պատկերները որոնք ցոլացած են մէջդ։ Ամբողջ կեանքս, ամբողջ անցեալը, անոր է՛ն պզտիկ փուլերն անգամ նկարուած պիտի բլլային հոն կենդանի գոյներով, այնպէս ինչպէս ապրած եմ։ Բոլոր անվերադարձ օրերուն վերապրումը, բոլոր զգայնութիւններուն, այլազանութիւններուն եւ հակադրութիւններուն ճշգրիտ, անխարդախ յուշարանը, եթէ գիտնայիր պահել, եթէ գիտնայիր յիշել . . .։

Ո՛չ սակայն, ո՛չ, ամէն բան կը մոռնաս — անոր համար ա՛յնքան վճիռ ես դուն, անոր համար ժամանակը խորշում չի շիներ մակերեսիդ վրայ։ Երբ դիմացդ եմ, ինչ տարաղութեան մէջ ալ ըլլամ, կատարեալ նոյնութեամբ կը պատկերացնես զիս, ինծի հետ կը նոյնանաս, ինծի հետ կ՛ապրիս պիտի ըսեմ բայց վայրկեան մը, վայրկեան մը՝ միայն, եւ յետոյ, երբ ես կը քաշուիմ, ոչի՛նչ, ոչի՛նչ, նորէն ողորկ ես, նորէն անպոյն ես, նորէն մնացած ես ճիշդ առջի պէս, ոսկեզօծ ափերուդ շրջանակին մէջ, անվրդով ու անխմաս, կը նմանիս սիրել գիտցող, յեղյեղուկ, լկտի կիներուն՝ որոնց ափքերուն մէջ գիտենք վայելողներուն դէմքերը յաջորդաբար կ՛արտացոլան, բայց ո՛չ մէկը, հետք մը կը ձգէ։

Բերա, 1911 Յունիս

ՉՄՈՌՈՒԱԾ ՊԱՏՃԱՌ

ՋԱՐԴԱՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆԸ հետեւեալ գեղեցիկ վէպերն աշխարհի ամէն կողմը կը դրկէ առանց բաժակ ծախս պահանջելու։

Վ. Հիւկօ. — Թշուառներ 60 դրուշ. Ինն տուներէք 20 դրուշ։
Է. Զօլա. — Արգասաւորութիւն 15 դրշ. Հազար և մէկ գիշերներ 36 դրշ.։
Ս. Բիւրաս. — Դէպի ելտզ 6 դրուշ. Դիակապատները 6 դրուշ։
Ա. Շիատաճեան. — Աքսորականը 8 դրուշ. Անդրանիկ 2½ դրուշ։
Գասիմ. — Խորհրդաւոր աղջիկը 10 դրուշ. Կարապետ 16 դրուշ։
Թոլստոյ. — Խաղաղութիւն և պատերազմ, հատորը 5 դրուշ։
Լօժէն Սիւ. — Թափառական հրեայ, հատորը 10 դրուշ։
Տէր Մարգսեց. — Շահէն ի Սիպեր պատմ. վէպ 10 դրուշ։
Մ. Սէմէրճեան. — Զէյթունի պատմութիւնը, լաւագոյժ 20 դրուշ։
Վ. Պ. Զարդարեան. — Յիշատակարան հայ երեւելիներու, հատորը 30 դրուշ։

ԳՐԱՏՈՒՆԻՍ ԶՐԻ

Հասցէ. — Վ. եւ Պ. Զարդարեան Եղբ. և Պօլիս, Զամմաֆճըլար, Թիւ 24 — 26։

ՀԱՐՑԱԿԱՆԻ ՁԱՅՆԵՐԸ

ԵՒ ՉԻՆԱՐԷՆ ՄԱՆԻԿ ՄԸ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՄԷՋ

Հարցականը՝ ինչպէս գիտենք, նոր եւրոպական լեզուներու մէջ կը կազմուի զերանուն ենթական չբլլալով. այսպէս է ֆրանսերէնի, գերմաներէնի, անգլերէնի մէջ եւն.: Հայերէնի մէջ հարցումը սովորաբար կը կատարուի ածելի հատարակ ձեւով, այն է պարզապէս հարցական վանկին չեշտը բարձրացնելով եւ իսկոյն իջնելով (տա՞ր, ըե՞ր): Այսպէս էր նաեւ գրաբարի եւ ուրիշ հին լեզուներու մէջ:

Սակայն մեր բարբառները մի քանի ուրիշ հարցական ձեւեր ալ ունին: Անոնց մէջ ամէնէն յատկանշականն է երդովական հարցականը, որ կը գործածուի Կովկասի հայ բարբառներուն, մասնաւորապէս Ղարաբաղի բարբառի մէջ: Անվարժ ականջի մը համար չատ տարօրինակ է այս հարցականը, որ հարցական ըլլալէ ածելի զարմացականի նման բան մ'է: Հարցականի այս ձեւը կը կազմուի հետեւեալ եղանակով. բառին վերջընթեր վանկը զօրաւոր չեշտ մը կ'առնէ. յաջորդ վանկին մէջ ձայնը յանկարծ վար կ'իջնէ եւ հինգ յաջորդական խազերէ անցնելով՝ կը կանդնի վեց աստիճան բարձր ձայնի վրայ: Այս վեց յաջորդական խազերու տեւողութիւնը կրնայ կարճ ըլլալ, բայց սովորաբար չատ երկար է. կան այնպիսի խօսողներ՝ որոնք մինչեւ անդամ չափազանց կ'երկարեն զայն՝ ծիծաղելի ըլլալու չափ:

Ենթադրելով թէ խօսողին առաջին եւ հիմնական ձայնաստիճանը բլլայ do [1], անտարակոյս թէ ի՛նչ պատկեր կը ներկայացնէ երգովական հարցականը:

mi do re mi fa sol la

Հարցականի այս ձեւը Կովկասէն դուրս գտնուած ուրիշ բարբառներու մէջ տեսած չեմ. կայ սակայն Ատրպատականի եւ Կովկասի Թուրքերուն մէջ եւ կը կարծեմ որ անոնցմէ պարզ փոխառութիւն մը ըլլայ:

Հարցականի երկու ուրիշ ձեւեր ալ կան, որոնք կը կազմուին ընէ եւ դ մասնիկներով. առաջինը գործածական է Համշէնի բարբառին մէջ, երկրորդը Եւդոկիայէն սկսեալ դէպ ի Սրեւմուտք՝

մինչեւ Պոլիս եւ Ռոտոսթօ: Երկու մասնիկներն ալ կը դրուին հարցական բառէն յետոյ, իսկ հարցական բառը կ'առնէ բարձր չեշտ: Թէ մասնիկը կրնայ զանազան դիրքեր առնել. օր. չէ՞ն ընէ գալ, գալ չէ՞ն, չէ՞ն գալ ընէ հատասարապէս կը նշանակեն «գալու չէ՞ն»: Ասոր չափ աղատութիւն չունի դ մասնիկը. կ'բսուի միայն գալ՞ե դ, բայց չի գործածուիր գալ՞ե դ ես ձեւը: Սակայն եթէ բայէն առաջ հարցական միջակ անուն կամ մակբայ կայ, ընէ կամ դ մասնիկները չեն գործածուիր. օր. տանէ՞ հոգէ ե՞, չըսուիր տանէ՞ հոգէ ե՞ դ, կամ Համշէնի բարբառով տանէ՞ հոգէ-յէ՞ (կարելի չէ ըսել տանէ՞ հոգէ-յէ՞ ընէ). նոյնպէս ընդո՞ր ըգէ՞—էնդ ըգէ՞, ո՞ր մըդը եկա՞—վո՞ր մըդը եկա՞վ, ո՛ր գալ չէիր, ո՛րը գալ չէիր, ո՛րէն ես ուզեցի կո՞ւտայը՝ «երբոր գալու չէիր, ինչո՞ւ խօսք տուիր»: Ընդհակառակը կ'բսուի ես՞ պօ՞ ընէ, ասկա՞ պօ՞ դ, ո՞ր ընէ, ո՞նդ դ, պո՞ւն գացիր ընէ, պո՞ւն դ գացիր եւայլն:

Համշէնի ընէ մասնիկը հայերէն ընէ չափակոյն է եւ կ'ենթադրէ խօսքի կրճատում, օրինակի համար չէ՞ն գալ ընէ հարցականը կ'արժէ իսկապէս չէ՞ն գալ ընէ կո՞ւտա, ո՞ր ընէ կ'արժէ ո՞ր ընէ տո՞ւտ, պո՞ւն գացիր ընէ կ'արժէ պո՞ւն գացիր ընէ կո՞ւտա՞ր, եւայլն: Այս բացատրութեան իրրեւ ապացոյց կը ծառայէ նաեւ այն հանգամանքը որ հարցական միջակ անուններու քով ընէ չի դրուիր, որովհետեւ կարելի չէ ըսել տանէ՞ հոգէ ե՞ ընէ տանէ հոգէ չէ՞, ո՞ր մըդը եկա՞ ընէ չեկա՞ եւայլն:

Մէ՝ որ Եւդոկիոյ բարբառին մէջ մը ձեւն ունի, փոխառնուած է Թուրքերէնէ: Յայտնի է որ Թուրքերէնը իր հարցականը կը չինէ դ կամ մը մասնիկով, առաջինը Թէ՞ եւ երկրորդը ծանր ձայնանիշ ունեցող բառերու հետ գործածուած. օր. ալո՞ր մը «ե՞ն» «կ'առնե՞ս», պէն դ «ո՞ւ, մի՞թէ ես»:

Թուրքերէնն այս մասնիկը բնիկ չէ, այլ բստ իս փոխառութիւն է չինարէնէ: Չինարէնը իր հարցականները կը չինէ mò մասնիկով, որ կը դնէ հարցական խօսքին բոլորովին վերջը. օր. ն

ԱՌԵՒՏՈՒՐ, ԸՐՉԱՄՆԵՐ ԵՒ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՀԻՆ ԲԱԳՐԱՏԱՒՈՒՆԻՆԵՐՈՒ ՕՐՈՎ

ԺԲ. և ԺԴ. դարերուն մէջ ծաղկող հռչակաւոր արաբ աշխարհագրագէտ Եաքութ կը յիշէ թէ առաջին Բագրատաւնիներու օրով Հայաստանի մէջ 18,000 մեծ ու պզտիկ քաղաքներ գոյութիւն ունէին։ Հայաստան իր աշխարհագրական դիրքով արեւելքի և արեւմուտքի, հիւսիսի և հարաւի ազգերուն ճամբուն վրայ գտնուելով, անոր բնակչութեան մանաւանդ քաղաքացի մասը պարտաւոր էր առեւտուրով զբաղելու. և եթէ Հայերը հին և նոր

Տէր. Ցակոբ Թօփճեան

դարերու մէջ իրենց դրացիներու և ետրոպացիներու նախանձը շարժած են այս անհակէտով, ամէնէն աւելի կը պարտին զայն իրենց աշխարհագրական դիրքին։ Հայաստանի միջազգային վաճառականութեան համար Բագրատաւնեաց օրով ունեցած նշանակութիւնը ըմբռնելու համար, բաւական է ակնարկ մը նետել Թ. և Ժ. դարերուն գոյութիւն ունեցող առեւտրական ճամբաներուն

կամ «պողոտա»ներուն վրայ որոնք արեւմուտքի և արեւելքի արդիւնաբերութեան կենսական երակները կը կազմէին։ Առեւտրական մեծ պողոտայ մը Տիարպէքիրէն կամ Ամիտէն կ'երկարէր Միյաֆարիքին և այս տեղէն Արծնի վրայով Պիթլիս։ Ուրիշ պողոտայ մը զոր Թովմա Արծրունի (Դ. 2,127. 23,237) և Յովհան կաթողիկոս (ԼԴ. 219) Հողմ կամ Հողսեր պողոտայ կ'անուանեն, կ'ուղղուէր Ոստան, Վան, Բերկրի։ Պիթլիսի պողոտան կ'երկարէր Տատուանի, Խլաթի, Ապահունիքի (Մանազկերտ) վրայով Քալիքալա և Տրապիզոն։ Ուրիշ ճամբայ մը Խլաթէն ձիւղաւորուելով կ'երթար Արճիշակի Բագրեւանդի վրայով Դուին կամ Բերկրիի վրայով մինչև Նոյ (Ատրպատական)։ Դուին մայրաքաղաքն առեւտրական յարաբերութեան ամէնէն կարեւոր մէկ կեդրոնը կը համարուէր, և, ինչպէս այսօրուան եւրոպական մայրաքաղաքները՝ հաղորդակցութեան ամէնէն եռուն կեդրոններէն մէկն էր։ Դուինէն ճամբայ մը չորս ճիւղաւորումներով կը տանէր դէպի հարաւ, Պաբախաթան Մարագա, Արտապիլ, Նոյ և Միյանտաւ։ Դուինէն ուրիշ պողոտայ մը կ'երկարէր դէպի հիւսիս՝ Թիֆլիս, դէպի Արեւելք՝ Էրզրում եւայլն։ Գրեթէ բոլոր ճամբաներուն վրայ իրարմէ 7 փարսախ (Պարսկ. բառ ֆրֆ, յուն. παρασαγγης =30 ստադիէզ կամ 3750 քայլ. տե'ս Layard, Niniveh und Babylon, էջ 48) հեռաւորութեամբ իջեւաններ կային։ Մէկ իջեւանէն մինչեւ յաջորդը՝ օրուան մը ճամբայ կը համարուէր։

Տրապիզոն քաղաքը Բիւզանդական տպրանքներու ամէնէն մեծ վաճառատեղին էր։ Մասուդի (Ժ. դարու նշանաւոր արաբ աշխարհագիր) կ'ըսէ թէ տարին քանի մը անգամ մեծ տօնավաճառներ տեղի կ'ունենային հոն և ո՛չ միայն Զերքէզներ, այլ և բազմաթիւ մահմետական, բիւզանդացի, հայ, վրացի եւայլն առեւտրականներ կը հաւաքուէին այս հռչակաւոր հրապարակին վրայ զանազան գնումներ և վաճառումներ ընելու համար (Բ. 3)։ Իսթաքրի (Ժ. դարու աշխարհագիր) եւ Իպն Հաւքալ (Իսթաքրիի գործին չարունակողը) կը յայտարարեն թէ բոլոր իսլամական երկիրներէն բազմաթիւ վաճառականներ կ'այցելէին այս տօնավաճառներն իրենց ապրանքը ծախելու եւ կամ բիւզանդական դիպակներ եւ մետաքսէ կտորներ եւ երփներանգ հիւսուածեղէններ գնելու համար։ Բիւզանդացիք առագին տուրք կ'առնէին այս տօնավաճառներուն եկած ապրանքէն (տե'ս Constantin Porphyr,

De adm. imp. էջ 207 չ. —Heyd, Geschichte des Levanthandels im Mittelmeer 1879, Ա. 92. Journ. of the Asiat. Soc. XIV. 2, էջ 526 եւայլն)։ *Կովկասեան ազգերու համար համեմատաբար սեպի փոքր, բայց այնու ամենայնիւ կարեւոր չահաստան մըն էր Աբոռանոց (տե՛ս* Wakhoucht. Descript. geogr. de la Géorgie, ed. Brosset, էջ 117 և Abou el Kassim, էջ 26)։ *Հայ առեւտրականները հոս կը հանդիպէին Վրացիներուն, Եգերացիներուն, Ափխազներուն եւ այլ կովկասեան ազգերու ներկայացուցիչներուն։ Ինչպէս Արտանուճ հիւսիս արեւմտեան, այնպէս ալ Պարտաւ ե. Պապ-իւլ-Ապվապ քաղաքները հիւսիս արեւելեան ազգերու համար մեծ չահաստաններ եւ առեւտրական կեդրոններ ու հրապարակներ էին։ Պարտաւի չուկան փարսախ մը երկարութիւն ունէր եւ կ'անուանուէր Կուրկիա, կամ սեպի ուղիղը՝ կիւրակէ կամ կիրակնօրեայ։ Ատրպատականի մէջ մեծ հրապարակներ էին Արտապիլ, Մարաղա, Ռայ եւայլն (Իսթաքրի, էջ 183. Իպն Հաւգալ, 241. Եաքութ, Գազվինի եւայլն)։ Աչոա Ա. չկրցաւ Բիւզանդացիներու հետ առեւտրական դաշնագիր մը կնքել. անոր յաջորդն ու որդին Մմբատ Ա. պսակուց հօր չանքերը լուան «Հայկազն» կայսեր հետ առեւտրական պայմանագրութեամբ մը։*

Բերա, 1911

Հրաչեայ Աճառեան

ԿԱՂԱՆԴ

«Ամէնուն Տարեցոյցը,, ներու 6 օրեղ ու ճոխ հատորներէն չեռոյ, (որոնմ ժամադրավայրը եղած են մեր լաւագոյն գրողներուն), ԹԻՒՊԻԿ իր անդրանիկ հրատարակութիւնն ունեցաւ վերջապէս, որուն անունն է «ԿԱՂԱՆԴ,,

ՓՐՕՒԱԾ ԷՋԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ՀԱՏՈՐԵՆ։

Ե. Արզումանի տպարանին կողմէ հրատարակուած սոյն գրական գեղեցիկ հատորը կը բովանդակէ իրական կեանքէ քաղուած երկվեցեակ մը ընտրելագոյն եւ սրտայոյզ նուագվէպերը հեղինակին, — բոլորն ալ «Ամանորի յատուկ», — ինչպէս եւ կաղանդի սիրուն հէքեաթներ եւ մանրագնին ուսումնասիրութիւն մը ՏԱՐԻՒՆ եւ ՏԱՐՆԳԼԽՈՒՆ վերայ։ Փոքրագիր գնել չպատահած։ ԳԻՄԵԼ Ե. ԱՐԶՈՒՄԱՆ էՖ.ին Գիւղ 6 դրուբ։

ԿԻՆ ԵՒ ԱԷՐ

Ը...ընէր կ'ըսէ թէ սերը ինձ կեանք է, ես՝ ...ծուխ էնդէր է գորշագոյն. սէրս է ուրիշ թէ ան տիրապետուղ գիշերմը ճ է էր գէշ, ըստ գրականութիւն է վերջնել էր գիշերայնութեան ես գիշերը, Ա-ելն ցնծալ կ'ուզէ ըսել թէ սերը գիշերային է ինձ, էր ինչէս, էր տիրապետութիւնը. տարբեր էրեն տարբեր գիշերայնէր ես գիշեր տեսնել թէ նէ էլ անգամ գիշեր երբեմն, գիշերայնութեան ես էրեներ բան... գիշեր կ'ուզեմ, գրավիչ հոգեպարզ է տարբ, գրավիչ ...վերջութիւնը կը բնագրական գիշերը մշակել ան տեսակ բարձրագոյն գիշերայնութիւններ էր տեղ բան գիշերայնութիւն, Ընդ էլեր թէ հնարամտութիւններ գեղ ...ն՝ ես, ան ալ ան գիշեր ...ն մը սերը սեփականելու, էր...ելու, պահպանելու համար կ'ը գործ մշակ ես կ'ը. սերել ...ինչ ձայնն, գէր տեղ ես Ա...էր ...էլ ընելէ կ'ը, գիշեր էրբեմն կ'ը սերը ...ն ես ինչ գիշեր սերը էրեն բան մշակ, գործնական ...ելու համար ան գիշեր ես գիշեր ...ելու բան մշակ, Այդ բանէն համար կը գիտեն նորնչութիւնց վճռատութիւնները. ունէց է որ գործ գիշեր էն գործեր չեն, գործեր երեսնէն մշ գիշ էրեն նպատակն չեր ելու, Ապեր, ան էլ գիշեր մ'ե վերջգիշեր, որ ինչ երեք ալ պահովել էեր երկրչելու ընդհատութիւն մշ։

Ինչ նէ էր բանալուղ գործն գիշ ծամանութիւն սեր ընդունէր. էր գերէն եղելն, էր ընատն անչնորհելի գեղեցկութիւն մշ գիշ է ըստ. այդ է էր գնահատելը. ընդհատելիգիշ էրեսնէ անէ. բայց բնութիւնն այլ գիշ ընէ է ես ընկերութիւնն՝ այլ գիշ, Նէ պատմուծ է բնութիւն գեմ պայքարել ընկերութիւն գիշ էր գերը ընդհատելը, էր անգամութիւնը գոհացնել, այլ գիշ պերելը համար։

Ինութիւն հետ պայքարել. ահ սրտերը գայթակղութիւն գործ. բայց ինչ ինձ է որ բայ ընդ սէրը պայքարեն, Տեսնենք ինչ են էրկայնէր զորութիւնները՝ գերծ ան ես գրելարատ անհնարելը համար էր գրեն մտ, Արտաքսուծը. գիշ անձ մշ երելարատ անհնարելը, գիշերայնել գործնական մը կրնայ. ան ինչ գէրէ վերելը, գրգռել երեսնելը արտահայտը. գեղեցկութիւնը անգիտանալի չեզոքութիւն մշ անէ. բայց գրել էրեք գեղեցկութիւնը անհնարելի ես ես, ես գիշերայնութիւնը գործ ես գիշեր ես գործ ես ընդհատ։

Ինութիւնը բայցնի գեղ մշ գործ է ինձ. ընդհատութիւն մշ, ես երեք ի'անէ, երանելութիւն մշ ար կենդանութիւն մ'ե էնդեն. Ուրիշ ինչ մշ էր ընդհատութիւն ես գործել գեղեցկելութիւնը ան գիշերայնութիւնը ես գիշեր ես գործ մշ եւ գիշեր երեսնէն գիշերայնութիւնը ես գիշեր գործ, ես գիշերայնութիւնը ընդհատ գիշերայնութիւնը, գեղ էր ընդհատութիւնը ես գիշերայնութիւնը, էր գեղեցկութիւնը ընդհատ գիշերայնութիւնը, էր գեղեցկելութիւնը ընդհատ գիշերայնութիւնը ես ընդհատ գիշերայնութիւնը։

դուրս, ուրախ ես և հպարտ: Այս երիտասարդ աղջիկը ինչ յոգի երեւոյթ, ինչ մտաւորական ընդունակութիւն աղջկան է, տեսա, երիտասարդ և անոյշ, աղջիկ մը որ իւ բնաւորեր երիտասարդներ: Այս քաղաքակիրթ է որ երեսուն իսկ տարի ևս պիտի մնայ հայ հոգով, հայ ոգիով կերպարանքը:

Այն ճաշասեղանի վրայ ուրախ էինք ընտանեկան կեանքով: Երբ ինչ պատահեր է: Ամեն ինչ, նոյն իսկ սեղանի հաստատ պարզ ինչ, ուրախ երեսով. սիրելի բնութեան խնդիր մ'է և աղբիւր աղաւ. երեսուն երբ պահել, սեփականել՝ հարց է որ ինչ նպատակ իւ հանդիսանայ: Ալեւորհի բոլոր օրերն երբ ուրախ պատճել երիտասարդ սրտեր, ինչ նոյն երջանիկ տուն բնութիւն և նոյն սեղանը բացին: Մի հարցնէ ինչ ինդրերով ինչ մ՛ երբ. պատճառաբար հաստատ ինչ մը՝ քեհետ ճաշակներով, անհատ վարուելով, որ իր պատասխանը հարց հասկանալ օրերին սխալ իւ հարցէ:

Ինչ ես որ այդ սրտաց ընկեր, ինչ երգը նոյնպես իւ ինձ. ինչ ճաշակները, քաղաքացիական ենթադրեր նախագահ են հասկանալ օրերին, իրենց այնպես մը պատճառ վերադարձի մը, խնդրոյ դիմել մը ինչ՝ ամենայն պարտաւորութիւն, պատասխանատուութիւն պահել նպատակ ընդհանուր ինչ ես որ ինչին հասկանալ օրերին նախագահ ես մի սխալ ես պատճառ ենթադրեր. երեսուն ես բնութեան ինչ երեսուն ինչ մը վերանայել: Ես գործել սխալ մը վրան պահ սխալ երիտասարդ ինչ հարց. սիրոյ նպատակատարութիւն ճանապարհը, զգացմունք ինքնասպանութիւն այնպես մը է, որ հարկ է գործողել. սիրոյ պահ պատ, նորը ես խոհեմութիւն մը հետազոտողներ, բանաստեղծները խոնջած ի՛զիս, և ինչ հասկանալ գործողները ես ցրտոցած անոյշ մը նպատակութիւնը, —հարցին մը որ հոգին իւ բացահայտ:

Ո՞րն են այդ պահին հնարքները պահպանել այդ մեծ հարցը, այդ նպատակատարութիւններով յաղթական անոնց հետ սխալ, այդ սխալ հետ, որ նախագահութիւնը իւրացնէ հետ ես՝ նոյն պահին ինչ ես. որտե՞ր օրերը բացատրութիւն ընդունելի. բայց երբ այդ բոլոր հնարքները ինձ ինչպես հեղինակել այդ սխալ, — որ՝ հետեւեալ ես՝ պատճառ հեղինակութիւն մըն է այն, — մ՛ պատասխան ես սխալ. ուրիշ ոչ ես հետեւիլ ես՝ սխալել բան է:

Գաղթիկ, 1911

ՏԻԿԻՆ ՀՌԻՓՍԻՄԷ ԱՐԱՊԵԱՆ

ՈՒՂԱՂԱ ԵՒ ԴՈՒՐԵԱՆ

Անուանի 22 տարուան հնութիւն ունեցող նաւակ մը, որ իրաւամբ թանկագին է՝ զայն ստորագրող անունին մեծութեամբը:

1889 ին Եղիշէ Արեպսկ. Դուրեան (այն ատեն 29 տարեկան դեռատի վարդապետ), ձեռնարկած բարեկան ընդարձակ ճամբորդութեան մը Եւրոպայի գլխաւոր կեդրոններուն մէջ, Բարիզ գտնուելով՝ մեծագոյն փափաքն ունեցած էր Յիսուսի Կեանքը յին մեծանուն հեղինակին՝ Էռնեսթ Ռընանի մէկ տեսակցութիւնը վայելելու: Այդ նաւակը կատարեալ առիթ կ'ընծայէ այդ տեսակցութեան, եւ մեր այժմու խորհրդոյ քանասեղծ եւ արուեստագէտ Դուրեան Սրբազանը (մեր հայ Ռընանի իրաւ՛մբ, իր՝ իմաստասէրի թափուր ժպիտովը) վերջապէս թանտը կ'ունենայ 1889 ին մայիսի սկիզբը, Գոլեժ տը Ֆրանսի մէջ — որուն տնօրէնն էսկ էր Ռընան այն ատեն — տեսակցութեան անձնագրին ապատուած հաճոյքը վայելելու:

Անուանի, հանճարօտակի, այն նիւթերը որոնց մասին խօսած է Ռընան, հանդուրժած հանգիստ մը Հայ Ազգին:

Խօսելով Հայ Ազգին մասին, ըսած է. — «Արեւելքի ժողովուրդներուն մէջ, Հայ Ազգը բացառիկ զարգացում մը ունի, եւ օժտուած է իր դրացի ազգերուն անհնարին եղող յատկութիւններով: Իրաւամբ ինքնատիպ է իր կրօնքով. ո՛չ քողոքական է ո՛չ հռոմէականութեան. խղճի աւելի ընդարձակ սահմանի մը մէջ՝ իր խառնուածքին հանճարեղ գործել տուած է իր կրօնքը, միշտ անայլայլող ու անխողխող մնացած»:

Խորապէս շնորհաւորելի գտած է Հայ ուսանողներուն անօրինակ եռանդուն յառաջդիմութիւնը՝ գիտական եւ մասնաւորապէս բժշկական ասպարէզներուն մէջ, Բարիզի բազմապահանջ հանգամանքներուն իսկ ծողը: (Այս ուսանողական յաջողութիւնները 22 տարիէ ի վեր ա՛լ աւելի շեշտուած են այժմ):

Մեծ մասնագիտի հիացմամբ հանգոյս խօսակիցը՝ Դուրեան Սրբազան ի վերջոյ հարցուցած է թէ ինչո՞ւ արդեօք իր Սեմական լեզուներու մասին գրած ա՛նգիման բանկագին ուսումնասիրութիւնը երկրորդ հատորը չունեցաւ: Պատասխանած է Ռընան, թէ իմ սեմական լեզուներուն եւ մասնաւորապէս սեպհական արձանագրութեանց մասին խաղած տեղեկութիւններն ու կարդացած գիրքերը չէ՛

Monsieur,

Je reçois votre lettre quelques heures avant de partir pour un petit voyage de vacances. Je serai de retour vers le 30 avril. Si, à cette date, vous êtes encore à Paris, vous serez sûr de me trouver au Collège de France tous les matins de 10h a midi.

Veuillez croire à mes sentiments les plus distingués

Renan

Paris, 16 avril 1889.

Monsieur
Eghiché Vartabed Tourian,
Hôtel Bergère, rue Bergère, 34

Paris

Ռենանի նամակը Եղիշէ վրդ. Դուրեանի ուղղեալ

ուզած քաղաքին օգտագործել, կասկածներ ունենալով տակաւին անոնց ստուգութեանը վասին: Այս պատասխանը ցոյց կու տայ թէ Ռընանի ո՛րման խղճմտանք եւ ուրացնելին եղած է իր հետազոտութեանց մէջ, եւ միանգամայն ո՛րման հաւատաւոր եւ խոնարհ եղած է իր ծոլածաւալ անխոնջ անձրուն հետազոտութեան, գիշերաջան տքնութիւններուն մէջ:

ՆԱՄԱԿԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Կ'ասպասեմ ձեր հաւանական արձակուրդի միտքին ճամբորդութեան մը հաւար տեղեկութիւն մեկ քանի ժամ առաջ: Ապրիլ 30ին «պիտի վերադառնամ: Եթէ այդ թուականին տակաւին Բարիզ եմ, «կրնամ վստահ ըլլալ թէ դուն պիտի գտնեմ Գոլէժ տը Ֆրանսի մէջ, «առեւտ առտու, ժամը 10 են մինչեւ կէս-օր:

«Համբերեմ հաւատալ իմ ամենայարգարժան զգացմանցս» Լ. ՌԸՆԱՆ:

1911, Գաղտիքոյ

ՍՈՂՈՄՈՆԻ ՏԱՃԱՐԸ (Երուսաղէմ)
որ վերջերս ա՛յնման ծաս խօսեցուց իր վրայ:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Քննութիւնն առաջ մարի նկարագիրն է, քննութիւնն է նաև համաշխարհային յառաջդիմութեան հիմը։ Ծնեալ գիտական վեհանքին բարեբերումը, ճարտար արուեստին հսկայ հսկայ աճումն ու բարգաւաճումը՝ քննութեան, հետազոտութեան վրայ հիմնուած են, ուր որ քննութիւն կայ, հոն ապահովութիւն կայ, վստահութիւն կայ, յառաջդիմութիւն կայ։ Բայց ինչպէս որ կան սուտ ոսկիներ, կան նաեւ սուտ դաշտավարներ, սուտ դրութիւններ։ Մարդ, ճշմարիտ դիրքեր կան. կեղծուած, բանագողուած դիրքեր ալ կան։ Ճշմարիտ մարդարէներ կային, սուտ մը ալ կային, և ճշմա-

Բարգէն Եպսկ. Կիւլլնաբեանց եւ Կարապետ Եպսկ. Տէր Մկրտիչեանց

լիա Քրիստոս ըսաւ, թէ սուտ Քրիստոսներ և սուտ մարգարէներ պիտի յառնեն (Մ-թ. ԻԴ. 24. Մ-րկ. ԺԳ. 22)։ Մարդկային կեանքի պատմութիւնը լեցուն է սուտի եւ ճշմարիտի հակադիր իրողութիւններով, եւ ապրուած կեանքն ալ հաւ մըն է այդ իրողութիւններուն մէջ և այդ իրողութիւններուն դէմ։ Նոյ իրողութիւնը տարբեր չէ կրօնական, իմաստասիրական և բանասիրական աշխարհներու մէջ ալ։ Փիլիսոփայ միտքը ճշմարտութիւնը կը խուզարկէ և իր խուզարկութիւններուն ընդհատկին կը հանդիպի շատերուն, որոնք նոյն աշխատութիւնները ըրած են նման կամ տարբեր շա-

փիղներով, ստիպուած է կեանք առջև և քննել թէ ինչչափ ուղիղ են այդ աշխատութիւններն ու անոնց արդիւնքները։ Իսկ սերը տուամներուն մէջ, զոր օրինակ՝ ընտանեկան գիրքի բազմաթիւ օրինակներու մէջ կ'ուզէ բնագրին ամենէն աւելի մօտիկը, հարազատը գտնել։ ստիպուած է ան երկարօգի աշխատութիւններով դասաւորել զանազան ժամանակագրական կարգի մը վրայ, հաւեմատել իրարու հետ, նկատի առնել համեմատութեան ուշագրաւ արդիւնքները և տալ իր վճիռը մէն մի օրինակի իրական արժէքին հաւեմատ՝ առանց հրապուրուելու ատոնց արտաքին գերպարանքէն։

Այս գանի մը օրինակները կը հաստատեն, թէ քննութիւնն անհրաժեշտ պայման մըն է կեանքի բոլոր երեւոյթներուն համար։ կ'ուզենք, կը խնդրենք, բայց կ'ուզենք գիտնալ, մանաւանդ պէտք է գիտնալ, թէ ինչ է մեր կերածն ու խմածը։ Ոսկի գտնել մը կ'ուզենք գտնել, բայց կ'արժէ քննել թէ ինչ ատիճանի ոսկի է ատ։ Փիլիսոփայական նոր միտք մը կը ջատագովուի, հետաքրքիր մարդը կ'ուզէ հասկընալ թէ ինչ արժէք ունի այդ միտքը։ եկեղեցի մը ունինք, Քրիստոնէութիւնը պահել պահպանել է դարերէ ի վեր թանկագին ժլէոցներով և անփոխարինելի զոհողութիւններով. արդ ինչ է Քրիստոնէութիւնը. կ'արժէ՞ը զայն պահելու համար այս դարաւոր զոհողութիւնները ընել, կամ թէ՝ եթէ երբեմն կ'արժէր այդ զոհողութիւնները ընել, հիմայ կ'արժէ՞։ ինչ է ուղղափառութիւնը, ինչ է չարափառութիւնը, ի՞նչ է Լուզբականութիւնը, ի՞նչ է Արդիականութիւնը, մէկ խօսքով ինչ են մեր Աւետարանին շուրջ կազմուած ու խմբուած այսչափ բա-մ-բիւ- եկեղեցիները, կամ կրօնական-եկեղեցական գրութիւնները։ Ամենք մտաւորական, հոգեկան աշխարհի համար շատ կարեւոր խնդիրներ են, և հետաքրքիր մարդիկ, որոնք ճշմարտութիւնը կ'ուզեն գիտնալ, զբաղած են այս խնդիրներով, ինչպէս նաև զբաղած են այնպիսիներ ալ, որոնք խակ մտքի մը բոլոր գործունէութեան մէջ դեղեւած և թեթեւ վճիռներ տուած են։

Հայ ազգն անհաղորդ չէ մնացած Քրիստոնէութեան ու Քրիստոնէական Եկեղեցիներու շուրջ յուզուած մտաւոր և հոգեւոր շարժումին, եթէ ուղիղ, կրօնական-փիլիսոփայական քննութիւններուն, և ա՛լ ըսեմ բուն բառը, Քննադատութիւն։

Քննադատութիւն, ինչ խորհրդաւոր բառ սակայն։ Ամենց համար դիւցազնի մըն է ան, որ մտաւոր մոլորումներու և վարանքի մթութիւններուն մէջ խարխափող խեղճերու աչքին և ոտքին առջեւ լոյս կը սփռէ իր ձեռքը բռնած ջահի բոլոր լեզուէն, Ամենց համար Պլուտոսա մը, որ իր երկաթէ մահիճով կը լուծէ բարձրագոյն խնդիրները, Ամենց համար անգութ չրհեղեղ մը, որ ամէն բան բնաջինջ կ'ընէ կրօնքի աշխարհին մէջ. ոչ մէկ բարձունք, որ ամէն բան բնաջինջ կ'ընէ կրօնքի աշխարհին մէջ. ոչ մէկ բարձունք, ոչ մէկ ապաւէն ալեկոծ տապանին, որ վերջապէս պիտի խորտակուի։ Աբասիլ մէկ ապաւէն ալեկոծ տապանին, որ վերջապէս պիտի խորտակուի։ Աբամազդի դերն ալ կը կատարէ ան, իր որոտումներով ու շանթերով, որ դողդոջուն ու սարսափ կը քալեցնէ ջիլերուդ մէջէն՝ երբ կ'անկի խօսիլ վերէն, Զքնայեր, ու սարսափ կը քալեցնէ ջիլերուդ մէջէն՝ երբ կ'անկի խօսիլ վերէն, Զքնայեր, վ-ը-դ-ա-վ-ե-ր-ո-ն ---ոյն քաջ մարմնացումն է. սեղի չտար, ինքն է, Քննադատութիւնն է ամէն տեղ, Թշնամի Քննադատութիւն. հանգիստ չընդ երթ. ամէն կողմէն կը քաշքշուի, ամէն չեւի և դիմակի կը համալրուի՝

չարաճճիներու, լուրջերու յանդուգն ձեռնարկութիւններու չրջանակին մէջ կը բռնադատեն, որ անոնք յոդուածներու նախագահ է, կը հարկադրեն, որ անձնական հաշիւները մաքրելու համար հազար անգամ ճշմարիտ մտածելու տակ. կ'ստիպեն որ երկերեքին ներս մտնէ և մարդ հասատքի լոյսը սեղանի կանթեղին հետ, տապալէ խնկանոցն ու Սկիզբ, պատրաստէ Գիրքն ու Աւետարանը, կործանէ սեղանը եւ ասկէ ինչ որ գտնէ. կը խոշտանգեն վերջապէս, որ միտքերու մէջ ալ մտնէ, հոգիներու խորը փնտռելու համար թէ հոն ալ բաներ մը կան պայթելու և ասկելու, եւ ինքնատուութիւնը թոյլ կու տայ իրեն հետ այնպէս վարուողներուն, որ կէս մի իր համբերութեան չափն առնեն, հասկընան իր լռութիւնը, և իր անպայման համբերութենէն չհետեւցնեն թէ տխմար մըն է ինքը։ Վասն զի ինք անսահման բարութեան մարմնաւորումն է. նոր փիլիսոփայ մը, որ իր վերստեղծումը կը հնարէ իր աճիւններու բոյնին մէջ՝ որ մը մոլորութիւններու եւ սուտերու հետ, թանձր, կուռ պատնէշները կործանելու եւ իր խոհեմութիւնն, իր բուն էութիւնը պատմելու համար՝ մարնաւանդ անոնց, որ նորութիւններ և նորաձեւութիւններ կը սիրեն ևթե՛ւացնելու պէս, որոնք «ոչ յայլ ինչ պարապէին, բայց ասել ինչ կամ լսել նորագոյնս» (Գործ, ժԻ. 21)։

Կարելի չէ ասկէ տարբեր խորհրդածութիւն մը ընել՝ մեր մէջ հասկցուած գիտնականութեան վրայ։ Խծբծելու, գնահատելու, ջարդելու, փչրբելու գրական, լաւ եւս գրագրական այն ուղղութիւնը, որուն նշանակ եղած են դէպքեր ու դէմքեր, գիրքեր ու գրուածներ, դաղափարներ ու ձրագիրներ, կրօնք ու եկեղեցի, և այլն. քննադատութիւն չեն ասոնք, Ջոր օրինակ, կ. Պոլսի լեզուի մէջ՝ «յօդուածդ քննադատեր են» ըսել կը նշանակէ «յօդուածիդ դէմ գէշ բաներ գրեր են», «Իրքդ գնահատեր են» ըսել կը նշանակէ, «գիրքդ գովեր փառաւորեր են», Քննադատութիւնը սակայն ո՛չ խծբծանք է, ոչ ալ գովասանք, Քննադատութիւնը ոչ է գիրքի, յօդուածի կամ դաղափարի ճշմարիտ արժէքին որոշայայտութիւնն է, Քննադատութիւնն արդիւնք է հաւեմատութեան և վերլուծութեան, փիլիսոփայական խնդիրներու վերլուծութիւնն ընել, զանոնք իրարու հաւեմատել՝ կը նշանակէ քննադատել, այսինքն դիտնօրէն քննել և դատել, Բանասիրութեան եւ գրականութեան մէջ չնագիրներ քննել, մատենագիրներ ուսումնասիրել եւ վերլուծել անոնց նիւթին ու գրութեան եղանակները, արուեստի, պատմութեան ևայլն/բոլոր և ատոնց սրբիւնքը համադրել՝ քննադատական աշխատութիւն մըն է, քննադատութիւն է, Ինչ է ուրեմն կրօնական քննադատութիւնը, — Պէտք է որ հոգւոյ երանքի կալուածին մէջ ալ վերլուծութեան և համեմատութեան արդիւնք մը ըլլայ այն, և ոչ այլ ինչ, վասն զի ըլլայ դայն քննադատ ուժին ընկալ թոյնքի անուանով պիտակուած ոևէ ուսումնասիրութիւն՝ որ չէ թղթած վերլուծութեան և համեմատութեան գիտակից, երկարգի և անդիտումնաւոր աշխատութենէ մը։

Եւ Հայոց նոր գրականութիւնն ինչչափ բախտաւոր է ալդեռք իր մշակած քննադատութիւններուն, մանաւանդ կրօնական քննադատութեան համար։ Քննադատութիւն անուանով եղած այդ բոլոր աշխատութիւնները եթէ ատոյգ քննադատութեան մը ենթարկուէին, արդիւնքը շատ հետաքրքրական և

շատ ալ պերճախօս պիտի ըլլար։ Այդ աշխատութիւնը կը թողունք հետաքրքիրներուն, մանրելու համար մեր առաջադրած նիւթին։

Կրօնական քննադատութիւնը նորութիւն մը չէ ըստ ինքեան։ Կրօնքներու դարաւոր կեանքին նկարագիրն է այդ։ Ուղղափառութեան և չարափառութեան, հերձուածներու և աղանդներու պատմութիւնը, Յատուկ կան գրականութիւնը, եւայլն, կրօնական քննադատութեան բովքը կը կազմեն, Հարուստ, անհատնում, անծայր, կրօնական քննադատութեան առարկան՝ քննադատներուն համար որոշ պէտք է ըլլայ, վասն զի կրօնքը երկու գլխաւոր սկզբունքներով կը ներկայանայ, Նախ կրօնքին էութիւնը, բուն կրօնքը և ետքը կրօնքի արտայայտութեան ձեւը։ Եւ զոր օրինակ Քրիստոնէութեան մէջ՝ Աստուծոյ գոյութիւնը, Երրորդութեան վարդապետութիւնը, Յիսուս Քրիստոսի աստուածութիւնն ու մարդեղութիւնը, Հոգւոյ անմահութիւնը, եւայլն, կը կազմեն կրօնքին էութիւնը, Նոյն իսկ կրօնքը, իսկ եկեղեցին, հաւատացեալներու այդ ժողովը, կրօնքին արտայայտութեան ձեւն է իւրաքանչիւր հաւատացեալի կրօնական պարտաւորութիւններուն, առանձնական կամ հասարակական, ապրողութիւնը։ Արդ պէտք է ճշդել թէ մեր մէջ մշակուած կրօնական քննադատութիւնը որո՞ն շրջանը կը դառնայ, կրօնքի՞ն թէ եկեղեցիին, Ուղղափառութեան և չարափառութեան պատմութեան մէջ կը սեւնինք, թէ քննադատութիւններ ու կռիւներ բուն կրօնքի վրայ էն, Տիեզերական առաջին երեք ժողովները զրաղեցնող ամէնէն ծանօթ խնդիրները կրօնքի իսկութեան շրջանը գարձան խոշոր հերձուածներու և աղանդներու կռիւը բուն կրօնքի հասկացողութեան վրայ հիմնուած էր։ Տարբերութիւնը չկայ որ կրօնքի արտայայտութեան ձեւը անփոխելի չէր մնացած և չէր կրնար մնալ բուն կրօնքի քով. բայց երկու կարեւոր խնդիրներ, միշտ տարբեր էլին իրարմէ և պաշտօնական ուղղափառութիւնը ներողամիտ էր ընդհանրապէս ձեւերու արտայայտութեան տալ ելութիւններու մասին եղած քննադատութեան, իսկ բոլոր վիճ անհերքող կրօնքի էութեան մասին։

Քրիստոնէական աշխարհին ամէնէն ատելի զարգացած կեդրոնները, մանաւանդ բողոքականութեան ծագումին ի վեր, գործի վրայ են, կրօնական քննադատութիւնը կատարեալ գիտութիւն մը եղաւ և հակառակորդ հոսանքներ մեծ կարեւորութիւն տուին կրօնքի իսկութիւնը բացատրելու աշխատութեան, փիլիսոփայական դպրոցներու զարմանալի նորութիւններէն և յատաջդիմութիւններէն ազդուեցաւ Քրիստոնէութիւնը, Ասիկայ բնական էր. կրօնքը ինչ ալ ըլլայ իր աստուածաբանական ծագումով, մարդի և սրտի խնդիր մը ըլլալէ չդադրիր, և հետեւարար չդադրիր չփուելէ իմաստասիրութեան հետ։ Այս է պատճառը, որ պատմական աստուածաբանութեան մէջ կը տեսնենք, թէ ինչքան ազդուած է Քրիստոնէութիւնը պզատնականութեան հետ իր առաջին ժամանակներուն, թէ ետքն ալ նոր պզատնականութեան հետ իր առաջին ժամանակներուն, թէ ետքն ինչչափ լնկլուզեցաւ միջնադարեան փիլիսոփայութեան գաղափարներուն և կաղապարներուն մէջ, և վերջապէս թէ ինչ ազդեցութիւն ըրաւ, զոր օրինակ, եւրոպայի մէջ Քանդի փիլիսոփայութիւնն ու կրօնական սեռութիւնը քրիստոնէութեան վայր, եւ հիմայ աստուածաբանական ուսումներու և գիտութիւններու նուիրուած ժամանակակից գիրքեր և ուսումնասիրութիւն-

ներ յայտնապէս կը կրեն իրենց վրայ ժամանակին ամէնէն զօրեղ իմաստասիրութեան հոսանքներուն բացարձակ հետքը։ Հրէութեան մէջ փիլոն Աղէքսանդրացին՝ սուրբ Գրոց պլատոնական մեկնութիւններով և փիլիսոփայութեամբ նոր պաշտոնականութեան չքնաղ ներկայացուցչներէն մին էր։ Եւ Փիլոնի գործերուն հայերէն թարգմանութիւնները ցոյց կու տան թէ Հայոց մէջ ալ հրապուրիչ եղած է այդ դրութիւնը։ Հայ եկեղեցւոյ 5-6 դարերուն Թ. Ագուինացւոյն աստուածարանութիւնը, կամ ինչպէս կ'ըսուի հիմայ՝ Թովմայեանութիւնը, միջնադարեան փիլիսոփայութեան գլուխ-գործոց մըն է և Հայ եկեղեցւոյ մէջ Սիւնեաց դպրոցը, Ց. Որոտնեցիով և Գ. Տաթեւացիով մանաւանդ՝ շքեղ ցոլացուցչներն են միջնադարեան աստուածաբանական և փիլիսոփայական խորհուրդներուն։ Ժ.Ը. դարու սկիզբը՝ Կոլոտի Դպրոցին բոլանդակ ուղղութիւնը եղաւ նոր ընտրականութիւն մը միջնադարեանին և իր ժամանակակից փիլիսոփայական աստուածաբանութեան մէջ, և ցանկը Աստուածարան (Նալեան) այդպիսի աստուածաբանութեան մը ուշագրաւ մէկ մեթերքը կտակեց Հայ մատենագրութեան։ Հիմա մանաւանդ պէս գերման խորհողներու մարի հոսանքն է որ կ'ողողէ աստուածաբանական-փիլիսոփայական կալուածն ուր առաւելապէս ֆանդի քննադատութեան ազդեցութիւնն է որ կը տիրէ։ Այս փոփոխութիւնը տարակոյս չկայ որ ճակատագրական է, և չենք գիտեր ճշդել՝ թէ ապագայի փիլիսոփայութիւնն ու աստուածաբանութիւնն ինչ դրութիւններէ պիտի անցնին։ Այս բոլորին մէջ բացարձակ ճշմարտութիւն մը միշտ կայ, այսինքն կրօնքը կը մնայ իր իսկութեամբ, և փիլիսոփան է, նոյն իսկ ֆանդի պէս իսկատիպ խորհողներ բացարձակ չեն իրենց տեսութիւններուն մէջ։

Կրօնական քննադատութիւնն ուզեմ իր փիլիսոփայական բնութեամբ իսկ ալ դի պայմանները մէջ հաւասարապէս կ'զբաղի թէ՛ կրօնքի իսկութեան և թէ՛ կրօնքի արտայայտութեան ձեւին հետ։ Արդէ՞ն-Նո՞ր-Ը՞ն-ը, որ ծագումի առաւ նոյն ինքն Լատին եկեղեցւոյ մէջ, կրօնական քննադատութիւն մըն է իսկապէս, որ ուղղակի բուն կրօնի հետ կ'զբաղի և կը պահանջէ, որ Քրիստոնէութիւնը չկաշկանդուի այն կաղապարներու մէջ, որոնցմով դարերէ ի վեր պահուած, հասած էր։ Բայց ինչ որ «Արդէ՞ն-Նո՞ր-Ը՞ն» կ'ըսուի, արդի չէ, նոր չէ։ Արդիականութեան պատմութիւնը՝ պատմութիւնն է նաև կրօնական հին քննադատութիւններուն։ Սկզբունքը նոյն, ժամանակն ու ձեւը միայն տարբեր, այսինքն նորութիւնն՝ արտայայտութեան ձեւին մէջ։

Կրօնական քննադատութիւնը կրօնքի էութեան վրայ անդրադառնալով կ'ուզէ գիտնալ զայն օրինակ, թէ ինչ է քրիստոնէական կրօնը, ի՞նչ տարբերութիւն ունի ուրիշ կրօններէ, ի՞նչ է յայտնութիւնը, ո՞վ է Յիսուս Քրիստոս եւայլն. այս բոլորը համեմատելու և վերլուծելու համար կը քննէ այն աղբիւրները կամ տեղերը (Ս. Գիրք, եկեղեցական հայրերու գրուածներ, եւայլն) ուսկից քաղած և բացատրուած են։ Աղբիւրներու քննութիւնը կրօնական քննադատութեան ամէնէն աւելի դրական և ամէնէն աւելի բեղմնաւոր արդիւնքներ տուած են աստուածաբանական-բանասիրական ուսումնասիրութեանց մէջ։ Աղբիւրներու բնագրական քննութիւններու մէջ քննադատը կը նայի թէ բնագրին խօսքերն ինչ կը նշանակեն և ինչպէս ճշդութեամբ

հասկցուած են առանք եկեղեցւոյ մէջ. եւայլն։ Դեռ մինչև այս տեղ անխուսափելի կրնանք հետեւիլ քննադատին. լայց երբ այն կ'սկսի ձեռնարկել ստամաբանելու թէ բնագիրներու մէջ պատմած իրողութիւնները իրապէս տեղի ունեցած են և կրնան ունենալ. ահա հո՛ս է որ կը պայթի կռիւը։

Եւ այն քննադատը, որ իրապաշտ սկզբունքներով կը դատի, կ'ուզէ իրապաշտորէն վերլուծել կրօնքին իսկութիւնն ալ։ Ըրնան, զգօրինակ, որ իր կրօնական քննադատ շատ յեղեղած անուն մըն է ե. մէջ ալ, քրիստոնէութեան պատմութիւնը գրի ճիշդ այնպէս ինչպէս գրեց Իսրայելի (Հրէութեան) պատմութիւնը եւ կը փափաքէր դալ ցանց և Հռովմայեցւոց ալ պատմութիւնները ճիշդ այնպէս ինչպէս գրած էր Ք՛ստոնէութեան և Հրէութեան պատմութիւնները։ Եւ սակայն բուն խնդիրը հոս է. Քրիստոնէութեան մէջ, որ Իսրայելի ծոցին ընձուղեցաւ, կրօնի իսկութիւնն անվերլուծելի և անհամեմատելի պէտք է մնայ՝ ինչպէս կը մնար հրէութեան մէջ, նոյն իսկ Ք՛ստոսի և Հրէ, մօտ ապրող տարաքնութեամբ և հասկացողութեամբ, կրօնական հաւատք մը կայ մարդկութեան մէջ. այդ հաւատքը հոգեբանական ինչ մեկնութիւններով ալ ուզես բացատրել, չմանձրանալ. իր արձիւի խոյանքով կը տարայ զգացող ու խորհող մարդուէութենէն դուրս գտնելու և հաստատելու համար իր սահմանումները անհնարին առարկային վրայ։ Սրտ քրիստոնէութեան՝ եւ ա եւ է կրօնի մէջ հաւատքն ու անոր առարկան նիւթականացնել՝ նոյն իսկ եղծանել պիտի ըլլար կրօնքը։ Կրօնի իսկութեան կենսական ջիղն է այս։ Այս է պատճառը, որ ինչպէս Յիսուս Քրիստոս եւ իր առաքեալները, ինչպէս քրիստոնէական առաջին դարերու քրիստոնեաներն ու Հայրերը, նոյնպէս մեր Հայ եկեղեցւոյ Հայրերը, չեն ուզած քննել անքննելին եւ ճառել անճառելիին վրայ, կռնելով երկու. ողջ սկզբունքներուն վրայ. Ա) մարդկային բանականութիւնն անզօր է բնութեան ամէն գաղտնիքին թափանցելու եւ չկրնար բացարձակ վճիռներ տալ. Բ) Ս. Գիրքը (Հին ու Նոր) եթէ ոչ տառապէս, գէթ իսկապէս (հոգեպէս) ստոյգ են. վասն զի տառը կ'սպանէ, իսկ հոգին կ'ապրեցնէ (Բ Կորնթ. Գ. 6)։ Հաւատացած են և կը քարոզեն իրենց հաւատացածը. սոսր ապացոյց պէտք է, ու այս ապացոյցը երկու է. մէկը գրուածը՝ Ս. Գիրքը, իսկ միւսը հաւատացած կրօնի սկզբունքներուն եւ բարեյաջողին համեմատ ապրուած կեանքը։ Եւ քրիստոնէական կեանքին ամէնէն աւելի նին համեմատ ապրուած կեանքը եղած է քրիստոնեաց, ամէնէն աւելի անլիճելի փաստն ու ապացոյցը եղած է քրիստոնէական կրօնի ճշմարտութեան համար։ Եւ Սբ՞ն Վ՞ր՞ը (Յայտնութիւնք) ադամանդէ կոթող մըն է այդ իրողութեան ստուգութեան, Աւետարանն ալ աւելի ծայրէ ի ծայր բարեյականի գիրք մը չէ՞ արդէն, քան թէ զուտ վարդապետականի, Յիսուս Քրիստոսի ապրած վեհանքը չքնաղ իրականութիւն մըն է տիեզերական պատմութեան մէջ. Նա իբր հիմնադիր քրիստոնէութեան, այսինքն քրիստոնէական կեանքին (իր իսկ կեանքին), բաւ է՞ր չէ՞ր Տ՞ր՞ն ալ չէ՞ր Աստուծոյ գոյութեան ապացոյց է սէր. Աստուածհրեշտակ՞ն գոյութեան ապացոյց է սէր. Աստուածսիրելու եւ պաշտելու համար նախ ընկերը՝ նմանը սիրելու է, Ծրամարանասիրելու եւ պաշտելու համար նախ ընկերը՝ նմանը սիրելու է, Ծրամարանական երկասիրի մը, ուր հիմունքին կալեր չէ խուսափիլ, Ընկերին սէրն Աստուծոյ սիրոյն հիմն է, եւ հիմը ճշմարիտ հաւատքին, կրօնական բարձրա-

գոյն ըմբռնումով նոյն ինքն տիեզերքի արարչութիւնն՝ աստուածայինն սիրոյ բղխումն է, եւ Քրիստոսի բովանդակ անօրինութիւնը՝ սիրոյ մէկ փառաւոր զոհաբերութիւնը, եթէ կրօնքը բարոյական գրութեան մը խորհրդապաշտական ամբողջութիւն մըն ալ կը նկատուի, եթէ բարոյականին բուն նպատակն ալ է խաղաղութիւնն անհատին եւ անհատներուն ներքեւ, եթէ կրօնքի մէն ալ ճշմարիտ նշանակութիւնն իրապէս պէտք է արտայայտուի ապրուած կեանքի վրայ, յայտնի է հետեւանքը՝ Քրիստոնէութիւնն այդ խաղաղութեան կրօնքն է իսկապէս, հիմնուած է բացարձակապէս բարոյական կեանքի վրայ։

Հիմա կրօնական փոփոխութիւնն ինչ պիտի վերլուծէ եւ պիտի հաժմատէ կրօնի իսկութեան մէջ։ Զէ՞ մի որ նոյն ինքն քրիստոնէութիւնը սաստանել եւ խոխոտել պիտի ըլլայ՝ անխնայելի եւ անողոքելի, այլ փոխ հոսպոտելի քարոզուած հիմի մը քննութիւնը։

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ բոլոր մեծ եւ ողջմիտ հայրերը, մերիններն ալ միասին, խորունկ պատկառանքով մը խոնարհած են անքննելիին եւ անճառելիի առջեւ եւ հաւատքի ամեր սուսանումներով եւ սրտի աշխոյժ վերընծայումներով (suisum corda) պաշտած են կրօնքին իսկութիւնը եւ խելամուտ մտքի սահմանափակութեան պայմաններուն՝ անպարագրելիին առջեւ, ոչ միայն խոստովանած են զայն յայտնապէս, այլ նաեւ փառաւոր փաստ մը շարադրած են առ Աստուածային գոյութեան. «Եւ արդ քանզի մի էութիւնն անքննին է եւ անհաս բնութեամբ, առ Նորա անքննութիւնն ընդհանրական ոչ ջնջումն ընդունելի է, եւ առ էութիւն նորին գոյութիւնն ջնջումն ընդունի է» (Նշխ. Ա. –)։

Հայ եկեղեցւոյ մէջ իսկապէս գիտակցութիւն մը իշխած է կրօնքի քննելի եւ անքննելի կողմերուն մասին՝ եկեղեցւոյ ամէնէն աւելի խմորման վիճակին մէջ։ Հայ մատենագրութեան գլխաւոր շրջանին մէջ Յովհաննաւորմ անունով ծանօթ ճառերու հաւաքածոն ճշմարտապէս հետաքրքրական վերլուծումն մըն է բարոյական Աստուածաբանութեան, ուր կը տեսնենք թէ Աբեհտարանական արեւելեան շրջանը պայծառ հաւատքի մը պրիսմակներէն անցած են *), Աչքառու հետաքրքրութիւն կրօնի իսկութեան եւ նպատակին

(*) Անհ՛ նաեւ մի քնագրական հատուածներ: — «Կշռել եւ խորհիլ եւ առնել զայն որ ի հաճոյս Աստուծոյ աւարտի եզմարիս վկայութեամբ սուրբ գրոց: Եւ մի՛ անկանել ի բազմախօսիլ խնդիրս որք վրիպեցուցանեն ի սուրբ հաւատոյ: Զի եզմարիս գիտութիւնն՝ իմասիւր կենարար ծառից լցուցանէ միտս. որ ամրացեալ պահպանութեամբ պատուիրանին ի հոգեւոր վարդապետութենէն՝ կայ մնայ անսասանելի: Այլ եւ զամուրս ամենայն բակէ գնդարտացեալսն ի վերայ գիտութեանն Աստուծոյ, եւ ածէ ի հաւանութիւն հաւատոյ» (Ն. Կոռնթ. Ժ. 4 (էջ 37): — «վասն այսորիկ դադարեցուք ի դատարկ եւ ի վայրապար ընդունելէ. եւ զհես երիցուք զխարտուց գոց սրբոց ճնոյն եւ ճորոյս» (էջ 8): — «Շնորհալից մտաց եւ հաւատացելոց՝ սակաւ բանիւ խրատուց բաւական են առ ուղղութիւն. իսկ անհաւատից եւ անշնորհաց՝ եւ յոլով բանիւ խրատուց ոչինչ օգուտ գործեն. որոց խաւարեալ են միտք իւրեանց եւ օտարացեալ են ի շնորհաց անտի Աստուծոյ» (էջ 41): — «ձեւ ոչ է արժան պատանոյ խուզել եւ ի նոսա դնգերիլ ի հարուստս» (էջ 55): — «ձեւ իշխանութիւն է մեզ փոխել զժամանակս բարի գործովք ի բարիս»: — «կարող եմք եւ զկեանս մեր փոփոխել ի մահ, եւ զմահ ի կեանս, զկարգեալ սահմանն Աստուծոյ որպէս կամիմք զրկեմք ի բարի եւ ի չար. որ Աստուծոյ միայն է կարողութիւնս» (էջ 81): — «Ամիաբանութիւն հաւատոյ եւ սուրբ վարուց՝ ապիւր է գիտութեանց» (էջ 151): — «ձեւ բերանն բղխէ յիշխանական հոգւոյն զեզմարիս վարդապետութիւնն առողջութեան, անարատ անծուութեան, անբիծ սիրոյ ևն (էջ 155):

վրայ՝ հիանալի է արդարեւ, և կ՛արժէ, մանաւանդ անհրաժեշտ է, որ կրօնական քննադատութեան շուրջ յածողները կորովաբիւր դիտեն այս մեծ իրողութիւնը և լպրծուն գետին մը չպատրաստեն իրենց ոտքին տակ՝ երբ կը հաճին իրենց քննադատական տաղանդին նպաստը հրապարակել լայնախոհութեան անունով։ Քրիստոնէութիւնն այնպէս՝ ինչպէս որ վարդապետուած է Յս. Քրիստոսով և Առաքեալներով, չկրնար հանուիլ իրեն համար ձեւուած ու նուիրականացած կաղապարէն եւ ծառայել մտքի քմահաճոյքներուն. այսպէս եղած ատեն Քրիստոնէութիւնն ըստ իս եթէ ոչ պիտի դադրի հարազատ Քրիստոնէութիւն ըլլալէ, գոնէ հիմնապէս պիտի այլափոխուի։ Տարակոյս չկայ որ մենք հիմա շատ աւելի բան գիտենք քրիստոնէութեան վրայ, ինչպէս կ՛ըսէ բազք. աստուածաբան Պօղոս, քան հին քրիստոնեաները. վասն զի մենք քրիստոնէութեան գարաւոր և փառաւոր պատմութիւնն աչքի առջեւ ունինք և շատ մը դիւրութիւններ ալ՝ գարերու խորերու մէջ դիտելու հին բարքերն ու վարքերը, բայց այս փառաւոր հմտութիւնն ու գիտութիւնը կը համղեն ողջմիտ ուսումնասիրողները՝ թէ կրօնական քննադատութիւնը մեծապէս օգտակար եղած է՝ երբ հանգիստ թողած է անքննելին ու անճառելին, կրօնին իսկութիւնը, և զբաղած է միայն անոր բարոյականով, ինչի՞ պիտի ծառայէին հիմակուանէն աւելի անժխտելի և հաստատուն ծանօթութիւնները կրօնի գոյութիւն հիմերուն վրայ, եթէ ատոնք բարոյական կեանքի մը անսասան սարսուռներուը բարձրացնելու չյարմարէին, Հարկաւ այսպիսի տեսութիւն մը չընչանակեր թէ պէտք է կտրել մտքին հետաքրքրող թափը եւ մարել հոգեկան ըղձանքը մարդուն, որ երբ խորհող մըն է, կ՛ուզէ խորհիլ և մարել հոգեկան ըղձանքը մարդուն, որ երբ խորհող մըն է, կ՛ուզէ խորհիլ և մշտ խորհիլ, քննել, իմանալ իր ծագումն, իր վախճանը, կ՛ուզէ պատռել բնութեան վրայ ձգուած գաղտնիքներուն ու խորհուրդներուն քօղը՝ տեսնելու համար թէ ինչ կայ ասդին և ինչ անդին, անդին եւ աւելի տեսնելու համար թէ ինչ կայ ասդին և ինչ անդին, անդին եւ աւելի հեռուները, Բայց չէ՞ մի որ այս բոլոր ճիգերը բացարձակ արդիւնք մը չեն տար ու չեն տուած, Բանգ կրցա՞ւ ապացուցանել իր իշ պրպիմ ընտ առածը. Տարվին կրցա՞ւ ըսել թէ ստեղծագործութեան առաջին ըմիչը կամ նախանիւթն ինչպէս գոյացած է։ Միտքը իր խուզարկութիւններու բեւեռին վրայ յաղթական՝ երբ կը ճգնի աւելին, սոսկալի մենութիւն մը կ՛ղգայ, այնքան հեռի է դեռ մեծ իրականութենէն, Լուսթեան վեմութիւնն ահռելու պատասխան մը կ՛անդրադարձնէ իր խօսուն սահմանաւորութեան եւ տիեզերական զորութիւնը կ՛իյնէ իր ամէն յաջողութիւններուն ու նաեւ անյաջողութիւններուն վրայ։

Քանի որ այս է փիլիսոփայութեան-աստուածաբանութեան քննութեան պատմական ստոյգ վիճակը, ես կը կարծեմ որ կրօնքի կալուածին մէջ կրօնական քննադատութեան համար ծանրութեան կեդրոնը պարտի բլլալ կրօնքի բարոյականը, եւ այս տեսակէտով բոլորովին իրաւացի կը գտնեմ առաջին գիտնական քրիստոնեային, Պօղոս Առաքեալին, սա սկզբունքը. Թէ ամէն բան լաւ է կրօնքի մը մէջ՝ երբ բարոյական արժէք մը ունի այդ. «Ամենայն բան լաւ է կրօնքի մը մէջ՝ երբ բարոյական արժէք մը ունի այդ. «Ամենայն գիրք աստուածաշունչք և օգտակարք ի վարդապետութիւն և ի յանդիմանութիւն և ի խրատ արդարութեան» (Բ. Տիմ. Գ. 16), եւ արդէն մեր աստուածանի շրջանի կազմուած բազմութեան եկեղեցիները և յարանուանա-

թիւններ այնչափ կ'արժեն իրենց ջանքերով, որչափ կրցած են արժեցընել աւետարանի կեանքն, աւետարանի բարոյականը, քրիստոնէութեան խոկութեան արժէքն ապրած քրիստոնէութեան մէջ կը յայտնուի, Ապա թէ ոչ մնացածը մարքի կորոյի աշխատութեան յուշարձանը միայն կրնայ նկատուիլ, իբր արգիւնք հմտալից քննութիւններու և հետազոտութիւններու, և ասի տարակոյս չկայ որ արհամարհելի արգիւնք մը չէ երբեք. բայց ի՞նչ արժէք կրնայ ունենալ բարոյական կեանքի չինութեան գործին մէջ, Ա՛յս է խնդիրը։

Անոնք որ թողով կրօնական քննադատութեան լուն առարկան, կը յարձակին կրօնքին ամէն կողմին վրայ, տարապարտ ճիգ մըն է որ կը թափեն, Հմտութիւն ծախելու յաւակնութիւնը կարենայ ներուիլ թերեւս մտքի ու գրչի ուրիշ զբօսավայրերուն մէջ, բայց ոչ կրօնքի շուրջ, որ իր գոյութեան անժխտելի իրաւունքներու փառքին մէջ կեցած է մարդկութեան հետ իր դարաւոր և եթէ ուզէք թարմ կեանքով, Անոր խղճութիւնը եթէ ոգեպաշտութիւն (ammisme) ըլլայ կէս քաղաքակիրթ ցեղերու մէջ կամ աւելի զարգացեալ կրօնի մը աստուածաժխտութիւնը (théisme) կրօնափիլիսոփայական ըմբռնումով՝ իր գոյութեան ապացոյցներն են ատոնք։

Կրօնքի քննադատութիւնը կրօնքը քննադատելու պիտի չծառայէ. ասիկա շարժում մըն է, այլ ըլլայ մտածելի և սիրելի ընծայելու այնպէս որ ստուգիւ հետաքրքիր հոգիներ վառահաւատ գոհունակութիւն մը զգան իրենց ներսը։ Եւ քննադատն անհուն գաշտ մը ունի իր առջեւ այնպիսի աշխատութեան մը, որուն ոսկեփայլ, լեցուն հունձքը կրնայ տարիներով լիացնել ստոյգ ուշումնասիրութեան մը սովէն տկարացած մտքերը։ Արդեօք կ'արժէ՞ ասկից աւելի ընդլայնել նիւթ մը այս էջերուն մէջ՝ մատնանիշ ընելու համար այն սխալը, որուն նշաւակ եղած են կրօնքն ու եկեղեցին ամէն տեղ ու մեր մէջ։

Ֆռանսաթոս բողոքականութեան աստուածաբան և գրագէտ ներկայացուցիչներէն Օ. Սապաթիէ, որ գրեթէ յաջողութեամբ անցած է գերման համալսարաններուն մասնագիտարաններէն (faculté), Թիւպինկէնի դպրոցին դրական քննադատութիւնը (critique positive) քննադատելով կ'ըսէ. «Կ'ուզենք հասկընալ թէ քննադատութիւնն ամէն տակմաթիք կանխենթադրութեներէ ղերծ պիտի ըլլա՞յ թէ ոչ։ Ա՛յս մասին բացարձակ ազատութիւն մը՝ ցնորական յաւակնութիւն մըն է։ Հաւատքի պէս նոյն իսկ փիլիսոփայական անտարբերութիւնն ալ ունի իր կանխենթադրութիւնները, որոնք սակայն աւելի արժէք մը չունին։ Միտքը պարպել զայն զօրացնելու համար, գեշ միջոց մըն է, Թերեւս աւելի ազէկ պիտի ըլլար թողուլ որ իւրաքանչիւր ոք իր տեսակէտը հաստատէր անկեղծօրէն առանց ծախելու դրական անկողմնակալութիւն մը, ինչպէս շատ անգամ կ'ընեն, բան մը որ պատրանք է։ Եթէ կայ յանձնարարելի բան մը, այն ալ ճշմարտութեան անկեղծ ու արիական սէրն է։ Ահա բարոյական պարագ մը, որ անբաժան է քննադատին ամէն աշխատութենէ, և այն միայն կու տայ իւրաքանչիւրին հարկ եղած դատելու ազատութիւնը»։

Իսկ շատ բամբասուած Ռընան կ'ըսէ. «Ով որ անուշութեամբ չխօսիր

քրիստոնէութեան և եկեղեցւոյ մասին՝ որուն մէջ կը գտնուի, յանցապարտ կ'ըլլայ ապերախտութեամբ։ Բայց որդիական երախտագիտութիւնը ճշմարտութեան դէմ աչք գոցելու չափ պէտք չէ յառաջ երթայ, . . . Երբ կրօնքներն ի վնաս բանականութեան պահանջներուն՝ կը համաձայնին սրտի ըղձանքներուն՝ իրարու հետեւէ կը կործանին. վասն զի ո և է բռնութիւն չկրցաւ խեղդել բանականութիւնը, բայց վա՛յ բանականութեան ալ այն օրն՝ ուր պիտի խեղդէ կրօնքը։ Հաւատացէք, որ մեր մոլորակը խորունկ գործի մը համար կ'աշխատի, Յախուռն կերպով մի՛ դատէք թէ անոր այսինչ կամ այնինչ մասերն անօգուտ են. մի՛ ըսէք թէ պէտք է ջնջել այս զոպանակը, որ յայտնապէս կը խափանէ ուրիշներուն խաղը։ Ինութիւնը, որ անասունն օժտած է անսխալ բնազդով մը, մարդկութեան մէջ խաբէական բան մը չէ դրած, իր գործառոյթներէն կրնանք համարձակապէս հետեւցնել իր բախտը։ Est Deus in nobis, կը համարձակիմ ըսել թէ կրօնքները սուտ են, երբ կը փորձեն ապացուցանել անհունը, սահմանել զայն և մարմնացնել, բայց ճշմարիտ են երբ զայն կը հաստատեն։ Ամէնէն ծանր սխալները, զորս կրօնները կը խաւնեն այս հաստատութեան մէջ, չեն կրնար բաղդատիլ անոնց հետ որ կը հերքեն այս հաստատութիւնը, Ամէնէն յետին պարզամիտը, հեքարղած ճշմարտութեան արժէքին հետ, աւելի բարձր է ու, սրտի պաշտամունքը կ'ընէ, իբրու ստուգութեան մասին աւելի լուսաւորուած է քան Նիւթապաշտը, որ կը կարծէ դիպուածով և հունարով բացատրել ամէն բան»։

Խորունկ հմտութենէ և մեծ փորձառութենէ բղխող այս համարձակ յայտարարութիւնները կրնան ամուր հիմնաքարեր ըլլալ կրօնական քննադատութեան համար, կ'արժէ որ երիտասարդ եկեղեցականներ և ուսանողներ, որոնք խորհելու և գրելու միտումներ ունին, ծանրութեամբ մտնեն քննադատական շրջանակէն ներս։ Պէտք չէ շփոթել քննադատի սրբազան պարտքը հմուտ և բարեկարգիչ երեւնալու շրջականքին հետ։ Ասոնք տարբեր բաներ են։

Գաղութիա, 1911

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍԿ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ

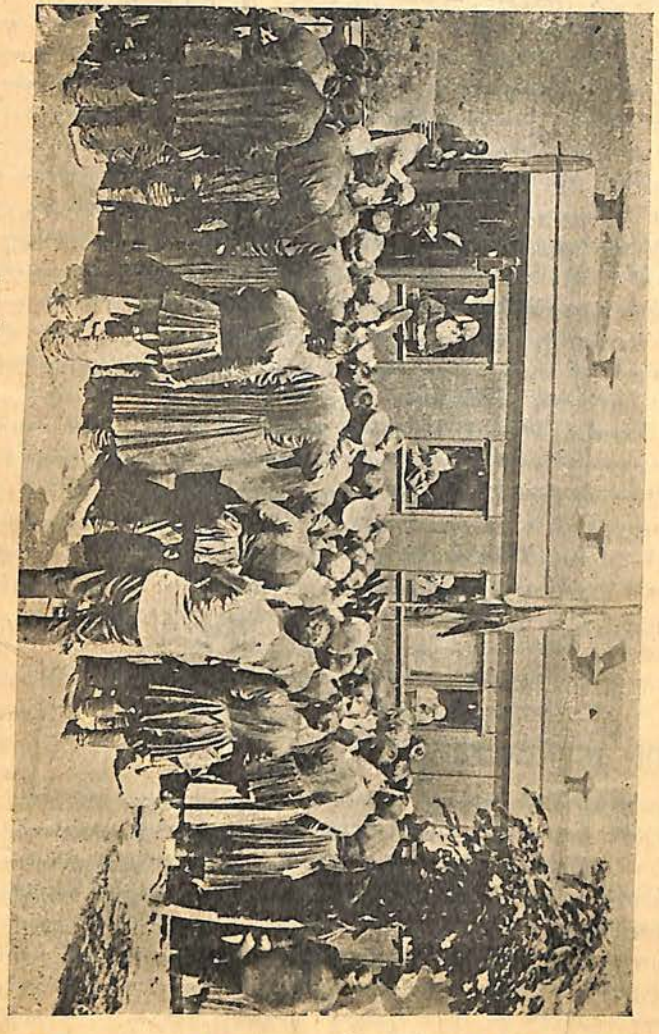
ՄԱՐԻ ՄԸ ԱՄԲՈՂՋ

Կիլիկիոյ մէջ ապրած և տուայտած ըլլալու տպաւորութիւնը պիտի ունենար, եթէ անգամ մը կարդար ԱՄԻՈ ՄԸ Ի ԿԻԼԻԿԻԱ. անուն ուղեւորական հատորը՝ զոր վերջերս լոյս ընծայեց Տիկին Արշակուհի Թէոդիկ։ Աղէտավայրի տխուր պատկերներ, անձուկր հայեր ու Թուրքեր, մսայլ խիղճով էակներ, այրիներու և որբերու կարաւաններ իրենց սեւ տողանցքն ունին այս գիրքին մէջ՝ որ մասնակի պատմագրութիւնն է տեղ կոտորածին։ Հազուագիւտ օրինակներ միայն մնացած ըլլալով «Ամիս մը Ի Կիլիկիա» էն, ընթերցասէր ու զրաւեր Հայուն կը մնայ օգտակիլ առիթէն։ — Գին 7 1/2 դրշ., պատուհասման 2 ֆրանք։ — Դիմել Տէր-Նեբսկսեան, Քղթավաճառատուն, ձէլալ Պէյ Խան, կ. Պոլիս։

ԱՆԻՒ ՄԵԾ ԴԻՇԱՐ ՄԸ

Ա.

*Մութ գիշեր է, լուսին չի կայ։ Աղջամուղջը թեւատարած պարա-
ւանդած է Անին, բազմադարեան իր նշխարներու պատմական վեհագեցիկ*

*լռութեանը մէջ։ Մօտաւոր և հեռաւոր ցան ու ցրիւ կիսակործան աւերակ-
ներու սեւ կէտակիտումներ, նման գիշերային ուրուականաց՝ սարսափ կ'ազդեն
աչքերու։ Հայոց ալեւոր Հայրապետը Իշխիրեան՝ Սուրբ Հոգիներու և Հու-*

Իշխիրեան Գարեգին Բ. կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ,
իսկ ներկայիս՝ Ամենայն Հայոց

*բու արեւելեան ատամնէն, մինչև սառնամանեայ հիւթիայի մայրաքաղաքը
Զարերու, կատարած իր պատմական և փառաւոր (*) երկարաշունչ ուղե-
որուԹիւնէն վաստակաբեկ, խո՛ր կը ննջէ Բրօֆ. Մաձի սենեակում։ Դուրսը
վրաններու տակ կամ բացօդեայ, քաղքենի ու շինական աշխատաւոր ժողո-
վուրդը, գոգցես մոռցա՛ծ իր դարաւոր ցաւն ու կսկիծ, դարտն ու գարման՝
սրինգի ու պարկապզուկի շուրջ անջնջոտ խմբեր կազմած, կ'ուտէ ու կը խմէ,
կ'երգէ ու կը պարէ, այսպէս խաղալով յաւիտենական լռութիւնը գարաւոր
և փառաւոր Անիին։*

*Մինչ հայրապետական շքախմբի միւս անդամները՝ խմբուած հոս ու
հոն, օրուան հարցերու շուրջ կը վիճին, կը շաղակրատեն կամ կ'զբօսնուն,
ես տարապայման յոգնութեան՝ կը ջանամ Անիի վանատան անշուք մէկ խու-
ցը, և գայլայրիկ կ'ինձնամ փախթին վրայ, խնջոյքիս տանջանքը պա-
հիկ մը մեղմացնելու համար ննջելու տենչով։*

*Բայց զո՛ւր կը փորձեմ քնանալ, զի մէկ կողմէն ուխտաւորաց խինդ
ու խնծիղին ժխորը, միւս կողմէ չոր փսխաթին վրայ լրած անհանգստութիւնս
չի թողուր որ իսկոյն փակեմ աչքերս. ու ինքնաբերաբար կը մխրճուիմ զա-
նազան խորհրդածութեանց և վերյիշեմ մէջ, երբ հետզհետէ շղթա-
յական շարայարութեամբ, յիշողութեանս առջեւէն կու գան ու կ'անցնին
մեր պատմական ուղեւորութեան գլխաւոր ու փառաւոր բոլոր անջքերն ու
անձերը՝ շարժանկարի մը հանգոյն, մինչև որ լռութիւնը կը թաղաւորէ
Անիի տասնադարեան փլատակներու մէջ, ու ես կ'ինամ անզգալաբար մոր-
փէոսի գիրկը խաղաղութեամբ։*

Բ.

*Արդէն Պեգեսպուրկի մէջ եմ. հիացի՛ք ակնարկով կը դիտեմ Զարե-
րու Պետրհօֆի պալատը, երկտղի նման, շրջապատուած ամրակուռ բազմա-
թիւ զրահաններով, ամէնքն ալ լեցուն կայսերական խազախներու խստաւիրտ
լեգէոններով, վէն ու զինուորով։ Պալատին հանդիպակաց կը տեսնեմ կայս-
լեգէոններով, վէն ու զինուորով։ Պալատին հանդիպակաց կը տեսնեմ կայս-
դարաստանը, Պեգեսպուրկի վէրջայլը, մշտազարուն կանաչազարդութեամբ,
բուրաստնաւէտ երփներանգ ծաղիկներով, կճեպ և կրանիդեայ ոսկեգրուագ
գիպուհիներու մերկ արձաններ ու չտարուաններ, որոնցմէ ուղխորէն ջուրեր
կը ցայտեն, կը ցնցուղեն, և այս ջուրերը՝ հիւսիսի սրեւեու մեղմիկ ճառա-
գայթներու տակ կը փաղփղին, ծիածաններ կազմելով գունագեղ։*

*Կը դիտեմ՝ ակնապիշ Զարերու պալատան արեւմտեան այս շքեղութիւ-
նը, կայսերական իր բոլոր փարթամութեանը մէջ. արքունական մանկավուիկ-
ներ, թիկնապահներ, արքունապետ մաձէլլներ, փղոսկրեայ ոսկեգլուխ
մականներով և Լուդովիկոս 14ոդ ի պալատին ոսկեճամուկ զգեստներով։*

*Ու կը տեսնեմ նոյնինքն ահա՛ հիւսիսի Զարը, միջին հասակով, ազ-
նուականի դիմագծով, մոլեչալի զինուորական հոյակապ համազգեստով,
կայսերական մեծ ժապաւէնը կուրծքին, Զարական փղոսրը ձեռքը, առանց
սուրի՝ խրոխտ կանգնած ընդ մէջ Հայոց ծերունազարդ մեծանուն Հայրա-
պետին և թարգմանի պաշտօնն ու Անիի պղտմիչը կատարող Բրօֆ. Մաձին.
և կը մղուիմ հարցնել մտովի. ա՞ռ է որմէ կը զարհուրին 130 միլեոն ժողո-*

(*) Աւելի քան 60,000 քիլօմէթր երկաթուղիով, որ ըսել է մեր երկրին շառաւիղին չափ։

վըրդներ լայնատարած Մեծին Ռուսիոյ, որուն հրամանը համաշխարհային պատերազմ է և որու մեկ ակնարկը՝ կաթաղանն։

Եւ ահա Պետրոսի պալատան մէջ՝ ճաշի ենք նստած արդէն. ա՛մէն ինչ կայսերական, սեղանի սպասներ՝ համակ ոսկի, յախճապակեայ սկաւառակներ չինական, բազմախորտիկ համադամներ արքունական, ոսկեճամուկ մանկլաւիկներ պալատական՝ հրամանի սպասող վայրկենական։

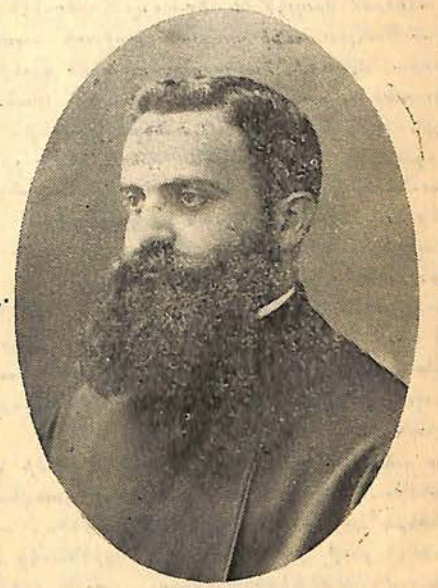
Բայց չեմ գիտեր ինչո՞ւ կոկորդէս վար չերթար, և անօթի՝ Հայրապետական շքախմբին հետ դուրս կու գամ Զարերու ճնշող այս պալատէն, փութալով կշտանալու մեր սովորական սեղանէն, ուր բաղդատաբար թէպէտ հաժեստ է ճաշը, ուր չի կան պալատական ոսկի և արծաթ սպասներ, սակայն կը յագնանք լիապէս, ղի օտարին նուէրն շա՛տ աւելի անուշ ու քնքուշ է մեր փուշը։

Հեռուն կը տեսնեմ Նէվան, հանդարտ գնացքով, որ օձապտոյտ կը սողսկի դալարազարդ ու բազմամարդ շքեղ ափերով Պետերսպուրկի մէջէն, գէպ ի Պալթիկ Ծով, ուր շոգիի վրայ միշտ պատրաստ կ'սպասէ կայսերական Նախաջ, ինչ հեռուն ձորտերու ազատարար Աղեքսանդր Բ. մեծանուն կայսեր Նէվայի ձմեռնային պալատան հանդիպակաց ափին՝ սոսկումով կը տեսնեմ Պօղոս-Պետրոսի միայարկ ամրակառոյց բերդը, թաղուած Նէվայի խոր ջուրերուն մէջ, սև սարսափը համայն Ռուսաստանի քաղաքական յանցաւորներուն, որուն բարձր աշտարակին վրայ կը ծածանի կայսերական արծուվիզիլ դրօշը վեր ի վեր։ Աւելի հեռուն կը տեսնեմ Մոսկովեան մայրաքաղաքին Մայր Եկեղեցին, խաչակեան փառայեղ տաճարը, մշտադալար պարտէզներու մէջ երկնաբերձ գմբէթով և երկոտասան առաքելոց պրոնզիտէ գեղակերտ արձաններով, պարտէզին եզրը՝ մեծ պողոտային առջև, կանգնած է Ռուսիոյ արդի մեծութեան և Պետերսպուրկ քաղաքին հիմնադիր Մեծն Պետրոսի պրոնզիտէ հսկայ մնհարձանը, աշտանակած ամեհի և փրփրերախ նժոյգի մը վրայ որ եռեւի ոտքերով կանգնած հսկայատիպ կրանիտեայ ապառաժի մը վրայ ցոյց կու տայ ձեռքովը Ռուսիոյ անծայրածիր հեռաւոր սահմանները ապագայի։ Անկէ քիչ հեռուն՝ կը տեսնեմ կալանի փառապանծ տաճարը, յար և նման Հռովմայ Պօղոս-Պետրոս տիեզերահռչակ Մայր Եկեղեցւոյ, քանդակալարդ խոյակներով, շար ի շար սիւնազարդ դահլիճներով և հոյակապ բարձրուղէշ գմբէթներով։

Ասկէ եւս հեռուն՝ կ'երեւի Ս. Երրորդութեան բազմածախս հոյակապ տաճարը, Սիպերական կարմիր, կանաչ, ոսմանքի, մալախիտ և կրանիտեայ միակտուր բազմաթիւ սիւներով պատրաստուած և բերուած իւրաքանչիւրը մէկ միլեոն րուպլի ծախքով։ Աւսոր վերեւ կը բարձրանան աստեղազարդ մեծ ու փոքր հինգ ոսկեգոյն գմբէթներ, որոնց գագաթին կը շողայ Բրիստոսի խաչը յաղթապանծ։ Սոյն այս տաճարին բուրաստանին մէջ, իբր յուշարձան մեծին Ռուսիոյ յաղթութեան և զօրութեան, կանգնած է հսկայ կոթող մը, թուրք պատերազմներէ գրաւուած մեծ ու փոքր թնդանօթներով։ Այս երկնուղէշ բարձր կոթողին վրայ, դափնեպսակ ի ձեռին խրոխտ կեցած պահապան հրեշտակը, որ հարիւրաւոր թնդանօթներու վրայ կոխած, թեւատարած կը հսկէ զօրաւոր Ռուսաստանը։

Ա՛հ, ամենուրեք Մոսկովեան տաճարներ, կառուցուած ժիլեօններով և միլիառնելով, որոնց մէջ ի տես գրուած են մուժիկին խնկելի և այնքան պաշտելի Թանկագին Իկոնաներ և Աստուածածնի պատկերներ, ուր, Ս. Կոյսին մաղերը անգին խոշոր մարգարիտներ են, աչքերը իրական մեծութեամբ ադամանդներ, վիզէն կախուած են յոյժ մեծարժէք քայլամանեակներ, համակ զմրուխտ և շափիղայ։

Ո՛ գիտէ, Նազարէթի Տաճետ դաշտերուն սիրուն այս շուշանը Ս. Կոյսը՝ արդեօք ո՛րքան կը տանջուի միլեոններու արժէք ունեցող գոհար այդ քարերու ծանրութեան տակ, որոնց համագումար արժէքով, պարտուած Ռուսաստանը հնար է գնել թշնամի երէն, փոխան նախնական գիւղական դպրոցներու, միլիառներու ծախքերով կառուցուած փառաշուք տաճարներ և ժիլեօններու արժէքով իկոնաներ, որոնց աստուածապետական հմայքին վրայ կանգնած է Զարիզմի կուռքը զօրաւոր ու ամբարտաւան։

Գրիգորիս Ծ. Վ. Պալաճեան

Գ.

Զարերու հիւսիսային մայրաքաղաքէն յանկարծ կը փոխադրուիմ Բագրատունիներու Հայ քաղաքակրթութեան օրրանն ու համբաւեալ ոստանը Անին։ Ու կը տեսնեմ Բագրատունի թագաւորներուն մեծահարուստ մայրաքաղաքը, Հայ արհեստի, Հայ արուեստի, Հայ վաճառականութեան և մանաւանդ Հայ ճարտարապետութեան փթթուժին և զարգացման գագաթնակէտը հասած՝ շա՛տ դարե՛ր առաջ..., երբ եւրոպական ժողովուրդներ հետզհետէ դեռ նո՛ր կը դառնային ի քրիստոնէութիւն... և դեռ նո՛ր քայլեր կ'առնէին դէպի քաղաքակրթութիւն։

Թագաւորական հոյակապ պալատներ, արքայազուն իշխաններու, նախարարներու, պալատականներու գեղեցկակերտ տպարանքներ, փառաշուք և հոյաչէն հազար եւ մէկ եկեղեցիներ, քանդակազարդ տաճարներ, կրկնահարկ և բոլորակ գեղակերտ մատուռներ, խոստովանարաններ և իշխանական դամբարաններ, հազար ու մէկ եկեղեցիներու բարձրուղէշ և սիրաշնազարդ կամարակիկներ ու գմբէթներ, որոնց վրայ կը փայփայի Գողգոթայի խաչը շքեղապանծ, վրիժառու նախանձը գրգռելով Պարսիկ և Արաբ դրացի ընչաքաղց ազգերու։

Վարը, խո՜ր, ձորին մէջ՝ կը տեսնեմ Ախուրեանը, որ ժեռուտ գալարումներով և սրընթաց ոլորապտոյտ գնացքով, ալիքներո՛վ, փրփուրներո՛վ, շառաչո՛վ և շխինդով կը հոսի դէպ ի վար, կարծ գետին հետ մրցած, հայրենեաց մէկ ուրիշ աւելի մեծ գետը՝ դէպ ի երասխ։

Անիի հիւսիսային կրկնակ ամրակուռ պարիսպներու և շար ի շար բարձրակառոյց աշտարակներու վրայէն և հեռաւոր հորիզոնէն, կը տեսնեմ Անիի մշտական պահպան Պահլաւունի վահրամ քաջարի սպարապետը՝ իր մարտական խիտ շարքերու մէջ և Հայ զօրաց բանակին գլուխը, որ նախիր կը գործէ Միքայէլ կայսեր չորրորդ անգամ ղրկած, ցունաց հարիւր հազար զօրաց մեծ բանակին մէջ, խուճապի մատնելով զանոնք, որոնք խիստ պատուէր առած էին, չդառնալ Բիւզանդիոն, մինչև ձեռք չբերէին հարիւր բանալիները Բագրատունեաց Հոյակապ Անիին. եւ ցունաց ընչաքաղց հսկայ բանակը՝ չարգուփշուր ու հալածական ցան ու ցրիւ եղած, կը փախչէր տագնապած, գոնէ կեանքերնին ճողոպրելու փափաքով, բայց քանդուած և խորտակուած հսկայ բարաններ թողնելով իրենց ետին։

Եւ ահա Հայ յաղթական բանակը, որոյ ի գլուխ Պահլաւունի սպարապետ՝ նժոյգ ձի նստած չքեղապանծ, առջեւէն Բագրատունիներու արծուէգլուխ և խաչանիշ դրօշակը ծածան ծածան, և հետեւակ ու հեծեալ, զօրական թէ զինուոր, որ յոխորտալով և սիգալով ժողովրդեան ովսաննաներուն մէջ կը դառնան Անի։

Հանդիսաւոր բազմութեան հետ կը մտնեմ Անիի մայր կաթողիկէն, ուր աստիճանաւորներու հանդիսական կարգերով կանգնած են արքայազուն երիտասարդ իշխաններ, Հայ պերճաշուք նախարարներ, արքունական սիգաշուք արտորղապետներ, քաջ զօրապետներ, հայրենասէր զօրականներ, ահա պատկառելի թափորով արքեպիսկոպոսներու, քորեպիսկոպոսներու, խաչով եւ խաչվառներով կու գայ մայր սուրբ տաճար ամենայն Հայոց կաթողիկոսը Պետրոս Գետադարձ. խունկի և հալուէի անուշոտ բուրումմ մը կը տարածուի ամէն կողմ. մինչ նոյն պահուն ամէն բերնէ կը լսուի շշուկ մը. «Ահա Արքա՛յն գայ . . ահա՛ Արքայն գայ»։

Եւ ահա՛ կը տեսնեմ նոյն ինքն Բագրատուհիներու վերջին շառաւիղը, Հայոց երիտասարդ թագաւորը Դագիկ Բ. արքայական ամպհովանիի տակ, Հայ ընդհանուր զօրաց մարաջախտի զինուորական ոսկեշող պերճանքով, շղթայազարդ սաղաւարտով և սաձնապաններով, թիկնեղ ու խրոխտ քալուածքով, քաղաքային ու զինուորական պալատական փառաշուք հետեւորդներով, որ Անիի մայր եկեղեցւոյ հարաւային արքայական աւագ դռնէն առանց սուրի

ներս կը մտնէ, ակնածանօք յաւաչանալով դէպ ի սեղան։ Ու սիւնազարդ այս տաճարին տեսարանը կ'ըլլայ պատկառազդու և հիասքանչ. արքայական թէ Հայրապետական, պալատական թէ զինուորական արեւելեան երփներանգ պերճանքի իրենց հանդիսական ոսկեշող ամբողջ մեծվայելչութեամբ մէջ։

Հազիւ դադրած մեծագղորդ ղօղանջիւններն ու գանգիւններն Անիի հազար եւ մէկ եկեղեցիներու եւ տաճարներու մեծ ու փոքր կոչնակներուն, երբ կը լսեմ Թագաւորական մեծահանդէս Ս. Ծնման գոհաբանական սրտաբուխ օրհներգութիւններ եւ ալէլուներ, որոնց գոռ շեշտերուն տակ՝ կը թնդան Մայր տաճարի հոյակապ կամարներն ու երկնաբերձ սիւնաքաղ կամարակիկն։

Այդ գիշե՛ր է. Բագրատունիներու մեծահռչակ և հարուստ Անին կը լողայ ուրախութեան եւ ցնծութեան մէջ. նախարար թէ իշխան, շինական թէ զինուոր, ամէնքն ալ խինդ ու խնդիղով համակուած, Հոն՝ բարձր միջնաբերդ պալատան արքունի սրահներէն հարիւրաւոր լոյսեր կը ճառագայթեն, լուսաւորելով Ախուրեանի արագավազ ջուրերը, որոնք ձորին խորերուն մէջ կը փայփայի ու կը ծփծփան։ Ու այդ լոյսերու մէջ ողողուած արքայական մեծ ու հանդիսական սրահին մէջ, կը տեսնեմ Հայոց թագաւորը Դագիկ, նստած արքայական ոսկեզրուագ գահի բեհեղեայ ադոյաններու վրայ, ծիրանեզարդ ամպհովանիի տակ, շրջապատուած արքայազուն իշխաններով, Հայ նախարարներով, պալատականներով, աւագանիով եւ նիզակակիր թիկնապահներով՝ կատարելով նոյն պահուն իսկ երդման պաշտօնական արարողութիւնն այս ամէնուն։

Թագաւորին ոսկեփայլ գահէն քիչ հեռու՝ կանգնած է Բագրատունիներու ծերունի առաջնորդ, Պահլաւունի Վահրամ սպարապետ, ձեռքը սուրբ փղոսկրեայ երեսակալին, տիրապետ պահպան հրեշտային Անիին, որ լուռ թեամբ կը վայելէ իր յաղթութեան փառաց այս պահը։ Սրահին մէկ մասի անկիւնը կծկուած կը տեսնեմ տիրանանգ Վեստ Մարիսը, որ հին ազուէսի մը նման նոր դաւեր եւ նոր խարդաւանանքներ կը նիւթէ, դաւաճանելու համար /ր թագաւորն ու իր հայրենիքը։

Ամէն կողմ խնդութիւն եւ ցնծութիւն, ամէն կողմ խնդոյքներ եւ հանդէսներ, մինչ Անիի վերակենդանացման վերջին այս գիշերուան ժամերին ու աղմուկին մէջէն բերկրութեամբ կը լսեմ բարձրամարձ/չ որոտընդոստ աղաղակներ. «Կեցցէ՛. . . կեցցէ՛ Դագիկ արքայից արքայն Հայոց մեծաց»։

Դ.

Ողոտագոչ այդ կեցցէներէն յանկարծ կը ղողթնամ, եւ անեկդիս մտաւկայ՝ Անիի կիսակործան Մայր տաճարի խարխլած քիւերէն սոսկմամբ կը լսեմ ընդհա՛տ ը՛դհա՛տ, չարագուշակ վայիւնը լալկան բու՛ի մը, վո՛ւ. . . վո՛ւ. . . , Ու կը սարսափիմ։

Վեր ի վայր կը շրջի ամբողջ հոգեբանութիւնս. յուսադրող հոգեպարար անրջանքիս բարձրութենէն կ'ընկնամ յանկարծ յուսահատութեան անդընդախոր վիհերը, երբ գիշերային խոր լռութեան մէջ կրկին ու կրկին որոշակի կը լսեմ մահաբեր ձայնը գուժկան բուին այն տաճարին բարձունքէն ուր՝ մէկ քանի վայրկեան առաջ Հայոց թագաւորը Դագիկ՝ արքայից արքայ կ'օծուէր Պետրոս կաթողիկոսէն... եւ ահա մահասարսուռ գալարումով մը կը

յիշեմ որ՝ կործանած Անիի մէջ եմ, եւ շուրջս աւերակներ, փլատակներ ու բուեր միայն կան, ու կը լսեմ դարձեալ միշտ նոյն բօթաբեր ձայնը. վո՛ւ... վո՛ւ... վո՛ւյ...։

Ե.

Զար խորհրդածութիւններով եւ հոգիի ու մտքի խռովայոյզ վրդովմունքով ժամեր երկար տանջուելէ վերջ, ուր ուրեմն կ'իյնամ վերստին խոր քնոյ մէջ, ճնշուած հեռաւոր մեր ճամբորդութեան պարտասող ծանրութեան տակ։ Այլ այս անգամ, ահա՛ կը տեսնեմ Թշուառ Կիլիկիան ու Ատանան արեան ճապաղիքներու մէջ։

Այէն կողմ սուգ ու լաց, ողբ ու կոծ, մինչ իրը նուէ հողմավար եւ իրը ճնճղուկ՝ ուրուրէ հալածական, կը տեսնեմ անտէր ու անպաշտպան լքուած կիներ ու տղայք, կոյսեր ու երիտասարդներ, ծերեր ու մանուկներ որոնք խոյս կու տան ու կը փախչին ամէն կողմ, փրկարար անկիւն մը փնտռելով եւ ազատելու յոյսով կատաղի ամբոխէն որ դանակ թէ երկաթ, լախտ թէ մահակ ձեռքին՝ մա՛հ կը ցանէ եւ կեանք կը հնձէ անխնայ։

Ո՛հ, կը տեսնեմ Հայ հրէշտակային մանուկներ արեան լիճերու մէջ խեղդուած, հարիւրներո՛վ, հազարներո՛վ, կարիճ երիտասարդներ հոս ու հոն ոչխարներու պէս մորթուած, ամբխած Հայ կիսամերկ կոյսեր ելլուած, խոշտանգուած եւ թեւատարած պատերուն գամուած պարկեշտասուն Հայ որդեսէր մայրեր՝ պատռտած արգանդներով, եւ որբախողխող ոտքերէ գլխիվայր կախուած անմեղ երախաներ՝ դեռ լոյս արեւ չտեսած արդէն իսկ կենաղրաւ...

Ա՛հ, սարսափով կը լսեմ այէն կողմէ մահամերձներու հատկաուղ հռնգիւնները, վիրաւորներու սրտակեղեք մարած հառաչանքներ եւ հեծեծանքներ եւ հայու արեան գոլորշին որ քուլայ քուլայ երկինք կը բարձրանայ։

Սպանդանոցներու մէջ խողխողուած մարմիններ, կառափնատուած գլուխներ, հոս ու հոն փողոց թափթփած. ու հեռա՛ւն ձիհուն եւ Սիհուն հայրենեաց գետերը տաք արեան գոյնով ներկուած, որոնց փրփրոտ դէզ առ դէզ ալիքներուն, հոսանքներուն եւ յորձանուտներուն մէջ՝ կը տեսնեմ ջարդափշրուր եղած մարդկային մարմնի զանգուածներ, ջախջախուած դանկեր, կոտրուած ոտքեր ու թեւեր, անհամար։

Աւելի հեռուն, Միջերկրականի ծովուն արեւնափրփուր կատաղի ալիքներուն վրայ, կը տեսնեմ Եւրոպական հսկայաշինգուած զրահաւորներ, լուռ հանդիսատես գժոխային մարդախոշոշ այս եղերերգութեան։ Եւ կը տեսնեմ աւազրկացի ու գերմանի ծովակալներ ու ծովային սպաներ որ «քօտաք»ներով, պաղարեամբ եւ անկարեկիր սրտով կը լուսանկարեն յօշոտուած մարդկային այս դիակները։

Իսկ արեւնաշաղախ ցամաքին վրայ կը տեսնեմ Կիլիկեան գիւղեր, շէն ու շող աւաններ, վաճառաշահ քաղաքներ՝ հուրի, սուրի, եւ սարսափի մէջ. եւ Ատանա՛ն, ուր հայաշատ թաղեր, շրջապատուած համայնակուռ հրգեհի մը լափլիզող բոցերէն եւ հայոց հարիւրաւոր տուներ որ կը ճարճատին, կը խարխլին, կը փլչին ու կը մխրանան։

Ա՛յս ահեղատեսիլ կոտորածի, հրդեհին եւ նախճիրներուն հանդիպակաց՝ կը տեսնեմ մոլեգնած կատաղի ամբոխ մը, որուն բերնէն դժոխք կը ժայթքէ, և ձեռքերէն արիւն կը վազէ կաթիլ կաթիլ, որ հարանեւորի խրտխռճանքով՝ ձեռքէ ձեռք կը խլէ ալան ու թալանը, և ամէն կողմ կը տեսնեմ մարդիկ հարիւրներով, հազարներով ու բիւրերով, որոնք վայրագ ուրախութեամբ կը հրճուին, ի տես այս համայնատարած մարդկային աւերածին։

Յայնժամ երկնքի բարձրերէն, ամպերու ծուէն ծուէն ոլորտներուն մէջ կը տեսնեմ Հայուն հին Աստուածը, որ անվրդով ցոյց կու տայ ինձ նոր տեսարաններ։

Զ.

Միաժամանակ ուրախութեամբ կը լսեմ, արդարութեան ահեղագոչ որոտումի ձայնը գոռացող Թնդանօթներու և կը տեսնեմ Եըլտըզի Հաւմիւեան պալատն ու Մաչկայի զօրանոցը մռնչի, ծուխի ու կրակի մէջ և արիւնաշաղախ մեծ մարգասպանը՝ սոկուէնն ու անակնկալէն փախած Մէրսըմի ուուշա մեծ մարգասպանը՝ Աբտիւլ Համիտ կատաղած կատաղի վագրերու իր վայրենի ջոլիրով, և կայսեր քէօշկը, շրջապատուած կատաղի վագրերու իր վայրենի ջոլիրով, և այդ սեւ Սուլթանը որ աչ ու ձախ սաստիկ հրամաններ կու տայ պալատականութեան վերջին փորձն ընելու յուսով՝ իր անհեթեթապարտ կեանքին և կործանագործ երեսամեայ իշխանութեան, իրմէ զատ ամէնքին կարմիր արեան անյագ ծարաւով, Եըլտըզէն Օրթագիւղ երկարող արահետներու վրայ կը տեսնեմ պալատական սեւնեկապետներ, քարտուղարներ, թիկնապահներ, ներքինիներ, փաշաներ, պէյեր, ոսկի քսակներ իրենց ձեռքին՝ որոնք միշտ մեծ մարդասպանին անուամբ կ'երդնուին և յատկանշական հաւատարմութիւն ուխտած էին, այժմ կը թողուն ու կը փախչին, խելակորոյս և անգործ։ Մինչ նոյն պահուն՝ շար ի շար ահա անձնատուր կ'ըլլան կայսերական բանակին Ալպանացի զինուորներն իրենց սուրերով և ղէնքերով, հարիւրներով, հազարներով, որոնց վստահած էր կարմիր Սուլթանն՝ իր կեանքն, իր կանանոցն ու իր միլեոններու հարստութիւնը։

Նոր գոռում-գոչումներ. նոր ճարճատիւններ «միթրայէօզ»ներու որ անձրեւի պէս գնդակ կը տեղան Եըլտըզի շրջակայ զօրանոցներուն վրայ, որոնք հետզհետէ կը պարպուին, կ'ամայանան զինուորներէն, որոնք եւս անձնատուր կ'ըլլան, ղի արբեցութեամբ և վատաշահութեամբ այլասերած և վատասերած՝ կը պակսի իրենց դոյզն քաջութիւնը, գոնէ իրենց կեանքն աւելի արժեցնելու համար՝ դիմադրելու եկող թշնամւոյն։

Ու այս ամէն կողմէ ժայթքող անակնկալ կրակը տեսնելով, Եըլտըզի արիւնախանձ վագրը զսպուած բարկութեամբ՝ կատաղութենէն ի զո՛ւր կ'ոռնայ բեր-պալատն գառագեղին մէջ. ոչ ոք կայ զինք փրկող։

Ահա Օսմանեան ազատարար քաջերի բանակը, որ անարգել հետզհետէ յառաջանալով զօրաց երկաթէ պիրկ շղթայի մը մէջ՝ անձնատուութեան կը բռնադատէ արքայ ճիւաղը։

Եւ ահա կը տեսնեմ Սուլթանին հին սարուկներէն մէկ քանի պատգամաւորներ, որոնց առջեւէն կորաքամակ և գլխիկոր կը քալէ գահընկէց կարմիր Սուլթանը, նստելու համար իրեն համար բերուած զինուորական օթոմոբիլը։ Ու ինքնաշարժ կառքը կը սուրայ երկար ամայի փողոցներէ դէպ ի Օթոմոբիլը, Ու ինքնաշարժ կառքը կը սուրայ երկար ամայի փողոցներէ դէպ ի Սելանիկ, — որոնցմէ Օսմ. փառապանծ աղատութեան, երկանաւոր և դէպ ի Սելանիկ, — որոնցմէ Օսմ. փառապանծ աղատութեան,

երեկուան գոռոզ Սուլթանը որ երեսուն միլեոն ժողովուրդներ երեսուն դաժան և երկար տարիներ սարսեցուց, սարսափեցուց և արեան մէջ լողացուց՝ այսօր արդէն գերի է և ստրուկ, Ալլահինի իր բանտ-վիլլային մէջ, սակայն իր անձնական Հարէմներն ըստ իրենց պալատական հին սովորութեանն և վարժութեան՝ յաճախ կը կրկնեն նոյն խօսքերը, նոյն յանկերգը երբ նամակի կ'երթայ գահընկեց Սուլթանը. «Պէօպիւռլէնիզ փատիշահըմ, սէնանէն պէգիւրիք Ալլա՛հ վար»։ Ցաւերէնով արդարութեան դատաստան է այժմ որ նը հալածէ զինչը վարը Ղալաթիոյ կամուրջին վրայ կը տեսնեմ խուռներամ ժողովուրդ մը ամէն դասակարգէ, ամէն սեռէ, կենդանի ցուցադրութիւն մը Եւրոպական և Ասիական պլուզան բոլոր ցեղերու, գոյներու, լեզուներու, կրօններու, տարազներու, օթօմօպիլներու, կառքերու, սայլերու. և մարդոց ահագին ժխորի մը մէջէն կը լսեմ հարիւրաւոր կոկորդալիր ձայներ՝ «խաֆէյէլէր տէխթանը օն փարայա»։ կը տեսնեմ փողոցի ստահակներուն ձեռք, ի վտճաս հանուած հաղարաւոր բօսթ-քարթեր, երլոզի անիծապարտ քամարիլլայի այլանդակ և անարգական ծաղրանկարներով, սկսած մեծ քիթով կարմիր Սուլթանէն մինչև ոսկի տոպրակներ առած Պօլսէն փախչող Թշուառական Նէֆիպ Մէլէմէնն, Հալածիչ ուրուականը Հայոց։ Մեծ դէմքեր ու անձեր ցարդ իշխանութեան գլուխ գտնուողներուն, որոնց անունը միայն տալը կը բաւէր վաղորդայնին աքսորուիլ դէպ ի ծովեր հեռաւոր։

Վերը Բանկալթի յանկնկալս կը հանդիպիմ պատմական անմոռանալի մեծ թափորի մը. աշխատաւոր ժողովուրդն արդար քրտանց վաստակը վամփիռներու նման ծծող, հայրենիքին յաւագոյն ուժերը ծովերու խորը ղրկող և Թշուառ ժողովուրդն արեան յորձերու մէջ խեղդող արիւնկլուկ վագրերու երլոզեան վոհմակը որ փոչեթաթախ և ջերմ արեւուն տակ քրտնաթոր, ձեռքերնին եռաց կապուած պալատականներ, Թահսիլներ, Իզզէթներ, Ֆաթիքներ, Թիւֆէնկճի պաշի Թահիրներ, Տարէմ աղային Նահիրներ, Ղանիներ, Իւֆիւրիւճճի Իպէտուլլահներ, Տարուրաւոր հսկայ սեւամորթ ներքինապետներ, սենեկապանները, խատէմներ, որոնք կառափնատ գնացող մահապարտներու նման դլխիկոր՝ ակամայ յառաջ կը մղուին ազատարար բանակը սուրնաւոր զօրաց վաշտերէն, դէպ ի Բանկալթիի գինուորական վարժարանը բանտարկուելու համար. ու կը լսեմ մէրթ կիկլոպեան հրամայող ձայնը հայրենաւեր սուսերամերկ հուժկու սպաներու «քալեցէք, քալեցէք». ու մարդ գազաններու սրիւնամարաւ բանակը յառաջ կը շարժի յամրաքար, անհամառնալով գինուորական վարժարանին մեծ գռնէն ներս՝ դէպ ի խորերը, սանձարձակ ազատութեան նեկտարով գինովցած ամբոխի մը թմբիր ու մռայլին, ծաղրին ու ծանակին տակ։

Ակքերս յածելով հեռուները, դէպ ի վոսփորի գեղածիծաղ ափերն ու բարձունքները, դէպ ի կղզիները, դէպ ի Մալթէփէ և Իզմրիթօփրաք, կը տեսնեմ պալատական մեծ ու մեծափոր թշուառական փաշաներու եւ պէյերու, սուլթանիներու պերճաշուք ապարանքներ, ճոխ վիլլաներ, ամբողջ փակուած լուսափեղկեր՝ անոնք ու անտիրական որոնց տէրերն աքսորներու մէջ այժմ կը հեծեծեն։ Ասոնց շուրջը բուրաստաններ անջրդի, ծաղիկներ խամրած, ծառեր չորցած, մինչ քիչ օրեր առաջ կեանք ու կենդանութիւն, զեղխութիւն և շուայտութիւն, ցոփութիւն և անառակութիւն չմոռցուած ամէն կերպով բոյն դրած էին այս ապարանքներուն, վիլլաներուն ու քէօշկերուն մէջ. այժմ ա՛չ մէկ մարդկային ձայն ու շշուկ, այլ վհյոյն կը տեսնեմ սեւափեսուր ագռաւներու երամներ որ կը ճախրեն վար ու վեր, աջ ու ձախ, խզելով լռութիւնը կենդանի այս աւերակներու մեռելութեան. և կը լսեմ յաճախ, անախորժ կռինչը ագռաւներուն, ա՛խ, ա՛խ, ըռա՛խ, ըռա՛խ, ցաւիտենական արդարութեան դատաստանն է այս։

Է.

Նոյն պահուն ուխտաւոր ձիաւորներու քառատրոփ վազքէն ընդոստ ձ'արթընամ. եւ ահա՛ երազ էին այս ամէնքը . . .։

Հաղիւ ազատած յուզումնալից քունի մը խռովայոյզ մղձաւանջէս, աճապանքով կը լսեմ Ռնիէն մեկնող խումբ մը Հայ կորիճ երիտասարդներու արտասուագէզ աղգային երգի մը եռանդագին վերջին բառերը.

Մոխիրներու վրա՛յ նստէ՛,
Աւերակներ շինէ բոյն,
Եւ ծիծեռնակ գայ ու երթայ,
Միմչեւ Հայոց գա՛յ գարուն։

Դուռ շէշտերն այս հայրենաշունչ երգին՝ հետզհետէ կ'արձագանգեն Ռնիի կիսախարխուլ տաճարներու, պալատներու, հսկայ պարիսպներու պատմական աւերակներուն մէջէն, մինչեւ տակաւ աւելի նուազուն և աւելի հեռանալ, Ծաղկոցաձորի հարիւրաւոր քարայրներն ու անձաւները որ կ'արձագանգեն խառնուած Ախուրեանի ջուրերուն ճողփիւններուն, ա՛լ աւելի հեղհղօրօր, ա՛լ աւելի թրթռուն. . . մինչեւ Հայոց գա՛յ գարուն։

Սէ ահա ննջասենեկիս նեղ լուսամուտէն ուժգնօրէն ներս կը խուժեն տակէշող անդրանիկ ճառագայթներն Արարատեան կենսապարգեւ արեւուն, որ հզիկ և յուշիկ վեհափառ ճախրանքով միշտ կը շարժրանայ վեր՝ շառաւոր հեզիկ և յուշիկ վեհափառ ճախրանքով միշտ կը շարժրանայ վեր՝ գուռնած կարմիր արեւելքէն. Արագած լեռան ապառաժուտ ալեւոր լանջերէն։

Կազդուրուած հայրենեաց առաւօտու շաղէն ու շողէն՝ կ'ըսեմ մտովի. Այն ժողովուրդը որ արցունքի, հալածանքի եւ արիւնի չորս հազար տարուան վկայութիւնն ու օծումն ունի՝ չմեռնիր, այլ յաւիտեան նա կ'ապրի։

Իւսկիւտար, 25 Մայս. 1911

ՊԷՊՈՒԿԸ

— Բարե՛ւ պապուկ։

— Աստծու բարին, աղա՛,

Լայն, փոշեգոյն ճամբուն վրայ, ուր արեւին լոյսը իր յոգնութիւնը սրսկած էր, բալ եւ եղինջ ծերունին. և ան, տեսակ մը ճօճումով շարժուղ իր սրունքները կեցուց՝ ժեղի պատասխանելու համար։

Հողի ու արեւի շաղախումի մը մէջ ապրած ըլլալուն հակառակ, մաքուր բամպակ մօրուք մը ուշագրաւ դրաոանգ մը կը կախեր իր մաշած պղնձամոյն դէմքէն վար։ Բիթը՝ դէմքին երկրորդ ուշադրաւ մասը, կ'երկարէր ու կը կորանար՝ իր շուքովը երկուքի կիսելով անոր թաւամերձ պեխը։ Անձրեւներու տակ՝ իր առողջութենէն հիւծախտաւորած ֆէսը, որուն ճերմակ ջիղերը օղակ օղակ պարզուած էին ալեւոս, կը շրջանակեր անոր գլուխը։ Ճակատի մէկ ակօսին ագուցուածքէն մինչեւ գանկին լերկ ծալքը։ Ապա հաստ գուստ մը հագած էր, ոտքերը՝ տրեխ և կռնակը տոպրակ մը, իր պարէնին շարժուն շտեմարանը, որուն բերնի չուանը անցուցած կոճղոտ ոտի մը գըլուխն, բռնած էր ալ ձեռքովը։ Ձախ ձեռքի մատէն ձէթի շիշ մը կախուած էր առաստանով։

●●●

«Պապուկ»ը օտար էր այս աւանին մէջ. Հայաստանէն՝ այս անվաճառաշահ կողմերը իննսուն միակը գրեթէ, որ կը պատճառէր այն զարմանքը՝ երբ թիթեղներու յոգնեցնող պարտէզի մը մէջ հանդիպինք ծիրանիի մը։

Ո՞ր հովը քշեր բերեր էր այս տերեւը ամիաներու ճամբայէն, Ո՞ր ուրբականը փրցուցեր փշրեր էր այս բեկորը իր մայրենի ժայռէն և հեղեղներու ի՞նչ ուժով բերեր ձգեր էր այս հեռաւոր պանդուխտ ձորերուն եղերքը։

Տռամ մը և քաջութիւն մը կ'առասպելէին իրեն համար և այս զոյգ-ները՝ յարգանքի քաղցրութիւն մը կը ծաղկեցնէին իր շուրջը։ Ամէն մարդ տեսակ մը գորովանքով կը բարեւեր զինքը, ամէն մարդ պատրաստ էր իր հողային աշխատութիւնը յանձնելու անոր։

●●●

Ահա՛ իր պատմութիւնը, մեր դժբախտ ցեղին ամենօրեայ, դարաւոր պատմութիւնը։

Հայկական նահանգի մը վայրի ժէկ գիւղախորշին մէջ անոր հայրերը քանի մը հարեւան ընտանիներու հետ՝ կեանքերնին վերջացուցած էին արեւին ու հողին մէջ իրենց ջիղերն ու դնգերները հալեցնելով և իրենց խուճկի ու աղօթքի տասնորդը չմռնալով հատուցանել բարին Աստուծոյ։ Բայց անոնց վերջին օրերուն, ե՛րբ ալ իրենց կուրծքն ու գլուխը դեպի հողը կը դարպասէին, անիրաւութիւններու, զրկանքներու ցաւը ծագիլ սկսած էր։ Իսկ ասոնց զաւակները զուլումներու ասատկութիւնը ապրեցան։ Ինքնա մը սարսափի գօտին եկաւ մինչեւ իրենց ամայի, ժեռաւոր բլուրներուն փոթ-

թուեցաւ, և անոր անունը՝ ելեկտրական ալիքներու պէս սկսեր էր ցնցել, պրկել բոլոր այդ կողմի հայերու հոգիները։ Տարիներ կ'աշխատէին և իրենց տատանքին օրհնութիւնը օր մը կը չքանար աւազակ-աւատապետին ժէկ ամբողջ նէթքին մէջ։ Ամիաներ իրենց լուսակորով բազուկները կը րիւրեղացնէին, կը կենսաւնակէին վայրենալերկ հողաբլուրները, և ահա՛, մարդագայլերու վհատմակ մը ժէկ ժամուան մէջ կը սեւցնէր, կը մահացնէր, կը լաւէր, կը լափլիզէր ամէն քրտինք, ամէն վաստակ։ Եւ իրենք, քրիստոսասանդ համակերպութիւնով մը կ'անցընէին իրենց օրերը, չմռնալով ժամ-պատարագը, որպէս թէ Աստուծոյ կողմէ նախասահմանուած պատուհաս մը եղած բլլար այդ ամէնքը, ինչպէս փոթորիկ մը, ինչպէս ողողում մը, ինչպէս հրդեհ, բայց աւե՛լի սաստիկ քան փոթորիկը, աւելի սաստկեցուցիչ քան ողողումը և աւելի՛ կիզիչ քան հրդեհը...։

●●●

Օր մը սակայն ահաբեկման նիւթը ալլափոխուեցաւ և այս նոր խմբակցութիւնը պայթեցուց համակերպութեան հինցած տիկը։

Պէկին մարդոցմէն ժէկը, անցած պահուն, գեղջկի հարս մըն էր նշմարած որ՝ անոր լալիրէ խօսքերուն դէմ լռելեայն մինչեւ յօդքերը քաշելով արհամարհոտ հեռացած էր։ Կիրքի ժայթքումին տակ ան գազանացած, թէեւ, մինակութեան պատճառով ալ անհամարձակ, շունչը պէկին մօտ առած էր, պատմած թէ Հիւրիի պէս Նոյ աղջիկ մը տեսած էր՝ պէկի դրան միայն արժանի։

Պատգամը տրուած էր, և քանի մը հոգի, երկու օր ետք գիւղակ ժամանած էին պահանջելով հարսը։ Ալեւորները ճակատին նոր ակօսներով կնճռամած, երկար խաղաղ մօրուքին ջրդնացած մատներու տակ չարչարելով, իրենց կարկամ շրթունքները փրկարար աղօթքներու խլեակներով տարուբեր, եկած էին աղերսելու, իրենց ընտանի օճախին փրկութիւնը պատգամելու.

— Պէկի հրամանին մեր հոգին ղուրպան, կակազեր էին, մեր հարսներ անարժան են պէկի դրան...

— Խօսքին չհնազանդողը սուրին կը հնազանդի, ոռնացեր էր աւազակին պատգամաւորը։

— Պէկի հրամանին ամէնքս դալ ղուրպան, պէկը՝ մեր նամուսները մեզի չնորհ թո՛ղ ընէ...

— Կեավուրի նամուսը շա՛ն նամուս է... ձեր հարսները մեր կամքին անկողինները են...

Ահա խօսքերը հալած կապարի պէս անցեր էին ալեւորներուն երակներուն՝ ա՛լ աւելի հակեցնելով անոնց գոգացած թիկունքները և գալարեցնելով ջղաթոյր բազուկները և պիրկ մատներու տակ մնացած մօրուքները։ Իսկ երիտասարդները որ հիւղակին փալ կռնակէն կ'ունկնդրէին, զգացին որ արիւնին ամպրոպ բոց է եղած և աչքերնին արիւն։

Եւ այն պահուն, ուր պէկի մարդիկը յարձակած էին հիւղակին վրայ և մահամերձի ճիչ ու կոչերու տաղտապալմին մէջ ճիրանած՝ գեղջկի հարսը, վրայ հասան և ատելութենէ չիկակարմիր և կիրքէն թրթռուն արիան-

կամ երիտասարդները, գիւղի նամուսին պահակ յանկարծածին բազէները, և ինկան գիշատիչներուն վրայ, անոնց որ՝ տարիներով իրենց բազուկին ու սրունքին արիւնը խմելէ ետք, ահա իրենց սիրտին ալ ճանկ կը նետէին . . . ։

Կաթիւը ահարկու եղաւ իր պղտիկութեանը մէջ։ Հայ պարմանիներու գլխաւոր զէնքը կ'ըլլար իրենց եղունգներն ու. ակռաները։ Մէկ երիտասարդին դաշունին տակ տախտապարուած էր պէկին պատգամաւորը՝ արիւն փըսթելով, իսկ միւանները քիչ շատ վիրաւոր՝ յաջողած էին իրենց ձիերուն վրայ աշտանակելով փախչիլ առանց աւարի։

Անոնց փախուստէն ետք էր որ բուն սարսափը սկսած էր։ Ժամէ ժամ կրծող հառնող մահափիւռ և հրաշունչ մանգաղի մը պատուքիլը կը զառանցեին իրենց գլխուն շուրջ։ Գիւղակը ամբողջ վախի ջղաձգութեան մը տակ կը թաւթաւէր, մինչեւ իրենց ցիցերուն կապուած գամբռները որոնք ևս, կարծես ազդուած մթնոլորտային այս ահէն, դունչերնին գետին կը քաշէին կոպկանձելով, և աչքերնին՝ աղտոտ թացով մը լեցուն՝ կիսովին միսին կը համարձակէին բանալ։ Ոմանց զոլռւմները սկսած էին անէծքի վոխռւիլ։ Ոմանք կը վիճէին թէ ինչո՞ւ այս մըրիկին ալ գլուխ չէին ծռած՝ քանի որ տակա՛ր էին։ իսկ ուրիշներ, ամէն հետեւանքի ընդունակ, գոհ էին այս ցոյցէն ու քա՛լ տակաւներու քաղցր քաջութիւնով։

Շատ չանցած գիւղակ հասան զաղիէներ, ագռաւներու պէս չարագոյ և բուի պէս գաժան։ Ոկսան քննութիւնը, սկսան հայհոյանքը, սպառնալիքը, խարազանը և հրացանի բռունցքը։ Տուն չմնաց չմաղուած, արու չմնաց անչարչար. կը պահանջէին յարձակողները, մանաւանդ պատգամաւորին սպանիչ երիտասարդը։ Սակայն ո՛չ մէկ արդիւնք։ Անոնք փախա՛ծ էին, համոզուած որ երբ ձեռք իյնային՝ կախաղանը նուազագոյն պատիժն էր իրենց . . . ։ Գիւղին բոլոր մնացած երիտասարդները կապած տարած էին Հրաքիւթէ, կիներն ու ծերունիները թողուով իրենց լաց ու կոծի մթնիրին մէջ։

Զոպթիէներուն մեկնելէն քանի մը ժամ ետք երկրորդ յարձակում մը տեղի ունեցաւ պէկի մարդոց կողմէն, որոնք անպատուելով բոլոր կիները, խոշտանգելով ծերերը, գերի տարած էին բոլոր գեղանի հարսները . . .

Մարա՛ծ էին օճախները, մարա՛ծ սիրտերը, մարա՛ծ ձայները։ Մարա՛ծ էր նաև դաչունի շղիւնը այն երիտասարդներուն որոնք՝ պատուախընդրութեան և իրաւապահանջութեան գերագոյն պահու մը՝ աստուածազգաց արդարութիւնը գործած էին, և սակայն հիմա, հալածական, լեռնէ լեռ, անտառէ անտառ կ'անգաստանէին . . . ։

Այս երիտասարդներէն մէկը, պատգամաւորին սիրտը ծակողն էր որ ամիներու տառապահեղձ և սովալուկ թափառականութենէ ետք ինկած էր պօլսաձերձ հայաբնակ գեղ մը, և ինքնութիւնը պահելով, իբր պանդուխտ և իբր թշուառ, գիւղացիներու բարի հիւրասիրութեան մէջ, կրցած էր մնալ, ապրիլ, աշխատիլ, ալեւորիլ։

Ահա՛ Պապուկն էր։

●

— Պապո՛ւկ, հայրենի՛ք պիտի երթայիր չգացի՞ր. հարցուց մեկ մէկը, ճամբուն վրայ, բարեւէն ետք, երբ ան իր հողագնդակառուցուածքով կը կենար մեր դէմը։

Գլուխի մանր ճօճռւմով մը և լեցուն ձայնով մը ան կակազեց.

— Գացի, աղա՛, գացի՛, Բայց գիւղ չհասայ։ Կէս ճամբան իմացայ որ իմ թշնամի Քրգի պէկը սատկեր է, բայց եղբայրն է մնացեր . . . ։ Նորէն գիւղը զարկեր են, թռուս սպաններ, հարս մը տարեր, ծեր կինս վախէն մեռեր է . . . ։ Ա՛լ տուն չմնաց, օճախ չմնաց, որո՞ւ երթայի։ Կէս ճամբէն ետ դարձայ . . .

Կարծես քարացած էակ մըն էր որ առանց ձայնի յուզման, առանց իրական շարժիւնի մը կը կետաձուլէր։ կ'արիւնագբեր այս ահարկու պատմութիւնը, որուն առջեւ մենք կասկածոտ, թերահաւատ կը փութանք հարցնել։

— Հաւրիւթէն առա՞ջ եղեր են տունը։

— Չէ՛ աղա, նո՛ր, Հաւրրիւթէն ետքը, Հաւրրիւթէն է՛ն ալ . . .

Ու քարը շարժեցաւ իր տեղէն, կաշնակ դարձուց, անհաչա, թշնամական մեղի հանդէպ որ կասկածով կը նախատէինք իր ցաւը։

●

. . . Ու հիմա, երբ ետեւէն կը դիտեմ այդ շարժուն ուրուականը որ կարծես անտեսանելի հարուածի մը տակ մէջքէն հարուածուած ու թեքուած էր, և որուն սրունքները, դնգերներու մսնական բթացուժէ մը դժուարաշարժ, կը ճօճին՝ մնչած արեխները քաշքշելով փոշեժոյն ճամբուն վրայ, աչքիս՝ կը պատկերանայ, կ'արձանանայ Հայութեան պատկերը, հալածական, զուլումնահար, իր ընթացքին մէջ կողէն հարուածուած, թափուռւի սոված մախաղը ուսին, մէկ ձեռքը հալածական պարտաւոռւմին մի՛կ ընկերը՝ ծառի մը ճիւղ, իսկ միւս ձեռքը՝ լոյսի ու սնուցման համար ձէթի սրուակը . . .

Ան կը քալէր, և կոնքերուն վրայ ղետեղուած իրանը, որ կը ցնցուէր, կը սարսռար, իբր թէ ամբողջ ցեղին կուրծքը եղած ըլլար, որ յաւիտենապէս կը հեկեկար ու կը հեղձամղձէր. մինչ միւս կողմէն կը քալէր . . .

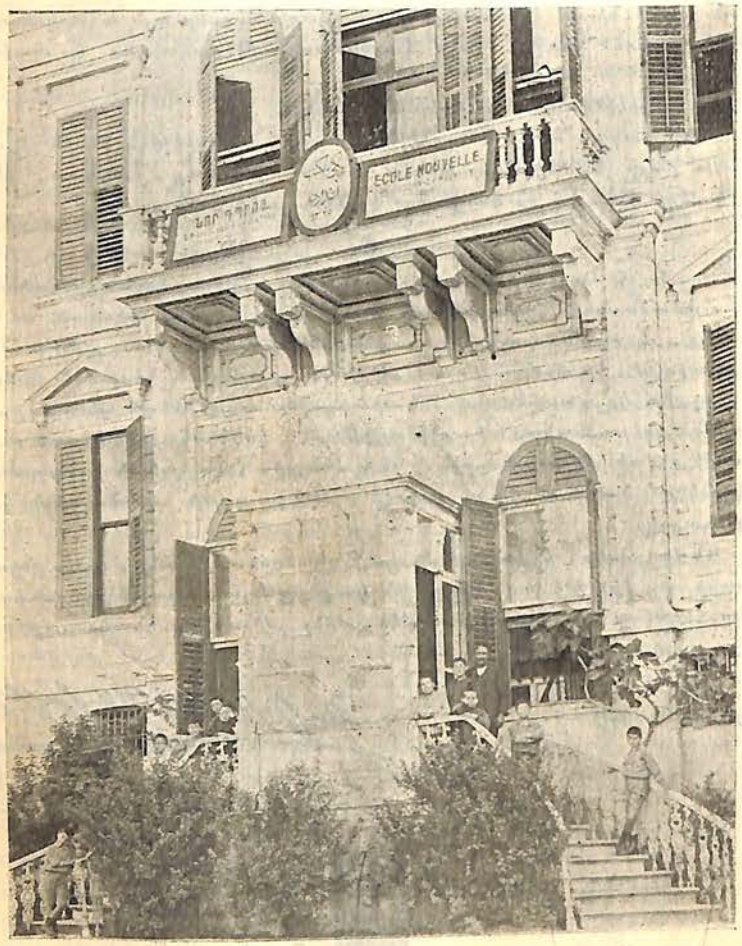
Համբարձում Պարթեւ

15 Նոյ. 1910

Ի՞ՆՉ Է ՙՙՆՈՐ ԴՊՐՈՑ,,Ը

Տառերէս դարի սկիզբ, սկզբին «Նոր Դպրոց»ը հիմնուեցաւ Անթիլիաս մէջ Անոր հարքաը լսուած մարդասիրական ոգին էր, և հիմայ գիտցողը պիտի ըլլար գտնել երկիր մը որ գտնէ մէկ հատ «Նոր Դպրոց» ըսածնայ։ Ս. Պոլիս անգամ, երբեմն դարի սկիզբ, անունը կ՚ունենար «Նոր Դպրոց»։

ՙՙՆոր-Դպրոց,, (Նայած Թաւ, Լիբան)
Տոմի, Հիցլեաճ եւ Գալուստ Մալաթեաճ (հիմնադիրք)

Ի՞նչ են «նոր» կոչուած դպրոցները։ «Նոր-Դպրոց»ները ուր որ են իսկապէս նոր սկզբունքներու համեմատ կազմակերպուած դպրոցներ են, — ունին իրենց նոր՝ արեւմտեան գաղափարները, — բայց այնպիսի դպրոցներ՝ որ տեղական ժամանակներէ սկսեալ ճիշդ

որ օրերը լաւ մը համակերպելու կարողութիւնը, իմ գտնէ անոնց լաւերը, «նո՛ր» կը գտնուրդներին իբր համակերպելու ուրիշ դրութիւն։ Անելիքներէ անդիմադրելի որ «Նոր Դպրոց»ներու կազմութիւնը ոչ նոյնպէս ոչ նոյնպէս արժէքեր, որ վերնագիրը ոչ որ բան՝ այլ երկրորդական է։ Այդ, «Նոր Դպրոց»ներն իրենց նոր ուղղութիւնները տեղական ըլլան իմ ոչ, պիտի ե խոհեմութիւնը որ անոնք իրենց գործունէութեան մէջ են ծնողներուն եւ հասկանալի բարութեան, նկատելով որ, ուր դպրոցները կազմակերպող համակերպութիւնները գաղափարներ իրենց ընդհանուր ընթացքին մէջ, Փափաքով հիմնադիրներն է ոգով գրած են իրենց ընկերային պահանջներուն, Հայկական ազգային դպրոցներու մէջ նոր ձեւերը հիմնելու պահանջ, ի՞նչ ուրիշ ազգային ընթացք մը։

Ցավագնէս Հիցլեաճ

Կրնայ ըլլալ որ նորը հիմնելու իրենց խանդին մէջ, «Նոր Դպրոց»ները հիմնադիրները ծայրահեղութեան գացած ըլլան, բայց սա ճշմարիտ է, սա անհրաժեշտութիւնը իրենց մէջ ունեցած են նորերուն համար, որպէսզի ազգային գործունէութեան ասպարէզին մէջ ներկայ համապատասխանեն եւ գործած են ինչ որ հասկացան գործել ներկայ համապատասխանելու ընկերային պահանջներուն, Տարակոյս կայ որ «Նոր Դպրոց»ները սրտերէ՛ն եւ գործարար ոգիէ՛ն հիմնուեցան, հետեւելով սրբութեան, գործունէութեան եւ իրենց ընդհանուր համակրութեան բարի վարքագիծներու մէջ։

Ֆրանսա հիմնուած սկզբին «Նոր Դպրոց»ին — Ecole des Roches — հիմնադիրին հարազատ ոգին էր ազգային համագործակցութիւնը մը, որպէսզի ընտանիքի մէջ, ուր գտնուիր մը ունենալ մը դարձ սկզբունքներ Ինչպէս ծնողներ վրայ, Ի-ի երկու դարձած է վեր ու Կ. Պոլսոյ ամէն տեղ «Նոր Դպրոց»ները վրայ, Ի-ի երկու դարձած է վեր ու Կ. Պոլսոյ Հայերու առնչութեամբ սկզբնական «Նոր Դպրոց»ը, սակայն գործունէութեան

«Նոր Դպրոց»ներու եւ այն ալբոմներուն։ Այդ ալբոմները ցրելէ ետք ամփոփել տալը. Ահա բանը տարօրէն, «Նոր Դպրոց»ին ամենամեծ հետաքրքրութիւնը նոյնիսկ դպրոց մարզական տարազներուն եւ զանոնք իր վարքագրութեան մէջ ներմուծելու ջանքերուն մէջ է։ Ասոնք, գիտես, ընդհանուր, իրենց պատկերները, իրենց օդի վրայ պատմութիւնները, իրենց օդի վրայ գրաւոր նկարագրութիւնները, այս ամէնն ալ հիմնական վրայ ներմուծուած է «Նոր Ուղղութիւն»ներուն մէջ։ — Ուսուցչուհի գրաւոր նկարագրութեան տեսակէտով, «Նոր Դպրոց»ներուն նկատմամբ կը հայհոյէր զայն, ինչ որ ըլլար, անհրաժեշտը, գեղեցիկը գոյ տալ, բայց ան՛ տարակարծիք էր, եւ մանաւանդ այնպիսի ներգործութիւն մը տալու որ տղան իմանայ թէ ինչո՛ւ կը գրէ, իրմէ որ երեւան տարուելիքը ի՛տալութիւն. Ամերիկացւոց rediscovery ըսած ձեւն է պատասխանը «Նոր Դպրոց»ներուն մէջ, բայց տարբեր, ներուժ ուղղութեան

Գալուստ Մալաթեաց

էր՝ ընդունելու այնքան մեծ ուրախութեամբ եւ ինքնին հասկնալի էր որ ան, ուղղակի ընդունելու համար, այլ մանաւանդ անոր համար որ պատասխան գտնէր մը նէ՝ տարիքին ընդհանուր համար, Զինք խօսէր շարժական դասարան ըլլալու գրութեան եւ տարբեր մանրամասնութեանց վրայ, արդէն մանաւանդ ուսուցիչներուն մէկ խումբին, — նկատելով, նկատելով ուսուցչութեան մէջ տարբերութիւնները ստեղծելու համար «Նոր Դպրոց»ներուն, որոնցմէ ոմն էին նկատմամբ ընդունած է՝ կեանքին համար ապրիլ գիտնալ։ Մտքէ՛ «Նոր Դպրոց»ը որ յուզէ, ամենուն մէջ ալ տպաւորել ուզած է զանոնք նկատելով նկատելով նկատելով

ՓԵՐԳԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՀՈՂԱԿՈՅՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

Հո՛ս բաղեցիկը, չորս տարիէ ի վեր հո՛ս բողոքիկը զրկեց, անմահոգիներուն հետ՝ որոնք չորս դար վե՛րջն ալ պիտի մնան մշտադալար:

Հո՛ս բողոքիկը զրկեց, հայրենասիրտ զօրականի մը պես՝ որ գերագոյն յաղթականը տանելէ յետոյ կ'իյնայ ոգեսպառ, դրօշ ի ձեռին, դէմքը երանաւորեալի փողփողուն:

Հո՛ս բողոքիկը զրկեց Ապրիլի այն օրին, երբ զրկ յարգողներ ու պաշտողներ արհամարհելով մրրիկ ու աւերներ՝ եկած էին գոհունագոհ, — կրօնքի պաշտօնեայք իրենց օրհնուրեանբ, տաճիկ, ուռուցիչներ ու հայրեր իրենց արցունքով հողակոյտ կ'ընծայեն:

Հո՛ս բողոքիկը զրկեց, Զարուհիին եւ Սեմիրամիդ ձի՛շդ մէջտեղ, երկու հոգեհատորներուն՝ որոնց կորուստն անդարձ՝ միաց սիրտ կարծէիր եւ ողբաց գրիչդ գորովոտ:

Սեհա՛ կանգնեցին մը գետին եւ երկու բի՛ւղ: Երբ մարմինդ հոս պարիսակեցինք, գերեզմանիներուս, — ի՞նչ կ'ըսեմ, — յիշատակարաններուս նուիրեցի՛ւ մըն ալ ոտիներ տակայն մնան մեր քով, Գիրքերդ, զանո՛նք որոնց մէջ կենդանաւորեա՛ց պարիսակած ես միտքդ ու հոգիդ:

Անոնց ու բազմարդիւն գործունեութիւնդ մրրիկ կրնա՞ն աւերել ու բաղդիդ: Ո՞վ պիտի յանդգնի խորհիլ թէ ժամանակը պիտի զօրէ մատեր յապաւեղ հանգուցիդ շքեղոտներեւի եւ փլցուելով փառքիդ առջեւ կորողը, — դո՛ւն որ խնացասանուրեանդ յետ պայծառութեամբ՝ իբրեւ Փարոս Կրթութեան՝ երեսո՛ւն տարիներ աշտարակուած մնացիր նախապաշարմանց խորտակիներուն վրայ, Տգիտութեան խոշ ու մռայլ կոհակներուն վերեւ անվրկելան:

Այսօրուան պես մտաքերնիս է դեռ յուղարկաւորութեանդ օրը:

Մարդ մնացո՞ր էր որ չի գար, աչք մնացո՞ր էր որ չի լար, շրթունք մնացո՞ր էր որ չի տար գովեստը չնաշխարհիկ արժանիքներուդ: Արդեօք այն օր արդարից արդարն էիր Աստուածէ՝ որուն թաղմանական հանդէսի ա՛ջկրան անել եւ այնքան վեհաշուք պատմագրած ես Եզեքիէլ ու Յովհաննէս:

Սուրբն յաղթանակեալ առաջ, սակայն, Յովբին ու Գրիգին յաղթանա՛կը կայ: Եւ որչափ յաստաչխարհ քաղաքակրթութիւնը, մարդկութիւնն ա՛յնքան նսեմացած պիտի տեսնէ արիւնով գնուած բարբարիկ փառքերը հին ու նոր քաղաքաշխարհակալներուն: — Ո՞չ ապաքէն քաղաքակիրթ դարուն հերոսներն են անոնք մեայն որ վաճառի տեղ մնացած են, հրազենի տեղ գրիչ գործածած եւ ոյժի տեղ խելքը, անո՛նք որոնց մարտական դաշտը ձերմակ բոպրն է, հաստոցներու շուրջ ու սեղա՛ն բանակով մը հոգեկ ոյժերն յաղթութեանց համար բաբելական խժդժութիւններ, հոգեկէ մղոտութիւններ ու ազգասական տանջուրթիւններ:

Ո՞ր են խանդավառ միջօրեներդ շուռ տանտերտի հանդէսներուդ, երբ ծնողներ ու ծանօթներ Պօլիսի չորս ծայրերեն կու գային ընդունիլ դպրոցդ, սիրանո՛ց պիտեղու համար արդիւնաշատ հունձքը Մխիթիդ վարժարանին: ... Ու պատանեկիդ պիտանակիցներուն տակ Եղիան կը գեղուր բառեր հրանոտան. ու պատանուրներ կ'բերերնուին երկիրդամ՝ ձառեր ազգասական. ու տանէդդ կ'երգեին «դպրոցիդ շարականն». ու դուն հայրիկի ձայնով մը պատկառա՝ կը քրքրէիր էջեր աղօթամատոյց այն մատեանին զոր դո՛ւն էիր հնդիկահատ եւ անգիր հանուած, — «Հոտակ բանք»ոյ, սիրտ խորերին գոհրդուած արբազան Նաղա՛կդ արդի դաստիարակութեան:

Անկո՛ղմ մը ձգե՛ փար այսօր հոգիներու աշխարհէդ. տե՛ս ան բազմութիւնը: Շա՞տ ձանաւներ կան հոս եւ այլուր, շա՞տ հանճա՛րդոմիդ տակաւին բաց:

Ո՞ր է մանուշանդ Յովհաննէսի օրը փառաշուք, երբ Հայաստանեայց ու հետաստանեայ՝ կրթական յարկիդ նո՛ր աշխատանքներդ գիրեր խնդակցական, երբ պաշտօնակիցներ ու մտաշտրական խրատու ետեւէ տարփողեցին զրկդ ներկայութեանդ՝ հրաշեղ ձառերով, երբ, կ'ըսեմ, պօրտանայ անձնիւր բերդ սիւնակներ յատկացուց, յարգանքի խօսքե՛ր ընծայեց Յովհաննէսի, — իբր տրիտուր երախտիքի եւ բարձր հանճարման, — մինչ հայ գրաքննիչներ՝ աշխի երկուռ քան չաչողուռ՝ սկսան գժտիլ արդար փառաբանութենդ մեռնողին այդ

ցոյցին եւ տատանելին որ կ՛թ՛ղ կապեմք ալ.— սեւ Սուրբերին գահակալութեան տարեդարձներո՛ւն իսկ չէր շռայլեր այդքան բան զոր բերանին կը խօսէին ոչ սիրտեր կը հոսէին յորդագին:

Բայց դուն պիտի էիր դէմ մեզ, Աստուածային հոգեւորականներ, պերձախօսութեանդ ոսկի ձայնը հնչեցնելու, եւ, բանականութենին ձերդ ազատ, նոր բեր ոչ նոր բռիչ առած՝ կատարելագործելու ուսումնականի խոհականիդ գեղեցիկ:

Ախո՜ն, փանդխուին յետոյ անուս դանիս, ոչ ձարտասանութենին յետոյ անո՛ւ շուրթեն մշտնջենական:

Եւ երբ կեանքիդ դժբախտ ծծումբերնիդ սիրով կատարած՝ եկած ես հանգչիլ աս հողին տակ, մեզ կը մնայ այսպէս՝ անցեալդ վերակոչել ոչ մեր մտքերը գրաւել քու փառացի յիշատակովդ:

Բոլորս ալ հանգուցած ենք մանուածայն թե յաւերժական յիշատակի առեն անոնց որոնք մարդկութեան են ծառայած:

Առեն կատարելութենին մարմնացուցած էիր անձիդ մէջ: Կոչումդ մա՛րդը մնացիր առեն բանէ առաջ. հո՛դ կը կայանար առաջին քու բացարձակ մեծութենիդ: Կենդանութենան չմոռանանք երբեք կորընթիր յաջորդներուդ վրայ՝ թ սեր ձգելիք յիշատակիդ եւ թ տեղականութենին անուանդ: Եւ աշխատութենանդ բարոյական կարեւորութենան խոր զգացումը մէ՛շտ մնաց քու մէջդ. զգացո՛ւմ որ քու մտակ ենգութիդ եղաւ ոչ խանդավառեց զմեզ, ցորչափ ապրեցար իրրեւ դատարակ եւ ցորչափ անխափան մնացիր այն հանգուցիդ մէջ թ որ մարդկութիւն ծառայած ըղարբ եւ գաղանապես հանրային բարեշրջ մանուկցած ըղարբ հաձոյքը մտակ վարձատրութենին է արժանաւոր, զոր կը պարգեւէ դատարարակին իր խո՛ղձը մտքին: — Այդ խղճով եւ այդ հանգուցո՛վ էր որ դուն կարեցիր երկայնքը կեանքիդ մեզ համար բանալ:

Մանուկայապարտ վարդապետութենին ցո՛ղջ բանահրեցիր. քարոզեցիր սանեւորդ եւ ծոցուղիին թ՝ ձշմարիտ հարատութենին կը կայանար մտքի եւ սիրտի զարգացումին մէջ, Իմաստութե՛ան մէջ:

Հոգիդ պատարագի օգտակարին եռանդով, ալդ ոչ մարդդ սեղանոյն՝ Քնութեան քաց գիրքին մէջ, զմեզ առինքնեց մարդ ինչ որ չա՛ր չէր, ինչ որ կե՛ղծ չէր, ինչ որ տգեղ ոչ կե՛ղտ չէր: Ոչ քու տեսակցութենիդ պատեցիր չտքնիչ բնաւ մարդոց մտաքերու սանոնով, շշմանքի սանձկութենան:

Ինչպե՛ս գիտցար Կանքիդ մէս երիտասարդ սանձնաբեկ ընել կանոնին եւ տեսնել անոր քաչերուց մազքը դէպ թ կատարելագործում

անհատին, մանուածանդ անոր խիզախ ատամնելովը կիրքերու մի՛ին եւ յոռետեսից ձախձախուտքին մրայն:

Մանկավարժական եւ իմաստասիրական ասենաբարդ հարցերու մէջ մի՛շտ ձեռներէց, մի՛շտ ձեռնհաս, 1870ական թուականին մինչեւ դարավերջ եւ անկե ալ ատեն, մինչեւ յետին շունչդ՝ անընդմիջաբար տուիր Հայ Ազգին կրթական վատատակաւորի տքնութենանցդ հատարատուն արդիւնաբերութիւնը:

Պօլիս ու Կիլիկիա, Պաղեստին ու Բարձր Հայք, Բուրգերու երկիրն ու Եւրոպա, Ամերիկա, Իտալի՛ա աշխարհի մնկնելական բոլոր տարագիր եւ աշխատանքի երգը քու կտուցդ տրվող բղնիկնեբդ զարմանազան, — մեկ մին՝ ուրոյն ոեւթով եւ ուրոյն ձիրքով, — նոր նոր հորիզոններու մէջ որոնելու համար ձախերն իրենց կեանքի գործունեութենան:

Անո՛ պատուհաններ տարին հայ ուսուցիչներու. — Համբարձում Պէրպէրեան, Եղիեանց, Մօգեան, Ստեփանոս, Չիլինկեան, Երկոդոսեան, Թաշճեան, Կարապետեան, Խաչիկեան, Պաղտասարեան: Անո՛ գրի՛ տարրին. — Բաշալեան, Շապլեան, Շ. Շահապ, Պարթեւեան, Պ. Ստեփան, Թէքէեան, Ինտրա, Սիւնեցեան, Բէչեան, Նազարեանց, Զօլիբրեան, Գօլանճեան, Ռ. Սեւակ: Անո՛ բժիշկներ. — Մախոխեան, Հազարապետեան, Գօլոլեան, Թէքիւքճեմճեան, Պետրոսեան, Թադեոսեան, Սէրեան, Պարթազար, Մէզպուր, Պէզազ, Սոնճեան: Անո՛ գիտուններ. — Գալֆեան, Նազարեանց, Սինդէասեան, Ճէրրահեան, Ստորնի, Օտապաշեան, Գամաճեան: Անո՛ ինկեղեցականներ. — Հայր Ներսես Փարիզեան, Հայր Ղեւոնդ Դուրեան: Անո՛ արուեստագէտներ. — Ստեփանեան, Զարիեան, Սիրաքեան, Բաբիկեան: Անո՛ պետական եւ այլ պաշտօնեաներ. — Տիմիրճիպաշեան, Սարրաճեան, Սուրհանեան, Մոմճեան, Ֆեսճեան, Լարիճեան, Նորհատ, Գամէր: Անո՛ առեւտրականք. — Յօրատանճեան, Էսատեան, Գարագէօզեան, Գարագեան, Գայաքրեան, Մէրճարեան, Ֆռնկեան:

Բայց ո՞ր մեկը բոլոր հարիւրաւոր սանձերդ կամ բերատարս, որոնք մեկիկ մեկիկ անցան ձեռքդ իբր մեղրամոմ, ոչ դուն կնիքդ գարկիր, կեանքի ընթանումիդ, կամքի զօրութեան եւ մեծմպետիչ անհատականութեան դրո՛շը տուիր զատ զատ անոնց սանձի մեկին:

Գեղեցմանիդ խորքերեն բոլ խայտա՛ղ ակնկոտիդ, մեծամնո՛ւն դատարարակ, քանի որ քու շունչդ ոչ կաղապարդ առած որպիսերդ,

նաեւ որդեգպագդ չայի սիրոյն առաքող, — զոր բողոքիր աշխարհիս վրայ՝ իբր ժառանգ սիրոյդ, — պիտի գիտնան դարուց ի դար ցաւերժացուիլ յիշատակդ խնկելի: Վասն զի, ինչպես Իտալացին Ցօսքօյօ դար մը առաջ կը տաղեր.

Որ սիրոյ չքոդու ժառանգ, նա՛ եւեք ոչ բերկրի շիրմեն:
... Իսկ ըգիտին ընկենու յեդիմս հոդոյն ամայութեան
Ուր ո՛չ կին սիրայօրդոր գրովք աղօթս մատուցանէ,
Ո՛չ անցորդ ճանապարհի միայնընթաց յուիցէ բնաւ
Չհեծութիւն զոր առաքէ ի դամբանեն առ. մեզ բնութիւն:

Զէ՛, հին դարերուն չէ՛նք դիմեր մենք, մեր արդուհիներով չեզուն տարտղ մը հոդիդ ներքեւ դնելու համար: Մեր առջեւ ոչ մոմոդանքը վառո՛ց ամբողջ ամբողջ սիրտերնուս մէջ, ոչ մեր հոգին լրած ենք սկիհ մը հիմայ: Վերցո՛ւր վրայէ շուշխան, տեսնելու համար հոն՝ յիշատակիդ Հաղորդը մրայն, քա՛ղցր ոչ չարի:

Հոդակոյտ կրնար է պղնձս, եւ մահատուամբ ամբանուն բոյսեր ոտնձացեր ենն բողոտիդդ: Գարո՛ւնն է որ ահա եկեր է նորէն՝ վերջին կայամիդ ամպդը չհեցուցնելու, մինչ դուն Սարսուռերգուին հետ կարծես կ՚ոգնես դամբանիդ. Ի վայրի դալարուղ անդ բնակեցոյց զիս: Ոչ բնուրեան վերկենցաղոյնմի սա աղուոր օրերուն, բնակատարդիդ չոչրիներդը կը խզեն միայն՝ ցորեկներդ՝ խայտուտ ոչ արտոյտ, գիշերներն ալ՝ մօտակայ եղուիրներուն մէջէն՝ համաճնշագ դաշներգը գորտերուն, ոչ կերկերուն ողբը խաչապատող բուեներին: Եւ սա չտեսնելիներուն ոչ կատկենիներուն ձիշդերուն մէջէն՝ չոսին ալ կոչ գայ ատեն ատեն «մի չող կարել 'ի սեաւ անդր հող՝ զոր մահացուաց ապր մոռնան», 'ի սեաւ անդր հո՛ղ ոչ կը հանգչին Յովհաննէս, Աստուածատուր, Կապրակեա ազ Սարգիս Պատրիարքներ, Տաճն Կիրիկիոյ բնուրեալ կաթողիկոս՝ Աշխարհներ Գրիգորիս սրբազան: Ոչ տաճարի ծառայողներուն հետ՝ չոսուսուրուրեան տաճարի ծառայողնե՛րն ալ, Հայ հանճարի մարդերը. — Դուրեան, Պատուհեր Միսաքեան, Սաքսեան Աբրահամ, Տէր Սահակեան Սեւերիս, Պատուհասեան, Ոդոստիկեան, ամենքն ալ հոս՝ քեզ դրացի:

●

Հայուն անպուճ պարտականութիւնն է, հիմայ, սգակի՛ր ներկանիներ, այս նշանաւոր մարդուն անշուք գերեզմանը յատկերժացուիլ, կանգնելով անոր վրայ՝ ոստոցչասեռին հոչակին արժանի մահուրձան մը հոյակերտ:

Ստոյգ է թէ նոր սերունդը մարմարեայ այդ բրգացուիին մէջ չէ՛ որ պիտի տեսնէր Պէրպէրեանի անմահութիւնը, — քանի որ ինք կենդանութեա՛նը զայն ողջունած էր արդէն, — սակայն եւ այնպէս Շիրիմը պիտի ներկայացուներ բանձրացեալ մեկ ձեռը բազմաթիւ սանեներու եւ անոնց ծնողաց խորին երախտագիտութեան:

Գերեզմանին ի՛նչ շուտ պիտի դադրէր աւանդապահն ըղձալի հիշատակութեան ա՛յն անձին զոր պաշտեր էինք մեր կեանքի ընթացքին, երէ տապանաքար մը յատկանար զեռնդութեա՛ն անոր վրայ, մեռելներու սա հայրենիքին մէջ քայքայողոր այցելութեան ծառայելու համար իբր ուղեցոյց քարտէս ոչ կայաներ:

Պաղպար-Պաչչի այս հողմարքը, սգակի՛ր ներկաներ, այլ եւս Բանիերեանի է, Օշականի է Պէրպէրեան նախկին ոչ արդի հանօրէն սանուոց:

Գրուիդ բա՛ց ոչ այնպէս անցիր վաղը, անոր շիրմին առչեւեն, ո՛վ անցորդ. հո՛ս է որ կը հանգչի քանանեորդ դարու Ս. Մեսրոպը՝ Պէրպէրեան, որ Հայ սերունդին ոտոց բարոյականի այրուբենքը մինչ չեր օմեդա: Այո՛, դարուս անվեղար հայրապե՛տն էր ինք, իր կեանքն ոչ տագանդը շարունակ հանգրուանեան օգտին ի սպաս դրած ըղձալի հանար սուրբի՛ մը չափ սուրբ, իր գրուիքը բարոյագիտի, իր գրուիքը գրագիտի, իր գրո՛ւիքը դաստիարակի՝ անմահութեան անշէջ ջուսապատկով մը կանարուելու երի՛ցս արժանի...:

24 Ապրիլ, 1911

Խօսուած Սկիւտարի գերեզմանատունը, ողբացեալ ուսուցչապետին մահուան 4րդ. տարելիցին առթիւ նախկին ուսանողներու կողմէ սարքուած սգահանդէսին:

☛ Հանգուցեալ ուսուցչապետին զաւակներէն ՇԱՀԱՆ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ այս տարի (1911) Բարիզի համալսարանի կաճառին առջեւ իր doctorath թեզը ներկայացնելով ստացած է Docteur ès Lettres տիտղոսը, երիտասարդ պսակաւորը պատնալով Պօլիս՝ հաստատուած է իր մեծանուն հայրիկին հիմնած վարժարանը, փիլիսոփայական ուսմանց և մանկավարժութեան մէջ ունեցած իր խոր հմտութեամբը՝ ստանձնելով դասաւանդութիւնը սոյն ուսմանց, Մեր խնդակցութիւնները,

ՔՆԴԱՒՈՒԱԾ

"ԽՈՀՔ ԵՒ ՅՈՒՀՔ„ԻՆ ՎՐԱՅ ՅԱՒԵԼԼԻ

Աշեղը չէ՛ որ աշխարհին յոյս կու տայ,
Ուրկէ քնութիւն՝ կեանք, գոյն ու գեղ կ'ստանայ.
Ահռղերը չե՛ն որ գիշերուան մէջ ա՛յնման
Կ'ընեն երկինքն հրեապուրով աւնման.
Գարունը չէ՛ որ ծաղիկներ կը սիրէ,
Ու պուրակը խորհուրդներով կ'ստուերէ.
Թռչնոյն երգը, խոխոջի առուին, սոյնն հովին
Իրենցմէ չէ՛ որ արտահեչտ բան մ'ունին. —

Ուսուցչապետ
† Ռ. Ճ.

Պէրպէրեան
1906

Ջահին ոյր յոյսը աւելի յոյսի է ապրիւր,
Ուրկէ ցայտեն հից. իրաց հրմայի բիւր,
Առանց որոյ մութ, անկենդան է հաւային.
Սիրող հոգւոյն ուրջանկութիւնն է, ո՛հ, այն:

[Անտիպ]

ՏԱՐԱԳՐԻ ՄԸ ՅՈՒՇԱՄԵԱՐԸ(*)

ՍԻՐՈՅ ՄՐՈՒՄ ՄԸ

Այս պահուս ահռելի ոճիրի մը զգայացունց մանրամասնութիւնները կարդացի Բարիզեան օրաթերթի մը մէջ:

Բարիզի մէկ մեայլ անկիւնը, բոյն մը կար՝ զոր վեցամեայ երախայ մը իր քնքուշիկ ժպիտներովը կը ծաղկազարդէր: Հոն ամէն ինչ հանդարտ ու գուարթ կ'անցնէր. գոնէ այդպէս կ'երեւար:

Օր մը, սեւ օր, ամուսինն ականջն ի վար բաներ մը փսփսացին. չի կրցաւ հաւտալ թէ կինը կրնայ խաբել ինքը:

Ի՞նչպէս հաւտար. ուա՛ղ, շատ կը սիրէր իր կինը:

Եւ սակայն կասկածը օձի պէս անգամ մը սպրդեցաւ իր սիրտին մէջ. և, վրդովուած, իր կարկամ ուժերը ժողվելով, գնաց իր մրցակցին տունը:

Կարճ բայց անձկալից բացատրութիւններ փոխանակուեցան այն տեղ: Ամուսինը, ցաւէն ընկճուած, աղերսագին խնդրեց միւսէն որ իրեն յանձնէ կնոջը բոլոր նամակները:

Եւ սիրահարին դողդոջուն ձեռքերէն առաւ հոտաւէտ ծրարը, անագորոյն ապացոյցը իր պաշտած կնկան անհաւատարմութեանը: Այլեւս փոքրիկ մը կը խռովէր իր սիրտը շանթահար, կը զգար որ ինք իր ձեռքով կը քանդէր երջանկութեան պալատը:

Դժոխքին հոտը առաւ իր սիրտին մէջ. իր սիրտին մէջ կուռքի մը փլչելու զգայնութեամբը ցնցուեցաւ:

Աչքերը հրակէզ, հոգին անձկախառն, տուն վերադարձաւ. վայրկեան մը առաջ իր պատուադրուժ կնոջ առջեւ Աւիթելաւ դաւաճան նամակները:

Գոռալու, իր վիշտը գոռալու փափաք մը կ'այրէր ներսիդին. որքի մը կարօտը կը զգար. պիտի զարնէր գուցէ, եթէ կարենար. ուա՛ղ, շատ կը սիրէր...:

Բայց անդին, աւելի գառն յուսախաբութիւն մը կը սպասէր իրեն. հոն մահը կը սպասէր ոճիրի կերպարանքով:

Իր տան դրան առջեւ կառք մը, և բակը՝ պայուսակներ արդէն կապուած, ու իր կինը՝ փախչելու կազմ ու պատրաստ:

Նախանձէն զգետնուած թէ սէրէն խելացնոր, ամուսինը այլեւս ինքզինքը կորնցուց, շուրջը կարմիր տեսաւ միայն, իր փրփրադէզ բերնէն դուրս եկան ամէնէն գռեհիկ բառերը ամէնէն վայրագ ցասումին: Կոկորդէն բռնեց կինը, ներսի սենեակը հրեց կատաղաբար, քուրջի պէս գետին նետեց անիկա մէկ հարուածով, ծունկին տակը առաւ...:

Կինը, հասակագեղ և կորովագեղ, կը գետնաքարշուէր յուսահատական պայքարի մը մէջ փնտռելով փախչիլ հեղձուցիչ ճնշումէն: Կէս ժամ տեւեց այս

(*) Կերոնցերէն վերջ, որ մամուլի տակ է, յոյս պիտի տեսնէ Տարագրի մը Ցաւօստերը:

այլանդակ կռիւը. կնոջ բնազդային ընդդիմութիւնը աւելի եւս կը զրգռէր անզուսպ զայրոյթը անճանաչ գազանին. մինչեւ որ, վերջին հոնդիւնի մը մէջէն, դիւային գալարումով, բռնահեղձ անշնչացումէն խղդուած, կինը արձակեց իր վերջին շունչը, անէծքի մը պէս վրիժառու։

Քանի մը երկվայրկեան վերջ, անգիտակից իր քստմնելի եղեռնին, չխհաւատալով չարչարագին մահուանը իր սիրականին, զգուշութեամբ մը խանդակաթ վեր առաւ գալարատանջ մարմինը անոր՝ զոր այնքան կը սիրէր որ սպաննեց, և անիկա անկողինին վրայ զետեղեց՝ ինչպէս սիրոյ արբեցութեան հեշտանոպայ վայրկեաններուն։

Ու երբ զգաց, հետզհետէ խելաբերուած արիւնի զինովութենէն, թէ իր գիրկին մէջ իր պաշտելի կնկան դիակը ուներ այլեւս, անոր դիակը միայն, յանկարծ լսց կտրեցաւ, լացաւ, լացուս դառնագին, և իր աղեխարշ հեծկլտուքներովը յուսաց պահ մը արթնցնել անշունչ որ հիմա իր յաւիտենական քունը կը ննջէր իր ոճրագործ ձեռքերուն տակ, իր արատասուազիրղ աչուըներուն տակ։

Երբ ա՛լ հատան արցունքները, ու, իր կարգին, զգաց հեղձուքը ինքնապատիժ մարտիրոսութեան մը, գետնէն ժողվեց գոյնզգոյն ու հոտաւէտ նամակները, և անոնք սիրեց իբրեւ ծաղիկներ անշունչ դիակին վրայ։

Իր ամբողջ մարմինը յոգնատապառ՝ անուժոր խղճահարութենէն կը սարսռար, ինչպէս զոհ մը անագորոյն և անդիմագրելի վրէժին հանդէպ։ Շուրջը դատարկ մը կը փնտռէր. և այդ անձկութեամբ տունէն յանկարծ դուրս վազեց, և մերձակայ ոստիկանատունը երթալով՝ ինքզինքը յանձնեց օրէնքին ներկայացուցիչին։

... Ահա՛ տխուր պատմութիւնը, զրեթէ ամէն օրուան պատմութիւնը, սէրէն մինչեւ ոճիր խենդութեան։ Անիկա ոչինչ ունի նորանշան, ներեւս ոչինչ այլապէս հետաքրքրաշարժ. բայց ես չեմ գիտեր ինչո՞ւ դեռ կը տնտնամ ահաբեկ՝ լրագրական այս սրտակեղեք լուրին առջեւ։

Որո՞ւն վրայ խորհիմ աւելի ներողամտաբար, աւելի մարդկայնօրէն, կնո՞ջը՝ որ ուրիշ մը կը սիրէր, իր ուխտակիցը խաբելու աստիճան. թէ ամուսինին՝ որ իր պաշտելին սպաննելու աստիճան կը սիրէր ան։

Ոճիրը միշտ ոճիր է. ինծի համար ոչ մէկ բան կ'արդարացնէ արիւնի դատը։ Բայց արդարութենէն գերիվեր կայ կարեկցութիւնը։

Ու չեմ գիտեր ինչո՞ւ այդ խեղճ մարդը ինծի նողկանք չազդեր այնպէս ինչպէս ոևէ եղեռ սիրտս պիտի լեցնէր սարսափով ու զայրոյթով։ Ինծի կը Թուի Թէ այդ մարդը շատ, խիստ շատ դժբախտ է ինքնին արդէն, գուԹէ տարբեր զգացում մը ներշնչելու համար խորհողին։

Անիկա սիրոյ լքումին և խղճի խայԹին կսկծագին տուայտանքներուն մատնըւած ողորմելի զոհ մըն է։ Իր կեանքը դժոխք մըն է։

Անոր սիրտին մէջ դիակ մը կ'ապրի։ Իր հոգին ամէն վայրկեան կը զգայ այդ դիակը։ Իր ոճիրին անէծքն է անիկա։

Մեղքցէ՛ք այդ մարդը։

Գահիրէ, 1911

ԿԻՆԱԴԻՏԻ ԽՈՂՈՒՀԱՅՐԵՐ

Ո՛վ հրեշտակդ Հայոց, գնա՛ անոնց երազը մաքի՛ր, ու ըսէ՛ Թէ սգաւոր քերԹող մը կայ տարագիր որ կու լայ, կու լայ իրենց համար և արաւսուքի աւազան մը կազմելով՝ անոր մէջ կը նայի, Տեսանողի մը պէս, ու հմայուԹիւններ կ'ընէ։ Դնա՛ ասանկ ըսէ, Թէ չէ՝ ինչի՞ համար մը կ'լլլաս անոնց։

•••

Թէ՝ ինչպէս կրնար մոգաբար իր դէմքին բազմակնճիռ և խոհատանջ արտայայտութիւնները փոխել, և, հակառակ օրուան տաժանքին ու յուսահատութեանցը, Թափուր ատամբքին, կատղեցնող անյաջողութեանցը, չլսուած աղօթքներուն, ժպտերես տուն մտնէր։

Այս էր իր բոլոր մտավրաղումը խանութէն տուն երթնցող ճամբուն վրայ, երբ արեւն արդէն մարը մտած էր և խաւարը կը Թանձրանար իր աչքերուն, ու անկէց ալ սիրտն հուսով կը խտանար, կը քարանար։

Եւ ասիկա Աստուծու օրը։

Դրացիներն ընդհակառակը կը նախանձէին այդ մարդուն որ տանչը մանչուն վրայ հասցնելէն ետք, սկսած էր աղջիկ զաւակներու ալ Հայր դառնալ։

Ապահովաբար Հայր Աբրահամու օրհնութիւնը կաս վրան։

Վաչխատուի հետ գործ ունեցած չէր ու միշտ կը մնար աղքատ. շլայլութիւն նդին իսկ չէր գիտեր, եԹէ միջոցները ներէին ալ. զբօսաւէր չէր, բայց աշխատանք չկար։

Գուշակեցի՞ք Թէ ո՛ր երկրացի էր։

Հարստանալէ կը վախնար այդ աստուածավախ մարդը։ Որովհետև այնպէս կը կարծէր ինք Թէ Աստուածմէ վախցողը պէտք է վախնայ և հարբուսուտութենէ... որպէս Թէ հարստութիւնն Աստուած ըլլար։ Ոմանք կ'ըսեն Թէ այնպէս է, իր սակաւաթիւ յաճախորդներուն և ո՛չ մէկէն պահանջ ուներ, քիչ կամ գրեթէ ոչինչ էր իր պարտքն ուրիշներուն։ Ու կ'ապրեցնէր իրենները։

Աշխատասէր էր ու մանաւանդ աղՀատասէր. ընԹերցասիրութիւնը մնաց սակայն անյագուրդ, բայց այս մտաւորական չհրցաւ հասնիլ։ կարծես Թէ զսահակն էր երկրի մը ուր Թուղթ ու գիրք անիծուած էին, և ուր, եԹէ պատահմամբ գետին ինկած Թղթիկ մը գտնէին, երկիւղածութեամբ պատին ծակերը կը խոթէին։

Իր նեղութեան օրերուն, ինչ որ ամէն օր էր, «աւ Աստուած կը կարդար». բայց կ'ուննար նաև իր տրտունջքի և ըմբոստացման վտանգաւորութենէն բոպէները, երբ սակայն դարձեալ կ'աղօթէր։

Այդ վեհանձն մարդը! երբեք չէր ուզեր զրկել զԱստուած հր օրապահիկէն և նոյն իսկ կարծես Թէ իր սպասած բարիքներն ուր մնայ յոյս կը Ներչին, կանխիկ կր Հատուցանէր երկար աղօթքին կցելով ա՛լ աւելի երկար շնորհակալութիւն ու փառաբանութիւն։

Այնքան բարի էր ան որ ահա այսպէս կը մեղքնար Աստուծոյ։

Հայաստանցի Հայ մըն էր ապահովաբար որ կարծես թէ Քրիստոսի Համբարձումէն հազիւ քառասուն տարի ետք ծնած էր, և Անոր ժամանակակից ծերուններուն պատմութիւնը ականջովը լսած։

●●●

Այդ իրիկունն իրաւցնէ կրնար ժպտիլ։

— «Մէ՜ֆրե մը ունիմ սա օր ձեզի»

— «Որո՞ւ, որո՞ւ, ինչ ֆ՜ֆրե» ընդհիջեցին զաւակներն անհամբեր։

Մայրիկին երեսը փայլակի արագութեամբ բացուեցաւ։

Երեւակայեցէք որ այդ բազմաչարչար հայրիկը վերջապէս ժպտուն և բարի լուրով մը տուն կու գար, եթէ գոնէ . . . սակաւիկ մը խաղաղ չէր բերեր, և ահա եղանակն անցնելու վրայ էր արդէն։

— «Միւսիւ »ին համար։

«Միւսիւ» տիտղոսած էին քաղաքերարար իրենց ամէնէն ուսումնասէր զաւակը, տիտղո՛ս որ իբրև վարձատրութիւն ալ կ'անդրադառնար դէպի ծնողքը, «Միւսիւ» զաւակ մը հասցուցած բլլալնուն։

— «Ի՞նչ է որ, չուտ ըսէ, դուն ալ ատանկ ես», յանդիմանեց մայրը «սրտերնին կախ կը թողուս»։

— «Սերոբ աղբարը երդարան մը ապսպրեց»։

— «Բանի՛ փարա պիտի վճարէ, ե՞րդ գլուխ թէ էջի հաշուով», միաբերան հարցուցին զաւակները։

— «Ինոջ մասին բան մը չխօսեցանք, (ինչո՞ւ նոյն հպարտ մարդը)։ Միւսիւն թող գրէ տէ, դինն ալ . . . հարկաւ կաիւ չենք ըներ։ Սերոբ աղբար հիմա գիտցածնիդ չէ, կարգուելէն ի վեր մեղրէն անուշ է, բերնէն չդիւրիւր մը չես լսեր, դիմող աղքատներէն մէկը պարապ չի դարձներ։»

— «Որո՞ւ աղջիկ է առածը», ընդհիջեց մայրն անմիջապէս. զինք հետաքրքրողն այն էր թէ ո՞վ էր այդ կինը որ կարող եղած էր այդքան փոփոխութիւն մտցնել անառակ մարդու մը կեանքին մէջ։

Ո՞վ էր այդ կինը որ այդքան սիրուած էր և կը սիրէր։

Կնոջ յատուկ նախանձի զգացումի մը յանկարծ ցնցուած էր բնազդաբար այդ սրտին մէջ, նախանձ՝ զոր սակայն կրցաւ զսպել այն մխիթարութեամբ որ սա գիտակցութենէն կը ծնանէր թէ, ով որ ալ բլլար այդ կինը՝ չէր կրնար, կամ գոնէ ուշ մնացած էր, գերազանցելու զինք որ ասանկ խելօքիկ, ուսումնասէր զաւակներ հասցուցեր էր, և ատոնց մէկը, հազիւ որ տասը փարանոցի մը երեսը տեսած և հազիւ տասնըմէկ տարեկան եղած բլլալու, «Միւսիւ» պատուանունին արժանացեր էր, բոլոր դրացիներուս և հեռաւոր ու մերձաւոր ազգականաց մէջ միակն բլլալով։

Մայրական սէրը յաղթած էր կնոջական նախանձը։

Կ'երդնուի՛ որ ասի բացառութիւն մըն էր։

Կը գուշակէ՞ք ուրեմն թէ ո՞վ էր այդ կինը։

Որչափ եւս որ «Միւսիւ»ն երթայ երգարանին համար թուղթ ուզէ Սերոբ աղային, Այդ արհեստաւորը որուն բանուկ ու կոչտ ձեռքերը խոտոր կը համեմատին հիմա իր փափկացած սրտին հետ, որուն գրպանը դրամ

կար, եթէ գլխուն մէջ տառ մը իսկ չէր տպաւորուած ու իր անունը գրել չէր գիտեր, կրնար պարծիլ «կարդալ գիտցող» կնոջմով մը։

— «Ամո՛թ է երթալ թուղթի փարա ուզել չէ՜ֆ՜ֆուրթիւն է» վրայ բերաւ բարկացայտ ժէսթով մը երէց եղբայրներն, «թուղթ գնելու չափ փարա չունին նէ պատո՞ւ ալ չունին, կը հարցնեն մարդուն»։

Հպարտ, հպա՛րտ տղան որ գիտցաւ անօթի մնալ, բայց երբեք չը ներեց ինքզինքին առանց գրքի ու դրչի թողուլ իր «Միւսիւ» եղբայրիկը։

Հպա՛րտ, հպա՛րտ տղան, որ չկրցաւ երբեք հասկնալ մարդոց փոքրոգութիւնները ու գձձութիւնն աշխարհի, որ չկրցաւ մեկնաբանել ինքզինքին թէ մարդիկ ինչո՞ւ սուտ կը խօսին, ինչո՞ւ չան պէս կը գողնան, կը պատրաստեն զիրար, ինչո՞ւ կը ծաղրեն, կ'արհամարհեն իրենց ընկերը. ինչո՞ւ վատ են՝ մանուկը շահագործելու և կինը գերի ու հպատակ ընելու սահմանաւ, ու չը կրցաւ հասկնալ երբեք թէ փողն ու կեանքն ինչո՞ւ դէմ դիմաց կը նժարեն. թէ ինչո՞ւ կանուխ կը մեռնին մարդիկ և ինչո՞ւ մեռած կը թուի արեւը ոմանց աչքին, լուսինն ալ՝ ուրիշներուն, ինչո՞ւ չատեր գլուխ չունին, ուռենցողնեբրն ալ չեն գործածեր։

Գուսանին մէջ թուղթը վահան է, գիրըր զրահ, գրիչն է նիզակ. և ատրճանակին տեղը կը գրաւէ գօտին խոխոջած կաղամարը։

— «Ես անանկ ձեւով մը կը խօսիմ Սերոբ աղաս որ . . .»

— «Ամէնճա ըսէ, ա՛լ անի կարգուած է հիմա և աղբարութենէ ելած» ուղղեց հայրը, որ առիթ չէր փախցներ չափազանց ուղղամիտ, ճշդապահ և յարգալից վարուելու դէպ ի փողոցի մեւրացկանն անգամ, բաւական էր որ «պատուաւոր» բլլային անոնք։

— «Ես, չարունակեց Միւսիւն, կ'երթամ հարցնելու թէ, գծաւո՞ր թէ անգիծ թուղթ կ'ուզէ և թերթը քանի՞ փարանոց, ան կը հասկնայ և կրնայ է որ կամ փարան կու տայ կամ թուղթը»։

— «Սա մանչը վարդապետի խելք ունի, իր վարժապետներուն կրնայ քան սորվեցնել» գիտել տուաւ մայրը սրտագեղ։

●●●

Երգարան գրելն աղքատիկ դպրոցականներու համար գրպանի փող վաստակելու միջոց դարձած էր, վասն զի տպագրեալը գտնել հնար չէր և մանաւանդ ձեռագիր կազմուած երգարան մը կարծես թէ գանձ մըն էր, յուսառաւել մը, Հայ ընտանիքին գրարան Աստուածաշունչին և շարականներուն կուշտը, անոնց հետ կազմելու համար երրորդութիւն մը անհրաժեշտ։

Երգարանը պատրաստ էր տասնըհինգ օր ետքը։

Միւսիւն քառարդ մէճիտիյէ մը կ'ստանար որուն վրայ կը գուրգուրար այնպէս մը որ, կարծես թէ աշխարհքին հարստութեան տիրացած բլլար։

Այս գուրգուրանքի զգացումէն սակայն չափազանց կ'ամչնար ամէնէն առաջ և մխիթարն ինք. ինչ պզտիկութիւն, փարայի վրայ գուրգուրալ. դպրոցի մէջ ստացուած մրցանակներէն ու «կեցցէ»ներէն ա՛րքան վեր կը մնար։

Եւ ի՜նչ տասնհինգ օրեր, դրիւը կը սահէր մաքուր թուղթին վրայ, աւելի արագ կը սահէին իր ծրագիրները մտքին մէջէն, Անի տուով գիրք պիտի գնէր, կամ քանքարի մը պէս պահելով բազմացներ և մայրիկին համար կո-

չիկ գնէր։ Երբեմն ալ կը խորհէր որ իրաւունք չուներ տասանորդը չտալու Աստուծոյ, և կ'որոշէր ամէնէն բարեպաշտ քահանային պատարագչութեան չաբթուն կէսը ժամուց տալ։

Օ՛, վեհեր զառանցանք։ Աբանչելի է մանկան հաւատքը։

Մինչդեռ մայրը ընտանեկան յարկն ունի բնակութիւն, հայրը՝ տունն ու եկեղեցին, մանուկն՝ այդ երկուքն ալ, դպրոցն ալ բացէն։

Ահա այդ երրորդ տան, դպրոցին հայրերէն է՛ն սիրականն՝ ուսուցիչ մը հիւանդ կ'իյնար, Միւսիւին դասընկերները երիցագոյնին — որ տասնըչորս տարեկան էր — խորհրդով որոշեր էին հիւանդանոց երթալ։ Միւսիւն չէր կրնար ետ մնալ իր ընկերներէն, մանաւանդ նշմարած էր որ վարժապետին հիւանդութիւնը չբաւորութեան արդիւնք էր շիտակ շիտակ. ի՛նչպէս չյիշել այն օրը, երբ վարժապետն ամէնէն նորը հիներուն մէջ, ամէնէն երիտասարդը որուն հետ աշակերտ մը կրնար համարձակ խօսիլ և ժպտիլ իսկ։ այդ օրը կ'ըսեմ, դպրոցին մէջ սերտողութեան ժամուն երբ ան սրահին մէջ կ'երթեւեկէր, ինք՝ ամէնուղղ իր ուսուցչին անունը տալու, մեկնոցին քղանցքէն քաշած էր՝ զանի կեցնելով հարցում մը ընելու և այդպէս անգիտակցօրէն, անմեղ մեղանչումով մը ցոյց տալու իր ընկերներուն՝ կրկնոցին (աստառ) քառասուն կարկատանները։

Միւսին չէր կրնար խնդալ եղածին վրայ, իր ընկերներէն ոմանց պէս չարաճիճի և անառակ չէր. ամիսներով խիղճը տանջած էին իր այդ անխոհեմութեան համար որ նոյն իսկ անքաղաքավարութեան կը նմանէր. ահա այդ օրէն ի վեր մանաւանդ գուրգուրանք մը կը տածէր անոր վրայ. և այսօր առիթը կը ներկայանար կերպով մը քաւելու այդ մեղքը՝ որ քանի՛ խելահասէր, ոճիրի պէս կը խոշորնար իր աչքերուն. մատաղ տունկի մը վրայ դանակով քաշուած գծի մը պէս որ ծառի՛ հետ կը մեծնայ։

Որոշեցին մրգերէն և ուրիշ օգտակար ուտելիքներ առնել։ Միւսիւին քառորդ մէճիտին կէսն անոր դնաց։

Մօրը կոշիկ, տերտէրին ժամուց վարժապետին հիւանդատես . . .

Ու միտքէն իսկ չէր անցներ թէ ինք դեռ մանուկ էր և շաքարիկներն ու մրգեղէններն աղուոր բաներ են փոքրիկներուն համար . . .

Քառորդին միւս կէսովն ալ ձմրան սառնակ ցուրտ օր մը ահուխ գնեցին՝ հազիւ բաւական նոյն օրուան պէտքին։

Ահ այն օրն էր, երբ ամբողջ ընտանիքը սեղան կը բազմէր իրիկունը, դգալ ու պատառաքաղ կը զարնուէին ըստ սովորականին. «Հայր մերն» արտասանեց նոր լեզու ելլող աղջիկը բառ առ բառ կրկնելով հօրը ետեւէն, Նատան, Նատան քանի մը վայրկեան. կատա՛ ես գուրթի՛ն թէ աղբերգութիւն կատարուածը, Նատածնուն պէս ալ ելան սեղանէն. ոչ պատառ մը հաց կար հոն, ո՛չ որ և է կերակուր. բաժակ մը ջուր էր բոլորն՝ ինչ որ կարելի էր ճաշակել։ Այդ օրը աղբիւրները սառած չէին։

Միւսիւն թաշկինակը փնտռել պատրուակելով դուրս սահեցաւ սենեակէն ու մութին մէջ լացաւ։ Հեծկլտուքէն հետզհետէ ուռեցող սիրտը կը պայթէր՝ երջանի՛կ հայրը որ կը շարունակէր փառք տալ, գոնէ ածուխ ունենալնուն, և այդ ածուխին պէս փոշիացած Միւսիւին բոլոր հաշիւներն ու ծրագիրները։ Քառորդ մէճիտին չիչտակը միայն մնացած էր այլևս։

Հօրաքոյրը նոյնպէս աղքատ այրի մը, — հօրաքոյրներուն մէջ ոչ-բացառութիւն մը որ մանաւանդ բնազդ մը ու սուր հոտառութիւն մը ունին, — աւենահաս փրկիչի մը պէս ներս կը մտնէր այդ պահուն ու մութին մէջ սանդուղքէն վեր ելլելու պահուն լսելով հեկեկանքը եղբօրորդուն՝ հարցուց. «Բա ինչո՞ւ կու լայ կոր սա տղան».

— Բան չկայ. դուն տղայ չե՞ս եղեր։

Բայց հօրաքոյրը դիւրաւ համոզուող կին չէր, պատճառն իմացաւ, կանչեց Միւսիւն և ըսաւ.

«Ինչ կ'ըլլայ, չէք մեռնի՞ր եա, օր մըն ալ առանց հացի մնացէք»։

Կիներուն արիութիւնն անվհատելի է. Այդ իրիկունքվան տունը խնճոյք կար։

Կոչնատէր մեծատունը երբ հետեւեալ օրը եղելութիւնը իմացաւ, մեծ ցաւ յայտնեց և արդարացուց ինքզինքը, ըսելով թէ նուագարաններուն ձայներն արգելք եղած էին իրողութիւնն իմանալու։

•••

Հրաման եղած էր որ Սրբազան Պատերազմը հրատարակուի ու նոյնիսկ այդ բաժակ մը ցուրտ ջուրն ալ, պապենական մաշած փայտէ դգալնե՛րն անգամ՝ կողպտուին. Հայրերն ու ծերերը մրթմրթան, երախաները ըսպերու մէջ այրեն, պատանի որբերը առհասարակ ջրամոյն ընեն և որուհիները մերկացընելով խաչեն, իսկ ատոնցմէ գեղեցիկները կրծնափոխ ընեն, մանաւանդ երիտասարդ աղջիկներն ու աղուոր նորահարս կիները։ Սերոբի կինն այս վերջիններուն մէջ էր։

Կը մտածէ ան հիմա իր մրթմրտուած երկանը, կը մտածէ անոր առաջին նուէրին, իր սիրական երգարանին, չի մոռնար յիշելու զանի գրող աղքատիկ գպրոցական պատանին ալ, որուն նման ու զանի գերազանցող մանչ մը ունենալ կը հաւատար, և կ'ուրախանայ ինքն ալ իր կարգին պզտիկ նախանձ մը թաղուած կնոջ հանդէպ։ Ցոյն այսպէս կը զեղուր անոր աղուոր ծիծերուն տակէն յորդահոս, որ ապա անարատ կաթի ձեւով պիտի արտահոսէր։

Հարեմ մտցուած օրէն քանի մը շաբաթ ետք իր երազին առջինեկը կը խեղդէին իր աչքին առջեւ և անկէ ի վեր արգիլած են իրեն նոյն իսկ յիշել երբեկը։ Աչի քօղերը մարդկային արարածներ էին. կիներն ուրելի խանդավառ։

Մեր Տարան իր տանջանքներուն մէջ վեհ բոպեներ կ'ունենար մեղքը նալու այդ տգետ, անգութ կամ փափուկ կիներուն վրայ որ Հոդ ծնած էին ու Հոդ պիտի թաղուէին, և ատոնց կեանքը հարամ էր եղած իրենց։

•••

Զատկի խաչին առտուն կեսօրէը յայտնած էր իր սիրտն անհանգիստ բնող նախազգացումներու գոյութիւնը։ «Հակառակ խոստովանանքիս ու ճաշակիս առնելուս, կարծես թէ մեղաւորներուն մեղաւորն եմ ես. գէշ բաներ շակ առնելուս, կարծես թէ մեղաւորներուն մեղաւորն եմ ես. գէշ բաներ կ'անցնին միտքս ու աչքիս առջեւէն, ես ասանկ բնաւ եղած չէի»։

«Հանդարտէ՛ աղջիկս, բան եր կեսօրը, տղացկանութիւնը զարմանալի բան է. հիւանդ չես, բայց հիւանդէն ալ գէշ ես, Աստուած բարի՛ ժամուս հանդպցնէ դէ «ելլէդի զաւկիդ երեսը տեսնես»։

Հարսը կասկարմիր, ամօթէն ու վախերէն քրտինքներու մէջ թաթխուած՝ գնաց զատուան հաւկիթները կեղեւելու։

Ու մանրած առեն գաղտնաբար կը քննէր դէղնուցը, «Հա՞ւ էր թէ խորոզ» մա՞նչ թէ աղջիկ, ադկից կ'ուզէր դատել իր ալ արգանդին պտուղը որ քանի մը օրէն պիտի գար։

●

Հիմա, ո՛չ տէրտէրին ձեռքէն սուրբ հաղորդութիւն կրնայ առնել, ոչ եկեղարան թղթատել, ոչ իր պաշտած ամուսնոյն գգուանքն զգալ... ոչ կեսրոջ խնամքն ու հոգատարութիւնը վայելել։ Այո՛, սիրոյ կեսուր մը ամուսնու մը չափ սիրելի է իր հարսին։

Ամէնը, ամէ՛նը անցած էր. զատ անցեալն իսկ արգիլուած, ուստի և քնանալը վտանգաւոր, ինչպէս և դուրս ելլելը։

Բանտարկեալին ազատութեան յոյս կայ. մեռնողը կը մեռնի կ'երթայ՝ յոյս չկայ, բայց սրո՞ն լադդատել իր վիճակը։

Քանի՛ քանի անգամ կարծեց թէ կը խելագարէր։

Օր մըն ալ գերերկնային ճիդ մը ըրաւ հաշտուելու ճակատագրին հետ և ուզեց հաւատալ թէ եթէ փրկութիւնը չդա՛յ ալ, իր հոգիին ոչ ոք կըրնայ դպչիլ. և աշխարհի մէջ ալ եաս խաւարած լոյսն ու արեւը, լուսինն ու աստղերը նոր ջահ պիտի չվաղային իր հոգեկան աշխարհին մէջ։

Կնոջ անհատնելի, անընդունելի ուժը սկսած էր տակաւ ելեւէջ գալ իր մէջ։ Սուրբ Աւազանին ու սրբազան Միւռոնին շնորհքներն էին մանաւանդ որ այսօր իրենց զօրութիւնը յայտնապէս կը ցուցնէին։

Անկարելի է սակայն նկարագրել իր կրած տառապանքներուն աստիճանը երբ տօնական օրերը լուս-պատարագ չէր կրնար տեսնել, Որպէս թէ աղի կերակուր մը ճաշակած ըլլար Սահարայի անապատին մէջ քայլամոլը, կը վառէր ու կը մրկէր, կը խանձէր, ու կաթիլ մը ջուր տուող չկար։

●

Որբերուն համար յացինք և Տաց ու ապաստան մուրացինք. մեռնող ներուն զերեզմանը օրհնել տուինք և ծովընկէց մարտիրոսներուն համար պատարագ ու հոգեհանգիստ կատարել տուինք, երբեմն կառքով վաճառատուն գացող ու այսօր մուրացկան Հայերուն համար սուգ ըրինք և յափըշտակուած հողերնուս համար փոխարինութիւն պահանջելու չմոռցանք Արդարութեան ծարաւի հայրենասէր Օսմանցիներու։

Ու մոռցանք նոր հարսերը՝ հարեմէն ներս։

●

Եւ ահա տարակուսանքներու ամէնէն պժգալին և անողքն է որ կը ցցուի դիմացս ու կ'ըսէ. «Ատոնք արդէն սկսած են վարժուիլ այդ կեանքին...» այս խօսքին մէջ ակամայ մխիթարանքի չեշտ մը, նշոյլ մը կը նշմարեմ։

Բայց երբ կ'ըսեն. «Ոմանք ալ նոյն իսկ սկսած են սիրուիլ և հաճելի գտնել նոր կեանքը, (կեա՞նքը) նոր միջավայրն ու դէմքերը...», կը քարանամ։

«Եթէ այդպէս է, կ'ըսեմ իրենց, գոհ եմ գոնէ սփոփանքի այն աղօտ ճաճանչէն զոր իմ մէջ կը ճառագայթէ այն գիտակցութիւնը թէ... Հեռու և ապահով տեղ է — թէպէտ դինքը չեմ տեսներ ու չպիտի տեսնեմ— հեռու և ապահով տեղ է... իմ պաշտելի Հիլտան։

Անգլիա, 1910 փետր.

3 ՄՐՐՈՒՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆ

Հիմնուած Օսմ. Սահմանադրութենէն անմիջապէս յետոյ, Արքե- ժողովրդական Գրավաճառողը չսահմանափակուեցաւ գրավաճառի հասարակ գործառնութիւններով։ Ան առաջինն եղաւ որ ձեռնարկեց բազմապահանջ գործի մը, — պայմանաւորուիլ հայ գրականութեան տպանդաւոր դէմքերուն հետ, առանձին հատորներով հրատարակելու համար անոնց արտադրութիւնները, արձակ կամ ոտանաւոր, անտիպ կամ ցիրուցան ու մոռացութեան տրուած թերթերու եւ պարբերականներու էջերուն մէջ։ Մաքենաշար պէտք եղաւ այդ ձիմնարկութիւնը։ Արդէն իսկ այդ շարքին հրատարակուած են.—

1. ԿԱՐՄԻՐ ԼՈՒՐԵՐ ԲԱՐԵԿԱՄԵՏՍ. Քառասնեայ պրոտֆներ կէնկեան կոպորտէն. Դրեց՝ Ատոմ Եարճանեան (Սկոտլոնտ), 1909։ Գինն՝ 3.50 պրոշ։ 2. ՀԱՋԻ ԲԷԳ. Վէպ Հայ Յեղափոխական կեանքէ. Վրթանես Փափազեանի, 1909. Գինն 6 պրոշ։ 3 ՅԵՂԻՆ ՍԻՐՏԸ. Քերթուածներ (Բոլորն ալ. — Կրկեսին մէջ. — Գիւղաշխատիկը)։ Դանիել Վարուժանի, 1910. Գինն՝ 9 պրոշ։ 4. ՅԱՅԳԱԼՈՑՍ. Արկայ էջէր. Ռուբէն Զարդարեանի, (Կը բովանդակէ հեղինակին ամբողջ քերթուածները մինչեւ այդ թուականը), 1910. Գինն՝ 7.50 պրոշ։ 5. ԹԱՅԻՍ. Վէպ Անտիոք Ֆրանք. Թարգմ. Շ. Մ. Գինն՝ 7 պրոշ։ 6. ՍԱՆԹՈ. (Պատմուածքներ հայ բոլշեւիզմու կեանքէն. — Սանթո. Մէ պոփկը. Խոր Սաբա), Վրթանես Փափազեանի, 1910. Գինն՝ 5 պրոշ։ 7. ԱՌՈՒ ԼԱԼԱ ՄԱՀԱՐԻ. (Արաբական պոպերքիւրնէն), Աւետիք Իսահակեանի, 1911. Գինն՝ 2.50 պրոշ։ 8. ՄԱՅՐԸ. (Նոր վէպ). Ղեւոնդ Մելոյեանի, 1911. Գինն՝ 4 պրոշ։ 9. ՎԵՐԺԻՆ. Վէպ պոլսական կեանքէ, Լեւոն Սեդրոսեանի (Շանէ), 1911. Գինն՝ 6 պրոշ։ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՍԻԱՄԱՆԹՈՅԻ. Գինն՝ 27 պրոշ։

Գինի

Երիտասարդներու հասցէին շատ յայտնած խրատականներուն մէջ է՛ն կարեւոր տեղը կը բռնէ սա. — ԱՓ, ԽՄԼ, ՀԲԽ։

Կնոջ յորձանքին եւ խաղի փորձանքին համար խրատականները շատ իրաւացի գտնելով հանդերձ, անմեղ գինիին՝ ատոնց կարգը դասուելուն կ'ափսոսամ։

Եթէ Երբեմ գինովութիւնն է պատճառ այդ արդար հեղուկին դէմ եղած բանադրանքին, ինձմէ առաջ շատեր կրնան հաստատել թէ շատ յայտ եւ ցոյն կնոջմէ մը զգլխուած մէկն աւելի ծանր հետեւութիւններու կ'ենթարկուի, քան այն՝ որ օրինեալ պտուղին ջուրէն կամ հիւթէն կ'ազդուի։

Վահան Փափազեան (Վիլա)

Կանայ սեղանին եւ անոր յարակից խաղերուն գինովութիւնը որ մինչեւ խելագարութեան կը տանի, միթէ աւելի կործանարար հանգամանք չունի՞ քան սպիտակ սիրոցին վրայէն խմուած այն կարմրագոյն եւ կամ ոսկեգոյն հեղուկը, որուն չափազանցութիւնը միմիայն ենթակային վրայ կ'ազդէ, այլ ալ ժամանակի մը համար։

Արդ, ի՞նչ իրաւամբ մէկ ջուրի մէջ լուալ զգլխիչ կինը, կործանարար խաղն ու արդար գինին։ Չափազանցութիւն՛ ...

Ու ես պիտի արձագանգեմ այդ միտքը՝ չափազանցութիւնը, նոյն իսկ ... աղօթիքը։

Քանիներ կ'ուզէի թուեմ ձեզ որոնք աղօթելու չափազանցութենէն խելագարած են, եւ մտի վրայ չէ որ կը հարուին անոնցմէ շատեր որոնք «Փառաբանեալ»ը գոց սովրած ըլլալնուն եւ կամ Նարեկը, այս or վանդակներու եսերէն կ'անիծեն զԱստուած։

Դրամը՝ որուն «աշխարհիս առանցք» անունը կու տան, իր անհերեւակայելի բանակովը չէ՞ որ հազարաւորներու եղերական մահուան պատճառ եղած է։

Սէրը որուն համար կ'ըսեն թէ դրախտէն սերած է, ինչ մը ի՞նչ զոհեր ունի երբ ծայրայեղութեան կը տարուի ան։

Ըսել է ձեր մէջ բերած փաստը՝ չափազանցութիւնն՝ ամէն բանի մէջ եւ ամէն տեղ իր կործանարար յատկութիւնն ունի ուրկէ պէտք է ես հաւատիլ եւ չափ ու սահման դնել, անձին ապահովութեան համար։

Գինին՝ կնոջ եւ խաղի նաւասար պատուհաս մը ըլլալն թէր խրատական մէջ բերողներու կը հարցնեմ թէ՝ կը յիշե՞ն արդեօք Քրիստոսի հրաբը։

Նոյն իսկ Աւետարանէն բաղելով կ'ուզեմ փաստել հարսանեկան հանդէսին՝ Աստուածորդւոյն մէկ հրաբը, երբ սա տակառներով սպառած գինիին վերջը չբերելու համար հրամայեց պարզ ջուրով լեցնել այդ անագին ամաններն, ու իր մէկ Աստուածային հրամանաւ ձեր կործանարար կարծած գինին սկսաւ հոսիլ ա՛լ աւելի անուշ, ա՛լ աւելի համեղ, որով ներկաները իրենց ա՛րդէն տաք գլուխները սկսան շոգիացնել։

Դո՛ւք, Քրիստոսի հաւատացեալներ, դուք որ անոր անունով կը խաչակնքէք, չէ՞ք հաւատար երբ անոր Դիրքը զձեզ կը վստահեցնէ թէ կնոջ եւ խաղի չափ ձեր ատած գինին՝ Աստուծոյ հրաբին ենթարկուած ջուրէ՛ն ալ արդար հեղուկ մ'է։ Ուրիշ խօսքով, միթէ Ջաւիկին ձեր հանճանն չէ՞ որ ձեռքի խաչովը կ'օրհնէ սեղանին վրայ դրուած գինին, եւ դուք զանիկա բերնէ բերան կը հաբէք, առանց կարիք մը վստահելու։

Եւ կամ, ամենայն ջերմեռանդութեամբ երբ սեղանին կը մօտենամ պատարագուհին մատներէն հպելու Ս. Հաղորդութիւնը, ի՞նչ կը կարծէք, միթէ գինիով շաղուած չէ՞ ան։

Եւ երբ խորանին եսեւէն ամենայն ակնածութեամբ բերուած սկիհը կը բարձրանայ ձեր առջեւ եւ դուք ոյր ոյր կու գաք հաւատոյ խաչը կուրծքերնիդ ծեծելով. միթէ Քրիստոսի արիւնը զոր կը յիշէ Աստուծոյ մարդը, նոյն հեղուկը չէ՞ որուն անաթեմա կը կարդամ այսօր։

Գինին սուրբ է, բարեկամներս, անիկա ձեր կեանքին ոյժն է, ձեր առողջութեան Մեհեանը, ձեր անբաժան կենսական հիւթը, որուն պէտք ունիք եւ որմէ պէտք չէ բաժնուիք։

Յաւալի է ըսել թէ մենք Արեւելքցիս շատ եսս մնացած ենք գինին ճանչնալու մէջ։ Եւրոպացիք, մանաւանդ Ֆրանսացիները, հացէն աւելի կենսական գտնելով այդ շինիչ հեղուկը, առանց կնոջ կ'ըլլան ու կ'ապրին, բայց առանց գինիի ... երբեք։

Ֆրանսայի մէջ դժուար չէ տեսնել մուրիկներ, որոնք հողէ գաւաթներու մէջ գինիին չոր ու ցամաք հացը թաթխելով կ'անցընեն իրենց ցօղութիւնը, մինչ իրենց ձեռք անցուցած առաջին լուման կապելաներն են որ կը բաշեն։

Մենք Արեւելքցիս ոչ թէ միայն գինիին յարգն ու անոր շինիչ ազդեցութիւնը կ'անգիտանանք, այլ՝ կը նզովենք եւ զայն գործածողը կը սկրտենք ԱՓ-Հ բառով, Խղճալի՛ իրականութիւն։

Գինիին վրայ այսքան մը խօսելէ վերջ, անցնինք անոր գործածելու կերպին։

Դիտուած է որ, երբ հիւր մը ունենանք, առաջին անգամ զայն մեծա-

րելու համար սալօնը կը բանաձի: Եւրոպացին իր հիւրը կը պատուասիրէ մառանը բանալով ու հոնկէ կը մեծարէ իր պապենական օճէրէն մնացած հին գինիներով:

Մեր հիւրերը պատուասիրելու եւ անոնց մեծ յարգանք մը ընծայելու համար լ–վ–ցներու եւ սնտուկներու մէջ ինչ որ ունինք՝ վրանիս կը զեցեղենք, առանց մտածելու թէ ո՛րչափ ամօթ է այդ սխդեմը, «Ցայէ ես ինչ հինիներ ունիմ»ի գոյն մը տալով, մինչդեռ Եւրոպացին ընտրանօք նաւասեղանին վրայ կը շարէ աղտոտ վիսոս շիշեր՝ ամբողջ թուականներով étiqueté, որոնց մէջի գունաւոր հեղուկը՝ նաճաչողին (connaisseur) հա՛ւար գին չ'ունի:

Գինին երկու տեսակ, կամ լաւ է ըսել, երկու գոյնով կ'ըլլայ միշտ, կարմիր եւ բաց ոսկեգոյն: Կարմիր գինին միշտ գաղջ պէտք է խմել, իսկ ճերմակը՝ զով եւ կամ սառի մէջ պաղեցուցած:

Կերակուրներ կան որոնք իրենց մասնաւոր գինիներն ունին: Ձկնեղէններու հետ ընդհանրապէս պէտք է առնել ճերմակ գինի. մսեղէններու հետ՝ կարմիր: Ձուն աւարտելու մօտ՝ կարմիր հին գինի: Պտուղներու հետ՝ բաղցրահամ եւ mousseux գինիներ:

Բաղցրահամ գինիներու գործածութեան մասին նաւակները կը տարբերին Եւրոպացիներու մէջ. կան որոնք այդ անուշ գինիները ձուկի հետ առնել կ'ուզեն, կան ալ որոնք, ինչպէս րսինք վերը, պտուղներու հետ ըմպելը կ'ընդունին, սակայն ամէն պարագայի մէջ ընդհանրապէս պտուղներու հետ է որ կը մեծարուի Sandernes րսուած գինին որ նախընտրելի է ամենուրեք:

Ոսրէն ընդհանրապէս կը մեծարուի Bordeauxի առաջնակարգ ճերմակ տեսակովը հին մը բաղցրահամ, եւ պէտք է գիտնալ որ մեծ սեղաններու վրայ այդ գինին անգամ մը կը լեցուի գաւաթները եւ շիշը կը վերնայ սպասարկողին կողմէ, անշուշտ ան ի բերան ձգելով համեմն չլուացող սոված փորիկները,

Մսեղէններու հետ Médocն է որ կը մեծարուի, կարմիր առաջնակարգ Քրանսական գինին, որուն համար կ'ըսեն թէ կեանք կու տայ,

Իսկ կովու, հորթի եւ խոզի բանձր միսերու հետ անհրաժեշտ է առնել Saint-Emilion գինին, որ յատկապէս այդ կարգի ծանր կերակուրներու համար կը պահուի մառաններու մէջ՝ ի հարկին մեծարուելու համար:

Եւրոպական սեղաններու վրայ, տանտիրոջ է՛ն մեծ հանոյքն է գինին լեցուցած ատեն իր հրաւիրեալներուն գոչելու պարծանօք. «Ահա՛ ձեզի 60 տարեկան ծերունի մը, ահա ուրիշ մը աւելի տարեց... 70 ոց...»

Ձմռնամած րսելու որ ոսկիի հարուստներ՝ որոնք ոսկանճաներով կը փառաբանուին այսօր, Ամերիկա եւ այլուր, ոչինչ կ'արժեն այն կարգ մը մառանատէրներու մօտ, որոնք հոգերուն մէջ թաղուած շիշեր ունին, անարատ խաղողի հիւթէ պատրաստուած արդար անխառնուկ գինիներ, որոնք գին չունին, ա՛յնման հազուագիւտ են իրենց տարիներու հնութեամբը:

Վերջապէս գինիին վրայ ոչչափ գրուի, ոչչափ խօսուի, դարձեալ անոգին բաց մը կը մնայ, յաւ իմն բացատրելու համար անոր կարեւորութիւնը, յարգը եւ ազդեցութիւնը:

Կը վարմանամ. մենք որ ամէն բան Եւրոպայէն կը կապկենք, ինչո՞ւ կարեւորութիւն չենք տար անոնց յարգած կենսատու հեղուկին, գինիին րսել

կ'ուզեմ, եւ ընդհակառակը կնոջ եւ խաղին հետ կը խմորենք՝ բանաստեղծելու համար զայն. ինչո՞ւ:

Շատ անգամ լսած եմ ասոր անոր բերնէն. «Սա մուէնկը նայէ, ըսթափողի պէս կասկարմիր է կտրեր, մենք ըսես նէ բանկալի մոմի պէս երթալով կը բարակնանք կոր...:

Ու քանի չենք մտածեր թէ այդ կարմրութիւնը, արեան ոյժն ու առողջութիւնն արդիւնք են չափաւոր գինիի գործածութեան:

Սկիւտար, 1911

ԴՐԱՄՈՒՆ Յ. ԳԼԼՃԵՆԱՆ

Դասական, գրական, բաւերական, ուրիշ ամէն տեսակ գիրերու եւ դպրոցական առարկաներու Պօլսոյ լաւագոյն մթերանոցը: Գրատունը ծանօթ է մասնաւորաբար Ռուսահայ եւ արտասահմանի գաղութներուն մէջ հրատարակուած ամէն տեսակ գիրերու մթերով: Լաւագոյն պայմաններ եւ ամենագոհացուցիչ զեղչ ուղղակի գրատան հետ տեւական յարաբերութիւն ունեցողներուն: ԳԼԼՃԵԱՆ գրատան դասական հրատարակութիւնները կը գործածուին Պօլսոյ եւ գաւառներու բոլոր կարեւոր վարժարաններուն մէջ, որովհետեւ լաւագոյններն են իրենց տեսակին: ԳԼԼՃԵԱՆ գրատունը մասնաւորապէս յանձնարարելի է դպրոցական հոգաբարձութեանց եւ վարժարաններու վարչութեանց: Արագ եւ մաքուր գործառնութիւն, ուղղամտութիւն եւ յանախորդին դիւրութիւն ընծայելու պատրաստակամութիւն՝ տիրական սկզբունքներն են ԳԼԼՃԵԱՆ գրատան: Խնդրել ընդարձակ զրացուցակը որ ձրի կը ղրկուի:

ԱԿԻՒՄԱՏԻ ՏԱՐ "ՁԱՅՐԱՏՈՒՆ,,Ը

21 ՕԳՈՍՏՈՍ 1911, ԲԱՑՄԱՆ ՀԱՆԴԷՍԻՆ՝ ԽՕՍՈՒԱԾ ՁԱՌ, ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՔԱԵԱՆԻԷ

Լեւոն Սիմէոնեանի ծախքով կառուցուած Սկիւտարի
Նոր «Ձեմարան» վարժարանը

խօսիլ հիմայ, վասն զի իմ քեզ ասելիքներուս կարգին է ալ խօսիլ, հոգի ալ ցաւդ ունիս՝ անոնց պահելու համար նէրսէսեան ճեմարանին ֆեսի պալտեկի անունը։ Հասուածեցին միտ ըլլալու համար ալ՝ ես ալ յաւելուածիս վերջաբանի, որուն գոյն ճեմարան անունը, — հոգ չի քեզ հին ու ինչ մը ըլլալը խորհուրդ, և խորհրդին հակառակ էր անցեալը։ Երբեմն ես-ը պահող հոգիս ալ ոգեկոչող ճեմարանն էր այդ վիճակներուն մէջ։ Ես նմաններ այն գազանները՝ որոնք նէրսէսեան պարտէզներուն մէջ կը պտըտէին ու կը նէրսէսեանները պարտէզէն կրնայ կարծուիլ մը գուռնատ, և երբեմն նորութիւնը ոգեշունչ էր գրելու։ Ինչպես որ կ'ուզեցի արձակուրդ մըդ այդպէս անցընես մը վրայ, նոյնպէս և ասելիք կարելիութիւն մը կամ հանգամանքներէ, որոնք անգամ ալ է յայտ կ'ուզեցին քեզ քեզի հետ խօսելու մը կամ կը գոնուէր «ճեմարան» գտնելը յոյզերուդ. իսկ հոս, գիտնալ պարտաւորութեան մը

Լեւոն Սէմէրճեան

վրայ, ազէրի, բրտեր, ինգնորէր եւ նոյնիսկ պէսիր մը պակ՝ — որուն պէսին ասելիք կը բնութագրուին գլուխներ պարբերը, — կը նայէր «ճեմարան»ը, պարբերաբար ասոյն գիտնալիք պէս օր մը յարմարելու իր մոլիքներուն և ինքնագոհութեան բարելաւելու, — փնտռելիք այդ հրապարակն է ալ ուր ահա գտած ես Տիար Լեւոն Սէմէրճեան, ծանօթանալ ալդն գիտցող գիտցին վրայ։ — Ո՞ կը խորհի՞ր, բարերարութեան մը գեղութեան՝ անոր նէրսէսեան ասելիք ասելիքին հետ գլուխ ասելութեան յ'ասելի՞ գիրք։ Անոր յաջողածին է օգտակարութեան ապրիճանն այն բարեգործ՝ որուն պէտք յարմարայ այդ նէրսէսեանը։ Թէև որ ասելութեան ալ պարտաւորելի է. բայց ես ալդն ինչպէս կ'ասելի՞գործն այն պարագային՝ երբ մարվի բազարացիին ընկերվ մը բարեկամներուն և մը բարերարին, գրասենեակ ապրիճանի մարդկային վարմունքով մը։ — Քաղաքի հարստութեան համար կը ծայ, երբ ընկերներու անոր՝ գերագոյն հարստութիւնը, համաձայն որ գերագոյն հարստութիւնը երբեմն ասելիքն էին կարգալ է բազ-

ձել, իսկ գոյութեան հարստութիւնը պէտք է ընել ասելիքին։ — Հարկ կը ծաղ գիրքը գրասենեակի պահ մը հիասել հիմայ մեր բարերարին անունը գրել։ Սակ ասելիքն գազմավառ ձեռնասուն իր կարգերէն ներգործ կրած է ան յանգ պահպանել գերդ մը, գիտէր մը՝ որ գրքասիրաբար գամբռնը եղած է գերբնութեան յիշատակին։ Ինչպիսին ամենուն գրան գրկանքը պահած է ան՝ որ գրկնակցները պատրաստն ըլլալ ասելիքն էր։ Վերջինիը մարդկի յաճախ կարճատեսութենի պահեր ապրեցնելու կը հեռանալդին. կան որ կարգեցողներ, անոր ասելիք ընդհանուր գամ գրքերուն գամ ընելու համար պահ մը երբեմն կարելի։ Կասն եգիպտ իր երբեմնի գիրքը գրկանասող կարիքներուն համար էսկասալ ընդ հետևեալ մը գրասենեակ մը գրելու՝ փնտռելու գրան ասելիքներուն մարդահաճոյ և երկնահաճոյ ընդհանուր մը, իր անունին կցագրելով առաքինի մարդու ճշմարիտ անունը։ Հետեւեալն պիտի մը նմանութիւնն է ասիլ, որուն պատճառով այդ կարգէն գերդ մը կրնայ ասելիք մարդ։

Մասնասրպես երբեմ գասուած գրքեր մը ընդունած է այն օրերն է վեր որ Սիւգասրի այս հետևեալները վայրը ընդունած գրեսս իր վրայ կրնային հասարակութեան մը։ Սերունդներ յաջորդելին գերասնդներս և ապահովական գիրք գրել գրելու համար եղած ըլլալու ճեմարան Սուրբ Եռասպէսի յաջորդներուն անդրանիկ ընդհան հանդիսին։ Սակայն և այնպես գիտէ՛ր մարդասէր են անունները անհետացած այն վեհանձն գրեմներուն՝ որոնց ասրինաւ հետևող գրասենեակը եղած նոյն վարձատրանին հետևելուն, և գրէ է ընդ ասարկեցին անոր, — Պալեանն ասասկերիչը։ Ըսել է, ձեռնասուն կը ապրի մարդասիրել գայ գիր գեր ընդհանին հետ ասել նոր ընդհանրները։ Անգիտ ալ իր համաձայն ասելիք որ այս օրերն գիտել Սէմէրճեան արդեմն և իրասմբ ընդած է անհանգրնան մը գասուին ճանաչելուին։

Ես գուն, ճեմարան, հիմիկը հասարակութեան վերջերն գիտը երբեմն սրտերն՝ չգիտէ թե ապրնոյ գաս արհեստներս գիր հետևողին վրայ հետևող ալեհասիլ անձնասրին գալմ էր որ հասալ արքին գասարհասրնեալներ ան իր ներքինները ընդհանրացնել, ընդհանրացնել հետ ասելիքս իր յաջողութեանց պատճառներ օրերն ալ, և երբ ամենայնայնպես գաս՝ նիւթ է հիմանիք հասարակութեան գալմ՝ գալ ալ իր գասրգասրէն վերջերին. յարձակ ընդն ալ իր գասրգասրէն վերջերը հետ ասել ան իր ընդհան, գիտրասրէ գալ հայկական հարկ մը եր անգասրգասրէն երկրորդութեան մը, պատրաստ ալդ գիտ «ճեմարանութիւն» ան «բարերարութիւն» բառերով գիտն ընդհանրասրէ ալդ գիտ ասելիքներ ալ։ — Հիմայ որ այս հասարակ ընդհան ասելիքներ, գիտրասրէ ես ամենայնայնպես հետ գ

ԵՐԿՈՒ ԸՆԴԻՐ ՄԱՄՈՒԼՆԵՐ

Եղ ստուգիւ Մ. Օրմանեան Ատենապետ Ազգային Առաջնորդարանի Կ. Պոլսոյ

Լոյս ընծայած ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄՆ եւ ՀԱՑՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՑ, արժանի՝ ամէն հայէ, գրագիտէ, բաճախէ եւ կղերականի կարդացուելու: Այդ բաճձրահասոր պատկառելի գիրքերուն մէջ խտացած պիտի գտնէ Հայասացներուն Ս. Եկեղեցւոյ պատմութիւնը իր ամբողջութեան, նաեւ ազգային ամենաճնուիրական մտահոգին՝ Աւետարանի պարզաբանութիւնը՝ կատարուած այն խղճմտութեամբ որ բազմահմուտ հեղինակին պատիւ կը բերէ ամէն մէկ կէտով: — Կրօնի եւ Հայատառ հայ ժողովրդեան բոլոր խաւերուն մէջ վառ եւ անվրար պահելու միակ ճանապարհն էր ամրոցը, որ ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄԻ եւ ՀԱՑՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՑ ներուն ներկայացուած է, առաջինը 25 հատորէ (կազմեալ), երկրորդը 15 հատոր, ինչ որ այդ ստուար գործերուն առնուազ ցանկալի՝ տպագրական գնաց արժէքն է լոկ:

Կեդրոնատեղի Տէր-Ներսէսեան բողոքարկարտուն, ձէլալ Պէյ խան, 8. Պօլիս: Կը գտնուի նաեւ ամէն հայ գրատուն:

ՀԱՅՈՑ ՀԻՆ ՀԱՐԱՒԱՏԸ

Տոհմային ազգագրական կամ առանին կենցաղավարութեան ուսումնասիրութիւնը մեծ դաշտայ կը յառաջդիմէ կովկասեան Հայոց մէջ, ուր տակաւին կայ ազգագրական անոր անունին անդամ: Զինչ հետաքրքրական նաեւ որքան հին ազգագրութիւնն է: Մեր ցարդ ուսած եւ ուսուցած Հայոց պատմութիւնն՝ անհատական գործունէութեանց չոր նկարագիրն է միայն, որուն մէջ կը պակսի տոհմային կեանց ամբողջական պատկերը, պատմութեան այդ իսկական հայելին, Ահա թէ ո՛րքան մեծ է հնախօսութեան դերը, — Աւոր մանկական՝ բայց կարեւոր էջերէն մին է հարուստ հնդերը, զոր պիտի ներկայացնեմ այս տեղ:

Մարդկային ամբանութեան նախկին չեզն եղած է՝ ամէն ազգաց ու մեր մէջ՝ առեւտրագործութիւնը, կինն ի սկզբան այր մարդուն օգնականն էր, եւ ուրիշներ, կը գործային զոյն՝ ինչպես անոր կովը կամ ոչխարը, Բազաքակրթութիւնը տեսաւ կնոջ՝ իր պատշաճ դիրքն իբրեւ ընկեր տան, եւ անոր ամբանութիւնը վերածեց օրինաւոր դաշինքի: Այս բարեկարգութիւնը Հայոց մէջ հետեմատար ուշ մնած կ'երեւի: Գողթան գիւղերուն մէջ՝ նորանոր՝ խորհրդաւոր ժամանակ իսկ, եւ ոչ շատ կանուխ, կը դրուատէին Արտաշիսի ամբանութիւնը Սաթինկան հետ, ներկայացնելով զոյն առեւտրական մը, որ յայտնի է թէ իւրոց ընտանի ձեւն էր. «Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի եաւան գեղեցիկ, և Տանհալ զսկեզօղ շիկափոկ պարանն, և անցեալ որպէս զարծուի երանեւ ընդ գետն, և ձգեալ զոսկեզօղ շիկափոկ պարանն՝ ընկեց ի մէջք օրիորդին Ալանաց, և շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին, արագ հասուցանելով իբանակն իւր»: Այս սովորութիւնը կար Դ. դարուն ալ. փաւստոս կը պատմէ ամբարիշտ Արշակաւանի համար՝ թէ շատ այրեր կը թողլուին իւրոց կիներէն, և ոմանց կիներն յափշտակելով՝ Տան կ'ապահինէին: Մեր եկեղեցական ժողովներ և Հարք՝ մինչեւ Շնորհալին ու Մխիթար Գոշ, խիստ կանոններ սահմանած են առեւտրագործ, որով հապիվանոս Բ. ժողովն և ուրիշներ անվաւեր կը հռչակեն այդ եղանակով կատարուած պսակն անգամ, եթէ սակայն խնդիրը խաղաղութեամբ վերջանար:

Բայց քրիստոնէութեան սկիզբներն և անկից ալ յառաջ արդէն ընդունուած էր մեր քով օրինաւոր հարսանիքն ալ: Մեծն Տրդատ դեռ հեթանոս, դեռապատութեամբ զրկեց Սմբատ ապահոն, և Աշխատարաց դուստրն Աշխէնն իւեն կնութեան բերել տալով, պատշաճապէս հարսանացուց իրեն:

Ինձ ծրագիր ունենալով՝ նկարագրել ընտանեկան հանդեսը միայն, չպիտի շօշափեմ այն զանազան խնդիրները՝ որոնք ընդհանուր ամբանութեան կը վերաբերին, կէտ մը կայ սակայն, Այդ հանդեսը կրօնական եղած է և բնական էր ոյ պսակիլք իրը քրիստոնեայ՝ սկրտուած ըլլային նախ, Բայց նախկին դարերուն, ուր շատերը շատ ուշ ալ կը մկրտուէին, կը տեսնենք անկնիք ամբոխներ ևս, Դ. դարուն ս. դուստ եպիսկոպոսն Յովհան՝ բռնի

երէց կը ձեռնադրէ ստամոկ եպիտասարդ մը, որ տուն դառնալուն՝ «ասէ կինն ցայրն. ո՞չ դու երանչ էիր և չէիր մկրտեալ»։ Եւ հարկաւ այդ անձինք միակ զարտուղութիւնը չէին կազմեր։ Վարդանանց բանակին մէջ կային բազմաթիւ «երախայք» որոնք մկրտուեցան Հայոց առաքելական նախընթաց գիշերը. նկատելով վաղհասս ամուսնութեան սովորութիւնը, հաւանական չէ որ առնուազն ամուրիներ չլան։

Հարսանեաց նախագուշան էր նշան տալը։ Գեւորգ Եզնկացւոյն և Տաթեւացւոյն ըսածին պէս՝ թէ «պսակն սկսանի ի նշանադրութիւնն»։ Ապա գայ ամուսինք դեռ անծանօթ իրարու, կամ՝ գուցէ համակրութեան հետաքրքրական մը ծածուկ թելով մը զոդուած, համաբաձակութիւն չունէին յայտնելու իրենց բաղձանքը. ծնողաց էր ամուսնացնելու հոգն ու նախաձեռնութիւնը, կ'ըսէ Գր. Տաթեւացին։ Բայց աւելի ճիշդ խօսելով, զաւակներն անկարող իսկ էին սեպհական կամք ունենալու, ամուսնանալով այնպիսի մտատաղ հասակի մէջ ուր անգամ անծանօթ էր սէրն իրենց։ Հայ գաւառաց այժմեան յոռի սովորութիւնը շատ հին է. Ս. Յուսիկ փեսայացաւ Տիրան արքայի դստերն «երկոտասանամեայ»։ և այն՝ բռնադատուած թագաւորէն։ Ս. Սահակայ կանոնք կը պատուիրեն՝ որ «տղայոց կանայս մի խօսեցցին»։ և կը յարէ՝ թէ «տղայոց ամենեւին իսկ պսակ մի՛ օրհնէք»։ Դուռնայ Բ. ժողովը նոյնը կրկնեց Յհ. կանոնով։ Այդ հրամանները սակայն բնաւ չզօրեցան. այնպէս որ Ժհ. դարուն դեռ կը շարունակուէին անչափահաս ամուսնութիւնք՝ համահասակ և անհասակակից անձանց մէջ՝ ըստ Մ. Դոշի։ Ատենց դէմ Շնորհալին հարկ տեսաւ ամուսնութեան սահման դնել՝ պատանւոյն 15 եւ աղջկան 12 տարիէն ոչ պակաս։ Կոստանդին Ա. պատանւոյն տարիքը 14 ի իջեցուց, հաստատելով աղջկան 12ը, և որ նշմարելս կը պահուէին դեռ Գր. Տաթեւացւոյն օրով։ Վարդան Վրդ. և Յհ. Եզնկացին թէեւ կ'ուզեն 15 միսն և 14 մէւսին, բայց իր զիջանին աղջկան մինչեւ 12 և նոյն իսկ 10 տարին։ Վերջին պարագային Եզնկացին 12 կը դնէ նաև տղային հասակի համեմատութիւնը պահելու համար։ Բայց իրաւամբ կ'իմացնէ թէ՝ «այս՝ վասն ժամանակիս փութոյ և կամաց ծնողացն» էր. և ըստ Շնորհալւոյն՝ «յայտագս ազահութեան հայրենի ժառանգութեան, կամ՝ վասն այլ ինչ պատճառի»։ Այդ հասակէն վար՝ պսակն «անհարազատ» կը դառնայ Եզնկացին, և զբահանային 10 տարի ապաշխարութեան կ'ենթարկէ. իսկ Վարդան՝ պսակը պահանջողն ու դնողն «ընդ անիծիւք» կը համարի։ Սրբալեւ կային այդպիսի խակ պսակ օրհնողներ ալ, զոր Ալեւկայ որդին Դաւիթ Վ. արդիւնք կը համարի «ամենայ կամ երկուղի կամ կաշառոյ կամ անտիտուր ախտամոլութեան», որոնց կ'ենթարկուէր քահանան։

Ամէն պարագայի մէջ՝ գործը կ'սկսէր բանակցութեամբ մը։ Ա. այս կը նշանակուէին «միջնորդք և խօսնակք», կամ «միջնորդք հարսնածուք», կամ «խօսողք», որոնք կ'ըլլային քահանան, այրեր վեսայացուին կողմանէ և կանայք՝ հարսնացուին։ Նախ այրերը կ'երթային աղջկան տունը, կ'ընէին իրենց տաւջարկութիւնը, շողոմիչ լեզուով կը գովէին պատանւոյն ընտանեկան «ազնուութիւնն» ու «գեղեցկութիւնը», որ ամէնէն հրապուրիչ ձիրքերն էին հայ միամիտ աղջկան սրտին։ Ապա կին միջնորդները կու գային փեսայացուին տունը և օրիորդին գովեստը կ'ընէին անոր. ու սրտի կապն արդէն հիւսուած էր— Այնուհետև տղան ընտանեօք կ'երթար աղջկան տունը, զիրար անձամբ ալ տեսնելու, հաւանելու և աղատ ամուսնութիւն մը կնքելու համար, զոր կ'ստիպէր եկեղեցին եւս. ստիպո՛ւմ մը՝ որ միանգամայն այդ կարեւոր ձեռնարկութեան ընդհատութիւնը կը ցուցնէ։

Եթէ այս այցելութիւնը լաւ տպաւորութիւն գործէր, հոն իսկ կատարուէր «նշանադրութիւնը», կամ «գաշինք ամուսնութեան», զոր վենետկոյ հնագոյն Մաշտոցը՝ ԺԱ. դարու՝ կը կոչէ «խոչփոխ առնել», և կը դնէ համառօտ արարողութիւն մը, որ կը կայանայ աղջմասց, ընթերցուածոց և աղօթից մէջ՝ քահանային կողմանէ։ Վերնագիրը և աղօթքին սա բացատրութիւնը թէ՝ «համարեցի փոխուժին խաչիս որ առ միմեանս՝ հիմնարկութիւն սուրբ ամուսնութեան», ցոյց կու տան՝ որ երկու կողմանէ իրարու ձեռք կ'անցընէին խաչ մը, խորհրդական գաշինս հնագոյն ու լաւագոյն նշանը, յետ լսելու նախ խօսեցելոց հաճութիւնը, որ Գեւ. Եզնկացւոյն և Տաթեւացւոյն ըսածին պէս՝ հիմն ու հաստատութիւնն էր ամուսնութեան։ Ժ. դարուն խաչը դադրած կը գտնենք նշան ըլլալէ. վենետկոյ 1216ի մաշտոցը տակաւին «խաչ փոխել» կը կոչէ վերնագրին մէջ. բայց աղօթքը տարբեր է նախորդէն և չունի խաչ փոխանակելու յիշատակը. այլ նոր հրահանգ՝ թէ «դնէ քահանայն զձեռն կուսին յերիտասարդին» ձեռքը։ Սակայն Ժ. դարուն կայ արդէն ուրիշ նշան մ'ալ ըստ Գեւ. Եզնկացւոյն. «գինգն և մատանին», և կամ «մատանին կամ այլ ինչ նիւթ» ըստ Տաթեւացւոյն, զոր կը դնէին խօսեցելոց՝ «երկու տանուտէր և մին քահանայ», կ'ըսէ Եզնկացին. իսկ Տաթեւացին՝ թէ երիտասարդն անձամբ կ'անցընէր նախ մատանին օրիորդին մատը և ապա սա անոր. գոնէ այսպէս էր Սիւնեաց սովորութիւնը. իսկ մատանւոյն նիւթն էր «ոսկի կամ արծաթ» ըստ կարողութեան։

Մինչեւ եկեղեցական նշանադրութիւնը կամ՝ նշանի օրհնութիւնը կը չիշատակէ Մ. Դօշ, 1216ի Մաշտոցը, Գեւ. Եզնկացի և Ժ. դարու սկիզբը Տաթեւացին ալ, ըսելով՝ «քահանայն է օրհնող նշանին», վենետկոյ 1338, 1436, '66, '99, և այլ տարիներու Մաշտոցաց մէջ այլեւս չկայ այս կանոնը։ 1345ի օրինակը գրուած է ի Սիս, մատանւոյ տուչութիւնը կը խառնէ պսակման հանդիսին մէջ. իսկ նշանագրութեան համար կը դնէ լոկ այս անապաշտական ձեւը. «ձառաչագոյն պոմն (°) թուղթ լինի պրել և տաճառն ընդ միմեանս կապել» խօսեցեալներու։ Ինչ կը հետեւի ասկից. այս՝ որ այդ չրջանին եկեղեցական նշանագրութիւնը շատ տեղերէ ջնջուած էր։ վենետկոյ բազմաթիւ Մաշտոցաց համեմատութենէն տեսայ՝ որ դէպ ի ԺԳ. դարու կէսը վերատին կ'սկսի երեւիլ այն, և այնքան դանդաղօրէն կը տարածուի, որ շատ օրինակաց մէջ մինչև ԺԵ. դարու վերջերը դեռ չէ մտեր։

Հարսանեաց օրը կանխաւ՝ նոյն իսկ նշանագրութեան առթիւ՝ կը սահմանուէր «ծնողաց» կողմանէ, կ'ըսէ Զաքարիա— եկեղեցին խորութիւն կը դնէր այդ օրուան մէջ. սկսեալ Բ. դարէն՝ կան վկայութիւնք, որոնց համեմատ արգիլուած էր հարսանիքը՝ պահոց կիւրակէի, չինանց և այլ տէրունի տօներու մէջ. ըստ որում Հանդիսիս ընկերող զեղեցկութիւնք, և նոյն իսկ ամուսնական գործն, անհաշտ էին այդ օրերու սրբութեան հետ, Օձնեցին

մինչև անդամ «անվաւեր» կը հռչակէ յիշեալ օրերուն կատարուած պսակը։

Վարդան Վ. կ'ուզէր որ պսակէն առաջ խօսեցեալք ընտանեօք հանդերձ պահք պահեն շաբաթ մը, արժանի ըլլալու համար առաջնիկայ խորհրդոյն, ուր Օձնեցին կը պատուիրէր պարկեշտանալ պսակին նախընթաց երեկոյէն մինչեւ— Նոյն հայրապետին, Ա. Կոստանդնի, Վարդանայ, Մովսէս Եղնկացւոյն և այլոց համեմատ՝ քահանան պիտի պատարագէր և հաղորդեր նորապսակները. ասոր համար պսակը կը կատարուէր առաւօտէն մինչև ճաշու միջոցին մէջ՝ ըստ Շնորհալւոյն և Գեր. Եղնկացւոյն։ Իսկ եթէ քահանան պատարագելու պատրաստ չէր, Ալաւկայ որդին կը պատուիրէ՝ որ «ընդ երեկս» պսակէ։— Պսակէն առաջ խօսեցեալք պիտի խոստովանէին, ցուցնելու համար իրենց ամուսնանալու բարոյական արժանաւորութիւնը և պատրաստուելու Ս. Հաղորդութեան։

Եկեղեցի գնալէ առաջ փեսան ու հարսը կը զարդարուէին իրենց տուներուն մէջ։ Բնական էր որ հագնէին «նոր հանդերձ» ըստ Տաթեւացւոյն որ կը ձեւանար եւթը կտոր՝ երկուքին վրայ եւս. «չորս բոլոր անձինն է և երկք՝ գլխոյն», և զոր կը կրկնէ Գեր. Եղնկացին ալ հարսին համար. «չորս զգեստ անձինն և երկք գլխոյ»։ Զաքարիա կը յիշէ անոնց որակն անուրոշակի. «երիտասարդն պաճուճեալ պճնի ի զարդս և ի զգեստս փեսային». որմէ Թով. Արծրունի ցոյց կու տայ «պատմուճանը», նկարագրելով զայն «ծաղկեայ» և «գուշադոյն երանգ եւ-անգ անկուածով»։ Սա կը տեսնէ անոր վրայ «մանեակ մ'ալ»ւս Զաքարիա կը լրացնէ անոր զարդարանքը՝ «զինուք» զոր կը կրէր, — Հայրապետաս կը յաւելու՝ թէ կոյտ ալ «զարդարեն պայծառ և հրաշալի պատմուճանօք, մարգրաւոյլ ագաթեօք և հղյակապ տեսլեամբ պսակեալ»։ Անոր զգեստուց վրայ ճոխ է ոսկին, «յոսկեհուռն զարդակերպեալ»։ Նարեկացին «ծաղկեղէն» կը սեպէ անոր պատմուճանն ալ. և Խաչատուր Կեզուացին՝ «ի կարմիր ձորձ և յոսկեթել զարդարեալ», որուն կարմիրը կը նշանակէ Խորենացւոյն «վարդագունին» հետ։ Հարսն ալ ունէր «քայտամանեակ» մը վրան, ու երեսը կը ծածկէր հարսնեկան ալէնիւ «քօղով» ծանօթ Դ դարէն մինչև վերջ, որուն նպատակն էր «պարկեշտութիւն» ըստ Գեր. Եղնկացւոյն և ըստ Տաթեւացւոյն պաշտել անոր դէմքը փեսային տարաժամ ակնարկէն։ Վերջապէս Գեր. Եղնկացւոյն օրով փեսան ու հարսն ունին «խաչկոճ մ'ալ «ընդ ուսոյն» կամ թէ «սուցա խաչի կոճ կապեն», որ կ'ենթադրուի խաչանիշ կապ մը, որպէս զի «առնուն զխաչն և չեռեւին ի բրիւտոսէ»։ Հարսանեկան զգեստն օրհնելու սովորութիւնը հին բան մը չէ, վենետկոյ Մաշտոցէն մէջ հազիւ ժ.դ. դարու վերջերը կ'սկսի յայտնուիլ, մինչդեռ աւելի կանուխ ու բազմաթիւ օրինակաց և մասնաւորաց մէջ հետքը չկայ։

Այսպէս պատրաստուած երկուսանք, փեսան կ'երթայ հարսն առնելու անոր տունէն նստած դէղեցկազարդ երիվարի մը վրայ, շրջապատուած «փեսաւէրներէն», «բազմութեամբ և երգով»։— Արքունական հարսանեաց մէջ թագաւոր վեսան կը մնար իր պարանքը. և իշխանք ձիաւորեալ կ'երթային հարսը բերել, դրած «ոսկեպատ գահաւորակի» վրայ՝ զոր կը լծէին յատուկ սպասաւորներ։ Այսպէս բերել տուաւ Տիգրան Ա. Հռիփսիմէ, և Աշխէնը շուր տեսանք,— Փեսան հանդիպելով հարսին տան «դուռը», վար կ'իջնէ.

ջընկերին օրիորդը, և կը կազմուէր հարսանեկան թափորը, Փեսան առջեւէն կ'երթար ձիաւոր, հարսն ալ եռեւէն՝ բոլորուած «հարսնածառներով» որ կ'ըլլային «օրիորդք» ու «կուսանք», զարդարուած իրենք ալ ըստ իրենց տիճանին. «ոսկիակուռ շքեղաշուք երփներփն զարդուք» պճնած են անոնք իշխանական հարսանեաց մէջ։ Հարսն ու հետեւորդք նոյնպէս ձիաւոր են, մանաւանդ երբ հարս կը տարուէր հեռաւոր տեղ, ինչպէս Սիւնեցին Շահանդուխտ, խումբ խումբ պարմանիք «զեղազարման զարդօք», զինուած, նըսեմած «գեղապճոյճ երիվարաց» վրայ, «փողփողեալ դրօշներ» բռնած, գլուխնին տաքցած գինիէն և սրտերնին ուրախութենէն, առջեւէն ու ետեւէն կ'արշաւեն եւ կը կայթեն. ուրիշ դրօշակիրք ու տիգաւորներ անվիջապէս ամոլին քովէն կ'երթան իրրեւ արքունի թիկնապահներ։

Հասնելով եկեղեցւոյն դրան առջեւ, կ'իջնէին ձիերէն, ու փեսան իր պարագաներով, հարսն իրեններով՝ կը մտնէին գաւիթն, ուր քահանան հագած պատարագի զգեստը՝ կ'ընդունէր զիրենք, Շնորհալին և Յոհան ու Մովսէս Եղնկացիք կը պահանջեն՝ որ կերած ու արբեցած մարդիկ, ինչպէս և վատանուն ու ամբ ու կանայք մերժուին եկեղեցի մտնելէ, որպէս զի տաճարն ու պսակը չպղծուին, կ'երեւի թէ «երգք կուսանացն» որ մինչեւ հոս տեւած էին, կը շարունակէին աղմկել սրբավայրին առջեւ պսակման ժամուն ալ, որով Շնորհալին կը հարկադրուի արգիլել «զի մի' տեւական երգքն խառնեսցին լինդ աստուածային երգոցն»,— Քահանան բազմաթիւ առջեւ անդամ մ'ալ զատ զատ կը հարցնէր խօսեցեալց հաճութիւնն ամուսնանալու և հաւատարմութեամբ կենակցելու մինչեւ վերջ, և յորդոր կու տայ, անոնց՝ իրենց նոր կեանքին նկատմամբ։ Այդ հարցումը Ս. Սահակ կարեւոր կը համարի մանաւանդ երբ խօսեցեալք կանխաւ զիրար չէին տեսած. ու չտեսնելը կրնար արդիւնք ըլլալ բռնադատ ամուսնութեան՝ որ շատ կար Հայոց մէջ, իր եղերական հետեւանքներով հանդերձ, և զոր շնորհալին ու Գեր. Եղնկացին չեն վարանիր «անհաստատ և լուծանելի» հռչակել։

Այս տեղ ըստ 1345ի մաշտոցին, կամ արեւմտաբնին առնուած կիլիկեան տարբերութեամբ, կը յանձնէին քահանային հարսնեկան «մատանի լոկ անգիր ոսկի», զոր սարկաւագը կը բռնէր ափին մէջ, և երէցը կ'օրհնէր առանձին աղօթքով և օրհնած ջրոյ սրսկմամբ. ապա կու տար զայն փեսային, որ առնելով կ'ըսէր հարսին. «Այս մատանեաւս ամուսնանամ ընդ քեզ և պատուեմ զքեզ որպէս զիմ անձս». ու կը դարձնէր վերստին քահանային, որ — կինն անոր աջակողմը կեցնելով — երկուքին աջ ձեռներն իրարու կը յարէր յատուկ բանաձեւով, և մատանին կ'անցընէր հարսին չորրորդ մատը։ Ձեռնադրութեան մասին միաբան են 1216ի, 1499ի և այլ մաշտոցներ եւս, եւ խոկոյն բանալով տաճարին դուռը, որ մինչեւ հոս փակ էր, ներս կը մտնէին բոլորը, շարական երգելով, փեսան մտնելու պահուն աջակողմն ունէր միշտ հարսը, քալելու դիւրութեան համար բռնելով անոր ձախ ձեռքը, և քահանային առաջնորդութեամբ կ'երթային կը կանգնէին «բեմին» առջեւ, Ըստ Յոհան և Մովսէս Եղնկացւոյ՝ պսակը կը կանխէ քան զպատարագը։ Սոյն 1345ի մաշտոցը պահելով սոյն կարգը, զանոնք իրարու կը խառնէ այսպէս։ Պսակելիքը հազիւ բեմին ոտքն եկած, կը կարգէ համառօտ պաշ-

տօն մ'իբրեւ յառաջաբան պսակման, և իսկոյն կ'սկսի պատարագն ու կը հասցէ մինչեւ ընծայից վերաբերումը։ Այս տեղ կը դնէ պսակման գլխաւոր արարողութիւնը, և ապա կը շարունակէ պատարագը, որուն մէջ կը հաղորդուին նորապսակները, և յետ պատարագին՝ պսակման համառօտ վերջաբանը կ'ընէ։ Բուն պսակման մէջ՝ աղօթքներէ, շարականներէ զատ իբր արարողութիւն քիչ բան կար։ Առաջինն այն էր՝ որ քահանան փեսային ու հարսին գլուխները կը դնէր «ի վերայ բեմին՝ իբրեւ ի վերայ սալի», իրարու կից. և անոնց վրայ ձեռնդրելով «խաչ» մը՝ կ'աղօթէր։ Ց՛. Եղնկացին, և ինք միայն, խաչին հետ կը յիշէ «աւետարանի» գրուելիքն ալ։ Եւ այս գործը նշան կը համարի անոնց անմեկնելի միութեան։ — Ցետոյ կու գար ամէնէն կարեւորը, պսակումը, ծանօթ մեր ամբողջ պատմութեան մէջ, սկսեալ Դ. դարէն։ Ամուսնացելոյ գլուխն այդ վարդն՝ անոնց թուով զոյգ՝ կոչուեր է սովորաբար «պսակ». և երբեմն նմանութեամբ նաեւ «թագ». ու նպատակն էր «թագաւորեցուցանել» ամուսնացեալները։ Սա հին առենէն կը չինուէր դալար ծաղիկներէ. անոր համար Եղիշէ գերեալ նախարարաց տիկնանց մասին կ'ըսէ՝ թէ «ծաղկեայ գարնանայինք յիշատակեցին զպսակաւոր ամուսնիս իւրեանց»։ Ուրիշ շատ առիթներու մէջ ալ յիշուած է պսակի յօրինուածը ծաղիկներէ։ Ասոր հետ շփոթելու չենք Հաւիսիմեայ ներքոյն մէջ յիշուածը. «Թագ ոսկեհատուած՝ ակամբք վայելուչ, ի զարդ արքայական հարսանեաց»։ Եւ կամ Թով. Արծրունեայ ակնարկած «ոսկեհատուած թագակապ զարդուս պսակացն», սեպհական փեսայ իշխանաց։ Սա անոնց սովորական թագն էր, զոր կը կրէին հարսանեաց առթիւ ալ։ Արդ՝ երէցը ծաղկեայ պսակները կը դնէր բեմին առջեւ, կ'օրհնէր զանոնք աղօթքով ու խաչով, և կը դնէր ամուսնոց գլուխը։ — Մինչեւ դարուն, պսակին հետ կը յիշուի «նռօտն» ալ, բաղադրուած «կարմիր» ու «սպիտակ» գոյներէ. Դեւ. Եղնկացւոյն և Տաթեւացւոյն յարմարական բացատրութեամբ՝ իբրեւ նշան փրկչական կողէն բղխած արեան և ջրոյ, որով եկեղեցին մխացաւ ցիսուսի, և զոր կը կապէին ամուսնոց գլխուն, հաւանօրէն պսակին իսկ, որուն համար Թերեւս 1466ի և հետագայ շատ մաշտոցներ կ'ըսեն՝ «Թագ կապէ»։ — Դեւ. Եղնկացին կը յաւելու՝ թէ «Թուր» մ'ալ կը կապէին փեսային մէջքը, որով կը լրանային անոր Թագաւորական նշանակները, և թէ «փեսայն Խ֊ոո֊որ կոչի». կամ՝ ըստ 1507ի մաշտոցին՝ «փեսայ անուանեալ և Խ֊ոո֊որ»։ — Հուսկ ապա պսակման աւարտելէն վերջ՝ եկեղեցւոյ մէջ իսկ բաժակ մը դինի կ'օրհնէր քահանան յատուկ աղօթքով ու տեառնագրութեամբ, և ըմպել կու տար երկու պսակեալոց միայն, ի խորհուրդ կանոյի հարսանեաց՝ ուր ցիսուս օրհնեց դինին։ Ասոր 1345ի մաշտոցը բաժակին մէջ ձգել կու տայ «նշխար» մ'ալ։

Ինչպէս Բ. ամուսնութիւնը, Բ. պսակն ալ յարգի չէր հին եկեղեցւոյ մէջ, վասն զի ամուսնական անդրանիկ սիրոյն եղջումն ու մռայլումն էր այս։ Ասոր համար ալ նուազ չքով կը կատարուէր։ Օձնեցին «տեսուր և անվատաբելագործ» կ'անուանէ զայն։ Ըստ Տաթեւացւոյն՝ սրբազան բեմէն հեռի՝ «ի մէջ եկեղեցւոյն» կ'օրհնուէր։ Եւ հին սովորութեամբ՝ ոչ եւս ծագկեղէն ու օրհնեալ պսակով, որ սեպհական էր կուսական ամրիծ ճակատին, այլ պարզապէս խաչակնքուած «ուռով» կը պսակուէին, ինչպէս սահմանած

է Շահապիվանու ժողովը։ Սա կը հրամայէ նոյնպէս վարուիլ նաեւ այն ամուրեաց հետ, որոնք առեւանգ ըրած և պսակէն առաջ պարկեշտութեան սահմանն անցած էին։ Իսկ եթէ ամուսնացելոց մին կուսան և միւսն այրի կամ ոչ կոյս ըլլար, առաջինը ծաղկամբ և երկրորդն ուռով պիտի պսակուէին։ Ալաւկայ ոդին կը պատուիրէ նոյնպես պսակ չդնել ոչ կուսանին, և Տաթեւացւոյն կը յիշէ նոյն սովորութեան գործադրութիւնը. բայց ասոնք չեն ըսեր թէ անոր փոխան դեռ ուռ կը դրուէր։

Ցետ արարողութեանց աւարտման՝ եկեղեցիէն կ'ելլէին, և փեսան այդ պահուն հարսն իր ձախակողմը կ'առնէր, և ձախ ձեռքովը բռնած անոր աջն՝ այնպէս կ'ելլէր։ Նոյն հանդիսաւորութեամբ կը դառնային փեսային տունը, ճանապարհին չարական երգելով։

Փակագիծ մը։ Խափանելու համար զլղծումները, կը պահանջուէր որ պսակը կատարուէր միշտ «յեկեղեցւոյ՝ ի մէջ ժողովրդոց»։ Վաղարշապատու ժողովին կանոնները, որոնց հետեւող է և Շնորհալին, կը դատապարտեն «գաղտ պսակը», և այդպիսեաց պսակադրը կը պատուիրեն կարգընկեց ըլլալ։ — Օձնեցւոյն օրով կար ուրիշ անկարգութիւն մ'ալ, որով քահանաներէ ոմանք պարապելի ծուլութեամբ մը զանց կ'ընէին պսակման ամբողջ արարողութիւնն ու իրենց ներկայութիւնն ասգամ. և հարսանեաց գնացողի մը կը յանձնէին պսակը՝ որ տանէր, չդանգաղելով սակայն երթալ հարսանեական սեղանին շուրջ իրենց բազուկները տարածելու։ Զայս՝ Հայրապետը ծանր թշնամանք մը կը համարի խորհրդոյն և կը դատապարտէ։

Արքունական հարսանեաց առթիւ, կը պատմէ Խորենացին, երբ թագորը կը հանէր վեսային տան դուռը, արքայ փեսան դահեկաններ կը սփռէր ժողովրդեան վրայ. իսկ դշխոյ հարսը մարգարիտ կը ցանէր օրիորդաց առագաստին մէջ։ Ա.յսօրվորութեան յեցած, անոնք, ժամանակակից երգիչներն այսպէս իր ներբողէին Արտաշիսի հարսանիքը. «Տէղ ոսկի տեղայր ի վեսայութեան Արտաշիսի, տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինկանն»։ Պէտք է որ ժողովրդեան մէջ ալ մնած ըլլայ այս սովորութիւնը, հարկաւ չափաւոր ձեւով մը, որով անոր մնացորդը դեռ կը տեսնենք մեր օրերը հայ գաւառացոց մէջ։ Պսակեալք տունը մտնելով՝ պատրաստուած կը գտնէին բարձր գահ մը, միջին դարերուն կոչուած արալեր ին «մահիճս» կամ «հաճլէք» կամ պարակերէն «թախտ», որուն վրայ կը բազմէր հարսը՝ փեսային ձախակողմն։ կ'երեւի՝ թէ այս պահուս Ը կատարուէր 1507ի Մաշտոցին ըսածը, կ'երեւի՝ թէ այս պահուս Ը կատարուէր 1507ի Մաշտոցին ըսածը, թէ բոլոր հանդիսականքս «համբուրեմք երկրպագելով» նորապսակաց, ուր անգամ մ'ալ կը շեշտուի անոնց թագաւորական պատիւը։

Կը յաջորդէին՝ կամ մա ամբ այստեղ կը կատարուէին նուիրատուութիւնք։ Հայկական հին սովորութեամբ՝ փեսան պարտաւոր էր հատուցում ընել իր առած աղջկան փոխարէն, և այդ տուրքը՝ հաւասար էութեանը «վարձկանք» կը կոչուէր։ Արտաշէս՝ «լայբա շատ և ոսկի բազում տուեալ ի վայձանս» կ'առնուի զլխիինկ։ Սոյն իմաստով Մամբրէ «տուրեւառիկ փոխանորդութիւն» կ'անուանէ ամուսնութիւնը։ Հայոց այս բարքերուս սովորդութիւն

«գնուելին ապագայ ամուսիններէն», և պատուիրելով որ աղջիկն օժիտ տանի հօրը տունէն, — Հին ձեւը Մխ. Դոշի ժամանակ բարեփոխուած է արդէն. «այրն ոչ տայ դին անձին կնոջն, բայց սակաւ իրս, զոր եւ երեսոյ պեսոյ անուն կոչեն», և կամ՝ «երեսոյ պեսոյ» , և որ կնոջ սեպհականութիւն կը մնայ դեռ իբրեւ «գին անձին նորա»։ Բաց ասոնք՝ «կինն իւր բաժնիւն գայ ի տուն առնն», որ կ'ըլլար գրամ՝ կամ՝ անասուն, յուն. բառով «պրոյիք» կոչուած, որուն տէր կը մնար կինը։ — Մխիթարայ այս սահմանն ընդհանուր կամ՝ գոնէ յարատեւչէ եղած. վասն զի Տաթեւացւոյն օրով կար հետեւեալը. «Հարսին տուեալ լինին երեք իրք. բաժինք, օժիտք եւ պարգեւք»։ Բաժինքը կը տրուէին «ի հօրէ հարսինն՝ վասն պիտոյից պսակին». հետեւաբար փոքրիկ բան մը և անհամեմատելի Դոշի ակնարկած կնոջ «բաժնին»։ «Օժիտքն ի վերայէն լինին տուեալ» աղջկան, որ դեռ հին դատապարտեալ ձեւն է։ «Իսկ պարգեւքն ի բարեկամաց», որ ծանօթ է Մխիթարայ եւս. «միւսանց ազգականաց ընծայք»։ Վերջապէս պարգեւի մաս մ'ալ քահանային և եկեղեցւոյն կը տրուէր «ըստ կարողութեան». բայց որ ագահողներու համար յայտնի չափ մ'ալ ունէր, ոյով Կոստանդին Ա. կ'ըսէ, «զկարգեալ բաժին պսակին ընծայիւք»։

Գեւ. Եզնկացւոյն համեմատ՝ «եօթն օր լինի հարսանիսն եւ ուրախութիւնն». մինչդեռ Տաթեւացւոյն՝ տեղական տարբերութեամբ և կամ՝ ընտանեկան կարողութեան չափով՝ կը դնէ միայն «երեք օր ուրախութիւն հարսանեաց», — Այդ ուրախութեան նշանակիչներն էին ըստ Գեւորգայ՝ «ուռեաւեր», որոնց վրայ 1507ի Մաշտոցը կապել կու տայ «պատառաւկներ» ալ, և զորս կարծեմ՝ թէ հանեւորք իւենց ձեռքը կը բռնէին, մանաւանդ եկեղեցի երթալու և դառնալու պահուն, և որ կը յիշեցնէ երբայեցւոց բռնած տատերը ցիսուսի շուրջ, կը ճաշակէին «նռներ», կարմիր ու սպիտակ անուշահոտ «խնձոր», «ձու կարմիր»՝ որ նաեւ Ջատկին յատուկ էր։ — Այդ ուրախութեան անքաժան ընկեր էին արբեցութիւնք ու զեխութիւնք ալ։ — Նմանապէս կային աշխոյժ ու կրակոտ պարեր, խորհնացին կ'ըսէ՝ թէ պանդխտութենէ դարձին կը յուսար «հարսանեաց պարել, անվհատ երանութեամբ կրթեալք»։ Ցոհան Կթղ. կը յիշէ Աշոտ երկաթի որդւոյն պսակադրութեամբ կրթեալք»։ Ցոհան Կթղ. կը յիշէ Աշոտ երկաթի որդւոյն պսակման առթիւ «զպարսն պարեալ և զկաքաւան յօրինեալ»։ — Դարձեալ արքունի հարսանեաց մէջ կը ժանէին զինուորական «փողեր», ու «արինգներ», որոնց նպատակն էր «յորդոլել զպարն»։ Իսկ պարզ հարսանեաց շուք կու տային սովորական «նուագարանք», որոնց մէջ հնագոյն և անուանին էր Գողթնացւոյն «բամբիռն»։ — Պարերուն կ'ընկերէին նաև երգեր, որոնց նիւթն էր արքայական ամուսնութեանց առթիւ՝ գլխաւորապէս փեսայի աչքառնին ու առնմին գովեստը։ Ժողովրդական «երգեր» ալ կային, որոնց նիւթն էին աւելի յոռի կամ սիրաբանական կը թուի, որով Ալաւկայ որդին փոխանակ «հեթանոսական» կամ «գիւական խաղուցն»՝ կը պատուիրէ «զերեչտակականն երգել երգս»։ «Դիւական երգք» էին անոնք նաև յաչս Շնորհալւոյն, ինչպէս տեսանք յառաջագոյն։ Գողթան երգոց մէջ յայտնի է Սաթինկան պակշտութեանց վիպումը։ Սիրային շատ տաղեր կան գրչագրաց մէջ ալ, քայց վերջին դարերէն, — Ուրախութեան մասն էին նաև անարժան խօսակցութիւնք, գուշէ ծիծաղեցնելու համար հանդիսականները. այս է Շնոր-

հալւոյն բանը. «ի լսելն և ի խօսել զանուղղայս». և Ալաւկայ որդին կ'ուզէ որ փոխանակ այդ «հեթանոսական ամթաղից զրուցատրութեան» Սրբոց նահատակութիւնք պատմուին։

Հարսանեաց Դ. օրը կը վերցնէին հարսին քօղը, որով կարծես իր նոր ընտանեաց մէջ կը խառնուէր. իսկ Ե. օրն ալ կ'առնէին պսակը, զոր 1466 ի Մաշտոցը նոյնպէս «յաւուրն երրորդի» կը դնէ՝ զարուզարութեամբ կամ հանդիսաւորութեամբ գրչի վրիպակով։ Ասոր համար եւս առանձին ու համառօտ կանոն մը կայ բոլոր հին Մաշտոցաց մէջ, սկսեալ Ժ'ի. դարու օրինակէն։ Պսակեալները վերստին եկեղեցի կ'երթային, կամ քահանան կը տանէր զանոնք եկեղեցւոյն «դուռը», և կամ՝ ինք կ'երթար անոնց տունը և յիշեալ աղօթքները կատարելով՝ կը հանէր պսակները, հրամայն տալով ամուսնութեան՝ զոր մինչեւ այդ օրը չուներին։ Գեւ. Եզնկացին կ'ուզէր մանաւանդ՝ որ այդ «ուրախ օր հարսն և փեսայն զմիմեանս մի՛ տեսցեն»։ Հաւանական չէ որ ժուժկալութեան այդ ուրախական շատ հին ըլլայ, կամ գոնէ սեպհական ազնուականաց ընծայք»։ Վերջապէս պարգեւի մաս մ'ալ քահանային և եկեղեցւոյն կը տրուէր «ըստ կարողութեան». բայց որ ագահողներու համար յայտնի չափ մ'ալ ունէր, ոյով Կոստանդին Ա. կ'ըսէ, «զկարգեալ բաժին պսակին ընծայիւք»։

Առաջուան համար մեծամեծ տուներու մէջ կը յատկացուէր «սենեակ» մը, իսկ պարզ բնակարանաց մէջ, ուր հասարակաց ննջարան ունէին, մեծ վարագուրով մը կը կազմէին զայն, Այս նպատակաւ աներկիւղ քահանայք երբեմն փոխ կու տային «սեկեղեցւոյ վարագոյրը»։ որուն համար Ս. Սահակայ կանոնք կ'ապահովէ կարգազուրկ ընել զանոնք։ Արդէն «առաջաստ» կոչումը, որ շատ հին է, առնուած է համանուն բառէն, որ կը նշանակէ չուքը, որ կը նշանակէ երբայեցւոց բռնած տատերը ցիսուսի շուրջ, կը ճաշակէին «նռներ», կարմիր ու սպիտակ անուշահոտ «խնձոր», «ձու կարմիր»՝ որ նաեւ Ջատկին յատուկ էր։ — Այդ ուրախութեան անքաժան ընկեր էին արբեցութիւնք ու զեխութիւնք ալ։ — Նմանապէս կային աշխոյժ ու կրակոտ պարեր, խորհնացին կ'ըսէ՝ թէ պանդխտութենէ դարձին կը յուսար «հարսանեաց պարել, անվհատ երանութեամբ կրթեալք»։ Ցոհան Կթղ. կը յիշէ Աշոտ երկաթի որդւոյն պսակման առթիւ «զպարսն պարեալ և զկաքաւան յօրինեալ»։ — Դարձեալ արքունի հարսանեաց մէջ կը ժանէին զինուորական «փողեր», ու «արինգներ», որոնց նպատակն էր «յորդոլել զպարն»։ Իսկ պարզ հարսանեաց շուք կու տային սովորական «նուագարանք», որոնց մէջ հնագոյն և անուանին էր Գողթնացւոյն «բամբիռն»։ — Պարերուն կ'ընկերէին նաև երգեր, որոնց նիւթն էր արքայական ամուսնութեանց առթիւ՝ գլխաւորապէս փեսայի աչքառնին ու առնմին գովեստը։ Ժողովրդական «երգեր» ալ կային, որոնց նիւթն էին աւելի յոռի կամ սիրաբանական կը թուի, որով Ալաւկայ որդին փոխանակ «հեթանոսական» կամ «գիւական խաղուցն»՝ կը պատուիրէ «զերեչտակականն երգել երգս»։ «Դիւական երգք» էին անոնք նաև յաչս Շնորհալւոյն, ինչպէս տեսանք յառաջագոյն։ Գողթան երգոց մէջ յայտնի է Սաթինկան պակշտութեանց վիպումը։ Սիրային շատ տաղեր կան գրչագրաց մէջ ալ, քայց վերջին դարերէն, — Ուրախութեան մասն էին նաև անարժան խօսակցութիւնք, գուշէ ծիծաղեցնելու համար հանդիսականները. այս է Շնոր-

Հարսանեաց Դ. օրը կը վերցնէին հարսին քօղը, որով կարծես իր նոր ընտանեաց մէջ կը խառնուէր. իսկ Ե. օրն ալ կ'առնէին պսակը, զոր 1466 ի Մաշտոցը նոյնպէս «յաւուրն երրորդի» կը դնէ՝ զարուզարութեամբ կամ հանդիսաւորութեամբ գրչի վրիպակով։ Ասոր համար եւս առանձին ու համառօտ կանոն մը կայ բոլոր հին Մաշտոցաց մէջ, սկսեալ Ժ'ի. դարու օրինակէն։ Պսակեալները վերստին եկեղեցի կ'երթային, կամ քահանան կը տանէր զանոնք եկեղեցւոյն «դուռը», և կամ՝ ինք կ'երթար անոնց տունը և յիշեալ աղօթքները կատարելով՝ կը հանէր պսակները, հրամայն տալով ամուսնութեան՝ զոր մինչեւ այդ օրը չուներին։ Գեւ. Եզնկացին կ'ուզէր մանաւանդ՝ որ այդ «ուրախ օր հարսն և փեսայն զմիմեանս մի՛ տեսցեն»։ Հաւանական չէ որ ժուժկալութեան այդ ուրախական շատ հին ըլլայ, կամ գոնէ սեպհական ազնուականաց ընծայք»։ Վերջապէս պարգեւի մաս մ'ալ քահանային և եկեղեցւոյն կը տրուէր «ըստ կարողութեան». բայց որ ագահողներու համար յայտնի չափ մ'ալ ունէր, ոյով Կոստանդին Ա. կ'ըսէ, «զկարգեալ բաժին պսակին ընծայիւք»։

Առաջուան համար մեծամեծ տուներու մէջ կը յատկացուէր «սենեակ» մը, իսկ պարզ բնակարանաց մէջ, ուր հասարակաց ննջարան ունէին, մեծ վարագուրով մը կը կազմէին զայն, Այս նպատակաւ աներկիւղ քահանայք երբեմն փոխ կու տային «սեկեղեցւոյ վարագոյրը»։ որուն համար Ս. Սահակայ կանոնք կ'ապահովէ կարգազուրկ ընել զանոնք։ Արդէն «առաջաստ» կոչումը, որ շատ հին է, առնուած է համանուն բառէն, որ կը նշանակէ չուքը, որ կը նշանակէ երբայեցւոց բռնած տատերը ցիսուսի շուրջ, կը ճաշակէին «նռներ», կարմիր ու սպիտակ անուշահոտ «խնձոր», «ձու կարմիր»՝ որ նաեւ Ջատկին յատուկ էր։ — Այդ ուրախութեան անքաժան ընկեր էին արբեցութիւնք ու զեխութիւնք ալ։ — Նմանապէս կային աշխոյժ ու կրակոտ պարեր, խորհնացին կ'ըսէ՝ թէ պանդխտութենէ դարձին կը յուսար «հարսանեաց պարել, անվհատ երանութեամբ կրթեալք»։ Ցոհան Կթղ. կը յիշէ Աշոտ երկաթի որդւոյն պսակման առթիւ «զպարսն պարեալ և զկաքաւան յօրինեալ»։ — Դարձեալ արքունի հարսանեաց մէջ կը ժանէին զինուորական «փողեր», ու «արինգներ», որոնց նպատակն էր «յորդոլել զպարն»։ Իսկ պարզ հարսանեաց շուք կու տային սովորական «նուագարանք», որոնց մէջ հնագոյն և անուանին էր Գողթնացւոյն «բամբիռն»։ — Պարերուն կ'ընկերէին նաև երգեր, որոնց նիւթն էր արքայական ամուսնութեանց առթիւ՝ գլխաւորապէս փեսայի աչքառնին ու առնմին գովեստը։ Ժողովրդական «երգեր» ալ կային, որոնց նիւթն էին աւելի յոռի կամ սիրաբանական կը թուի, որով Ալաւկայ որդին փոխանակ «հեթանոսական» կամ «գիւական խաղուցն»՝ կը պատուիրէ «զերեչտակականն երգել երգս»։ «Դիւական երգք» էին անոնք նաև յաչս Շնորհալւոյն, ինչպէս տեսանք յառաջագոյն։ Գողթան երգոց մէջ յայտնի է Սաթինկան պակշտութեանց վիպումը։ Սիրային շատ տաղեր կան գրչագրաց մէջ ալ, քայց վերջին դարերէն, — Ուրախութեան մասն էին նաև անարժան խօսակցութիւնք, գուշէ ծիծաղեցնելու համար հանդիսականները. այս է Շնոր-

գաստաց մոռացեալ առ վայր մի առ խնդին զամենի հարմնութեան, դիմեալ ընթանային յհակեղեցին»՝ զօրավարին եսեւէն։

Եւ այս նկարագրէն շատ բան դեռ մնացած է հայ գաւառաց մէջ։

ՀՆԱԽՕՍ

Վենետիկ, 1911 Յ. Հասրատ Յատյանի

ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ Է

Դարերու փիլիսոփայութիւնն իր մէջը խտացնող այս խօսքն իրեն նըշանաբան ընտրած՝ եգիպտահայ գաղութը 1906ին Դահիրէի մէջ հիմնեց ազգային ընկերութիւն մը ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵՕՐԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ անուամբ, նպատակ ունենալով ա. «Հայրենի հողին հաւատարիմ մնացած «հայ ժողովրդեան մտաւոր եւ բարոյական զարգացումին սատարել։ բ. Անոր «նիւթական եւ տնտեսական կացութիւնը բարւոքելու աշխատիլ։ գ. Այս ար«դիւնքը յառաջ բերելու ծառայող որ եւ է ձեռնարկ կամ հրատարակութիւն «քաջալերել»։ Հետեւաբար Հ. Բ. Ը. Միութիւնը կը հիմնէ կամ նպաստներով կ'օժտէ վարժարաններ, մասնաղարաններ, ընծեղցատուններ, արհեստանոցներ, խնամատուններ, որբանոցներ եւ ուրիշ նմանօրինակ Ազգ. հանրօգուտ հաստատութիւններ։ Կ'օգնէ եւ կ'օժանդակէ ամէն կարօտ Հայու՝ առանց դաւանանքի եւ այլ խտրութեան, կը պաշտպանէ հայ գիւղացիներն՝ անոնց հայթայթելով հող, սերմնցու, կենդանի եւ գործիք։ Կը քաջալերէ տեղական արհեստագործութեանց զարգացումը, կը տարածէ գիւղատնտեսական գիտելիքներ։ Սովէ եւ հրդեհէ եւ այլ աղէտքներէ առկածելոց անմիջական օգնութիւն կը հասցունէ։ — Այս միութիւնը — տիպա՛րը ճանուր Հայութեան մէջ, — արժանի է ամէն քաջալերութեան եւ յարգանքի։ Ուստի հայերս անխտիր պարտին անդամակցիլ անոր եւ իրենց օժանդակութեան բաժինը բերել անոր՝ սրտայօժար։

ԴԷՇԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ

Աշնան սկիզբներըն՝ լուսնկայ գիշեր մ'էր, Բագուի երկաթ երիտասարդութիւնը խառնուած էր նահանգապետի պարտէզը, Թայտարզէտ հասարակութեան մէջ փարիզի վերջին տարազով պճնուած «մօտայի» սիրահար տիկնոջ մը հետ կ'երեւէր պառաւ զոկին նահապետական կանանձ ու կարմիր անգուսի հալաւով և Թաւրիզի խոպոյով, Եւրոպական փետրազարդ գլխարկի հետ օդի մէջ կը ծածանէր Ղարաբաղցի աչքի բեհեզէ էշարը, որուն տակ կը պպզղար ոսկի ճակատոցն ու ձիւնէն սպիտակ մարմար դնճկաւլը։ Անգլ. տարազով մարդ մը հետ կ'երթար թեւանցուկ Պարսիկ մը, գլխին բրգաձեւ մորթի գդակ դրած, կամ մեծ ապարօշով Թաթար մը, և կամ գառի մորթէն պատրաստուած գլանաձեւ փափախով Լէզգի մը։ Բայց պարտէզին մէջ ամէնէն շատ աչքի կը զարնէին Հաժտերխանէն նաւերով բերուած բազմացեղ աղջիկները, որոնք Դանուբի, Լվպայի, Սէնի, Վիսլայի, Ռէնի, Տնիեբերի, Դոնի և Վոլգայի հովիտներէն եկեր կեդրոնացեր էին Բագու, — քարիւղի մայրաքաղաքը։

Պարտէզի վերի դրան առջև, եզը. Միրզաբէկեանցներէն ծխախոտի գործարանի դիմաց դեռահաս գործակատար մը կտրելով դեռատի կնոջ մը ճամբան՝ հետը վէճի բռնուեցաւ, կինը Թէեւ քանիցս փորձեց դուրս սողալ երիտասարդի թեւէն, բայց գործակատարը բուռն խանգով քարշ կու տար դէպ ի իր բնակարանը։ Նոյն պահուն միջահասակ և վշտերկազմ մարդ մը մօտենալով անոնց՝ ձայնեց. «Մո տղա՛յ, չե՞ս խպնիր. Թո՛ղ կորսուէ, Թէ ո՛չ. . .» Անփորձ գործակատարը շփոթեցաւ և կնոջմէն բաժնուեցաւ։ Պարոնն իսկոյն կառք կանչեց և դառնալով կնոջ ըսաւ. «Եթէ կը Ցաճկիք, կրնամ կառքով զձիլ ձեր տունը տանիլ»։

— Չէի ուզեր ձեզ նեղութիւն պատճառել. ոտքով կ'երթամ, պանդոկս մօտ է, ըսաւ կինը։

— Այդ բնաւ նեղութիւն մը չէ, կը ցանկամ միայն ձեզ ազատել այս պղտոսեռուած ստահակներէն։ Ահա՛ ձեզ այցետոմս։

— Մեծ Ցաճուելամբ, ըսաւ կինը, և կառք նստելով սլացան։

«Ո՞ւր կ'ապրիս» Հարցուց պարոնը։ — «Կռան տ'օթել»։ Տասը վայրկեանէն կառքը հասաւ տեղը։ կինը դարձաւ պարոնին ու ըսաւ. «Խնդրեմ, եթէ կարելի է, մէկ ժամուան համար ձեր խորհուրդին պէտք ունիմ այս օտար քաղաքին մէջ»։

— Ներեցէ՛ք, տիկի՛ն, տուն պիտի դառնամ, կինս և զաւակներս այժմ ինձ կ'սպասեն։ Գուցէ դժամի պէտք ունիք, հրամմեցէք, յարեց և կնոջը երկարեց քսակը։

— «Ո՛չ, պարո՛ն, ձեր խորհուրդի՛ն միայն կը կարօտիմ, չեմ կարող ձեզ նեղելը, բայց կը խնդրեմ որ բարեհաճիք ինձ այցելել, երբ որ միջոց ունենաք»։ — «Վաղը ցորեկուան ժամը 1 ին, Ձեր հասցէն և անունը՞»։ — «Լիզա Սիմենօվնա Բարօվնա, թիւ 7։

Անձամբ հեռանալէն վերջ, տիկինը բարձրացաւ իր յարկաբաժինը, ելեկտր. լապտերի զսպանակը ոլորեց և ժեծ հետաքրքրութեամբ կարդաց այցետոմսը։ «Տրդատ Պատուական»։ «Դարձեա՛լ Հայ մը, չընդչեց այցետոմսը քանի մ'անգամ զննելէն վերջ ու շպրտեց զամբիւղը։ Տիկինը քիչ մը հանգստացաւ նալէն յետոյ մտաւ անկողին, բայց քունը չկարողացաւ թմրեցնել ղինք։ Ամբողջ ժամեր նա մտածեց, դարձաւ, հառաչեց ու չկրցաւ հանդչիլ։ Իր արթնութեան ժամերո՛ւն ալ զբաղած էր այս առեղծուածային Հայուն քնաւորութեան խնդրով, որ ձիւնի նման մաքուր և սառն էր վերաբերուած դէպ իր գեղեցկութիւնը։ Առաջին անգամ էր որ Լիզա կը պատահէր Հայու մը որ չէր հրապուրուած իր աչքերով և մ'ընչաք գեղանի իրանով։

Ճիշդ ժամը 1 ին պարոնին կառքը կանգ առաւ հիւրանոցի դրան առջև։

— Ինչո՞վ կարող եմ ծառայել ձեզ, տիկի՛ն, խօսք առաւ անծանօթը վերջապես։ — «Շուարած բան մըն եմ, պարո՛ն, չգիտեմ ո՛ր տեղէն սկսիմ։ Ես խաբուեցայ, ելայ Մոսկուայէն որպէս պատուաւոր կին մը մտայ Բագու անարգ հարճի մը նման։ Ա՛հ վեց ամիս է, որ ես տարփածուի մը պէս կ'ապրիմ հոս յայտնի Հայու մը հետ, իսկ այժմ ինձ կ'սպառնան, որպէս նեխուած գեշի մը կտոր, գլուխ ապականութեան տորը։ Հաւատացէ՛ք տոհմիկ ու դաստիարակուած կնոջ մը խօսքին, որ սակաւին կանգնած է հեղեղատի մը ափին, խաբուելցայ քաղցրախօս սրիկայէ մը, թողուցի ամուսինս, ծնողքս ու վազեցի հեշտանքի ետեւ էն, կեանքի վայելքը ջինջ սիրոյ մէջ գտնելու յոյսով, բայց ոսկի երազներս օդը ցնդեցան և հիասթափեցայ։ Այդ նենգաւորը Բագուի մէջ թէ՛ կին ունի, թէ՛ զաւակներ և որ աւելի սոսկալին է՝ քանի մը տարփածուներ։ Ան իր անունով, դիրքով և օձի լեզուով հրապուրեց զիս. իսկ ես անոր ընտանիքի տանջանքէն խղճահար՝ պիտի փախչէի՛, Ո՛չ միայն զիս չսիրեր, այլ ոչ ես եռանդ չունի զիս անկուժ ազատելու իր անցաւոր կիրքերուն յագուրդ տուաւ, և հիմայ կը ծրագրէ ինձ գեշի կտորի մը պէս շուներուն առաջ նետել։ Կարելի չէ այլ եւս ծնողքիս քով դառնալ, քանի որ անոնք հակառակ կամքիս՝ ամուսնացուցին զիս չսիրած մէկ մարդուս հետ և պատճառ դարձան գլուխիս։

— Ինչ գործ կրնաք ընել, տիկին, և ի՞նչ է հիմայ մտադրութիւնդ։

— Դիմակահանի մէջ սորվեցայ, բայց չկրցայ աւարտել, կար ու ձեւ գիտեմ, բայց մարդու չեմ կրցած հաւնեցնել ձեռագործս, Գիտեմ դաշնակ զարնել, բայց չեմ կրնար դաս աւանդել, ո՛չ ալ խումբի մը մասնակցիլ։ — «Ձեր հայրն ի՞նչ արհեստ ուներ» — «Վաճառական էր, ցնդած առեւտրական ենք։» — «Ուրեմն դուք միայն առուտուրով կրնաք զբաղիլ։» — «Խօսելու և համոզելու ընդունակ չեմ, Մայրս միշտ կը դիտէր թէ լեզուս կոշտ է և յաճախորդ գրաւելու ձիրքէ զուրկ եմ»։ — «Դուք կրնաք հիւրանոց կառավարել. գացէք Խրիմ և պանդոկ մը բացէք՝ թէ՛ ստակ կը շահիք և թէ մինչդ կ'ունենաք ուրիշները փրկելու այն անգունդէն ուր չէք ցանկար անձամբ գլորիլ։ Սկզբնական ծախքերնիդ կը հոգամ, ապագային երբ շահիք, կրնաք ետ դարձնել»։ — «Ուրախութեա՛մբ, ըսաւ Լիզա յուզուած ձայնով մը, կհամոքքս ձեզ պարտական եմ»։ Ու պարոնը մեկնեցաւ։

*

Հոկտեմբերի սկիզբն էր։ Նահանգապետի պարտէզը, ազնուականաց գլուխին մէջ, Լիզա և Ասլան նստեր՝ ըսելն կերպով մը կը վիճէին։ — «Շատոնց է որ գիտած էի արդէն, կ'ըսէր Ասլան բարկացած, թէ այդ պարոնը սիրահարուած է քեզի և նախանձէն կը մեռնի կոր, մտածելով որ դուն զիս անձնուիրաբար կը սիրես։ Ես ալատ սիրոյ զինուոր մըն եմ. քիչ մըն ալ ուրիշը սիրէ, մինչեւ որ . . .»։ — «Լռէ՛, նեխած սիրտ, կը գոչէր Լիզա, մի՛ թունաւորեր ականջներս։ Դուն անոր դէմ չէ թէ կը նախանձիս, հապա կը զայրանաս թէ ինչո՞ւ ցարդ չէմ գլորած այն վիհը ղոր փորած ես ոտքերուս տակ»։ — «Անիկա թող փրկէ ղքեզ, ըսաւ Ասլան հեգնելով, Ահա ինքն ալ կու գայ. Մոսկուայի վաճառականները կողպտող աւազակը։ 500,000 րուպլիի ապրանք բերաւ, աւտր համար տուած մուրհակները քսան տոկոսով գնեց. 100,000 րուբլիով հո՛ւր փակեց, Ա՛յս նպատակին հասնելու համար Բագուի խանութը դարտակեց ու կապեց, ապրանքը Բաքու փախցուց, ինքն ալ փախաւ ու չվերադարձաւ, մինչեւ որ Մոսկուայի մէջնորդներուն շնորհիւ ետ գնեց բոլոր մուրհակները։ Ցայտնի բան է, պարոնը կրնայ կողպտած 400,000 րուբլիէն քեզի 4000 րուբլի բաժին հանել և շլացնել ղքեզ։

— Պարոնը վաճառականներու ապրանքին արժէքն է կատրը, բայց անոնց պատիւն, անունը, դժգոհութիւնն ու խիղճը չէ՛ շահագործեր քեզի համար . . . Անիկա 25 տարի Մոսկուա ապրանք է գնէ, և Բագու ծախէ՝ պէս . . . Անիկա 25 տարի Մոսկուա ապրանք է գնէ, և Բագու ծախէ՝ կածներդ ե՞րբ պիտի վերագարձնես։ 25 րդ տարին անիկա չէ կրցեր ժամանակին մուրհակները վճարել և նենգաւորութեան է դիմեր, 80 տոկոս զեղչել նակին մուրհակները վճարել և նենգաւորութեան է դիմեր, 80 տոկոս զեղչել տալով՝ 20 տոկոս վճարել, և ետ է գներ ստորագրութիւնները, իսկ դո՛ւն տալով՝ 20 տոկոս վճարել, և ետ է գներ ստորագրութիւնները, իսկ դո՛ւն գոնէ խոստումներուդ մէկ հարիւրերորդը վճարե, ե՛տքը նախատէ հերոս մը որ քաջութեամբ է պատասխաններ իր մրցակիցներուն, աղատելով անոնց ճիրաններէն, իսկ դուն ինձ ուներած պարտքերուդ համար, գո՛նէ նիւթականէն, 5 տոկոս տուր, ես յօժարութեամբ վերչեմ բարոյականէն՝ 99 տոկոս։ Տո՛ւր, միայն մէ՛կ տոկոս տուր որ ես համոզուիմ թէ ազնուութեան նշոյլ մը գոյութիւն ունի սրտիդ մէջ. Թո՛ւ . . . ամօթ քեզի»։ — «Շնորհակալ եմ հարուածի ուժի սրտիդ մէջ. Թո՛ւ . . . ամօթ քեզի»։ — «Շնորհակալ եմ հարուածին

ու կը կրկնէր իւրովի. «Լիզան, տա՛ր պարոն ո՛ւր, որ կ՚ուզես. եթէ դուն աչ հետը փախչիս՝ դարձեալ չես կրնար ճիրաններէս ազատիլ։ Շուտով իրար կը տեսնենք և կը մաքրենք հաշիւնիս . . . »։

*

Լիզայի մեկնումէն քանի մը օր վերջ Ասլան բորբոքած կը շրջէր Բագուի Բիրժին մէջ և ծանր ծանր շշնջելով կ՚ըսէր ուրիշներուն որոնք զինքը շրջապատած էին. «Ես ձեզի ըսի թէ պատիւ չէ մեզ՝ մեր Բիրժի խորհուրդին անգամ ընտրել սնանկ աւազակ մը, որ կողոպտած է Մոսկուայի վաճառականութեան 400,000 րուբլին. խօսքիս չհնազանդիք, բայց ահա՛ խայտառակութիւնը, Մոսկուայի Բիրժը գրաւոր տեղեկութիւններ է ուղեր մեր Բիրժէն անոր ընտրութեան, վիճակին ու գիրքին մասին, վաճառականներու տեսանելիքէն զինքը պատուազուրկ և կեղծ անանկ է հռչակած»։ — «Ի՞նչպէս կ՚ըլլայ, կը ձայնէր ներկաներէն մին, անիկա վաճառականներուն ձեռքը մնալու համար չէ գացած որ կարողանան դատարանով զինքը պատժել տալ»։ — «Դործը եթէ առեւտրական դատարան մնայէր, անշուշտ այդ պարոնը պիտի արդարանար, բայց վաճառականներուն ատեանը գործին բարոյական տեսակէտը քննելով՝ լռելեայն չարագործն անպատիւ է հրատարակած»։ — «Բանի որ դատարանով ան անանկ չէ հրատարակուած, ա՛չ ոք կրնայ արգիլել անոր պաշտօնավարութիւնը Բիրժի խորհուրդի անդամակցութենէն»։ — «Ո՛չ, ո՛չ, խարդախ վաճառականը մենք չենք թողու տար որ մասնակցի մեր Բիրժի խորհուրդին»։ — «Բուէարկենք» կը գոռային ամէն կողմէ։ Եւ 48 ձայնով 17 ձայնի դէմ վճռեցին այդ պարոնը հեռացնել, պնդեցին, ստորագրեցին և որոշումը տուին իսկոյն։

Անուանարկ վաճառականը պզտիկուց կը ճանչէր Ասլանը։ Անոր կատարած աղտոտ դերը պատժեցին իրեն։ Ակնայայտ էր որ ան վրէժ կը լուծէր իրմէ։ Բայց ա՛յնքան մեծհոգի էր ինք, որ լուից ու անտարբեր մնաց։ Այս պարագան աւելի բորբոքեց Ասլանը։ Լիզա միայն հրապարակաւ թքած էր իր երեսին, այլ նաեւ Սէվաստօպոլէն գրուած նամակներով աւելի խայտառակած էր Ասլանի վրէժխնդրութեան տենչով ձեռք առած միջոցները։ Մինչեւ իսկ անոր բարեկամները տպագրուած թերթեր և նամակներ էին ստացած, որոնցմով Լիզա դիմակազերծ ըրած էր զայն։ Ասլան կ՚ենթադրէր, որ ամէն բան Լիզայի կը թելադրէր պարոնը. այս կէտն աւելի՛ կը վաւերէր իր ոխակալ սիրտը։ Ուստի համախոհներ գտաւ, մինչեւ որ քլիւպի խորհուրդը խնդիրը ըրաւ ու նոյն վայրկեան պարոնն, անոր անունը ջնջելով քլիւպի ցուցակներէն։ Տեղական սովորութեան համաձայն, թէեւ քլիւպէն վտարուիլը մեծ հարուած մըն էր, բայց պարոնը քաջութեամբ տարաւ հասարակական այդ հրապարակային նախատինքն ալ, ինք աւելի կ՚ոգեւորուէր, երբ կը մտածէր թէ այդ պատիւքարն իրեն դէմ կը մղեր կիրքերէն կուրցած մարդ մը, որուն հանդէպ ինք ա՛չ մեկ բանով մեղանչած էր, այլ անոր ճիրաններէն դուրս էր քաշած թշուառ էակ մը. ի՞նչ փոյթ, երբ շատեր կարծէին թէ յափշտակած էր Ասլանի հոմանին, և ա՛յդ իսկ պատճառաւ նենգաւոր վրէժխնդրութեան մատնուած։

Իր ախոյանը վրէժի ծարաւով լեցուած, պարոն մը զօրականի

մը հետ ծանօթանալով սկսաւ թունաւորել անոր սիրտը։ Դիշեր մը, երկայն խօսակցութենէ վերջ, աւելցուց. «Ոչինչ ունիմ ըսելիք Ձերդ Գերազանցութեան, բայց զինուորական համազգեստին պատիւ չբերեր ձեռք մեկնել ճարպիկ աւազակի մը, որ Մոսկուայի վաճառականութիւնը կողոպտեց ա՛յնպիսի նենգութեամբ մը զոր քաղաքիս ստահակնե՛րն իսկ չեին կրնար մտածել։ Ի սպաս աներեւութացած պարտապանի մը մուրհակները 20 տոկոսով ձեռքէ հանելէ քանի մը օր վերջ՝ անոնք չարաչար ղղջացին, երբ այդ խարդախին Բագուի վերադարձի հեռագիրն ընդունեցին. բայց արդէն ուշ էր, անոնք կողոպտուած էին»։ — «Լա՛ւ յիշեցուցիր, ես կը գրեմ Պոլիկով Իւան Իւանովիչին, որ ինք բացատրէ այս գաղտնիքը»։ Ութ օրէն պատասխան ստացաւ զօրականն ու պարոնին առաջ ընդ մի՛շտ փակեց իր դուռը։ Զօրականին հետեւեցան շատեր։ Զրպարտեալը համբերութեամբ տակաւ այս ամէնուն. այնպիսի դիրք բռնեց, որ անոր ներքին վիշտը մա՛րդ չկրցաւ նշմարել։ Այս հերոսական համբերատարութենէն աւելի՛ զայրացած, Ասլան սկսաւ տգնիլ Բագուի քաղաքապետական ժողովէն ալ վտարելու զայն, — միշտ վստահ իր համախոհներու օգնութեան։ Պարոնը թէեւ գիտեր թէ այդ ժողովէն զինք արտաքսելու իրաւունք չունէին, բայց և այնպէս դիմեց փաստաբաններու, որ օրէնքներն իրեն պարզեն։ Երբ համոզուեցաւ որ ժողովին իրաւունք չունի վտարման վճիռ արձակելու, բայց կարող է անվստահութեան քուէ տալով խայտառակել, սոսկաց։ Իր գրասեղանին առջեւ ժամեր՛ով կը մնար հեծ մարդը մտախոհ, սթափելով երբեմն իր կնոջ կամ սիրասուն զաւակներուն անակնկալ այցէն։ Ասոնք ընտանիքի հօր մաղձալի պատկերէն ապրեցած՝ այլեւայլ հարցերով, կատակներով ու փաղաքշանքներով կը ջանային ցրուել իր մխուր խոհերը։

*

Առտու մըն ալ կանուխ տուն հրաւիրեց նօտարը։ Առանձնացան գրասենեակ՝ կտակը գրելու։ Օրէնքի տրամագրութեան համաձայն, նօտարը 4 վկայ պահանջեց։ Թէեւ ատոնց անհրաժեշտութիւնը կրկի՛ն յուզեց սիրտը, բայց ինքզինքը բռնեց ու պատասխանեց. «Դուք գրեցէք եւ արձանագրեցէ՛ք կամքս. երեկոյեան չորս բարեկամ՝ կը ներկայացնեմ՝ ձեր գրասենեակը, կ՚ստորագրեմ, ստորագրել կու տամ և կը վաւերացնէք»։ Յաջորդ առաւօտ կտակի պատճէնները թղթատարին յանձնելով՝ ուղարկեց պէտք եղած կողմերը. յետոյ դարձաւ տուն։ Աւրողջ օրն ու գիշերը քրքրեց դզգրոցները. պատռտեց բոլոր աւելորդ թուղթերը, վառեց։ Ցաճախ կինը կը մըտնէր անոր գրասենեակը՝ խնդրելու որ հանգչի քիչ մըն ալ, բայց անիկա չէր պատասխաներ թէ չարգիլէ իրեն կանոնաւորել թուղթերն ու հաշուեկշիռները, որպէս զի անակնկալ խուզարկուներու և գաղտնի տախտակներու ձեռքերուն մէջ ո՛չ մեկ կասկածելի գիր իյնայ։ Աւէն անգամ որ յիշատակ մը կ՚անցնէր ձեռքը, որուն մէջ կարծես կը նշմարէր բարեբախտ օրերու արտացոլացումը, երկար առեն կը զննէր զայն և արցունքով թրջելէ վերջ՝ կը դնէր վար, կէս գիշերն անցած էր, երբ բացաւ գրամարկղը, ստուգեց բոլոր հաշուեցոյցները, կտրոնները, զննեց դրամատոմսերը, զրոս նորէն գնեց բոլոր հաշուեցոյցները, կտրոնները, զննեց դրամատոմսերը, զրոս նորէն աչքերը դրաւ ու գոցեց։ Ապա զննեց ատրճանակը, դնդակները իւղեց,

թուեռնաւորեց և ապա փակելով աեղաւորեց արկղի մէջ։ Սկսաւ քալել սենեակին երկայնքին՝ ամբողջ ժամեր, մտովի իր ծրագիրը քննելով։ Լուսադէմին միայն ինկաւ անկողին, յոգնած մարմնով և քայքայուած ջիլերով։

Հետեւեալ օրը Լիզայի ուղղեալ նամակ մը գիրի կ'առնէր, որուն մէջ ծայրէ՛ի ծայր կը խոստովանէր բոլոր տխուր անցուդարձերը՝ զինքը ճանչնալէն ի վեր տեղի ունեցած։ Կ'ըսէր թէ աչքարհի վրայ ո՛չ մէկ կնոջ ցանկացած է առափնքով, և իր կինը միայն ունեցած է, ապ ելով անոր հետ՝ որպէս ընտանիքի պատիւը յարգող ամէն քաղաքացի։ Կը յայտնէր մանաւանդ թէ վերջին բոլոր անգութ իրադարձութիւններուն մէջ եթէ մխիթարութեան կէտ մը ունէր, այն ալ զինք ազատո՛ղն էր սրիկայի մը ձեռքէն, նկատելով Լիզան իբր մըրրեալ քոյր մը՝ որուն ձեռքէն բռնել հարկ էր անպայման, փոյթը չէր թէ ուրիշներ ի՞նչքան յոռի մեկնած էին իր ընթացքը Լիզային հանդէպ, և թէ ատոր երեսէն բարոյական ու հիւթական ի՛նչ ահաւոր անկումի մը ենթակայ եղած էր. խղճին ձայնը կը բաւէր իրեն իբր սփոփանք։ Ահա՛ այդ նամակին վերջաբանը. — «Դուցէ այլ եւս չտեսնուինք, բայց մի՛ մոռնար սիրտ մը որ սիրեց վարդ մը հեռուէն, առանց յանդգնելու զայն փրցնել իր ոստէն»։

Վերջապէս Ասլանի ծրագրի համաձայն եղաւ Բագուի քաղաքային իրաւասութիւններու այն ժողո՛վը, որ պիտի քննէր պարոնին վրայ եղած ամբաստանութիւնը։ Ամբողջ քաղաքը սրտատրոփ կ'սպասէր այն որոշման որուն պիտի յանգէին ժողովականք։ Ամէն անկիւն կը խօսէին թէ պիտի սեւցնեն ալեւորհէյտ ի՛ղդպրիչը, որ բոլոր քաղաքը, գործարանները թալլեր էր և միլիոններ իւրացուցած։ Վերջին օրը, առտուընէ սկսեալ, Ասլան անձամբ շրջած էր համախոհներու տուները և խոստում էր առած անպատճառ ժողովին գալու։ Պարոնին բարեկեցիկ վիճակն ու բարոյական անչեղ տեսլութեամբ վառած էին արդէն մրցակիցներու սիրտերը։ Մանաւանդ անոր Մոսկուայէն դիրքն ա՛յնքան փայլուն էր եղած որ ամբողջ 20 տարի շարունակ անոր խօսքն ու նշանը շատ վաճառականներու մտքի ծրագիրները խեղդած էին սաղմի մէջ։

Որոշեալ ժամը հասաւ։ Բոլոր համախոհները ժողովեցան խորհրդարան, բանաձեւը գրին։ Ամբողջ մէկ ժամ 13 արդարամիտներ վիճեցին 77 հակառակորդներու հետ, որոնք վերջապէս գաղտնի քուէարկութեամբ անվստահութեան — քաղաքական մահուան — վճիռն արձակեցին պարոնին մասին։ Բուէտուփը դեռ չբացուած՝ խորհրդարանի դահլիճը մտաւ պարոնը. նախ գնաց սեղանին մօտ, ուր քաղաքագլուխը սեւ քուէները կը հաշուէր, մինչ Ասլան հրճուանքով համրանքին կը հետեւէր։ Պարոնը ճիգ ըրաւ, յաջերն ամփոփեց եւ հանգարտ կանգնեցաւ սեղանին առաջ, աջ ձեռքը գրպանը։ Ա՛յն վայրկեանին երբ պիտի աւարտէր քաղաքագլուխը համրանքը, թշնամիներէ հալածական տարաբախտ մարդը որ ճշմարիտ ղո՛հ մըն էր անարդ վրէժխնդրութեան, քաշեց ատրճանակն ու քաղաքագլուխին արտասանած վերջին թիւին՝ 77 ին, մաղձոտ ձայնով կրկնեց. — «Սեւ քուէ մը և՛ս աւելցուցէք» և արձակեց ատրճանակէն շանթահար գնդակ մը Ասլանի գանկին, անո՛ր որ ծրագրած էր այդ գաւը...

Ինդակի ձայնն ա՛յնպիսի սոսկում սփռեց ժողովականաց սրտին մէջ,

որ դուռներէն սկսան դուրս փախչիլ։ Ասլան գանկը ջախջախուած՝ գլորեցաւ գետին՝ դիակնացած, մինչ պարոնը դարձաւ նախագահին ու ըսաւ. — «Մի՛ սարսափիք, խնդրեմ. ես դործս վերջացուցի եւ պարտքս վճարեցի։ Մնացեալներդ այնքա՛ն ստրկահոգի էք, որ երբե՛ք ձեզ զինք չպիտի պարպեմ։ Ահա՛ քաղաքին՝ իմ կտակս»։ Ձգեց գրասեղանի վրայ կտակն ու երկրորդ գնդակը ճակատին ուղղելով շարունակեց. — «Բոլորդ ալ կոյր դործիք դարձաք գիշակերի մը, որ գէշ կնոջ մը համար ձեզ ստրկացուց ու զի՛ս սպաննեց...»։

Գնդակի երկրորդ ձայնին հետ փշրուեցաւ իր գանկն ալ և անիկա ինկաւ այն աստիճաններուն վրայ, ուր քաղաքագլուխի պատուանդանը կը բաժնէր իրաւասութիւններու թիկնաթոռները։ Քաղաքագլուխն ուժասպառ ինկաւ թիկնաթոռի վրայ, գրեթէ ուշակորոյս։ Արիւնը պատեց դահլիճին ամբողջ յատակը, որ արդէն բոլորովին ամայացած էր։

Իսկոյն ոստիկանական սպասաւորները ներս մտան, շրջապատեցին դիակները, մինչ աստիճանաւորն անոնց ետեւէն մտաւ եղեռնագործութեան վայրը, արձանագրութիւն կատարելու համար։

Հեռախօսով իսկոյն իմաց տուին Ասլանի կնոջ՝ ամուսինին մահուան բօթը, նոյնպէս և պարոնին կնոջ։ Թշուառ կիներն իրենց զաւակներուն հետ կառքով հասան քաղաքային տունը՝ վերցնելու իրենց ամուսինները։ Երկու կիներն միաժամանակ իրենց երախաներուն հետ մտան դահլիճ՝ այն րոպէին, որ քաղաքագլուխն ուշքի եկած՝ պարոնին կտակը վերցուներով կը կարդար այն իրաւասութիւններուն որոնք իրենց ոչխարային ընթացքով գործիք էին դարձած Ասլանին և առիթ տուած այդ կրկին եղեռնութեան։

Խորհրդաւոր լռութեան մէջ կարդաց քաղաքագլուխը կտակը. — «Խնդրեմ գլուխս, յօժար կամքով կտակեցի, Ա. Շուշի քաղաքը Հայրենի տունս և այդիս օրինքի համաձայն կը թողում 3 արու զաւակներուս հաւասարապէս։ Բ. Բագուի տունս և կրպակներս կը թողում Մարդասիրական Ընկերութեան, որուն եկամուտը թո՛ղ ծախսեն ուսումնարաններու մէջ բարոյական կրթութեան զարգացման։ Գ. Քարիւղի հարիւր հատ կանխայ-վկաններս կը թողում կնոջս բացարձակ իրաւունքին, նոյնպէս տանս կահկարասին։ Կինս լաւին աղատ է ըստ քմից վայելել իր գոյքն, ու եթէ ցանկայ կրկին ամուսնանալ, իրեն կտակուածները միշտ պահելով իր տրամադրութեան տակ։ Դ. Փոխադարձ վարկի դրամատունը թողած աւանդս, — 150,000 րուբլի տակ։ Դ. Փոխադարձ վարկի դրամատունը թողած աւանդս, — 150,000 րուբլի տակ։ Գ. Ֆոկոսը արժէթուղթեր, — բաժնել հաւասարապէս 5 զաւակներուս մէջ։ Ֆոկոսը տալ ամէն տարի կանոնաւորապէս անոնց՝ սպրելու և դաստիարակուելու համար։ Իսկ արժէթուղթերը կարող են ստանալ, երբ ամէն մէկուն տարիքը 25 ը լրանայ։ Ե. Պետական գանձարանին յանձնած 100,000 րուբլի արժէթուղթերէս 20,000 րուբլին յատկացնել Ասլանի կնոջ՝ Մարգարտին, որպէս զի ամուսինին թշուառութեան չմանակցի և չտանջուի։ 30 000 րուբլի Ասլանի զաւակներուն մէջ հաւասար բաժնել. մինչեւ 25 րդ տարին տոկոսով օգտուին, իսկ ապա ամբողջովին ստանան։ Իսկ մնացորդ 50,009 րուբլին յատկացնել քաղաքին, Բագուի բէալական գպրոցի մէջ որբ տղոց պահել։ Որբերն ընտրել հաւասարապէս հայ ու թուրք ընդունակ աշակերտներէ։

Զ. Թիֆլիզի Առեւտր. դրամատան իմ ուսանդ ձգած 25 000 րուբլին այս տարուան ընթացքին՝ Բագուի մէջ ամեւնացող 50 հայ աղքատ աղջիկներուն։ Է. Ո՛չ մէկ կոպէկ պարտք ուզնիմ, ոչ ալ պահանջ։ Մանր առնելիքներս չնորհել պարտականներուս։ Ը. Կինս ու քոյրս նշանակել կատակատար, որոնց կ'ընկերակցին քաղաքագլուխն ու բէալական դպրոցին տեսուչը։ Ես կը ներեմ զիս հալածողներուն. Թո՛ղ անոնք ալ ներեն յանցանքս։

Երբ ընթերցումն աւարտեցաւ, պարոնին կինը՝ Մարթա առաջ եկաւ զաւակներուն հետ և մօտենալով Մարգարտին, ըսաւ. —«Բոյր, այս թափուած աբիւնը ո՛չ վրէժխնդրութեամբ, ո՛չ արտասուքով, ո՛չ ատելութեամբ և ո՛չ ալ հակառակութեամբ կարող ենք ետ դարձնել։ Այս աշխարհի դառնութիւնը կարող ենք տանիլ միայն համբերութեամբ, ներողամտութեամբ ու սիրով։ Ես մտեցած եմ համբուրելու զքեզ և զաւակներդ և կ'աղաչեմ որ դո՛ւք ալ հանէք ու վանէք ձեր սրտերէն ամէն տեսակ չխուր մտքերը։ Մենք զաւակներով իրարու հետ համբուրուելէ վերջ, մոռնանք այս սոսկալի անցեալն ու փոխադարձ սիրոյ մէջ որոնենք խաղաղութիւն և մխիթարութիւն . . .»

— Զքեզ ու զաւակներդ համբուրելով, յարեց Մարգարիտ, կ'աղաչեմ որ դո՛ւք ալ փոխադարձաբար մոռնաք այն քաոսնեցուցիչ տեսարանը, որ ծնունդ առաւ բորբոքուած կիրքերէ և խորունկ ատելութենէ որոնք գործը մինչեւ խելացնորութեան այս զարհուրելի աստիճանին մղեցին։ Երկու տղամարդ զոհ գացին Դիշի Մը Պաղձաւոյ, երկու ընտանիք որբ մնացին նոյն պատճառով և այս մտատանջ ըստակները ցմա՛հ պիտի չմոռնան այս հրէշային տեսարանը։ Համբուրեցէք, զաւակնե՛րս, համբուրի՛ր, քոյրեր, և համբերե՛ք . . .»

Աղեքսանդրապոլ, 1910

ԿԱՂԱՆԴԱՐ

Կարդացէք Թէոդիկի այս գիրքը, երիտասարդնե՛ր, դուք որ իրական կեանքը նոր պիտի սկսիք ապրիլ, եւ դուք, ծերեր, աչքէ անցուցէք զայն՝ տեսնելու համար անոր էջերուն մէջ այն կեանքը — տխուր ու զուարթ, երջանիկ կամ դժբախտ, — զոր ապրեցաք։ Գին 6 դրամ։

ԿԵՐՏՈՂԻ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

[ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԵՐՋ 1911 ՏԱՐՒՈՑ "ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ,,ԷՆ]

Վերջացնելէ առաջ, երկու խօսք ալ Հաուբգմանի Մենակեաց Մարդիրի մասին, — գրագէտին էն սրտառուչ ընտանեկան տագնապ՝ ուր անհատական հոգեբանութիւնը մեծագոյն դերը կը խաղայ և ուր որոշ և յստակ կերպով կը տեսնենք թէ մարդ ընկերական կեանքի պայմանագրական պատշաճութիւններուն տակ ո՛րքան ուժով կը ճնշուի և ճակատագրականօրէն կը զոհուի, նիւթը շատ պարզ է, տեսարաններու ամփոփումով մը, որ գրեթէ ամէն օր արդի ընտանեկան կեանքին մէջ կը կրկնուի անդադար։ — Տեսարանն է Ֆրիտրիխսհակընի վիլլաներէն մին, գեղածիծաղ Միւկըլզէի ափունքը, Եօհաննէս Պօքէրդ, երիտասարդ բնախոյզ մը, բնութեան այս լուռ և հանդարտ ծոցին մէջ քաշուած է, իր գրելիք հոգեբանագիտական ուսումնասիրութիւնը վերջացնելու համար։ Մանկամարդ, գեղեցիկ և հոգեկան բոլոր ազնիւ յատկութիւններով օժտուած աղջկան մը հետ ամուսնացած է արդէն, և հազիւ վարագոյրը բացուած՝ կը տեսնենք թէ ի՛նչպէս ընտանիքին անդամները, երէցն ու Եօհաննէսի մտերիմ բարեկամ՝ նկարիչ Պրաուն իրենց նորածին զաւկին կնունքի հանդէսէն կը վերադառնան։ Եօհաննէսի ծրծողքը ջանք չեն խնայած՝ իրենց միակ ուղին պէտք եղած կերպով մեծցնելու և կրթելու մասին։ Եւ սակայն այս տղան ինքզինքը նոր ժամանակին, նոր գաղափարներու և ազդեցութեանց յանձնելով, բոլորովին տարբեր կերպով մեծցած է. և մինչ իր երկւղած ծնողքը Հաւատքէ և Աստուածմէ կը պատմեն միշտ, ինք իր գիտական վարկածներուն մէջ ա՛յնքան աւելի կը թաղուի, Տարվինի և Հէքելի ա՛յնքան աւելի կը փարի, Դալով իր կնոջ, այս հեզ և ազնիւ արարածը հակառակ իր հոգեկան մեկ աւելի բարձր կողմերուն, հակառակ իր ամուսինը չափազանց կերպով սիրելուն, դժբախտաբար չկրնար անոր միտքի և գաղափարի ընկեր մը հարդիսանալ։ Այս կինը սկսած է արդէն ձանձրացնել իր գիտուն ամուսինը, բոլորովին անտարբեր էակ մը դառնալով անոր համար։ Նորածին մանուկը բնականաբար ա՛լ աւելի կը սահմանափակէ և կը կաշկանդէ Եօհաննէսի անհատական ազատութիւնը։ Այսպէս, միայն բարի մարգոցմէ բնակուած այդ տունը կամ սենեակը բանտ մը կը դառնայ Եօհաննէսի համար, սոսկալի կերպով խեղդիչ օդ մը, ուր չէ կարելի շնչել։ Ինք ալ իր կինը փոխադարձաբար կը սիրէ, բայց ի՛նչ օգուտ որ ինք ֆալսէֆութ ընկերուհիի մը պէտքն աւելի զգալի կը սեանէ իր մէջ։ Միտքով և հոգւով հիւանդ մը դարձած է ան արդէն, — եւ ահա սենեակին դուռը կը բացուի, և օտար հիւր մը ներս կը մտնէ։ Անծանօթ օրիորդ մըն է, ռուս-գերման ուսանողուհի մը, որ Ցիւրիխի մէջ փիլիսոփայութիւն կ'ուսանի, և արձակուրդի քանի մը շաբաթներն անցընելու համար Պերլին եկած է։ Իր հին բարեկամը՝ Պրաունը գտնելու. նպատակով Ֆրիտրիխսհակընի կը փոխադրուի և Պրաուն նոյն պահուն Պօքէրդներուն այցելութեան եկած ըլլալով, ուսանողուհին, Օր. Աննա, լուացարար կնկան

մը առաջնորդութեամբ չհետաքրքրուիր գիտուն եւ ուսանողուհիին միջեւ տեղի ունեցած կարճ խօսակցութիւնը կը բաւէ արդէն առաջինին ցուցնելու, թէ Օր. Աննա միտքի կատարեալ ջրտգացումով օժտուած՝ իր շուրջինէրէն բոլորովին տարբեր էակ մըն է, թէեւ մարմնացումն այն մտատիպար անձին որուն տենչովն ու երազովը ապրեցաւ մինչեւ այսօր։ Չերկարենք. ուսանողուհին նոյն գիշեր իրր հիւր վար կը դրուի, եւ այս առաջին հանդիպումէն օրեր ու շաբաթներ կը տեւէ։ Օր. Աննա ընտանիքին մէկ անդամը կը համարուի այլեւս. պառաւ Պօքէրտդին կ'օգնէ, Բէդէն՝ Եօհաննէսի կինը՝ քրոջ մը նման կը սիրէ, և դիրար կը դուդեն արդէն։ Իսկ Եօհաննէսի հետ պտոյտի կ'ելլէ, Միւկըլզէի վրայ կը թիավարէ և գիտական ու իմաստասիրական հարցերու վրայ կը ճառէ անոր։ Եօհաննէս երջանիկ է. ո՛չ միայն իր միտքն, այլ իր ջիղերն ալ զովացած են. իր սիրտը սակայն կը լռէ տակաւին։ Երկուքն ալ աղնիւ զգացումնէ, միայն կը կրեն իրենց մէջ, և իրարու հետ յարգական ոճով կը խօսին միշտ։ Եւ սակայն, որքան այս անուշ բարեկամութիւնը կ'արմատանայ, այնքան աւելի կ'աճին անդին Մամա Պօքէրտդի կասկածները, Ֆրաու Բէդէի կնոջական արդար նախանձն ու իր հոգին փարատող ցաւը։ — «Ամէն մարդ իրենց վրայ կը խօսի արդէն», Հարուածը շատ ծանր է Եօհաննէս և Օր. Աննա պէտք է իրարմէ բաժնուին։ Երիտասարդ գիտունը հիմայ կ'զգայ թէ իր սիրոն անզգալապէս չափէն աւելի լեցուած ու բեռնաւորուած է և այդ ճնշող բեռը չկրնար մէկ հարուածով իր վրայէն նետել։ Աղջիկը տակայն միշտ իր քաջ սիրտին և վեհ զգացումներուն տէրն է։ — «Բաժնուի՛նք, կ'ըսէ ան, մէկ ճամբէն չենք կրնար ընթանալ երկուքս. մեր հին նպատակը, ներեցէ՛ք ըսելս, ստորին բան մը կը թուի ինձ այլ եւս»։

Բաժանման ժամը հասած է։ Եօհաննէս իր առնական կամքը բոլորովին կորսնցուցած՝ ջղային տագնապի մը մէջ կը գտնուի։ — Իրենց բերնէն լսենք բաժանման այս տխուր տեսարանը՝ Հաուրդմանի էն նշանաւոր և յաղթող տեսարաններէն մին։

Եօհաննէս. — Ահռելի դիրքի մը մէջ եմ. հպարտ հոս է. գինքը երբեք չէի տեսած այսպէս, զուարթ և կայտառ մարդը. կրած ապդեցութիւնս չեմ կրնար վրայէս հեռացնել։ Եւ միւս կողմէն Ձեր մեկնիլը պիտի տեսնեմ Օրիորդ, և...

Or. Ա.Ցնա. — Պր. Տոքթոր, ինչ ալ ըլլար, պիտի մեկնէի արդէն։

Եօհաննէս. — Բայց պէտք չէ մեկնիք. մի՛ երթաք, գոնէ հիմայ, այս պահուս։ (Կը նոպէ, ճակատը չոքած կ'ընձեռէ և խոր հառաչ մը կ'արձակէ)։

Or. Ա.Ցնա. — (Դողդոջուն, հազիւ լսելի ձայնով մը)։ Պր. Տոքթոր։ (Ձեռքը ձեղ կերդով ուժգնօրէն վրայ կը դնէ)։

Եօհաննէս. — (Կը շտկուի և հառաչելով)։ Ա՛հ Օր. Աննա։

Or. Ա.Ցնա. — Խորհեցէք սակայն, ինչ որ ասկէ հաղիւ ժամ մը առաջ խօսեցանք։ Ձէ՞ք ուզեր որ Պէքլին սիրոյն համար առաքինութիւն մը ի գործ դնենք։

Եօհաննէս. — (Ոտքի կ'ելլէ և սրտով տագնապով հոս հոն կ'երթայ)։

Ինչ բանի վրայ խօսելիս չեմ գիտեր. գլուխս դատարկ, ամայի ու ցաւով լեցուած է. հօրս հետ խօսածս ալ չեմ գիտեր. բա՛ն մը չեմ գիտեր. պարապ և ամայի է գլուխս։

Or. Ա.Ցնա. — Ա՛խ Պր. Եօհաննէս, ինչ լաւ պիտի ըլլար, եթէ մեր վերջին վայրկեանները պայծառ վայրկեաններ ըլլային։

Եօհաննէս. — (Կոկորդը չոքուի մը վերջ)։ Օգնեցէ՛ք, Օր. Աննա։ Ձկայ այլ եւս բարձր և հպարտ բան մը իմ մէջս. ուրիշ արարած մը դարձայ։ Առ այժմ և ոչ իսկ այն անձն եմ, որ Ձեր՝ մեզի գալէն առաջ էի։ Ձզուանք և կեանքի դժկամակութիւն կը կրեմ միայն իմ մէջս. Հոն ամէն ինչ իր արժէքը կորսնցուցած, արատաւորուած, կոխոտուած, անօրրացած և աղտոտութեան ենթարկուած է։ Բայց կ'զգամ թէ ձեզմով, ձեր ներկայութիւնովը, ձեր խօսքերովը բան մըն էի, և եթէ չկրնամ դարձեալ այդ միեւնոյնն ըլլալ, այն ատեն միւս մնացածներն ալ օգուտ մը չունին այլ եւս ինձ համար. Հաչիւին տակ գիծ մը կը քաշեմ և կը ֆինիշ զայն։ (Կը պոռայ Ա Աննայէ ուրիշ ինդիրով)։ Բան մը տուէ՛ք ինձ, ոյով կարենամ կանգնիլ, կայան մը. պիտի փշրուիմ. Նեցուկ մը, Օրիորդ, ամէն ինչ կը փշրուի արդէն մէջս։

Or. Ա.Ցնա. — Պր. Տոքթոր, Ձեր այդ վիճակը շատ ցաւ կը պատճառէ ինձ. չեմ գիտեր թէ ինչպէս օգնեմ։ Ելի. բայց բան մը կայ զոր երկուքս ալ առաջուց գիտենք արդէն. օր մը, ուշ կամ կանուխ, ամէն բանի պատրաստ պէտք էինք ըլլալ, Պր. Տոքթոր։

Եօհաննէս. — (Լռութիւն Ա ինքնիրեն)։

Or. Ա.Ցնա. — Ա՛յդ, կը յիշէ՞ք, ընե՞նք առաջ փորձ մը. գիտէք արդէն ինչո՛վ. տա՞նք մեզի օրէնք մը և անոր համաձայն գործենք։ Մենք երկուքս փնո՛ւ, մեր ամբողջ կեանքին մէջօրհն, եթէ երբեք մեկզմեկ ալ չտեսնենք։ Ընե՞նք. մեզ կապող ատիճ զատ ուրիշ բան չկայ արդէն. չկարենք լինքզինքնիս. ամէն ինչ կը բաժնէ զմեզ. ընե՞նք, կ'ուզէ՞ք առաջարկս։

Եօհաննէս. — Կ'զգամ արդէն, թէ ատով պիտի կարենամ տոկալ. կրնամ աշխատիլ ալ, նպատակիս հասնելու առանց ոևէ յոյսով։ Բայց ո՞վ կ'երաշխաւորէ, ո՞ր գտնեմ ես այդ հաւատքը. ո՞վ պիտի վստահեցնէ զիս թէ անգոյութեան մը համար չեմ տանջուիր ես ապրին։

Or. Ա.Ցնա. — Եթէ կամիք, Պր. Եօհաննէս. ինչ պէտք ունինք այլ եւս հաւատքի և երաշխաւորութիւն կոչուած բաներուն։

Եօհաննէս. — Բայց երբ կամքս զօրաւոր չէ։

Or. Ա.Ցնա. — (Շատ ձեղ). Եթէ կամքս տկարանայ՝ ձերինին վրայ պիտի խորհիմ, որ միեւնոյն օրէնքին ենթարկուած է, և վստահ եմ թէ ան կանգուն պիտի պահէ զիս։ Ձեր վրայ պիտի խորհիմ, Պր. Եօհաննէ՛ս։

Եօհաննէս. — Օր Աննա՛... այո՛, լա՛ւ, կ'ուզեմ, կ'ուզեմ. Նոր, ազատ կացութեան մը, մեր մէջ անող հեռաւոր և հաւասար երջանկութեան մը գաղափարը ճշմարտացնենք. սոյն կարելիութիւնը զոր վոխադարձաբար գայ ունենայ թէ ոչ, թող չկորսուի մեր մէջ. ապագայ ունենայ թէ ոչ, թող հաւասար չափով մնայ հոն. այս լոյսն իմ մէջս մշտատեւ պիտի վառի, և եթէ երբեք մարի՝ կեանքս ալ միասին պիտի մարի։ (Երկոտքն ալ լռութեան մէջ)։ Շնորհակալ եմ, Օր. Աննա։

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Մնաք բարով, Եօհաննէս։*

ՅՕհաննէս. — *Ո՞ւր կը ճամբորդէք հիմայ։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Կամ հիւսիս կամ հարաւ։*

ՅՕհաննէս. — *Չէ՞ք ուզեր, ո՛ւր ճամբորդելնիդ ինձ ըսել։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Աւելի լաւ չըլլա՞ր, եթէ այդ հարցումը չընէք ինձ։*

ՅՕհաննէս. — *Բայց, ատեն ատեն պիտի չգրե՞նք իրարու, մէկ մէկ երկու բառ, թերեւս կարճ տեղեկութիւն մը մեր ըրածին և ո՛ւր գըտնուելնուս մասին։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — (*Գլո՜ւխը իւ ցնդե՜ւ թէ՜ւր խնդա՜ւմ մը*). *Ընելո՞ւ ենք այդ բանը. էն մեծ վտանգը չէ՞ արդեօք, որով մենք զմեզ խորտակենք. և եթէ անգամ մը խորտակուինք, այլ եւս խաբուած ենք։*

ՅՕհաննէս. — *Լաւ. կը կրեմ լեռը, ուժով կը բռնեմ ղայն, եթէ նայն իսկ ճնշէ դիս։* (*Աննայ չէ՜ւթը բռնելով*). *Երթաք բարո՛վ։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — (*Ինդկնէթը ղողելով, փո՜ւռաթ և էրեխա ղաւաքնէլով. դէպ խորտե՜ւ յա՜ղտա՜ւթ*). *Եօհաննէ՛ս, վերջին խօ՛սք մըն ալ։ Այս մատանին մեռած կնկան մը մատէն հանուած է, որ իր ամուսնոյն եռեւէն գըներց մինչեւ Սիպերիա։ Մինչեւ մահ հաւատարիմ մնաց անոր։* (*Երեխան ղաւաքնէլով մը*). *Մեր պարագան ճիշդ հակառակն է։*

ՅՕհաննէս. — *Օր. Աննա՛։* (*Աղջի՜ն չէ՜ւթը բերնին իւ մօրեղբ և ո՜ւյով իւ բռնէ*)։

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Ուրիշ զարդ ալանք չունիմ երբեք վրաս. երբ մարդ տկարանայ, անոր պատմութեան վրայ խորհելու է։ Եւ երբ Ձեր տկար պահերուն անոր վրայ նայիք, խորհեցէ՛ք նաեւ այն անձին վրայ որ ձեզմէ հեռուս, ձեզի նման մենակաց, մխեւնոյն գործերուն պայքարը կը մղէ։ Մնաք բարով։*

ՅՕհաննէս. — (*Ինդնէրդեն դո՜ւռ ելած*). *Երթա՛ք, երթա՛ք պիտի չտեսնենք զիրար։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Եթէ զիրար տեսնինք, մէկզմէկ կորանցուցած ենք։*

ՅՕհաննէս. — *Եթէ մինակ կարնայի՛ տոկալ։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Ինչ որ մեզ չզգեստներ մեզ աւելի կը զօրացնէ։* (*Մէյնէլ ի՜ւզե*)։

ՅՕհաննէս. — *Աննա, քո՛ւր։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — (*Մէյնէ ուդուսունէլով*). *Նզբա՛ւր Եօհաննէս։*

ՅՕհաննէս. — *Իրենց առ յաւէտ բաժնուելէն առաջ, պէտք չէ՞ ճղպայր մը իր քոյրը համբուրէ։*

Օր. Ա.ՆՆԱ. — *Հանո՛ւս, ո՛չ։*

ՅՕհաննէս. — *Ա՛յո՛, Աննա՛, այո՛, այո՛։* (*Կը փոխ՜ւռէ անոր. երեսը էն չըլնա՜ւնէրը երեւը և ջերմե՜ւռ համբոյր մը դոլ կը փնտռէ. Աննա կը վա՜ւռէ չեռոյ և կորսուի*)։

Երկուքին վերջին խօսքերը կ'ըլլան ատոնք։ Ուսանողուհին շրգեկառքը կը սուրայ արդէն։ Եօհաննէս սակայն, որ այնքան եռանդոտ գործած էր վերջին պահուն, իր սիրտին բեռը չանկարծ անտանելի կ'զգայ. կը մոռնայ իր խոստումը, կը մոռնայ ամէն ինչ և ժամ առաջ իր կեանքին հաշիւը կ'ուզէ փակել։ Անուշ, կախարդիչ Միւկըլզէն իր ծփանքներովը կը հրապուրէ զինքը. հիմայ անոր եղերքը կանգնած է. խրճուրդներ, յիշատակներ

կը ջախջախեն անոր յոգնած զլուխը։ Այս ամէնքը սակայն հազիւ պահ մը կը տեւեն. Եօհաննէսի մարմինը Միւկըլզէի խաղաղ ծոցին մէջ կը հանգչի արդէն. խեղդամահ եղած է։

Հաւաքդման իր այս գործը կը ձօնէ ամէն անոնց՝ որոնք ապրած են այդ կեանքը, ինչ որ կը նշանակէ արդէն թէ ճակատագրական այդ կեանքն ապրողներուն ամէնքը Եօհաննէս Պօքերագի նման անձնասպան չեն ըլլար։ Շատեր այնքան կարեւորութիւն չեն տար. ուրիշներ կը մխիթարուն ինքզինքնին և զըրաւոր կամքով մը կը կրեն ամէն ինչ. և սակայն, հարիւրին մէջ կը գտնուի միշտ հատ մը, որ իր ճակատագրին ոյշ վախճանը կ'ուզէ տեսնել, և իր բառէր նպատակին կէս ճամբան մնացած վիճակով չկրնար գոհանալ։ — Ահաւասիկ տուն մը, ընտանիք մը, որուն բոլոր անդամները ալ բարի մարդիկ են, ազնիւ նկարագիրով։ Այս անձերը, սակայն, գժբախտաբար զիբար չեն կրնար հասկընալ, իւրաքանչիւրն իր անձնական ճամբան ընտրած է, իւրաքանչիւրն իրեն համար մինակ կ'ապրի։ Եւ ահա՛ բախտն օտար աղջիկ մը կը նետէ հոն, ճակատագիրները վիճ մը փոխելու համար։ Ինչ օգուտ, սակայն, մեղը դատապարտուած է, պէտք է ամէն ինչ ա՛լ աւելի ճակատագրական դառնայ։ Եւ այդ աղջիկը որ ամէն կերպով բարձրացուցած և ազնուացուցած էր Եօհաննէսի նմանը նկարագիր մը, այդ միեւնոյն աղջիկը դարձեալ իր բարձր և հերոսային մէկ արարքովը կ'զգեստէ այդ նկարագիրը և կ'ոչնչացնէ։ Ցանցանքը և ո՛չ մէկուն վրայ կը ծանրանայ. ամէն ինչ իր բնական ճամբովը կ'ընթանայ։ Եօհաննէսի արարքը չունի իր մէջ ոեւէ տարօրինակութիւն մը. վերջին ծայրը բնական է ան և մարդկային։ Արուեստ չկայ հոն, այլ բնութիւն և ներքին հոգեկան վիճակ։

●

Հաւաքդմանի այս երեք գլխաւոր գործերը հայերէնի թարգմանուած են արդէն (ռուսահայ բարբառով) ներկայացումներու համար, բայց չեն հրատարակուած։ Պիտի փափաքէինք որ գերմանի գրականութեամբ հետաքրքրուող իւրաքանչիւր Հայ ա՛լ աւելի մօտէն ծանօթանար այս նշանաւոր գրագէտին գործունէութեան, տեսնելու համար թէ միտքի ինչ զօրաւոր ոյժ մը երեւան կու գայ հոն և թէ Հաւաքդման անունը ո՛րքան մեծ նշանակութիւն ունի այսօր գրական աշխարհին համար։ — Վերջացնելէ առաջ չմոռնամ ըսելու թէ, կերհարդ Հաւաքդման իպսէնի յաջորդը կը նկատուի այսօր և իր թատերական կտորներն ամենաուրեք վերջին ծայր ժողովրդական դարձած են։ Աւելորդ է ըսել, իր հրատարակութիւններն անգամին գումարներ պարգեւած են իրեն, և հիմայ բառին բո՛ւն նշանակութեամբը հարուստ մըն է ան։ — Հաւաքդման 48 տարեկան է այսօր, և շատոնց ալ դէն աշխարհահռչակ անուն մը կը վայելէ։ Ոյժ և կամք չեն պակսիր իր մէջ։ Իր հանճարեղ միտքին անսպառ պտուղներն անշուշտ պիտի վայելէ տակաւին հմայելի գրասեր դասակարգը, որ գիտէ գնահատել Արուեստին սրմանչարհային գրասեր դասակարգը, որ գիտէ գնահատել Արուեստին սրժանիքն ու Միտքին կարողութիւնը։

Պէռլին, 17 Օգոստ. 1910

Ա. Յ. Օշական

ԻՄ ԱՂՈՒԹԻՆ

Մենակ եմ խոհերիս հետ . . . :

Ու բայլում եմ դէպ հեռուն, բազմամբոխ, ջլախտաւոր բաղաքից դուրս, վայրի ամայութեան մէջ ուր խոհերս պիտի թաղեմ, տանջաքիիս խոհերը. Գրաքի շատ են ծանր, ու շատ են անողոքօրէն ծառտում իմ ցաւոտ ոգին: Կեանքի աքէծիից է հիւսւած Գրանց խանձարուրը եւ վշտի ծովերն են որորել Գրանց տեւ գիշերներին:

ԱՒԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ 1911ի ամառը:

Մենակ եմ որպէս յուղարկաւոր, ու պիտի թաղեմ տանջանիիս խոհերը... եւ ո՛չ մի կաթիլ արցունք, խո՞ւմ ես, սիրտ իմ, եւ ո՛չ մի կաթիլ. չէ՞ որ մենք շատ ենք յոգնել ես ու դու, մեր կեանքի այս ցզուած ճամբին...

Աշունը թաց է, երկինքը՝ յալկած, եւ օդի մէջ ծանր արցունքներ կան քաշ ընկած, չը լացած, դառն արցունքներ:

Ծառերի դեղնած տերեւները մէկիկ մէկիկ ընկնում են գլխիս խամրած, դալուկ յոյսերիս պէս, ընկնում են մեղմիկ վշտոցով, ինչ որ ասում են ականջիս, ինչ որ շշնչում՝ որպէս հոգեվարքի յետին հեւքը:

Հասկանո՞ւմ ես, սիրտ իմ, այնպէս չէ՞. յաւիտենական հեծեծանքը Գրանց, որոնք կային ու էլ չը կան, որոնք գնում են այնպէս՝ ասես երբէք, երբէք եկած չը լինէին:

Աշնան հովը լիզում է ճամբաները, մեռած տերեւները բարձրանում են Գրա թեւերի վրայ թիթեռների երամի պէս դարձդարձիկ ու անխորհուրդ բրդուում են օդի մէջ, ապա գնում են մեռնելու հեռաւոր ձորերում, մի խորշի մէջ, մի ժայռի տակ, ուր վաղորդայնը՝ արշալոյս, եւ գիշերը՝ երազ չ'ունի:

Մենակ եմ յուղարկաւոր ու տանում եմ թաղելու իմ ցաւագին խոհերը ամայութեան մէջ, ուր գիշերը՝ երազ, եւ տանջամբը՝ նիչ չ'ունի...

●●●

Ա՛հ այս մարդն իմ մենութեան ճամբի վրայ իր երկու շներով...

Նրա դէմքը ո՛չ բարի է եւ ո՛չ չար, ո՛չ լկտի է եւ ոչ պարկեշտ, պարարտ ու անզգայ՝ նա կարծես ասում է աշխարհին՝ «եղի՛ր ինչ ուզում ես, բայց քո՛ղ որ ես այսպէս լինիմ իմ երկու շների հետ...»:

Ես ատում եմ այդ շները...

Հասկիկ, փոքրիկ շներն են յղփացած ու երջանիկ: Կարն ու բուք դունչ ունին, անպատկառօրէն կրծոտ երախ, ննջզօրէն լկտի արհամարհոտ աչքեր: Հաչել չը գիտեն, բայց թուում է թէ իրենց աչքերով միշտ հաջում են խեղճութեան վրայ, ու հեգնում են կեանքի ցաւը, յալկան աշունն ու տերեւները հոգեվարք: Սապոնած, ողորկ մորթեր ունին թաւշային, վայլփլուն գանգուրներով, ու նուրբ թաթեր, որոնք պերճ սենեակների փափուկ գորգերի վրայ են քայլել: Պարանոցների արծաթէ բարակ շղթաները զարդարած են արծաթէ բժոժներով, որոնք զրնգում են դողդող ու բրդուն: Եւ իրենց տիրոջ պէս բնաւ տեսած չեն կարիք ու բաղձ. փողոցների փոշիների մէջ թաւալ չեն տալ, աղբերի մէջ ոսկոր չեն կրծոտել, հասավիզ գամբռներից փշրանքներ չեն մուրացել, եւ մոռացել են հաչել. որովհետեւ վանառւած շունը չի սիրում հաչել:

Ատում եմ այդ շները...

Չը գիտեմ ինչ մի դաժանութիւն կայ Գրանց վերի շրթունքի վրայ, որ այնպէս անպարկեշտօրէն վեր է ցցուած, Գրանց աչքերի մէջ, ուր բուք անասնականը տեղի է տալ ինչ որ գիտակից անպատկառութեան, մեղկօրէն լափողի վայրագ անպատկառութեան: Թշւառական կենդանիներ գիտեն անշուշտ որ գորգերի վրայ են քայլում, տիրոջ սեղանի խորտիկները լափում, պարարտ են ու իւղոտ, գիտեն որ արծաթ շղթայ ունին պարանոցներին, հանոյքով լիզում են իրենց խնամող աղախնի փափկիկ ձեռները, օրը մի անգամ լուանում են Գրանց, գիտեն որ տարեկան յիսուն Ճրանք հարկ են վճարում Գրանց համար պետական գանձարանին:

Գիտեն այս բոլորը, է՛ւ հպարտ են է՛ւ լկտի:

Տէրը անհոգ կերպով որորում է ձեռնափայտը ու սուլում մի յիմար տարտամ եղանակ, իսկ շները խայտում խաղում են տեռեների հետ:

Ես ատո՛ւմ եմ այդ շները...

●●●

Շտապեցի անցնել. խոհերս պիտի թաղեմ վայրի ամայութեան մէջ, ուր գիշերները երազ չ'ունին, եւ տանջանքը համր է:

Ճամբից դուրս՝ պուրակի խորհում մի հսկայ շէնք է կառուցւում ուր դարձեալ բոլոր նախատով ու ողորկ հոգիով մի մարդ կ'ապրի իր պարոներ ու լկտի շների հետը: Ճախարակները ճռնչալով բարձր են բարձում դէպ ի վեր: Մուրճերի հարուածներից անտառն է դղրդում եւ բանւորների ուժգին հեւից օդն է ցնդում:

Ու յանկարծ լռութիւն:

Այդպէս են լռում ծիտերը, երբ նրանց հայեացքի առաջ բազէի սուերն է խաղում:

Յետոյ մի ճվվոց, մի ցաւագին հառաչանք բարձրացաւ, տարածւեց անտառի վրայ, դողդողաց տերեւաթափ ծառերի մէջ, ճւաղեց, ճւաղեց ու գնաց մեռնելու մռայլ, խոնաւ թաւուտներում:

Կանգ առայ. սպասում եմ:

— Հը՛ ես աշխարհի հիմքը գցողի՛... ու մի ցասկոս, անսանձ խօսք հալած երկաթի պէս կիզիչ ու ծանր շպրտեց դէպ ի վեր ու գնաց երկնքի նախատը մրկելու: Խռպոտ ու դաժան մի ձայն էր այն՝ որ ծառերի մէջ մռմռում էր վիրաւոր գազանի պէս. ու շտապ յայտնեց մի հսկայ ծերունի, թաւ, ալեխառն մորուքով, լերկ, ջլուտ բազուկներով, հրացայտ աչքերով, եւ նրա թիկունքին՝ մի գունատ, դողդոջուն երիտասարդ:

— Հապ չեմ ուտում խո՛, բար եմ կրծում էս նզոված աշխարհում, շարունակեց ծերունին, օր չի անցնում առանց արիւնի... շա՞տ է ցաւում, դարձաւ նա դէպ ի շալակի բնկերը:

Ո՛չ ինչ... ո՛չ ինչ, մրմնջում էր երիտասարդը:

Նրա ոտքն էր փշրւած բարի տակ... հին ծակոտած կօշիկի մէջ նախուած տափակացած այդ դժբաղդ ոտքը բաւ էր բնկել անյուսօրէն, եւ փշրւած ոսկորների ու մխսերի զանգուածից արիւնը ծորում էր, ծորում էր...

Երիտասարդը անհնարին նիզ էր անում չը նչալու ցաւից. գունատ էր մեռելի պէս, շրթունքները իրար սղմած, յօնքերը կիտած աչքերին, մերկ բազուկներով գրկել էր ծեր բնկերոջ պարանոցը, բաւ էր բնկել թիկունքից. իսկ ոտքը, այդ փշրւած, այդ աւերակ ոտքը դողդողում էր՝ կարեվէր խոցւած թռչունի պէս: Արիւնը ծորում էր, ծորում էր, ու կարմիր կաթիլները մէկիկ մէկիկ բնկնում էին գետին, մեռած տերեւների վրայ:

Ցե՜ս բաւեցի. կ'ուզէի փախչիլ, կ'ուզէի ծածկուիլ. ամաչում էի...

Ի՛նչ որդուելի, ի՛նչ անզօր եմ ես իմ գունատ խոհերով, որ շտապում եմ թաղել եսասէրի հապճեպով. ի՛նչ փոքր եմ, ի՛նչ չնչին՝ այս հսկայ ցաւի առաջ որ կարմիր կաթիլներով ծորում է այդ հոյակապ մարմնից՝ որ իր ստղծագործող թիկունքին կրում է այնքան մեղկ, չնչին գոյութիւններ, այնքան զգայր ու կատաղի գիշատիչներ:

— Ո՛չ ինչ... ո՛չ ինչ, մրմնջում էր երիտասարդը:

— Բժիշկ չէ՞ք, դարձաւ ինձ ծերունին իր խիստ ու խռոխ ձայնով:

— Ո՛չ... ո՛չ... ներեցէք ինձ, ես բժիշկ չեմ... ես, ես ոչինչ եմ...

Եւ նա լուռ տարուեց առաջ իր տանջանքի բեռով.....

Ո՛ւհ, դարձեալ այս մարդն իր երկու շներով, ու դարձեալ սուլում է նոյն յիմար եղանակը:

Ո՞ւր գնայ, ի՞նչպէս ազատել կեանքի յաւիտենական կօշմարից. ամէն տեղ իմ նամբին գիշատիչ անգղերի պէս ուղեղս են բզկտում պարոներ, լկտի շներ ու փշրւած ոտքերով դալուկ, արիւնաթաթախ տանջանքը:

Նզովւած նամբա՛, դու վախճան չ'ունի՞ս...:

Ու նովն է բրխում, հոլի է հաչում կատաղօրէն, տերեւները թափւում են, թափւում են իմ գլխին. աշունը թաց է, երկինքը՝ լալկան. օդի մէջ ծանր արցունքներ կան բաւ ընկած, չը լացած դառն արցունքներ: Ո՞ւր գնայ, ո՞ւր փախչիլ յաւիտենական կօշմարից:

Նզովւա՛ծ նամբա, դու վախճան չ'ունի՞ս....

Լօզան,
7 Նոյեմբեր 1911

ՖՐԱՆՍԱՑԻԱՆ ԼԱՒԱԳՈՅՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆ Է

PETIT LARROUSSE ILLUSTRÉ

Գեղեցիկ հատոր մը 1664 էջերով (պրակը 13,5×20 սանտիմ.), 5800 պատկերներով, 130 հատկանագիտական նկարներով՝ որոնց 4 ը գունաւոր, 120 քարտէսներով՝ որոնց 7 ը գունաւոր:— Լաթակազմ 5 Ֆր., կաշեկազմ 7.50 Ֆր., (աւելցնել 1 Ֆր. նամբու ծախս): Բոլոր Լարուսի վիճակուն նանչցուած է Ֆրանս. առձեռն բառարաններէն լաւագոյնն ու կատարեալը: Կը մատուցանէ ամենամեծ ծառայութիւններ՝ լեզուն սորվելու եւ գայն գործածելու համար: Կը պարունակէ ամէն բառ, իր զանազան առումներով, հնչումով, էթիմոլոգիայով, հոմանիշով եւ հականիշով նաեւ առած եւ զանազան մեկնութիւններ: Բացի հատկանագիտական անթիւ տեղեկութիւններէ, ունի գր., պատմ., աշխարհագր., կենսագր. ծանօթութիւններ եւայլն:

Հասցէ՝ Librairie Larousse,
13-17, Rue Montparnasse,
PARIS (6ᴬ)

"Պոլիս"ներ

1. Նիկոպոլիս (Նիկեպոլը), Դանուբի վրայ՝ զոր հիմնեց Տրայիանոս կայսրը՝ դակիացւոց դէմ տարած յաղթութենէն յետոյ։ Սուլթան Պայազիտ Ա. երկու մեծ ճակատամարտներ շահած է հոս, Ա.ը (1393) Հունգարիոյ Սիկիսմոնտ կայսեր, իսկ Բ.ը Յովհաննէս Ներկիս Թագաւորին դաշնակից Ֆրանսացի Պառօններու և Հունգարացիներու դէմ։

2. Նիկոպոլիս (Հինն Յուխոպոլիս), Մտորին Եվիպտոսի մէջ։ Աղեքսանդրիոյ արեւել. կողմը, զոր հիմնեց Ոկտաւիանոս՝ Ակտիոնի յովմարտէն յետոյ, Այսօր կը կոչուի Փ—եր—։

Պաւմարեան
Դերվար

Մարկարեան

3. Նիկոպոլիս, Պաղեստինի մէջ, զոր Վեսպասիանոս հիմնեց Էմմաուս քաղաքին աւերակներուն վրայ։

4. Նիկոպոլիս, Ակտիոն հրուանդանին դիմաց, այժմ Եանեայի կուսակալութեան մէջ (Բրէվեզա), ռազմական նաւահանգիստ՝ զոր հիմնած է Օգոստոս կայսրը։

5. Աղրիանուպոլիս, Մայրաքաղաք նախկին Թրակիոյ՝ զոր Ադրիանոս կայսրը հիմնեց Քս.ի Բ. դարուն և զայն իր անունով կոչեց Ադրիանուպոլիս։ Սուլթան Մուրատ Ա. 1360ին տիրեց այս քաղաքին որ 1366էն մինչեւ 1453, եղաւ երկրորդ մայրաքաղաք Օսմ. կայսրութեան։

6. Հեղիուպոլիս, Մայրաքաղաք հնոյն կեղեսիրիոյ, այսօր Պ—ւ—պէ՝ որուն փառաւոր աւերակները հիացում կ'ազդէն տեսնողներուն։

7. Փիլիպպոպոլիս (այժմ Ֆիլիպէ), Մակեդոնիոյ Փիլիպպոս Բ. Թագաւորը հիմնեց այս քաղաքն՝ ուր սքսորեց սրբապիղծ փոկէացիները։

8. Պերսեպոլիս, Ֆարսիստանի մէջ՝ Շիրազէն 48 քիլոմ. դէպ ի հիւս. արեւմ. Այժմ կը կոչուի Զէլ Մինոբէ։ Պերսեպոլիս Պարսկական հին ճարտարապետութեան հրաշակերտներէն մին էր՝ որ երկար ատեն Սասանեան թագաւորաց իբր մայրաքաղաք ծառայեց։ Մեծն Աղեքսանդր 330 ին տիրեց անոր։

9. Ռուսավոպոլիս, (Ռոսավա-Դարա Թավուք սահրասը) ուր Սուլ. Մուրատ Ա. 1380ին փառաւոր յաղթանակ մը տարաւ՝ Սերպ, Պուլկար, Մաճառ, Ուլահ և Մոլտաւներէ բաղկացած դաշնակից բանակին դէմ և ուր ինքն ալ վտառութեամբ պանդուեցաւ Միլօշ անուն Սերպի մը ձեռքով։

10 Մէկալոպոլիս (Մեծ քաղաք), Լեւկտրայի ճակատամարտէն յետոյ՝ Արկատիոյ մէջ՝ Թէփացւոց և Պելոպոնէսացիներուն կողմէ իրենց միութեան կեդրոն հիմնուեցաւ այս քաղաքը՝ Քս.է 371 տարի առաջ։

11. Խրիսոպոլիս (Իսկիւտար), Քաղկեդոնի հանդէպ Բիւզանդիոն ցոյն գիւղաքաղաքը, որոնք տասն և հինգ ամսուան մէջ՝ Բարելոնէն մինչեւ Տրապիզոն և անկից մինչեւ Բիւզանդիոն 1300 մղոն տեղ չրջեր էին, հոս՝ ի Խրիսոպոլիս վերջ տուին իրենց չորչարալից արշաւին և անցան Եւրոպական եզերքը՝ վերադառնալու համար ցուն աստան։

12. Պոմպէոպոլիս, որ կը կոչուէր նաեւ Ափսոս, այժմ Սամսոն, կապադովկեան Պոնտոսի մէջ Միլէտեան ցոյն գաղթականութիւն մ'էր, որ բաւական ատեն անկախ հանրապետութիւն մ'եղաւ։ Մեծն Միհրդատ պաշտպանեց և ընդարձակեց այս հանրապետութիւնն՝ իբր պատուար Հռոմայեցւոց դէմ, որ մինչեւ Օգոստոսի ժամանակ փոյլըն վիճակ մ'ուներ, և որ կը կոչուէր նաեւ Ե—բ—Բ—։

13. Ուրբաթորիա, Հարաւային Իտալիոյ մէջ, Սեւասթափոլի հիւս. արեւմ. կողմը նաւահանգիստ է։ Սեւ ծովու Հերակլեան (Էրեկլի) գաղթականութիւն մ'էր որ շէնցուց այս քաղաքն ու կոչեց Կեսար, Թագաւորաց տիրապետութեան ժամանակ աւելի ծաղկեցաւ, իսկ 1771ին Ռուսերը տիրեցին վերջնապէս։

14. Կալիպոլիս (Կելիպոլու), Համանուն հրուանդանին վրայ ամուր քաղաք, Կ. Պոլսէն 210 քլմ. հեռի դէպ ի արեւմտեան հարաւ։

15. Կալիպոլիս, Հարաւային Իտալիոյ մէջ, Օթրանթ քաղաքին դիմացը փոքր կղզեակիկի վրայ և կամուրջով քաղաքին միացած երկրորդական նաւահանգիստ մ'է։

16. Եղիսաբեթուպոլիս, Բարեյոյսի մէջ, Հնդկաց Ովկիանոսի վրայ բանուկ նաւահանգիստ է։

17. Եղիսաբեթուպոլիս, Ամերիկայի Նիու-Ճըրսի նահանգին մէջ՝ իբր 35000 բնակչօք երկրորդական նաւահանգիստ։

18. Եղիսաբեթգրատ կամ Գանձակ, Կովկասի մէջ. Թիֆլիզէն 150 քլմ. դէպ ի հար. արեւել. Ունի իբր 15,000 բնակիչ։

19. Ինճիանուպոլիս, Միացեալ Նահանգաց Համանուն նահանգին մայրաքաղաքն, Ուաշինկթընէ 700 քլմ. դէպ ի արեւմուտք։

20. Նէապոլիս (Նոր քաղաք), նախկին անուն Նաբոլիի։

21. Նէապոլիս կամ Նեաղոս՝ Սուրիոյ մէջ, եղած է մայրաքաղաք Սամարիոյ։

22. Տիբեռուպոլիս, նախկին անուն Թեսաղոնիկէի (Սէլանիկ)։

23. Պէճեէպոլիս, այժմու Ափրիկեան Թարապուլուսը որ իր պատմական հինգ գիւաւոր քաղաքներուն պատճառաւ այսպէս կը կոչուէր հին ատեն։

24. Թէոդուպոլիս. նախկին անուն կարնոյ (Էրզրում), Թէոդոս Թագաւորը զայն վերաշինելուն համար՝ իր անունովը կոչեց։

Բերա, 1911 ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ ՄԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՎԱՆՔԻՆ (1892)

1. Ս.Պօս.: — 2. Գ. Մ. Վրդ.: — 3. Միաբան մը. — 4. Աւետիս, եւն.: — վանդակուժէն դուրսինները ժառանգաւորաց վրժրնի. սաներ են:

1912

Գ. ՄԱՍ

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ, ԴԵՂԱՐՈՒԵՍՈՒ ԵՒ ԴԵՂԱՐՈՒԵՍՄԻ ՄԱՐԴԻԿ

Զ Տարի

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

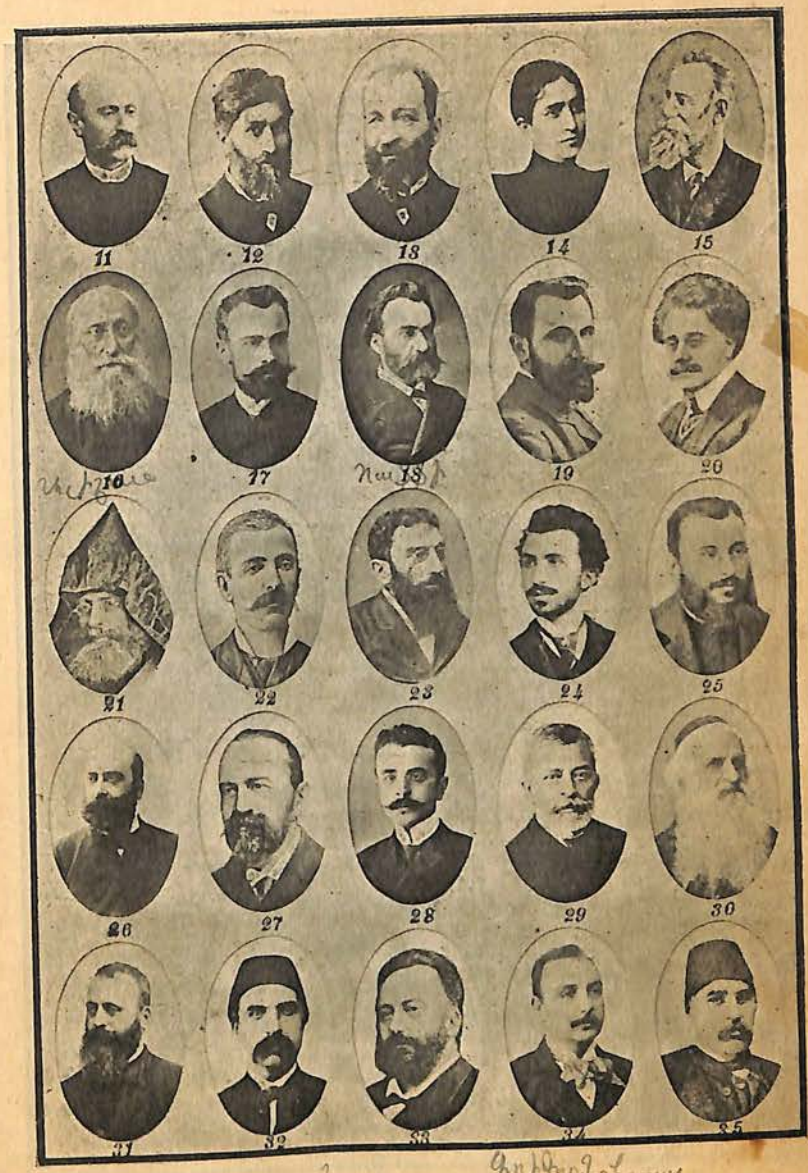
ԽՐԱՏԱԿԱՐ

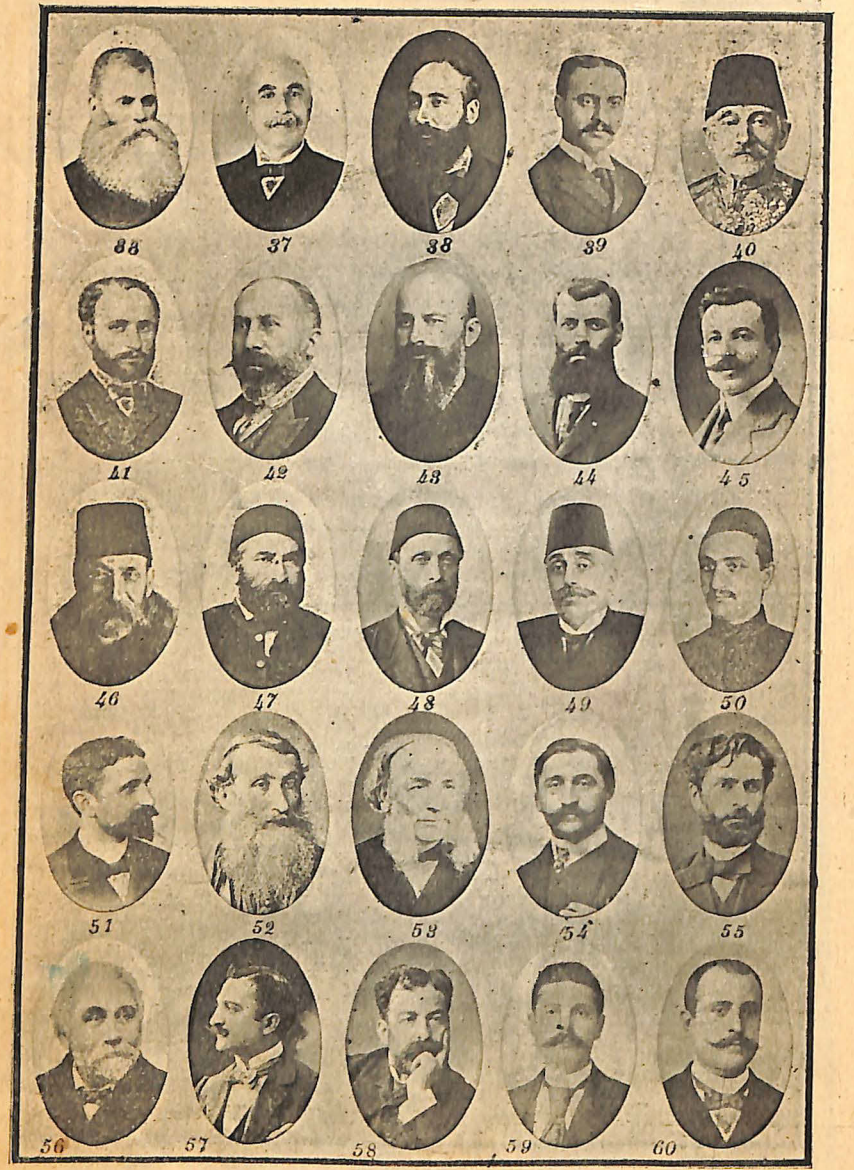
Զանազան Ասպարէզներու Պատկանող Հայերէ Ոսանց

Ո՛վ Հայ, երբ տեսնես կծիռ մը որուն մէկ ճժարը ծռեցուցած են Թշուառութիւնը, Տգիտութիւնն ու Բռնութիւնը, նեռէ՛ միւս բարին մէջ Դուռվդ ու Կորովդ՝ եթէ ազգասէր ես, Դա՛ճդ՝ եթէ հարուստ ես, Սուինդ՝ եթէ զինուոր ես, Ռումբդ՝ եթէ յեղափոխական ես, Հոգիդ՝ եթէ մայր ես, Ուղե՛ղդ՝ եթէ հանճար ես, Դաղափա՛րդ՝ եթէ փիլիսոփայ ես, Խա՛ղդ՝ եթէ բերող ես, Դրիչդ՝ եթէ հրապարակագիր ես, Լեզո՛ւդ՝ եթէ պերճախօս ես, Սյա՛ծդ՝ եթէ երգիծաբան ես, Ներամո՛ւթիւնդ՝ եթէ բաղաքագէտ ես, Բա՛հդ՝ եթէ մեծակ ես, ու Մո՛ւրճդ՝ եթէ գործաւոր ես:

Սոյն խմբանկարն արտագրուած է Տիկին Արշակունի Թէոդիկի վերջերս հրատարակած ԱՐԴԻ ԲԱՐՈՅԱԿԻՑՈՒԹԻՒՆՆ դասագրքին Հ-ր-ք-ր-ց-ւ-ց-ր-ի-ն և Ա-լ-ե-ք-ս-ա-ն-դ-ր վերնագրով գլուխէն:

36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

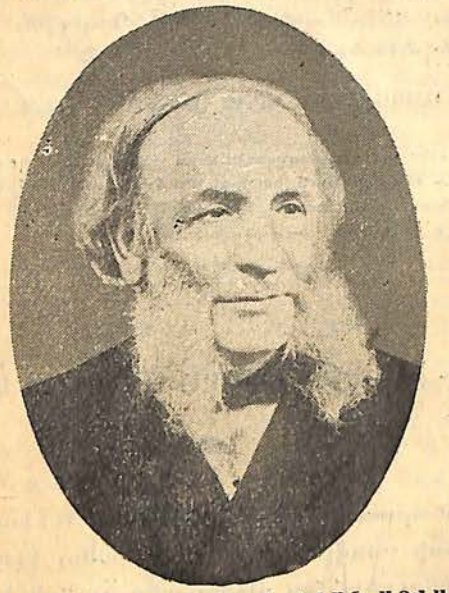

61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85

ԲՈԼԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԽՄԲԱԿԱՐԻՆ

1. Ազգասէր Հայրիկ, Մխիթ. Կ-ի-պոլ-ս- Խրիմ-ն. **2.** Բարեբար (վաճառական), Ալեք-. Մ-ն-ոլճ. **3.** Մեկենաս, Ալ- Յ-վ-եփ Իպէր-ն-ց. **4.** Զօրավար, Մխ-այել Լ-ո-- Մելիք-ն-ց. **5.** Պատերազմիկ-Հեռոս, եէրմ/ խ-ն*. **6.** Ազգային գործիչ, Քրիս-ոփ-ր Մխ-այելեան. **7.** Ճեղափոխական-Ճահճակ, Ժէր-այ (Մ-րթէր- Պօ-ճ-ն). **8.** Երբանճուէր, Սէթիլ (Տէյլի Զ-գել Հ. Ա-ո-ր)*. **9.** Որբախնամ, Սբ-ո-հ /-յ-րոգէ Գ-լֆ-ն. **10.** Ասուածաբան, Մ-ղ-ի- Ար-եղ-. Օր/-նէ-ն*. **11.** Բառոյախօս-Իմաստասէր, Ինքիս- Յ. Պէրդէրլ-ն. **12.** Մանկավարժ, Սէթր-ո Մ-ն-ք-ն. **13** Պատուելի ազգայուրկ՝, Հ-/ք-ր-յ-/ Եր-ֆ-ն*. **14.** Մանկապարտիզապետուհի, Տէյլի Գ-յ-ն-ն Մ-ո-ի-ն. **15.** Մանկանց գրագէտ, Վ-ղ-ր- Ալ-յ-ն. **16.** Քերթողահայր, Հ. Վ-ն-ր Ալիք-ն. **17.** Փեղարուեսագէտ-Արձակագիր, Եղի- Տ-փ-ճ-պաճեան. **18.** Վիպասան. Ի-ֆ-ֆէլ (Յ-ի-ք Մելի-Յ-ի-ք-ն). **19.** Նորավիպագիր-Ռմբաւաց, Ա-ե-ի- Ա-ր-ն-ն*. **20.** Թատերագիր, Շէյ-ն-պ-ր (Ալեք-. Մ-վ-ե-ք-ն)*. **21.** Առակախօս, Փ-ք-րիկ Աբ-ե-ի. Այ-ազ-վ-ի. **22.** Երգիծաբան, Յ-ի-ք Յ. Պ-ր-ն-ն. **23.** Հրապարակագիր, Փրիչ-ր Աբ-ր-ն-ի. **24.** Դրական բնիւադաս, Արլ-ի Զ-ղ-ն-ն*. **25.** Հնախօս-Քանուսէր, Հ. Յ-ի-վ-- Տ-լ-ն*. **26** Ճառագիր, Ն-ր-ր Բ-լ-ն-ր-ոյ (Յր. Թէրզ-ն)*. **27.** Պատմաբան, Լ-ո (Ա-ե-ի-ել Բ-ք-ի-ն-ն)*. **28.** Նենագիր, Արլ-ի Ա. Ալ-ոյ-ճ-ն*. **29.** Դրաբարագէտ, Մ-ո-ի- Փ-ր-ի-լ-ն. **30.** Ս.Գիրահաւաքարարագէտ, Հ Աբ-ն Այ-ք-ն-ն. **31.** Թարգմանիչ, Հ. Աբ-ն Վ-ի-լ-ն*. **32.** Օրացուցագիր, Գ-ր-ք Զ-ր-ր-ի-ն. **33.** Գաղափագէտ, Փրիչ-ր Օ-ի-ն. **34.** Օրէնսգէտ-Փաստաբան, Դրիչ-ր Զ-ճ-ր-ո*. **35.** Մաթեմաթիկոս, Ի/-ն Մխ-այելեան. **36.** Համառակալ, Պօղ- Յ. Թ-ր-ի-ն-ն. **37.** Ռնւագաւառում. Խ-ի-լ Ռ-լ-ր-ի-ն-ն. **38.** Քիմիագէտ, Բ-ր-ի-լ Ն-ր-ի/-ն. **39.** Օրնիտարոյժ, Մէհր-ն Գ-ր-ի-ն. **40.** Ներիճ նիւանդութեանց մասնագէտ, Մխ-այել Խօր-ե-ն-ն-ն. **41.** Մանկաբարձ. Յ-վ-ն-ն- Քե-ր-ի-ի-ն. **42.** Նմանագոյժ, Յ-վ-ն-ն- Արլ-ի-ն-ի*. **43.** Վիրաբոյժ. Վ-լ-ն Օր/-նէ-ն. **44.** Սկռացաբոյժ, Նիկ-ղ- Է-ի-ր-ն. **45.** Ստամոքսաբոյժ, Հր-ն- Մ-ր-ի-ո-ի-ն*. **46.** Սհռացաբոյժ, Մխ-- դեյ (Ա-ե-ի-ի-ն)*. **47.** Տնտեսագէտ Նախարար, Գրիչ-ր Ալ-ն. **48.** Երկրագործ. Փ-ր-ի Սրի/-ր-ճ-ն. **49.** Ճարտարագէտ-Հնարիչ, Պօղ- Ն-ո-դ- Փ-լ-* [Ն-ր-իլ հերի-ո-ր ի-ր-ի-ի /ը ր- Եիէդ-ո-ի ձել՝ երիր-ի-ր-ն-ն-ն ձեն-գե- օ-ո-ի-ր Եվ-ե]. **50.** Ճարտարապետ, Նիկ-ղ- Պ-լ-ն. **51.** Երկրաչափ, Դ-ք-րիլ Սերվիլեան*. **52.** Դրամագէտ, Հ. Կղե-ե- Սէդլի-ն. **53** Ծովանկարիչ, Յ-վ-ն-ն- Այվ-ազ-ով-ի. **54.** Նկարիչ, Աբ-ն Շ-գ-ն-ն*. **55.** Պատկերահան-Գծագրիչ, Տէյմ-ո- Լ-ո-ք-ն. **56.** Զարդանկարիչ, Ս-ֆ-ն Պէվէրլ-ն*. **57.** Մանրանկարիչ, Սոֆի-ն Ա/-յ-ն*. **58.** Լուսանկարիչ, Գ-ր-ի Ադ-ո-լֆ*. **59.** Գեղագիր, Խ-ի-լ Ս. Թ-ա-գ-ի-ն*. **60.** Վիմագիր, Մէհր-ն Ո-ղ-ր-ի-ի-ն*. **61.** Ճրագնագործ, Հ-յ Բ-ր-ի-ի-ն*. **62.** Շրաժետպետ,

գ-գ-- վրդով. (Ա-վ/-ն-ն)*. **63.** Երգահան, Տ-ր-ն Զ-ո-ճ-ն. **64.** Ճարեւելեան Չայնագրագէտ, Պ-գ- Հ-/ք-ր-յ-/ (Զերլ-ն). **65.** Երգիչ, Նէր-ե- Շ-ի-լ-գ-ն-ց. **66.** Գաճճակահար, Յ-ի-ք Ա-ո-ր. **67.** Զուրնակահար, Դ-ր-իլ Դ-ր-իլ-ն. **68.** Փող-ջուրնակահար, Տէյ-ն Ալեք-ն-ն*. **69.** Դերասանապետ, Մ-ր-ի-ր- Մ-ն-ի-ն*. **70.**[Որբերգու, Պեռ-ր- Հ. Ափ-գ-ն. **71.** Կատակերգակ, Գ-ր-ի-ի-ն Ի-ո-ն-ի. **72.** Նաւապետ, Պ-ի-ր- Խ-լ-գ-ի-ի-ն. **73.** Նաւավար, Պ-ի-ո (Ա-ե-ն-ի-ի*. **74.** Նաւաշէն-Մեխճնագործ, Յ-վ-ի-ի Գ-վ-ֆ-ն. **75.** Աւազնագործ, Որդիլ դեյ (Քե/-ճ-ն). **76.** Չեւագիտութեան մասնագէտ, Մխ-այել Գ-լ-ն-ի-ր. **77.** Սկնճագործ-Փորագրիչ, Մխ-այել Պ-ն-ի-ր-ի-ն. **78.** Տառերու Փորագրիչ, Յ-վ-ն-ն- Մխ-ա-ն-ի-ն. **79.** Ոսկերիչ-Փորագրիչ, Քե-վ-ի-ր Թ-ի-լ-/-գ-ճ ո-լ-ո*. **80.** Տպագրիչ. Ճ-ն-ի Ար-գ-ն. **81.** Կազմարար, Յ-ի-ք Մ-ր-ի-ի-ն. **82.** Գրաշարապետ, Կ-ր-ի-ի Ա. Պ-ր-ի-ի-ն*. **83.** Ծխնիզայագործ, Քե-վ-ի-ր Չ-լ-ճ-ի-ն. **84.** Կերպասի Ոսկեայ-ցանկ. Խ-ի-լ Չ-ի-ի (Տէր Յ-ի-ք-ի-ի/*. **85.** Գարբիճ, Տ-ր-ն Մ-ո-ի-ֆ-ի-ն* (բացանի պաշը /-ի-ն-ո-ն-ի-ի-ի

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ.— Ծն. Թէոդոսիա 17 Յուլ. 1817, եգբօր Գէորգեան երդեցիին, Մանուկ հասակին նուագելու հակումն ունեցած ատեն իր ընտանեկան միջոցներուն անբաւականութենէն, 1833ին ուղարկուեցաւ Բեսարապիոյ գեղարուեստից դպրոցը, ուր երեք տարի թաւջութի նուագեց, իր յոյժ մեծ ընդունակութեանց պատճառաւ։ Ապա 1836ին Պետերբուրգ գնաց եւ ընդունուեցաւ Գեղարուեստից Ակադեմիան, ուր 1844ին ստացաւ ոսկի մետալ։ Նոյն տարին Պետերբուրգի Գերմանական Թատրոնին մէջ նուագեց իր առաջին համերգը, որ մեծ յաջողութեան հանդիպեցաւ։ Ապա 1845ին Մոսկուա գնաց, ուր նոյնպէս մեծ ընդունելութեան արժանացաւ։ 1847ին Պետերբուրգ վերադարձաւ, եւ 1848ին Ռուսական Երաժշտական Ընկերութեան հրաւէրով Օտեսա գնաց։ 1857ին Կ. Պոլսոյ Սուլթան Մէճիտ կայսրը զինքը հրաւիրեց իր մօտ, եւ ան ալ մեկնեցաւ Պոլիս։ Հոն ստացաւ Մէճիտիէ եւ Օսմանիէ շքանշանները, եւ Սուլթանին կողմէ ոսկեայ ժամացոյց մը նուիրուեցաւ։ Ան 1868ին Փետրուարի 19ին Պոլսոյ մէջ մեռաւ։ Ամուսնացած էր Ռուսահայ ազգային ծովակալ Իվան Այվազովսկիի աղջկան հետ։

Ռուսահայ ազգային ծովակալ ԻՎԱՆ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

Ան 1888 Սեպտ. 26ին Փետերբուրգի մէջ մեռաւ։ Ամուսնացած էր Ռուսահայ ազգային ծովակալ Իվան Այվազովսկիի աղջկան հետ։

Ինչո՞ւ եւ չարժէ՝ Ալիշանին ալ ետքը տայ՝ տան մարդերուն ալ պիտի անհետին. ան պատասխանն ալ էր՝ ինչ ի՛ւլլայ՝ ըսուելուն ալ ալ-քեզի տարբեր այդպես է բայց ծալուիլը։ — ... Աբեհատիկ մը ալ ես դարե պահել ե՛ւ պէտք այս հայեցողութեանդ մէջ, պայծառ գուժով եւ էրեսի խնդութեան նատահանդէսը։ Կարելի է անոնց գրասարել գինի, արվեհերս գրասարձեր էրեն հարար վռնիքսար չե։ Իր ջերմեռանդ հիացողներեն մին՝ Բրօֆ. Վալտէլվլեֆ այս օրերս ի՛ւլլելէր Սեւ Ծովէն անունը ֆինել և Իվան Այվազովսի ուել գայ»։

Յայտնի ծովանկարիչ ԱՐՄԱՆ ՇԱՊԱՆԵԱՆ, իր աշխատանոցին մէջ (Բարիզ)

ԱԴԱՄԵԱՆ ՇԱՐԼ (Կ-ՐՈՒԹԵ). — Ծն. Պոլիս 1872 թ. Հայ հասմ. քնարէտ, նկար. ուսուցիչ Իեր՝ վէնետիկի Մխիթ. վրդնց., վէնետիկ անցնելով ալեւորած Մ. Ուսէպեանն վրթան. ան սայրնած է նկարչութեան մէջ անոր իր ընտանութիւնը, վէնետիկի Պեզարութիւնը Ամերիկայ մէջ գտած մը մլուած իր ճանիւը, Ուռնգաց նեցուկ ըլլալու համար ի՛ւրկրէն չհրաւիրուիլ գառնալու, ան ի՛ւրէն նկարներ ցուցադրել Բերա, Ուսս. պետ. վիճասրութեան նշորդ Բեկ տուն պատկերով՝ իւ հետաքրքրութեան ճանապարհ նկարչութիւնը։ Այս առիթով Ադամեան

ՇԱՐԼ ԱԴԱՄԵԱՆ

իւ լսած լսուած մը գեղանկարչութեան եւ նկարչ. վրձնախնդրութեան մէջ։ Օր մ՚ալ պատմական նկարիչ ի՛ւլլայ «իրատես»ով։ Այդ պատճառը իւ վերի գինի գործերուն տարին, որմէ յետոյ վճռակատարելով սահուսր արվեհն մէջ ծալ, ամառօրեան վճռուսած իր գեղեցիկ ընտանեկան ի՛նչնի ներսը։ սար ընդհատ իր պատկերասրահին եւ նկարչական ի՛նչնի ներսը, յայնպիսի ձեւերն մը իւ պատրաստ էրեն։ Ներկայիս գեղարուեստական գործունեութեան մէջ հասած լսելով եւ գրեթէ բոլոր ցուցահանդէսներուն մասնակցելով Ամերիկայի նկարչներուն հետ։ — Կ՚ապրի Հալիֆեքս, Լ-ֆիլիա, Մխիթարեան եւ այլ բարեգործական ճանապարհներուն մասին, իբր illustrateur՝ լրագրական գործունեութեան մէջ, իւ

գործերուն նայելու էին ճարտար վէպիչ մը յօրինելու է-ըն-երբեր, որպէսզի հը-ղութիւն եր ունենալ դարձ Ս-ըն Ն-իծու-ւթ վրայ ցոյց-ցրած «Մօտ Իլէ-ըրթ»է դնօրէնին գեղարուեստական բնդունելութիւնը։ Բարեվերջ հնդկահաւեր գալ ֆուֆուրով էօ-ի են Ադ-ամեն վրայ, որ-եբեւ-վ նայ ունր նկարեցին ընոր։ — Հայտնի համար էլ ընկերն նոր մը կրնայ հարցնել՝ ինչ գործերը ընր Ադ-ամեան էրեցոյ 1905 «Je sais tout»է մէջ. «Անձնուէր է Հայաստան», գործ'ր ընր «Ֆրանֆր» և «Ժամանակ» բերբերը, նայ «Արդէ բարեգործութիւնը ու «կալանդր» անուն էլեփերը վերջին որոշեցին։ — Տալոնցոր որոնք ինչ-ոք-ճեռը լ'ուղէ ցոյց է բերել, գոհացնել էր հերեւի կողմէն, ներկայ ան վկայեն հետ։

ԲԱՅ Ի "ԱՄԷՆՈՒՆ ՄԱՐԵՑՈՒՅՑԸ„ԷՆ

1912 տարուան համար Հայր Պօլիս գործող հետեւեալ Օրացոյցներն ու Տարեցոյցներն ունեցաւ (այբուբենի կարգաւ)։ 1. ԱՊՈՒՇՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑԸ (Eros = Երուանդ Օտեան), «միայն սրամիտ անձերու գործածութեան յատուկ, տարւոյ հիմնական բաժանումով, եւ ամիսներու, օրերու եւ եղանակներու պատահական կազմութեամբ (?)։ Այս տարեցոյցը որ գոյէ 1000 դիտողութեանց տեղի պիտի տայ, 100 փարայի պիտի վաճառուի»։ 2. ԿԱՎՈՒՇԻՆ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑԸ (Երուանդ Թոլայեան), նախորդ երկու տարիներուն պէս ծայրէ ի ծայր զուարճալի ու հրճւալիր բովանդակութեամբ։ 3. ԿԻԿՕԻՆ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑԸ (Բանագող Լուսիկեան = Գրիգոր Թորոսեան), իր նախընթացէն 1910 տարուանէն աւելի նոխ, ծայրէ ի ծայր զուարճալի ու հրճւալիր բովանդակութեամբ։ 4. ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԱՑՈՒՅՑ ՀԱՆՐԱԴԻՏԱԿԱՆ (Գ. Պաղտասար եան), սեփականութիւն Ազգ. Ընթացողին ի Պրուսա, իր նախորդներուն պէս գեղ եւ ընդարձակ։ 5. ՀԱՅՐԵՆԻ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑ (Սահակ-Մեսրոպ), շարունակութիւն 1911 տարւոյ «Գաւառին Տարեցոյցը»ին, պատկերազարդ, գրական։ 6. ՄԵՐ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑԸ (Մեսրոպ Պարսամեան), նախորդ 2 տարուանները պէս պատկերազարդ, գրական-գեղարուեստական։ 7. Պարզ օրացոյց (սեփականութիւն Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցի)։

Մեր նախորդ տարուան «Յառաջաբանի»ին մէջ յիշուած հայ բոլոր օրացոյցներու եւ տարեցոյցներու ցանկին վրայ բարդուելիք է հետագայ «ԵՓՐԱՏ„ի ՕՐԱՑՈՒՅՑ (1910), համաձայն բերի խմբագրութեան կողմէ։

ԱԲՐԱՀԱՄ ՍԱՓԱԼԵԱՆ։ — Ծն. 1821 Թ. Պօլիս։ Հայրն էր

Ատ՛ որ ջրկիրն էր ատենօք Սկիւտար, Հօմ քալէճին արդի տեղը բնակող Եղճէ Պօղոս աղայի (հայր Գր. Օտեանի) որ զաւկըներուն լաւ կրթութիւն մը տալու համար իր տունը հաստատած էր մասնաւոր դասարան մը։ Աբրահամ կը սկսի տունի այդ մասնաւոր դպրոցը յաճախել, իրեն դասընկեր ունենալով բաց ի Գրիգորէ և Նշանէ՝ Թովմաս և Միքայէլ Թօրասեանցեան, «Մեղու»ի ապագայ խըմբագիր Ց. Սվաճեան, Գարեգին Փափազեան ևն., Աբրահամ իր ուսումը ձրիաբար հոդ ստանալէ վերջ, տակաւին 17 տարու, իր բարերարին՝ Պօղոս Օտեանի պաշտպանութեամբ կը դրկուի Բարիզ, նկարչութեան մէջ իր ցոյց տուած տաղանդը կատարելագործելու համար։ Սկիւտար աշակերտած է պահ մը Պէհզատ Ուվէտիկ պատկերահանին զոր ապա գերազանցած է. իսկ իր աշակերտներէն յիշատակելի է Տելեհաք Էքսէրճեանը։ Բարիզէն դարձին՝ արդէն համբաւը շինած արուեստագէտ մըն էր, տիրացած ըլլալով ճարտար վրձինի մը։ Պօլիս իր առաջին գործը

† ԱԲՐԱՀԱՄ ՍԱՓԱԼԵԱՆ

կ'ըլլայ նկարել իր հայրը, ջրկիրի տարազով, զոր կը կախէ իբր իր գլուխ գործոցը՝ պատէն իր հիւրանոցին ուր գետեղած էր հօրը կաշիէ իրական ջրամանը (խըրպա) ոսկեզօծելալ, որով երկար տարիներ վանեցի Ադամ տունէ տուն ջուր կրած էր, զայն ուսընդհանուր շալկած՝ զինքն ու իրենները ապրեցնելու համար։ Սաքսանի յաջողագոյն նկարները կ'ըլլան յետոյ եկեղ. պատկերներ, —մէկ քանին նուիրուած Ս. Խաչ. եկեղեցւոյ, — բարեացապարտ եազըճի Պօղոս աղայի կենդանագիրը մուշտակապատ վերարկուով մը [որ ցարդ կը գտնուի Օր. Եւփիմէ Օտեանի բնակարանը], նաև բաղմաթիւ դիմանկարներ որոնք իր մահէն տարիներ վերջ փճացան հրդեհի մը ատեն, իր տղոց տունը, 1844ին Բարիզ շինած է նաև իւղանկարները Նիկ. Զօրայեանի, որ ցարդ կը գտնուի Զօրայեան ի դուստր՝ Տիկ. Քրիստինէ Փափազեանի Սկիւտարի տունը։ — Պահ մը Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Քաղաքան ալ եղած է։ — Մեռած է և Քաղուած ծննդավայրին գերեզմանոցը 1876ին,

Ժ. ՏԱՄԱՏ· — Ծն. Պօլիս 1839 թ., անդրանիկը ծանօթ եւ համանուն գերդաստանին: Ուսումն առած է Բարիզի Մուրատեան վարժարանը, աշակերտելով նախ Թրեանցի ապա Ալիշանի: Պօլիս դարձին՝ յաւիտենական պատուիրանն է որ կ'սկսի. ոսկիով ու փառով յղփացած հայրը կ'արգելու տղուն՝ նկարչութեան նետուիլ. բայց երիտասարդ արուեստագէտը կ'անցնի Բարիզ ուր կը կատարելագործէ իր արուեստը: Կ'ամուսնանայ Էյէօնօ Բէյրէի հետ, Բարիզի երաժշտանոցէն Ա. մրցանակաւոր եւ բեմական յայտնի երգչուհի (1890): Նոյն թուականէն կ'սկսի իրեն համար անվերջանալի համբաւութիւն

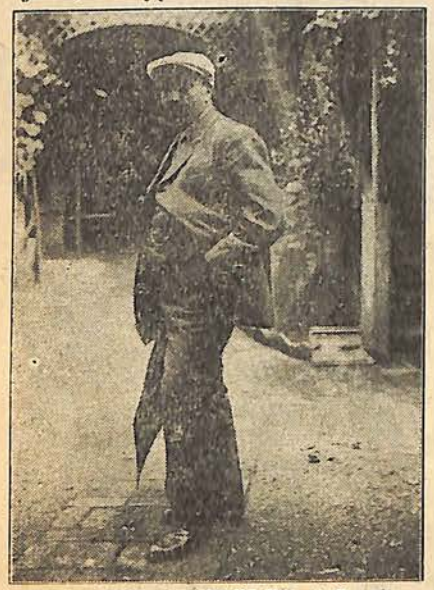
Ժ. ՏԱՄԱՏ

մը նախ եւրպ. բոլոր մայրաքաղաքներու, յետոյ Ամերիկա, ուսկից ուրեմն ամխաւոխ հիմնզ մասերուն մէջ, ամենուրեք ուսումնասիրելով, նկարելով եւ ցուցադրելով ծովային տեսարանները: Իր ուղեւորութեանց վերջին հանգրուանը եղած է Լօզան, ուր, խոր ծերութեան մէջ թաղուած ծովանկարիչը դեռ եւս կը ներշնչուի կապոյտ Լէմանի եւ սպիտակ Ալպերու հոյակապ տեսարաններէն: Իր մէկ ծովանկարին արտագրումը գետեղելով հոս՝ կը բողոքենք որ ան իմնին խօսի դիտող աչքին, — եթէ սակայն կարելի է ջուրին հեղուկութիւնն, օդին թափանցկութիւնն ու գոյնին դաշնակութիւնը՝ կիրթենպէրգի մելանով արտայայտել:

Ծովանկար Ժ. ՏԱՄԱՏԻ

ՓԱՆՈՍ ԹԷՐԼԷՄԷԶԵԱՆ·— Ծնած է 1867 Յունիս 11ին, Վանայ Այգեստանը։ Նախնական կրթութիւնը ստացած տեղւոյն Թաղային խեղճ դպրոցը Նարեկ կարդալով։ Մանկութենէն ցոյց տուած է հակում գծագրութեան, 6—7 տարեկանին՝ 3 գոյնով մատիտներով մարդու դէմքեր գծելով։ 11 տարու դպրոցէն ելլելուն՝ պահ մը աշակերտած է դերձակի եւ հիւանի քով։ Մ. Փորթուգալեան երբ կեդրոնական դպրոցը բացաւ, հակառակ ծնողքին կամքին՝ Փանոս մտաւ հոն, ուր 4½ տարի աշակերտեց, մինչեւ դպրոցին փակումը կառավարութեան կողմէ 1886, Փորթուգալեասի Պօլիս ապստրանքէն յետոյ։ Դպրոցին վերջ քանի մը տարի ինքզինք ուսուցութեան տուած է, որուն մէջ աւելի յեղափոխականի հակում կար, ազդուած ըլլալով Բաֆֆիի վէպերու ընթերցումէն։ Այդ առիւներուն էր որ Պարսկաստանէն ուժա-

ՓԱՆՈՍ ԹԷՐԼԷՄԷԶԵԱՆ Ի ԲԱՐԻԶ

նակ եւ «յեղափոխական գրականութիւն» կը փոխադրէր Վան։ Զերբակալուելով ոչինչ չգտան քովէն։ Կարապետ ապա Նաճանեանի միջամտութեամբ ազատ կ'արձակուի բանտէն՝ 4 ամիս վերջ։ 1890ին կ'անցնի Մուշ, Սղերդցիներ, Մշեցիներ, Բղեցիներ եւ Սասունցիներ յարաբերութեան մէջ դնելու համար վանայ յեղափոխականներուն հետ, որպէս զի կազմակերպուին անոնք եւս, (երբ անոնք վարդավառի տօնին Ս. Կարապետ կը հաւաքուէին)։ Հոն ծանօթանալով յայնի աւազակ հայ Առապօի եւ Լեւոնի (2 ալ վերջը սպաննուած) մղեց զիրենք դէպ ի յեղափոխ. գործ։ Նուիրելով առաջնոյն իր «քամաւն»։ Արդէն կասկածելի յաջս կառավարութեան եւ փախստական ապրելով, ի բացակայութեան կը դատապարտուի երիցս մահուան։ Ի. ին արդէն բանտը կը գտնուէր Ռէվէլի (Ռուսաստան), որմէհետեւ 1895ին նկարչութեան համար Ռուսիա անցած ըլլալով՝ կ'ուսանէր 2 տարիէ ի վեր Բեդրսպուրկի նկարչու-

թեան դպրոցը. եւ Սուլթանին պահանջմամբ՝ ռուս կառավարութիւնը զինք կը բանտարկէ, նոյն առիւները Ռուսիա բարեկամ մնացած ըլլալով Թուրքիոյ։ Իր յեղափոխ. ծածկանունը Միհաւս էր, ա'յդ պատճառ եղած է իր ձերբակալման։ 1½ տարի բանտը մնաց, յետոյ շղթայակապ յանձնուեցաւ Պարսիկ կառավարութեան, զի ինք պարսկահպատակ էր։ Հոն ալ Ռուս դեսպանը հետապնդելով զինք, սպիտուած է ծպտելով անցնիլ կրկին Ռուսիա, հոնկէ Բարիզ անցնելով նկարչութեամբ պարապելու համար։ 1899ին կու գայ

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ
(մուբ-մատիտով գծագրութիւն Փ. Թէրլէմէզեանի)

Բարիզ, մտնելով Ակադեմի Ժիւլիէն, 4 տարի, որուն մրցումներուն քանիցս մասնակցելով 3 անգամ բուի առած է, 2 «էտյէն»ի եւ 1 «բէնթիւռ»ի։ 1903 ին Կովկաս կ'անցնի Հայրիկին պահանջմամբ, իբր վիճակնոյ վանքին մէջ fresques ներ շինելու համար։ Սակայն նոյն թուականին Հայոց կաթուածոց գրաւման առթիւ՝ ծրագիրը ջուրը կ'իյնայ եւ Թէրլէմէզեան կ'ստիպուի կովկասա-

հայ գիւղեր դեգերիլ բաւական ատեն՝ Ազգ. կեանքէ նիւթեր հաւաքելու հա-
մար, 5 տարի կը մնայ Կովկաս՝ մշտ նկարչութեամբ պարապելով. Վերջին
տարին դաս աւանդելով Ներսիսեան եւ Յովնանեան դպրոցները (Թիֆլիզ). —
1908ի գարնան կ'անցնի Եգիպտոս, տեղական հնութիւններ ուսումնասիրելու
համար, վերջէն ալ Բարիզ՝ նկարչական նոր դպրոցներ այցելելով. Հոն 2
տարիէն աւելի մնալէ յետոյ՝ անդին կ'անցնի Պօլիս, ուր կը մնայ ցարդ, իր
սիրած նկարչական արուեստին նուիրելով. 1911ի սկիզբները, Բերա «Սո-
չիաթա Օրէաաթա Թեատիանա»ի տարեվերջին մէջ կազմակերպուած նկար-
չական ցուցահանդէսին մասնակցած է, ցուցադրելով դիմանկարներ, քնա-
նկարներ, «Հնթէրիէօր»ներ եւ «հոլոնի»ներ որոնց մասին տեղական հայ,
Թուրք եւ ֆրան. մամուլը մեծ դրուատիքով խօսեցաւ. — Իր նկարչութիւնը
իրապաշտ ըլլալով հանդերձ, նոր ուղղութիւններ եւս կը նշմարուին իր նկար-
ներուն մէջ՝ ուր սենսեւիքեն ամէնէն աւելի աչքի կը զարնէ. — Բարիզ
իր վարպետները եղած են յայտնի ժան Բոլ Լօռանս եւ Պէնժամէն Գոնսթան,
որոնց գնահատութեանն ու գովեստին արժանացած է. — Բաց ի ուղղակի նը-
կարչական գործէ, ներկայիս մէջ հետամուտ է հաւաքելու հայկական հին
նկարչութեան նիւթեր. — Դարեգին վրդ ի պէս, — որպէս զի օր մը հնար
ըլլայ վերականգնել հայկական հին ոճը՝ որ կը տեսնուի հին ձեռագիրներու,
խաչքարերու եւ քանդակներու վրայ, — Իր աշխատանոցը լեցուած զանա-
զան նկարներէն շեշտելի է. «Աչուռ Ոզորման»ի բուժէ մէկ նկարը՝ իբր փորձ
հայկական ոճի վերականգնման, զոր արդէն ցուցադրած էր Բարիզի 1910ի
«Սոսիէթէ տէ գ'առթիսր ֆրանսէ»ի մեծ սալօնը.

Պօլսահայ նկարիչ ՄԻՀՐԱՆ ՄՈՐՏԻԿԵԱՆ ՝ 1907
Նոյ. 23ին մեռաւ Բերայի մէջ

ՍԻՄՈՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ.— Ծն. Ս–ր–ի–ե, Փետր. 1857 թ.; Նէն. էրբ. ուսուցչ Ներսէս Գաբա–, յետոյ ձեռնարկատէր Ս. Ա–ա–ի–ե վրժարանները. Վերջինէն ընդհատուրդ 9–ամեայ պատերազմ, ուր ընտանեկան ցաւալի դէպքերը բե–ներ ջնջելու վրկ. էջ–––ած է՝ ուսումնասիրելու Տիւրք–ից՝ բարբա–ջանքներ հետ դա– սովելու, և դարի վերջ է վճռելի իր ընթացքը որոշելու և դրամ լուսելու. — Ինչպէս չէ–ր ըսէ ընդհանուր, Դպրոցին յետոյ մասնակից դա– սաց ե էր վարդենին, յանձնելով սեր Ֆերէյեէն ուսուցչութ Տիւրքմէն Ա.ֆրիկեն փալիքն եղած՝ ին հրամ ձեռնարկութիւն վրժարն. որուն ղեկավարը ––ոյն սովորեր ե (1888, Իր ––ստրութեան նպատ էր ենել ճամբէ «Հէնհէրիէր Մահվիլէ»ի՝ ձեռագիր, Ա. հրատարակչ ուրիշ, ընդ որս գոհ է ճարտարապետ Վալերի. Մինչև դեպի դարի՝ Ս–ր–ի– սովորած էր ուսումնարանը ընդ յետոյ

ՍԻՄՈՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Բիբ– գործարան է, (այժմ «Ակբալը» ընկերութեան վերնայարկը), Գեղերիան և նկարչութեան պատասխանութիւն ըլլ է Բազ. երեքին բնական գոյներու, համաձայն Պէրպերեան և Մեղրոյեան, և ստանալի գոհ երկու «մանրեաներ» և էլեկտականներ. Իր նշանաւոր նկարները են. 1. Հօրը ննջարանը՝ Մարիամ Աստուածածնի հրեշտակին աղօթող, 2. Վանդի համբոյր հը, 3. Տաճկ ազատ հը, 4. Գարեհեայ նահապետին անդադ բնանկարները, 5. Թրքական հին գերեզման հը պարուրը, 6. Արդ Սալոնին գեղարուեստը, 7. Սուրբ Աղէք Սերմէզեր Աստուածածնի, 8. Գալ Ահեղ Մահուր գերեզման պատերազմին ատեն գործած յաղթանակներին վրայ պարուրը, 9. Պոլիս, Գաղթական Հայերը Սոֆուլը Սեղան Մեհեան գերեզման երբ ան ին գործ– նական հրշէրին Մէտրէսէն (հրատարակչ ուրիշ) ընդ ենած է արուեստ-

ֆեթ ֆրանսացի մը։ — Մասնակցած է Պալոյ ֆեքտուհոյան բոլոր յաջողանքներուն, որոնցմե վերջինն եր «Սալիպտա Իթալիան»ը.— Նկատած՝ հայ երիտասարդ յատուկ բամբիռ պարկեշտութեամբ, յանձնառութեամբ— իր հեքնական խոստովանութեամբ, «Պալոյ ինչ հայ նկարչի մը յաջողութեան պատմականը կրնայ, մտքով, բիթ, անուն փոխուիլ՝ նորագոյնով...»։

ԹՈՒՐՔ ԲԵՌՆԱԿԻՐՆԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ ԳԱՄԱՒԻՐՃԻՆ ՎՐԱՅ
(Նկար Սիմ Յակոբեանի)

☛ Խմբագրութեան հրատարակ. վաղեմի ուսուցիչ Ս. Գ. ՄԱՏԱԾԱՆ պատրաստած է ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը ԻԶՄԻՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹԻՆ վրայ՝ բազմաթիւ պատմական վայրերու տեսարաններ, բանդակներ եւ Զմիւռնիացի ճշգրտուած Հայերու կենդանագիրներ հայթայթելով մեզ։ Տեղի անձնութեան պատճառաւ, պատկերազարդ այդ շահեկան տեղագրականը յօդուածագիրին լուսանկարին ու կենդանագրութեան հետ՝ հարկադրուեցանք յետաձգելու յառաջիկայ **1913** տարուան։

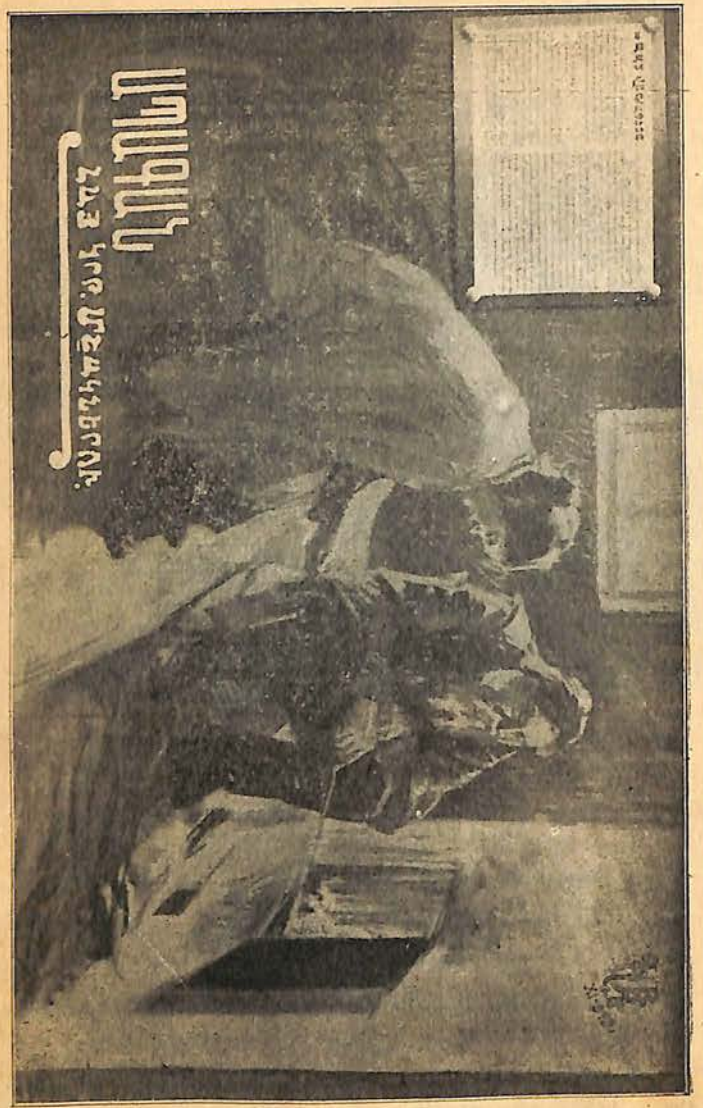

Գարեգին Պօյաճեան
«Զէյթպէկի» տարազով

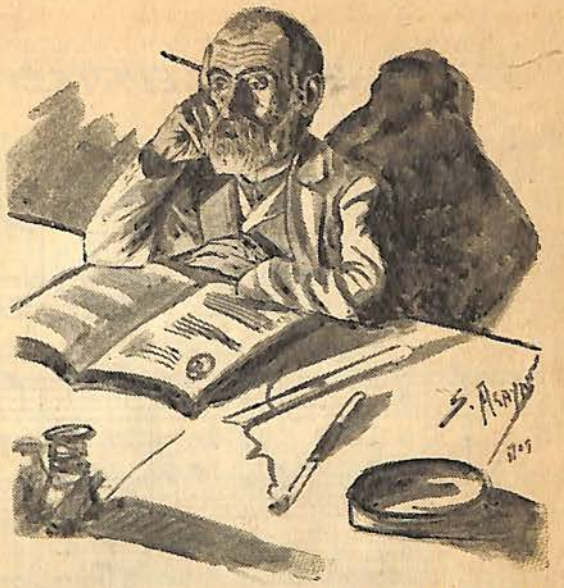
«Աբեւելքի», «Լուսինեան
«Պայմառ»ի եւ վերջապէս
«Զէյտունի Տէր եւ Տիրուհի
ԳԱՐԵԳԻՆ ՊՕՅԱՃԵԱՆ։

ՄՄԲԱԾՈՒՄՆԵՐ

- Հաւատալ համար ընդ որում ուրիշին ձեզի, քան համոզուած համար՝ ընդ որում։
- Վախկոտութիւնը իր գոհունէն որ Գերեզմանէ փոխ ընդունած ընդ ձմրերին հետ։
- Սիրը ուժասպառութիւնն չէ որ ի գործ, հազար ուժով։
- Պատասխանել մարդուն համար խոսքերը համապատ է երգուած։
- Դիմացին խորհուրդները ուրիշ գերեզմաններէն են։

ՀԱՅ ՎԱՐԺԱՊԵՏԻՆ ԱՊԱԳԱՆ (նկար ռուսահայ պատկերահանի մը)

Ջրաներկ պատկեր վաղեմի բարգմանիչ Վ. ՓԻՒՐԻՃԵԱՆի, Նկարիչ ՍՏԵՓԱՆ ԱԿԱՑԵԱՆէ ուրուագծուած:

ՍԵՂՄԱՒԻ ՁԱՐԴ

ՀԱՄԱՑԵԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑի կազմած ձայնագրեալ եւ պատկերազարդ ՀԱՑՈՒՆ ԵՐԳԱՐԱՆԸ բոլոր երգարանցներուն մէջէն ամէնէն ճոխը, օրեղն ու լիակատարն է, որ, հակառակ իր ռուսարութեան՝ խիստ աժան գին մը ունի, (10 դրա., փառակազմը 15 դրա.), որպէս զի ամէն Հայ կարենայ հատ մը ունենալ անկէ: Մօտ օրէն լոյս կը տեսնէ "Հայոց Երգարանը,,ին Բ. հատորը՝ օրեղ եւ դիւրամատչելի: — Գիմել հեղինակին, սա հասցէով· — "Հմ. Արամեանց, խմբագրութիւն «Կռունկ»ի, բոստ-արկղ, թիւ 125, Կ. Պոլիս,, :

ՄՄԱԾՈՒՄՆԱՐ

- Երբ յանդուգն լուռիկ-լուռիկ ներս՝ ի խորքն յանդուգն ծուխն ի ելից պուրակներ։
- Ժամացույցը կանուխ խարտյան է։
- Ո՛չ այլ ինչ է երազը, բայց երեք «փուխ նամուսներ» մը՝ առանց ուշադրության ձգած։
- Ուրուագծ ծուխեր ին ծալափարները. խռովքոռիկն է որ զանուն ի բանայ։
- Կիրթը նախ և առաջ օտարուհի է, յետոյ հիւր, հասկ առնուն՝ տանտիրուհի։
- Անդամները դանդաղ ուրուհ ին ոտք է հարկին՝... հասկնալի մը խուսափման համար։

ԳԷՈՐԳ ԳԱԲԱՄԱՃԵԱՆ երիտասարդ տարաբախտ նկարիչը որ ակէ 6 տարի առաջ Յ. Լուսինատական նոպալի մը մէջ անձնասպան եղած է Պօլիս, տակաւին ջրհորը նետելով ինքզինք, իր եղերական մահուան առթիւ Տիկ. Զ. Եսայեան գրած է «Մասիս» շաբաթաթերթի մէջ սրտայոյզ վերլուծական մը արուեստագէտին կարողութեանը մասին, թուելով անոր չարքաշ կեանքը Բարիզի մէջ՝ նկարչական սակարկութիւններու առեն։—

† ԳԷՈՐԳ ԳԱԲԱՄԱՃԵԱՆ

Շրջանառարտ Կայա. Դեղ. վրժդրն էն, յետոյ Բարիզ կատարելագործած իր արուեստը, ճամբորդած Պուլկարիա և Անգլիա, բայց իր մեր կարօտին չդիմանալով՝ Պօլիս վերադարձած, ուր — բռնապետական ռէժիմին — բաւական առեն բանտ պառկած էւ Ատեն մը իբր քաջ retoucheur աշխատած է Ապտուլ-Լհնեղու լուսանկարչատունը։ Բարիզի Հայոց Եկեղեցւոյն մէջ ունի յայտնի եկեղ. պատկերներ։— Պահ մը արձան ագործութեամբ ալ պարապած էւ

ՄԻՀՐ. ԱՍՔԱՆԱԶԻ ԹՈՒՂԹԸՐԸ. — Անցեալ տարի ձեր Տարեցոյցին մէջ Ս. Պարթեւեան կենսագրութիւնն ընելով Մ. Աճառեանի, կ'ըսէր թէ անոր թուղթերը Դէպէերուն պահուած են մի ոմն Փուաս պէյի պարտէզը (Գասըֆէօյ)։ Ես պատրաստ եմ ճշտապէս մատնացոյց ընելու տունն ու պարտէզն ի ձեվիզլիֆ։ Փուաս պէյ այժմ փախստական է յԵգիպտոս, ողբացեալ Աճառեանի հերթեմի մտերիմը որ ազատախոհ անձ մըն էր։ ՄԵԼԻՓ-ԹԷՎԷՓԷԼ

ՍՈՓՈՆ ՊԻԶԻՐՃԵԱՆ· — [Պատկերը տե՛ս չորս էջնոց խմբագրին մէջ 56րդ. թիւը]։ — Ծն. Պօլիս, 1839 թ.։ Իր ակնապիսաւ հայրը Թէեւ կ'ուզէր զինք արհեստակից ընել, բայց պատանին Պէզիրճեան ընդվզելով ա-նոր դէմ՝ նուիրուած է գեղարուեստի, աշակերտելով Նշ. եւրպ. վարպետներու և զարգացնելով մանրանկարչութեան մէջ ունեցած իր ընդունակութիւնները։ 19 տարու, յանձնարարութիւն կ'ստանայ Իզմիրի պալատը զարդանկարելու զոր մեծ յաջողութեամբ կ'աւարտէ և Կայս. պալատան «տէքօռաթէօռ» կը նշանակուի. կը գեղազարդէ Բէյտինանէի, Մուլթան Ազիզի, Ջրաղանի և այլ պալատներ։ Այվազովսքի հիացող մը եղած է անոր տպաւորին երբ Պօլիս գալուն՝ տեսած է անոր գործերը։ Նոյնպէս Փրնս. Լօժէնի կայսրուհին անոր գործերուն վրայ մասնաւոր ուշադրութիւն դարձուցած է։ Տակաւին երիտասարդ, շատ վայելուչ կերպով զարդանկարած է Իզմիրի Հայոց ժամը, նաև Էչմիածնայ տաճարը, 1902ին, կաթողիկոսական հրաւէրով։ Պատրաստած է շատ մը նկարներ (որոնցմէ մին կը գտնուի Լօնտոնի Հնդկ. Թանգարանը), իր պաշտպան Մուլթան Ազիզի հրամանով, որուն մահէն վերջ անցած է Եգիպտոս, լաւ ընդունելութիւն գտնելով Խիվ Իսմայիլ Փաշայէ. յետոյ անցած է Եւրոպա, Շարունակելով իր գործը Լօնտոն, Վիքթորիա Թագուհիին գեղարուեստասէր դուստր՝ Բրիստինէ դքսուհիին և դեռ կարգ մը մեծ անձնաւորութիւններու հանրութիւններուն կ'արժանանայ։ 1900ի Բարիզի ցուցահանդէսին կառուցած է օսմ. տաղաւարին մէկ կարեւոր մասը, հիացում պատճառելով բոլորին. հոն է որ հրատարակած է մրցանակի արժանացող իր ալպօմն արեւել. զարդանկարչութեան արուեստի մասին, որուն յառաջաբանը մեծ ներքողով գրած է «Ժիւռի»ի նախագահ Ժուռաէն։ — Ազգային գործերու ալ մասնակցած է, ի մէջ այլոց հիմնելով հայկական դպրոց մը ի Փահիէ։

ԳԷՈՐԳ ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ· — [Պատկերը տե՛ս չորս էջնոց խմբագրին մէջ 58րդ. թիւր]։ — Ծն. 1839 թ. Օրթաքէօյ, որուն Լուսաւորչեան դպրոցը յանախած է, յետոյ Վենետիկի Ռափայէլեան, դասընկեր ունենալով Մ. Աճէմեան, Թ. Թէոզեան, Ս. Թոլեան, եւ ուսուցիչ՝ Ղ. Ալիշան։ Գեղարուեստական նիւթի մէջ միշտ փայլուն հանդիսացած է։ 1858ի ընթացքաւրս։ Պօլիս դարձին՝ նուիրուած է լուսանկարչական ասպարէզին, աճրնդմիջաբար մինչեւ 1898 թուականը։ Այդ տեսնելուն՝ սկզբնական վիճակի մէջ կը գտնուէր նոյն արուեստը. 3 եղբայր (Վիչէն, Յովսէփ եւ Գէորգ) եռանդեամբ աշխատելով՝ իր կատարելութեան հասցուցին զայն։ Մայրաքաղաքս այցելող թագակիրներ, թագուհիներ, իշխանազուներ, սուագանիք, զբօսաշրջիկներ եւն. ասոնց աշխատանոցը պատրաստել տուած են իրենց կենդանագիրներն, իբր լուսազոյներ տեղացի լուսանկարիչներուն, պատուելով զանոնք շնորհաւորներով։ — Իր զբաղմունքը չէր արգիլեր իրեն որ իմ ազգային գործերով ալ զբաղի. Գէորգ Հայասանի հարատահարութեանց առթիւ հրատարակած է կարգ մը յօդուածներ թէ՛ արտասահմանի եւ թէ տեղական եւրպ. թերթերու մէջ։ Անդամակցած է նաեւ ազգ. մէկ բանի կարեւոր ընկերութեանց։ — 1874ին Մօրթմանի՝ Հայաստանի բեւեռագիր արձանագրութեանց մասին գերմ. երկը

համառօտելով հայերէնի թարգմանած ու հրատարակած է, գոյացած հասոյթը (100 ոսկի) նուիրելով հեղինակին, իբր դոյզն փոխարժէք աճոր բազմամեայ տճնութեան: Իր ազգային գործունէութեան վայրկեան ըրջանը կը համարուի երբ Ռուսեւթուրք պատերազմը ծագեցաւ եւ իճ հրատարակեց զանազան բադամական յօդուածներ Ժրճս. թերթերու մէջ, մանաւանդ նոյն ատեն Պօլիս գտնուող եւրպ. թղթակիցներու պարզելով Հայաստանի թուաւոր վիճակը, նոյն իսկ ճիւթապէս վարձա-րելով զոմանս, մղում տալու համար հայկական գաւառներու բարեռորոգման գործին, առա՛ց միտէն անցուցնելու թէ օր մը այս ամէն չաճերն ու զոհողութիւնք պիտի յանգէին Պէռլինի 61րդ յօդուածին...:

Սուլթան Ապիկ № 1

Գ. Ապտուլլահի պատճասեան գրիչէն ելած են բառերն այն խանդավառ երգին զոր ատենօք պօլսահայ ուսանողութիւնը կր սիրէր երգել հանդիսաւոր օրերու: Ի ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ խորագիրն ունի այդ երգը:— Նմոյշ մը տուած ըլլալու համար իր լուսանկարչատունը պատրաստուած վեհապետական կեդրանագիրի, ստորեւ կը դնենք 2 հիւէ որոնք իրենց շահեկան պատմութիւնն ունին: Թողուինք որ այս մասին իճ խօսի հիմայ.— «...Թէոդիկ, երկուքն ալ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱԶԻԶԻ լուսանկարներն են. թիւ 1 ը մերը չէ, մերը թիւ 2 ն է որ Ս--լ-ն-ն -ֆ--վ-ջ-ն պ--ֆ-ջ-ն է, րստ խնդրանաց Ափկուսթա կայսրուհւոյն որ այժմեան գերմ. կայսեր մեծ մայրն էր: 1860ական թուականին սկիզբներն Բերա Dérain

անուն Ժրճս. լուսանկարիչ մը կար՝ խիստ անճնաշակ ու համբակ՝ որ պալատան մէջ Ժրճս. բարեկամ մը ունէր Masson անուն զարդանկարիչ պալատան ձեղունները): Այս վերջինն իր Dérain բարեկամին վրայ վստահելով, կը խնդրէ Սուլթանէն որ իր պատկերը ճիւէ: Սուլթանն իւ հ---ւէ, բայց ճիւուածին... չէ հ--ւէէ, որովհետեւ թէ՛ դէմքին արտայայտութիւնը գէշ էր եւ թէ՛ կեցուածքը: Այն ատեն օրուան Եպարճոսը Ֆաւս Բսա զվեզ կ'աւաջարկէ կայսեր, ըսելով որ մեր երկրին մէջ այդ Ժրանագիներէ'ն աւելի նարտարագոյն արուեստաւորներ ունինք որոնց գործերը նոյն իսկ Եւրոպայի մէջ գնահատուած են: Ասոր վրայ

Սուլթան Ապիկ № 2

Ն. Վեհափառութիւնը 1863 ին գվեզ Իսճիմիսի էօճկը կը կանչէ, (հոդ ստեպ որսորդութեան կ'երթար), ուր թիկնապահի մը մէջ նստած յաջող կեդրանագիրներ կը ճիճեմք 2-3 զանազան դիրքով, որոնց խիստ կը հաւնի եւ կը հրամայէ որ ամենուրեք այդ պատկերէն բաժնուի, առաս «Ի՞նչ անուններով պատուելով զվեզ:— կայսրը դիտմամբ «proճիլ» ընած էիճք, որովհետեւ Ափկուսթա կայսրուհին այսպես յանձնարարած էր՝ անոր վրայէն միտալ մը կոխել տալու համար»:

ԱՐՄԵՆԱԿ Ա. ՇԱՀ-ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ (այժմ երգիչ Բարիզի Օբէրայի մէջ).— Իմ ինքնակենսագրութիւն.— Ինչպէս կ'անուանեն զիս քաղաքացիներս։ Ծննդեանս ճիշդ օրը յայտնի չէ, բայց ծնողացս պատմածին նայելով՝ վերջին Ռուս եւ Թուրք պատերազմին զաւակ։ Նինո. կրթութիւնս առած եմ՝ նախ Թաղիս տարրական կրթարանը, յետոյ տեղւոյս Միացեալի բարձր. նախակրթարանը։ Բնութիւնը զիս օժտած լինելով գեղեցիկ ծայնով, տղայ հասակէս, բացառիկ հակամիտութիւն մը ցոյց տուի դէպ ի երգեցողութիւն։ 8 տարեկան հասակումն իսկ՝ ճանչցուած երգիչ մըն էի . . . . Տղայ էի երբ հայրս կոնսցուցի՝ Թշուառ վիճակի մը մատնուած։ Ներսէս Ծ. Վ. Խարախանեան Մշոյ առաջնորդը որդեգրեց զիս ու իր սեպհական ծախքով դրկեց Էջմիածնայ Դէորգեան ճեմարանը։ Այսեղ ճիշդ 2 1/2 տարի աշակերտութիւն ըրի։ Կ. Կոստանեանի տես-

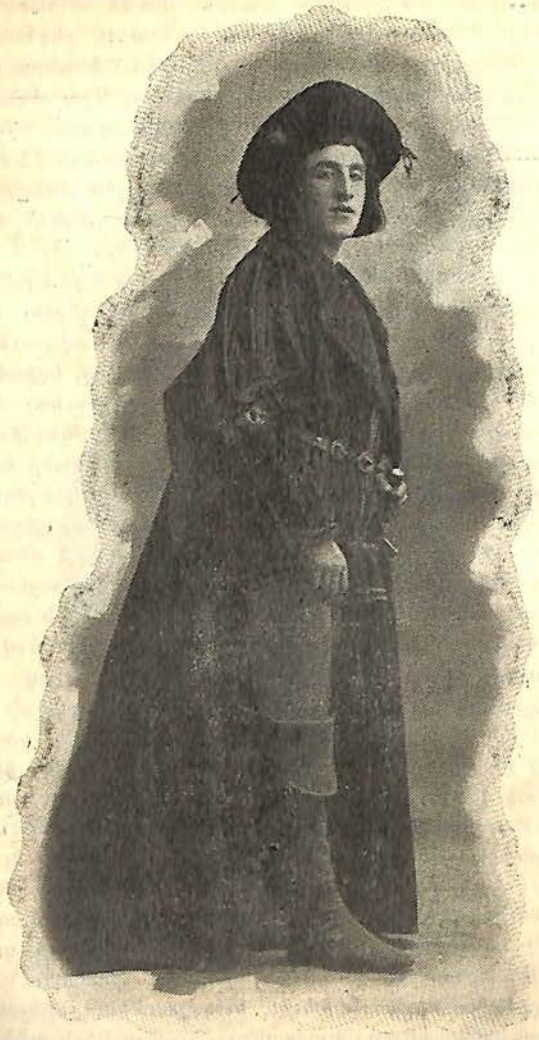

Արմենակ Շահ-Մուրատեան

չութեանը օրով՝ խռովութիւն կը ծագի ճեմարանում, եւ Խրիմեան Հայրիկ Տաճկասանցի բոլոր աշակերտները դրկեց Թիֆլիս՝ Ներսիսեան վարժարան։ Այլ եւս գիշերօթիկ կեանքէ զզուած, յաջողեցայ հանգ. Խորէն Եպս. Մեսիանէի պաշտպանութիւնը վայելելով դպրոցէն դուրս ապրիլ։ Մանակցեցայ Մ. Եկմալեանի համբաւաւոր խումբին, նախ իբր մեներգող, յետոյ իբր խմբապետ։ Սոյն պաշտօնս շարունակեցի շրջանաւարտ ըլլալէս ետքն ալ, մօտ 4 ամիս։ Թէեւ ընդ ամէնը 3 տարի Թիֆլիզ ապրեցայ, բայց երաժշտ. կրթութեան տեսակէտով՝ շատ օգտակար եղաւ ինծի համար։ Զաքնիս եւ Եկմալեանի շնորհիւ շատ մը երաժիշտ անծնաւորութեանց հետ ծանօթացայ. միւս կողմէ՝ Թատրոն ու օբէռա անուղղակի դպրոց մ'եղան ինծի։ Այսեղ է որ անհուն սէր մը կը ծագի իմ մէջ՝ դէպ ի եւրպ. երաժշտութիւն։ Սակայն նոր դժբախտութիւն մը արգելք

պիտի ըլլար ինծ՝ տարիներու փայփայած երազս իրագործելու։ Կը բանտարկուիմ Ռուսական կառավարութենէն, իբր յեղափոխական 3 ամիս ետք կ'աքսորուիմ Տաճկաստան։ Զմեռուան բուքին ու ցուրտին, հետիոտն, բանտէ բանտ կարս կը փոխադրուիմ, ուր կր մնամ 8 ամիս, մինչեւ որ հարկ եղած պաշտօնական բանակցութիւնները կը կատարուին եւ Թուրք ընդհանուր հիւպատոս Ֆուատ պէյ (զարգացեալ ազատամիտ անձ մը որուն կեանքս կը պարտիմ) պէտք եղած նպաստաւոր տեղեկութիւնները կ'ստանայ Մշոյ տեղական կառավարութենէն ու ճամբայ կը հանէ զիս դէպ ի ծննդավայրս։ Կարսէն Մուշ փոխադրութիւնս եղաւ, դարձեալ հետիոտն բանտէ բանտ, 3 ամիս։ Մուշ հասնելէս մի քանի օր ետք, նուաշխատութեամբ ազատ արձակուեցայ։ Ռուսիկայ ուսումնական տարեշրջանին համար, Ս. Կարապետի ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ դասախօսելու հրաւէր ստացայ, ուր 2 տարի կեցայ բարեբախտաբար . . . , 1900 Թուականին Կարին կը հրաւիրուիմ՝ ազգ. երկսեռ բարձր. վարժարանաց մէջ դասախօսելու եւ եկեղեցւոյ դպրապետութիւնը ստանձնելու։ Այնտեղ, 4 տարուայ բեղուն պաշտօնավարութիւն մ'ունեցայ, մասնաւորապէս վայելելով աւաչնորդ Զաւէն Վրդ. Եղիազեանի հոգածութիւնները։ Իմ օրովս, Ա. անգամ պարտաւորիչ կը դառնայ հայկ. եկեղ. ծայնութեան ուսուցումը, որով կը յաջողիմ հիմը դնել հետզհետէ խմբական (երկծայն—եռածայն) երգեցողութեան, իսկական եռածայն պարագի կանոնաւոր երգեցողութեան սկզբնաւորութիւնը եկեղեցւոյն մէջ։ — Բայց իմ նպատակս չէր Տաճկաստան մնալ։ Կարնոյ մէջ յաջողեցայ հազար ու մէկ զրկանքներով հաւեաս գումար մը տնտեսել, որուն մեծ մասը կը յատկացնեմ մօրս, այրի քրոջս ու իր 3 որբերու ապրուստին, մնացեալ մասովը կը յաջողիմ անցագիր ս'առնել, Պէյրութ երթալու պատրաստին տակ։ Տրապիզոն հասած Ֆրանսական շոգենաւ մը կը նստիմ եւ Մարսիլիոյ գծով Բարիզ կը հասնիմ վերջապէս, յարմար ատենին, Մանուչեանի ծախքով կառուցուած նորաշէն եկեղեցւոյն օծումը պիտի կատարուէր, ճիշդ շաբաթ մը վերջ։ Նպատակս էր՝ առանց մէկու մը գլուխը ցաւցնելու՝ մասնակցիլ օծման, ուրկէ ետք համոզուած էի թէ եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը զիս վար կը դնէր, անոր համար՝ հակառակ վխտացող տիրացուներու . . . , Այսպէս ալ եղաւ։ Էգնաեան որ հոգաբարձութեան ատենապետն էր՝ հաւեաս ամսական մ'առաջարկեց ինծ դպրապետութեան պաշտօնին համար. սխալուած էի ընդունիլ, եւ հետս բերած փոքրիկ գումարէն քիչ քիչ ամսականներուս վրայ բաղելով սկսայ ապրիլ, միւս կողմէն ձեռնարկեցի վերջապէս տարիներով երազած ու փափաքած գործիս, կ'ուզէի անպատճառ Conservatoire մտնել . . . սակայն գրէթէ անյաղթելի դժուարութեանց առջեւ կը գտնէի ինքզինքս. Ֆրանսերէն բառ մ'իսկ չգիտէի, ոչ ալ գիտակցութիւն ունէի եւրպ. երաժշտութեան, մինչդեռ երաժշտական մրցումներուն մասնակցող մը ահագին պատրաստութիւն ունենալու է երաժշտութեան եւ երգելու արուեստին մէջ . . . ,— Հարկ էր պատրաստուիլ. 2 տարի հարկ եղաւ անոր համար, մանաւանդ վերջին տարին պէտք զգացի մտնել Scola Cantorum կոչուած երաժշտ. մասնաւոր վարժարանը՝ Նշ. երգահան Վէնսան ս'Էնտիի հսկողութեան տակ։ Ամով ալ չգոհացայ. պարզ նամակով մը դիմեցի՝ անցեալ տարի հանգուցեալ՝ աշխարհահռչակ երգչուհի Տիկ. Բօլին Վիառօի

որը քննեց ձայնս, շատ հաւնեցաւ ու ծրի դաս տալու յանձնառութիւնն ունեցաւ եւ որ ո՛չ մի ջանք, ո՛չ մի բարոյական աջակցութիւն ինծի խնայեց. իր տան դուռները բաց էին ինծի համար ամէն առեն. միշտ խրախուսեց զիս ու զուրգուրաց

Առմ. Շահ-Մաւրաեան «Փառսք» ի դերին մէջ (Բարիզի Օպէռա)։

վրաս՝ մօր մը խանդաղատանքով. 2 տարուան անդուլ աշխատութեան շնորհիւ յաջողեցայ մրցումներուն մասնակցել ու մտնել Կոնսէրվաթուառ իբր աշակերտ։ Հոգ էր որ սխալուեցայ պահ մը հեռու մնալ առեւել. երաժշտութեան աւերիչ տպաւորութիւններէն, որ ա՛յնքան սուղի նստած էր ինծի՝ եւրոպ-

երգելու առուեսին տեսակէտով, եւ անոր վերջնական կապանքներէն ազատիլ։ Ասոր համար անհրաժեշտ էր եկեղեցին չերգել այլ եւս, — Թողունք որ դպրոցին կանոնագիրն ալ կ՝արգիլէր երգիչ աշակերտաց՝ դպրոցէն դուրս երգելը։ — երաժշտանոց մուտքս այնպիսի լաւ տպաւորութիւն մը յառաջ բերած էր տեղւոյս հայ գաղութին վրայ, որ դիւրութիւն տուաւ ինծի նիւթական միջոցներ գտնել շատ հեշտութեամբ. նոյն իսկ շատերն իսկ մերժելով. Այսպէս Մանթաշեան, Էգնայեան (Scola Cantorum մտնելէս ի վեր) եւ Ներսէս Խան Ներսէսեան իրենց կարողութեան չափով ինծի օգնեցին այնչափ ազնուութեամբ՝ ուսանողական շրջանիս բովանդակ ընթացքին մէջ։ Անցեալ տարի աւարտեցի Conservatoire-ի 4 տարուայ դասընթացքը. սանսլով հետեւեալ մրցանակները. — I prix Opéra-ի, II prix Opéra-Comique-ի եւ Chant-ի, II Médaille Solfège-ի։ Նոյեմբերէն սկսեալ Opéra-ի վարչութիւնը զիս պաշտօնի կոչեց 2 տարւոյ համար. իսկ Յունվարի 27-ի երեկոյին, Ա. անգամ լինելով, debutս ըրի՝ Gounod-ի Faust-ին նշանաւոր եւ պատասխանատու դերին մէջ։

Բարիզ, 1 Մայիս 1911

Աբրէհամ Ա. Շահ-Մանթաշեան

Սբօֆիօլի առաջնակարգ լաւագնակարիչ † տիկին ՕԼԻՄԱ ՃՈՖՍԸՆ
(Նորայր Բիւզանդացիի կողակիցը)

Տիկին Սէլմա Ձաֆօպօրցի մահարձանը
[Այս պատկերը հերհումն է «Ամէնուն Տարեցոյցի»ի 1911 տարւոյ 340րդ. էջը գտնուող Ա. հատուածին]:

ԻՇԽԱՆ ԴՈՒԻՏՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆԻ ճրագնատիպ հրիտասար ԲԱՌԱՐԱՆԸ որ ճոխութեան տեսակէտով գերազանցը կը մնայ, ծախուիլ սկսած է 70 դրչ.ի, ի յարգանս հայ ուսանողութեան: Ջուցենցալը չարժեր: 1880 էջ ունի եռասիւն եւ բազմաթիւ պատկեր:

ԴԵՐԱՍԱՆ ՄԱՔՈՒՏԵԱՆ. — Ծն. Իզմիր, 15 յն. 1881։ Հօրը մահեն վերջ, 12 տարեկան, ծրանաց յանձնէ Բոլիպի Գիմնազիան ընդունելով Գօմիտէ Միանալէն ետք, Սէվէնի դասին մէջ մնաց մինչեւ 1901, իբրեւ Ա. մշակ։ Ժողովրդի հրաւերով Ա. անգամ կ'երթայ Օրթաքիւղ բարերարին վրայ, Մօլէնայ Ժլատը, Թաւրիւզ և Ուռմա խազերուն մէջ։ Ապա նոյն բարդը դասական խազերու ներկայացումը կ'ուղղեն և հետեւեալ խազերուն անդրանիկ ներկայացումը կու տայ. — Աւմիս եւ Կիւսիս, Ռակեփարիկը, Սիրտն ու Օրէնքը եւն., Գաբէլ Մէնտէսի խորհուրդով՝ իր երեսին Ս. Թէոդորի անդրանիկ ներկայացումը կու տայ Սուրբ Պետրոսի բարդը։ Սուրբ յիշատակը իր երջանկայ

Գերասան Մաքուտեան

վրայ ճայտնի ներդրավ. որ ևս ճայ 5 տարիէ ի վեր։ Այդ ընթրհատուկ դերասանհիքն էվ մէնի. դերերէ կատարած է հետեւեալ խազերուն մէջ. Առծուիկ, Թօսմա, Վհուկը, Գամէլիազարդ Տիփին, Մաճն եւն.։ Ի. Ռօքանի Սամարուհին խազին մէջ հեղինակն ընդրկելով ի դերը կատարեցին Մուսուրեան։ Սուրբ հետ դրկատած է մերկալ եղբարդ և Ադերիան։ «Կը հրճանայ — ևս դերը նէ եօթէ «կընճի»ը — գլխդիսկ բեմ վրայ տեսնելով այսքան յոգնած Հայ դերասան մը որ ամէն ալ խազասէր ոգեշունչ մը ունի իր սրտին։ Եւ մեզ հետ կողքին Սուրբ հարցուն իր վերջնական ճանապարհը կը գծվի. Մուսուրեան գրչէն նոր ևս ծանի»։

† Տիկին Իսկուհի Այվազեան։— Մեռած է Բեր-
լինի մէջ 1900 թ., Տաղանդաւոր, ինքնուս, սրամիտ եւ արտասովոր կին, որ
ապրած հրաշալի յայտով մը ընդ որում հրապարակ էր իջած եւ Բարձրագոյն «Օպերա»-
ներգը, ոչոչ տալով «Ֆօրի ըներիօզ»ի անդորրութիւն, իր նախասիրած
օպերայի հատուածներն էին հնարաւորինս՝ ընդ մէջ յօրինելով . —
Սեպուհ, Ժիրվ, Ասլղիեն, Հին-Ին, Մքնեօն, Աֆրիկեն Թաւիշոս, եւն., մինչ

Տիկին Իսկուհի Այվազեան (մանկամարդ)

պատահած էր դիւնոյն տարին, եւ գոհ մը նիրհելիս ալ պարապած։ Անյիշաչարաբար համոզուած՝ Պոլոյ բարեխոհական վանական հաստատութիւններու եբեմն ծաղկած էր ինդիւը Եւրոպա անցնած՝ մայրենի լեզուին լաւ պէտքացած էր իտալերէնի եւ ֆրանսերէնի։ Հակառակին պիտոյ մը՝ «հասարակաց կոչնէ» եւ ամէն նախապատրաստ ընդունուելու վիճ եւ յոյժ զարգացեալ հայ ինոջ։ — Մօտաւոյ ապագան ցոյց Յուսք Աբգարեան։

Տիկին Իսկուհի Այվազեան
1900

Պօլսահայ ազդ. դրանիկ դերասանուհի † ՏԻԿԻՆ ԱՐՈՒՍԵԱԿ, (կողակից յայտնի գարդանկարիչ Սոփոն Պէզիրճեանի):

կենսագրութ. տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցի Բ. տարւոյ 257րդ. էջը։

ԽԱՉԻԿ Ս. ԹԱՀՏԱՃԵԱՆ.— Ծն. Հասքէօյ, 2 մարտ 1847 Թ.։ Դասընկեր ունեցած է Ե. Տէմիրճիպաշեան, Ի. Պերպէրեան, Գ. Աթմանեան, Գ. Զերազ, Կ. Բարաղամեան եւն.։ Դասերուն մէջ միշտ տկար՝ գծելու եւ նկարելու ետեւէ էր միայն։ Անգամ մը, ի նպաստ իրենց Հասքէօյի Ներսիսեան վարժարանին՝ թատերական ներկայացում մը տուեցաւ. խաղն էր Թովմ. Թէրզեանի «Յովսէփ Դեղեցիկը»։ Ուսանողք եղան դերակատար. — Յակոբ Նահապետի դերն ունեցաւ Խաչիկ, Յովսէփինը՝ Պերպէրեան, իսկ Բենիամինինը՝ Մ. Զերազ. — Տ. Գէորգ Արծրունի հօր Թէլեգրութեամբ, 17 տարեկանին՝ դեղագրութեան ուսուցիչ կը կարգուի Օրթաքէօյի Թարգմանչաց և Հռիփսիմեանց վարժարաններուն։ Ակակերտած է պահ մը նշ. Նկարիչ Աբր. Սաքաեանի, բայց հրաժարելով իւզանէրկէն ու վրձինէն՝ նուիրուած է գեղագրութեան, ատոր մէջ մասնագէտ մը ճանչցուելո՛ւ չափ

Խաչիկ Ս. Թահտաճեան

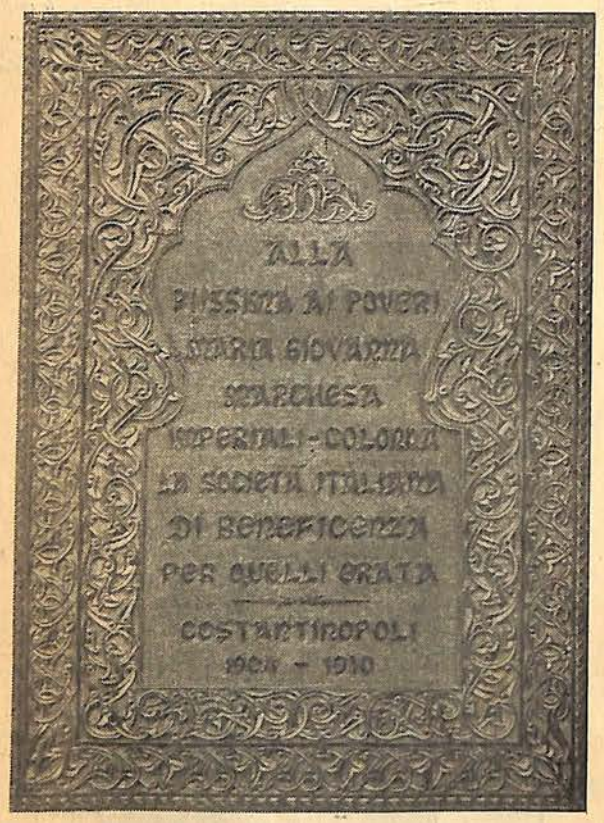
զարգացունելով իր ընդունակ կարողութիւնները։ Իբր տաղանդակարգ գեղագիր, կէս դարէ ի վեր պաշտօնավարած է Պոլսոյ գրեթէ բոլոր դպրոցները, ցայսօր իսկ շարունակելով այդ գործունէութիւն։ Ձեռքէն ելած են ամէն լեզուէ ոսկեգրուագ և գեղատառ ձօներ՝ նուիրուած զանազան վեհապետներու։ Անգամ մը, Յ.Պարոնեանի թախանձանքով, յօրինած է Իսկանդր Մեղքսանդր Բ. Ձարին ուղղեալ հրաշագրուեստ ձօն մը զոր Նելիտօֆ յղեց թագակիր իր տիրոջը, և որուն համար Թահտաճեան ընդունեց Թանկարժէք մատնի մը։ Ունի զանազան ձեւի ներքեւ հրատարակուած գործեր. իբր նմոյշ՝ տարիներ առաջ լոյս ընծայած է ասեղնագործութեան և այլևայլ փորագրութեանց յատուկ ատուար տետրակ մը՝ հիմայ սպառած։ Իր պատրաստած վերջին գործն է

դեռ ևս անտիպ, հոյակապ աշխատութիւն մը որ կը բովանդակէ ընդհանուր ուսած անհամար տառեր, հայերէն ու ֆրնչ., ամէն անձ հոն պիտի գտնէ անվրէպ իր անուան ու մականունին սկզբնատառերը՝ չքնաղ և անզուգական յօրինուածքով մը զոր արուեստագէտին ճարտար մատներն ու մտքական գրչածայրը գիտեն արտադրել միայն։ Դեղագրութեան այդ գլուխգործոցը՝ որուն համար հեղինակը 2 տարի գիշեր ցորեկ անընդհատ աշքի լոյս է թափած անձնանձիւ, մօտ ասենէն պիտի հրատարակուի ամենամանրամասն վիմագրութեամբ ու ճաշակով։ — Ունի 2 մանր զուարակներ, անգրանիկն Աբամ՝ Բարիզի, կրտսերը՝ Հրանո՝ Պոլսոյ Դեղարուեստից վարժարանները վկայեալ ծանօթ ճարտարապետներ, որոնց Բերայի աշխատանոցը կը սիրէ անցունել իր ժամերը բազմապիսի ուսուցիչը, ներկայիս մէջ հեռեւելով նաև անոնց մասնագիտութեան։

Նշանաւոր ողբերգու ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ, իր մէկ հերոսուածը կ'ոգէ։
(Անձիսկ լուսանկար)

ՔԵՂՐՈՎԲԷ ԹՈՒԼՄԻՄՊԱՆԸ ՕՂԼՈՒ։— [Պատկերը տե՛ս չորս էջնոց խմբանկարին մէջ 79րդ. Թիւը]։ Ծն. Եէնի գարու, 1858 Նոյ.։ Մէզզուրեան վարժարան պահ մը յուճախէ վերջ, 12 տարեկանին շուկայ ելած է, պապուն պապին, պապուն ի հօր արհեստը (բայէ գատ ամէն տեսակ մետաղներու վրայ փորագրութիւն) սկսելու համար։ Ան համրաւ կը վայելէ ցարդ ոսկերչաց շուկային մէջ իր գեղարուեստագէտ փորագրիչ. արհեստակներ ինքնիրենը յղանալով և ճարտարօրէն կերպարանելով գանոնք։ Իրր նմոյշ կը դնենք իր մէկ

Հատ մը ծիսական գործիքներուն համար
(Պատկեր տակաւ կեցող)

ձեռակերտին պատկերը որուն համար 40 օր աշխատած է, և որմէ մարդ կրնայ գաղափար մը կազմել իր աշխատութեան նրբութեան ու մաքրութեան մասին։ Շինած է ձեռագիր հին «նուիրական մատեաններու» պահարաններ, իրր նմոյշ նախկին արուեստի, իրենց բնականին հարազատ ձեւերուն համրով, եւրոպացիներու ծախելով գանոնք շատ սուղ գիներով։ Իր պատրաստած ընդհանուր սկզբնատառերը գրկուած են Բարիզ. ուր արուեստի հակկող մարդիկ չեն ուզած հաւատալ Թէ գայն Հայ մը շինած ըլլայ։ Տաճկ. գիրեր արուեստին պահանջած

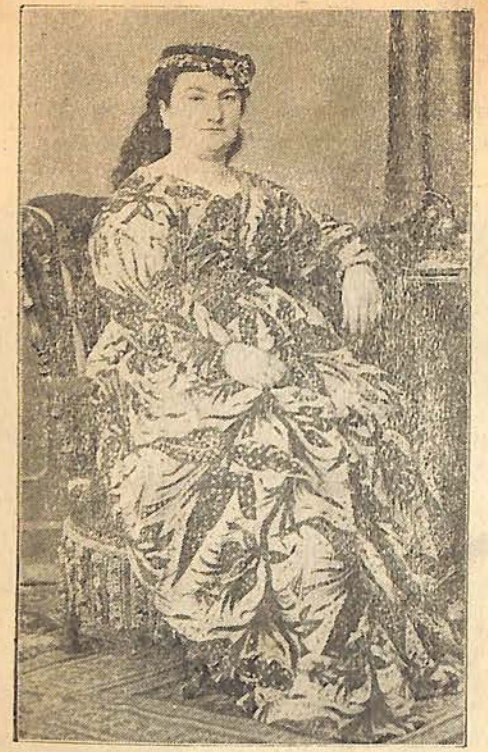
բովանդակ կատարելութեամբ ու նոյնութեամբ փորագրելու մէջ անմրցելի վարպետն է։ Գերմ. կայսեր երկիր։ Պալիս այցին առթիւ Հաւիտի կողմէ նոյնին նուիրուած միտալներու և Քանկարմէք անուններու պարերն ու տառերը իր ձեռքէն ելած են, զորս ստիպուած ըլլալով սուղ մրչոյի մէջ պատրաստելու՝ Քերովբէ շատ բան կորանցուցած է իր աչքին լոյսէն։ Ներկայ շուկային մէջ մէկ հատիկ եղող այս արուեստագէտը ևս մեռնի, իր արհեստը միասին տարած պիտի ըլլայ, որովհետեւ իրեն պէս մը հասցուցած չունի։

Պատերազմի տանկաւմներ

Ֆրանսիացիներուն կողմէ Սեւ գետին վրայ կառուցուած է Տիկնց ս. Թէոդորի «Մարդ» (Կիներ, Ֆրանս. ցեղ. առաջարկի վրայից Պերլինի) Տարեթիւ մը 1870

† Տիկին ՅՈՒՍՏԻՆԷ ՓԱՓԱԶԵԱՆ, կողակից Գէորգ Ամիրայի (Սա-
ռաճլար Քէհեասը), եւ հանի՛ զուեճսպիր Վ.անան Փափազեանի (Լիլա):

Նմոյշ պօլսահայ տիկնոջ տարազի, [Էնթարի շալվար եւ տիտէմ] 50—60 տարի առաջ

ԱԶԱՏԱՄԱՐՏ

Առաւօտեան

Հիմնուած է 10 Յունիս 1909ին:

Տէօճառէր-խմբագրապետ ԹՈՒՐՔԷՆ ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ: — Տպարան Հ. ՔԻՐԵՒԵԱՆԻ:

Հասցէ. — Բերա, Համալ Պաճի. թիւ 76:

Բաժանորդագրութիւն. — 75 — 40 դրչ. (Պօլիս): 100 — 50 դրչ. (Գաւառ): 30 — 15 ֆր. (Արտասահման): Հասը 10 փարայ:

Տէր եւ Տիկին Եավէր Փաշա Թրգկեր
(Նմոյշ պօլսահայ ամբի տարազներուն, 40—50 տարի առաջ):

ԱՐԵՒԵԼՔ

Առաւօտեան

Հիմնուած է 1884ին:

Տնօր. ԳԱԲՐԻԷԼ ՊՈՅԱՃԵԱՆ: Խմբագրապետ Ե. ՕՏԵԱՆ:

Հասցէ. — Գալաթիա:

Բաժանորդագրութիւն. — 100 — 54 (Պօլիս եւ Գաւառ): 35 — 20 ֆր. (Արտասահման): Հասը 10 փարայ:

Նիկողոս Մ. Ջօրայեան (1821 — 1859 Նոյ. 30)

Ուղեւորած է եւրոպա, դարձին՝ աշխատակցելո | «Մածիսի «Օ.» ծածկանունով: Աշխարհաբարի զարգացման առաւարդներէն մին: Երկերը.— «Նրկարագիր Ազգ. դաստիարակութեան» 1848, «Բիբ. տնտեսութեան վրայ տեղեկութիւններ» 1849, «Վարժարանի ընթերցանութեան» 1851, «Ընթերցասիրութիւն» 1852: Թրգմ. «Հարստութեան ճամբան, Նամականի ընտանեկան», «Վարք Յիսուսի»:

ԲԻԶԱՆԴԻՈՆ

Երեկոյեան

Հիմնուած է 4 Նոյեմբեր 1896ին:

Տրատուատէր-խմբագրապետ ՊԻԶԱՆԴԻ ՔԻՉԵՒԱՆ:

Հասցէ.— Մալթաց Համամ, Մօտ Փաթը:

Բաժանորդագրութիւն.— 100 — 50 — 25 դրչ. (Պոլիս եւ Գաւառ): 40 — 20 — 10 ֆր. (Տրատաւիմաճ) ամենօրեայ թղթատար, իսկ 35 — 18 — 9 ֆր. երկօրեայ թղթատար: Հատը 10 փարայ, Շաբաթ օրերը՝ 20:

որուն **Լէպլէպիճի Հօրօր ապա** երգախառն բատրերգութիւնը բազմիցս ներկայացուեցաւ Բերա՝ անցեալ տարի:

ԺԱՄԱՆԱԿ

Առաւօտեան

Հիմնուած է 15 Հոկտեմբեր 1908ին:

Տրատուատէր-խմբագրապետ ՄԻՍԱԿ ԳՕՉՈՒՆԵԱՆ (ՔԱՍԻՄ): Տնօրէն ՍԱՐԳԻՍ ԳՕՉՈՒՆԵԱՆ:

Հասցէ.— Պապը Օղլի նաստէսի, Ճղալ Օղլու խզուրը, թ. 19:

Բաժանորդագրութիւն.— 90 — 45 (Պոլիս եւ Գաւառ): 25 — 13 ֆր. (Տրատաւիմաճ): Հատը 10 փարայ:

† **Պետրոս Ա. Ադամեան**
Աղեխանդր Տիւմայի «Բիճ»ի դերին մէջ

ՋԷՐԻՏԷԻ ՃԱՐԳԻԷ

Երեկոյեան (հայատառ. թրաբարբառ.)

Հիմնուած է 1 Յունիս 1885ին Տիգրան Ճիվէլէկեանէ:

Առօրեայ ԳԱԶՈՍ ՃԻՎԼԻԼԻԿԵԱՆ: Պատասխանատու-Տնօրէն ԳԱԶՈՍ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ:

Հասցէ. — Պապը Ալիի դիմաց, թիւ 49:

Բաժանորդագրութիւն. — 130 — 70 — 40 դրս. (Պօլիս եւ Պարար.): 32 — 17 — 10 Ֆր. (Արտասահման): Հասը 20 փարայ:

Շիրվանզադէ
որուն փառաւոր յոբելեանը տօնուեցաւ անցեալ տարի Կովկասի մէջ:
(Իր կենսագրութիւնը տե՛ս 1911 տարւոյ «Ամէնուն Տարեցոյցը»ի մէջ)

ՈՒՂԵՂԻ ԿՇԻՌ. — Մարդուս ուղեղին միջին ծանրութիւնն է 1250 կրամ. Ահաւասիկ քանի մը մեծ մարդերու ուղեղի կշիռը:

Քիւվիէ	1829	կրամ
Շիլլէր	1750	»
Վոլթէր	2055	»
Գոսմուէլ	2231	»
Գայոբն	2238	»

† Պետրոս Գրամեաց
Շէմպիւի «Համլէթ»ի դերին մէջ
(Իրմէ նկարուած պատկեր՝ հիւանդութեանը օրերուն)

ՄՄՌԹՈՒՄՆԵՐ

- Ոչ ոք տարբ կը բռնայ, երբ ի՛նքն բռնուը։ (Վ. Հյուգո)։
- Գովքը հարթութիւն մը կը նկատէ եւ ատոր վրայ կը նկարէ ինչ որ կ'ուզէ ատոր։
- Երեսփոխանութեան հին ու նոր ի բուխ մը կը նմանի. ոտքն ալ կը խոնաւի։
- Եթէ ուզես որ ես, ըսելիքդ ուղղակի ըսէ։ Եթէ չուզես որ ես, ըսելիքդ ալ մի՛ ըսեր։
- Տան օդն ալ ընտանիի մը կը հարկաւորի։

1912

Ե. ՄԱՍ

ԳԻՄՈՒԹԻՒՆ Ի ԳԻՄՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ԿԱՄ ՈՄԱՆՑ

Զ Տարի

Ամէնուն Տարեցոյցը

ՆԱՄԱԿԱԲՈՒԺՈՒԹԻՒՆ

Ցառաջդիմութիւնը բնութեան օրէնքն է. ընդդիմանալ այս օրէնքին՝ մշտնջենաւոր, յարատեւ ձգտման, տ՛ելերաց վեմ՝ շարժուձիներուն դիմադրել էր Որով ամենայն ինչ, ուշ կամ կանուխ, յառաջդիմութեան այս անխուսափելի օրինաց կ՛ենթարկի։

Բժշկութի՛ւնն ալ կրեց այս օրինաց սպառնալիքը և սքանչելի զարգացում ունեցաւ, այնպէս որ՝ բժշկութիւնը Հիրօքրատի և Կալէնի օրերուն, այսինքն առկից 15 դար առաջուց վիճակէն, շա՛տ բարձր դիրք մ՛ունի, անոնց յաջորդող բարեկարգիչներ եւ աչխատութեանց ու գիտութեան զարգացման տուած նորանոր զարկին շնորհիւ։ Սակայն սոքա ևս Կալէնի «Con-

Տիր. Ծավիանցէս

Ա. Ռօսակուճի

(Նմանաբոյժ)

traria contrariis curantur», «Հ-ի-ո-ւ-ի-ս-ի-ս բ-ո-յ-ժ» վարդապետութեան, այսինքն «Allopathy» Ա-լ-ո-պ-ա-թ-ի-ն կոչուած ախտատածական (Thérapeutique) եղանակին ժէջ կամ շուրջը մնացին, մինչեւ որ ՍԱՄՈՒԷԼ ՀԱՆԵՄԱՆ իր կարեւոր վարդապետութեան օրէնքը հաստակեց «Similia similibus Curantur» Ն-ման ն-ման բ-ո-յ-ժ. յայտարարելով նաև թէ՝ նուազ քանակութեամբ դեղ մը, որուն մասունքներն ալ յանդուգն փոքր (infinitésimal) կամ անհնարորդապէս բամնուած բլլան, աւելի ազդու կ՛ըլլայ բուժելու հիւանդութիւնները մարմնոյ և հոգւոյ, որս ամէն հիւլէ կը շարժի էլեկտրական սկզբունքով կամ հոգե՛կան մղումով (impulsion spirituelle)։

Հիւանդութիւն մը չկրնար ապահով, հիմնովին, արագ և տեւական կերպիւ բուժուած նկատուիլ, մինչեւ ոչ դեղ մը՝ հիւանդութեամբ արտա-

յայտուած ախտանիշերու (symptômes) ամբողջութեան նման, կամ մերձաւորապէս նման, ախտանիշերու ամբողջութիւն մը յառաջ բերելու կարող չըլլայ մարդոյ մարմնոյն վրայ, և այդ դեղը միանգամայն օժտուած չըլլայ հիւանդութեան զօրութենէն աւելի ազդեցիկ ոյժով մը։

Ա՛յնպէս որ՝ կենդանական կազմածքը շարժման մէջ դնող կենսական ոյժը (Force vitale), բնական հիւանդութեամբ մը խանգարուած պահուն, իր ներդաշնակ կամ առողջ վիճակին վերածելու համար, հարկ անհրաժեշտ է որ՝ ընտրուած դեղն ալ յատկութիւն ունենայ մարմնոյն այդ խանգարուած կամ աններդաշնակ վիճակին նման, բայց սակաւ ինչ աւելի զօրաւոր արուեստապէս խանգարուած վիճակ մը կամ հիւանդութիւն մը յառաջ բերէ, որով տկարագոյն բնական հիւանդութեան փոխանակելովը՝ զայն կը չեզոքացնէ։ Ցայնժամ կենսական ոյժը որ այլ եւս դեղին ազդեցութեամբն հիւանդ վիճակի մէ՛ն ենթարկուած, թէեւ աւելի ազդուապէս քան թէ առաջ, հպատակելով բնազդի մղման (Impulsion de l'instinct), կը պարտաւորի աւելի ազդուապէս դիմադրել այս նոր հիւանդութեան դէմ, և քանի որ այժմ զինքը վրդովող դեղին ազդեցութեան ոյժն երկար չտեւեր, կը յաղթահարէ անոր. այնպէս որ՝ նախապէս զինքը վրդովող բնական հիւանդութենէն արդէն ազատած, զայն փոխանակող դեղին ոյժովը արուեստապէս յառաջ բերուած հիւանդութենէն ալ կ՛ազատի, հետեւապէս ա՛լ կարող կ՛ըլլայ յօրինուածութեան կեանքն ալ (La vie de l'organisme) առողջ վիճակի մէջ դնելու։ Հանըման իր ըմբռնումները բաւական ընդլայնեց, ճանչնալու համար տ՛ելերական մագնիսական կամ հոգեկան ոյժերն (forces spirituelles) որք կը բխին Աստուածային ոգիէն (Divine spirit, esprit Divin) և որոնցմով ամէն նիւթ, ընդ նմին և մարդկային կազմածքն յարատեւ կ՛ազդուին և կառավարուին, իր նախորդներու նիւթականութիւնը (matérialité) և ծանծաղութիւնը (superficialité) մերժելով, պարկեշտօրէն յայտարարեց թէ՝ ախտաբեր գործիչին հոգեկան ազդեցութեան միջոցաւն է որ մարդուս հոգեկան կենսական ոյժը (force vitale spirituelle) կրնայ ախտաւորել և թէ դեղին հոգեկան կամ շարժիչ (dynamique) ոյժերու կիրառումովը է միայն որ առողջութիւնը կրնայ վերահաստատուիլ։ Ահա՛ բուժելու այս եղանակին ՀՈՄՈՒՕՊԱԹԻ (Homoeopathie) Ն-մ-ն-պ-ա-թ-ի-ն անունն է տրուած։ Հանըմանի խոհերու և շատ մը յայտնութեանց խորութիւնն ու ներքին ձգտումները են գլխաւոր պատճառ զինքը չկալենալ հակնալու, որով այն բժիշկները որք՝ ի պատանեկութենէ մինչ իրենց շրջանաւարտի օրը, ստացան դաստիարակութիւն մը խորհելու և փաստելու զգայական եղանակներով միայն, — բան մը որ այնքա՛ն սովորական է այս դարուս մէջ, — կոչուած են տեսնելու նմանաբուժութեան մէջ ո՛չ այլ ինչ, բայց եթէ ծաղրական ուռա-ջարկներ և անիմանալի հետեւութիւններ։

Այս վարդապետութեան վրայ հիմնելով է որ՝ նմանաբոյժերու գործածած ԲՈԼՈՐ դեղերն ալ կանխաւ առողջ մարդոց վրայ փորձուած են և այսպիսով արտայայտուած ախտանիշներն ու փոփոխութիւնները (Materia medica) խղճմտօրէն մի առ մի նշանակուած, կը կազմեն իր դեղաբանութիւնը և ասոնց ճշդութիւնն ալ ամէն օր կրկին և կրկին կը հաստատուի հիւանդաց անկողնոյ ծառայած միջոցին։

Ֆիզիքական և հոգեկան հիւանդութիւններն ալ նոյն օրէնքով է որ կրնան կազդուրուիլ։ Երբ Լուսնթագը (Jupiter) աղաղուրկին անտեսանելի կ'ըլլայ զայն աքանչացմամբ դիտող աչաց, որովհետեւ նման այլ մը, այլ զօրաւորագոյն, որ է ծնող առաւօտեան լոյսը կ'ազդէ միւնոյն աչաց վրայ։ Ամառ ևղանակ, շատ անգամ ամբողջ Լուսինը, դէռ Արեւը մարը չմտած, կը տեսնենք երկնից կամարին վրայ։ Բայց գուցատ է և անկայս, քան թէ իրմէ զօրաւոր Արեւի լոյսը դէռ կայ։

Խոհարարները մանաւանդ եւ կամ ուրիշներ երբ մարմինին այրեն ո և է եղանակաւ, իսկոյն այդ մասը մի քիչ հեռաւորութեամբ կրակին կը բռնեն, չնայելով որ վայրկեան մը ցաւը կը սաստկանայ, բայց մի քանի վայրկեան չտեւած՝ ցաւը կ'անհետի և այրած մասն ալ կ'առողջանայ։ Տաք օդերուն՝ տաք թէյ խմելը աւելի զովացուցիչ է և քրտինքը կ'արգելու, քան ո եւ է պաղ ըմպելիք։

Սառած մարդը որ դէռ կեանքի նշան կուտայ, տաք բաղնիք չեն տանիր։ այլ դարձեալ սառով լաւ մը կը շփեն զայն որ կենդանանայ։

Ջերեռն ու տեսլեր, այլ եւս ըստ հին սովորութեան, սառ կամ պաղ ջրով չեն դարմանուիր, այլ տաք ջրով և ջերմը հետզհետէ կերպիւ, առանց հիւանդին մէջ ցնցում, բախիւն (choc) յառաջ բերելու, աստիճանաբար կ'իջնայ։ Տարբեր վարդապետութեան հետեւողք ալ միւնոյնը կ'ընեն ժամանակ մը ի վեր, ի մեծ գոհունակութիւն իւրեանց և ի օգուտ հիւանդաց։

Տխրութիւնն ու վիշտը, նոյնպես ցաւերն ալ իր մարդն, ուրիշի մը պատահած աւելի, եւ ազէտի մը յուշն առանալուին

Զափազանց ուրախութենէ ծագած կամ ծագելի անպատեհութիւն. ներըը կը հարթուին, կ'արգիլուին սուրբի ազդեցութեան, որովհետեւ այդ ալ ինքնին զՅոգին հաճելի սրտմտութենէն ելնել արկելու բնոյթ ունի։

Հանըմանի «Օրկանոն»ի (organon) մէջ 40 էջեր կը գրաւեն, թարգմանիչ բժիշկին կողմանէ իրը յաւելուած, բազմաթիւ վկայութիւններ բուժումներու որք տեղի ունեցած են նշանաւոր Ալօթաթ բժիշկներու ձեռօք և ա՛յնպիսի դեղերով որք առողջ մարդուն մէջ գ՛նոնը արտադրած են, սակայն անոնց ուշադրութենէն վրիպած է այդ դեղերու ազդեցութեան իՙնչ օրէնքի ենթակայիլը։ Կ'արժէ աչքէ անցընել մեր յիշած Օրկանոնի երես 111էն մինչեւ 151 էջն, ուր ոչ միայն այդ բժիշկ երուն անունը տրուած կան այլ եւ պարագաներն յիշուած և այն գրքերն որոց մէջ նշանակուած են մի առ մի, այնպէս որ խծբծանքի տեղի չմնար։

Հիբօքրատ ինքը՝ հետեւեալ նշանաւոր խօսքն ըսած է իր գործոց մէջ (1)
Διὰ τὰ ὅμοια νοῦσος γίνεται, καὶ διὰ τὰ ὅμοια προσφερόμενα ἐυ νοσούντων ὑλιαίνονται, διὰ τὸ ἔμεειν ὁ ἔμετος πάυεται. «Հիւանդութիւնները՝ նմանութեամբ յառաջ կու գան, և նմաններ տալով հիւանդութիւնք կը բուժուին, փսխումները կը դադրին ործացուցիչ ելով»։

Աւելի մեծ ժամանակի բժիշկներ, որպէս Պուլտուք (Bouldouc 1710), նշմարած են թէ՝ խաւարծիլի (Rhubarbe) լուծողական յատկութիւնը պատճառ է միանգամայն որ փորհարութիւնը դադրեցնէ։

(1) Hippocrate. Oeuvres complètes. Trad. par E. Littré. Paris 1849. T. VI. P. 334.

Տէթարտինկ (Detharding), Պէրթօլօն (Bertholon), Թուրի (Thoury), Սթէօրք (Stoerck), Սթալ (Stahl) եւ այլք ամենքն ալ Ալօթաթներ, այլևայլ յայտարարութեամբ ճշմարտութեան մտեցած են, բայց իմացականութիւնին անկէ անդին չէ կրցած թափանցել և տեսնել ու ընել ինչ որ Հանըմանն ըրաւ, իւր մեր ժամանակակիցներէն ձէննըր, Բասթէօր, Քօխ, Ռու և Ֆօն Պէհրինկ իրենց ըրած գիւտերով՝ նմանաբուժութեան օրինաց ճշմարտութիւնը կրկին հաստատեցին։

Ձէննըր՝ իր ծաղկի պատուաստով, Բասթէօր՝ կատաղութեան դարմանով, Քօխ՝ թոքախտի ներարկութեամբ ըրած փորձերովը, որոնց մէջ անյաջող ելած, հակառակ իր շիճուկին (Serum) ոյժը չօմպէրթներու զերծերու չափին մատամբ մտեցուց և մինչեւ 6 դր. տէսիմալ բարձրացուց որ մէկ միլիմէթրդ բաժանում ըսել է, սակայն հակազդեցութիւնն այնքան զօրաւոր եղաւ որ, յայնժամ իրեն մեծ հաւատքով դիմողներուն գերեզմանն ալ յայսկոյսէն յոյնոյս գացին։ Մինչդեռ Քօխէն գոնէ 50 տարի առաջ Ֆիլատելֆիոյ Հանըմանի բժշկական վարժարանի դեղարանութեան ուսուցիչ տօքթըր Ֆոնթանթէն Հերինկ Թիւ-պէրիէ-լոնում (Tuberculunum) պատրաստած է թոքախտաւորի վարակեալ թոքին մանր իր բոլոր պարունակութեամբն առնելով և Հօմէոպաթիք դեղագործութեան մէթոտին համաձայն պատրաստելով մինչեւ 200 դր. սէնթէսիմալ բարձրացուցած է, որ թուանշանի ոյժով նշանակութիւնը կրաւ ցուցած համարուած մինչեցին ախտատուծօրէն մեծ ազդեցութիւն ունի և Հօմէոպաթք երբ այդ դեղը օրինօք նշանակուած իսկ աներն, երբ փոքրիկ չափով տան իսկ, ամիս մը չեն կրներ այդ դեղը, որովհետեւ դիս են թէ՝ ինսա յառաջ պիտի գայ իր նորութեանն հետեւանօք։ Ռու և Ֆօն Պէհրինկ (Von Behring) որք կեղծմաշկի (Diphtérie) համար շիճուկ մը պատրաստեցին, միեւնոյն օրինօք գործած են։ Իրդարեւ կեղծմաշկի այդ միքրոպախտն հիւթը ձիու ներարկելով, այդ հիւթը ձիուն արեան շրջանին մէջ շրջան ը՛ընելով աւելի թեթեւցած, նրբացած է և յետոյ նոյն ձիուն երակին արեան մէկ որոշ մասը քաղելով, ձեռք բերուած այդ շիճուկը կեղծմաշկ ունեցողին կը ներարկեն։

Հիմա լսեցէք թէ՝ ի՛նչ կ'ըսէ Բրօֆ. Ֆօն Պէհրինկ, որ հռչակաւոր Գերմանի Ալօթաթ ը՛է և մեծ հեղինակութիւն մը։ Ֆօն Էհրինկ 1905 հոկտ. 1ին, իր «Փորձառական դարմանի» երկրորդ թուղթն մէջ թոքախտի պատճառներու և դարմանի մասին խօսած միջոցին, Պոթալեան էտոթեբով ոգուսուսաց հէնէխէպ պոթճառեան և գարմանեան խնդէբ» (1) վերտառութով երկարօրէն կը ճառէ Հօմէոպաթիի վրայ և իր աշխատութեան՝ նմանաբուժութեան հետ ունեցած սերտ առընչութեան վրայ, և կը փաստարանէ թէ Հօմէոպաթի բառին պէտք է որ բշկութեան մէջ քաղաքացիի իրաւունքը տրուի (Medicinischei Bürgerrecht) և այլ եւս չմերկասացուի։ Շարունակելով (էջ 26-27) սապէս կ'ըսէ. «Այս նոր թոքախտագարմանի գիտական սկզբունքները դեռ հաստատուած չեն, ինչպէս որ իմ ալ անթիւ օքսիք շիճուկ

(1) Beiträge zur Experimenteller Therapie. Hept II. «Moderne phthisio-genetische und phthisio-therapeutische Problem in historisher Beleuchtung» von Prof E. von Behring. Berlin 1906.

կով դարմանս դեռ բացատրուած չէ, հակառակ բազմաթիւ հեղինակներու յայտարարութեան թէ՝ իմ տիֆթէէրիայի և թէթանիւսի անթիթօքսիքներս յատակօրէն հասկցուած են էրլիխի (Ehrlich) տեսութեան հաշուելէն ի վեր։ Բախտախնդիր միտքերու համար բուժական նոր նիւթը՝ գիտական խուզարկութեան խո՛տ շահեկան առարկայ մը պիտի դառնայ վստահօրէն, բայց չեմ հաւատար որ բժշկութիւնն ատոնցմէ մեծ բան մը շահի։ Հակառակ ծաղկի պատուաստի մասին տեղի ունեցած գիտական բոլոր փորձերուն և զննութիւններուն, ձէննըրի գիւտը բժշկութեան մէջ իրը յաջական արգելք մը մնաց, մինչեւ որ կենսատարրալուծապէս (biochimically) մտածող բանթէօր, զուրկ բժշկանոցներու դասալանական հմտութիւններէ, դեղաբանական այս յաջական արգելքին աղբիւրը գտաւ այն սկզբունքին մէջ, զոր անկարելի է աւելի ճշդիւ նկարագրել քան Հանըմանի ՀՕՄԻՕՊԱԹԻԻ բառով «Արգարեւ, ոչխարները երբ «կայծակ»ի (Anthrax) դէմ կը պատուաստուին, ի՞նչ է անոնց այդ համաճարակ հիւանդութենէն զերծ մնալուն պատճառները, եթէ ոչ աղդեցութիւնն նախապէս ներմուծուած ժահրին (virus), յատկութեամբ նոյն մահաբեր անթրաքսի ժահրին։ Եւ արուեստական ինչ յարմարագոյն անուն կրնանք տալ այս աղդեցութեան, որ նոյն ժահրով կը հակազդուի, բաց ի դարձեալ Հանըմանի Հոմէոբաթիի բառով։

«Հոս՝ չփման կէտ տամ խնդրոյ մը հետ ոչ, դեռ խիստ մօտերս բանադրուած էր բժշկական իմաստակներէ, սակայն՝ երբ այս խնդիրները պարզեմ պատմական լուսաւորութիւններով, կամայական չյարմաղթութիւնէ պէտք չեն զիս արգելուլ։ Պէտք չեն զիս արգելուլ այժմ, որպես չէին արգիլած տասն և երեք տարի առաջ, երբ ապացոյցի պէտքին ինաթօսական ընկերութեան առջեւ իմ պրկախտի անթիթօքսինի անհունաերորդ ապես կամ յանհունս փոքր կազմուած չափով (infinitismal dilution) պրկախտէ զերծ մնալու մասին ունեցած ազդեցութիւնը։ Մինչեւոյն առթիւ խօսեցայ նաև շիջուկի պատրաստութեան մասին և մանաւորապէս չեշտեցի թէ՝ այս թոյնը որքան յանհունս բաժնուած ըլլար, իր ազդեցութիւնն ալ նոյնքան կ'աւելնար և հիւանդանոցներու մէջ բժշկութիւն ընող մը, որ դեռ կենդանի է, հակառակեցաւ ինձ, առարկելով թէ՝ այսպիսի յայտնութիւն մը հրապարակաւ պէտք չէ ընել, որովհետեւ Հոմէոբաթիէ, դրութեան փայլ տուած կ'ըլլանք։ Կը յիշեմ նաև խիստ լաւ, ինչպես Տիւպուա-Րէյմոն—որ իմ խօսած և ապացոյցներ մէջ բերած միջոցիս և վիճաբանութենէն պահուն կը քննադատէր,—յանկարծ ամրողջ ականջ կտրեցաւ, երբ սկսայ արտասանել սա խօսքերը.— «Տեսաք, երբ պաշտօն ստանձնէի անբուժելի հիւանդութիւն մը բուժելի ընել արուեստական միջոցաւ մը, երբ տեսնէի թէ՝ Հոմէոբաթիէն ուրիշ ճամբայ չկայ նպատակիս հասնելու, կ'ապահովցնեմ զձեզ որ կամայական կամ տօկմաթիք նկատառումներն երբէք պիտի չկարենային արգելուլ զիս այդ ճամբէն երթալու»։

Բրօֆ. Ֆօն Պէհրինկի այս յայտարարութիւնը յատակ, առնական և ճակատաբաց է։ Նոյն թուականներուն (1908) Փարիզէն, բրօֆ. Հիւչար բժշկական ակումբի մը մէջ իր ընկերները զարմացուց երբ ընդունեց Հոմէոբաթիի օրէնքին ուղղութիւնը։

1906 դեկտեմբերին Ամերիկայի Հարվարդ համալսարանի բժշկութեան ուսուցիչ՞տքթ. Ռիչարտ Կապոթ (Richard B. Cabot) թուղթ մը կարդաց բժշկական ընկերութեան ժողովին մէջ և յիշատակեց տքթ. Թրուտօյի (Dr. Trudeau) «Թիւպերքիւլին»ով երած դարմանումներն անոր Սարանաք Լէյքի մէջ (Saranac Lace) ունեցած թոքախտաւորաց ընդարձակ հիւանդանոցին մէջ։ Տքթ. Կապոթ ալօբաթիք մ'է և կ'ըսէ.— «Թիւպերքիւլինի գործածութիւնը տեսակ մը պատուաստում է որ՝ ինձ ծանօթ ամէն օրինակէ աւելի կը պատկերացնէ Հոմէոբաթիք դրութեան սկզբունց մեր գպրոցին (ալլօբաթիք) մէջ մուտ գտնելն, Թիւպերքիւլինն անշուշտ անթիթօքսին մը չէ, այլ թօքսին մը, թիւպերքիւլոզի թոյնը՝ որ կարող է յառաջ բերել, թոքախտի ախտանիշերէն զտնուն, այժմ կը գործածուի փոքր չափով թոքախտը բուժելու մէջ, այդ հիւանդութեան գէմ ընդդիմադիր ոյժ մը, և կամ մարմնոյ հիւսուածոց տոկունութիւն տուող ոյժ մը ներմուծելով։ Ապահովաբար այս պարագային է ուր նմանը նմանը բո՞ւթի օրէնքը ի կիր առնուած է ինչպես Հոմէոբաթի հեղինակներ ալ մատնանիշ ըրին։

Տօքթըր Թրիւտօ ի՞նչ չափ կը գործածէ. ոչ 10 միլիկրամ, ինչպէս ի սկզբան 1890ին սկսաւ գործածուիլ, ո՛չ ալ 1 կամ $^1/_2$ միլիկրամ ինչպես յետոյ յանձնարարուեցաւ։ Այժմ ջերմ ունեցող թոքախտաւորները կ'սկսի տալ մէկ միլիկրամին 1-10,000 րդ.ը. և ջերմ չունեցողներուն 1-100,000 րդ.ը, և,,ս 1-100,000 րդ.ը մարմնոյն մէջ ներարկուելով մէկ սանթիմէթր ջրոյ մէջ և արեան շրջանին մէջ մտնելով, աւելի կը բաժնուի 5,000,000ի չափ մարմնոյն հեղուկ մասերուն, որով բուն միլիկրամ թիւպերքիւլինն այսպէս բաժանումով 1,500,000,000,000 րդ. չափով կամ ոյժով կ'ազդէ, դէ, որ դարձեալ Հոմէոբաթիք դրութեան սկզբունքին հետեւելով է։

Այժմ սկսան հիւթաբուժութիւն (opothérapie) կամ գործարանաբուժութիւն (organothérapie) անուանով, անոնց, մասնաւորաբար, գեղձերն (glandes) փոչիացնելով կամ անոնց ի՛ հիւթը քամելով իրը դեղ գործածել, երբ մարդուս միւնոյն գեղձը հիւանդանայ, Զոր օրինակ լեարդը երբ հիւանդանայ, անասնոյ առողջ լեարդ փոշի կամ անկէ քամուած հիւթին ձեւով պատրաստած կը տրուի, այսպէս ալ, սիրտը, երիկամը, պանկրէասը, փայծաղն, մինչեւ իսկ անասնոյ էգ ձուարան-գեղձը, որպես արուներու սերմնական գեղձն ու անոնց ի՛ քամուած հիւթը, Պրաուն Սէքառ այս մեթոտին մեծ ջատագովն էր, և ուրիշք ի հարկին։

Հոմէոբաթի չեղողներուն կը մնայ ըսել թէ՝ ինչ օրէնքով է ատոնց գործածութիւնը, Պիտի ըսենք թէ՝ բժշկութեան այս վարդապետութիւնը գժուարս հասկանալի չէ՛ սերտող և լայնմտօրէն խուզարկողին համար, իմաստուն ըսած է թէ «ձշմարտութիւնն Աստուծոյ կը պատկանի, բայց անոր խուզարկութիւնը՝ մարդոց»։

Աչխարհիս վրայ հազարաւոր կրօնի վարդապետութիւնը կան, ասոնց իւրաքանչիւրին ո՞ր ասպիճան ճշմարիտ լինելը՝ մարդ մեռնելէ յետոյ միայն պիտի կարող ըլլայ ճշդելու. բարեբաղդաբար բժշկութիւնն այնպէս չէ ճշդելու կարող ըլլայ ճշդելու. Նոր (Հոմէոբաթիք) և ԸՆՏՐԱԿԱՆ (Էքլէքթիք) գպրոցներ, այս վերջինը շատ աւելի նոր գպրոցի հետեւող է և երթալով անոր մէջ պիտի ձուլուի։

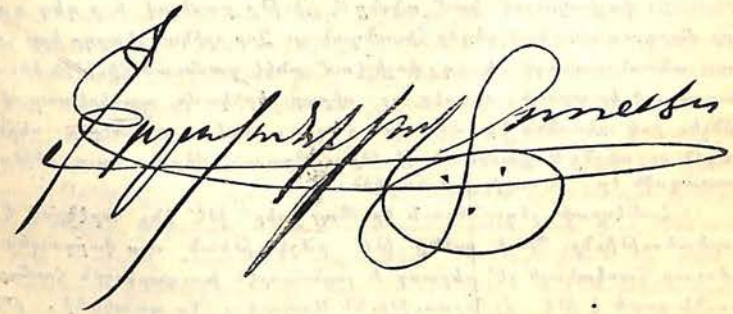
Բժշկական այս վարդապետութեանց կիրարկման ճշդութիւնն իրենց արդիւնքէն յստակ և բացորոշ կ'ելլեւի հիւանդին անկողնին մօտ, և հարկ չկայ մարդուն, յաւիտենականութեան փողի հնչումէն յետոյ իմանալու համար թէ ո՞րն է ուղիղը, եթէ գերեզմաններէ լեզու ունենայինք . . . .

Ինչպէս ամէն ճշմարտութիւն, նմանապատուժութիւնն ալ իր ախոյաններն ունեցաւ և ունի, բայց հակառակ այս ամէնուն՝ 1796ին հիմնուած կամ ի լոյս բերուած բուժելու օրէնք մը այսօր աշխարհիս ամէն կողմ իր հետեւողներն ունի, որոնց թիւն ու չարքն օրըստօրէ կ'ատուարանայ։ Վերիկայի Միացեալ Նահանգաց մէջ 20,000էն աւելի նմանապոյժք կան, 17 բժշկական վարժարանք Հանրմանի ձօնուած, ուր կ'աւանդուին այս դրութեամբ հիւանդատածութիւն, և որոնց է'ն հինը 1848ին միայն հիմնուած է, «Ֆիլատելֆիոյ Հանրման Մէտիքըլ Քօլէճ»ը։ Միայեալ Նահանգաց մէջ կան 175 հիւանդատնոց, ուր նոյնաբուժական եղանակաւ դարմանի կը տրուի. է'ն հսկան այս հաստատութեանց 2125 անկողին ունի և 1000 անկողին ունեցող չատեր կան և է'ն փոքրը գոնէ 50 անկողին ունի։ Ասոնցմէ ի զատ կան հիւանդանոցներ ուր երկու դրութիւններն ալ կը կիրարկուին, հիւանդին և ընտանեաց ընտրութեամբը։ Հարաւային Ամերիկա, Անգլիա, Ֆրանսա, Գերմանիա, Աւստրիա, Պաղանիա, Իտալիա, Ռուսիա, Հնդկաստան ունին յատուկ հիւանդանոցներ «Հօմէօբաթիք» անուանուած ուր հիւանդք կը դարմանուին նոր դպրոցի մեթոտով. Կերմանիոյ մէջ 500էն աւելի հոմէօբաթ բժիշկք կան. Պերլինի մէջ մեծ հիւանդանոց մը Berliner Homöopathisches Kraukeuhans. Փարիզի մէջ երկու հատ. Լոնդոնի մէջ նոյնպէս նոր և ընդարձակ հիւանդանոց եւ այլք։

E pur si muove!

Բեռա 10 Սեպտ. 1911

1891ին Ֆիլատելֆիոյ Հանրման Բժշկական Դպրոցէն վկայեալ (*)

(*) Այս յօդուածին Բ. մասը **Նմանապատուժութիւնն ու իր վարպետը** խորագրով՝ պիտի նուաստակուի մեր **1913**ի Տարեցոյցով։ Ը. Թէ.

ՄԵՐ ԿՈՒՐ ՕՐ ԵՒ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ

Մեր այս երկրաւոր կեանքին համար բազմաթիւ և բազմատեսակ բաներու պէտք ունինք. եթէ սակայն կանգ առնենք վայրկեան մը և մտածենք, պիտի տեսնենք թէ մեր կեանքին և առողջութեանը համար անհրաժեշտ եղող բաներէն ոմանց պէտք ունինք շա'բաւնակ։ Այսպէս, պէտք ունինք օդի՝ շնչելու, ջուրի՝ խմելու, կերակուրի՝ մեր մարմինները սնուցանելու, հանգերձի՝ զմեզ տաք պահելու, և վերջապէս պէ'տք ունինք բնակարանի՝ մեզ եղանակային խստութիւններու դէմ անձերնիս պաշտպանելու համար։ Ասո'նք անհրաժեշտ են մեր կեանքին և մեր առողջութեանը համար։ Նոյն իսկ ասոնք հաւասարապէս անհրաժեշտ չե'ն՝ կրնայ ըսուիլ, բան մի կարելի

Տիր. Ճովսէփ **Տէր Սահակեան**

է թերեւս ժամանակի մը համար զրկել ասոնց հանգերձի և առանց կանոնաւոր բնակարանի, ինչպէս վայրենիները ոմանք կ'ընեն միշտ։ Բայց երբ զրկուելու ըլլանք կերակուրէ՝ չափազանց նեղութիւն կը քաշենք, և հաւանաբար մեզմէ շատ քիչեր միայն պիտի կարենան ութմանալ քանի մը օրուան անօթութեան։ Ջուրի պակասը կամ ծարաւը՝ նոյն իսկ աւելի շուտով պիտի մեռցնէր զմեզ, իսկ մահը գրեթէ վայրկեանական կ'ըլլայ եթէ օդ չունենանք շնչելու։ Ուստի իրաւունք ունինք ըսելու թէ մեր կեանքին և առողջութեանը համար՝ մեզի ամէնէն աւելի պէտք եղած բաներուն մէջէն բացարձակապէս կարեւորագոյնն է օդը։ — Հին խօսք մը կայ. «Շունչը կեանք է». գիտցուած բան մըն է թէ նորածին մանուկին վատարած առաջին գործը շունչ առնելն է, ինչպէս նաև մեռնող մարդու մը՝ ալ վերջին գործը

կ'ըլլայ շունչը փչել։ Եթէ նոյն իսկ շատ կարճ ժամանակի մը համար շունչդ բռնել փորձես, իսկոյն կը համոզուիս թէ ի՛նչքան անհաճոյ բան մըն է այն։ Ծովի լողանքիատեն երբ գլուխդ ջուրին մէջ խոթես՝ ա՛յնքան կը նեղուիս որ կ'ստիպուիս իսկոյն ջուրէն դուրս բարձրացնելու գլուխդ՝ շնչելու, օդ գտնելու համար։ Ջրամոյն եղող մարդերու մահուան պատճառն այս է արդարեւ. ջուրին մէջ չե՛ն կրնար գտնել շնչելու օդ։ Սակայն գուցէ քիչերու միտքէն կ'անցնի սա՛ կարեւոր ճշմարտութիւնը թէ մարդ կրնայ երեք-չորս րոպէ առանց շնչելու դադրիլ, եթէ շնչելու ըլլայ աղտոտ օդ և թունաւոր կազեր։ — Բնութիւնը բարեբախտաբար մեզի պարգեւած է կեանքի և առողջութեան համար ա՛յնքան անհրաժեշտ եղող այս օդը՝ զարմանալի առատութիւնով. չորս կողմերնիս, ամէն տեղ լեցուն է այդ օդով։ Կը շնչենք անդադար, ցորեկուան և գիշերուան բոլոր վայրկեաններուն, նո՛յն իսկ ամէնէն խորունկ քունի միջոցին։ Այսպէս, շնչառութեան այս գործողութիւնը կը նմանի գործունէութեանը սիրտին որ չի դադրիր երբեք՝ ինչքան ատեն որ կ'ապրինք։ Ու շնչառութեան միջոցով արիւնը կ'ստանայ ա՛յն վիճակը որով անիկա իրրեւ սնունդ իր օգտակարութիւնը կ'ուղեղայ մարմինին բոլոր մասերուն համար։ Դարձեալ, շնչառութեամբ մեր մարմինին մէջ մտած օդը կը տաքցնէ մեր մարմինը, և կարելի կ'ընէ մեր մարմինին զանազան գործարաններուն՝ կատարել իրենց գործը պէտք եղած կերպով և թափով։

Մարդկային մարմինը շատ պատշաճօրէն նմանցուած է շոգեգործի մը, մեքենայի մը։ Ու եթէ շոգեշարժ մեքենայի մը հնոցին մէջ նետուած վառելանիւթին՝ այսինքն ածուխին կամ փայտին նմանցնենք մեր բերանէն ներս նետուած կերակուրները, գրեթէ կատարեալ ճշդութեամբ կրնանք այն ատեն հետեւիլ մնացած բոլոր նմանութիւններուն որոնք կը գտնուին մարդկային մարմինին և շոգեգործիին միջեւ։ Հնոցին մէջ փայտ կամ ածուխ նետելով ու մէկ մը վառելով՝ չի՛ լսենար հնոցպանին գործը։ Տուներու մէջ վառարան գործածողներն ալ փորձառաբար գիտեն ասիկա. որպէս զի հնոցը կամ վառարանը շարունակ վառիլ և տաքցնել՝ բացարձակապէս անհրաժեշտ է որ անընդհատ օդ երթայ ածուխին և փայտին, ապա թէ ոչ՝ արծարծած կրակը շուտով կը մարի։ Այսպէ՛ս է ճիշդ մեր մարմինին համար եւս. մեր կերած կերակուրները պիտանի բաներ են, ինչպէս էին անշուշտ վառարանին փայտն ու ածուխը. բայց մեր մարմինէն ներս շարունակ օդ և թարմ օդ մտնելու է, որպէս զի միանալով մեր կերած կերակուրներուն՝ այրուի առաջ գայ մեր մարմիններուն մէջ, և ասկէ ալ արտադրուի ուժ, իր բազմաթիւ տեսակներովն ու երեւոյթներովը։

Այո՛, բառը չեմ գործածեր լո՛կ նմանութեան սիրոյն, քան զի բառին բո՛ւն իմաստովը՝ կիզում, այրում տեղի կ'ունենայ մեր մարմիններուն մէջ. ու ասոր իրրեւ ապացոյց՝ կը բաւէ յիշել թէ տաք բերանէն ելած շունչն, ինչպէս նաև մեր ընդհանուր մարմինն աւելի տաք է քան մեզ չրջապատող օդը։ Ուստի, քանի որ շարունակ այրում տեղի կ'ունենայ մեր մարմիններուն մէջ, և ատիկա ալ անհրաժեշտ է մեր մարմիններուն բազմատեսակ գործերուն համար, կը հետեւի իսկոյն թէ օդ մտնելու է միշտ մեր թոքերէն ներս՝ այդ այրումը պէտք եղածին պէս շարունակելու համար։

Եթէ գաւաթի մը տակ՝ վառած մոմ մը դնենք, պիտի տեսնենք որ քիչ մը յետոյ պիտի մարի բոցը։ Ինչո՞ւ։ Որ լմնետեւ գաւաթին մէջ գտնուած օդին այն մասը որ բոցը վառելու կը ծառայէր՝ սպառեցաւ, և դուրսէն նոր թարմ օդ չմտնելով գաւաթին մէջ՝ մոմը մարեցաւ։ Եթէ սակայն քննենք այդ գաւաթին մէջի օդը հիմա, պիտի տեսնենք որ սպառած օդին տեղը կամ աւելի ճիշդը՝ թթուածնին կազին տեղը նոր կազ մը արտադրուած է, որուն ալ կ'ըսուի ածխային թթու կազ։ Բայց մենք պարզութեան համար՝ առաջինին կրնանք ըսել օթոնոր կազ և երկրորդին ալ ընոնոր կազ։ Արդ, երբ մոմը՝ վառած միջոցին սպառեց հատցուց գաւաթին մէջի օդին օգտակար կազն, անոր դէմն արտադրեց, օդին տուաւ ինասակար կազը։ Առաջինն անհրաժեշտ է ամէն տեսակ այրումի համար. իսկ երկրորդը՝ կը խափանէ կ'արգիլէ այրումը. մարող կազ մըն է։ Ու ասիկա ալ շատ դիւրութեամբ կրնանք հաստատել, եթէ այդ նոյն գաւաթը կամաց մը վերցնելով՝ տակը դնենք բ. վառած մոմ մը, պիտի տեսնենք որ ասիկա իսկոյն պիտի մարի, և. մոմին վառելէն առաջ եկած ինասակար կամ մարող կազին աղդեցութեանը տակ։ Ինքնին շատ պարզ երեւոյթ մը ահա՝ զոր կարեւոր է միտք պահել, վասն զի ճիշդ ատոր նման բան մը կը պատահի երբ մարդ մը կամ ո՛ և է կենդանի իր ապրած գոց սենեակին օգտակար կազը սպառէ, ու փոխարէնն արտադրէ ինասակար կազը, շարունակելով փակուիլ նո՛յն տեղին մէջ՝ մարդը կամ կենդանին ալ վերջապէս պիտի մարի ու մեռնի, ինչպէս մարեցաւ մոմը։

Սեպենք թէ խումբ մը մարդիկ փակուած ըլլան պզտիկ սենեակի մը մէջ, որուն դուռներն ու պատուհանները ամուր կերպով գոցուած են։ Ինչ պիտի ըլլայ հետեւանքը, ճի՛շդ ինչ որ եղաւ գաւաթին տակի մոմին։ Այդ մարդոց ամէնքն ալ իրենց թոքերէն ներս պիտի առնեն օդին օգտակար մասն, ու ասոր տեղ ալ նմանապէս իրենց թոքերէն դուրս պիտի տան ինասակար կազը, որ երթալով պիտի լեցուի սենեակին ամէն կողմը, քանի որ գուրս ելլելու անցքեր չի կան, ու նոյն պատճառով ալ՝ օգտակար կազը կամ մաքուր օդը պատեհութիւն պիտի չունենայ դուրսէն ներս մտնելու։ Արդարեւ այս տեսակ պարագաներու տակ իսկ և իսկ պատահած են բազմաթիւ մահեր. օրինակ՝ Կալկաթայի «Սեւ Որջ» անունով ճանչցուած զնդանը, ուր փակուած էին խումբ մը մարդիկ և յաջորդ առտուն անոնց մեծ մասը խեղդուած մեռած գտնուեցան, որովհետեւ ատիպուած էին շնչելու իրարու շունչ. ներսի և դուրսի օդերուն միջեւ հաղորդակցութիւն չըլլալով՝ զնդանին օդը երթալով լեցուեցաւ ապականած օդով, մինչեւ որ վերջապէս պատճառ եղաւ հոն բանտարկուողներուն մահուան։ Բայց այս վտանգաւոր կազին պատճառած մահերու օրինակը մէջ բերելու համար մինչեւ հնդկաստան երթալու պէտք չի կայ։ Լրագիրներու մէջ չէ՞նք կարդար ատենը մէկ մը թէ՝ ա՛յսինչ խանին սենեակին մէջ՝ ա՛յնինչը ազէկ չվառած կրակարան մը սենեակ առած պառկած է, ու յաջորդ առտուն մեռած գտնուած է, պատճա՞ռը։ Որովհետեւ կրակարանին մէջի ածուխը նոր վառիլ, նոր կրակ ըլլալ սկսած ըլլալով՝ հատցուց սպառեց սենեակին մէջ գտնուած օգտակար կազը. և ինչ որ աւելի կարեւոր է, նոյն ատեն՝ մեծ քանակու-

թեամբ ալ ինստակար կազէն արտադրեց. ու հո՛ն, այդ սենեակին մէջ քնացող խեղճ մարդը ընդեց այդ տպականած օդը, որ անտարակոյս եղաւ պատճառ իր մահուանը։ Կրակարանին արտադրած այդ կազը ճի՛շդ նոյնն է մեր բերանէն ելած շունչին մէջ գտնուած կազին հետ։ Կրկնենք անգամ մըն ալ թէ՝ երբոր էսէրէյ-ենէսէյ մը մեզ էսկոտ խոմբ մը տնէր երթէ ու ըզեյնի կը ընդէն նայ օդն, այլ թէզին օդը ի՛ողոնո՛ւ, ընդհանո՛ւր ի՛ըլլայ, որովհետեւ հոն պակասած է օգտակար կազը, և շատցած ինստակար կազը։ Զորս կողմերէն ամրապէս գոցուած սենեակի մը օդին անմաքրութեան պատճառը միայն այդ չէ սակայն։ Բաղմաթեամբ լեցուն սենեակի մը օդը կ'պղտոտի նաեւ բարակ, շատ բարակ թեփերով, որոնք կը թափին օդին մէջ մարմինի վրայէ։ Ասոնց հետ մէկտեղ, այդ տեսակ սենեակի մը օդին մէջ անպատճառ կը գտնուին ուրիշ վոյնիներու բաղմաթիւ տեսակներ՝ զորս շատ դիւրութեամբ կարելի է տեսնել մանաւանդ կամ շողիի նման, երբ սենեակին մէջ արեւի ճառագայթի մը խյնայ պատուհանէն կամ ուրիշ որ և է ծակէ։ Փոշիներու մէջ մասնաւորապէս պէտք է յիշել մանրէները։ Մանրէները կամ միկրոպները շատ փոքրիկ ապրող բաներ են. այնքան փոքրիկ, որ առանց զօրաւոր խոշորացոյցի մը չենք կրնար տեսնել զանոնք։ Այս փոքրիկ անասնիկներուն վրայ կրնանք գաղափար մը ունենալ՝ միտք պահելով թէ 400 միլիոն մանրէներ կրնան հանգիստ տեղաւորուիլ արծաթի մէդճիտիէի մը տարածութիւնն ունեցող մակերեսի մը վրայ։ Ու 400 միլիոնը գիտենք թէ կը ներկայացնէ Զինաստանի բնակչութեան թիւը։ Գիտուններէն ուրիշներ կ'ըսեն թէ՝ ամէնէն սոսկալի հիւանդութիւններէն շատեր առաջ կու գան մանրէներէն։ Այդ մանրէները, եւ մարմինին մէջ կը մնան գլխաւորապէս օդին հետ՝ երբ շունչ կ'առնենք. ու անգամ մը մեր մարմինէն ներս մտնելէ վերջ՝ անօրինակ արագութեամբ մը կ'աճին և կը բազմապատկուին հոն։ Կը թունաւորեն արիւնը, կը պատճառեն տենդեր, հիւծումի և վերջապէս մահ։ Հիւանդութեան այս միկրոպները կրնան տարածուիլ կամ փոխադրուիլ հիւանդի անձէ մը առողջի. ու ասոր է որ գիտականօրէն կ'ըսուի վոյնո՛ւ։ — Ձիշդ տեղն է հոս ոյ, պահ մը ուշադրութիւննիս դարձնենք մանաւանդ հիւանդութեան մը վրայ որ իր մահացու բնութեամբ իրաւամբ ճանչցուած է մթրթոնիեան պոռոտո՛ն։ Չարկաւ յայտնի է թէ թոքային ուռկանութեան կամ թոքախտին է մեր ակնարկութիւնը։

Թոքախտը տարածուած է ամէն տեղ. ճանչցուած է ամէն կլիմայի տակ. ցեղի չի՛ խնայեր, տարիքի չի՛ նայիր, սեռի կարեւորութիւն չի՛ տար։ Ուստի անխտիր կը գտնուի ամէն տեղ, ու թերեւս անկարելի ըլլայ գտնել տուն մը որ զո՛հ տուած չըլլայ այս հիւանդութեան։ Ահելոդ չէ՛ ուրեմն քիչ մը ծանրանալ այս հիւանդութեան վրայ, ու ճանչնալ և սորվիլ այն կանոնները որոնց հետեւելով կրնանք ազատիլ անոր ճիրաններէն, — Յունական բժշկութեան Հայրը՝ Հիպոկրատ որ Քրս.է իրը 400 տարի առաջ կ'ապրէր՝ կը ճանչնար այս հիւանդութիւնն իր ախտանիշերով։ Անկէ ասդին շատ բժիշկներ ու գիտուններ հատորներ գրած են այդ հիւանդութեան վրայ. սակայն դեռ 1881ին էր որ կէրմանի ժիծանուէն բժիշկը՝ Քոխ յայտնեցաւ վերջապէս գտնել այդ հիւանդութեան բո՛ւնն պատճառը. բռնեց թոքախտ

մանրէին օձիքէն. ու այդ առենէն սկսելով նոր դարագլուխ մը բացուեցաւ բժշկական գիտութեան առջեւ։ Թոքախտը կոչուած է մարդկութեան պատուհասը, որովհետեւ աշխարհիս վրայ պատահած մահերուն 1/7ին համար անիկա՛ պատասխանատու է։ Ուրիշ խոսքով, այդ սոսկալի հիւանդութիւնը կը պատճառէ աւելի մահեր քան պատերազմը, ժանտախտը, քոլէրան, գեղին տենդն ու ծաղկախտը՝ հաւաքաբար։ Դժուար չէ՛ համոզուիլ թէ ինչո՛ւ համար թոքախտն այս աստիճան տարածուած է երկրագունդիս ամէն կողմը։ Թոքախտաւորներ կա՛ն դժբախտաբար ամէն տեղ, մեծ թէ փոքր թիւով. և անոնց արտաշնչած օդին մէջ, և մանաւանդ թքած խուխին մէջ կը վխտան այդ հիւանդութեան միկրոպները, որոնք շատ պզտիկ մանրիկներ ըլլալով կը տատանին, կը տարուբերին ամբողջ մթնոլորտին մէջ. որով ամէն մարդ ստիպուած կ'ըլլայ բնականաբար շնչել այդ օդը։ Կը հետեւի ուրեմն թէ՝ այս հիւանդութենէն ազատ մնալ իրօք և իսպառ գոյութիւն չունի։ Սակայն կարելի է զգուշանալ, և զգուշանալու համար պէտք է ծանօթանալ այդ հիւանդութեան պայմաններուն։ Ասոնք կրնան շատ լաւ կը բացատրէ Սերմանացուն Ա—լը, որ կ'ըսէ. «Ահա սերմ ցանողը ելաւ որ սերմ ցանէ. ու երբոր կը ցանէր՝ մէկ քանիները ճամբուն քով ինկան, և թռչուննները եկան ու կերան զանոնք։ Եւ ուրիշներ ապառաժուտ տեղերու վրայ ինկան՝ ուր որ շատ հող չկար, և շուտ մը բուսան, հողը խորունկութիւն չունենալուն համար. սակայն արեւուն ծագած ատեն այրեցան, ու արմատ չունենալնուն համար չորցան։ Եւ ուրիշներ ինկան փուշերու մէջ, և փուշերը ելլան ու խեղդեցին զանոնք։ Եւ ուրիշներ ինկան աղէկ հողի մէջ ու պտուղ կու տային՝ ո՛րը մէկին տեղ 100, որը՝ 60 և որը՝ 30»։ Սերմանացանին ցանած հունտերը կամ սերմերը նո՛յն տեսակէն էին. արդիւնքը սակայն շատ աննման էր։ Թէեւ սերմերը նոյնն էին, բայց անոնց ինկած տեղերը կամ հողերն իրարու նմանման էին։ Սերմն ընդունող գետինն է արդիւնքին համար պատասխանատուն։ Այսպէս մեր թոքերէն ներս առնուած օդն անխտիր իր մէջը կը պարունակէ թոքախտի սերմեր՝ մանրէներ. որքան ատեն որ սակայն մեր մարմիններուը յարմար գետին մը չըլլան սերմին, հոն ինկած սերմը կամ մանրէն չի կրնար ո՛ր և է արդիւնք յառաջ բերել և աճիլ։ Քանի որ ամէն կողմ թոքախտաւորներ կա՛ն, պիտի ըլլան նաեւ թոքախտի մանրէներ՝ մեր շնչած օդին մէջ։ Ասոր դէմ շատ մեծ բան մը չենք կրնար ընել անհատաբար. կրնա՛նք սակայն մեր մարմինները դնել անանկ վիճակի մը մէջ որ հոն իշնող մանրէները չկրնան հաստատուիլ, տեղաւորուիլ ու բազմապատկուիլ, կամ առակին խօսքով՝ կրնանք պատրաստել պէտքին նմանցնել հոն սերմերը։ Այս է ահա՛ Սերմանացանին Առակին նշանակութիւնն այս հիւանդութեան պատշաճեցուցմով։ Երբ անմաքուր օդը ընդունակաբար և ունակաբար՝ կը պակսեցնէ մարմինին ոյժն, ինչպէս նաեւ միտքին առողջութիւնը. կը պատճառէ գլխու ցաւ, ախորժակի կորուստ, սակաւարիւնութիւն, գունատութիւն, տեսողութեան

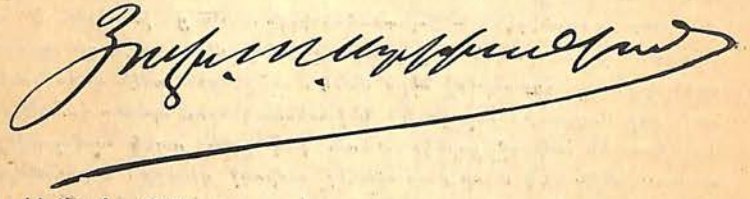
աղօտութիւն և վերջապէս սաստիկ դիւրագրգռութիւն։ Այս կերպով՝ առողջութիւնը խանգարուած անձ մը ենթակայ կ'ըլլայ վտանգաւոր հիւանդութեանց։ Ուրիշ խօսքով, անիկա դիւրին որս մը կը դառնայ հիւանդութեանց և չունենար անոնց դիմադրելու ուժ։ Թոքախտին օրինակն առնելով դարձեալ, անոր շատ տարածուած ըլլալուն պատճառներէն մէկն ալ քաղաքներու մէջ աղքատ դասակարգին չափազանց խճողուած միջավայրերու մէջ ապրիլն է։ Մեծ թիւով մարդիկ կը բնակին նոյն արեւազուրկ և օդաւէտ չեղող սենեակին կամ պզտիկ տունին մէջ, որ բոլորովին անյարմար է այդքան բազմութիւն հիւրընկալելու։ Արդ, քանի որ առողջ և երջանիկ կեանք մը ապրելու համար ա՛յքան կարեւոր է օդի մաքրութիւնը, ջանանք ըմբռնել թէ ի՛նչ պարզ և գործնական միջոցներով կրնանք ապահովել զայն։

Շատերուն զարմանալի պիտի երեւայ գիտնալ թէ ո՛րքան օդի պէտք ունինք՝ մարդ գլուխ, որպէս զի շարժած ըլլանք առողջապահական օրէնքի համաձայն։ Մի՛տքերը թուանշաններով չծանրաբեռնելու համար՝ կը բաւէ միտք պահել սա՛ միայն. լափոս մարդու մը համար պէտք է $3\frac{1}{2}$ խոպոռ լայտով, նոյնքան երկայնով — բոլորովին մէնիմէ մը օդ։ Այդ սենեակին և կամ այդ համեմատութեամբ միջոցի մէջ գտնուած օդն ալ դարձեալ պէ՛տք է որ փոխուի նորոգուի 1 ժամուան մէջ գէթ 3-4 անգամ։ Ասիկա է գիտութեան նուազագոյն պահանջը։ Առողջապահութիւնն ուրեմն մեզի կ'ըսէ որ մեր նստելու սենեակները, ննջախուցերը, հիւրանոցները, եկեղեցիները, դպրոցները, թատրոնները, մէ՛կ խօսքով՝ մեր բնակութեան սահմանուած բոլոր շէնքերը չինուելու են, այս հաշիւը աչքի առջեւ ունենալով։ Սակայն ամէնէն բարեկեցիկներուն հիւրասենեակներն իսկ բաւական ընդարձակ չեն մարդ գլուխ $3\frac{1}{2}$ թոռանարդ կանգուն տեղ ձգելու. ո՛ւր մնաց սովորական տուն մը։ Աւելի շօշափելի օրինակ մը տուած ըլլալու համար՝ անդրադառնանք վայրկեան մը մեր միջավայրի սովորութեանց։ Ձմեռուան եղանակին, սովորութիւնն ունինք իրարու տուն այցելութեան երթալու. ի՞նչ պիտի տեսնենք այդ տան հիւրասենեակին մէջ. վերև յիշուած առողջապահական սկզբունքն ի՞նչ չափով նկատողութեան առնուած է արդեօք։ Տեսնենք։ Ենթադրե՛ք որ այդ հիւրասենեակն ունի 8 կանգուն երկայնութիւն, 6՝ լայնութիւն և 5 ալ բարձրութիւն։ Համրենք հիմա այդ տարածութեամբ օդին մէջ շունչ առնող տուող արարածները։ Հոն են հարկաւ տունին հայրն ու մայրն՝ իրենց 5 անչափահաս զաւակներովը. գումար 7 հոգի։ Երկու ընտանիքներ եկած են այդ իրիկուն այցելութեան. իւրաքանչիւր հիւր ընտանիք իր մէջը կը համրէ 4 հոգի. համագումարն ուրեմն եղաւ հիմա 15 հոգի. ասոնց վրայ պէտք է աւելցնել ձեղունէն կախուած վանդակին մէջի թռչնիկը, բազմոցին մէկ անկիւնը կծկտող շնիկն ու մանկական տակը գալարուած կատուն, որով ընդհանուր համագումարը կ'ըլլայ 18 արարած։ Ու ասոնք ամէնքն ալ սոխրուած են գէթ 2-3 ժամ շնչել ու շնչել այդ բացարձակապէս անբաւական սենեակին օդը, նոյն իսկ ենթադրելով որ ջուր կամ սուրճ բերուելուս համար ալ սենեակին դուռը բացուի գոցուի քանի մը անգամ։ Վստահ եմ ո՛չ այս օրինակը ծայրահեղ չի կրնար նկատուիլ. ամէն ատեն ու ամէն տեղ կրկնուած սովորութեան մը իրական պատկերն էր

գծածնին, առանց չափազանցութեան։ — Բարեբախտաբար սակայն շատ դիւրին կերպ մը ունինք սենեակի մը օդն անընդհատ նորոգելու, թարմ օդ ներս մտցնելու համար։ Կրնանք հաշուարկել մեր սենեակներն ու սասնկով կրնանք ձեռք ձգել պէտք եղած քանակութեամբ մաքուր օդ, երբ մեր սենեակները պէտք եղած ընդարձակութիւնը չունին։ Այսինքն կրնանք ու պէտք է բաց պահել մեր պատուհանները — գոցուելիքները, ներսի աղտոտ օդը դուրս հանելու, և դուրսի մաքուր օդը ներս բերելու համար։ Սենեակ մը հաշուարկելու, այսինքն անոր օդը փոխելու համար բաւական է միտք պահել թէ մեր արտաշնչած օդը տաք ըլլալով՝ կ'ընդարձակի, կը թեթեւնայ և հետեւապէս վեր կ'ելլէ։ Որպէս զի այդ անմաքուր օդը սենեակէն դուրս ելլէ՝ սենեակին ձեղունին մօտերը կամ պատուհաններուն վերի մասերը բացուածքներ ունենալու են։ Ջմեռնանք որ գոց օդը փէշ վեր ելլելու հաւասարակշռութեան մէջ է, ինչպէս ջուրին մէջ խորտուած խիցը։ Ասոր հակառակն ալ, պաղ մաքուր օդը ծանր ըլլալով՝ պատուհանին վերի մասերէն կամ սենեակին տախտակամածին մօտերէն բացուած անցքերէ կրնայ սենեակէն ներս մտնել։ Ու ահաւասիկ ասանկ ամենապարզ միջոցներով կարելի կ'ըլլայ միշտ թարմ և առողջարար պահել սենեակի մը օդը, նոյն իսկ երբ անիկա պէտք եղած մեծութիւնը չունի։ Տուներու և հանրային շէնքերու օդը փոխելու համար զանազան հնարներ, միեւնոյն ատեն ալ ծախքի կապուած գործիքներ հնարուած են, բայց մեզի համար աւելի կարեւորն ու գործնականը պարզ ու աժան կերպերը ճանչնալն ու գործադրելն է։ Սովորական տուներու, դպրոցներու և ամէն տեսակ սրահներու համար բաւական է որ օդափոխ պատուհաններն ու պատահանները։ Բա՛ց թողլու է ամէն պատուհան, դուռ՝ օրուան մէջ քանի մը անգամ, որպէս զի գուրսի թարմ օդէն զօրաւոր հոսանք մը ներս մտնէ, ու շէնքին ամէն կողմերուն ապականած օդը մաքրուի, նորոգուի։ Ննջասենեակներու պատուհանները լման բաց ձգուելու են ամբողջ ցորեկը, նոյն իսկ շատ ազէկ սովորութիւն մըն է պատուհանին մէկ մասը բաց պահել ամբողջ գիշերը, երբ հարկաւ սաստիկ հով չի կայ, և կամ երբ հովը չի փչեր ուղղակի անկողնին վրայ։ Շատ տուներու պատուհանները երբեք չեն ծառայեր իրենց նպատակին. պատուհանները սենեակին պատերուն մէջ անցուած են բացուելու համար և ո՛չ թէ զարդի համար։

Մեր ժողովուրդն առհասարակ զարմանալի կերպով նախապաշարուած է գիշերային օդին դէմ։ Կ'երեւայ թէ ժողովուրդին այդ տպաւորութիւնը ծնած է խաւարին աղդեցութենէն։ Քան զի գիշերօթիկ երբեք պարտաւոր չէ այդպէս լեռնալու գիշերօթիկ օրէն։ Անհասկնալի է թէ ինչո՞ւ համար մեռելը կոխածին պէս փուքիկ մայր մը իսկոյն վեր կը վազէ ննջասենեակներուն պատուհանները գոցելու։ Գիշերուան օդը՝ գիտականօրէն՝ երբեք վնասակար բան մը չունի մէջը. ցորեկուան օդէն բնա՛ւ տարբերութիւն չունի. միայն սա՛ կրնայ ըսուիլ որ գիշերուան օդին մէջ կրնան երբեմն գտնուիլ ջրկիզներ և բուեր։ Ուրիշ նախապաշարում մըն ալ որ արգելք կ'ըլլայ շատերու շնչել մաքուր օդ՝ ցրտառութեան կամ հարբուխի մասին իրենց ունեցած սխալ համոզումն է։ Եւ արդարեւ «ցրտառութիւն» բառը ինքնին սխալ գաղա-

փար մը կու տայ հարբուխի մասին։ Սենեակին պատուհաններն ամուր կեր-
պով գոցած, վառարանը գրկած մարդուկ մը ինքզինքը կ'արդարացնէ, ըսե-
լով թէ ինք հակամէտ է հարբուխ ըլլալու, ուստի կ'զգուշանայ պաղէն.
այսինքն, ինքզինքը կը բանտարկէ աղտոտ օդի մէջ և երբեք չհամաձակիր
բանալ պատուհանը՝ դուրսի պաղ բայց մաքուր և առողջարար օդը ներս
մտցնելու համար։ Ձշմարտութիւնը սա՛ է սակայն որ այդ անձը ինքզինքն
ընդունակ կ'ընէ հարբուխի՝ չա՛տ ուտելուն, չա՛տ հագուելուն, չա՛տ տաք
սենեակի մէջ ապրելուն և չա՛տ գէշ տեսակէն օդ ընչելուն համար։ Պէ՛տք
է որոշապէս համոզուիլ թէ հարբուխը բառախառնուածութեան հիւանդութիւն
մը չէ՛, ինչպէս են անշուշտ արեւահարութիւնն ու ցուրտէն սառիլը։ Նշա-
նաւոր երկրաբոյզը՝ Նանսէն սառուցեալ երկիրներու մէջ, հիւսիսային ամէ-
նէն ցուրտ տեղերը ճամբորդած միջոցին ստիպուած էր ապրիլ ձիւնէ շին-
ուած հիւղակներու մէջ և լոգանք չը կատարել ծովին թանձր սառը ծակե-
լով. բայց իր կենսագրութեանը մէջ կը վկայէ թէ երբեք ցրտառութիւն
կամ հարբուխ չունեցաւ։ Մեր պզտիկները մանաւանդ կանուխէն վարժուե-
լու են մաքուր օդի, հոգ չէ թէ ինչքան ալ պաղ ըլլայ այն, ձիւղ ինչպէս որ
ուտելիք բանի մը իսկական անունդը նկատի կ'առնենք նախ, ո՛չ թէ ա-
նոր բարեխառնութեան աստիճանն, այնպէս շարժելու ենք մանաւանդ մեր
թոքերէն ներս առնուած օդին համար։ Մոռցուելու չէ՛ նաեւ թէ ինչքան
ալ պաղ ըլլայ գուրսի օդը, եթէ մեր բերանը գոց շնչելու ըլլանք՝ մեր
ռունգերէն ներս մտնող օդն արդէն լաւ մը կը տաքնայ ու այնպէս կը հաս-
նի թոքերուն։

Պարտիզակ, 11 Մայիս 1911

ԿՐԻՆԻԶԻ ԺԱՄԱՑՈՒՅՑԸ

Տարեցոյցիս 1909 *տարուան հատորով* (էջ 363) *խօսած էինք աշխար-
հիս ժամացոյցներուն և միջօրէականերուն վրայ։* Greenwich *լօնտոնի մօտ քա-
ղաք մըն է թէյմզ գետին վրայ։ Ունի համաչափաւոր համամուն դիտարանը որ
հիմն է անգլ. աշխարհացոյցի միջօրէականին։ — Ֆրանսայի և Ալճէրիոյ մէջ
— խորհրդարանին որոշմամբ — ընդունուեցաւ կրինիչի ժամանակը որ 9 վայր-
կեան և 21 երկվ. տարբերութիւն ունի Բարիզի ժամացոյցէն։ Հետեւաբար,
10 Մարտ 1911 ին (ն. տ.) կէս գիշերուն, երկաթուղիի կայարանաց և կա-
ռավարական պաշտօնատանց բոլոր ժամացոյցները ետ տարուեցան 9 վայրկ-
եան 21 երկվ.։ Կրինիչի ժամացոյցն ընդունուած է քաղաքակիրթ երկիրներուս
մեծագոյն մասին կողմէ։*

606

ԳԱՂՂԻԱԿԱՆ ԱԽՏԻՒ դէմ 606է Ներքին մարմինը դարձեալ նշանաւոր դե-
րերէն մին է ըլլալու հիւանդութեանց դէմ, որոնց բուժիչ ազդեցիկ
անուր ալխոյնէյշը՝ ձեռնհաս Տոքթ. Հարի, 606ն առաջինի բաղադրութիւնն է.
606 անդամ դարձակութիւններէ անցնելէ յետոյ՝ առաջինիս 606 բաղադրու-
թիւնն է դարձած, որպէսզի արիւնը նոյնանայ ներքին դեղերուն հետ,

ՄԻՀՐԱՆ ՄՕԶԵԱՆ
Ծանօթ բարգմանիչ, գիտական ներքինու հոգեկիսագիր եւ ուսուցիչ Ջրաճախէնի

ու դարձրանալուր լեզուն ազատ պահել ամուր սիրուներէն։ Այս ազգ որ
դեղամիջոցներէն կը կոչուի dichlorhydrate de dioxydiamido-arsénobenzol, դեղին
գոյնով փոշի մըն է, ամէն կողմէ գոյ պատրաստի արտադրութիւն մէջ դրուած։ 30-60
սանթիկրամ պարունակող սրսկուածներ կան։ Առաջինիս անդրկին հետ խառնելով՝
իր ջնարակն ներքուստ մէջ սրտին գործածուած է գեղագիտական սիրուն երբ գործ,

Ս այս հարցը լուրջ ծրագիր եղած են Ա.ման Կերլիխէ, Տանլոյի, Սալմոնի, Պալզերի, Մկլէնի նման ֆիզիոլոգներու 1896, 1907 և 1908 թուականներուն։ Այս նախնական ալեւոր-բիւնները մասամբ լուսաբանած են այս ճամբան ուղիղ Լուկի անոս իր գիւտը երբեմն հանելու համար։

Ի՞նչպէս կը լուծուի 606ի ներարկումը հիւանդին վրայ։ Գործադրութենէն առաջ պէտք է նախ առնել խորհային ֆիզիքական վճռին ու ահաւոր սխալին վրայ յառաջ բերած վնասները։ Երբ հիւանդը երիտասարդ, լաւ և զբաղար լսմանդ մը ունի, — առանց իր վրայ անհնարին ինքնային գործադրանք մը խանգարած, — կրնայ Ա. ներարկումով 40 հարիւրէմ առնել այդ բարերար դեղին. չեզոքացնել Բ. Գ. և Գ. ներարկումներէն ընդունել, 5 լաբորատորական հանգամանքներու վրայ։ Հակառակ պարտականին, զգայուն գրութիւնը երբեք խանգարած ըլլալ, ներարկումի լուծերը նորոգել պէտք է ըլլան, օրինակի համար գինը 20 հարիւրէմ, առնել երկար ժամանակութիւնը մը համար։

Գազրեակ սերը 3 գլխաւոր լրջութիւններ կը բազմանայ, որոնց վրայ 606ի ներարկումը գրեթէ գնահատական պարտականութիւն առած, առաջ կամ նորոգ գոհացուցիչ արդիւնքներ յառաջ բերելով։ Ա. լրջութիւն՝ ներարկումը իր բարերար դերը կը խաղայ 10—12 օրուան վրայ, և 4 ներարկում՝ մէկ լաբորատորական վիճակի վրայ, կը բանին հիւանդին վերջերը պատճառելու և ընդհանուր ընկճութիւնը նայն կերպ իր օրինակ վրայ, Ա.ի մասին՝ Գերմանիա կեդրոնական, Պելճիքա՝ Տիհոյի, և Ճապոնա՝ Սկլէնի գործերը յաջողութեամբ պատահած են։ Բ. լրջութիւնը, 606ի ներարկումը պատճառ է, բերնի խոռոչին վրայ եղող բորբոսները, գերմէ վրայ գոյացող ահաւոր վերքերը ընդհատած են Էրլիխի ներարկումով, և 4—5 օրէն պատճառ։ Գ. լրջութիւն՝ ահաւոր հիւանդութիւնն առաջնորդն ալ անոր բարերար պատճառութիւնը գալ ձեռնհաս են, և մարդի ներքին գոյացող ուռեցքները (Gomme), որոնք, բերնի, ոտքերու խոռոչները վերջերը երեսի բալորվին երկոյ նպատակաւոր գործ, ոչնչացին խոռոչները վերջերը երեսի բալորվին երկոյ նպատակաւոր գործ հանած առնեցած են։ Այսպէս ահա՛ 606ն էր հզօրագոյն հականեխական իր ներկայացուցած ատեն ինչպէս ինքը ինքնին գործածուած է գործ դրօնելով, — մանաւանդ վատահարները յառաջ, — հիւանդութիւնը դիւրացած պէտք գալով, և պատճառ ներկայացած պէտք ըլլայ առնել առաջ, առնել առաջ, ինչ որ պատճառ պէտք ըլլայ մարդկային պէտին երկարութիւնը։

Բայց 606 ը երբեմն յարձակումներ յառաջ իր բերէ։ 1° Հիւանդութեան առաջին երեսյթին հետ, յարձակ պէտք ըլլա՞յ մարդկային գործառնութիւնները սպառ յայտնել անոր առերեսներուն, և արմատական բառերով մը է գործ դնել։ 2° Գործառնական իմանալը հիւանդութենէն երբ վարանած, ինչ փիլիսոփայութեամբ պէտք է գիտել՝ բարերարին ընդունելու համար առերես գիրքը։ — Ա. խորհրդը պէտք է գիտել՝ բարերարին ընդունելու համար առերես գիրքը։ — Ա. խորհրդը ղառ պարզ է և գիւրաւ իր ընդունած է, — առանց իր վրայ անհնարին ինքնային գործադրանքի մը։ Նեյսերի գործերը յաջողած են, առանց նայն ատեն գործադրած ըլլալու հիւանդութիւնը մը համար։ Ա. գործադրութիւնը (սերը սիֆիլիզ, երեսիմատիւ, լիւպուս) առանց իրեն պէտք իր գործին։ Մեզը պարտի գնահատել, լաւագոյն իմ ալպիւմինին ըստ գիտնալու համար։ Այս պայմաններէն վերջ, բնականաբար ներարկումը իր ուղղութիւն, Ներարկումին վերջ ինչ երեսյթներ պէտք է՛առնեն։ — Երկուքն ալ պէտք պէտք, որպէսզի պէտք երեսյթներ Ա. գիւղերը վերջումբութիւնը պէտք բարձրանայ 39°—40°, ցաղարդ առաջ վերջումբութեան առաջնութիւնը պէտք է վերջ։ Շատ անգամներ ալեւորներ և պատմական ձեռք բարձրացած

երբեմն ալ գիւղ. գիւղացի վարակումի գերագոյն՝ գնել դալու համար արձակը։ Վարակման երբ իր գերագոյն արձակը գնել և հանգիստ ալեւորներէն գործադրած ենք և երբ՝ (la réaction de Wassermann)։ Առաջ հետ գնելով, վարակելը երբ գիւղ Էրլիխի ներարկումը՝ որ երբ նաև այդ Գ. երկրորդ իր օգտագործութեան առնենք։

Բայց առ հասարակ սկզբան ալ պէտք երբեմն օգտագործել 606ն, Ամէն հիւանդի վրայ ալ երբեմն պէտք ըլլա՞յ է գործ գնել այդ հարցաքննութիւնը, գիտնալ վերջ յառաջ բերած վնասները, երբ հիւանդը երիտասարդ, լաւ զբաղար լսմանդ մը ունի, — առանց իր վրայ անհնարին ինքնային գործադրանք մը խանգարած, — երբ Ա. ներարկումով 40 հարիւրէմ առնել այդ բարերար դեղին. չեզոքացնել Բ. Գ. և Գ. ներարկումներէն ընդունել, 5 լաբորատորական հանգամանքներու վրայ։ Հակառակ պարտականին, զգայուն գրութիւնը երբեք խանգարած ըլլալ, ներարկումի լուծերը նորոգել պէտք է ըլլան, օրինակի համար գինը 20 հարիւրէմ, առնել երկար ժամանակութիւնը մը համար։

Գազրեակ սերը 3 գլխաւոր լրջութիւններ կը բազմանայ, որոնց վրայ 606ի ներարկումը գրեթէ գնահատական պարտականութիւն առած, առաջ կամ նորոգ գոհացուցիչ արդիւնքներ յառաջ բերելով։ Ա. լրջութիւն՝ ներարկումը իր բարերար դերը կը խաղայ 10—12 օրուան վրայ, և 4 ներարկում՝ մէկ լաբորատորական վիճակի վրայ, կը բանին հիւանդին վերջերը պատճառելու և ընդհանուր ընկճութիւնը նայն կերպ իր օրինակ վրայ, Ա.ի մասին՝ Գերմանիա կեդրոնական, Պելճիքա՝ Տիհոյի, և Ճապոնա՝ Սկլէնի գործերը յաջողութեամբ պատահած են։ Բ. լրջութիւն՝ ահաւոր հիւանդութիւնն առաջնորդն ալ անոր բարերար պատճառութիւնը գալ ձեռնհաս են, և մարդի ներքին գոյացող ուռեցքները (Gomme), որոնք, բերնի, ոտքերու խոռոչները վերջերը երեսի բալորվին երկոյ նպատակաւոր գործ, ոչնչացին խոռոչները վերջերը երեսի բալորվին երկոյ նպատակաւոր գործ հանած առնեցած են։ Այսպէս ահա՛ 606ն էր հզօրագոյն հականեխական իր ներկայացուցած ատեն ինչպէս ինքը ինքնին գործածուած է գործ դրօնելով, — մանաւանդ վատահարները յառաջ, — հիւանդութիւնը դիւրացած պէտք գալով, և պատճառ ներկայացած պէտք ըլլայ առնել առաջ, առնել առաջ, ինչ որ պատճառ պէտք ըլլայ մարդկային պէտին երկարութիւնը։

Բայց 606 ը երբեմն յարձակումներ յառաջ իր բերէ։ 1° Հիւանդութեան առաջին երեսյթին հետ, յարձակ պէտք ըլլա՞յ մարդկային գործառնութիւնները սպառ յայտնել անոր առերեսներուն, և արմատական բառերով մը է գործ դնել։ 2° Գործառնական իմանալը հիւանդութենէն երբ վարանած, ինչ փիլիսոփայութեամբ պէտք է գիտել՝ բարերարին ընդունելու համար առերես գիրքը։ — Ա. խորհրդը պէտք է գիտել՝ բարերարին ընդունելու համար առերես գիրքը։ — Ա. խորհրդը ղառ պարզ է և գիւրաւ իր ընդունած է, — առանց իր վրայ անհնարին ինքնային գործադրանքի մը։ Նեյսերի գործերը յաջողած են, առանց նայն ատեն գործադրած ըլլալու հիւանդութիւնը մը համար։ Ա. գործադրութիւնը (սերը սիֆիլիզ, երեսիմատիւ, լիւպուս) առանց իր գործին։ Մեզը պարտի գնահատել, լաւագոյն իմ ալպիւմինին ըստ գիտնալու համար։ Այս պայմաններէն վերջ, բնականաբար ներարկումը իր ուղղութիւն, Ներարկումին վերջ ինչ երեսյթներ պէտք է՛առնեն։ — Երկուքն ալ պէտք պէտք, որպէսզի պէտք երեսյթներ Ա. գիւղերը վերջումբութիւնը պէտք բարձրանայ 39°—40°, ցաղարդ առաջ վերջումբութեան առաջնութիւնը պէտք է վերջ։ Շատ անգամներ ալեւորներ և պատմական ձեռք բարձրացած

Տիր. Էռլիխ եւ իր աշխատակից Հարոցի Տիր. Հաճօ.
606ի փորձի առեն

բուժումները պետք անհրաժեշտ են և ներարկումից երկար ժամանակ մը երեսպնդերը ցայտ գոյնի է։

606ն էր վճռականը, ան անհրաժեշտ է, ձանր ախտերու յաղթել։ Բայց գիտնականը մահ պատահած է մ՛ին անկերակա վրայ սրտի պոռնկութենեն երկար ատեն, ի՞մ, երբեմն գործածելով հիւանդութեան Պ. շրջանին մէջ՝ ընտիր արդիւնքներ տալով համարձակ մը ցայտ գոյնի են. այս պարագային, 606ը ներհակ վերաբերելու հանար և գոյն բծերը՝ մարդկային մարմնոյն մէջ, հզորագոյն ի՛ւղերէ երբ բան ուրեմն չզլանի գործածութեան վրայ և զանոնք ի՛ջեցնէ, Ո՞ւր, պէտք է ներկայացնէ մը խոհեմութեամբ է գործ դնել, անոր ազդեցը ուշադրելու և բոլորվին այդ երևոյթեն յայտնի հեռու ընդունել հիւանդը, մանաւանդ երբ անձին արդեն գործած է ու ուրացած՝ սերտին առերեսին։

Ինչ է 606ի ապագան. վերջնական դարմանն է Պողոսեան Ախտին, Ա.յժմեան այս հարցասիրական գտածոյին պատասխան մը գալ դժուար է. գոյն պէտք է ընդունել թէ՝ 606ի ներկայացը գործնեն ներհակ գինն է. իր օգտակարութենեն առնէ երբ լաւագոյն հակառակորդն ատերիլ գիտէ. և ինչպէս գանգրէն՝ ամենամեծ բօգիչ։ Ասոնց կօրնէ այս պետը կը ներկայացնէ գործնեն երբ ներհակ բարիքը մարդկութեան և անոր լայնէ իր գովեստները կը վերջնէ ան գեղեցիկ խորհրդածութեամբ. «Ներհակը ըստ այս գիտութ, ինչ Ֆրանս պէտք լսուելու չէ»։

1911 Յուլիս 10, Բերա Ա. Զքեան

"ԹԻՖՕ,,Ի ԴԷՄ ՆՈՐ ԴԱՐՄԱՆ

1911 փետր.ին, ի Պէռլին, գերմ. բժիշկ Մ. Սայպէրթ նոր դարմանն մը կը գտնէ Թիֆօի դէմ, այսինքն քափուրի միջոցաւ դարմանումը։ Տօքթօրը ա. փորձ մը կատարելով, հիւանդի մը մարթին ուղ կը ներարկէ 12 խորանարդ սանթիմէթր ձէթ 20% քափուրով խառն։ Ներարկումէ վերջ հիւանդին վիճակը կը բարւոքի։ Քաջալերուած՝ ներարկումը կը կրկնէ 12 ժամ ուկ անգամ և հիւանդը կ'ապաքինի 3 օրէն։

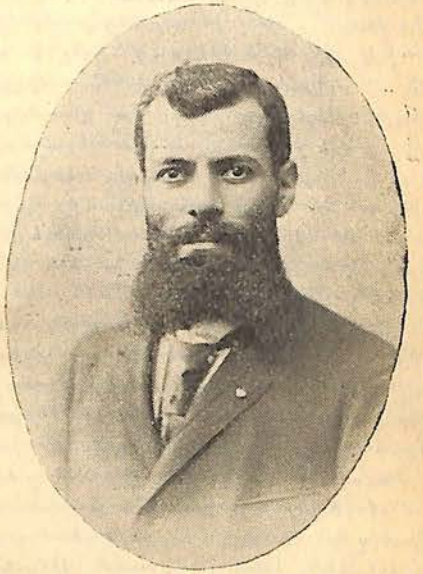
ՆՈՐԱՀՆԱՐ ՆԱԻԸ

Անցեալ տարի Անգլիա չինուեցաւ նաւ մը որ առանց շոգիի կ'ընթանայ Անգլիոյ և Քանատայի միջեւ. և քանի որ շոգի չունի՝ զոյն ջրերու կոչեն այլ եւս անտրամաբան պիտի ըլլար, իր մեքենային վրայ գաղափար մը կազմելու համար պէտք է բաղդատենք ինքնաշարժ կառքերը (օթօմօպիլ) վայրաշարժներուն հետ, ինչ որ է վայրաշարժն՝ ինքնաշարժի մը քով, նոյնն է շոգենաւը՝ պտուտանիւով (hélice) բանող այս նորահնար նաւին քով զոր անգլիացիք Բայլեր կը կոչեն։

ԱԶԳԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Ողբացեալ Տօքթ. Ն. Խամէրեանի՝ մասնագիտական խնդիրի մը մասին պատասխանական հարցում մը ուղղուած ըլլալով, տաղանդաւոր ակնաբոյժը հետեւեալը պատասխանած է գրաւոր կերպով։

Գաղղիական ախտին շատ տեսակ աչքի ինֆեկցիոն կրնայ յառաջ գալ որոնցմէ մեծագոյն մասը տեսութիւնը կը պահպանուին անդառնալի կերպով։ — Կան անհանգիստներ ալ որոնք տեսութիւնը փոխ ինչ կը նուազեցնեն։ Բայց շնորհիւ յաջ դարմանումի, աչքն իր բնական զօրութիւնը կ'ստանայ։

Նշանաւոր ակնաբոյժ † տէր. ՆԻԿՈՂԱՈՍ ԷՄՄԻՐԵԱՆ

Շատ յիշեր սակայն գաղղիական ախտէ յառաջ եկած ինֆեկցիոն մը որուն ենթական բոլորովին կոչնչացնէ բառին բովանդակ առումով եւ յետոյ կատարելապէս բժշկուի, եւ այն ալ առանց ակնաբոյժի մասնաւոր խնամքը վայելած ըլլալու։

Բերա, 2/15 Օգոստ. 1910

ԲԱՄԲԱԿԻԱ ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԵԳԻՊՏՈՍ ՈՒ ԿԻԼԻԿԻԱ

Սահմանադրութեան հռչակմամբ Հայուն կը մնայ ընել մէկ բան. տնտեսապէս զարգանալ, մէկ խօսքով հարստանալ։ Առ այդ ձգտելու են մեր ջանքերը։ Օտարին աչքերը յառած են դէպ ի Կիլիկիա։ Անհատնում գանձեր թաղուած են Ցուքսուր Օվայի բարերեր դաշտին մէջ։ Դարերէ ի վեր Կիլիկիոյ գլխաւոր բերքը կը կազմէ բամպակը, որ գլխաւորագոյն պէտքն է մարդկութեան։ Առանց ցորենի կրնայ ապրիլ մարդ, — ուրիշ հացահատիկներ շատ են երկրին վրայ, — մինչդեռ առանց բամպակի՝ չկրնար հագուիլ. քթան ու մետաքս թէ՛ քիչ են և թէ սուղ։ Ըսել է որ բամպակը տեւական հարստութիւն մ՚է Կիլիկիոյ համար. կը մնայ միայն՝ մեր հայ մշակները՝ շշել, փայփայել Մոլոշեայց հարուստ ընտանիքին այս ձիւնափայլ տիկինը, հոգալ իր պէտքերը բաղմազան, ջամբելով անոր մանրագիտական — լա մօդ նոթելէթ մը կատարեալ։ — Եգիպտոս, կեդրոն բամպակի մշակութեան՝ հակայ քայլեր առած է այդ արհեստին մէջ։ Ահա հոս բաղդատական ուսումնասիրութիւն մ՚ընելով, պիտի ցուցնեմ կիլիկեցի մշակին՝ այն գիտական միջոցները զոր պարտի ի գործ դնել Սիհունի և ձիհունի բամպակաղարդափանց վրայ։ — Որեւէ բոյսի ուսումնասիրութեան մէջ, էն առաջ ուշադրութեան առնուելիք կէտը՝ կլիման է։ Ինչպէս ըսինք, դարերէ ի վեր բամպակ կը մշակուի ի Կիլիկիա։ Հայբուսակ կ՚ըսէ թէ՝ բամպակը հին ժամանակ Կիլիկիոյ տաք կլիմային գլխաւոր բերքերէն մին էր և շատ կը ղրկուէր դուրս, մանաւանդ Իտալիա, իտալացի վաճառականներու ձեռքով։ Ուրեմն այս կերպով լուծուած եղաւ կլիմային խնդիրը, Կիլիկիոյ հողը հարուստ և յոյժ արգասաբեր է։ Տեղացիք հողն ուժասթափ ընելու համար իրարուետեւէ 3-4 տարի ցորեն կը ցանեն և լիառատ արդիւնք կ՚ստանան։ Ամբողջ դաշտը ակահող է (alluvion), այսինքն գետերու յորդումէն գոյացած սիկէ (limon) կը բաղկանայ։ Ատանայի դաշտը՝ Սիհուն և ձիհուն գետերու սիկիբէն կազմուած է։ Ակահողը քաջայարմար է բամպակի մշակութեան։ Եգիպտոսի հռչակաւոր Տէլթան՝ նեղոսը արդիւնքն է և քաջայարմար բամպակի մշակութեան։ Ամերիկայի մէջ ալ Միսիսիրի և Հնդկաստանի մէջ ալ դանդէս գետերու հովիտներն առատ և պատուական բամպակ կ՚արտադրեն։ — Աւելորդ ծանօթ է արդէն թէ կիլիկեց՝ հողագործներ լաւ կը մշակեն իրենց հողը։ Անոնք թէեւ անտեղեակ են որ հողն ալ մարդուս պէս կը շնչէ և օգին թթուածինը կ՚իւրացնէ, բայց անդիէն բամպակի արտերը կանուխէն կ՚սկսին հերկել, յարդարել և օգին ու արեւին ազդեցութեան ենթարկել։ Անոնք, ձմեռուընէ առաջ, բամպակի հողերը 2 անգամ կը հերկեն և ցանքի ժամանակ հոնոր նետելով՝ վրայէն անգամ մըն ալ կը հերկեն։ Եգիպտոս եւս բամպակի հողերն իրարմէ 20ական օր անջրպետով 3 անգամ կը հերկեն և Դ. անգամուն ալ բամպակի գիծերը կը քաշեն։ —

Կիլիկեցի երկրագործը լաւ գիտնալու է թէ՝ հողի բաժնին մէջ 2 կարեւոր կէտ կայ։ Ա. Հողը խորունկ հերկելու է, որպէս զի բամպակի արմատները կարենան դիւրաւ թափանցել հողի երակներուն մէջ։ Բ. Տրուած հերկերուն մէջ առնուազն 15 օր անջրպետ մը գտնուելու է որ հողակոշտերուն ամէն մակերեսները ալ արեւ և օդ կարենան ծծել, Հերկին մէկն այսօր լմընցնել, վաղը միւսին սկսիլ, հողակոշտին մէկ երեսն օդ ու արեւ չծծած՝ միւս երեսը դարձնել է, ինչ որ հակառակ է գիտական երկրագործութեան։— Կլիմայէն ու հողէն ետքը կու գայ ջուրի խնդիրը, որուն վրայ կանգ պիտի առնենք։ Կիլիկեցին անտեղեակ է ոռոգման դրութեան։ Եթէ Տէրը կամենայ, անձրեւը պիտի յագեցնէ բամպակի ծարաւը։ Անձրեւատ տարիները՝ կիլիկեցի երկրագործին համար օրհնութիւն և բարիք են, մինչ անյաջողութիւն՝ երաշտ տարիները։ Կիլիկիա զուրկ է ջուրի բարիքէն։ Մասնագէտները այնպէս կը հաւատան թէ՝ կիլիկեան բամպակը ցուռնիս կամ ցուլիս ամսոյ մէջ եթէ 1-2 ջուր խմելու ըլլայ, հիմնական արդիւնքին կրկինը, նոյն իսկ եռապատիկը ստանալ կարելի կ՚ըլլայ։ (Հիմայ կիլիկեցին պիտի ըսէ. «Ջուր տուէք որ ջրենք արտերնիս»։ Շատ իրաւունք ունի)։ — Ատանայի դաշտը կ՚ոռոգեն 2 գետեր, որոնք Տաւրոսեան լեռնագոգաններէն կը հոսին։ Այս գետերէն մէկն է Սէյհան որ Ատանայի մէջտեղէն կ՚անցնի. միւսն է ձէյհան, որ Սիսէն կ՚անցնի. ուրիշ երրորդ մ՚ալ Թարսուսէն կ՚անցնի։ Սէյհանի և ձէյհանի, Սէյհանի և Թարսուս գետին մէջի հեռաւորութիւնները 6ական ժամ են, այսինքն ձէյհանէ մինչեւ լեռան սահմանը դաշտին տարածութիւնը 9-12 ժամ է։ Հետեւաբար 12 ժամ երկայնութեամբ և 12 ժամ լայնութեամբ բաւական ընդարձակ դաշտով մը օժտուած է Կիլիկիա։ Կառավարութիւնը բամպակի մշակութիւնը զարգացնելու համար արուեստական ջրաղացքներ պեղելով և ջրաղիներ բանալով՝ ոռոգումի դրութիւնն ևոն հաստատած պիտի ըլլայ։ Բայց մինչեւ որ այդ գործողութիւնները աւարտին, կիլիկեցի այն երկրագործները, որոնք արտեր ունին գետերու երկայնքը, ցուռնիս կամ ցուլիս ամիսներու մէջ կրնան ջրել արտերնին և տեսնել արդիւնքը։— Ջուրին կը յաջորդէ արտերուն պարարտացումը։ Ասոր ալ բոլորովին անգիտակից են կիլիկեցիք։ Անդադար հողին մկրտն ու կաթը կը քամեն և չեն հաճիր 1-2 պատառ ուտելիք հայթայթել անոր. ամէն բան օդէն ու արեւէն կ՚ապասեն։ Հողը ի՛նչքան ալ բարեբեր ըլլայ, առանց պարարի ուժասթափ կ՚ըլլայ։ Շատ դաշտեր կան, որոնք կը յոգնին. հողագործն ալ գիտէ այս. Ուստի արտ մը 2 տարի ցանելէն վերջ՝ տարի մ՚ալ անմշակ կը թողուն և հերկելով օդին և արեւին ազդեցութեան կ՚ենթարկեն։ Ցուլիս չէ՞ք գտներ, երբ ըսեմ թէ՝ Ատանայի մէջ երկրագործները անասուններուն աղբը մանաւանդ տեղ մը զետելով կ՚այրեն և օդն ալ կ՚ապականեն։ Ինչ մեծ հարստութիւն մը կը փճացնայ այս կերպով։ Անասնոց աղբն արտերուն վրայ նետելու և այնպէս հերկելու է։ Եգիպտոսի մէջ ֆելլահներն այդ աղբերը ձեռք ձեռք կը խլեն և ծախու կ՚առնեն. անոնք միայն կենդանական աղբով չեն բաւականանար, քիմիական աղը ալ կը գործածեն։ Կիլիկեցի երկրագործը պէտք է գիտնայ թէ՝ ջուրէն ետք՝ ամէնէն կարեւոր խնդիրը պարարն է։ Նախնիք պարարի վրայ նայեցան, որպէս ամենակարեւոր նիւթի, և զայն նուիրեցին կառնոս

չատուածին, Պարարին կը յաջորդէ բամպակի մշակութեան եղանակը։ Ատենայի մէջ բամպակը ցուրեի նման սրսկելով կը ցանեն։ Այս եղանակը պիտի գործի, երբ առագման դրութիւնը հաստատուի։ Եգիպտոսի մէջ ֆելլահները բամպակի արտերը ածուներու բաժնելով իրարմէ 85-95 սանթիմէթր հեռաւորութեամբ գիծեր կը բանան և այս գիծերուն վրայ ալ բամպակները ձեռքով կը ցանեն՝ իրարմէ 35-45 սնթիմ. հեռու՝ փոսերու մէջ։ Ամէն մէկ փոսին մէջ 12-15 հունտ դնելով վրան թեթեւ կերպով կը գոցեն և, այսպէս, բոլոր դաշտը ցանելէ վերջ կը ջրեն։ Տունկերը 40-45 օրէն թիլ մը երկայնութիւն երբ ստանան, ամէնէն աղուորներէն 2 հատ ձգելով՝ մնացեալները կը խլեն։ Եգիպտոսի բամպակի գաշտերը՝ մեր պարտէզներուն կը նմանին և հարթուած են ջուրի ճամբաներով։ Կիլիկեցի երկրագործը պիտի առաւրկէ թէ, անծայրածիր դաշտ մը գիծերու բաժնելու համար՝ մեծ աշխատութիւն և հսկայ ծախք կը պահանջէ։ Ասոր ալ դիւրութիւնը գտնուած է։ Ֆելլահներն արօրին առջեւ տրապիզաձեւ փայտէ կոճղ մը կապելով՝ օրական 10-12 արտաւար արտ կրնան գիծերու բաժնել։ Գիծերու բաժանումը (sillonage) սա օգուտն ունի որ ջրումն ու մարկեղումը (չափալամա) կանոնաւոր կ'ըլլան, մանաւանդ խոտերու մաքրումն ալ դիւրին։ Ֆելլահներն արտերը գիծերու բաժնելէ վերջ՝ մարկեղով հողին կոշտերը կը կոտրեն և գիծերը կը մաքրեն։ Այս գործողութիւնները երբ աւարտին, Մարտին Եգիպտոսի մէջ Մարտի սկիզբները ցանելու կ'սկսին։ Դանք հունտի խնդրոյն։ Կարեւորագոյն խնդիր մըն է հունտին տեսակը։ Ասիկա ալ ապացուցանելու հարկ չկայ։ Անատոլիի երկրագործն ալ լաւ ըմբռնած է սա ճշմարտութիւնը թէ՝ սերմնացուն ո՛րքան մեծ դեր կը խաղայ՝ արդիւնքին քանակին և որակին վրայ։ Կիլիկիոյ բամպակը ստորին տեսակ մըն է. իր նեարդները կարճ և հատ են։ Ուրեմն նոր տեսակներու ներմուծումն անհրաժեշտ պէտք մըն է։— Բամպակի տեսակները շատ են։ Ամերիկա 100է աւելի տեսակներ կը համրէ։ Այդ տեսակները՝ ծովային (sea-Island) և լեռնային (upland) անուններով երկու որոշ դասակարգի կը բաժնուին։ Առաջինը երկայնաթել բայց դժուարահաճ, իսկ լեռնայիններն կարճաթել բայց դիւրահաճ են։ Ամերիկեան լեռնային տեսակները շատ լաւ կ'աճին փոքր Ասիոյ մէջ։ Եգիպտոս ալ բամպակի արտադրոյ տեսակներու կեդրոն է։ Եգիպտ. բամպակի տեսակներուն գլխաւորներն են Մէյ-ֆֆէյ, Նո-պոէ, Ապո-է, Եռնովէլ, Ա-է-լ, Սո-փ-լ-բէ-ս եւն.։ կ'արժէ որ կիլիկեցիք առանց յապաղելու բամպակի ամէն տեսակները փորձեն և յարմարագոյնները ծաւալեն կիլիկեան գաւառներուն մէջ։ Ասկէ զատ չմոռնալու է տեղական տեսակներն ալ աղնուացնելու։ Կիլիկեցի երկրագործներ իրենց հնտացուն ձեռքսիմ պատրաստելու են։ Հնտացուն աղնուացնելը շատ դիւրին է։ Բազի ժամանակ 1 2 հոգի քաղաղներուն առջեւէն քալելով, բամպակի տուներուն վրայ գտնուող և ամենալաւ կազմութիւն ունեցող խոզակները կը փրցնեն և առանձին կը դնեն, զորս զատելու է տուներին միջնամասի ճիւղերու վրայէն։ Արմատի և գագաթի ճիւղերուն խոզակներն անյարմար են։ Այսպէս ընտրուած խոզակներուն հունտերը զատ հանել տալով, յաջորդ տարի իբր հնտացու գործածելու է։ կ'արժէ որ կիլիկեցի երկրագործը իւրացնէ հնտացուի ընտրութեան այս լաւագոյն եղանակը։— Ցեանենք թէ հունտին տեսակը

փոխելով կամ նոյն իսկ մեր ձեռքը գտնուած հունտն աղնուացնելով ինչ արդիւնք կրնանք քաղել։ Սեպտ. ամիսը խինդի ու խայտանքի ամիսն է կիլիկեցի երկրագործին համար։ Այդ ամսուն է որ կ'սկսի բամպակին քաղը։ Բաղաքներու գործաւոր դասակարգը գիւղերը կը թափի, և արտերուն մէջ վրանները չինելով՝ մինչեւ որ բամպակի քաղը վերջանայ՝ գեղջկական կեանքի մը կ'անցընէ։ Բամպակը՝ տեղական լեզուով «չէքի» ըսուած մանաւանդ սակառներու մէջ հաւաքելով՝ իրենց հիւղակներուն մէջ կը դնէն։

Արտի մը քաղը լմնալէ վերջ, ագարակատէրն անձնիւր գործաւորի հաւաքած բամպակը «չէքի»ով չափելով 1/10ը գործաւորին հաշուոյն տետրակին մէջ կ'արձանագրէ։ Ցետոյ հիւղակները փակելով ուրիշ արտի մը մէջ կը հաստատեն. այսպէս կը շարունակէն մինչեւ որ այդ ագարակին բամպակի արտերուն քաղն աւարտի։ Իւրաքանչիւր մշակ իր բաժինը կամ բամպակով և կամ — օրուան դինին համեմատ — դրամով կ'ստանայ։ Բաղդն ամիս մը կը տեւէ և գործատէրայ մալն օրական 4—5 «չէքի» կրնայ ժողվել։ «Չէքի»ն ժամանակին համեմատ 40-50-60 դրշ. կ'արժէ։ Բաղը վերջանալուն, հաւաքուած բամպակներուն տերեւներն ու հողերը մաքրելու համար «Չէվիրմէ» ըսուած տեսակ մը հովսհար գործիք (tarare) կ'անէքրնեն։ Այս գործիքը փայտէ կամ եղէգէ կը շինեն։ Ցետոյ մաքուր բամպակը գործատէրոջ տուները կը բաժնեն, խոզակներու կեղեւները մաքրել տալու անոնց։ Մէկ «չէքի»ին 2—5 դահեկան վարձք կը վճարեն։ Այնուհետեւ զատ բամպակը գործարաններուն յանձնելով, հունտերը զատել կու տան եւ այդպէս առանց հունտի կը ծախեն։ «Չէքի» մը կեղեւով բամպակը 24 օրէն ըլլալով, սակէ 18 օրէն հունտով բամպակ, որմէ ալ 4—5 օրէն բամպակաթել է։ Ատանայի մէջ 5 հատ բամպակի հնտահան մեծ ընդհանուր գործարան (Usine d'égrenage) և 4—5 հատ ալ մասնաւոր գործարան կայ։ Մեծ գործարաններէն մէկը կհւլպէնկեան եղբարց, իսկ միւսն ալ Թըրպանի անուանով պատուական ցոյն մը սեփականութիւնն է։— Բամպակի մշակութեամբ զբաղողներ վերոգրեալ ծանօթութիւնները կարդալով, պիտի յայտարարեն թէ՝ կիլիկեան բամպակի աղնուացմամբը բացարձակ խնայողութիւն մը ըրած պիտի ըլլան կիլիկեցի ագարակատէրերը։— Եգիպտ. բամպակներն իւրենց խոզակներէն վար կը կախուին, որով ֆելլահները դիւրին կերպով խոզակին մէջէն հնտախառն բամպակը կը քաղեն և կեղեւները ծառին վրայ կը ձգեն։ Փորձուելայ աղջիկ մը օրական 40—50 օրէն հնտախառն մաքուր բամպակ կը ժողվէ, ստանալով 5—10 դրշ. աւելորդէ։ Այս բամպակը ոչ «Չէվիրմէ»է կ'անցընեն, ոչ ալ կեղեւներէն զատելու համար գործաւորներու տուներ կը բաժնեն, այլ ուղղակի վաճառականներու կողմէ գնուելով կը ղրկեն հնտահան գործարաններ։ Ըսել է որ այս կերպով 2—3 աշխատութիւն, հետեւաբար գործաւորի աւուրչէք խնայուած կ'ըլլան. մինչդեռ կիլիկիոյ բամպակը խոզակէն վար չկախուիր և բանուած կը մնայ իր կեղեւեայ պատեանին մէջ։ Այս պատճառաւ կիլիկեցիք բամպակն իր խոզակովը մէկտեղ կը չաղեն և յետոյ աւուրչէքը վճարելով՝ կեղեւները մաքրել կու տան։ Իրաւ է որ աւուրչէքները շատ ածան են կիլիկիոյ մէջ, բայց անհաշիւ ծախսերն ալ երկրագործութեան սկզբունքներուն հակառակ է։ Ասկէ զատ, ես կը

պնդեմ թէ՝ եգիպտոս աւուրչքներն աւելի աժան են քան կիլիկիա, և եգիպտոսի ֆելլահն աւելի չարքաշ է քան կիլիկիոյ ֆելլահը։

Կը մնայ կրկնել ու շեշտել մշակական խնամքներու պարագան։ Կիլիկեցի երկրագործը լաւ ըմբռնելու է թէ՝ բամպակենին գժաւարահաճ տունկ մ'է և որքան շատ խնամք տրուի՝ այնքան շատ արդիւնք կ'առնուի։ Հետեւաբար լաւ և շատ մարկեղելու է, խոտերն ալ մաքրելով։

ՄԵՊՈՒՀ ՄՏԵՓԱՆԵԱՆ

Մեհալքէ-Բոհ (եգիպտոս), 15 յնվր. 1911

ԹԱՐՏԵԱՇՆ ՈՒ ԹՈՒԽԸ

Հին դէպքաբանութիւնէն ֆէթիշ իւ լուծուածութիւներ ինձ ֆոյով մզեր ունէր։ ԱՍՏՂԻԿ (Vénus) անպայման խորհուրդ էր. իր ոճային վերերը խառն իսկ ինձ ձգձգիէր հաճոյէ վերերով պուկուած իր ճակին վրայ. իր ֆօրմն ինկով լափ ուռած էր. ուէները նուազած էին և լուրերը ի'յարէին հեղուկութէ։ ՀԷՐԱ (Junon) հպարտօրէն ինք իրեր իր ոճ մզերուն ուղղութիւնը։ ԱՆԱՀԻՏ (Diane) ուներ պղպջուն մահիկ մը՝ իր ընկերել խոպոպներուն վերեւ։ Տարօրինակ ՓՍԻՒԻ (Psyché) խորհուրդ էր։ Իմաստուն ԱԹԵՆԱՍ (Minerve) լուծանուած ֆոյն ընդրած էր, և ԴԵՄԵՏՐԻ (Cérès) խորհուրդ էր՝ ճակտը լրջապատող ցորեններուն պես։

Խորհուրդներու և ընկերու ֆեղեյսֆիքսիոն ֆերպետնութիւն մուն եղած վճճերու ատրիճ, ատոնց պղտծուն վճիռը որ արդարացուցած՝ նպատակաուոր է խորհուրդներուն։ Սէրհատ ՊԱՐԻՍ (Pâris) անկեղծօրէն իր նախապատուութիւնը ինք պոյ խորհուրդ Ափրոդիտէ։ Այս նախապատուութիւնը ոմանց նոյն պահուն է վեր պէնեղոլանօրէն լուերցուած վէ։ Տարմաց մարդիկ փոխն ի փոխ իրենց յարգանք մատուցած են խորհուրդ խոպոպներու և ինք մզերու, նոյն իսկ յաճախ երկուքին ալ։ Ասոր վրայէն որ պատմական ժամանակներու մէջ՝ խորհուրդներ ուրիշ խնդրավոր հետեւութիւններ ունեցած են։ — Ժ. Զ. դարու բանաստեղծ մը հետեւեալ պոզերով ներքաղած է խորհուրդը։

La blonde ajoute à la beauté
Un doux attrait qui nous enchante.
Pour nous peindre la volupté
On peint une blonde touchante.
On vit les blondes constamment
Soumettre les rois du monde.
Et quand l'Amour se fit amant,
Ce fut en faveur d'une blonde.

Հանրի Դ. Մուռ նոմանհիին համար ֆէնէրէթ մը յանքարծ եր՝ ֆովանէն ընդհատ ունէր խորհուրդ մզերուն։ Ֆեռիընել որ իր ժամանակի բանիեր մարդոց

ուղեկից ընդհատ էր՝ ըսած է. «Խորհուրդ մը ֆեղեյսիոնը նորանոր օրուան մը բախտաւոր հրապոյր ունի, ինչ ընուի մը ֆեղեյսիոնը՝ պայծառ ու խուլ էլերուան մը խորհրդաւորութիւն ու հեղհեղուք»։ Թղթախեցի ներքնաձեռնարկներ, պետնելու համար իր լոր տալ խորհուրդ է որ ընտրած է։ Գօբէ ինչ էրէ.

Je ne vous connais pas, mais pas le moins du monde,
Je ne sais rien de vous, pas même votre nom,
Pas même la couleur de vos yeux, rien, sinon
Que vous êtes jolie, que vous êtes blonde.

Ես սիրել պետ մը. «Խորհուրդ մարդիկ են որ բանաստեղծ երբեք չեն»։

Արդարեւ ֆոյ ես վճռորոշ չհամարիր մը ես այս նախապատուութիւնը արդարացնելու։ Զօրաւոր ներկով ֆոնտանիւնոտ (pigmenté), պետնուորներ սիրել ոչխարի անհոգոյնանութիւն մը ինչ ներկայացնեն ինքը՝ խորհուրդին վրայ վեր լոր մը ունենալու՝ պիտի հմայելուին իր անկիւ պայծառ ընուի մը ես պուկուած (brune manquée)։ Անոր այդ ներքնիկին ոչ տպչութիւնն են որ ալեւոր սիրերու վրայ պիտնուած մը ինչ ներքնծայնեն։ Ամեն դարու մէջ, մարդու ֆոյին վերֆերթ են վճռական ապրեցութիւն մը նայուածքին վրայ։ Այսպէս, ըստ ասուպելին, խորհուրդները ինչ բնութիւնուն ֆոյութիւնէ, անմեղութիւնէ ես սպղտմութիւնէ. Ներկայիս պետ ինչ դարին սիրելներ ոչ անկեղծօրէն ինչ ներքին անոյ։ — Թուխերը սելի յանդուգն են, երկրպագ ես նուա՛զ ֆորվող. անոնք ոչ վեհ՝ էլ որմարդը են պետնուն ալեւոր։ — Թուխերը ինչ ընուին, խորհուրդները հաճելի ի'ելլան։ Այն ընտը որ գեղ է ոչխարները ինչ չեն՝ ինչնաբերուած ես ես անգլմարելի. երկրորդները ինչ ֆրանսին սելի ֆոյոյ հրապոյրով մը, ընես նուազ ընդունած։

Երբ ալեւորութիւնէ ֆոնտ պարմանուն իմ ասոնց գեղացնութիւնը, պետ պետնուած որ ընուները եղած են բոլորներուը ֆերֆոյն արելոնութիւնոյ, նաև գարն գարապատեները։ Խորհուրդներ ընդհանուր անուղ մնալով եղած են, ալեւորվ պահպանելը՝ ընդունելի ունին հետացնուող գեղեցկութիւն ու գրեթ ընուին մը երկարութիւն։ Տիկ որ Բոնապարթ՝ որ ֆերֆոյ երեր գարձնել երկու ընուները՝ ընուի եր այն գեղացնին նման ալեւոր ինչ ունէր։ Անկեղ Սօել, Կապրիել դ'Էսթրէ և Մարմ որ Մօրիերեան խորհուրդ էին։ Օր. Ֆօնթանէ ընուի եր և ֆոյնութիւն. Լավալիէր խորհուրդ եր. խորհուրդ եր նաև Մարմ որ Սեվինէ։ Մարի Անթուանետ մարդու լուծանոյ ֆոյ մը ուներ. պետին մէջ նորոյ եր հաճելի «խորհուրդ» ընդհանին մարդուան ֆոյնով, Շարլօթ Գօրտէ մարդուն խորհուրդ մը եր, Կ'երեւի իր ալեւերդական ֆոյուածութիւնները վերագոհացած են խորհուրդներու. ընուերը ի յայտ ես ֆան յաճախ պերպետուալ իմ լոր ալեւներու երեւոյթով։

Այսօր հասարակութիւն մը ես իր խորհրդական ալեւներու մէջ խորհուրդ պիտորը ի'անհետ։ Խորհուրդը ես գնուի, խորհուրդը ի'երեւոյ . . . Նոյն իսկ ալեւին հետացոյին երեւներու մէջ ընուի գարն ալեւը վրայ է։ Վերջերս եղած վճռականութիւն մը հետեւելը ես հասարակ.

100	Սիգարօյնիերէ	16 ը խորհուրդ
100	Գերմանօյնիերէ	33 ը »
100	Իտալօյնիերէ	2 ը »

100 Սպանիացիներէ 75 ը ծուխ կ՚ուզեն, 100 Անգլուհուհիներէ 16 ը ծուխ կ՚ուզեն եւ 100 Ֆրանսացիներէ 39 ը ծուխ կ՚ուզեն։— Ինչ ընել պետութիւններ կրնան քաղաքական այս անհեթեթութիւն, նախ քննելէ ետք կրնան որոշել։ Մեզի համար յայտնի էզոլորիան մը ե որ մարդ տղան՝ տղուհիէ աւելի կը համարձակի ծուխ մը կլլել, որպէսզի ան ալ կարենայ ծուխ մը կլլել։ Ընդ Հեթէպէ, նայ քանը պիտի պատահի նաեւ խաղալու ընկերութիւններու համար,— չենք գիտեր։ Այս վերջինը ծագումով կը պահանջուի մը պիտի ունենայ, որպէսզի այս անհեթեթութեան մէջ ալ պատիւ մը գտնէ։ Խաղալու պիտի երթայ, ըսենք գիշերուան ժամը 8-ին, ընկերներ կը հաւաքէ իր տունը, ընթրիքէն ետք կը սկսի խաղալ, ամբողջ գիշեր, մինչեւ որ կարենայ ծուխ մը կլլել։ Ամբողջ գիշեր կրնայ ծխել, բայց ծուխ մը կլլել չի կրնար

Աբեւդ սիրեմ | Աբեւդ օրե՛ղդ սիրեմ } *փաղաքշական ասութիւն՝ «կը պաշտեմ գքեզի համաձօր»։*

Աբեւ է ամա՝ մէջը արուն կայ. (*ասութիւն*). *Մի՛ նայիր արեւ ըլլալուն, ցուրտ է օդը։*

Աբեւէն աննըրկիլ. *Ապրիլէ ձանձրանալ։*

Աբեւեակ. *Անուշիկ կեանք։ Ինչ. Արեւեա՛կդ սիրեմ՝ զաւակս։*

Աբեւը բռնուիլ. *Խաւարիլ արեգական։*

Աբեւը եղլայ. *Ծագիլ։ Ինչ. Արեւը չելած՝ Տուտուբլը հասանք։*

Աբեւ ըլլայ նէ՝ մարդու վրայ չի ցաքիր. (*Ասութիւն*). *Ամէնքին ալ կը զլանայ՝ նոյն իսկ իր քսակին չդպչող բարեսրտութիւնը։*

Աբեւը մարը մնցայ. *Արեւամուտ, վերջալոյս, իրիկնամուտ ըլլալ։*

Աբեւզարկ. *Արեւահարութիւն, արեւին կիզիչ ճառագայթներուն տակ մնալէն գլխացաւ ունենալը։* (Կ'ըսուի նաև Հավազարկ) Coup de soleil։

Աբեւին դնել | Աբեւին ցուցընել } *Ա. եգիպտական ճառագայթներուն տակ լաթ եւն. չորցուներ։*

Աբեւի դեմ. *Արեգդէմ, արեգջեր (սենեակ) ուր ալեւ շատ կը բանի։*

Աբեւի շաւղ = Շողղ. *Նշղղ, Նշղլ, ցոլք, շառաւիղ, ճաճանչ, ճառագայթ, պատչէկ, վարդք։*

Աբեւի պէս. *Ակնթեւ, բաց պայծառ (ճշմարտութիւն)։*

Աբեւոս. *Արեւ շատ բանող, արեգաւէտ (վայր)։*

Աբեւուդ կըսանիմ | Աբեւուդ կոտրիմ | Աբեւուդ մեռնիմ } *զղջումի համազօր։*

Աբեւուդ, կմ. Աբեւուդ օրերուդ համար ըլլայ, (*պաղատանք*). *Շատ կ'աղաչեմ։*

Աբեւուն [*իրմէ առաջ սեռականով մը*] *Հեղնական բանաձեւ՝ հիննալու առթի ևն. Ինչ. Բանթալօնի՛դ արեւուն* (*որ կը նշանակէ «տարատոդ ատ ի՞նչ հինցեր է»*)։

Աբեւուն կոտրիմ Ասացնու։ 1. *Դժուարութիւն տիրոջը։* 2. (*Աստուածմէ գանգատողի բանաձեւ՝ առաջնոյն չականիշ*)։

Աբեւուն վրայ երդում ընել = գրբ. «*երդնուլ յարեւս*», *յանուն իր անձին կամ նուիրական անձի մը՝ երդուընալ։*

Աբեւցաթ (*աղաւաղումն է գրբ. Աբեւացայր բառին*) 1. *ելք, ծագումն արեգական, առաւօտ։ Ինչ. Աբեւցաթին արթընալու եմ վաղը։* 2. *Արեւելք։ Ինչ. Կ'օթիդ բարձր արեւցաթին դիր։*

Աբեւցերուն, (*ժակրայ*) *Աբեւին ամենաստահակ տաքութեան տեն ու ժէջ։ Ինչ. Աբեւներուն մի՛ պտրաիր՝ հիւանդ կ'ըլլաս։*

*

ԱՄԻՆՆԵՐՈՒ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆ՝ ԻԳԱԿԱՆ ՍԵՌԻ ՎՐԱՅ

Ցոռնվաբ ամառն ինողնեբ. — Լաւ տանտիկին, ինչ մը մեյամաղնոս, բայց խաղցր բնաւորութեամբ։

Փեթրվարին ինողնեբ. — Ամուսինին սաստիկ սիրող, կարեկից եւ զգայուն սիրտ, բարի մայր։

Մարթին ինողնեբ. — Փորիկ սիրուն պուպրիկ՝ առաջց խելքի, վիճը սիրող եւ նախանձոտ։

Ապրիլին ինողնեբ. — Փոփոխամիտ, ո՛չ այնքան արտասուս երեւցող, տարփալիր խառնուածքով։

Մայիսին ինողնեբ. — Աղուոր, սիրելի, ամէն հանոյք տեղչացող։

Յունիսին ինողնեբ. — Պարապ բաներու սիրահար եւ բուռն։

Յուլիսին. — Տեսոն ու ֆայոն, գանկին մէջ միջս փոքորիկ։

Օգոստոսին ինողնեբ. — Հաւասարակշիռ եւ գործնական վիճ, պատեհի կերպով խնայասէր։

Սեպտեմբերին ինողնեբ. — Femme de choix, խոհական ու մարդասէր միանգամայն։

Հոկտեմբերին ինողնեբ. — Սիրուն եւ պչրոտ։

Նոյեմբերին ինողնեբ. — Շարժունակ ու նկարագիրը ծնորհալի։

Դեկտեմբերին ինողնեբ. — Խեղ եւ հետաքրքիր։

ՀԱՅԻՖ-ՓԻԼՕԹԻՆ ՇՈՒՐՋ

1911 *տարուան սկիզբները՝ Բարիզուհին այս նորոյթին յարեցաւ և զայն տարածել ուզեց հանուր աշխարհի մէջ։ Նորոյթը շատ խօսեցուց իր վրայ և զանազան տեղերու մէջ հալածանք մը սկսաւ անոր դէմ, իբր տարազ մը կանանց յատուկ, որուն երեւոյթը գայթակղական էր մասամբ՝ արու նայուածքին համար։ — Սխալ է սակայն կարծելը թէ «Ժիւպ-քիւլօթ»ը նորութիւն մըն է։ Զուիցերիոյ գաւառներէն մին Նանթէսի անուն գիւղ մը ունի՝ բարձր լեռներով շրջապատուած. այդ գիւղին պատճառաւ՝ գիւղին բնակիչները, մանաւանդ կիները ստիպուած են մշակական ծանր աշխատութեանց անձնատուր ըլլալու, կրելով շրջազգեստի տեղ՝ շալվարի ձեւով տարատներ, ի դիւրութիւն իրենց բանուկ սրունքներուն։ Օտարական կիներ տեսնելով համաւեռ այդ մշակներուն զգեստը, սկսան կամաց կամաց հագնելու փորձ ընել, մինչեւ որ գործը մօտայի յանգեցաւ։ — Թողլով հիմայ Բարիզուհին և երթալ պսպի զանազան վայրերու գեղեցիկ սեռն իրենց նախասիրած մօտային, տեսնենք թէ Զուիցերիոյ խորը գտնուող Շանբէտի գիւղին կիները միայն կը հագնին եղեր «Ժիւպ-քիւլօթը»ը։ Այս հագուստն ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մեր գիտցած հասարակ ՇԱԼՎԱՐը։ — քիչ մը ձեւափոխուած անշուշտ, — զոր Հայաստանցի և Փիւրիտանցի կիներ և օրիորդներ կը կրեն անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր, մինչեւ իսկ սա մեր Պոլսեցին մօտ տեղերու հայրենիներ, Նիկոմիդիացին ու Պարտիզակցին։ Շալվարին հայերէնն է — ըստ Ռուզուրիկեանի — ծալուր։ Իր տեսակներն են չոխըր կամ չուխըր = (հայ. Չուխիր), տիպ (առնապան), բօխոր ևայլն, որոնք իւրաքանչիւրն մանաւանդ ձեւով։ Ասիոյ մէջ շալվարը միայն յատուկ է թէ՛ կանանց և թէ՛ էրիկ մարդոց, իսկ միւսները կը հագնին միայն այրերը։ — Շալվարին ֆրանսերէնն է culotte որ կերտուած է cul բառով, և մեր «առնոց» բառը

— զոր սէնինք արդէն ռամկօրէն լեզուի մէջ՝ համազօր է գքիւլօթէին, կալզմուէթամբ մանաւանդ, բաց ի ասիական ցեղերէ, կելցացիք ալ կը կրէին զայն, և Ֆրանսայի մէջ առենօք շատ մը կիներ ընդունեցին չալվարին գործածութիւնը, ա՛չ անշուշտ այն ուռուցիկ (bouffant) ձեւով զոր կը հագնի գաւառացի Հայուհին, եւ՛ քներուն փարթամութիւնը կարծես չեշտելու դիտումով, — գալով Էրդէյին, ամէն ազգ և ամէն տեղ անոր գործածութիւնը մշտնջենաւորած են այլ ևս, բացարձակ անվարտիներու հանդիպինք գուցէ այրեցեալ գօտիներու և . . . Թչուառութեան անանուն Հայրենիքին մէջ, — վարտիք բառը Հայր Տէրվիչեան կ'առաւգարանէ լատիներէն var բառով որ ծածկել, պատել կը նշանակէ, Հնդ. Զնդ. և Գ-թ. նոյն, Ֆրանսերէնն է բառիս caleçon, իտալ. calzoni որմէ կերտած են թուրքերն իրենց գուլէն (թօղլէգ) բառը, — Կը մնայ խօսիլ միայն գոբարին վրայ, «Բանթալօնը» կուգայ իտալ. pantaloni բառէն. անուամբ Պանգալէոնի՝ որ վենետիկի պալատի սուրբ մըն էր. ինք էր որ հագուստի այս ձեւը վենետիկ մտցուց. Դարերու ընթացքին, նեղ, լայն, զանազան ձեւեր ստանալէ վերջ, տաբատն այսօր իր չափաւոր ձեւն առած է,

ԱՆԿԱՐԳԵԼԻ ԳՈՐԾԻՔ

Ֆր-. parachute կը նշանակէ այս գործիքը՝ վերջերս հնարուած էրվէյօ-ֆրանսէզին, ունի 1,60 երկայն, ունի 0,60 լայն և ունի 0 08 հաստ, կազմուած քսան գոյնէ 16 ժապաւէնէ նեղ-նեղ կտորներէ՝ զորս իրարու հետ կարած են 1911 տարուան մայիսին, Ի-րիկ, Շուն որ այս գործիքին գործերը նորոգելու կը (տեսնէ Մասի հրապարակը, նոր էյֆելէն վերադարձող ուղեւորները, 75 մէթրի բարձրութենէն հովին սպրդելու համար, յետոյ սահելով կը վերջ նուազ խոճճիւվ կը ոտքերէն տեղ դրուած էր. նոյն սահուելու կը դադրեցնելու համար կը գործածէ գործիքը ոտքերէն 20 ունի հանուած կրնայ քսան վայրկեանը քաշուելէ և վերջին անոր կազմած խոճճիւը լոյս գետնին, գիշ սահելու կը վերադառնայ հողին վրայ ոտքերուն վնաս չի տար,

ՎԻԹԽԱՐԻ ԱԼԻՔԵՐ

Մէկերու խորին հանգստութիւնը սիրած է միշտ գործադիրները, Անոնք սահ ալ սահմաներ ցոյց խորհուրդները չեն ուզեր երթալ և երեսնէ խոհեմութիւնները կը համաձայնին, վասն զի գէտերուն կը տեսնէին ինծալու, ծերուկ գործակատար խորհուրդ կու տայ. զանազի չեմ. սրան հետեւողին է նշանակուած հալվէյ, որ վերջապէս եր տեղերէն վերցնելու կսէր, Այդ գործին սրտի 15 ունի վերջերը խորը իջնելէ, փետ 1830 գործակատարը սպասելու չեմ ինծի 60 ունի սահելի համաձայն հաշուներէ և ելմիներէ, Ներքնաշորեր 60 ունի սահելի խորհուրդ ես ես սահելի չուներ գրմռցրել ծնկիս. Անկ վրայ համն անհանգիստ եր, խորտակումի վերջը հոգ տեղեկութիւն կրնայ սպասել ծ-

վերս խորէզ գործածուած անանուն և գործերս համար, Այդ վերջն էր զոր հաստատ Մորի գործարէյ, երբ 1842ին նահանգներուն պահանջեց խնդրելու Ատլանտեանը, Նոյն թուականին լիներ գործերս իրեն ձեռնհասը սահմանի մը անդին չեր երեւար անցնէլ, Ծրագիր 450 ունի լիներ գործերս, ինչ Տոքթըր լսելուն նայեցաւ, ինչ տիրոջ ըսեր գործանատ բնութիւնը, երբ գրեթէ կենդանի անհանգիստ ծովերս համար 6000 ունի վրայ, Խնդրոյ առնելու մը եղաւ երբ 1861 ին Մէկը Իսպարտա — Մէկերու նկատմամբ վերջ ընդհանուր հետազօտել մը նորոգ պահանջ — ըստ որ իր պիտի մը երեսնէր, որ 2000 ունի խորհրդարան եին, վեր հանուած էին՝ նկատի ունենալ հիմնական անհանգիստ ծովային անհանգիստներուն,— կատարելագործելու յարմար, Գաղափար մ'այնպէս նոր էր որ 2 ֆրանսացիներ (Մորէ Տը Ֆօլեն — Բերթէ) որոշեցին խնդրել հանգամանքին, Անոնց ալեհոսքին էր որ օրէնսգիրքի տիրապետութեան ընդհանուր վայրերու 1868 ին այդ հանգամանքին յանձնուելիք Անգլիոյ նահանգապետութեան, 1869 ին ալ Սըր Ա. Թոմսըն, որ Իւլսթոյէ եղերգութիւնը խորհրդարան,— Մանաւոր լսելիքս ունի 1872ին և 1876 ին Ատլանտեանի ափերուն վրայ և ձնծաղիկ ու Անգլիական նկարիչներուն եղերգը խորհրդարան բանալու որդիներ նկատմամբ նոյն բանալին ուրիշներ ալ էլիզաբէթ Ա. չբանալով 1892ին և 1897 ին, Նայելու վրայ կը գործածուին գիտական ալեհոսքներուն հանրագիտարան ուրիշներ, Նաև տակ մը նշանաւոր գիտնականներ, Այդ բոլոր խնդրագրութիւնները իրար անդրադարձներ անելու, Ծովերուն յարմար հարի չեր, նոյն գործեր, նրանց և լեռնագլուխներ, որոնց հայրերը վերնագրերուն գրուած ի'նկլիս՝ վրայ ներկայացուցչով նպատակներ և նպատակներ, նոյն նահանգավոր հեղինակներ, խորանի մասը ես իմ անգամներ,— Մէկերու վրայ, Մօր բերդագլխին հարցերուն ուրիշ նման խորհրդարանի գործերը վրայ 4400 ունի վր ինչ և, Անդրանիկներուն մօտ նոյ 8317 խորհրդարանի գործ մը, Հիմնարար (որուն անունին բարձր գործարանը 8840 ունի ես հասնի) երեսին բնակավայրը նոյ ունի ոմն երկրագործներ այդ մասին վրայ, նահանգապետի վրայ խորհրդարանի ներկայացուցիչ ունի. 8606 ունի ինքնագլուխ պատասխանատուներ մօտ, 9427՝ նորզելանդական մօտ և 9636՝ Մորիտանիա և Փիլադելֆիա նպատակներ վերջերս 18 մէթրի ուղղահայեաց վայրէջք մը երկրագործներ են բարձր գործարանը ես բանակ ընդհանուր այդ անհանգիստ անունին խորհրդարանը կարծես, և խնդրագրութիւնները գործ մասն են,— Պահ մը բանալու բանալի և գործարար մը նպատակ ունենալ վերջ ունի 4 մէթրերէ մօտ և, գործերս ցամաքային մասերը գործի մը, Ծովերս վրայ 700 ունի ընդհանուր 2 տարբերու, մասերը հանգստանալ, — սրտին ես ունի Երկրագործներ մէջ մասերը նպատակներ վրայ տարածուած վերջ 1 գիւղ — 1/2 խորհրդարանի մէթրերը, գործերս ցամաքը վերջ 1/15 մասին ինչ ընտրեր, Երեք երկրին ինձ վերջ հանգստանալ և ծովին խորհրդարանի մասերը նպատակ, վերջերը ցամաքին 1 մէթրերուն անալի վրայ գործարանային

ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒՇԱՑԱԾ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

*Միշօ անուն բացարձակապէս անմեղ ֆրանսացի թիապարա մը լոյս աշխարհ տեսաւ անցեալ տարի յունիսին, 17 տարի շարունակ տարապարտուց կրելէ վերջ տաժանակիր աշխատութիւն։ — Միշօ ժամանակին Մօռնատուց կրելէ վերջ տաժանակիր աշխատութիւն։ — Միշօ ժամանակին Մօռնա-տ

տաճիք մը, շաբաթական 3 բէնա ծախսելով կարող պիտի ըլլայ իր բոլոր կերակուրները եփել այս մեթոտով: Թուղթը գնողին կը տուին նաեւ համաճիւթ երիզներ՝ պարկին միաւորուած տեղերը կամ այլեւայլ ծաճուրքիւն ունեցող կերակուրներու պահանջած տեղը գործածուելու համար, ինչպէս նաեւ ապահովիչներ՝ կերակուրը պարկին մէջ դրուելէ յետոյ՝ բերանը լաւ մը գոցելու համար: Ասոնք անհատական կրնան կրկին եւ կրկին գործածուիլ:

*** Սոյնր ամէն օր նոր նոր փորձեր կ'ընէ եւ նոր յայտնութիւններ մէջտեղ կը հանէ: Չարմանալի է որ մորթուելէն վերջ խիստ պաղած կամ սառեցուցած միսը շատ աւելի շատ կ'եփի, քան թէ նոր մորթուած միսը. Սոյնր ասոր պատճառը կը վերագրէ այս իրողութեան թէ՝ միսին նեարդը «խանձած» է ատենն եւ այսպէսով կրակին տարութիւնը կը թափանցէ միսին ծակիտիներուն մէջ: Վաւելցնելիքի մասին ալ շատ խնայողութիւն յառաջ կու գայ այս դրութեամբ եփելով, որուն փորձը Սոյնր ինքնամբ րած եւ հաստատած է:

*** Անցեալ տարի Լօնտօն տեղի ունեցած հացկերոյթի մը առթիւ գրաւ դրուելով, 30 հոգիի նաշ հրամցուց ինծի, առ առաւելն մէկ ժամէն բոլոր կերակուրները եփելով պարկի դրութեամբ:

*** Այս դրութեամբ, որուն շատ դիւրութեամբ կ'եփի. ինչ մը ապ, գաւաթ մը ջուր՝ ամէն մէկ 280 տաճիճ եւ մէկ երկու անանուխի տերեւ բաւեն համեմելու համար, հանի որ բուրդէ պարկով եփելու դրութեան ամենամեծ առաւելութիւններէն մէկն ալ սա է որ տրուած հիւրերը այնքան լաւ կը շարժախուին իրարու որ ամենաղոյզն չափով դրուած համեմն ալ ինքնիրմը կ'պացուցնէ: 30 40 վայրկեան եփելը բաւ է: «Ոօտա» պէտ չէ դնել՝ պոռնեւուն գոյր պահելու համար, ինչպէս նաեւ ուրիշ ոչ մէկ կանանչեղէնի: Սիրուն կերպով կը բացատրէ Սոյնր իր արկղէրը. «Ամէն կանանչեղէնի մէջ աւելցուած ինչ մը շահար՝ հարաւի արեւուն գոյնը կու տայ անոնց»:

ՏԱՐԵԳԻՐ ԴՊՐԵՎԱՆՈՒՑ ԱՐՄԱՇՈՒ

Իբր 1600. Թադէոս Եպս. Նուիրակ Ս. Էջմիածնի առաջին հիմնադիր:— 1661 Մայիս 23 Երեմիա Չէլէպի կու գայ Արմաշ եւ ի նաւակատիս եկեղեցւոյն Ղբլայի:— 1717 Նիկողայոս Եպս. Վարդապետացի կո յիշատակուի իբր առաջնորդ Արմաշու եւ Նիկոմիդիոյ:— 1720, Ս. Նուիրակութիւն Տաճարի Զարխափան Ս Աստուածածնի:— 1730 Անտն Եպս. Արմաշեցի առաջնորդ Արմաշու եւ Նիկոմիդիոյ, կը վախճանի 1771 Փետր. 6:— 1746 Յարութիւն Եպս. Կրեցացի յաջորդ Անտնի յառաջնորդութեան:— 1758 Աբգարոս Եպս. Դպրացւոյ առաջնորդ Արմաշու եւ Նիկոմիդիոյ:— 1780 Աւետիք Արեպս. կը վախճանի յառաջնորդութեան Արմաշու եւ Նիկոմիդիոյ:— 1780 Յունիս 12 Պետրոս Եպս. Վարդանցի կ'ընտրուի առաջնորդ եւ կը վախճանի 1784 Մարտ 20:— 1784 Բարթողիմէոս Եպս. Կապուտիկեան կ'ընտրուի առաջնորդ. կը վախճանի 1809 Մարտ 25:— 1797 Բարթողիմէոս առաջնորդ կը վերաշինէ Արմաշու տաճարն ու վանքը:— 1807 Աւետում տաճարին ու վանքին կէսն էլ եւ Թայմասի իջեւանները կուիլին:— 1809 Ստեփանոս Եպս. Շիրոր Եւդոկիացի կը կարգուի առաջնորդ, բայց կը մերժուի փութով:— 1810 Յունիս. Պօղոս Արեպս. Գա-

րաֆչեան Տէրվէնճցի՝ առաջնորդ:— 1820 Յունիս 6. հիմնարկութիւն տաճարի Զարխափանին, Օծում Սեպտ. 8:— 1821 Բացում առաջին Դպրանոցին ի վանս Զարխափան Ս. Աստուածածնի:— 1824 Պօղոս վրդ. Թաթթաեան, ապա Պատրիարք, կը կարգուի տեսուչ դպրանոցին:—1825 Օգոստոս 5. Պօղոս Արեպս. Թարգմօչեան կը վախճանի Արմաշ 74 տարու:— 1825 Հոկտ. 10. Ստեփանոս Արեպս. Ագաւնի Պուսացի առաջնորդ:— 1828 Մայիս, հիմնարկութիւն առաջնորդարանին եւ Միաբանութեան թաղին:— 1830 Յառաջիւն Մուրատ Վարժապետ Բերիացի տեսուչ Դպրանոցին:— 1831 Սեպտ. 4, Ստեփանոս Աղաւնի Պատրիարք կ'ընտրուի: Կը հրաժարի 1839 Մարտ 13:— 1840 Նոյ. 1. Ստեփանոս Աղաւնի դարձեալ Պատրիարք: Հրաժ. 1841 Օգոստ. 25:— 1853 Մարիի 6. Ստեփանոս Արեպս. Աղաւնի կը վախճանի ի Նիկոմիդիա 76 տարու:— 1853 Մայիս 11, Մատթէոս Եպս. ապա Կաթողիկոս՝ կ'ընտրուի առաջնորդ: Հրաժ. 1854 Դեկտ.:— 1855 Սեպտ. 10, Ստեփանոս Վրդ. Մադաթեան առաջնորդ: Հրաժ. 1860 Յունիս 5:— 1865 Օգոստ. 24 Ստեփանոս Արեպս. Մադաթեան կը վախճանի Պարտիզակ 52 տարու:— 1866 Մայիս 15. Եփրեմ Վրդ. Հայրապետեան կ'ընտրուի վանահայր. կը վախճանի 1868 Յուլիս 28:— 1866 Սեպտ. 11. Հիմնարկութիւն նոր տաճարին: Օծում 1872 Օգոստ. 12:— 1868 Օգոստ. 8, Գրիգոր Վրդ. Ալեքսանեան կ'ընտրուի վանահայր: Եպիսկ. 1869 Սեպտ. 14:— 1872 Նոյ. 25, Գէորգ Եպս. վանահայր՝ կը վախճանի յԱրմաշ 58 տարու:—1872 Դեկտ. 27, Խորէն Վրդ. Աբրահամ կ'ընտրուի վանահայր: Եպիսկ. 1875 Ապրիլ 23:— 1888 Սեպտ. 29, Խորէն Արեպս. Աբրահամ կ'ընտրուի Պատրիարք:— 1889 Յունիս 5, Պատրիարքական կոնդակ հաստատութեան Դպրեվանուց եւ նամակակալութեան:— 1889 Սեպտ. 10, Մաղաքիա Եպս. Օրմանեան կ'նանձնէ վանական եւ դպրոցական վարչութիւնը:— 1889 Սեպտ 18. բացում Դպրեվանուց Պատրիարքութեան:— 1899 Յունիս 23, հիմնարկութիւն նոր շէնքին հիւրանոցին՝ հրկիզեալ վայրը, 1888 Սեպտեմբեր 27 ին:— Այնուհետեւ Դպրեվանքը յաջորդաբար վերատեսուչ ունեցած է Եղիշէ Եպսկ. Դուրեանը, Թորգոմ Վրդ. Գուշակեանը, Բարգէն Վրդ. Կիւլէսէրեանը, ներկայիս ալ՝ Մեսրոպ Վրդ. Նարոյեանը (Հարմանկ):

ԴԱՇՆԱԿ ԵՒ ՋՂԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Տղոց դաշնակ սորվեցուելը շատ անվնաս բան մը կը կարծուի. արդէն այս բանն ընդունուած է խնամուած դաստիարակութիւն առացող ամէն տղոցմէ, եւ սակայն կ'երեւի թէ դաշնակը ջղային հիւանդութեանց առիթ կրնայ տալ, ազէտալի ազդեցութիւն մը յատկապէս բերելով ջլախտաւորներու կազմութեան վրայ (ինչպէս նաեւ գեղատի պատանեակներու) որոնց ջղային դրութիւնը տակաւին կազմուած չէ. Ասիկա հետեւութիւնն է հետեւեալ դէպքերուն որոնք պիտի բժիշկի մը՝ որ հաստատած է թէ այն հազար աղջիկներուն մէջէն՝ սրոնք «կամ ի ոէժիմին դրուած էին 12 տարեկանէն առաջ. 600ը ջղային խանգարումներու ենթարկուած էին: Մինչդեռ այդ տասնհինգերին չենթարկուեզ նոյն թիւով տղաներէ՝ հազիւ 100 հիւանդութեան դէպք պատահած էր: Հետեւաբար, այս հետաքրքրական խուզարկութեանց հեղինակը կ'արդիլէ դաշնակի ուսուցումը մինչեւ 16 տարեկան. և նոյնն այդ պարագային ալ՝ գոնե կամ վարժութիւն պէտք չէ՝ որ առ առաւելն օրը 2 ժամն անցնի:

ԱՄՈՒՐԻԱՑՈՒՄ. — "ԱԶԱՏԱՄԱՐՏԻ" ԻՒ "ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ" ՀԱՅԱՐԱՐ

ԴԱՏԱՐԱՆ	ՎԱՃԱՌԵԼԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ ՍՆՏՈՒԿՆ								ՎԱՃԱՌԵԼԻ ՏԱՆԵՐԷՆ ՔԱՂԱՆՑԻՆ					
	Փեսայացուին կողմէ.				Հարսնացուին կողմէ.				Ուրախացիներ կողմէ. իր տաճէրէցին		Պահեստ կողմէ.			
	Յարդարանք	Հաց	Մսեղէն	Ալիւմինիում	Յարդարանք	Հաց	Մսեղէն	Ալիւմինիում	Պսակ	Հրաւիրատոմս	Հարսնացուի Տաճէրէցին	Փեսայի Տաճէրէցին	Հրաւիրատոմս	Տաճէրէցին
	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի	Ոսկի
	Ընդ հանուին				Ընդ հանուին				Ընդ հանուին		Ընդ հանուին			
Ա.	1000	500	500	200	1500	500	20	200	800	200	150	150	150	150
Բ.	600	300	300	120	900	300	20	120	500	150	120	120	120	120
Գ.	400	200	200	80	600	200	10	80	400	100	100	100	100	100
Դ.	300	150	150	60	450	150	10	60	300	75	75	80	80	80
Ե.	200	100	100	40	300	100	10	40	250	60	60	60	60	60
Զ.	150	75	75	30	225	75	10	30	200	50	50	40	40	40
Է.	100	50	50	20	150	50	5	20	150	30	30	20	20	20
Ը.	80	40	40	10	120	40	5	10	120	25	25	20	20	20
Թ.	50	25	25	5	75	25	5	5	100	20	20	20	20	20
Ժ.	30	15	15	5	50	15	5	5	80	15	15	15	15	15
ԺԱ.	Ոսկի 20	Ոսկի 10	Ոսկի 10	Ոսկի 5	Ոսկի 30	Ոսկի 10	Ոսկի 5	Ոսկի 5	Ոսկի 60	Ոսկի 10	Ոսկի 10	Ոսկի 10	Ոսկի 10	Ոսկի 10

ԾԱՆՕԹ. — 1. Կճռաճօր սիւնակին մէջ, կճռաճօր վճարելու Հարսնաւուի ծնողքին ծոյնչափը Փեսացուն ալ իր վճարէ Հարսնցուին Տաճէրէցին՝ հարսնաւուի ժամանակ։ — 2. Թագվերացի պահուն Տաճէրէց Փեսացուն գինի բաժնած ատեն կրնայ Հաճդիսաւոր կոչումներէն իսկայուր ծուէր ընդունիլ։ — 3. Երբ ճեմնուտուրեան եսք մէկ կամ միւս կողմը ուրեւէ պատճառաւ ճեմը չեն ըներ, ըստ ուռճան Ազգ. Վարչութեան, ճեմնուտուրեան համար վճարուած գումարին չափ ծուխ պիտի վճարուի Ազգ. գեղոճական տնտուկին։ — 4. Չրի կը կատարուի միայն տան՝ ճեմնուտուրիւնը՝ որուն չհաւատուրիւնը հաստատուած է թաղական խորհուրդի վկայուրեամբ եւ փոխանորդարանի ճճնուրեամբ։

Գիծուրեան գահ մը. Տէր. ՄՒՀՐԱՆ ԴԱՒԱԹԵԱՆ որ վերջերս մեռաւ Նիւ-Եորք։ Նեճնագրուրիւնը տե՛ս 1911ի "Ամէնուն Տարեցոյցը"ի Մահագրուրեանց շարքին մէջ։

ԱԶՖԻ ՄԷՋ ՓՈՇԻ

Եթէ փոշի մը կամ աւազի հատիկ մը աչքին մէջ երթայ, պէտք չէ բանալ պոչել, ճմռել եւ աւելի բորբոքել մեր ամեճափափուկ գործարանը. հապա ուղղակի առարկայի մը ճայիլ այն ատեն մոլորեալ փոշին աչքին անկիւնը կ'երթայ ուրկէ դիւրին կ'առնուի։ Եւ կամ կարելի է ոսկի օղակ (մատնի) մը մօտեցուցնել փոշիին որ խաուելով անոր ձգողականուրեանէն՝ դուրս կ'ելնէ։

ԱՆԹԵԼ ՀԵՌԱԳԻՐԻ ՀՐԱՇՔՆԵՐ

Յունիս հինգ. «մաքառանի»ի եւ կիւրին զուգակ Մառքոնի անձնել հեռագիրը գտնելով անմահացաւ, անձնել հեռագրութեան կիւրարկումն ընդարձակելու վրայ է հիմնայ, մասնաւորապէս ան՝ շոգենաւներով յաճախուած ծովեզերքներն ուր իր գործածութիւնը յաճախ ամենամեծ կարեւորութիւն ունի։ Վերջերս ի Պօլթ Հ.ս (Անգլիա) բացուեցաւ նոր կայան մը որ օգտակար պիտի ըլլայ ճոռագայթածակ հեռագրական (radio-telegraph) գործիքներն ունեցող բոլոր նաւերուն հետ հաղորդակցելով. հոգ չ՚ի՛ թէ ինչ մասնաւոր դրութեամբ պատրաստուած ըլլան այդ գործիքները։ Կայանին ծառայը 250 մղոն է, բայց հիմակուընէ կարելի չէ բսել թէ վեր ի վերոյ 100 մղոն հեռուն եղող նաւերէն ալ շատ պիտի գործածուի՝ պիտի գործածուի նաեւ Մանչի կղզիներու հետ հաղորդակցելու համար, եթէ երբեք արկածով մը իսզուին այն ընդծովեայ պատնէները որոնք հաղորդակցութեան մէջ կը դնեն Անգլիան այդ կղզիներուն հետ։ Պր. Սիմնէյ Պիւքնըլն (բրիտանական ընդհանուր նամակատանց պետը) կը յուսայ թէ «ուտիօ-թէլէկրաֆիի»ն հաղորդակցութեան զօրաւոր միջոց վայրեր ուր հողային գիծեր չեն

ՄԱՌՔՈՆԻ

մը պիտի կոչուի, լիտնոս կամ անմատոյց բազմածախս կամ անգործադրելի են։

ՄԵԾԱՀԱՐՈՒՍՏ ԵՐԳԱՀԱՆԸ

Ռիչարտ Շթրաուս որուն էլեքթրա օպերան այնման ահեկանութիւն յառաջ բերած է երաժշտական աշխարհին մէջ, հաւանականաբար աշխարհի ամենէն հարուստ երգահանը է։ Իր գործերէն մէկուն իրաւունքը ծախեց 2000 ոսկիի, եւ հրատարակիչներէն ոչ մէկը խորհեցաւ այդ գումարին հսկայութեանը վրայ։ (Ած. ողորմի հոգուն Ջուհաճեանի, եւ ականջին խօսի Սրմաճեանի, Բաբելեանի, Սիճաճեանի, Մարլեանի եւ այլոց։ — Ամէն անգամ որ իր հեղինակութիւններէն կազմուած նուագահանդէս մը վարէ, 100 ոսկիի իխանական վճարում մը կ՚ստանայ, եւ որովհետեւ իր արտեսագիտական հանճարին հետ ունի նաեւ գործնական մարդու զօրաւոր բնազդ մը, կրցած է ատով մեծ հարստութիւն պիզել։

ԿԱՊԻԿՆԵՐՈՒ ԼԵԶՈՒՆ

*Կառնըր — ամերիկացի գիտուն — երկար տարիներ է որ կապիկներու լեզուին ուսումնասիրութեամբ կը պարապի։ Ցիշեալ անձը հատուկ պէս միտքը դրած է, թէ այս էրքոտանի ցեղն ալ (որ մեր ցեղին հետ չատ մօտ ու որոշ կապակցութիւն մը ունի), խօսելու, ինքզինքը բաւարար միջոց արտայայտելու ձիրքն ու յատկութիւնը պէտք է ունենայ։ Կառնըր կենդանական աշխարհի պատմութեան այդքան կարեւոր ուսումնասիրութիւն մը դրապէս նուիրելու համար, ծովեզերքի մէջ, նքամարի հինաւուրց անտառներուն մէջ քալուած է եւ հոն կ՚ապրի։ «Իրեն չատ դժուարութիւններ կը պատմէ անգլիական թերթի մը մէջ, շատ դժուար կերպով ձեռք ձգեց, որովհետեւ իւրաքանչիւր կապիկ իր տիրական բառն ունի։ Ամսոյ կապիկներու լեզուէն 90 բառ միայն գիտեմ՝ ընդ ամէնը, բայց իւրաքանչիւր կապիկ 9 բառ միայն սորված է՝ լաւագոյն մեթոտը կապիկն իր փոքր եղած ատենը կրթելն է։ Նորածին կապիկը շատ շատ կը մեծնայ, եւ իրօք, տէկ օրուան մէջ այնքան կը մեծնայ ու կը փոխուի, որքան մարդկային մանուկը մէկ ամսուան մէջ։ Ունեցած կապիկներէս 2ը մտնատագ շատ լաւ սուտ մը նասիրեցի։ Նէթբէրդ մը և լաւթօն մը (կապիկներու երկու ցեղէ)։ — եթէ բան մը ուզէն, առաջինը էէհ կ՚ըսէ, և երբորդը էէհ։ Բայց երկուքն ալ մարդէն աւելի գաղտնապահ են և իրենց վախերն առարկան չեն ցուցուներ երբեք, այլ ինչ որ իրենց դժուար կը գտնեն։ Նէթբէրդը «ուրճ» կը գոչէ, և լաւթօնը «քրի» երբ ուզէ առարկայի մը տեղը գիտնալ ուզէն, ճիշտ մեր Հարցական «ո՞ւր»ին համապատասխան։ Ահա Հարցական բառին երբ պատասխան՝ «էուղի» կամ «Հուհու» կը ձայնարձակեն իրենց կարգին։ Ճիշտ մեր «Հոս» բառին նշանակութիւնով։ «Փնրու» և «ատրը» դրուշական բացատրութիւններ են, ուր և է տանգի պարագային։ Նէթբէրդն իր «քնրու»ին վերջին վանկը քանի մը անգամ կը կրկնէ. դարձեալ լաւթօնի ատ տարբերութիւնն վերջին «ը»ն կ՚եռակրկնէ։ Կառնըր երկար ատեն չէր Հասկցած «չուհ» բառին ինչ նշանակութիւնը։ Նկրթիտան փոքր եղած ատեն մշտ կը կրկնէր այս բառը։ վերջապէս գտաւ ասկայն, «Հուհ» բառը մեր «ինչ»ն էր, կապիկը քանի մեծցաւ, այնքան աւելի քիչ բերան առաւ այս բառը, և իրօք մինչ այս ատեն, երբ իլեն անծանօթ եղող առարկայ մը առաջին անգամ բերելով տեսնէր, լաւտիոնին՝ «Հուհ»ին համապատասխան բառն «ըքէ»ն է, կառնըր միշտ կը տեսակցի կապիկներուն հետ, իրր թէ մարդիկ ըլլային անոնք, եւ անոնց հետ բնիկ ծառայի մը միջնորդութեամբ կը խօսի, որ վերջին ատենները յաջողութեամբ կապիկներու լեզուի բառերուն նշանակութիւնը կը կատարէ և անոնց հետ իրենց մօրը նման կը խօսի։

---

* Ընթերցողին մասնաւոր ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք այս կէտին, մինչեւ այն ճշմարտութիւնն ունեցող մեր տուրքն ու կապիկին տուրնը նմանութիւն են իրարու։ Անհատական կարեւոր փաստ մը ի նպաստ բարերջման վարկածին, որուն նամեմատ կապիկներէն սեռած ենք ամէնքս ալ։ Չէ՞ մի որ Հայ ազգն ալ ինչ ազգ մըն է, եւ մեր լեզուն իր հին տերերը կրնայ ունենալ!!!...։

ՊՕԼՍԱՀԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ

N° 1. ԱՄԱՕՐԵԱՅ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

Օրկան՝ Մուրատ-Ռափայէլեան նախկին աշակերտաց միութեան։— Մինչեւ 1911 Ապրիլ՝ հասած է Թիւ 15 (Գ. տարի)։— Արտօնատէր-պատասխանատու Պօ-ղոս Միմիտեան։— Տպ. Պէճիտեան Եղբարք։— Հասցէ, Բերա, Նանէ փողոց, Թիւ 6 (Գամանտօ աթարթըման)։

●

N° 2. ԱԱՏԻԿ ՔԻԼԻՃԵԱՆ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ ՀՈԳԵՒՈՐ ԱՐԱՐՋԱԳԻՏԱԿԱՆ

Սկսած է հրատարակուիլ 19.1 Յունվարին։— Տէր եւ տնօրէն Մանուկ Յ. Գօչունեան։— Տպ. (Նոյն)։— Հասցէ, Մեծ Նոր Խանի վերնայարկ, Թիւ 45։— Բա-ժանորդագրութիւն 12 ղրշ. (Տանկաստան), 4 ֆր. (Արտասահման). հատը 1 ղրուշ։

●

N° 3. ՆՇԱՆԱԿ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Օրկան՝ Բողոքական Հայոց։— Սկսած է հրատարակուիլ 3 Յունվար 1855 ին։— Արտօնատէր Ճ. Փ. Կրին։— Տպ. Ա. Յ. Պօյաճեան։— Հասցէ, Պայպլ Հաուս։— Բաժանորդագրութիւն 40 ղրշ. (Տանկաստան), 10 ֆր. (Արտասահման). հատը 1 ղրուշ (Ա-ե-բ-բ կը հրատարակուի նաև հայատառ-Քրքարբառ)։

●

N° 4. ՔԱՐԲՈՒՆՔ

ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Այս հանդէսը շարունակութիւնն է «Յաւելուած Ազատամարտ»ի որ սկսած է հրատարակուիլ 10 Յուլիս 1910 ին՝ մինչեւ 73 Թիւ, որմէ յետոյ «Բամբիռ» անոր յաջորդեց։— Արտօնատէր՝ Ռ. Զարդարեան։— Խմբագր. մարմին Ռ. Զար-դարեան, Հրանտ Նազարեանց, Ռ. Լեռնեան և Լ. Սեդրոսեան (Շանթ)։— Տպ. Հ. Թիրեաքեան։— Հասցէ, Բերա, Համալ Պաշի, Թիւ 76։— Բաժանորդա-գրութիւն 20 ղրշ. տարեկան. հատը 20 փարա։

●

N° 5. ՀԱՅԿ

ԿԻՍԱՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

Սկսած է հրատարակուիլ 1910 Յունիսին Ատաբազար, իսկ 1911 ին՝ Պօ-

լիս։— Արտօնատէր Մարկոս Թէրզեան։ Խմբագիր Ասօ։— Տպ. Նշան-Պապիկեան։— Հասցէ, Մեծ Նոր Խան, Թիւ 2։— Բաժանորդագրութիւն 30 ղրշ. (Տանկաստան), 10 ֆր. (Արտասահման). հատը 10 փարա։

●

N° 6. ՋԱՒԱԼ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԳԻՃԱԹԵՐԹ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ

Այս շաբաթաթերթը շարունակութիւնն է «Կուկուկ»ի որ 1911 Հոկտեմբերի վերջերը դադրեցաւ։— Սկսած է հրատարակուիլ 30 Հոկտ. 1911 ին։— Արտօնա-տէր Ստեփան Քիւրքճեան։— Պատասխանատու Յովհ. Ամիրեան։ Խմբագրապետ Դր. Թորոսեան (Բ. Լուսիւնեան = Ընկեր Կիկո)։— Տպ. «Մանզումէի Էֆքեար»։— Հասցէ, Պապը Ալի ճատտէսի, Իզտամ Խան, Թիւ 36։— Բաժանորդագրութիւն 30 — 15 ղրշ. (Տանկաստան), 15 — 8 ֆր. (Արտասահման). հատը 10 փարա։

●

N° 7. ԿԱՅԾ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ

Օրկան՝ «Սօսիալ Դէմոկրատ Հնչ. Կ. Պոլսոյ ուսանողական միութեան»։— Սկսած է հրատարակուիլ 1911 Ապրիլին։ Պատասխանատու տնօրէն և խմբ. Եդ. Ամատունի։— Տպ. Նշան-Պապիկեան։— Հասցէ, Պօլիս, բօսՓ-արկղ. Թիւ 97։— Բաժանորդագրութիւն 12 ղրշ. (Տանկաստան), 4 ֆր. (Արտասահման). հատը 1 ղրշ.։

●

N° 8. ԿԱՎՔՕՏ

ԵՐԳԻՃԱԹԵՐԹ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ, ԱԶԳ. ԳՐ. ԹԱՏԵՐ. ՍԱԼՕՆԱԿԱՆ ԵԻԱՅԼՆ

Սկսած է հրատարակուիլ 19 Յուլիս 1908ին՝ ամենօրեայ, վերջերս վերա-ծուելով շաբաթաթերթի։— Արտօնատէր-տնօրէն-խմբագիր եւն. Երուանդ Թօլոյ-եան։— Տպ. Օ. Արզուման։— Հասցէ, Բերա, Թաքսիմ, Թիւ 65։— Բաժա-նորդագրութիւն 54 — 30 ղրշ. (Տանկաստան), 14 — 7½ ֆր. (Արտասահման). հատը 1 ղրուշ։

●

N° 9. ԿԱՀԱՆԿ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԹԵՐԹ ԳՐ. ՔՂՔ. ՏՆՏԵՍ. ԵՒ ԸՆԿԵՐ.

Սկսած է հրատարակուիլ 30 Մայիս 1909ին։— Արտօնատէր-խմբագիր Հմ. Արամեանց։— Տպ. Տ. Տօղրամաճեան։— Հասցէ, ԲօսՓ-արկղ, Թիւ 125։— Բաժանորդագրութիւն 15 ղրշ. (Տանկաստան), 5 ֆր. (Արտասահման). հատը 10 փարա։

N° 10. **ԱՐԱՐԱՉԱՐՔ**

ԱՄՍԱԹԵՐԹ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

Սկսած է հրատարակուիլ 1911 Փետրվարին ։ — Արտօնատէր Շ. Քրիսեան ։ Պատասխանատու-տնօրէն Կ Ունճեան ։ — Տպ. Հ. Թիրեաքեան ։ — Հասցէ , Ղալաթիա , բօզ-տաղ . Թիւ 81 ։ — Բաժանորդագրութիւն 20 ղրշ. (Տաճկաստան) , 5 ֆր. (Արտասահման) . հատը 2 ղրուշ ։

●

N° 11. **ԱՐՁԱԳԱՆՔ ԱՌՏԱՐ**

ԿԻՍԱՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ՀԱՅԱՏԱՌ-ԹՐՔԱԲԱՐԲԱՌ

Օրկան՝ Կաթոլիկ Հայոց ։ — Սկսած է հրատարակուիլ 25 Յունիս 1884ին ։ Արտօնատէր , պատասխանատու և խմբագրապետ Յոհ. Թօլպեան ։ — Տպ. և հասցէ , Բերա , Մեծ Փողոց , Թաքսիմ Թիւ 65 ։ — Բաժանորդագրութիւն 60—35 ղրշ. (Պոլիս) , 85—45 ղրշ. (Խաւառ) , 20—10 ֆր. (Արտասահման). հատը 30 փր. ։

●

N° 12. **ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ**

ԱՄՍԱԹԵՐԹ [ՀԱՅ ԵՐԵԽԵԼԻՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԸ, ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ ԵՒՆ.] 1512 — 1912

Սկսած է հրատարակուիլ պրակ առ պրակ 1910ին և հասած՝ 24րդ. պրակը ։ 2 հատոր եւս կան լոյս տեսնելիք ։ — Հրատարակիչ խմբագիր Վ. և Պ. Զարդարեան եղբարք ։ — Տպ. Օսմ. Դարձակցական Ընկ ։ — Հասցէ , Զաքմաքճըլար , Թիւ 24 — 26 ։ — Բաժանորդագրութիւն , 4 հատորը 1 սմ. ոսկի , 1 հատորը 30 ղրշ. ։ Հատը 2 ղրշ. (Պոլիս) , 2½ ղրշ (Դաւառ) ։

●

N° 13. **ԶԱՆԳ**

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ (ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ)

Սկսած է հրատարակուիլ 15 Յունիս 1911ին ։ — Արտօնատէր Մ. Պարսամեան ։ Պատասխանատու-տնօրէն Ն. Եազըճեան ։ — Տպ. «Շանթ» ։ — Հասցէ , Ղալաթիա , Ճամի Փարուսը , Թիւ 9 ։ — Բաժանորդագրութիւն 40 ղրշ. (Պոլիս) , 45 ղրշ. (Դաւառ) , 10 ֆր. (Արտասահման) . հատը 2 ղրուշ ։

●

N° 14. **ԶԱՐ**

ԱՄՍԱԹԵՐԹ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ - ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ

Սկսած է հրատարակուիլ 1910 Դեկտեմբերին ։ — Արտօնատէր Վ. Սիրունեան ։ — Տնօրէն-խմբագրապետ Ալ. Վ. Սիրունեան ։ — Տպ. Դաւիթ ։ — Հասցէ , Սիրունեան դեղարան , Բերա , Բանկալթի ։ — Բաժանորդագրութիւն 12 ղրշ. (Տաճկաստան) , 3 ֆր. (Արտասահման) . հատը 1 ղրուշ ։

●

N° 15. **ԱԱՏՂ**

ԵՌԱՄՍԵԱՅ ՄԵԾ ՊԱՐԲԵՐԱԳԻՐ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ, ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ

Սկսած է հրատարակուիլ 1 Յունուար 1911ին ։ — Արտօնատէր Միքայէլ Շամտանճեան ։ Հիմնադիր խմբագիրներ Մ. Շամտանճեան և Տ. Զէօկիւրեան ։ — Տպ. Օ. Արզուման ։ — Հասցէ , Զաքմաքճըլար , Յակոբեան խան ։ — Բաժանորդագրութիւն 40 ղրշ. (Պոլիս) , 45 ղրշ. (Դաւառ) , 12 ֆր. (Արտասահման) . հատը 12 ղրուշ ։

●

N° 16. **ԱԱՒԱՒՐԱՆՏ**

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՄՍԱԹԵՐԹ

Օրկան՝ Բանկալթի վիեննացւոց վարժարանին ։ — Սկսած է հրատարակուիլ 1911 Ապրիլին ։ — Արտօնատէր Ժոզէֆ Գասապեան ։ Պատասխանատու խմբագիր Անտ. Գըռլանկըճեան ։ — Տպ. Ռ. Սագաեան ։ — Հասցէ , Բերա , Բանկալթի , Պէքճի փողոց , Թիւ 1 ։ — Բաժանորդագրութիւն 12 ղրշ. (Տաճկաստան) , 4 ֆր. (Արտասահման) . հատը 1 ղրուշ ։

●

N° 17. **ՏԱՐԻ**

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ԿՐՕՆ. ԱԶԳ. ԳՐԱԿԱՆ

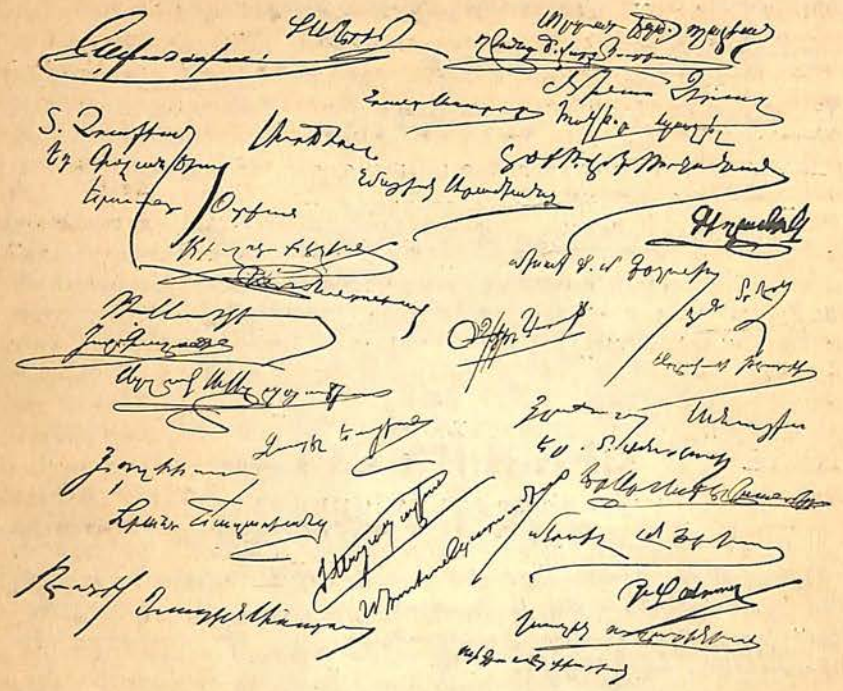
Սկսած է հրատարակուիլ 15 Նոյեմբեր 1909ին ։ — Արտօնատէր Հ.հայեակ բհ. Էքսէրճեան ։ — Տնօրէն-խմբագիր Զարմայր բհ. Կէզիւրեան ։ — Տպ. Տ. Տօղրամաճեան ։ — Հասցէ , Պէշիկթաշ , Հայոց եկեղեցի ։ — Բաժանորդագրութիւն 40 ղրշ. (Տաճկաստան) , 10 ֆր. (Արտասահման) . հատը 1 ղրուշ ։

●

N° 18. **ՊԱՀԱՊԱՆ**

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ԿՐՕՆ. ԳԻՏ. ՔՂՔ. (ՀԱՅԱՏԱՌ-ԹՐՔԱԲԱՐԲԱՌ)

Սկսած է հրատարակուիլ 1 Յունվար 1911ին (Ն. Տ.) ։ — Արտօնատէր և պատասխանատու-տնօրէն Յ. Գ. Գրիգորեան ։ — Տպ. Օ. Արզուման ։ — Հասցէ , Պայպլ Հաուս ։ — Բաժանորդագրութիւն 40 ղրշ. (Տաճկաստան) , 10 ֆր. (Արտասահման) . հատը 30 փարա ։

ՓՕԼՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՈՄԱՆՑ ՁԵՌԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ի՞ՆՉ Է ԳՐԱԶՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդու մը գիրին վրայ նայիլ եւ անոր ի՛նչ մարդ ըլլալը հասկընալ՝ ապահովաբար վհուկ մը պիտի նկատուէր ատանկ կարողութիւն ունեցող անձ մը։ Սակայն այսօր Եւրոպայի մէջ՝ այդ կարողութեան տիրացող մը փոխանակ վհուկ կամ կախարդ կարծուելու՝ կը կոչուի գիտուն, մասնագէտ, եւ — եթէ կ՛ուզէք բուն բառը, — գրագնիճ։ Ուրեմն Գրազննութիւնը կամ Գրաձեռնաբանութիւնը (graphologie) այն գիտութիւնն է որ, ձեռագիրի մը յօրինուածքէն կը հետեւցունէ՝ զայն գրողին հոգեկան վիճակն ու բնաւորութիւնն, այն սկզբունքով որ գրիչը՝ գիրերն ու նշանները ձեւացուցած ատեն՝ ներքին ձգտումները կը պատկերացունէ, եւ այն պայմանաւ որ ձեռագիրը գրուած ըլլայ բնականութեամբ, մտքեփաթ, գրողին սովորական եղանակով։ Եթէ ձեռագիր մը արուեստակեալ, այսինքն յատկապէս փոխուած ըլլայ, գրաձնին մը պիտի չյաջողի ատկէ հետեւցունելու զայն գրողին բո՛ւն նկարագիրը։ — Ի՛նչ զեղեցիկ եւ հետաքրքրաշարժ գիտութիւն մըն է արդարեւ մարդոց նկարագիրն՝ իրենց գիրերն ճանչնալու այս արուեստը։ — Նկատելով

*որ ուղղակի յարաբերութիւն մը կայ ընդ մէջ ուղեղին (որ մտածումին կեդրոնն է), եւ ձեռքին (որ կը նիւթականացունէ եւ կը ճշդէ յղացումը գիրի միջոցաւ), կարգ մը գիտուններ ընդունած են թէ գիրի մը քննութիւնը կրնայ երեւան հանել այդ գիրը գրողին նկարագիրը, մինչեւ ասիճան մըն ալ՝ անոր իմացական կարողութիւնը։ Ասկէ յառաջ եկած է ահա Գրազննութեան գիւտը։ — Սոյն գիտութեան վրայ առաջին անգամ խօսողն է, — ոչյսէի որ գիտենք, — իտալացի իմաստասէր Պալտ՝ 1622ին հրատարակած իր մէկ գործին մէջ։ Ժը. դարուն, Գալիսաձուս վերսին արծարծեց նոյն գաղափարը, զոր այնուհետեւ մշակած եւ հասունցուցած են է. Հօքառ 1812ին, Հէնց 1862ին, Միշօն 1869ին եւ Գուէքիէօ Ժաւէն 1893ին։ Այս հեղինակներուն երկասիրութիւններէն կարելի է քաղել հետեւեալ սկզբունքները։ — Գիրն արդիւնքն է երկար տեւողութիւն ունեցող շարժուձի մը, շարժուձեւի մը։ Դանդաղօրէն ի յայտ եկած գործունէութեան մը արդիւնք եղող կոր գիծով՝ կ՛արտայայտուին խաղաղ ու քաղցր դրդումներ։ Դանդաղ գործունէութիւնը կը բղխի քաղցրութենէ եւ կը պարունակէ ներողամտութեան արտայայտութիւն։ Երբ այդ դանդաղութիւնն ասիճան մը աւելի է, տկարութեան նշան է. եւ դեռ ասիճան մը աւելի՝ ծուլութեան։ Աւաւել կամ նուազ բորոտեալ գիրեր զրող անձինք կ՛ունենան մեր մասնաւոր ըրած յատկութիւններն ու թերութիւնները։ Ուղիղ գիծը կը ներկայացունէ յախուռն եւ շեշտ շարժուձի մը երեւոյթն, արտայայտելով նկարագիրի խստամբերութիւն եւ բացարձակութիւն։ Այն անկիւնը որ իր ուղղութիւնը յախուռն կերպով կը փոխէ՝ կը պատկերէ (աւելի կամ պակաս իր շեշտուած բլլալուն համեմատ) հասատատմբտութիւն, կորով. եւ եթէ հանի իր ամենաբարձր ասիճանին՝ խստութիւն եւ յամառութիւն։ — Ուրիշ հանգիստութիւններ տարերու ձեւին ու տարածութեան միջեւ, գիծերու շարք եւայլն բացատրուած են միեւնոյն խորհրդանշանական միտքով։ — Գիր մը գրազնական լուրջ քննութեան մը ենթարկելու համար պէտք է ուշի ուշով զննել զանազան ձեռագիրի օրինակներ՝ միեւնոյն անձէն գրուած՝ այլ եւ այլ ատեններու մէջ։ Ամէն բանէ առաջ, պէտք է կարեւորութիւն տալ այն նշաններուն որոնք ընդհանուր կերպով կը տիրապետեն։ Գրազնական գիտութեան մէջ, այդ նշանները սեռերու բաժնուած են, նկատի առնուելով մանաւանդ շարժուձներու շատութիւնը, ձեւը, Ծաւալը, գիրին ուղղութիւնն ու շարունակելիութիւնը, նաեւ անոր կարգը։ — Ձեռագիրին գլխաւոր նշանները քննութեան ենթ, կարելի է նկատողութեան առնել անոր մանրամասնութիւնները, շեշտադրութիւնը, կէտադրութիւնը, գիծերն, ագոյցքը, բառերը, լուսանցքը, նոր տողերը, տողերուն՝ ուղիղ, վեր կամ վար պառկուածքը եւ այլն, ու առնուցմէ հանել հետեւանքներ։ — Գրազնական պատկեր մը՝ ձեռագիրէն քաղուած բոլոր նշաններուն եզրակացութիւնն է։ Օրինակի համար, երբ կը դիտուի Թէ գիր մը պզտիկ է, նրբամտութեան նշան է։ Երբ չափաւոր է՝ խորհրդածութեան։ Երբ յստակ է՝ պայծառ միտքի։ Երբ այս բոլոր պարագաները միանան, իբր եզրակացութիւն՝ ի յայտ կու գայ Թափանցամտութիւն։ Բայց երբեմն արդիւնքը կրնայ փոխուիլ մասնաւոր հանգամանքներով։ — Ենթադրենք Թէ վերոյիշեալ պարագային՝ գիրին մէջ նշմարուին զանազան գլխագիրեր չափազանց բարձրա-

ցած , ինչ որ նշան է ունայնամտութեան : Այդ պարագային , պէտք է ընդունիլ Ձէ զորը Ձէեւ Յափանցումէ՝ զերծ չէ այն տկարութիւններէն զոր ունայնամտութիւնը երեւան կը բերէ ամենաչքնաղ իմացականութեանց մէջ իսկ :

*** Մեր մէջ եւս , — ոչյաի որ լսած ենք , — Դրազնութեամբ զբաղողներ գտնուած են , ինչպէս Տիրան Զուաքեան , Արտաշէս Յարութիւնեան , Մ. Խոշճեան , Սեփան Բաբելեան , Հրանս Նազարեանց , եւայլք :

ԳԱՆԿՈՍԿՐԻ ՄԸ ԱՌՋԵՒ

Մարդաբանները խորապէս հետաքրքրուած են գանկոսկրով մը որ գրանուեցաւ Լա Շաբէլ-օ-Մէն գիւղին մէջ, Խորէդի գաւառը (Ֆրանսա) : Անոնցմէ ոմանք կ'ըսեն թէ ասկէ 20,000 տարի առաջ ապրող մարդու մը գանկն է ան. ուրիշներ կը պնդեն թէ 3-400 000 տարի առաջ ապրողի մը գանկն է : Թուականն ինչ որ ալ ըլլայ , սա ստոյգ է որ նախամարդկային արարածի մը գանկն է ան : Ֆրանսացի արուեստագէտ մը , մարդաբանի մը օգնութեամբ , պատկերը շինած է այն մարդուն՝ որուն կը պատկանէր գանկը : Բնականաբար երեւակայական բան մըն է , բայց շատ ծանօթ անդամազննական օրէնքներու համապատասխան շինուած է : Այս նախամարդը մազոտ էր , և դէպ ի յառաջ ծռելով կը քալէր : Իր քիթը տափակ էր , կզակը դուրս ցցուած . ամբողջութեան մէջ՝ անիկա մարդկային եղբայր մըն էր անկեղծայ : — Այս գանկոսկրը գտնուեցաւ՝ նկուղ մը խորունկ փորուած տեղ , շրջապատուած էր հիւսիսային եղջերուներու (reindeer) ոսկորներով և գայլախազի կտորուանքներով , ցոյց տալով որ ինք կը պատկանէր այն դարուն ուր հիւսիսային եղջերուն կ'ապրէր Ֆրանսա և ուր մարդոյ գործիքները երկաթէ չէին շինուած :

ԳԻՏՈՒՆ ՏԻԿՒՆԸ

Տիկին Քիւրի իր ամուսնոյն մահուընէն վերջ , մանաւանդ քիմիագիտութեան ուսուցիչ կարգուելէն ի վեր Սօրպոնի մէջ (ուր մանաւանդ ալեքատանոց մըն ալ դրուած է իր տրամադրութեան տակ) , չարունակած է իր պրպտումները , մինչեւ ցայդ անծանօթ մնացած նիւթ մըն ալ գտնելով զոր կոչած է Բոլոնիում՝ ո՛չ Նոյն իսկ Ռատիումէն աւելի ճառագայթագործօն յատկութիւն մը ունի : — Մինչեւ ցայդ գտնուած բոլոր նիւթերէն ամէնէն հազուագիւտն է , և կ'ըսուի թէ Ռատիումէն 5000 անգամ աւելի հազուագիւտ է : — Տիկին Քիւրի գիտուն եղած է օրօրոցէն սկսեալ , իր Հայրը Շքլօտովօսքի , բնական գիտութեանց ուսուցիչն էր Վարշավիայի քոլէժներէն մէկուն , և այդ դպրոցին մէջ էր որ ապագայ Տիկին Քիւրի ծնած էր : Շքլօտովօսքիի ամենամեծ հաճոյքը բնագիտութեան համար աւնեցած սէրն էր : Բրօֆէսէօրն իր ազոր խնայուած ժամերը կ'անցուներ փորձեր կատարելով . եւ որովհետեւ օգնական մը չուներ / ը գործիքները տալու-առնելու կամ զանոնք լուալու-մաքրելու համար , շատ քիչ անգամ կրնար դուրս ելլել՝ քիչ մը օդ առնելու , կամ հանգիստ ընելու : Բայց անյուսալի օգնական մը մէջտեղ ելած էր Շքլօտովօսքիի համար , յանձին իր պէպէք աղջկան որ՝ մինչ իրեն տարեկից աղջիկներ , մանկանոցին մէջ պուպրիկներով կամ այլ խաղալիքներով

կ'զբաղուին , հաճոյք կ'զգար ինք՝ իր գիտուն հօրը գործիքները լուալով : Դրպտցին աշակերտները կատակելով «Բրօֆէսօրօյնա» կը կոչէին զայն . ու տարակոյս չկայ թէ , բնականէն գիտական հանճարի տէր , անիկա բաւական հմուտ էր բնական գիտութեանց , մինչ իր տարեկից բազմաթիւ աղջիկներ պարզ դաստիարակութեան մը նախատրաստութեան կը հմտանային :

ԹՂԹԱԴՐԱՄԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Կը կարծուի թէ թղթադրամը առաջին անգամ գործածուած է 1483ին Ջոնի տը Թէնոիլլա անուն մարդու մը կողմէ , — ճարպիկ և հնարամիտ սպանիացի զօրական մը՝ որ հրամատար էր Սպանիոյ Տարաւակողմը գտնուած Ալհամա քաղաքին բերդապահ զօրաց : Անգամ մը կռիւը երկ ոսկի և արծաթ դրամ՝ չունենալու իր զօրքերուն վճարելու , ան՝նք սկսան տրտնջալ , վասն զի չէին կրնար իրենց պէտքերը գնել քաղքին բնակիչներէն : Ուստի կռիւը շատ մը պղտիկ թուղթի կտորներ առաւ , մեծ կամ փոքր քանակութեամբ տարբեր գումարներ արձանագրեց վրան , ստորագրեց և անոնցմով հատոյց ամեականներին : Միեւնոյն ժամանակ յայտարարութիւն մը հանեց . հրամայեց Ալհամայի բնակիչներուն , որպէս զի ընդունին այդ թուղթի կտորներն իրենց ներկայացուցած գումար եւան բուն արժողութեամբ , խոստանալով անոնց որ ինք քիչ ատենէն այդ թուղթերը ետ առնելով՝ փոխարէնը պիտի հատուցանէր ոսկի և արծաթ դրամ : Ժողովուրդը համակերպեցաւ , որովհետեւ մեծ վստահութիւն ուներ վրան , այսպէսով զինուորական մեծ անկարգութեան մը առաջքը կալելի եղաւ առնել , մինչեւ որ ոսկիի և արծաթի նոր գումարներ հասան և կռիւը հաւատարմօրէն իր խոստումը յարգեց : — Այս եղած է թղթադրամի գործածութեան մասին եղած առաջին արձանագրութիւնը , կ'ըսէ անգլիական հանդէս մը :

ՕԳՏԱԿԱՐ ԲՈՒՍԱՋՈՒՐ ՄԸ

Ուղեղային հարբուխներու դէմ՝ որոնք շատ անգամ կոկորդի և կուրծքի հարբուխի կը վերածուին , ահաւասիկ շատ ընտիր դեղ մը , — Մէկ լիտր ջուրի մէջ եռացունելու է Խալապրի մատուտակի (միյան քէօքի) հոյզէն մաս մը , ընկոյզի մը խոշորութեամբ , կամ ալ աւելցունելու է և զաղջ խմելու է , առանց մէջը շաքար դնելու : Այս բուսաջուրին ազդեցութիւնը բացարձակ է , և 2-3 օրէն անպատճառ կ'անցնի հարբուխը , նոյն իսկ եթէ ծանր տեսակէն եղած ալ ըլլայ :

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱՇԱՐԺ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անգլ . վիճակագրական սենեակ մը վերջերս լօնտոնի ամուսնացած սընեերուն վիճակագրութիւնը պատրաստեց , յանձնելով զայն բարոյագէտներու եւ ընկերաբաններու խորհրդածութեանց : Ամուսնիններն ձգող կիներ 1872. իրենց կիներէն փախչող այրեր 2371. ամուսնալուծեալներ 4720. չարունակ կռիւ բնող ամուսիններ 191,023. զիրար ատող և ոչինչ յայտնի ընդհներ 162,300. իրարու նկատմամբ անտարբեր եր 510,152. երեւութապէս երջանիկներ 1102. բազդատաբար երջանիկներ 135 . իրապէս երջանիկներ ...6:

ՏՔԹ. ՎԻԶԼԷՆ ՕՐՄԱՆԵԱՆ· — Ծն. 1844 փետր. 21, Բերա։ Ուսումն առած է Ֆրանս. Լաբլանչի վարժարանը (Դատըքէօյ)։ Անկէ անցած է Հռոմ, բժշկ. ընթացքի համար, նախ հետեւելով փիլիսոփայական դասերու (1863 — 5), և «արտօնաւոր»ի (licencié) աստիճանով մնած Սաբեէնեան Համալսարանը. վկայուած իբր բժշկութեան և վիրաբուժութեան Դքթ. 1872ին, ցետոյ այցելած է Բարիզի և Լօնտօնի համալսարաններն ու հիւանդանոցները, դառնալով հուսկ ուրեմն ծննդավայրը՝ 1873ին, ուր՝ հակահասունեանց ձեռքը դտնուող Ս. Յակոբեայ հիւանդանոցին բժշկապետ նշանակուած է, վերջն ալ՝ վերատեսուչ և հոգաբարձութեան ատենապետ միանդամայն։ Նոյն ատեններուն անդամ ընտրուած՝ երեսփոխանութեան և Բաղ. ժողովի։ — Իր անդրանիկ եղբօր՝ Օրմանեան Մաղաքիա վրդ.ի գլխաւորութեամբ՝ 1879 Հոկտ. 28ին Ազգ. Պատրիարքարանի հետ միացողներէն էր ինք. քիչ օր վերջ՝ Ս. Փրկչեան հիւանդանոցի բժշկապետութեան կը կոչուի, (Դքթ. Մ. Ռափայէլեանի հիւանդութեան պատճառաւ, իւր անոր մահէն վերջ՝ յաջորդ), պաշտօն մը որ վարած է, մինչեւ իր մահը։ Նոյն միջոցին հիւանդանոցիս մէկ բժիշկ ունէր միայն՝ վիրաբուժութեան և յիմարաբուժութեան ճիւղերն ալ վարող. 10 տարի շարունակ այնքան ձեռնհասօրէն կատարած է այդ ծանր աշխատութիւնը, որ ցարդ հիւանդանոցի մէջ գոյութեամբ կը յիշուի իր շրջանը։ Հոգաբարձութեան 1883 6 քառամեայ տեղակագրին մէջ ընդարձակ տեղ կը բռնէ Դքթ. Օրմանեանի պատրաստած հետաքրքրական մը որ 104 մծադիր երեսներ կը գրաւէ, — գնահատուած՝ իբր էքզոտիք յաբեսբոյնէն սանեցող փորձ, վիճակագրական ցուցակներով և շահեկան խորհրդածութեամբ՝ Հիւանդանոցին, ցիմարանոցին և Ապուշանոցին վրայ։ Այդ տեղեկագիրը յաջորդներու իբր տիպար ծառայած է և ցարդ գերազանցուած չէ։ — Անդամակցած Օսմ. Բժշկ. կաճառին, կարեւոր տեղեկութիւններ հաղորդելով անոր։ — Ազգ. շրջանակի մէջ վարած է Բերայի թաղականութեան, վարժարանաց հոգաբարձութեան և երեսփ. պաշտօնները։ Միջոց մը պետ. պաշտօն ալ վարած է զին. հիւանդանոցներու մէջ՝ վերջին պատերազմի առեն,— իր անունն ու կարողութիւնը մեծ հռչակ ստացած էին «կրտսեր Քեմերիպեան» կոչուելու չափ, ըսյց կ՚անխոհեմ եղաւ իր մահը, 1889 դեկտ. 3ին, անբուժելի հիւանդութեան հետեւանքէ։

ԱԿՆԱԲՈՅԺ ՏՔԹ. ՏԻԳՐԱՆ ՊԷՅ ԱՁԷՄԵԱՆ· — Ծնած է 13 Փետր. 1852ին Պոլիս, Նբ. կրթ. ստացած Գումր-Դաբաղ։ 14 տարեկ. գիշերթիկ մնած բժշկ. վարժարան որուն կողմէ բացուած քննութեան մը մասնակցելով յաջող հանդիսացած է և վիէննա ղրկուած՝ մասնագիտական իր ուսումը լրացնելու։ Հոն 24 տարեկանին աւարտելով իր ուսման շրջանը դարձած է Պոլիս, կառավարութեան կողմէ Հայտար Փաշայի հիւանդանոցին մէջ կոչուելով պաշտօնի, ղոր վարած է մինչեւ վերջին տարիները։ Իր երկարաձեայ պաշտօնավարութեան ի վարձ՝ անցեալ տար. արժանացած է Հանգըստեան Թոշակի։ 25 տարիէ ի վեր պաշտօնավարած է Հասէքիի կանանց հիւանդանոցը։ Հասցուցած՝ բազմաթիւ աշակերտներ՝ շատ գաւառ պաշտօնի վրայ։ Ազատութեան հռչակումով կրցած է իր բաղձանքին գոհացում տալ՝ անցնելով Եւրոպա և Բարիզի ու Վիէննայի բժշկանոցներն այցելելով ու իր մասնագիտութեան յատուկ նորութիւնները ուսումնասիրելով։ 1897ին Բարիզի Archive d'Ophtalmologieի մէջ հրատարակած՝ է ցարդ անյաջող կարծուած աչքի գործողութեան մէկ նոր մեթոտին վրայ խիստ շահեկան ուսումնասիրութիւն մը։

Ա Ն Գ Լ Ի Ա

1911 Մայիսի վիճակագրութիւն։ Լնտօնի բնակչութիւնն է 7 միլիոն 252,963 հոգի, այսինքն 1901 տարուշ ունեցածէն 671,561 աւելի։ — Ամբողջ Միջագետք և Կալկէի երկիրն բնակչաց թիւն է 36 միլիոն 075,269. մինչ 1901 ին՝ 32 միլիոն 527,843 եր այս թիւը։

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ Ի Բ Ն Ա Կ Ա Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ը (Վերջին մարդահամար)

305,207։ Ասոնց 124,901ը Հայեր էն, այսինքն 40%։ Մահմետականներն 67,086ը՝ Թուրք, 54,120ը՝ Վրաց, եւ 59,100 հոգի ալ ցրուկներն միասին։

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ո Յ Բ Ն Ա Կ Ա Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ը

1911 փետր. 10/23ին Պէռլին աւարտած մարդահամարին արդիւնքն է հետեւեալը։ — Ամբողջ Գերմանիոյ բնակչութիւնն է **64,896,881**։ — 1905ին 60,641,489 եր այս թիւը։

ՏՔԹ. ԳՐԻԳՈՐ ՄՕՉԵԱՆ· — ծն. 1830 Հասքէօյ, Վկայուած Բարիզի բժշկանոցէն, ուր մտած է Աբրահամ փաշայի հայր՝ երամեան Գէորգ պէյի պաշտպանութեամբ, իր թեզը եղած է mal de Bright'ի վրայ նշ. ուսումնասիրութիւն մը՝ հրատարակուած Բարիզ բժշկ. հանդէսի մէջ, — հիւանդութիւն, որմէ ինք մեռած է 1882ին՝ Փաթրքէօյ, — Ակ. նաւորը բժիշկներէն մին այն ատեններուն, շնորհիւ իր ախտաճանաչական հմտութեան, պօլսահայ երեւելի գերդաստաններու բժիշկը եղած է, իր վաստակէն ծանօթ է Մօզեան Միհրանը՝ գրական քրոնիկներով և թարգմանութիւններով, — իր խօսակցութիւնները ներմտութիւնով համեմատած էին, որ էն շնորհիւ Մօզեան շատ կը փնտռուէր գրական երեկոյթներու և բարձր դասու սալօններու մէջ, Բժշկութիւնը շատ սակար կը գանէր հիւանդութեանց դէմ և միշտ իր բարեկամներուն կ'ըսէր. — «Մենք սեսակ մը ժամագործներ ենք. մեր ձեռքն ալ ոն օր հինցած և ուռուցած ժամացոյցներ կուգան. կը նորոգենք կարելի եղածին չափ. և երբեմն ալ անանկ ժամացոյցներ կ'իյնան որ ըսես չենք կրնար շիակել. այն ատեն դէպ ֆոյեն կը ղրկենք»· — Բարեսրտութեամբն անուն հանած էր. աղքատ հիւանդները ձրիաբար կը դարմանէր: «Հարստութիւնը, կ'ըսէր, մեծ դեր կը կատարէ հիւանդութեանց ընթացքին», զոր դեղերուն ամէնէն ազդեցիկը կը նկատէր: — Չակատակ իր քաջ փորձառութեան, իրեն ժամանակակից բժիշկներէն ոմանց չափ մեծ թիւով յաջախորդներ ունեցած չէ. և երբ ատոր պատճառն իրեն կը հարցնէին, բծիծաղով մը կը պատասխաներ. «Զեմ կրնար հասկընալ թէ բժիշկ մը ինչպէս կրնայ խնամքով ախտաճանաչութիւն մը ընել մէկ երկու ժամուան մէջ իրեն դնմող հիւանդի չափ հիւանդներու. և սակայն մենք, կ'ըսէր, լրագիրներու կը նմանինք. կա՛ն որ շատ tirage և շատ բաժանորդ ունին, կա՛ն որ նուազ թիւով բաժանորդներ ունին: Փիտցած եղե՛ք որ շատ ը թերցող ունեցող թերթերն անխնամ և շուտ կը պատրաստուին»· — Իր բժշկութեան վերջին տարիներուն՝ Օրթաքէօյ Մաքսուտ Սիմոն պէյին տունը կը կանչուի, Հոն դարմանելու համար Տիկին Ֆօթիան բաշան որ թեթեւ հարբուխ մը կը տառապէր: Տիկինը քննելէ և բժշկական պատուէրները տալէ վերջ, երբ դուրս կ'ելլէր, Սիմոն պէյ տեղեկութիւն կ'ուզէ տիկնոջ վիճակին վրայ: «Պէ՛յ. կ'ըսէ Մօզեան, ամբան մէջ երբեմն կապոյտ և պայծառ երկինքին վրայ ամպիկ մը կը տեսնուի. կարեւորութենէ զուրկ, այդ ամպիկը կը մեծնայ, երկնակամարը կը ծածկէ և փոթորիկը կը պայթի»

Այդ տեսակ ամպ մը կը տեսնեմ ես տիկնոջ թոքերուն վրայ»· — Ախտաճանաչութիւնը չէր վրիպած, Տիկին Ֆօթիան բաշա անողոք թոքախտին ենթարկուած՝ մեռաւ տարի մը վերջ·

*** Իր կինը կորանցուցած էր գրեթէ իրմէ տարի մը առաջ· անոր կորուստն իրեն շատ ցաւ պատճառած է Չակատակ իրը բժիշկ և իրը ամուսին տուած խնամքներուն, չէ՛ յաջողած թոքախտէն ազատելու զայն, և գեղեցիկ բացատրութեամբ մը իր անհուն կսկիծը օր մը Տօքթ. Խօրասանճեանին բսած է, այս վերջինը երբ իրեն կը հարցունէր տիկնոջ վիճակը· Մօզեան պատասխանած է իր պաշտօնակցին. «Կինս հազիների ծաղիկներո՛վ պիտի թաղեմ...» եւ Տիկին Մօզեան կը վախճանէր Յունիսի մէջ ուր նազիներները կը ծաղկին· — Եւ երբ ինք Փաթր քէօյ մահամերձ կը տառապէր, իր քսվը եղող սիրելիներուն բսած է մահուանէն մէկ օր առաջ. «Վաղը Բեռլինի պիտի գայ ինձի այցելութեան. ըսէ՛ք որ գեղ չի տայ. ես՝ spasmeի տագնապներուն մէջ արդէն պիտի գանուիմ, գրեթէ վիճքը չճանչնալու աստիճան»· — Օր մը, Տօքթօր Մօզեանի կը հարցուի թէ ինչ տարբերութիւն կայ բժիշկին և վիրաբոյժին միջեւ· Մօզեան հետագայ սրամիտ պատասխանը կը ճակատէ հարցումն ուղղողին. «Երկուքն ալ մեռնողի գիրքին մէջէն սորված են, սա՛ տարբերութեամբ որ վիրաբոյժը պատկերազարդ գիրքի մէջէ սորված է, և ժողովուրդն ան՛ով է որ միշտ կը շահագրգռուի»· — 1882 թուականին, օր մը գեղարանի մը մէջ, Ալվազեանի «Մամուլ»ին մէկ թիւը չեռքը կ'իյնայ որ կը բովանդակէր նոր տարւոյ Բարիզի բժշկանոցը յաճախող Հայ բժիշկ-ուսանողներու ցանկը· Մօզեան ակնարկ մը ձգեելէ յետոյ այդ երկար անուանացանկին վրայ, կ'ըսէ. «կ'երեւի թէ՝ ապագային Պօլսոյ մէջ փոխանակ դէպ բժիշկներու, դէպ ԲՒՒՒՀ բժիշկներ պիտի ունենայ հայ ազգը....»· — Օրթաքէօյ, Եուսուֆեանց տունէն կը կանչուի օր մը, դարմանելու համար Տիկին Եուսուֆեանը որ կը խնամուէր այդէն ուրիշ բժիշկներու կողմէ· Մօզեան հիւանդը քննելէ վերջ՝ պալարի մը գոյութիւնը հաստատելով, վիրաբուժական գործողութեան մը պէտքը կը ընդունի, պաշտօնակիցներէն մին՝ «Տօքթէօր, մասնոց մը պէտք է թարախ հանելու համար...» կ'ըսէ ծիծաղելով· Մօզեան՝ ինքնավստահ՝ նշդրակը կը հպէ այտուցքին և ասոր թեւի պէս չորրալը կ'սկսի հոսիլ...· «Տօքթէօր, կը ձգինէ յանկարծ Մօզեան իր պաշտօնակցին, մասնոցը մեկդի, գլխա՛ր դեր հիմայ...»· — Տքթ. Մօզեան Ազգ. Հիւանդանոցի խնամակալ բժիշկ և հոգաբարձու անդամ եղած է, այս կրկին պաշտօնները ազգասիրարար կատարելով·

ԻԶՄԻՐԻ ''ԲԻԱՑԱ,,Ն

Մէկ չորսնոց իջնելու 40 փարա, մէկ ուրնոց՝ 80 փարա· — Մեծ հալով օմ. ոչխար 104 ղրշ· ի՛նչպէս — Սովորական ոչխար, թէ գեղեցիկ ի՛նչպէս 33 1/4 ղրշ·· ոչ՝ օմ. ոչխար 182 ղրշ·ի՝ «Մանիֆիքուր»է հրաման ոչխարին վրայ օմ. ոչխար 135 1/4 ղրշ· է, 5 % վերաբեր· Զոխի ոչխարէն թէ 1 գեղեցիկ 23 ղրշ· է·

† Տէր եւ Տիկին ՍԸՐ ՓԻԼԻՓ ՔՐՐԻԻ
Հայասէր անզուգական ամոլն, իրենց ստորագրութիւններով [1895]

Հանգուցեալ Սըր Փիլիք Քըրրի, Պօլսոյ Բրիտանական մեծ դեսպանը, — Իզմիրլեանի բարեկամ — որ հայկական ջարդերու շրջանին մեծամեծ յոյսեր ներշնչեց Պատրիարքարան բրած իր յանախակի այցելութիւններով: Իսկ իր տիկինը Լէյտի Քըրրի անմահացած է «Ընլեզրկէ Սաուն»-ի մէջ, իր հզօր միջամտութեամբը, որով յաջողեցաւ կախաղանէն ազատել Տիր. Ն. Փաշայեանը, գրալով այս վերջնոյն ճառնածին Օր. Վ. Բրգիկէ Պ. Թորգոմեանի արցունքներուն:

Տիր. Կարապետ Փաշայեան Խան
որ այժմ կը գտնուի Պէնեէր-Ապպաս (Պարսկաստան). ներկայիս Դպրոց-Հոգեբարձութեան անուն ստանար երկասիրութեան: Հին յեղափոխական գործիչ մը որ Լէյ-ի Քըրրիի հզօր միջամտութեամբը կախաղանէն ազատուած է ասեցիօք:

ՇԷՔՍԲԻՐԻ ՕՐՈՎ

Անգլօ-ոչ ֆռանսա-ն ըստ երէքտէրէյն կէսգոնութիւնը ըստ ոսկիներս ֆէլ ֆէտնայելի ըստ ոսկիները էին ոչն, 1 ֆունտ (20 շիլ- ին գինը 1 լիւին (6 ֆրանք): Այսօր ո՞ր ըստ երէքտէրէ յո՞ր ըստ ոսկի վերնէ ֆրէյն գիտէ ֆար ոչ լսուած ընդհանուր ըստ ոսկի գտնուին փոչ տալ ին:

ՏՔԹ. ԱՆԴՐԱՆԻԿ Ա. ՅՎԱՋԵԱՆ. — Ծն. 1851 թ. կէ-

մէրկ, Նախ. կրթ. ստացած անդ, 1863ին Պոլիս գալով յաճախած Ս. Փրկչի Դպրոցը, 67ին շրջանաւարտ՝ իբր օդնական ուսուցիչ պաշտօնավարած է անդ, 1868ին Պափքա անցած անօրէնի պաշտօնով, 1870ին Թալասի վարի Թաղի Արշակունեաց վարժարանին անօրէն՝ մինչեւ 1875, Հան Ամերիկ. միսիոնարներուն թրք. և ֆրնս. ուսուցանելով՝ փոխադարձ ուսած է անոնցմէ Անգլ. և թղթակցած Լեվըր Հերըլտի, Ա.յդ յօդուածներն ուշադրութիւնը գրաւելով «Ազե. տարեր»ի խմբագիրին՝ հրաւէր ստացած է անկէ. նոյն թերթի թարգմանչութեան համար, 75ին Պոլիսդ առնալով խմբագիրի կեանքը մը կը ըլլորէ մինչեւ 1884, կը մնանակցի ազգ. կրթ. և այլ շարժմանց, կ'անդամակցի Արարատեան ընկերութեան իբր փոխատենապետ, պահ մ'ալ իբր նախագահ ընդհ. ժողովի, Ա.յդ տաւններուն կարեւոր գեր մը կատարած է՝ եւ եք կրթ. ընկերութիւնները միացնելու գործին ժէ, 18 0ին կ'ամուսնանայ Օր. Լուսաբեր Հազարապետեանի հետ (ծանօթ իր Անգլ. «Հայաստանի Սոխակ» յորջորջումով երաժշտական հեղինակութեամբ,) զոր ա'յնքան կանուխ կը կորնչուի, Ա.յնուհետեւ Ա.յվազեան կը նուիրուի բժշկութեան և 2 տարի գիտական մնանաւոր դասերու հետեւելով 1884ին կ'անցնի Նիւ Եօրք, ալակերտելով անոր բժշկ. համալսարանին, ուրկէ կը վերկայուի 1886ին, Նոյն տարւոյ աշնան՝ իսկոյն պաշտօնի կը կոչուի Նիւ Եօրքի Նշ. յիմնականոցը՝ մրցման քննութեամբ, 1887ին գործեալ մրցման քննութեամբ կը կարգուի քննիչ բժիշկ Նիւ Եօրքի առողջապահական վարչութեան ծառայութեան մէջ, պաշտօն զոր կը շարունակէ 20 տարի անընդմիջաբար, իրաւունք ստանալով յետոյ հանգստեան կոչուելու, Իր ջանքերովը եր որ կազմուեցաւ Հայոց Նպաստաղ ամերիկեան Ազգ. մեծ յանձնաժողովը, ուր Հայկայ գումարներ հանգանակեց Հայոց կոտորածներու զոհերուն, — Անդամ է քանի մը բժշկ. ընկերութեանց և մասնական կարեւոր օթեակի մը,

ԱԿՆԱԲՈՅԺ ՏՔԹ. ՍԵՐԹԼԵԱՆ. — Ծնած է 1883ին

Կարին, Նախ. կրթ. ստացած Սանասարեան ուրկէ շրջանաւարտ 1902 թ., մեկնելով Բարիզ ուր 7 տարի յաճախած է բժշկանոց և 5 տարի պաշտօն վարած Բարիզի հիւանդանոցներուն մէջ՝ իբր օգնական բժիշկ, Բժշկ. ուսումն աւարտելէ վերջ պատապած՝ աչքի հիւանդութեանց մասնագիտութեամբ, աշակերտելով Մօռաքս ու Բալթ բրօֆէսէօռներուն, որմէ պաշտօնավարած հիւանդանոցներուն մէջ իբր օգնական ծառայած է, Իր աւարտական երկը եղած է «Բնաւէն և սխոռբանոյն ազդին գեղը՝ գիմաբանութեան մէջ» (ֆրնս.) որուն մասին փիլիսոփայութեան նշ. բրօֆ. Տիւմա գրուատիքով խօսած է Սօռպոնի իր դասախօսութիւններէն մէկուն մէջ, Տքթ. Սերթլեան անցեալ տարի Բարիզէն մայրաքաղաքս դարձած է և հաստատուած Պէրա, իր մասնագիտութեամբը պարապելով և քիչ տանէն մէջ համբաւ ստանալով, Ազգ. Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան հրաւէրով՝ կարգուած է ատենապետ նոյն հաստատութեան մէջ,

№ 6. ՊՕԼՍԱՀԱՅ ՕՐԱԹԵՐԹԵՐ

ԼՈՒՍԱՐԶԱԿ

Առաւօտեան

Սկսած է հրատարակուիլ 19 Նոյեմբեր 1911ին:

Առօցաւէր Ս. ՁԻՕՄԼԻԿՃԵԱՆ (Ժիւայր Շիրակացի):

Պատասխանատու - Տնօրէն Ա. ԳԱԼՐԱՒՃԵԱՆ: — Տպ. Օսմ. Գործակցական Ընկ.:

Հասցէ. — Պապը Ալի, Էպուսուս նահանգէսի, թիւ 27:

Բաժանորդագրութիւն, 108 դրչ. (Տարեկանաց), 30 Ֆր. (Արտասահման): Հասը 10 փարա:

Տ-ՔԹ. ՏԻԳՐԱՆ ԲԱՇԱ ՓԻՇՏԻՄԱԼՃԵԱՆ·— ծն. 1840

Ազգիպ յուսանկար

Հաքէզ, Նախ. կրթ. ատեան Ներսէսեան վրժրն. ։ 1851ին անցած Բարիզ՝ Մուրատեան վրժրն-ը յաճախելու, Հոնկէ շրջանաւարտ՝ աշակերտած է յետոյ Լուի լը Կռան Լիւսիէնի և 4 տարի վերջ շրջանաւարտ ելլելով ատեցած Գիտութեանց Պահակաւորի աստիճան ։ 61ին Բարիզի բժշկանոցը մտնելով 67ին վկայուած է յաջող ընդով մը ։ Ծննդավայր դառնալով՝ կայսերական Բժշկ. ընկ.եան անդամ ընտրուած 1869 փետր. 19ին, որուն նախագահի պաշտօնն ալ վարած է տարի մը (1877 — 8) ։ Անդամ էր Ֆրանսայի ազգաբանական ընկ.եան ։ Երկար տարիներ երեսփոխան եղած է և 1872ին Բազ. ժողովոյ անդամ, 1884 Թ. խոր. հրդ.ատու բժիշկ Պալատան, և 92ին «Միրիմիրան»ի տիւղոսին արժանացած ։ Սատարած է միշտ հանրօգուտ հաստատութեանց և աշխատակցած տեղւոյն և արտասահմանի թերթերու՝ գիտական ուշագրաւ յօդուածներով ։ — Երկերը· 1. Thèse de Doctorat ։ 2. Աւազլոպոտոմիա եւ գաճաճ Ա. և Բ. մանրոբներ (3 հատոր)։ 3. Պարմանիէն մորֆոլոյին պատասխան ։ — 3 Դեկտ. 1894ին կնքած է իր արդիւնաշատ կեանքը, թաղուելով Շիշլի ։ Իր մահը — մեծագոյն կորուստը մանաւանդ Հայութեան համար — կը վերագրուի խորհրդաւոր պարագաներու ։ Փէշտիմալճեան բաշխ կը նկատուի Համիտի տարաբախտ ղօհերէն մին ։

ԱՒՍՏՐԻԱ-ՀՈՒՆԳԱՐԻԱ

1911 Մարտի վիճակագրութիւն, Ամբողջ Աւստրիոյ-Հունգարիոյ բնակչութիւն է 53 միլիոն 312,000 որոնց 28,567,000ն Աւստրիոյ մէջ, 20,850,000ը՝ Հունգարիոյ և 1,985,000ը Պոսնա-Հերսէքի մէջ ։ Այս վերջին մասին ժողովրդեան թիւն ամէնէն աւելի շատցած է, այսինքն 21 % ։ որ ըսել է 307,000 հոգի ։ Այդ տարբերութիւնն Աւստրիոյ համար 2 միլիոն 417,000է, իսկ Հունգարիոյ համար 1,620,000 ։

Գաբրիէլ Էճէնօի Նորատունկեան
Ծերակուտական եւ նախկին նախարար Հանրային Շինութեանց

ՄԻՀՐԱՆ ՄՕՋԵԱՆ, — ծն. 22 Հոկտ. 1866 ին Օրթաքէօյ, կրաւէշ արդ. Տքթ. Իրիգոր Մօշեանի 1885 ի չրջանաւարտ Պէրպէրեան վրժ. Ինական դիտութեանց և Ֆրանսիերէնի խոր Հակում ցոյց տուած է։ Ընթացաւարտ ըլլալէ վերջ ուսուցիչ կարգուած է Օրթաքէօյի Հոխիմեանց վրժ., ետոյ պարբերաբար Պոլսոյ այլեւայլ դպրոցներու մանաւանդ մանուածրներու— Վարած է խմբագրու թիւնը «Բազմաստան Մանկանց»ի, Ախտաւոցած «Տրկրագունդ»ի, «Հայրենիք»ի, «Բիւրակն»ի, «Հերիւրեի Շարգիե»ի, «Բիւզանդիոն»ի եւն. Թերթերուն, գիտական այժմէական նիւթերով։ Հրատարակած է 1. Վ.աբ. Եղբ-Եւէ աբանց 12 տետր (ամսաբեայ պարբերական մը որ խափանուած է գրաքննութեան կողմէ)։ 2. Հ-ոգեբ-ոյ հ-ոգեկոչ-ութ-իւն ֆրն. մոգեներ-ութ-իւն, 3. Ընդհանուր-ութ-իւն. 4. Ընդհանուր բազմոցայց, 5. Եղիս- մայրը (Թրգմ.) եւն.։ Պէրպէրեանի, Հինգլեանի և Մալխասեանի հետ հրատարակած «Մասիս» մանկավարժական կիսամսեայ հանդէսը 1891 ին— Յարդ կը գտնեմ ըսել որ Մ. Մօշեան ուսուցիչ է— Անցեալ տարւոյ վերջերը սկսաւ աշխատակցիլ «Ալեւելք»ի, Փետրուարի վերջերը սկսաւ աշխատակցիլ «Ալեւելք»ի, Փետրուարի

ԴՈՐԾԻ ՄԱՐԴԻՑ ՉԱՑԵԼԻՆ

ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱԿ ԶԱՆԱԶԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ ԱՐԺԷՔԻՆ

ԴՐԱՄՆԵՐ	Ոսկի դրց.	Արծաթ. դրց.	Շիլինգ Բլկա		Ֆրանկ	Մարք	Ռուբօն	Տոլար	Պաս.
1 Օսմ. ոսկի	100.00	108.–	18	2	22.90	18.62	21.90	4.42	8.60
1 Արծաթ դրց.	0.926	–	–	2	0.213	0.172	0.203	0.041	0.080
1 Անգլ. ոսկի	110.00	120.–	20	–	25.20	20.48	24.09	4.86	9.46
1 Ֆրանկ	4.37	4.75	–	9½	–	0 814	0.957	0.193	0.376
1 Մարք	5.37	5.75	–	11¾	1.23	—	1.176	0.237	0.462
1 Ռուբօն	4.57	5.–	–	10	1.045	0,85	–	0.202	0.393
1 Տոլար	22.63	24.50	4	2	.18	4.21	4 956	–	1.946
1 Բուպլի	11.63	12,50	2	2	2.66	2.16	2.545	0.514	–

ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱԿ ԶԱՆԱԶԱՆ ԿՇԻՌՆԵՐՈՒ

ԿՇԻՌՆԵՐ	Ֆռնք.	Օխա	Փիւո	կեցդի.	Լիպրա	Բուս
1 Ֆռնքար	–	44.–	56.41	1.11036	124.36	3.435
1 Օխա	0.02272	–	1.282	0.02523	2.8264	0.07813
1 Փիւո	0.01772	0.78	–	0.01968	2.2046	0.06094
1 Կենդինար (Իճկիլիզ ֆռնքարը)	0.90032	39.614	50.792	—	112.–	3.09708
1 Լիպրա	0.00804	0.3537	0.4535	0.00893	–	0.02765
1 Բուս	0.29091	12 80	16.40	0.32281	36.155	–

ՏՔԹ. ՅՈՎՀԷՓ Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, — ծն. 1867 Դեկտ. 26 ին, Պլէճիկ Նէն. կրթ. ստացած Ռոտոսթօ ուրկէ անցած Պարտիզակի բարձրագոյն վարժարանը, որուն ընթացքն աւարտած է 1883 ին, ցետոյ մտած Իսպըրդ Գոլէճ, 1887 ին բնթացաւարտ ելլելով «նիլ եւ» Պահպանութ Արհեստից (B. A.)։ Բժշկ. ուսումը ստացած է Լօնտոն, ուրկէ ընդունած բժշկ. և վիրաբուժական կրկնակ վկայականներ 1893 ին, Ա. անգամ Հաստատուած Ռոտոսթօ իբրեւ բժիշկ, ուր մնացած է 2 տարի. Ետոյ փոխադրուած Պարտիզակ ուր կը մնայ ցայսօր— Լօնտոնէ բազմաթիւ թղթակցութիւններ ղրկած է «Արեւելք»ի, «Աւետարեր» և «Մասիս» (Փալագաչեան) շաբաթաթերթերու և «Բիւրակն» ամսաթերթի։ «Ալեւելք»ի աշխատակցած է կանոնաւորապէս մինչեւ 1895. անկէ վերջ «Հայրենիք»ի, «Մասիս» և «Արեւելք Զօհրապ Աստուր օրաթերթերու. «Մասիս» օրաթերթի, «Մասիս» շաբաթաթերթի (Տ. Արփիարեան), «Լոյս»ի (Ալեքսանեան), «Բիւրակն»ի (Ա. Ճերճեան), «Մասիս»ի (Ե. Արժէն), «Մասիս»ի (Ա. Ալեքսանեան), «Աւետարեր»ի, «Ա. Մամուլ»ի, Զօհրապեանի «Մասիս»ի և «Մանզումէ»ի մէջ եւս յօդուածներ ունի Նիւթերը եղած են կէս-բժշկական, Հասարակական և գրական,— Մասնաւորապէս երբ. «Արմէն Գնունի», «Հայկ Ագանց», «Յովնէփ» Հիմա ալ խմբագրապէս նշանակուած է բարձրագոյն վարժարանի վերատեսչ Տրատակէթեան «Պարտիզակ»ի— Երկերը 1. Մ-ըտ-ւ-ի Տ-ր-փ-ը, 2. Կե- Բ-ւլ. Խ-ո-ւ-ր-Ի-ն-ներ, 3. Մ-ն-ներ- Ի-ը-փ, 4. Թ-ւ-Ի-ի վր-ւ Կ-ո-ւ-ն Տ-ն-ր-Ի-ն-ներ, 5. Մ-ն-ներ- Բ-ր-Ի-ը,

Ծպրացեալ ՑԱՒՈՒՆ ՊԱՊՊՈՒՃԵԱՆ, իր զաւակներով

ՍԱՐԳԻՍ ԴԱՐԱԳՈՋ

— Ծն. Հաքէդոյ 1 Սեպտ. 1865, Նախ. կրթ. ստացած Ներսէսեան վրժ., 1889ին Օսմ. Իրաւաբանական վարժարանէն շրջանաւարտ՝ կ'ընդգրկէ փաստաբանական մասպարեզը, 1897ին կ'անուանուի Պէյրութի առեւտրական դատարանի մնայուն խորհրդական, յետոյ Սէլանիկի կեդր. Ա. Հարցաքննիչ մինչեւ 1901, որմէ յետոյ Բրիվէզայի առեւտր. դատարանի նախագահ, ուր կը մնայ 5 տարի, Հանկէ անցնելով Հռոդոս նոյն պաշտօնով, իր ուղղամտու թիւնն ու օրէնագիտական կարողութիւնը նկատի առնուելով, 1907ին կը կարգուի խորհրդական Գօսվայի քղք. արտասովոր դատարանի, մինչեւ սահմանադրութեան հռչակումը, 1909ին Բերայի Նօտարութեան կը կոչուի, քանի մը ամիս վերջ, Պօլսոյ և Բերայի Հարցաքննիչ դատաւորութեան, իսկ 1910ին Դատ. Նախարարութեան գիւանապետ կ'ընտրուի և անցեալ տարի՝ թէ՛ վիճակագրութեան և թէ օրինաց դասաւորութեան տնօրէն՝ նոյն Նախարարութեան մէջ, — Ունի Օսմ. Օրինաց և Միջազգ. դաշնագիրներու վերաբերեալ 30 հատորէ բաղկացեալ հոյակապ երկ մը որուն համար 20 տարի աշխատած է և զոր Նախարարաց Խորհուրդը գնահատելով, ընդհատած է հեղինակը, ներկայութեան ընդունելով զինք, և ի նշան բարձր համարման՝ վարձատրելով Օսմ. շքանշանով, Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջ, Ա. Հայն է որ այս պատիւին կ'արժանանայ։ Տեղւոյն պատրաստութեան համար նախագահութիւն ունենալով, իր ձեռնհասութեամբ Օսմ. տպարանին ժէջ զոյն ի նորոյ տպագրել կու տայ (ի Հաշիւ կառավարութեան)։ «Ճերիմէի Ալիէ»ն, և դատ. նախարարութեան գրատան կազմակերպութիւնն ալ իրեն յանձնուած են։ — Վերջերս առնուպատ՝ Դատաստանական Խորհուրդի, — քանի մ' ամիս առաջ լոյս ընծայած իր անդրանիկ երկն է ձէյԶ ԲԱՆՕՆԸ, 156 մեծադիր էջերէ բաղկացեալ կարեւոր հատոր մը։

☛ *Ամէն Հայ գիւղաւոր կամ գիւղաւորցու պէտք է ունենայ հատ մը* **ԿԱՎՈՒՕՇ ՋԻՆՈՒՈՐԷՆ**, *որ կը պարունակէ զօրանոցի կեանքէ յոյժ հետաքրքրաշարժ և չտեսնուած դրուագներ։ Գինն 5 ղրչ.։*

ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՀԱՋԴԸ

Հետաքրքրուելով թէ ուրկէ՞ սկսած, ե՞րբ և ո՞ր Հայուն համար գործածուած է մահացողը, գիտցուի Մխիթարեան Հայրերու յանձնարարութեան շնորհիւ հասանք հետեւեալին մէջ Ն. Ներսէս Ալիշեան, «Հանգուցեալս և գթածս» կոչ., Ա. թիւ էջ 26 մէջ Հ. Ներսէս Ակինեան, «Հայ-գեր Ա-օրէնս»ի մեկնաբանութիւնը.— Մեր հետաքրքրութիւնը հոգի, որ վիմտիսլ գործած է Տիւզեան յԱկոբ Զիլիպիի համար, «ի Գալաթիա, 31 Յուլ. 1847»։ Յիշատակութիւնը թէ տօնական գործերեան գնդի սուլթանական հրամանաւ կոչուած էր Պարզայ Տումարս Հայոց, իսկ հեղինակին՝ բանասէր այդ դէրէճ, որուն անունն էր Պարզայ Տումարս Հայոց, իսկ հեղինակին՝ բանասէր այդ դէրէճ, որուն անունն էր «Մատեան Սուրբ անուն երեցոյ կոչնեցի, որ այժմ ունի Գալաթայ Սբ, ի Բոլիս Հայոց ՌԾԱ» (1051+551)=1602 Թրքատառ բառարան։

***1911 ի «Ամենուն Տարեցոյցը»ին 117 րդ երէսը հրատարակեալ Լ. Մանուկեանի «Սլաքը և երգը» խորհրդավոր վերնագրեալ յօդուածին մէջ — որուն ընդհանուր նպատակն էր «The arrow and the song»ին ուսումնասիրութեան ծրագիրը մը տալ — ուրիշ ընդհանուր գաղափարներէ զատ, — հաստատած էր «Խորհրդ.» բառը։

** Դիտելի, նոյն տարուայ Տարեցոյցին 371 երէս (29րդ. տող) «Լեռնաշխարհ» առաջ հոգոյն երկու տող «Տէր» անունն ալ։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՈՍԿԻՆ

Օսմ. տպերանոյին մէջ Սուլթան Մեհմէտին գնուած մեր օրերը կարճատեսութեան ցոյն է հետեւեալը.—

	Հիմարէթի տարի	Օսմ. ոսկի
Սուլթան Մեհմէտ	օրով (1260-77)	14,481,599 հատ
» Ապտլ	» (1277-93)	14,497,732 »
» Մուրատ	» (3 տարի)	13,200 »
» Համիտ	» (1293-1324)	16,713,651 »
» Մեհմէտ Րեշատ	» (3 տարուան մէջ)	5,732,575 »
	Համապարար	51,438,757 »

որ հրապարակէ վերջ գործածուած ընդհանուր օտարերկրեայ տոկոսները։

ԱՇԽԱՐՀԻՍ Է'Ն ՏԱՐԻՔՈՏ ԿԻՆՆ

Ե Տիկն Նէնա Բէրբէրեան որ այս պահուս գիրքս տպել՝ յարգի Թէֆէլեան Օգիւստ Օտեանի 168 տարուան, — 9 պզիկ և 1 մեծ տեղեակ ե, որուն 1 պզիկին գործ ալ 45 տարուան է նոյնպէս և նոյնպէս 1910ին եր որ ամուսնացուց իր քոռացած քոռը։

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Սահմանադրութեան հաստատելէն առաջ Պալքիզ «Բէնէլի»ին օրական հասոյնն էր 45 ոսկի, որ այսօր 90ի բարձրացած է։ — Սահմանադրութեան հաստատելէն առաջ Պօլսոյ մէջ ամբողջ հոգի պատրաստութեան համար օրական 4000 պրի ուղարկեր էին Եգիպտոս, մինչդեռ այսօր 5500ի բարձրացած է պարկեշտն իմը։

ՍՊԱՆԻՈՑ ԲՆԱԿԱՉՈՒԹԻՒՆԸ

Հետեւեալն արդիւնքն է 1911 Յնվր. 1ին կատարուած մարդահամարի մը. **19,860,215**։ — Այս թիւը 1877ին էր **17,667,256**. իսկ 1900ին **18,820,467**։

"ՄԱԼԻՍՕՐ,, ՆԵՐԸ

1911 Մարտ ամսուն հեռագրուեցաւ թուղի գաւառակին մէջ Մալիսորներու ապստամբական շարժումը, բաւական մտահոգութիւն եւ յոգնութիւն առթելով Օսմ. կառավարութեան։ Իրր այժմէութիւն՝ խօսինք ուրեմն իրենց մասին, — «Մալիսոր» ալպանական ստուգաբանութեամբ կը նշանակէ լերան կամ անառաւի մարդ, սարի զաւակ։ Ասիկա ցեղին բուն յորջորջումն է, որ այլաբանական իմաստով կը նշանակէ քաջ, մարտիկ, կտրիճ։ Մալիսորները կրօնական խառնուրդ մը կը ներկայացուցանեն, որուն մէջ կը միանան մասամբ լատին կաթոլիկներ՝ բնիկ կոչմամբ «Ջօնտ»։ Ի ծնէ պատերազմասէր եւ խիզախ բնոյթով օժտուած են եւ իրենց գեղեցիկ սեռը կը գերազանցէ զիրենք կռիւի մէջ։ Պէհհանայի (Ալպանիա) շուկան՝ Մալիսորուհիներ կ'երթան այլ եւ այլ գեղջկական առարկաներ ծախելու, ուր համացեղ երիտասարդներ յաճախ ըմբշամարտութիւն կը փորձեն անոնց հետ. օրիորդները գո՛ւն ուրեք պարտուողը կը հանդիսանան ոակայն։ Իրենց պարզ տարազը կը յիշեցունէ քէչ մը առասպելաբար Ամազոնները։ Որսորդի գուլպաներ կը քաշեն ծունկերնուն, թեթեւ պարեգօտ մը կռնակնին, մէջքէն կապով մը։ Ուսընգանութի փամփշտարանը Մալիսորուհիներու ազգ. տարազին անխուսափելի մասը կը կազմէ, յաճախ վեցհարուածեանն ալ մէջքերնին։ Առնական վայելչութեամբ կիներ, իրենց արութեամբ երիկ մարդոց քար հանող . . .։

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

1911 Հոկտ. վիճակագրութիւն՝ 161,326,110 այր եւ 153,806,427 կին, որոնք անգլ. իշխանութեան տակ գտնուողներն են։ Տակաւին կան Ֆրնս. եւ Բօրթուկէզ գաղութները որոնք անդլ. կառավարութենէն անկախ՝ Հնդկերկիրներ են։ Ֆրանսական գաղութին Հնդիկները (վերջին վիճակագրութիւն) 282,379 հոգի են, ինչ որ 3 1/2ի մօտ յաւելումի մը կը նշանակէ։ Բօրթուկէզ գաղութին մէջ կան 604,930։ Հետեւաբար Հնդուստանի եւ Պէրմանոյ ալ խորհրդարանի առհասարակ մէջ նեբուչէ- ին բնակիչն **316,019,846** հոգի, — 1901ին **295,166,039** հոգի էր միայն, այսինքն 21 միլիոնի յաւելումի մը եղած է 10 տարի առաջուանէն։

ԿԱՅԾ ՅԱՌԱՋ ԲԵՐՈՂ ԽԱՌՆՈՒՐԴՆԵՐ

Եթէ 100ին 70 կերիում (cérium) խառնուի 100ին 30 երկաթի հետ, արտագրուած մետաղը հիանալի յատկութիւնը կ'ունենայ կայծերու տեղատարափ մը յառաջ բերելու, երբ պողպատէ անիւով թեթեւ մը շարժուի։ Այս նիւթը կը գործածուի կանթեղ վառողներու, հանքագործներու եւ սիկառ վառողներու համար։

ԽՈՐՇՈՄԻ ԴԷՄ

40 կրամ Բ-ենէն, 40 կրամ պաղլեղ (չապ) եւ 240 կրամ նշոյ. ամէնը մէկ խառնել կլ-ե-ո-ի մէջ եւ գիշերներն անով չփել խորշոմները, մինչեւ առաւօտ այդ խառնուրդը երեսին վրայ թողլով։

ՀՐԷԻՑ ԹԻՒԸ

Եւրոպայի մէջ կան 8,853,599 հրեայ սապէս բաժնուած. —

Ռուսիա	5,215,805	Շուէտ	0,003,012
Գերմանիա	0,607,872	Սերպիա	0,005,729
Աւստ. Հունգ.	2,076,838	Պուլկարիա	0,037,653
Ֆրանսա	0,100,000	Զուիցերիա	0,012,364
Իտալիա	0,035,617	Յունաստան	0,008,350
Սպանիա	0,025,000	Կրետէ	0,001,150
Ռումանիա	0,266,653	Պելճիքա	0,015,000
Եւր. Թուրքիա	0,106,977	Անգլ. եւ Իրլ.	0,237,760
Բօրթուքալ	0,001,200		

4 ԹԻՒԸ

— 4 գործողութիւն ունի թուաբանութիւնը։ — 4 ծագ՝ աշխարհս։ — 4 թեւ՝ խաչը։ — 4 ոտք՝ սանուր կենդանիք, սեղան ու աթոռ։ — 4 ակռայ՝ պատառաքաղը։ — 4 անիւ՝ կառքը։ — 4 կոյս՝ շրջանակը։ — 4 պճեղ՝ ընկոյզը։ — 4 մաս՝ աշխարհիս է՛ն նուիրական մատեանը։ — 4 եղանակ՝ տարին։ — 4 շաբաթ՝ ամիսը։ — 4 տասնոց՝ «բոլոր»ը։ — 4 քառորդ՝ ժամն ու մէճիտը։ — 4 քառթ՝ ամ. և ֆրնս. ոսկին։ — 4 թել՝ ջութակը։ — 4 ծալք՝ շատ մը լաթ։ — 4 հանգրուան՝ մարդկային կեանքը։ — 4 ձայն՝ լաւագոյն պատարագը։ — 4 տարերք՝ բնութիւնը։ — 4 տող՝ ոտանաւորի շատ մը տուն։ — 4 եղանակի պահք՝ լատին եկեղեցին, (որ ատեն կը կատարուի ձեռնադրութիւն)։ — 4 տերեւ երջանկաբեր առասլոյտը։ — 4 ձեռք՝ լաւագոյն դաշնակահարութիւնը։ — 4 տարերք՝ գործարանաւոր էակները (խորշ, շերտ, նեարդ ու խողովակ)։ — 4 խումբ՝ մարդուս ակռաները (կերբնատամունք, շնատամն, փոքր ու զօրիք, մեծ աղօրիք)։ — 4 ստամոքս՝ եղն ու ոչխարը (որովայն, ցանց, հազարթերթիկ

և խախտցոց)։— 4 ընքուի (տէօրթ գաշ)՝ նորահաս երիտասարդը։— 4 կրօնք՝ մարգկութիւնը (քրիստոնէութիւն, իսլամութիւն, մովսիսականութիւն և հեթանոսութիւն)։— 4 գլխաւոր անդամ՝ ընկերութիւն մը (ատենապետ, ատենադպիր, գանձապետ, համարակալ)։— 4 խուռչ՝ սանաւորաց և թռչնոց սիրտը։— 4 երկրամաս՝ աշխարհիս արեւելեան կիսագունդը (Եւրոպա, Ասիա, Ափրիկէ, Ովկիանիա)։— 4 էջ՝ լրագիրը։— Կրկին 4 մասունք բանի՝ բերականութիւնը։— 4 հարստութիւն՝ Հայոց պատմութիւնը (Արշակունիք, Բագրատունիք, Ռուբինեան, Լուսինեան)։— 4 մաս՝ Բնապատմութիւնը (Հանքաբանութիւն, բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն, երկրաբանութիւն)։— 4 ովկիանոս՝ երկիրս (Հիւսիս. և Հարաւ. սառուցեալ, Ադլանտեան, Խաղաղական, Հնդկային)։— 4 մաս՝ Ասիա։— 4 գլխ. կղզի՝ Նիփօն, Սիքուք, Բիւս-Սիսս, Եսոյ)։— 4 կարգ՝ երկնային մարմիններ (աստղ, մոլորակ, արբանեակ, գիսաւոր)։— 4 պահ՝ օրը։— 4 պատ՝ ոճրագործին քաւարան

(Դաւառացին՝ Պօլսեցիին) — Հոտաղն ի՞նչ է։ = Մշակական գործիք մըն է։ (Պօլսեցին՝ Դաւառացիին) — Գրաչարն ի՞նչ է։ = Տպագրական գործիք մըն է։

●

Հարուստ Անգլիացի մը կը դիմէ Նշ. բժիշկի մը՝ իր հիւանդութիւնը գարմանելու համար։ Բժիշկը հիւանդին բացատրութիւններն առանց լսելու՝ քանի մը րոպէ զննելէ վերջ, անոր քիթին սրուակ մը մօտեցնելով կ'ըսէ.— «Հոտուըտա՛... լաւ, բժշկուեցար»։ Անգլիացին զարմանալով կը յարէ.— «Միշտ՞ պարտիմ վճարել»։ = «Հազար ֆրանք»։ Հիւանդը գրպանէն 1000 ֆրանքնոց պանքնօթ մը հանելով պազարեամբ կը մօտեցնէ տօքթօրին աչքին, ձայնելով.— «Դիտեցէ՛ք պարոն... լաւ ուրեմն, վճարուեցաք»։

●

(Դատաւորը).— Վերջապէս, զոքանչիդ ինքզինքը պատուհանէն վար է նետեր և դուք զայն ազատելու համար ոչինչ ըրիք։ = Ինչպէս չէ. պարոն դատաւոր, վարի յարկ իջայ իսկոյն որ բռնեմ, բայց այն տեղէն արդէն անցած էր...։

●

(Աղքատը) — Պէտք է որ չատակ ողորմութիւն տաք ինձ ձեր ունեցածէն, ինչու որ երկուքնիս ալ մէկ ընտանիքի զաւակ կը սեպուինք. չէ՞ մի որ առաջ եկած ենք Ադամէն ու Եւայէն։ (Հարուստ անցորդը).— Ալէ՛կ ըսիր, ահա քեզի հինգ փարանոց մը։ Ելէկ քու բոլոր ազգականներդ ալ այսչափ տան. ինչ հարուստ կ'րլլաս դուն։

●

Հայր սուրբը)։ — Օրհնա՛ծ, քու ամենամեծ թշնամիդ օղին է, վազ անցիր սրկէ։ (Խմանը).— Ծառայ եմ. Հայր սուրբ, բայց դուք չէի՞ք որ անցած կիրակնօրեայ քարոզնուդ մէջ ըսիք թէ սիրեցէք ձեր թշնամիները։ = Այ՛, բայց երբէք չըսի թէ կալ առէք զանոնք...։

●

Մանկամարդ գեղացի աղջիկ մը կը վազէր իր մատակ էշին ետեւէն որ կ'արտորար իր ձագը գտնելու։ Երիտասարդ մը անոր աղուոր դէմքէն հրապուրուած՝ կը կեցունէ զայն ու կը հարցունէ.— Ո՞ւր տեղացի էքս = Խարթաղլի։ — Իրա՞ւ, ըսել է կը ճանչնաք Ս***ին աղջիկը։ = Հապա՞, գրացի ենք։ — Ինչ պայիկ մը տանէիք անոր։ (Մինչ երիտասարդը կը պատրաստուէր աղջկան մօտենալ և համբուրել զայն, այս վերջինը կը պատասխանէ պատրաստակամ). «Եթէ այդչափ կ'աճապարէք, կրնաք ձեր համբոյրը էշուս տալ, ինչ առա՛ջ գիւղ պիտի հասնի անիկա։»

●

(Դատարանի մէջ՝ նախագահը).— Դրացիիդ ախոռէն քանի մը կապոց չոր խոտ գողնալդ կը խոստովանիս. ո՞վ մղեց զքեզ այդ յանցանքը գործելու։ (Մխիթարեանցին). — Անօթութիւնը, պարոն նախագահ...։

●

Մարդ մը իր նորածին զաւկին համար ստնտու մը բռնեց, որ շաբաթ մը զայն դիէցուներէ վերջ՝ պայմանը գրժեց և տեղը դարձաւ։ Երեխային հայրը գատարան դիմեց։ Վճիռը տրուած էր. ստնտուն պարտական էր ձիծ տալու պզտիկին, բայց պզտիկը... 8 տարու էր արդէն։

●

Վարսավիրային խանութը՝ սպասաւորը քանի մը անգամ անզգուշութեամբ յաճախորդին ոտքին վրայ կը կոխէ, ածիլելու ատեն։ «Պարո՛ն, կոշտունիմ մատներուս վրայ, ուշադրութիւն ըրէ՛ քիչ մը»։ — «Ես ալ ա՛տ կ'ուզէի գիտնալ. կոշտ անցուներէիք դեղ ալ ունինք ժենք. տուփը 5 ղրուշ է։

●

Աստղաբաչխ մը թաղուած էր հաւկիներուն մէջ՝ գիսաւորի մը յայտնութեան թուականը գտնելու համար։ Իր ծառան ներս մտնելով կը հարցունէ. — «ի՞րը կ'ուզէք ճաշել»։ = «1815 Սեպտեմբեր 15 ին»։

●

(Խոստովանահայրը).— Դաղցած ոչխարդ ի՞նչ ըրիր։ (Դիւզացի խոստովանողը.= Կերայ, — կերա՞ր. անանկ է նէ գժոխք պիտի երթաս, որովհետեւ վերջին գատաստանին ոչխարը պիտի գայ գողութեանդ վկայութիւն տալու։= Ոչխարը պիտի գա՞յ, տէր պապա, անանկ է նէ ինչո՞ւ վախնամ. ոչխարը գալուն պէս կը բռնեմ տիրոջը կը յանձնեմ...։

●

= Ինչո՞ւ ծուխկի կուգաս կնոջ տոջեւ։ = Իր աղւորիկ ատոիկները տեսնելու համար։

ԱՆՑԵԱԼ ՏԱՐԻ

Պօլսոյ Քաղաքապետութեան 1911 տարւոյ ելմտացոյցին հասոյթի գումարն էր 29,803,535 ղրշ.։

*** Մարտին, Ելեկտրագէտ տքթ. Վասիլիատիս Միխիլիի մէջ փորձեր կը կատարէ Տիկին Քիւրիի հնարած վերջին գործիքներով և կ'ապացուցանէ թէ Ութօթօր կը գտնուի Միխիլիի մօտ՝ Դերմ. դեր-Հիւպատոսին պատկանող Հանքային ջուրերուն մէջ։

*** Մարտ 1։ Դարձադրութիւն ընդհանրի տուրքին գանձման, մայրաքաղաքիս՝ հրապարակի բոլոր անձերէն։

*** Մարտի սկիզբները թերթեր գրեցին թէ դեղին չէ՛ն պեղտած է Մաքրիճ մէջ։

*** Մարտ 4։ Քրիստիանիոյ խորհրդարանի նիստին ներկայ կ'ըլլայ Օր. Բոկսթատ Եբէօփսոնհէն, առաջինն ու առ այժմ միակն՝ աշխարհիս մէջ։

*** Ապրիլ 10։ Հայաթերթք արձագանգը կ'ըլլան Սպանիա հաստատուած գիտունի մը ագարակային ճարտարագէտ Դ. Մեծատուրեանի մէկ գիւ-

տին, նոր գրութիւն անուանոյ նշաններուն, որուն մասին արդէն սիւնակներ նուիրեց սպան. «Իւսթիչիա» թերթը։

*** Մարտ 1ին գող-ոճրագործ քաղդեացի Սելիմ Իպն Անտոն Էլ Հատտատի երբ դիմատուեցաւ ի Մուսուլ 10,000 հոգիի ներկայութեան, շատ մը կիներ քուրջերը թաթխեցին զոհին արեան մէջ՝ իբր դեղ...ամլութեան։

*** Ապրիլ 30ին հայաթերթք գրեցին թէ Շուշեցի տիկին Սեմիրամիդա Մովսեսպեկեան Սաղիեանց Մոսկուայի բժշկանոցին բրօֆեսէօր վկայուած է։

*** Ապրիլ 2ին երկինց կամարին վրայ պարզուեցաւ Օամ. դրօշին խորհըրդանշանը (մահիկի մէջ առնուած աստղ)։ Այս հազուագիւտ երեւոյթը դիտուեցաւ Բարիզի դիտարանէն։

*** Յունիս 6ին Լիվպօնի (փօրթուկալ) Սահմանադիր ազգ. ժողովը հանրապետութիւն կը հռչակէ, թագաւորութիւնը ջնջելով։

*** Մինչեւ Յունիս, 300,000 աւելցած է Պոլսոյ բնակչութեան թիւը, սահմանադրութեան հռչակուելէն ի վեր։ Այս պատճառաւ է որ վառելանիւթ, մանգեղէն ևայլն. սղած են։

*** Յուլիս 26ին հայաթերթք արձագանգը կ'ըլլան Տքթր. Յովս. Գասլանթարեանի (Անգլիա) ժէկ նոր գիւտին — որուն մասին անգլ. տեսարակ մըն ալ հրատարակած է, ուր կը խօսի իր հնարած ժէկ գրութեան վրայ որով կառուցուած տուներ և շինութիւնք անվնաս կը մնան ժամի ցնցումներէն։ Այս գիտուն-բժիշկը — եղբայր կովկասահայ յայտնի մանկավարժ Գալանթարեանցի — անցեալին մէջ ալ ունի շահեկան գիւտեր որոնցմով զբաղած է անգլ. մամուլը. խորաշափութիւն ծովուց, Արուեստական սառ ևայլն։

ՀԻՆ ԳԻՐՔԵՐ

Այժէն անոնք որոնք պէտք ունին Եւրոպա ապուած որևէ հին գիրքի,— Տպագրութեան Թուականէն սկսեալ մինչեւ ԺԲ. դարու սկիզբը, — անոնք որ կ'ուզեն մանուագիտական մատենադարաններ կազմել կամ ունենալ իմացական որեւէ ճիւղի պատկանող լոյսը գրքերը, նոյն իսկ անոնց պարզ ցանկն, անոնք որ մատենադարաններ ունին ծախելիք, Թող գիմեն ԱՐԱՄ ԱՆՏՆԵԱՆԻ (Գլըճեան Գրատուն, կ. Պոլիս, Զաքմաքճըլար, Թիւ 25). Ծանօթութիւն կը տրուի նաեւ ժամանակակից հրատարակութեանց մասին։ Մատենադարաններու գնահատութեան համար ի հարկին ճամբոյ դութեան յանձնառութիւն, խուզարկութեան, փոխադրութեան և պատասխանի ամէն ծախքեր կը պատկանի յաճախորդներուն։

† ԴՐԻՏՈՐ ԱՐՔ. ԳԱՒՌԱԳԵՐԵԱՆՑ, Էջմիածին 31 Հոկտ. 1910, Թաղուելով միաբանական գերեզմանոցը։ Ծն. 1836 Էջմիածին, Ձեռնադր. 1890։ Գլխ. գործունէութիւնը եղած է Վաղարշապատի առաջնորդութիւնը, Հայոց եկեղ. կալուածոց գրաւման խնդրով Թուրքիա ղրկուած խրիմեան Հայրիկէն, Հայկական հաւաքական բողոք մը պատրաստել տալու համար Թրքահայոց կողմէ Զարին ուղղեալ։

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱ ԱԴՕԼՖ ՎՆՈ ՎԵՍԼՕՎՍԿԱՅԱ, 31 Հոկտ. 1910, Մօսկուայ Նշ. ակադեմիկոն Համնուն անձին կինը։ Նշ. բանագէտ-Հայբենագիտուհի Համնուն անձին մայրը։ Տէր լոյն կրթութեան, քալ լեզուագէտ և թարգմանչուհի։

† Դ. ԹՕՐԱՄԱՆՅԱՆ ՓՇՆՑ. Օսեսա, 7 Նոյ. 1910, 62 տարու։ Բնիկ Սամաթիացի։ Պատանի Հատակէն ուսուցիչ Օտեսայի Հայ դպրոցին և գործ. սան Ն. Թաշճեանի։ 1874ին քահանայ ձեռնադրուած։ Ազգօգուտ ձեռնարկներ բրած և յաջողած։

ԶԱՔԱՐԻԱ ԴՐԻՏՈՐԵԱՆ, 11 Նոյ. 1910, 70 տարու։ Վաղեմի ազգ. գործիչ։ Գայեպեան Օրիորդաց վարժարանի հիմնադիրներէն, խնամակալ, դաստիարակ և տեսուչ, այդ պաշտօնները ձրիարար վարելով։ Հրատարակած ղանազան գիրք, և դասագիրքեր հեղինակութիւն և թրգմ։ Աչքատեսն կցած «Մեղու Հայաստանի»։ Երկերը 1. Մարդակազմութեան տարրական դասեր. 2. Բնագիտութիւն. 3. Շարժական տառեր. 4. Ուսուցիչ Իւսւասց լեզուի։ 5. Ջուր. 6. Մանկութիւն. 7. Բացատրական ձեռնարկ «Մանկութեան». և թրգմ Բանչեւսկիէ։

† Եպիսկոպոսանալու Համար Էջմիածին գացող եզեկիէլ Ծ. Վ. ԱրՇԱԿՈՒՆԻ կը վախճանի անդ, 17 Նոյ. 1910։ Նորընծիր առաջնորդ Զարեհաճաքի։ Ծն. 1864. Միաբան Երուսաղէմի։ Յաջութիւն Պատրիարքէ ձեռնադրուած 1892։ երեք տարի հիւրընկալի պաշտօն վարած։ 1895էն սկսեալ 12 տարի առաջնորդ Մնացած Տիգրանակերտ, Ջարդի օրերուն ձեռնհասօրէն հովուելով իր հօտը։ Սահմանադրութեան հռչակուին Պոլիս եկած էր։

ՏԻԿԻՆ ՄԱՔՐՈՒՀԻ Ց. ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ, 25 Նոյ. 1910. Բերա, 60 տարեւ. Քոյր Մէսրոպեան Բարձր. ժողովի անդամ և Օսմ. Համալսարանի բրօֆ. Յովսէփ Եուսուֆեանի, կրթուհիները ստացած Սրմաքէօյ, Հռիփսիմեանց վարժարանը, երկար տարիներ «Ազգանուէր Հայուհեաց»ի գործիչներէն մին եղած, և նոյն ընկերութեան վերաբացուժին՝ ընդհ. ժողովի Ա. Ատենապետ ընտրուած, Հռիփսիմեանցի մէջ ինք հաստատած էր Ֆրէօպէլեան դրութեամբ մանկապարտէզ։

ՄՐ. ՕԶՄԸՆ, Պօլսոյ ամերիկ. ընդհ. հիւպատոս, 26 Նոյ. 1910, գերմ. Հիւանդանոց, 53 տարեւ, Վկայեալ տքթ. իրաւագիտութեան, 4 տարիէ հետէ կը պաշտօնավարէր ատոր։

ԽԱԶԻԿ ՈՒՂՈՒՐԻԿԵԱՆ, 29 Նոյ. 1910, Սկիւտար, (կենսագրութիւնը տե՛ս «Ազգնուն Տարեցոյց»ը 1909 տարի, էջ 225)։ Ա.յս տողերը գրողը գնաց տեսնել իր ձեռագիրներու մնուկին ուր գտաւ հետեւեալները. — Հայբուսակ. ամէն էջի լուսանցք լեցուած անվերջ սրբագրութիւններով, 1905 ին իզմիրեանցի ներկայացուած բոլոր բառգիրքներուն վրայ քննադատականներ, ոճ բառին վրայ 53 մեծագիր էջերով ուսումնասիրութիւն մը։ Դաւառական բառերու տետրակ մը։ Գէո. բառարան մը պրեպրենուած։ Քննադատութիւն մը Խալատեան Ք. Վարդանեանի «Ժողովրդ. բառեր» գործին վրայ։ Բառարանէ դուրս բառեր (աշխրհ.)։ Հայերէնի լրիակատար բառարան մը ձեռագիր։ Պարսկերէն բառարան մը ձեռագիր։ «Բառք վաստակոց գրոց»։ Դարձեալ հայ բառգիրք մը մինչեւ Դ. գիրի վերջ։ Համլինեցիք։ Արքայական ժամանակագրութիւն։ Կիլիկեան հայերէնը։ Ուսումնական խորհուրդի ներկայացուած մէկ գործին քննադատականը։ Հարցմունք պատասխանիք (ստուար գործ)։ Ինչ ինչ գիրքերու վրայ քննադատականք (Ներաշխարհ, Պ. Կաբրալեանի բառգիրք եւայլն.)։ Լեզուաբանական յօդուածներ։ 22 հատ սեւ կափարիչով ծոց տետրակներ՝ բոլորն ալ լեցուած Հայաստանի տեղագրութեամբ, բառերու ստուգաբանութեամբ և ժամանակագրութեամբ խառն։ Ս. Խաբամանճեանի համաձօտ հին բառգիրքին սրբագրութիւնը, յատելուածական էջերով ամենուրեք։ Բաւէն և ՅՀնոր բառերուն վրայ ընդարձակ և ճոխ ուսումնասիրութիւն մը։ Նորայրի բառարանը՝ քերթուած, լուսանցքներուն վրայ անվերջ սրբագրութիւններով։ — Կ՛արժէ՞ որ վէնեանի կամ վէննայի միաբանութիւնը միահաղոյն գներ այդ թանկագին նմուշը նոյնութեամբ և հետզհետէ լոյս ընծայեր մեծանուն բանասէր-լեզուաբանին և բուսաբանին այս անտիպ գործերը, իր պարագաները պատրաստ են տպագրելու ղայն իրենց, բաւ է որ ատոր փոխարէն Խ. Ուղուրլեանի վրայ համեստ մահարձան մը կանգնուի լոկ և գործերը նոյնութեամբ տպագրուին։

ՍԱՀԱԿ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ, 29 Նոյ. 1910, Պէօյիւքտէրէ, 67 տարեւ, Ծն. Եէնիգաբու, վաղեմի ուսուցիչ և գաւառական գաւազիրքերու հեղինակ, — իր ընդարձակ ինքնակենսագրութիւնը՝ 1913ի մեր տարեցոյցով։ Երկերը. 1. Փաւնչ ծաղկանց։ 2. Ուսումն քրիստոնէական հաւատոյ։ 3. Աղօթագիրք եւն.։ — Իր զաւակներէն Հրանդ Խանճեան ծանօթ է արդէն իր գիրքերով և իր հաշուագէտի համբաւութեամբ։

ՏԻԿԻՆ ՄԱՒՒԻ ՍՎԱՃԵԱՆԻ մահը կը գուժեն հոյակերտիք 2 Դեկտ. 1910ին ի Բարիզ, Մայր՝ Հանրածանօթ դաշնակահար-երգահան Վահրամ Սվաճեանի, «Հայրենիք»ի մէջ իբր թերթօն գրուած է իր մեկ ինքնագիր վէպն, իսկ ի «Բիւզանդիոն» գեղեցիկ նորավեպերու շարք մը, նաեւ Մրկ.-ՆՈՒՅԻ խորագրով խորհրդապաշտ երկար նորավեպ մը որ «ժուռնալ» եղաւ և գրաքննիչ Հանդ. Պատնասեանի մէջմամուռեթեամբ առաջքն առնուեցաւ թերթին խափանումին։ — Հանգուցեալը թրքահայ տաղանդաւոր գրագիտուհի մը ճանչցուած է։

ԱՀՄԻՏ ՇՈՒԱՁԻՊ, 2 Դեկտ. 1910, Պօլիս։ Հաշուակալութեան ատեանի ընդհ. դատախազ և թուրք ծանօթ գրագէտ-ուսուցիչ։

ՏՓԹ. ՆԻԿՈՂՈՍ ԷՄՄԷՐԵԱՆ, 3 Դեկտ. 1910 Դատրքէօյ, 46 տարեւ։ Նշ. մանադէտ ակնաբոյժ։ Սկիւտարցի համեստ ընտանիքի մը զաւակ՝ ծնողքը կանուխէն կորսնցուցնելով, Նախ. կրթ. ազգականներու պաշտպանութեամբ ստանալէ վերջ կը մտնէ Բ։ Դուռ։ Բիմիարան Ն. Ղուկասեանի խորհուրդով կ՝սկսի յաճախել կայս. բժշկանոց որուն ընթացքը բոլորելով կը մեկնի Բարիզ՝ ուր կը վկայուի իբր ակնաբոյժ և կ՝աշակերտի Տքթ. Պէքէրի (Բարիզի մեծանուն Բրօֆ. ակնաբոյժին) որուն թեւարկութեան տակ 8 տարի կը կիրարկէ իր պաշտօնը։ Դառնալով ծննդավայրը, Սկիւտար գարմանատուն մը կը հիմնէ զոր կը վարէ երկար տարիներ, և զոր ապա կը փոխագրէ Բերա, վայելած է մեծ ազգային համբաւ, կոչուելով Կ՚ըսէր— Մե-ի-ն։ Շիլ, կլոր, Տաւկուր, վարագուրատ աչքեր հրաշքով ազեկցուցած է յաճախ։ Վէքլին ծայր աղքատասեր։ Կայս. Պալատան ակնաբոյժ։ Ամէն ամառ Բարիզ կը մեկնէր, իր վարպետին օգափոխութեան առթիւ բացակայութեանը՝ նոյնին դարմանատունը վարելու համար, վասն զի Պէքէր իր սիրելի այս աշակերտին միայն գիտէր վստահիլ իր բոլոր հիւանդները, Բանից Պօլսէն եգիպտոս հրաւիրուած է՝ բարձրաստիճան հիւանդներ խնամելու համար։

† Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ, Կ՚Ըսէ— Ազն.-ն Հայոց, 11 Դեկտ. 1910, Էջմիածին, Թաղում՝ անդ, Դեկտ. 19 ին, որ օր՝ մեծաշուք ազահանդէս Պօլսոյ Մայր եկեղեցին. ամէն ազգի դեսպանական և պաշտօնական մարմինք ներկայ։ Հրաժարեալ Դուբեան Պատրիարք՝ դամբանախօսեալ (Համաձօտ կենսագրութիւնը տե՛ս 1910 ի տարեցոյցիս Ա. էջը)։

ԱԹԱՆԱՍ ԺԱՄՀԱՐԵԱՆՑ, 17 Դեկտ. 1910 Մոսկուա, 56 տարեւ, 250,000 րուպլի կտակած՝ Կովկասի մէջ գիւղատնտեսական վարժարանի մը կառուցման համար։

ՍԷՅԻՏ ԱՊՏԻԻԼ-ԱՀԱՒ, Էմիր Պուխարայի, 25 Դեկտ. 1910 անդ, 51 տարեւ, իր որդին՝ Սէյիտ Ակիմ՝ յաջորդ։

ԿԱՐԱՊԵՏ ՔԻՇԻՇԵԱՆ, 29 Դեկտ. 1910, Բերա, 60 տարեւ, Ծն. Թալաս, Իրավաճառ ընդհ. Օսմ. զին. և զգեստ. վերին. աց, 35 տարիէ հետէ նուիրուած տպագր. գործին, հրատարակելով անհամար ժամն թերք գաւազիրքեր զնդն. Հատորներ և հանդէսներ. վերջիններէն յիչենք «Բէսմի Կազէթա»ն, «Մէջթէպ»ը. «Բէսմի Զրաաթ Կազէթասը»ն և «Եէնի Կազէթա»ն, Զիքակցի ցուցանդէսէն ստացած ոսկի միտալ, Ձարուհի մէքսուզէն՝ Ծագող Արեգական պատուանշանը, Սերպիոյ Թագաւորէն՝ Թագօվարի Ա. աստիճան, Օսմ. կառավարութենէն՝ Մէճիտիյէ և Օսմանիյէ, Նաեւ արհեստից շքադրամ։ Ունէր Ուլայի աստիճան։ Պատուոյ անդամ՝ Նիւ-Եօրքի բարեգործական ընկերութեան։

●

† ԵՂԻՇԷ ՓՀ. ՍԵՐԻՆԵԱՆ, 4 Յնվր. 1911, Կ. Պօլիս, 86 տարեւ, Մայր Եկեղեցւոյ աւագերէց, 51 տարուան քահանայ, Ջեռնադր. Սարգիս Եպիսկոպոսէ (ապա պատրիարք)։

ԿԼԼԹՐԸՆ, 8 Յնվր.։ երեւելի անգլ. բնագէտուհի եւ բնաթօս Տարուինի թոռը՝ Ազգիսյ Դիտուբեանց ակադեմիոյ անդամ։ Նշ. մարգարան։

† Խալիէթ ՄԿՐՏԻՉ ՓՇՆՑ. ԱԶԱՐԵԱՆ, 9 Յնվր. Պարտիզակ, 77 տարու։ 1865 ին ձեռնադր. Ներսէս եպս. Վարժապետեանէ, Մկրեան քՀ.ի հետ։ Հայկական Ջարդին իբր քննիչ Ագ Հիսար գացած ըլլալով՝ ազդուած էր գործուած խժդժութիւններէն եւ անկէ ի վեր հիւանդ էր։

ՄՐ. ՀԷՐՊԸՐԴ Մ. ԱԼԼՆ, 11 Յնվր., Բերա (կենսագրութիւնը տե՛ս 1910 ի «Ամէնուն Տարեցոյցը» էջ 201)։ Անձնուէր Հայասէր Ամերիկացին անդամակցած էր նաեւ Կիլիկեան վիջազգ. յանձնաժողովի եւ պատրաստելու վրայ էր «Հայկական Եկեղեցի» անուն անգլ. գիրք մը։ 1909 Յուլիս 10 ին հրատարակած է անգլ. 23 էջնոց տետրակ մը «The Adana Massacres, Who is responsible ?» զոր յղուած Անգլիա և Ամերիկա։

ՏՓԹ. ՊԵՏՐՈՍ ԹԻՒՐԱՊ, 14 Յնվր., Մեծ Կղզի։

ԱԲՐԱՀԱՄ ՓԻՐՆԿԵԱՆ, 15 Յնվր., Արնաուտ Քէյ, 96 տարու։ Նախապէս տասանորդի գործով զբաղած ի Բուժէին։ 1871 ին Օսմանի միջոցաւ, օգնական՝ Ա. գործակատար Ալիքս. Սագաեանի (պատրիարքարանի), յետոյ Ա. գործակատար. մինչեւ 1896 շարունակած է պաշտօնավարել պատուարեր կերպով, ցմահ ստանալով 2000 ղրշ.ի Հանգստեան թոշակ։

ՕՐ. ԹԱՄԱՐԱ ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՑ, 15 Յնվր., Բեթրսպուրկ, 18 տարու։ Թաղուելով Թիֆլիզ՝ Բնիկ Շուշեցի. գուստր Աւետիս Ղուկասեանցի։ Ի Թիֆլիզ կառուցած աղջկանց վարժարան մը։ Սատարած՝ ժամն Հրատարակութենէն, մեկենաս Հայ ուսանողներու և գրողներու, նուիրած մեծ գումար մը Թիֆլիզի Տիկնանց Միութեան, որդեգրելու չքաւոր կոյսեր, որպէս զի դաստիարակուին և Հարսնանան անոնք։ Իբրեւ գեղեցիկ Հոգիով և անանկ ալ գէմքով աղջիկ մը զոր կովկասահայը «Ամուսնածամար» կը կոչէին, երբ Ռուսիա վտարել ուզեյ Թրքահայերն, ինք էր որ կարեւոր գումար մը նուիրելով փրկեց զանոնք։ Մահուան օր. Հեռագիր առ Պատրիարքարան թէ ՝ Ես — Ես փլէն բո—ղէ կտակած է ի Թուրքիա Հայ Համալսարանի մը կառուցման Համար։

ԲՕՂ. ՍԻՒՆԿԷՐ, 18 Յնվր., Պէռլին, 66 տարու։ Ռայխսթագին մէջ երեսփոխան, որուն 84էն ի վեր կ'անդամակցէր։ Պերճախօս, և պետերէն մին՝ Տէմոկրատ ընկերվարականաց՝ 1870էն ի վեր։

ՊԵՏՐՈՍ ՍԻՄՈՆԵԱՆ, 19 Յնվր., Թիֆլիզ, 83 տարու։ Հրապարակագիր, ազգ. գործիչ և «Մեղու Հայաստանի»ի խմբագիր։ Մակար կաթողիկոսի խորհրդական և Սանասարեանցի բարեգործութեանց թեկնածու, որուն 600 ր. թոշակ կ'ստանար։ Վերջերս քաշուած կ'ապրէր գր. Հրապարակէն։

ՔՐՕՆԻՔ, 19 Յնվր., Թրանսվալի Քլէրքստորբ քաղաքը։ Երբեմնի սպառնալիք Պօէր զօրագլ., Նշ. զօրավար, որ վերջերս գործէ քաշուած կ'ապրէր։

ՍԱՄՍՈՆ ՏԷՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆի մահը կը գուժեն Հայաթերթք 20 Յնվր.ին։ Մեռ. երեւան։ Բաքինի Հայկակ վէպին՝ ԽԵՆԹՐԻՆ Հերոսը որ նոյն ծածկանունն ունէր։ Վերջին տարիներս Բասրա գետի Միրաբութեան պաշտօնն ունէր։ Շատ յարգուած անձ մը իր շիտակութեամբ։ 1877ի Ռուսեւթուրք պատերազմին մէջ Հայ գիւղացին մըն էր Խենթ որ պանծացուած է Բաքինի համանուն վէպին մէջ։

ՍԱՆԻ-ԻԼԻ-ՏԷՕՎԼԷ, 25 Յնվր., Թէհրան։ Պրակ. Ելմտ. Նախարար։ Կը ժեռնի ստացած վէրքերուն Հետեւանօք։ 2 ռուսահպատակ մարդասպանք ձերբակալուած։

ԿԻՒՄԹԱՎ ՓՐԻՏՒՆԿ, 28 Յնվր., Սթօքհօլմ, 51 տարու։ Նշ. Բանաստեղծ Շուէտացի. Հեղինակ «Կիթառ և Ագռաւէօն»ի։ «Նոր Բանաստեղծութիւններ»ի, «Տիղմեր և Ծուէններ»ի եւայլն։

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ, 7 Փետր., Բարիզ։ Իզմիրլեանի Ա. պատրիարքութեան տագնապալից օրերուն՝ Ֆրք. ժողովի առենապետն էր։

ԹԱԶԱՏՈՒՐ ԱՒԼԱՆԵԱՆ, 7 Փետր., 30 տարու։ Նովոչերկասկի բանտին մէջ (Ռուսիա) ուր 3-4 տարիէ Հետէ արգելափակ էր իբր Դաշնակցական։ Դարալեգեոսցի։

† ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊՍԿ. ՍՄԲԱՏԵԱՆ (միաբան Էջմիածնայ և երիցագոյն անդամ Հայ եկեղեցականութեան) կը վախճանի երուսաղէմ — ուր ուխտի գացած էր — 8 փետր., ծն. երեւանի Նոր գիւղը 1833 Մարտ 10, 1857 ին սարկաւագ կը ձեռնադրուի Ներսէս Աշտարակեցիէն, Վրդպ.՝ Մատթէոս Ա.ի օրով, եպսկ.՝ Դէորգ Դ.էն (1872) իսկ արքեպիսկոպոսութեան տիտղոս ստացած՝ Խրիմեան Հայրիկէն։— 1862 էն սկսեալ ուսուցիչ եղած է Խալեթեանց բեւեռագիրներ, մանուկ Մայր Աթոռ գտնուածները, Հրապարակ Հանելով նաեւ իր աշխատասիրութիւնները։ Թղթակից անդամ Մօսկուայի կայս. Հնագիտական ընկ.եան, Սիոնի քարտուղար, երեւանի փոխ-առաջնորդ, Շամախի առաջնորդ, երնջակի վանահայր և Տուսկ ուրեմն Սիոնի անդամ։

ԶՕՐԱՎԱՐ ՓՐՒՅՆ, 10 Փետր. յանկարծամահ ի Բարիզ, 62 տարու։ Ֆրանսայի պատերազմական նախարար։

† ԱՒԱԳԵԼ ՎԼԴ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ կը վախճանի ի Խուլք 14 փետր., 57 տարու։ Ձեռնադր. 1882։ Ս. Յակոբեանց վանքին (Մուշ) փոխ-վանահայր։

ԿՈՄԻՏԱՍ ՈՍԿԵԱՆ, 20 Փետրվար, Բերա, եղբայր վաղամեռիկ բանաստեղծ կաթողիկոս Ոսկեանի, Հայհռոմէական։ Հեղինակ Հայ.ֆրնս. բառգիրքի մը, Կրթական նախարարութեան ընգ. քննիչ և պետական ու ազգային վարժարաններու բազմարդիւն ուսուցիչ։ — Իր բառգիրքը՝ Լուսինեանինէն վերջ՝ ամէնէն փընտռուածն է հիմայ։

ԹՆԿՐ ՍԻՄՈՆ, 21 փետր., Հայ Հեռաձկական Նշ. փաստաբան, վերջին տարիներս ալքոլամոլութեան զոհ, ելլալզրի պատմական ուրբաթ աւուր «դժոխային մեքենայ»ին դէպքին առթիւ պաշտպան հանդիսացած էր զրպարտուած անմեղ Հայերու, անոնց դատավարութեան ատեն՝ իր պերճախօս պաշտպանողականով, որ քիչ մնաց սուղի նստէր իրեն։

† ԱՀԱՐՈՆ Ծ. Վ. ՄԵԼԻՔՈՆԵԱՆ (ԱՀԱՐՈՑԵԱՆ), 22 փետր., Ֆրէզնօ, 85 տարու, 1853ին քահանայ ձեռնադր., երէցկինը կորնցուցնելով, Լիմ Անապատի մէջ 1866ին շուշտակ վրդ. ձեռն., 1876 թ. այցելած երուսաղէմ։—Ուսումնութեամբ պատերազմին՝ վանահայր կարնոյ Լուսաւորիչ վանքին, որ երկու հակառակորդ բանակաց նշանակ էր, Հարի և սուրի այդ օրերուն՝ իր ուշիմութեամբ կրցած էր վանքը պաշտպանել, 17 տարիէ հետէ անպաշտօն հաստատուած էր Ֆրէզնօ, զաւակին՝ Սրապիոնի քով։ Դաւանանքի խորականութիւն չդնող ազատախոհ եկեղեցական մըն— 5 օր վերջ օծումը կատարուած անդ՝ Սբ. Յակոբեան Եպիսկոպոսէ։

ՖՕԿԱՑՑԱՒՈ, 22 փետր., Վիչէնցա, 62 տարու, Իտալ. Նշ. գրագէտ և ծերակուտական։

ՐԷՊՕԹ ԼՕՎԷԼ, (չբջանական դատաւոր Միացեալ Նահանգաց) 4 Մարտ անդ, կը պատկանէր ամերիկ. հին ընտանիքի մը որուն անուամբ հիմնուած է Մէսէչուսէթց Նահանգին մէջ Լովէլ քաղաքը։ Այս հայասէր դատաւորը վերջերս գաղթականական հոսանքին դէմ մղուած կռիւին, Հայոց ցեղապէս և աղգագրապէս ամերիկ. քաղաքացի ընդունուելու իրաւունքը պաշտպանած էր, երբ շատեր, Հայերս ալ, կը խառնէին Թրքաց, Մօնկոլաց և ասիական այլ ցեղերու խառնուրդին, ու նոյն իսկ զմեզ կը կոչէին բազմակնութեան հետեւող։ Ձըճ Լովէլ Հայոց պատմութիւնը, ցեղական ծագումն ու սովորոյթները լաւ ուսումնասիրած՝ հակառակ վճիռ տուաւ, ըսելով թէ Հայերը կրնան պատուաւոր քաղաքացիներ ըլլալ Ամերիկա. ուր Մ. Նահանգաց [illegible] Հայոց [illegible] ընդունէր,— Հայք ծաղկեալսականներ կը գրկեն յառաջդիմութեան, նաեւ երախտագիտական նամակ՝ հանգուցեալին ընտանեաց և ամերիկ. մամուլին։

ՍԲԻՐԻՏՕՆ ԴԱՐԱԵԱՆԻՏՑ, 8 Մարտ, Կ. Պոլիս, Արտօնատէր Նէա Լիֆիամերիս յունաթերթին, երեսնամեայ օրագրող։

ՋԱՆԴՕՖ, 12 Մարտ, Սօֆիա։ Պուլկարիոյ նախ. վարչապետ և ցառաջդիմական կուսակցութեան հիմնադիր. մեծ դեր կատարած՝ Պուլկարիոյ պատմութեան վերջին 50 տարուան ընթացքին։

ՍԱՐԳԻՍ ԹԱՄԱԶԵԱՆի մահը (Ատրպատական) կը գուժեն հայաթերթք 13 Մարտին։ 160,000 րուպլի կտակած տեղւոյն աղքատախնամին։

ՊՕՂՈՍ ԹՈՐԴՈՄԵԱՆ, 16 Մարտ, Դատրքէօյ, ծն. 21 Սեպտ. 1833, Սամաթիա։ Նախ. կրթութիւնը ստացած Սահակեան վրժբն.։ Տատեան Պողոս պէյի կողմէ Եւրոպա կը զրկուի՝ ուսումը կատարելագործելու։ Բարիզ և Լօնտոն ուսողական գիտութեամբ պարապելէ վերջ կը դառնայ Պոլիս եւ Սուլթան Մէճիտի օրով՝ քարտուղար թարգմանի պաշտօնը կ'ստանձնէ Թընդանօթարանի մէջ, իբր քաջ անգլիագէտ։ 1853—6ի սեւեռել. պատերազմին՝ անգլ. հրամանատար Լինթանտանի քով թարգմանի պաշտօնին կը կոչուի, պատ-

ուբեւելով Վիքթորիա թագուհիին դէմքը կրող արծաթի պատուանշանով։ Անդամակցած Սամաթիոյ թաղ. խորհրդի (1870 - 3). քահանայ երեսփոխան ընտր. Սկիւտարի Նոր Թաղէն, շէնմարանի հոգաբարձութեան առենապետ (1880 - 5) եւն., իբր քաջ համարակալ, ցմահ պարապած է ացելու տոմարակալի պաշտօնով Պոլսոյ հրապարակի շատ մը վաճառատուններէ։ Իր աղջիկը վերդինէն ամուսնացած է Տքթ. Փաշայեան Խանի հետ (նախկին մահապարտ Հնչակեանը)։ Կրտսեր որդին՝ Հրանդ, կը գտնուի արտասահման, ճիւս. կառավարութեան ծառայութեան մէջ իբր ճարտարագէտ երկրաչափ, իսկ անդրանիկը Պէհրան, պահ մը ուսուցչութեամբ պարապած է։

ԱՒԵՏԻՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ (Նահապարեան), 21 Մարտ Կովկաս, Դաշնակցութեան գործով ամրաստանուած և վերջերս Մէսէխի բանտէն 1000 ր. գրաւականով արձակուած էր, 2 տարիի չափ բանտը մնալէն՝ առողջութիւնը քայքայուելով։

† ՆԵՐՍԷՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՆԱԶԱՐԵԱՆ, 24 Մարտ, Բերա, 63 տարու։ Աւագերէց Բերայի։

ՄՐ. ՄՕՊՐԼԻ Պիլ, 25 Մարտ, Լօնտօն, Տնօրէն «Թայմզի»։ Առեներ Ազէքսանդրիոյ Թղթակից նոյն թերթին՝ մինչեւ 1889, Բալեկամ Լօրտ Բրօմըրի՝ եգիպտոսի մէջ Ժրաջան գործակալ մը եղած էր անգլ. քաղաքականութեան, Հեղինակ Խոչընդոտ — Ը-ըն-երը (1884), Եէնդո-Յն Էնթ-ռո-փ (1887) և Փ-ր-ռ-ն-էն Տ-նյէ- Ֆիլոսոֆը չահեկան երկերուն և 1890 էն իվեր տնօրէն Թայմզի։

ՏԻԿԻՆ ՔԷՐՐԻ ՆԷՅՇԸՆ, 28 Մարտ, Լիվըրփուլ (Բանասէր)։ Արբեցութեան և ծխամոլութեան անողոք թշնամի, և պատուհասը գինետանց ուր կը մտնէր կացինով և ամէն ինչ կը կոտրտէր՝ ձամբան ծխողի մը հանդիպելուն, սիկառը բերնէն կը քաշէր։ Այս ընթացքին համար քանիցս դատապարտուած, սակայն չդրուելնակած իր կատարի պայքարը, Նոյն իսկ Անգլիա։

ՏԻԿԻՆ ԱՆՆԱ ԺԻՒՏԻԲ, 1 Ապրիլ, Բարիզ. 61 տարու։ Նշ. ֆրնս. երգչուհի, որ Պոլիս ալ այցելած էր։

† ԲԱՌՆԱԲԱՍ Ծ. Վ. ՏԷՐ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ, 3 Ապրիլ, Դարաչիչագի Ս. կարապետ վանքին մէջ անձնասպան, որուն վանահայրն էր, վերջին տարիներս կը տառապէր ուղեղատապով։ Մի սրան Էջմիածնի, ծն. 1858։ Ձեռնադրուած 1904։

ՍԵՐՈԲ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆի մահը (Ռոսթով) կը գուժեն հայաթերթք 3 Ապրիլին։ Նոր-Նախիջեւանցի, Իւս Տնագոյն և մեծ թերթի խմբագիր հրատարակիչն էր և իր հանրային երկարամեայ գործունէութեան յուշերները պիտի տօնուէր ի մօտոյ։

† ՐՈՒՊԵԱՆ ԴԵՐԱՊՈՑԵԱՆ կը վախճանի Հռոմ, 4 Ապրիլ։

ԱԲՐԱՀԱՄ Դ. ԵՐԵՑՓՈԽՈՒԻ յանկարծական մահը կը գուժեն հայաթերթք Ապրիլ 10ին։ Հաշտարար դատաւորն էր Թիֆլիզ քաղաքի։

ՊՕՂՈՍ ՇԱԴԻՆԵԱՆ, 17 Ապրիլ, Թիֆլիզ, 300,000 ր.ի հարստութենէն 75,000ը կտակած ազգին։

ԱՂԵՔՍ. ՄԱՆԹԱՇԵԱՆ «Նաթի իչխան» և Կովկասի Հայոց «Խաղէզ Ամբան» 19 Ապրիլ, Բեդերսպուրկ, ծն. 3 Մարտ 1842։ [Իր բարեգործութեանց

համառօտ ցանկը տե՛ս 1911 ի տարեշրջիս մէջ, էջ 294-5, իր լուսանկարին և ի Բարիզ կառուցած ժամին պատկերին առթիւ]— Պարսից Նշ. պետ. գործիչ Խոսրով Խան Վալի Ղայթմազեանցի —Նէր մականուանեալ— քրոջ՝ Հռիփսիմէի թոռն էր Յովհ. Մանթաշեան (Աղէքսանդրի Հայրը) որ Պարսկաստան առեւտուրով պարապած է, վայելելով պալտպանութիւնն իր հարուստ մօր քեռի՝ Խոսրով Խանին— Աղէքսանդր ուսումն առած է Լայտնի ուսուցիչ Գալուստ Վրդ. Փափազեանցէ, 1864 Թ. Յովհ. և Աղէքս. Թաւրիզ կ'անցնին ուր պահ մը առեւտուրով պարապելէ վերջ, Թաւրիզի «Թաճիր պաշի» ղուշեցի Ած.ատուր բէկ Առաքելեանի խորհուրդով Աղէքս. Հօրը հետ Լայբցիկ կ'երթայ ապա Լօնտօն, մանիֆաքթիւրի գործին մեծ մղում տալով Պարսկաստանի հետ մինչեւ 1878, ցետոյ առեւտուրնին կը փոխադրեն Թիֆլիզ և. կը շարունակեն մինչեւ 1886. Աղէքսանդր 1887 ին Հայրը կորնցնելով՝ կը ժառանգէ 200,000 ր. և վերջ տալով այդ զբաղումին, մանաւանդ նախատեսելով հաւթային գործին փայլուն ապագան՝ կ'անցնի Պագու ուր կը պարապի հաւթ. արդիւնաբերութեամբ, որուն մէջ հսկայաբար կ'առաջդիմէ:— Ջերմեռանդ, ազգասէր, պալտոնէական և անշահիս առաստաձեռն. տարի. ներէ ի վեր նուիրապ ուամբէ պարապող բազմաթիւ Հայ երիտասարդներ իր օրդեգիրներն էին որոնցմէ յիշենք Կոմիտաս Վրդ.ը, Շահմուրատեանցը եւն.:— Իր 4 զաւակաց կը թողու 5 միլիոն րուպլի:— Ապրիլ 30 ին՝ իր փառաշուք յուղարկաւորութիւնը Թիֆլիզ, 36 արծաթ և 75 ծաղկեայ պսակ: Մարմինն ամփոփուած վանքի ն մայր եկեղեցւոյն բակը: Յուսիկ Աբգեպսկ., Բենիկ Վրդ., Յովսէփ Խունունց, Տիգր. Յովհաննէսեան, Հ. Առաքելեան, Կ. Խատիսեան և Իւսս մը՝ դամբանախօս:

Դաւիթ Դաւիթեան, 25 Ապրիլ յանկարծամահ Մարզուան, 37 տարու: Տաշտադաւոր ջուլհակահար: Հեղինակ «Հայուն Սիրտը» երաժշտ. զգայուն կտորին և շատ մը ուրիշներու: Ծն. Տրապիզոն: Վէնետիկի Մխիթարեան վրժրն.ի աշակերտ: Պրիւքսէլ անցնելով վկայուած է նոյն քաղաքի երաժշտանոցին վերջերս յաջող նուագահանդէսներ տուած էր Պօլիս: Աշակերտած Բրօֆ. Թօմսընի:

† Բարթամ Ա. Ք. Թադէոսեան, 29 Ապրիլ, Սկիւտար, 49 տարու: Աւագերէց Ս. Կարապետի: 23 տարի քահանայագործած: Բուրտպէլէնցի.

Ժան Պրոսալի, Հայ Հռոմէական, 1 Մայիս, Դահիրէ, ուր երէցն էր Հայ փաստաբանաց. յոյժ զարգացեալ, բարեսէր և իրաւագիտութեան խոր բարեպաշտ Հմուտ: 20-25 տարի առաջ Բարիզ հրատարակած էր «Հայաստան» Թերթը. Հայկ. գործը պաշտպանելով:

† Կոմս Յեփրոսինէ Աբամելիքեան (իշխանազն), 2 Մայիս, Թիֆլիզ: Ծն. 1834 Դեկտ. 10: Կուսակրօնութիւնն ընդունած 1847, Մայրապետ ընտր. 31 Մարտ 1904: Զբիւրաւոր ձեռագործի վարժուհիի պաշտօն վարած Յովնանեան դպրոցը, նաև անդամ Հոգաբարձութեան: Թիֆլիզի Հայ կուսանաց մայրապետն էր և աւագ սարկաւագուհին: Մայրապետութեան օրով, անձնականէն 13,600 ր. ծախսելով վերականգնած՝ Կուսանաց Առաջնորդական եկեղեցին և շինել տուած իրեն համար դամբարան մը Հոն՝ ժամին դուրսի սանդուղներուն Ներքեւ:

† Թորգոմ Ք. Տօնապետեան, Վահան Ք. Մելիքեան (Հերամիկ գիւղէն, Խարախանեան Ս.Է նար ձեռնադր.) Ա.ը Խնուս և Բասէն ուսուցչութիւն ըրած, Բ.ը դաստատու և դաշնակցական՝ ատենօք Իւսիսայէն կարին բերուած և սահմ: Հռչակմամբ ազատ արձակուած), վաճառական Ա. Խալոյեան (անդամ Խնուսի քղք. ժողովի) և Ըիս Պետրոս, — Զորսն ալ կը դիակնանան ի Խնուս, տան մը փլատակներուն Ներքեւ ձեալով 4 Մայիսին:

Կիւմրի Մայիս 5, Վիէննա Նշ. երգահան:

† Նիկողոս Եղիկ. Դաւիթեան (Խոնիոնունի)ի մահը կը գուժեն հայրենիքէ 5 Մայիսին, որ տակի ունեցեր է 2 շաբաթ առաջ Ֆռանսուզի վանքը որուն վանահայրն էր: 78 տարու: Ֆռանսուզ Ուէյ, ուրիշներէ ալ Տէլէ Մանրամասն յորդորիչ հանրածանօթ յեղափոխական եկեղեցականը: Ջերմեռանդ 1879ի ապստամբութեան պարագլուխներէն՝ Պապիկ Բաշայի և Ց. Զաքըրեանի հետ, Ներսէս պատրիարքի օրով շղթայակապ՝ կամուրջին գլուխը կախուելու դատապարտուած, սակայն Մեծ խռգեղջիին՝ վարժապետեանի ազդու միջամտութեամբ ազատ արձակուած: 1890—4 Թ. Հալէպ բանտուելէ վերջ, 1895ին Պօտրում բերդարգել կը մնայ և իշխիրլեանի օրով ընդհ. Ներման արժանանալով կը փոխադրուի Պօլիս՝ ուր կարօտախտէ տառապելով քանի՛ցս կը դիմէ երկաթէ պատրիարքին՝ վինքը հայրենի վանքը դրկելու համար: Այս արդիւնի դիմումներէ յուսահատ և իրեն յատուկ մանկային միամտութենէն թելադրուած՝ ծուղակը կ'ինկնայ Աբրահամ Եպս. Մամիկոնեանի (մտերիմ Նազըմ Բաշայի) և Յովհ. Եպսկ. Գազանճեանի, որոնց հետ համիտեան կառավարութենէն ճանապարհածախս ստանալով՝ գաղտագողի կը մեկնի Սիս, ուր իր ձեռքով իսկոյն Կաթողիկոս կ'օծէ Գազանճեանը՝ յանգեստս մտանակցելով այսպէս Գրիգորիս Աբգեպսկ. Ալեւոթճեանի կաթողիկոսութեան դէմ ըմբոստացողներուն հետ: Իշխիրլեանի կողմակով կը դատապարտուի եկեղ. գործունէութենէ դադրելու. սակայն ի վերջոյ, նկատի առնուելով այս լեռան նահապետին անկեղծ հայրենասիրութեան փառաւոր անցեալը. Ներման կ'արժանանայ և ցմահ կը մնայ իր սիրական վանքին մէջ:

Ոսկեան Արշակ, Մայիս 8 կ'ապաննուի Մէր Մէկ քիւրտին սրբանեակներէն՝ Աղթամարի շրջակայքը: [Նմանօրինակ սպաննութիւնք յաճախադէպ կը դառնան ուրեք ուրեք այնուհետեւ]:

Պարոյեան, 13 Մայիս, 63 տարու, Պօլսեբնակ իտալացի ականաւոր փաստաբան:

† Սարգիս Ք., Մխիթար Կիրօ և Զէթօ (Խոյնի Թաղվանք գիւղէն)

կ'սպաննուին Քիւրտերէ հողային խնդրով, Մայիս 20ին, Սերգինի կոչուած տեղը. մինչ նոյն օր Մուշի կիւլիւսպէք լերան վրայ կ'սպաննուին հինգ Հայ ևս (մին քահանային որդին) դարձեալ քիւրտերէ, — Շաբաթ մը վերջ կրկին 4 Հայ ձեռգուած և 3 վիրաւորուած։

ՕՐ. ՎԱՌՎԱՌԻՆ ԼԱԶԱՐԵԱՆ, 27 Մայիս. Թիֆլիզ. Քամոյեան դպրոցի ուսուցչուհի, 27 տարի անընդհատ պաշտօնավարած պետական և հայկական դպրոցներու մէջ։

† ԹԱԴԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, 13 Յնս. Մակուի մօտ գտնուող (Խայ. Պարս. կասաան) Ս. Թադէոս վանքին վանահայրը որ խժօրէն կ'սպանուի երբ, կաթողագաղ խան կը թալլէր անդին՝ Նոյեմբեր 6 Հայ դիւղերը։

ՀԱՅԿ ԼԻՆՆԱԵԱՆԻ մահը կը գուժեն հայաթերթք՝ 20 Յունիսին։ Բարիզի գոհարավաճառ համանուն անձին եղբօրորդին էր որ Մարօքի ֆրնս. արշաւախումբին մասնակցելով սպաննուած է Մարօքցիներէ, Բարձրահասակ, գեղադէմ և խիզախ երիտասարդ մը որ վինաորա'ան կոչում զգալով իր մէջ արձանագրուած էր ֆրնս. Օտար Լեգէոնի մէջ և տասնապետութեան աստիճանին բարձրացած։

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՑԵԱՆՑ, 20 Յունիս Թիֆլիզ, 71 տարու. Կովկասահայ յայտնի գրագէտ, վիպասան ու մանկավարժ որ տղոց յատուկ գրականութիւն մը մշակելով արժանացած է կոչուելու Հայոց Անտէրսընը, Ծն. Բօլնիսխա չէն գիւղը։ — Երկերը. Աբ-ՐԻ-Ե- Մ-Ե-Ե, վէպ (1867)։ Երկ- էր, վէպ։ Հ-յ-ն հնչ-ններ- մ-ն, 4 Մ-յրենի լեզ-, Ն-Ե-Ֆէ-Ե-Ե։ Մեր ---էչ-նէրէ ընկեր-ն Ե-ր, Պ-Ֆ-Ե---ր Ա,ԲԲԵ-ր-ն (դասագիրքեր)։ Ա-Ե-Ֆ-Ե (զրոյցներ)։ Սբ-Ե հավ---ն (եւգեր)։ Բ-Ե-Ֆ-Ե-Ե-Ե-Ե (ժողովածու)։ Ա,ԲԲՖ-Ե-ն Տ-րՖ -Ե-Ֆ-Ե։ Մ Ե-Ե- Ե- Ն-Ր-Ե-Ե պ-Ֆ-Ե-Ե-Ե, Ֆ-Ե-ր Օ,Ե-, Ի-Ե-Ե-Ե ֆ-Ե---ր Ֆ-Ե-Ե-Ե-ր, Ֆ-Ե-Ե-Ե-Ե

ԱՐՄԵՆԱԿ ՇԻՇՄԱՆԵԱՆ՝ Օգոստ. 3ին յանկարծամահ՝ Ռուէսթ Հօպքըն (Ամերիկա), ուր տեղի Հայ գաղութին կարեւոր դէմքերէն էր։ Ծն. Տիգրանակերտ։ Մ. Նահանգ ից մէջ 20 տարի ծնալով իբր նորաձեւութեանց մասնագէտ՝ համբաւ շահած։ Տեղւոյն Մարզական Կաճառին հիմնադիրներէն, սատարած՝ ժամին չինութեան։ Դրած է 20ի չափ թատերգութիւն, Ամերիկահայոց մէջ ազգ. ոգին վառ պահելու նախանձախնդրութեամբ։

ՏՒՔ. Վ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ, 4 Օգոստ., Ատանա։ Բնիկ Կիլիկեցի. ուսած Ամերիկա և ծննդավայրը դառնալով ցվերջ պաշտօնավարած անդ։

ՏԻՒՕԼԱՖՈՒԱ, 4 Օգոստ., Բարիզ. 71 տարու։ Ֆրնս. Նշ. ախտաբան։

ԵՈՒՍՈՒՖ ՊԷՅ ԱԶԻԶ անուն Հայուն մահը (Եգիպտոս) կը գուժեն Համայնթերթք 19 Օգոստ.ին։ Սերած եւդոկիացի ընտանիքէ, որդին էր Իսքէնտէր պէյ Պօղարիի (արտ. գործ. Նխըր.ութեան մէջ երկար տարի դիւանապետ Լեզուագէտ)։ Դատ. գործոց նախարարութեան մէջ անցուցած իր կեանքը. քանի իրաւագէտ-դատաւոր։ Ատեն մը Մանսուրայի Խառն Դատարանի ընդհ. դատախազ. ապա գատաւոր։ Վերջերս Գահիրէի Խառն Դատարանը բարձր պաշտօն ունէր։ Երկու օր եգիպտական դատարանաց վրայ կէս դրօշ պարզուած ի նշան սուգի։

ՄԱՆՖԲԼՏԻ, 23 Օգոստ. Հոմ, անձնասպան։ Իտալիոյ ամենամեծ ատենարանն ու փաստաբանը։

ՍԹՕԼԻԲԻՆ, 5 Սեպտ. Քիվ. (Ուսսիոյ վարչապետը) որ քանի մը օր առաջ գնդակահար եղած էր ռուս յեղափոխական Պակրովի կողմէ։

ԱՐՍԷՆ ՀՈՒՍՍԷ, 11 Սեպտ., Բարիզ։ Ֆրնս. Ակադեմիոյ անդամ։

ՍԱՐԳԻՍ ԽՕՃԱՔՈՐ, 13 Սեպտ., Սուչավա։ Հայկական ջարդերու առեն՝ արքունիքն ելու քաշած իր հեռագիրներովը ծանօթ հերոս։ Հայրն էր Սուչավայի նահանգապետի փոխանորդ Օգեր Խոճաքարի։

† Վ.ԷՐ-ՊՈՂՈՍԼԷ ՍՏԵՓԱՆ ԻՒԹԻԶԵԱՆ, 14 Սեպտ., Բերա, ծերուկ նաշարդ։ Արտօնատէր «Բիւրակն»ի։

Ի՜սու Դէյրմէն Ափոնէ Նախ-փ-հը կ'սպասինուի Բեթերսպուրկ, 19 Սեպտ., անծանօթ է մը որ իսկոյն անձնասպան կ'ըլլայ։ Սպանեալին յանձնուած էր Դաշնակցութեան գործին քննութիւնը։

ԵՂԻԱԶԱՐ ՏԷՕՎԼԷԹԵԱՆ, 20 Սեպտ., Սամաթիա։ Դրագէտ և կարող Հայկաբան որ երկար տարիներ դասախօսած է Պոլսոյ այլ և այլ դպրոցներէ։

ԱԲՐ. ԲՈՒՆԵԱԹԵԱՆ, 25 Սեպտ., Մօսկուա։ Ռուսահայ վաճառական, Ծննդավայրին՝ Ցղնա գիւղին դպրոցն եւսլն (Դաղեստ. գուբ.) կատարած 13 200 րուպլի։

† ՍՏԵՓԱՆ ԵՊՍԿ. ԱՂԱԶԱՏԵԱՆ, 27 Սեպտ., Կոստ Ազնապատ, որուն միաբան էր և ապա վանահայր։ Ատենօք Վանայ տեղապահութեան պաշտօնեալ վարած է գնահատելի կերպով։ Ծն. 1852։ Վարդապետ ձեռնադր. 1876։

† ԳԱԼՈՒՍՏ ՔՀ. ԹԻՐԻԱԲԵԱՆ, 28 Սեպտ., Եէտի Թուլէյէ Ազգ. Հիւանդանոց, 80 տարու։ Ծն. Օրտու, Քալ տատճկագէտ, ատենօք դասախօսած Ռօպերթ Քոլէճ, Պրսկ. և Թրք.։ Ցետոյ քահանայ ձեռնադր. Պրուսա՝ Տրապիզոնի ժամին վրայ՝ ուր պաշտօնավարած է և որուն կատարած 180 ոսկի։ Տեսութիւնը կորուսած էր։

ԲՐՕՖ. ՖՐԱՆՒԻԼ, 30 Հոկտ., Պէռլին, 75 տարու։ Կոկորդի հիւանդութեանց հռչակաւոր մասնագէտ գերմ. բժիշկ։

ՌԻՄԻՍ ՏԷԼՊԻՕՖ, 30 Հոկտ., Բերա, Բազմամեայ օրագրող, տէր և տնօրէն Ընտրոտ Ֆրնս. օրաթերթին։ Ատեն մը վարած է Բերայի Ֆրանքաւոյն վարժարանին տեսչութիւնը, հաստատելով բազմաթիւ աշակերտներ։ Պօլսոյ Թղթակից էր «Ֆիկարօ»ի Վէ-Ռօ ծածկանունաւմբ։ Ջերմ հայասէր մը. բռնակալութեան օրերուն՝ համակիր լեզուս մը գործածած էր մեզ նկատմամբ, երբ ընդհանուր կերպով Հայոց մասին նպաստաւոր ոչինչ գրել էր օրուան պահանջը։ Ազնկացած շատ մը զրպարտուած հայերու փրկագործուին և սատարած կարօտեալներու։

ԿՈՄՄ ՔՕՄՈՒՒՒԱ, 11 Նոյ., Թօքիօ, 57 տարու։ Իւն նշանաւոր ձարտարապետներէն մին, որ կրթութիւնը Միացեալ Նահանգաց մէջ ստանալէ վերջ եղած էր քաջ դիւանագէտ, ձեռնհասօրէն վարելով դեսպանական և այլ բարձր պաշտօններ։

ՊԱՌՕՆ ԿԻԼՄԱՒ ՏԸ ՌՕԶԻԼՏ, 15 Նոյ., Բարիզ, 83 տարու։ Ռուչիլտ եղբարց գրամատան պետ էն մին և ընդհ. հիւպատոս Աստրիոյ Հունգարիոյ, նաև վարիչ Ֆրանսայի հիւս. ու Բարիզ-Լիոն-Միջերկրական երկաթուղեաց։ Ուներ Պատուոյ Լեգէոնի սպայութեան աստիճան, որդին էր Ձէյմսի (ընտանիքին ֆրնս. ճիւղին պետը)։ Պառօն Կիլմաւ նախագահն էր նաեւ Բարիզի Հրէից կրօն. ընկերակցութեան վարչ. խորհուրդին։ — Հիմայ 3 եղբայրներէ (Կիւսթաւ, Ալֆոնս և Լուտվիկ) վերջինն է միայն ողջ մնացող՝ որ անդամ է Ֆրանսական Ակադեմիոյ։

ՏԱՏԵՒԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ՊԼՒ, 15 Նոյ., Բարիզ, յանկարծամահ 67 տարու։ Թաղուած Բէօ Լաչէզ։ Վաւրօգապետ Պօղոս Տատեանի որդի, 56ին Բարիզ անցած՝ աշակերտելու Հայկազեան վարժարանի որմէ չրջանաւարտ 61 թ.։ Ցետոյ յաճախած Ս. Պարպ քօլէժ՝ որմէ չրջանաւարտ 64ին։ Կը դառնայ Պոլիս ուր հազիւ 6 ամիս կ'ենալէ վերջ կը վերադառնայ Բարիզ միայն գրականութեամբ զբաղելու համար։ Ուսանողական չրջանը չատարած՝ Ֆրնս. լեզուով գրած է «Իրաւունք ազգաց» զոր թարգմանաբար կը հրատարակէ Կէլէյէ թերթը։ Ա.յս գործը վերջը 64ին տպագրուած է Պոլիս։ Ա.յս գործէն ետոյ իր անունը բնաւ չէ լիլատակուած հայ գրականութեան մէջ և 1867 էն սկսեալ կանոնաւորապէս աշխատակցած է «Revue des deux mondes»ի ուր ունի «Հայ. ժամանակակից ընկ.ը» ուշագրաւ յօդուած մը։ Բարիզի ակադեմականներու հետ երկար տարիներ մշակած և անոնց համակրութիւնը չահած՝ իբր ղէրէ-շէօլ անհատ, բաւարս լայնագոյն տարածութեամբ կը թաղուի ձեռագիր հանրագիտարան մը Ֆրնս. որուն պատրաստութեան համար տարիներ տքնած էր։

* * *

Ե. ՄԵՆԻԿ (Երուանդ Շնորհ)։ — 1911ին Սէն Մանտէի մէջ (Բարիզի մօտ) կը մեռնի Շնորհք ամիրայի թոռ և 90ական թուականին ի վեր պօլսահայ մամուլին աշխատակցող այս ըղձագեաղ Թրքահայ գրագէտը, գրական իր ծածկանունին համապատասխան՝ տխուր առանձնութեան մը մէջ, — վկայուած Բարիզի իրաւաբանական վրժրն.էն՝ վերադարձած էր ծննդավայր։ Ատեն մը «Հայրենիք»ի աշխատակցելէ վերջ, Տալատեանքներու հետեւանօք՝ Լ. Բաշալեանի հետ ապաստանած էր Բարիզ։ Հոն պահ մը բաւական պաշտօնավարած, յետոյ անցած Սպանիա, Բեռլրպուրկ և Հուսկ ուրեմն Ֆրանսա՝ հիւանդ վիճակի մէջ։ — Ատանայի դէպքէն ետք Պոլիս եկած ու միջոց մը մնացած էր հոս։ բայց մութ գանելով քաղք. հորիզոնը՝ Ֆրանսա վերադարձած էր, ուր, ուղեղի մնայնակի անգամալուծութիւն մը (բարդուած իր ա'րդէն սխտաղին վիճակին վրայ), փաթթացուց իր մահը։

Անձեր ու Անցքեր

Ա. Դ. Ա. Ի: Ինքնակենսագրութիւն: — Պատուական հայրենակից, Թեոդիկ. — Ծնած եմ Տօրոսի լեռներուն մէջ Հաճին քաղաքը, 1871 Ապրիլ 4/16 ին: Մկրտուելու անունս է Կարապետ Թոռ-Սարգիսեան: Միացեալի աշակերտութենէն. «Ասկի Խաչ» մը միայն ի՛նձ տուած եմ: — 1888ին Պոլիս գացի եւ ընդունուեցայ Կեդր. Վարժարան, յոյսերախորհրդի Ընտանեկարուհեան եւ ուսուցչութեան, քանի որ

Ա. Դ. Ա. Ի

մէկ Կիլիկեցին էի: Գրեթէ մէկտ. Բ.ին էի մեր դասարանին, մինչեւ յեղափոխական գործունէութեան միջամուխ ըլլալս, երբ սկսայ նուազ մտածել դասերս: — 1890ի Գոմ Գարդոի դէպքին վերջ 2 անգամ բանտարկուեցայ եւ ազատուեցայ մեծանուն Հայ եւ Ազգասէր Սրբիկ Եֆ. Ոսկեանեան պաշտպանութեամբ: Օրինէքներն ունիմ սրբազագոյն ուսուցիչներուս՝ Օրմանեան եւ Սրուանձտեանց Սրբազաններուն: — 2 տարի բացակայեցայ Կ.Պ. շատ ծանօթ եմ, — Նազմի Բաշայի՝ ՀԱՄՕ կեդծ անունովով յեղափոխական գործիչ եւ Մարաշեան Էմոհամ բաշայի՝ ՊԱ-

ՐՈՆ Ա.ՂԱՍՈՒ անունով, Զէյթունի յեղուզուն մէջ: — Իսկ իբր գրական մարդ՝ ՏՕՐՈՍԵԱՆ առաջագրութեամբ «Հնչակ»ի, «Մարտ»ի եւ «Ժողովրդի Ձայն»ի էջերուն մէջ: — 1894ի աշնան, Կեդրոնականի Դ. Դասարանէն վերջ Եւրոպա, մանուկ դաստիարակութեամբ: 1892ի աշնան վերադարձայ Կիլիկիա իբր ընդհ. ներկայացուցիչ Հրնչակեան կուսակցութեան: Զէյթունի մէջ ձերբակալուեցայ: Ատիկանի մը հակողոքութեամբ Պոլիս ղրկելիքին, բայց ձանապարհին, Իսկենտրունի առջեւ յաջողեցայ ձողոպրիլ: 3½ տարուայ խուզ ու անխռով գործունէութեան արդիւնքին ոչ համեմատ վիճակագիր մեծ չեղան երազներուս իրականացումը, սակայն եղան Զէյթունի եւ Կիլիկիոյ փրկութիւնն ընդհ. կատարածներս առանձ: Իրաւ է թէ «չնորհագայ» ոչխարներուն պէս՝ «գեղակիցներուս բնաչնչումով», ինչպէս որ եղան Երզնկեցի Սասուն գացողները, բայց պատմական եղայ 32,000 Համիտեանների ոչնչացումին: — Հիմակ որ հոս գտնուելով եղայ Գողգոթայի եւ յայն ազատութեան մը կը վայելեմ ձրի, ներկին սիրտս կը բաբախէ ձեզ համար: Միակ երազս է չմեռած կարենալ տակի այն ընդարձակ 3 հատորները, որոնք կը ներկայացնեն. 1. «Կիլիկիոյ պատմութիւնը բազատութեան անկումին վերջ»: 2. «Մեր պատերազմները, պաշտօնական թուղթերով» որ պիտի ապացուցանեն թէ չարդը կազմակերպուած էր մեր Ռեժիմի կողմէ: 3. «Յեղափոխական շարժումները», ուրկէ կը յուսամ թէ շատերը պիտի քաղուին, իսկ ոչ տպագրական շարժումներու անկեղծ խոստովանութիւններէն: Այս 3 հատորներուն մէջ՝ Նոր Սերունդը պիտի գտնէ կորովի եւ անշահախնդրութեան բազմաթիւ օրինակներ: — Զէյթունցիները զմեզ սիրելի իրենց գաւակներէն աւելի. մեծոգի մարդիկ իրենց գոյութիւնը մեր աշակցութեանը մէջ գտան եւ յաժառակամ ետեւեցան մեզ: Ոչ երբ տարիներ միասնաբար շարժական մը, զոր «Հայութիւնը երբեք չէր տեսած 5 դարէ ի վեր», զօրացուցի գրաւոնքներս եւ իշխանութիւնները ձեռքերով օձեցին ոչ օրինացին մեր տուրերն ոչ հնչակեցին զմեզ իրենց հրամանատարները, — գիս եւ իմ ամենէնուրաց եւ աթոռ Ծառերս ընկերները ՀՐՕ.ՉԵՍՆ, Ա.ՊԱ.Հը եւ ՄԼԵՀը: — Անցագիրներ տուած եմ Հայրիտ գերի զօրապետներուն, առաջագրերով «Հայկական Արդարութեան բանակի ընդհանուր հրամանատար»: Այսօր կը ծիծաղիմ, բայց այն առեն իրողութիւն մըն էր եւ անիրաւաբար պարծանք մը, որպես զի բշնամի գերին կարենար մեկնիլ մեր «Աստուած Հողերէն». — Պատմական թուղթ՝ որ պահուած եմ Եւրոպական հիւպատոսներու

քով: — 1896 Մարտ 1ին վեկնեցաւ Չէյթունէն 3 բեկներիտիս եւ 2 բեկնապահներով Եւրոպա: Պիտի բանտարկուէին թուղթերամբ եւ վեղարակցուելամբ Սեզդ. եւ Յրնս. հիւպատոսներուն, քայց զմեզ ազատեց Ռուս հիւպատոսը, «Ռուս»ին, այո՛, որուն գիրկը նետուեցայ, մեզ հրացող բիւրը չափուշի մը յայտնուելամբ: Գնդապետ Եաքիմաննսքիի, Վենափառ Ջարի հիւպատոսը, իր պաշտպան բարերարն ներքեւ Իտալ. հիւպատոսի աչակցուելամբ զմեզ ապահով հասցուց Մերսինի, ուրկէ անցայ Եւրոպա: — 1897ին Բարիզ ձանչցայ վեծանուն Հայը՝ Նուպար Բաշան, որուն քով մնացի մօտ 2 տարի: Անոր ծերութեան քաղցր բարեկամն եղայ, իսկ ինք՝ ամբողջ կեանքիս քաղցրութիւններէն մին: Անի էր որ տակի տուաւ Չէյթունի պատմութեան Յրանսերէն բարգմանութիւնը (Ա. Զօպանեանի): Իր պաշտպանութեան 1898ին Arts et Métiers մտայ եւ աւարտեցի 31 տարեկան հասակիս մէջ, փայլուն վկայականով մը իբր Ingénieur des Arts et Métiers: 1901 թ. Եգիպտոս մեկնեցայ ոչ գանազան տեղեր գործելի իբր ingénieur: Շաբաթի մէջ գրած մեկ դիւցազներգութիւնս «Չէյթունի Հերոսները» հոն աւարտեցի: 1907ի գարնան Բարիզ տեսայ Ամերիկա Բիզա Պէյն ու Պուաիւտրի Պէյ Շաքիրը, որոնք խնդրեցին իմ հետս վերադառնալ Եգիպտոս, Հայ Յեղ. Կուսակցութեան կողմէ կապեր հաստատելու համար: Օգնեցի իրենց որքան որ Հայ Յեղ. Դաշնակցութիւնը հաստատ ընծայեց Ամերիկա Բիզա Պէյի առջեւ յանձնարարականիս: Հակառակ վերոյիշեալ պէյերու բարեկամական հրաւէրին՝ պատճառներ ունէի որ Ամերիկա չերկարէի աւելի օգտակար հասարեի ինձ հասար. ուստի նկատ հաստատուելու Նիւ Եորք, ուր ազատուելու եւ հաստատուելու վայելելու համար ին կը պահանջեի իրրեւ լոկ աշխատող ոչ պատուհասուր քաղաքացի: Տպարան մը հիմնեցի հոս բազմալեզուական, Ռուս-Չինաց մը բնկերակցութեամբ, եւ ուրախ եմ ըսելու թէ անխոնջ աշխատութեան մը վերջ գոհացուցիչ կերպով վեծնալու վրայ է ան: — Ամէ՛, բարեկամ, քանի մը տեղեկութիւններ: Կ'ուզեի որ ամբողջ Հայութիւնը գիտնար թէ, բոլոր գործունեութեանս — գէշ աղեկ — իբր վարձք եւ միխիթարութիւն կ'ուզեի ունենալ ցեղիս երկանկութիւնն ի՛ր բնագաւառին մէջ: (25 Յունիս 1911, Brooklyn, N. Y.):

ՏԽՈՒՐՆԵՐՈՒՆ

Կարդացէ՛ք «Կամուրջի Տարեցոյցը», որպեսզի փարատուի ձեր տարակոյսները:

Ա.Լի ՀԱՅՏԱՐ ՄԻՏՀԱՐ ՊԼՅ· — Ծն. Պոլիս 1874 թ.։ 4 դասընթացին, հօրը հետ եւրոպա գնաց 2 տարի առաջ եւ, դպրոցը հօրը հետ կրեաւ Ս. յեղեմ Դամատեան եւ Իզմիր տղերոցեան։ Երբ Մեհմետ Ալի Փրէ Պէյ Չերքէսլեանը, գնդապետ Սալոնիկը վախնալով որ Մեծ Տերութիւնները իւ գլխարկն ու պատ. ութիւն իւ գան պատուհասել, ուղեց անոր դրօնակը եզերուէ Պէյ վար դնել իբր պատանի, բայց չարը յառաջացին պետիանալով չունենալ Աթէլ հիւպատոսին, եզերուէ տղերքն գասընկերներուն Մեհմետ Ալի Փրէ Պէյի գասերէն ու թաքնի ատորնելեն եւ, Ալի Հայտար պէյ իրմէ գրեթէ եղել Աթէլ հիւպատոսարանն 8 - 9 տարուան, գասատպատարակելով տեղին Իզմիր քոլէճը։ — Երբ 17 տարեկան Սալոնիկեն արտօնութիւն խնդրեց որ եւրոպա երթայ ուսումնական, բայց այս խնդրանքը մերժուեցաւ ու գասատիրութեան համար պիտի ուղեցաւ Պերլին ոչ 6 ամիս օտար վերջանայ մը յաճախեց, Քրոլը հետեւութիւնը գասընթացքը ու Շառլ տանի մը տարի, Ապր Քամանալ-Փիլոյին մէջ ընդունուելով նախապատրաստական գասերը ու Շառլ էլ պատրաստուելու համար գասընթացքիւ, անդնական ապագութիւնը վերադառնալու համար տեղին Պոլիս գրեթէ ոչ Աթէլեայ ընդհանուր հիւպատոսին մէջ մը ու ապրեցութիւն սկսաւ, 1900ին եւրոպա, Նախորդ Սալոնիկի իզմիր գրեթէ մարդոց գրմանցիր ապագրուեան ճանչին ու Աթէլ Հայտար պէյ, երեք տարի գործելեն գասատիրութեան ու վերջնական, ոչ եւրոպ. Ռերլիներ մէջ բան մը ներգաւ պատրաստել Օսմ. ապէին օբնական էրատանիները, Ապրիլ Հոգ գործոյ՝ 1902ին համաձայնագրութիւն գործադրել վինէ, ինչերն ալ էրատեց։ Այս արդէն այժ տարեվերջ էր ընդհատ։ Ասոր տեղին, Եգիպտոս հրատարակեց տեղ ընդունէ, որ գոյն կիներ իւ բանվոր։ Մօր գործը խանգրելու պատրաստվել, պատճառներուն հրամանէ գործ որ բանտ նետելեն առաջ Սամանագործութեան հաստատելեն եւ՝ Պոլիս գործ եւ արժանի եղաւ պետիանալ ձննդեան 30 տարի։ Հոգին Ռեր վերադարձած էր, Նախորդ Սալոնիկի ինդրանքով ներկայացաւ տեղ, Ապոիլ Համիս յայտնի զղջում յայտնեց թէ՛ ազգին, թէ՛ հօրը եւ թէ իրեն հանդէպ գործած սարսափներուն համար: Հայտար պէյ էր ներելին տեղին նախկին գասատիրոջ գործ պահը, վասն զի հայրը պատանեալ եւ գինէը համապատասխանելու հրամանը նոյ նախկին գասատիրութեան, այլ ուսումնական գործին հանդէպ էր ներելով յայտնելու համար գոյն եւս եւ անցնելին գասատ տեղ

...ութիւն չէր պարտիրները քալոր փոխ քերելով տպրանքս... Այս ներդով Ադոլֆ Հիտլեր հետ տեսնելէ ետք, Դեկտ. 6ին դարձով Թրապոզոնէն նաւը էրզրում և մնալով ընդհատումի մը չենթարկուիր մինչեւ Սեբաստիա, ուր կ'իջնէ Ա. Գասպարեանի և ուրիշի մը պէս Հաւատարիներ ընելու տեսնելու համար թէ արդեօք պիտի ենթարկուէին, Հայրենդրի եկեղեցիին էր բնաւորութեամբ, չէր կրցած զինուոր ըլլալ՝ որովհետեւ նոր կազմուած բանակներուն մէջ անչրաժեշտ էր կարգապահութիւնը և գոնէ կարգապահութեան պէս ծանր մէկ մը չէր կրնար ներել ընտանիքին ո՛եւէ մէկ անդամին, Սակայն հնարը գտած էր անկարգապահ զինուոր մը ըլլալու, իբր կամաւոր մտնելով հրետանիին, ինչ որ 2 տարուան գերութիւն մը արժած է Լրեն Ուսսիոյ մէջ – եկեղեցիի թոռ, եկեղեցիի զաւակ, անշուշտ ոչ ոք պիտի փորձուի նման մեղադրել երբ քիչ մը եկեղեցիութիւն ալ ես ժառանգած ըլլամ, Ես ասիկա կ'ըսեմ յատկապէս քեզի համար, որ առաջինը եղած ես, խառնուածքիս այդ հիմնական ընդյատը ըմբռնող, ինչ կ'ուզես որ ընեմ, Մնաց որ զաւակին լաւը այն է միշտ որ իր ծնունդը չտեսնար — Մանկութիւնս անցած է Սկիւտար, կարապետ ազա անուն ծերուկի մը զգաստարանին մէջ, ուր օրն ի բուն գրաւոր Սաղմոս քաղելով հոգիիս կը քաղցնէր, 6 տարեկան էի երբ նորէն իւրա վերադարձանք, 8ին՝ մտայ Նարեկեան և 4 տարի անցուցի կարծեմ բան մը չսորվելու համար, Հակառակ ատոր՝ օր մը տեսուչ Միլտան էֆ. Սերոբեան պատիւը բրաւ՝ զիս Իերայի խնամակալութեան տեսչապետ Պաղտասարեան Օհանէֆ ի ներկայացնելու իբր Ա ը դպրոցին աշակերտներուն, Ժամանակ առակցն յայտնելու թէ խնդիրը... անառակութեան մէջ առաջինն վրայ էր, — Նարեկեանէն անցայ Գալաթիոյ Ֆրէրներու Սէն-Բիւէր վարժարանը, ուր մնացի մէկ ու կէս տարի, անմոռանալի մի թողուց, Բարի Ֆրէր Իրէնէն, վարժարանին անօրէնը, կ'ըսէր թէ կէս դարէ ի վեր, ատոր ցուցակին կ'ընէր և տակաւին ինձի պէս յատուկ աշակերտ մը չէր ունեցած, Կարծեմ պէտք չունիմ յայտնելու թէ խնդիրը դարձեալ անառակութեան վրայ էր, Վարժարանին գոռոզը որ ոչ իսկ բարձր էր, Բարձրագոյն Դասընթացքներ կ'ընդունէր ամէն օր, ասոր իմ պատճառաւ, Ես այդ համեստ գործս մտա եղած դիմումները այնքան միայն արդիւնք կու տային, որքան Ազգ. Պատրիարքարանի անվերջանալի գիմումները տալու վրայ են գոռոզներու Բարձրագոյնին մօտ, Ֆրէր Իրէնէ մնաքէն իակ չանցուց այնքան պատուական օրինակ մը վտակել դպրոցին աշակերտներուն մէջ, որովհետեւ միակ Հայն էի այնտեղ, և յետոյ, չդիտցած Հայերէնս կը սորվեցնէի իրեն, փոխարէնը ձրիարար, ստանալով բոլոր դպրոցական առարկաները, երբ դպրոցին շրջանը աւարտեցի, ինձմէ աւելի լաւ գիտեր Հայերէնը, Այլ ես

իր երբեմն բնակիները ջարդէ ետեւ Ենիչէրիներու կոտորածին մէջ, կը հաւատամ որ այդ պատմական օրը ձեռքերը չէ ծալած բնաւ— Սուլթան Մահմուտի օրով երկրին վրայ փչող բարեկարգութեան ոգին կ'ելեւէջայ թէ յեղաշրջած էր իր ամբոխ թիւններէն, քանի որ առաջով ու հուրով խաղցող այդ զօրհուրելի մարդը, անլմրնելի հակասութեամբ մը, իր վերջին տարիներուն տատամուկը կը մեղմէր... քանարիկներ, խնամելով, Բայց Ենիչէրին չէր մեռած իր մէջ, կը յիշեմ որ օր մը, քանարիկ մը խեղդած ըլլալուս համար, քիչ մնաց ականջներս մեկը վրայ տային, Մայրս որ այդ օրը վրայ հասնելով ականջս փրկեց, վստահ եմ թէ բնաւ չպիտի մոլջամտեր, եթէ երբեք պզտիկ կասկած մը ուննար որ այդ խուլնալիք ականջները օրին մեկը Ա. Գասպարեանի և ուրիշի մը պէս հաւատարիներ ընելու տեսնելու համար պիտի ենթարկուէին, Հայրենդրի եկեղեցիին էր բնաւորութեամբ, չէր կրցած զինուոր ըլլալ՝ որովհետեւ նոր կազմուած բանակներուն մէջ անչրաժեշտ էր կարգապահութիւնը և գոնէ կարգապահութեան պէս ծանր մէկ մը չէր կրնար ներել ընտանիքին ո՛եւէ մէկ անդամին, Սակայն հնարը գտած էր անկարգապահ զինուոր մը ըլլալու, իբր կամաւոր մտնելով հրետանիին, ինչ որ 2 տարուան գերութիւն մը արժած է Լրեն Ուսսիոյ մէջ – եկեղեցիի թոռ, եկեղեցիի զաւակ, անշուշտ ոչ ոք պիտի փորձուի նման մեղադրել եթէ քիչ մը եկեղեցիութիւն ալ ես ժառանգած ըլլամ, Ես ասիկա կ'ըսեմ յատկապէս քեզի համար, որ առաջինը եղած ես, խառնուածքիս այդ հիմնական ընդյատը ըմբռնող, ինչ կ'ուզես որ ընեմ, Մնաց որ զաւակին լաւը այն է միշտ որ իր ծնունդը չտեսնար — Մանկութիւնս անցած է Սկիւտար, կարապետ ազա անուն ծերուկի մը զգաստարանին մէջ, ուր օրն ի բուն գրաւոր Սաղմոս քաղելով հոգիիս կը քաղցնէր, 6 տարեկան էի երբ նորէն իւրա վերադարձանք, 8ին՝ մտայ Նարեկեան և 4 տարի անցուցի կարծեմ բան մը չսորվելու համար, Հակառակ ատոր՝ օր մը տեսուչ Միլտան էֆ. Սերոբեան պատիւը բրաւ՝ զիս Իերայի խնամակալութեան տեսչապետ Պաղտասարեան Օհանէֆ ի ներկայացնելու իբր Ա ը դպրոցին աշակերտներուն, Ժամանակ առակցն յայտնելու թէ խնդիրը... անառակութեան մէջ առաջինն վրայ էր, — Նարեկեանէն անցայ Գալաթիոյ Ֆրէրներու Սէն-Բիւէր վարժարանը, ուր մնացի մէկ ու կէս տարի, անմոռանալի մի թողուց, Բարի Ֆրէր Իրէնէն, վարժարանին անօրէնը, կ'ըսէր թէ կէս դարէ ի վեր, ատոր ցուցակին կ'ընէր և տակաւին ինձի պէս յատուկ աշակերտ մը չէր ունեցած, Կարծեմ պէտք չունիմ յայտնելու թէ խնդիրը դարձեալ անառակութեան վրայ էր, Վարժարանին գոռոզը որ ոչ իսկ բարձր էր, Բարձրագոյն Դասընթացքներ կ'ընդունէր ամէն օր, ասոր իմ պատճառաւ, Ես այդ համեստ գործս մտա եղած դիմումները այնքան միայն արդիւնք կու տային, որքան Ազգ. Պատրիարքարանի անվերջանալի գիմումները տալու վրայ են գոռոզներու Բարձրագոյնին մօտ, Ֆրէր Իրէնէ մնաքէն իակ չանցուց այնքան պատուական օրինակ մը վտակել դպրոցին աշակերտներուն մէջ, որովհետեւ միակ Հայն էի այնտեղ, և յետոյ, չդիտցած Հայերէնս կը սորվեցնէի իրեն, փոխարէնը ձրիարար, ստանալով բոլոր դպրոցական առարկաները, երբ դպրոցին շրջանը աւարտեցի, ինձմէ աւելի լաւ գիտեր Հայերէնը, Այլ ես

...ութիւն չէր պարտիրները քալոր փոխ քերելով տպրանքս... Այս ներդով Ադոլֆ Հիտլեր հետ տեսնելէ ետք, Դեկտ. 6ին դարձով Թրապոզոնէն նաւը էրզրում և մնալով ընդհատումի մը չենթարկուիր մինչեւ Սեբաստիա, ուր կ'իջնէ Ա. Գասպարեանի և ուրիշի մը պէս Հաւատարիներ ընելու տեսնելու համար թէ արդեօք պիտի ենթարկուէին, Հայրենդրի եկեղեցիին էր բնաւորութեամբ, չէր կրցած զինուոր ըլլալ՝ որովհետեւ նոր կազմուած բանակներուն մէջ անչրաժեշտ էր կարգապահութիւնը և գոնէ կարգապահութեան պէս ծանր մէկ մը չէր կրնար ներել ընտանիքին ո՛եւէ մէկ անդամին, Սակայն հնարը գտած էր անկարգապահ զինուոր մը ըլլալու, իբր կամաւոր մտնելով հրետանիին, ինչ որ 2 տարուան գերութիւն մը արժած է Լրեն Ուսսիոյ մէջ – եկեղեցիի թոռ, եկեղեցիի զաւակ, անշուշտ ոչ ոք պիտի փորձուի նման մեղադրել եթէ քիչ մը եկեղեցիութիւն ալ ես ժառանգած ըլլամ, Ես ասիկա կ'ըսեմ յատկապէս քեզի համար, որ առաջինը եղած ես, խառնուածքիս այդ հիմնական ընդյատը ըմբռնող, ինչ կ'ուզես որ ընեմ, Մնաց որ զաւակին լաւը այն է միշտ որ իր ծնունդը չտեսնար — Մանկութիւնս անցած է Սկիւտար, կարապետ ազա անուն ծերուկի մը զգաստարանին մէջ, ուր օրն ի բուն գրաւոր Սաղմոս քաղելով հոգիիս կը քաղցնէր, 6 տարեկան էի երբ նորէն իւրա վերադարձանք, 8ին՝ մտայ Նարեկեան և 4 տարի անցուցի կարծեմ բան մը չսորվելու համար, Հակառակ ատոր՝ օր մը տեսուչ Միլտան էֆ. Սերոբեան պատիւը բրաւ՝ զիս Իերայի խնամակալութեան տեսչապետ Պաղտասարեան Օհանէֆ ի ներկայացնելու իբր Ա ը դպրոցին աշակերտներուն, Ժամանակ առակցն յայտնելու թէ խնդիրը... անառակութեան մէջ առաջինն վրայ էր, — Նարեկեանէն անցայ Գալաթիոյ Ֆրէրներու Սէն-Բիւէր վարժարանը, ուր մնացի մէկ ու կէս տարի, անմոռանալի մի թողուց, Բարի Ֆրէր Իրէնէն, վարժարանին անօրէնը, կ'ըսէր թէ կէս դարէ ի վեր, ատոր ցուցակին կ'ընէր և տակաւին ինձի պէս յատուկ աշակերտ մը չէր ունեցած, Կարծեմ պէտք չունիմ յայտնելու թէ խնդիրը դարձեալ անառակութեան վրայ էր, Վարժարանին գոռոզը որ ոչ իսկ բարձր էր, Բարձրագոյն Դասընթացքներ կ'ընդունէր ամէն օր, ասոր իմ պատճառաւ, Ես այդ համեստ գործս մտա եղած դիմումներ...

ԱՆՏՈՆԵԱՆ ԱԲԱՄ. — ...Թէոդիկ, Հետաքրքրութիւնդ գոհացնելու համար է միայն որ կը գրեմ ինքնակենսագրութիւնս — Իերած դատ եմ, Թագսիմի մէջ, իսկ թէ ե՞րբ պատահած է այդ դժբախտութիւնը, չիտաւը ես ալ չեմ գիտեր, որովհետեւ բնաւ չեմ հետաքրքրուած, Հաշիւի մարդ չեմ, ևթուանչանները զիս կը սոսկացնեն, Դիտեմ որ 30ը անցած եմ, և այդքանը կը բաւէ ինձի, Պիտի զարմանաս՝ եթէ ըսեմ թէ ենիչէրիի մը թոռն եմ, Մեծ հայրս նաւային զինուոր,— ժամանակին բառով խալեօնճի,— եղած է և մասնակցած այն ալ շատ ուրիշներուն, որոնք կէս առ կէս բնակիչ ըրած են Արշիպելագոսի յունական կղզիներուն բնակիչները, Ան տեսնելը՝ Տօքան յունական յարգերն էին, Մայրս կը պատմէր թէ իւրաքանչիւր արշաւանքէ վերջ՝ մեծ հայրս ալ կարուած ականջներու մէկ գանի շարցներով կը վերադառնար Պօլիս, Այդ շարցները... բառով ծառայութեան վկայականներ էին պարզապէս, Վերջէն ենիչէրիի տարազը թողած ու Սէյմէն դարձած է, ծառայած է Ալեմտար Մուսթաֆա փաշայի, և բախտը անանկ լեցած է որ

զիս պահելու պատճառ մը չունէր։ Զեմ մոռնար որ նախ իմ վկայականս ստորագրեց, որպէս զի ժամ առաջ դպրոցէն դուրս ելլեմ։ Դասերէ էի ֆրանսերէնն սորվելու, բայց վարժարանէն բաժնուելէս վերջ միայն տեսայ որ աւելի յուշնարէն սորվեր եմ։ 4 տարի Նարեկեան, առաւել՝ մէկ ու կէս տարի Սէն-Բիէռ, հաւասար՝ զերօ, կամ անոր մօտ բան մը։ — Ահա քեզի գպրոցական կեանքիս բովանդակ պէլէնջն, ինչ որ գիտեմ՝ դպրոցը չէ տուած ինծի. վերջէն՝ կեանքն էր որ պիտի տար, և քիչ մըն ալ Մերիէմ-Դուլի ցարուբթիւն էֆէնտին, որուն քով 2 տարի մնացի, ինչ որ մինակը կը բաւէ զիս հերոսներու կարգը դասելու, նոյն իսկ վարդգէս էֆէնտիէն մէկ քանի ստիճան ալ վեր։ Անոնք որ առիթը ունեցած են այդ զարմանալի մարդը ճանչնալու, կրնան վկայել թէ անոր քով 2 տարի մնալը թուրքը բռնակալութեան ոչ թէ 1, այլ 10 գնդակին համարժէք էր։ Զեմ ուրանար սակայն որ կեանքի նոյն իսկ ամէնէն անպարտելի դժուարութիւններէն չընկճուելու թանկագին արուեստը սորվեցուց ինծի։ Այս տեսակէտով՝ մինչեւ կեանքիս վերջը երախտապարտ պիտի մնամ իրեն։ Բայց ատոր փոխարէն ինչե՜ր... Մտածելն իսկ գլխու պտոյտ կու տայ հիմայ ինծի։ — Ցետոյ Տարկ եղաւ որ տուներն հեռանամ։ Միշտ անհամաձայնութիւն կար հօրս և իմ միջեւ։ Պաշտօնեայ էր Զկնարանին մէջ, պետութենէն ամսական կ'ստանար. իսկ մենք ինկած էինք յեղափոխական հոսանքին մէջ. ան պարտաւոր էր խոհեմ ըլլալու, մինչդեռ մենք ոչինչ կրնայինք ըլլալ՝ առանց յանգուգն ըլլալու։ 2 եէնիչէրի չկրցանք մէկ չուանի վրայ խաղալ, և ես թողուցի տուները, խնայելու համար խեղճ մայրիկիս որ մեծագոյն ղոչը կ'ըլլար միշտ մեր կռիւներուն։ 10 տարի վերջ միայն պիտի վերադառնայի անգամ մըն ալ, իբր ընտանիքի պետ։ — Եթէ աւելին հետաքրքիր ես, ըսեմ թէ միջոց մըն ալ արհեստի հետեւած եմ, գաճէ քանգակագործութեան, ձէզվայիրլեանի քով, և իբր գործաւոր աշխատած Բերա Բալասի մէջ։ Անկում մը չենքին կատարէն՝ փոխանակ կեանքիս վերջ տալու, վերջ տուաւ ասպարէզին, ուրկէ իբր մէկ հոյլ սպի միայն կը մնայ ձախ քունքիս կատարը։ Վերջէն՝ ուրիշ անկում մըն ալ, այս անգամ հայ լրագրութեան մէջ։ Կրնաս վստահ ըլլալ որ այս վերջինը աւելի ազեատալի եղած է քան առաջինը։ — Եւ ահա ամէն բան ըսած եղայ արդէն։ Զեմ զարմանար եթէ յուսախաբ ըլլաս։ Աւելցնելիք ուրիշ բան չունիմ՝ այլ միայն սա՝ թէ բնութիւնը զարմանալի ճկունութիւն մը չնորհած է ինծի ամէն բանի և ամէն գործի յարմարելու, ապշեցուցիչ դիւրութեամբ։ Այդ է պատճառը որ չեմ կրնար միակ ճիւղի մը հետեւիլ, կամ գործի մը փարիլ մշտապէս։ Միշտ նոր զբաղում մը զիս պիտի յանկուցանէ, և մի՛շտ անոր պիտի յանձնուիմ, մինչեւ որ ուրիշ զբաղում մը զիս անկէ հեռացնէ։ Եւ հազուադէպ բան է որ անգամ մը թողածիս նորէն վերադառնամ։ Բաւական տարի առաջ découpageն ու քանդակագործութիւնն էին, 2 տարի առաջ՝ ծաղրանկարն էր։ Այս տարի՝ ժե. և ժՋ. դարերու հին կազմերուն վերանորոգութեան արուեստն է։ Եւ գեռ տասնեակներով կան զրոս չեմ յիշեր։ Դալ տարի անշուշտ ուրիշ բան մը պիտի ըլլայ։ — Կ'ուզես գիտնալ նաև թէ ինչ գործեր կան ձեռքս։ Ըսեմ՝ երկու տողով։ Նախ խոշոր հատոր մը Ամթէրտամի և միջնադարեան

հայ վաճառականութեան մասին. յետոյ երկու մենագրութիւն՝ մէկը Աւետիք պատրիարքի և միւսը Սուլթան Մահմուտի շրջանին ազգ. անցքերուն նկատմամբ վէպ մը, Հայ գրականութեան պատմութիւն մը, Օսմ. պատմութիւն մը, և 4 կոտոր դասագիրք։ Իսկ թէ ե՛րբ կ'աւարտին, չիտակը ես ալ չեմ գիտեր, որովհետեւ շատ դանդաղ կ'աշխատիմ, և յետոյ, ժամանակիս մէկ կարեւոր մասը կը խլէ արտասահմանեան օրաթերթի մը թղթակցի պաշտօնը։ Արդէն հակայ մատենադարանը ղոր կազմած եմ՝ 15 տարուան զրկուածներով, և որուն մէջ Հայութեան պատկանող այնքա՜ն թանկագին ու բացարձակապէս անծանօթ գործեր խոշոր թիւ մը կը կազմեն, աւելի կարդալու քան գլելու ժամանակ կը թողուս ինծի։ Մոռցայ ըսելու թէ մտադիր եմ ամբողջ հատոր մը գրել իմ գիրքերուս, պատկերներուս ու ձեռագիրներուս վրայ, «Պոյտ մը մատենադարանին մէջ» խորագրով։ Հաւանական է որ է՛ն առաջ հրատարակուածը սա ըլլայ։ Իսկ ասոնցմէ անկախաբար՝ կը զբաղիմ հին գիրքերու (ժե., ժՋ., ԺԸ. դարեր) առեւծախով։ Մէկ հպարտութիւն մըն ունիմ, և այն ալ սա է թէ Պոլսոյ լաւագոյն գիրքի գնահատիչն եմ։ Քիչ անգամ մեծ մատենադարան մը կը ծախուի այստեղ, առանց իմ գնահատութեանս դիմելու։ Այս պահուս ալ զբաղած եմ ցուցակագրելու 1500 — 1700ին տպուած լատին-լատին գաւառական հազուագիւտ գործերու մատենադարան մը որ Եւրոպայի մէջ պիտի ծախուի։ Երբոր ցանկը տպուի, սիրով պիտի ուղեի ղրկել հետաքրքրուողներուն (*), որովհետեւ կան շատ թանկագին և անգտանելի հատորներ որոնք կը խօսին Հայոց մասին. և անդարձ կերպով պիտի անցնին Եւրոպա, մինչդեռ կրնային պատուոյ տեղը գրաւել մեր հանրային ու անհատական մատենադարաններուն մէջ, գոնէ զարդի համար։ Այսպէս ահա իմ լաւագոյն մատնագիտութիւնս գիրքի գործն է։ Ու մտածե՛լ որ այս տեղ կազմակերպութեան կարօտ մատենադարան մը ունինք, Գալաթիոյ գժբա՛զդ մատենադարանը, զոր վերակազմելը տղու խաղ մը պիտի ըլլար, եթէ քիչ մը բարի կամեցողութիւն գոյութիւն ունենար մեր իշխաններուն քով։ [16 Նոյ. 1911 Բերա]

ԱՇԽԱՐՀԻՍ 7 ՀՐԱՇԱԼԻՔՆԵՐՆ (Ի ՀՆՈՒՄՆ)

1. Բաբելոնի պարիսպները (Ռա.է 26 դար առաջ շինուած 100 մէթր բարձր, 28 լայն) եւ Շամիրամի առկախ պարտէզները (128 ոտկս. մէթր, յարկերը կ'ելլուէր 7 մէթր լայն սանդուղէ մը)։ 2. Եգիպտոսի բուրգերը։ 3. Փիզիասի կերտած Արամազդի արձանը (20 մէթր բարձր, 30 լայն եւ 70 երկայն)։ 4. Հռոդոսի սկայանդրին (colosse) (40 մէթր բարձր)։ 5. Արտեմիսի մեհեանը (Եփեսոսի մէջ)։ 6. Հաղիկարնասի հոյաղամբաքը (mausolée)։ 7. Աղեքսանդրիոյ փարոսը։

(*) Հասցէս Գալաթեան Դրատուն, Պօլիս, Ջամմաճըլար։

ԱՊՐՕ ՍԱՀԱԿ (Ապրոյեան). — Ծն. Իզմիր 15 Մեպտ. 1823, Ապրօ Զէլէպիի ծանօթ ընտանիքէն սերած։ Կանուխէն Պոլիս գալով՝ մտած Բ. Դուռ, Քարգմանութեանց դիւանի անդամանուանուելով 1852 փետր. 28ին՝ պաշտօնակից Գրիգոր Մարկոսեանի հետ կ'սկսի հրատարակել Նայեան Ազդ շաբաթաթերթը որ կը տեւէ մինչեւ 8 Օգոստ. 1853։ — Արտ. գործոյ նախարարութեան մէջ կարեւոր պաշտօններ վարելէ վերջ, Ալի Բաշայի եպարքոսութեան օրով Ա. Քարպման կայս. պիւանին և երկար տարիներ վարած արտ. Գաղթակցութեանց դիւանին տնօրէնութիւնը, յետոյ Արտաքին Գործոց ընդր. քարտուղար։ 1876 Թ. Փիլիպէի արտասովոր յանձնաժողովի անդամ, յետոյ՝ նախագահ։ Այնուհետեւ քանի մը կարեւոր պաշտօններ վարելէ վերջ՝ կ'ընտրուի անդամ Պետ. Խորհուրդի՝ ուր կը մնայ մինչ մահ։ — Թուրքերէնի Քարգմանած է Մեծն Պետրոսի և Վոլթէռի «Կարոլոս ԺԲ.»ի պատմութիւնները, Ժ. Պ. Սէյի «Քիզ. տնտեսութիւն»ը, Մաքիավէլի «Իշխան»ը (վերջինս Բիֆաթ Բաշայի հետ), նաեւ հրատարակած քաղաքական նշ. անձերու վրայ ուսումնասիրութիւններ։

ՏՕՆ ՕՐ ԵՒ ԳՈՐԾԻ ՕՐ

1 տարուան մէջ Իւսլիա ունի 267 որ աշխատանքի (ըստ օրացոյցի), Գանատա 270, Սկովտիա 276, Անգլիա 278, Բօրթուգալ 283, Պօհեմիա 288, Հայեր և Սպանիացիք 290, Աւստրիա 295, Իտալիա 298, Պավիէրա, Պէլճիքա և Լիւքսէնպուրկ 300, Ֆինլանտիա և Ֆրանսա 302, Վիւրթէնպէրկ, Զուիցերիա, Տանիմարքա և Նորվէկիա 303. Շուէտ 304, Բրուսիա և Իւլանտա 305, Մ. Նահանգներ 306, Հոլանտա 308, Հունգարիա 312։

ԿԵՆՍԱԳԻՐ ԵՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

** Խղճամիտ կենսագիրի մը համար գնահատելի յատկութիւն մըն է ընթերցողը ծանօթացունել վաւերական դէպքերու, ** կենսագրութիւնը — պատմութեան պէս — այն արուեստն է որ կը կայանայ անհատներու կեանքը ճշդրիտ կերպով պատկերացունելուն մէջ, ** ճշմարտութիւնը փնտռող կենսագիրի մը արուեստը՝ զարգաւ՝ ամենագժուարն է արուեստներուն։

ԱՒԱՖԵԼԵԱՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ (Շահրիար). — Ծն. 1855 Թ. Մայիս, Շուշի։ Նախ. կրթ. ստացած հոն մինչեւ 10 տարեկ., յետոյ անցած Դաւրէժ (ուր իր Ռէյէր-Ֆուլ հայրը կը գտնուէր). շարունակելով ուսումը յայտնի Հայկարան Սաժուել Գիւլզադեանի քով, 1872 Թ. կ'սկսի աշխատակցիլ «Մեղու Հայաստանի»ի և «Մշակի»ի պարսկահայոց կեանքէն թղթակցութիւններ գրկելով. Դաւրէժ կը հիմնէ առաջին ազգ. ընթերցարան-գրատունը որ ցարդ կանգուն է։ 1878 Թ. կ'անցնի Պագու որուն գիմնազիոնը 1879ին աւարտելով կը մտնէ դարձեալ «Պետրովքի» գիւղատնտեսական ճեմարանը։ Հօրը մահուամբ դառնալով Կովկաս 1881 Թ.՝ տեսուչ կը կարգուի Ղարաբաղի հայոց երկսեռ գպրոցներուն։ Նոյն տարին Շուշի կը հիմնէ Կովկասահայ Բարեգործ. Ընկ.եան անդրանիկ մասնաճիւղն ու ընթերցարան մը։ 1892 Թ. Ի. Արծրունիի մահուամբ կը կոչուի «Մշակի» խմբագրապետութեան ի պաշտօնին՝ Ալ. Բալանթարի գործակցութեամբ։ Բանիցս պատգամաւոր կարգուած Կաթող. ընտրութեանց առթիւ։ 1892 — 8 քարտուղար Կ. Հ. Բ. Ը.ի և մատենադարանի վարիչ։ — Թիֆլիզի Դպրեվանեան և Յովնանեան գպրոցներուն հոգաբարձու, Կովկասեան ժողովրդ. Համալսարանի Հայկ. ճիւղի նախագահ, Թիֆլիզի քաղաքապետութեան անդամ և Հայ նպաստամատոյց ընկերութիւններու անդամ։ — Առաջին անգամ ինք եղաւ Կովկասահայ գործիչներէն՝ որ մտածեց Հայկական հարցը քննութեան առարկայ դարձնել խաղաղութեան Համաժողովին, 1902ին Բարիզ, իսկ 1901ին կլասկօ գումարուած նոյն «կօնկրէս»ներուն ներկայացունելով La Question arménienne au point de vue de la paix universelle վերնագրով ընդարձակ տեղեկագիրներ՝ որոնց հիման վրայ ինչ ինչ որոշումներ քուէարկուելով հաղորդութեան մեծ պետութեանց։ Մասնակցած Եւրպ. և Միջազգ. գիտնական ժողովներու գումարմանց, ներկայացունելով անոնց՝ մեր եկեղեցիին, պատմութեան, գրականութեան եւն. մասին զեկուցագրեր, որոնք զանազան լեզուաց թարգմանուելով տպագրուած են։ 1905ին Հռոմ հրատարակուած Dictionnaire intérnational des Écrivainsի մէջ կը գտնուի Համբարձումեանի անունը։ — Իր գիտ. աշխատութեանց համար ընտրուած է անդամ 1. Իւս կայս. Աչխարհագր. Ընկ եան. 2. Ռ. կ. Հնագիտ. Ընկ.եան. 3. Societé Asiatiqueի. 4. Comité d'Enseignement intérnational à Berneի։ — Աչխատակցած կ. Սվաճեանի օրով «Արեւելք»ի, Ա. Արփիարի օրով «Հայրենիք»ի, «Հ. Ամօրեայ»ի և ուրիշ թերթերու։ Այս տարի կը լրանայ իր գր. և հասարակական

գործունէութեան 40ամեակը։ — Երկերը. 1. La Question Arménienne, 2. Ազգայնութիւն. 3. Ակտ Մահմատ Շահ, 4. Խրիմեան Հայրիկի կաթող. ընտր. 5. Զէյթուն. 6. Դուիկլ. 7. Միլտօն. 8. Հասարակաց դատաստանին, 9. Եղբօր քոռ լսիար. 10 Չնուտ-Փուշան. 11. Թամարիս. 12. Վասակ Սիւնի, 13. Պատմ. Պարսից. 14. Տանելոյս պատմուածք. 15. Պարսկահայոց պատմութիւն. 16. Մ՚Ե. Կ ուղղ. ինքնաճանաչութիւնը. 17. Les Kurdes en Perse, 18. Les Babis en Perse, 19. Les Guèbres en Perse, Նաեւ «Հատագիտական Բառարան» անունով ստուար գործ մը՝ տպագրուելու վրայ։ — Ունի բազմաթիւ թարգմ. գործեր։

ԱՐԱՊԵԱՆ ՄԻՓԻԱՍ (Շ. ՇԱՒԱՐՇ)։ — Ծն. 2 Մայիս 1876 (Ն. Տ.) Կրնեբէյ Հոնթ. գաւառը՝ Տէր. Ազնուազգի Պէկ Աբգէնան — իր գիւղական տարրական նախակրթութիւնը ստացած է Պոլիս, Գալաթիոյ Ցեղերու վարժարանը։ Ապա Վերդերէնի Ամերիկեան վարժարանը, ուր 1890ին, 3 Ընդարձակ տարիներ ուսանելէ ետք Ամերիկեան վարժարանէն հեռացուած է 1894ին Մանիսոյ հայկական վերնակարգ վարժարանէն, տեղւոյն Աբդիւրրահման վարչապետին հրատարակած «Մուխ» լրագրին խմբագրութեան մէջ մտնելով ան ալ կը դիմէ գրականութեան։ Ունի երկու տարի ալ Ամերիկա մնալու ծրագիր մը, Անթէպ երթալով հոն ալ ուսուցչութեան կը նուիրուի։ Այդ միջոցին է որ կը սկսի Trespassers will be prosecuted։ — Ահա լսելիք հարցումը մը ինծի ուղղեց էր նախկին. — «Շատ հաճոյքով չէ որ էր. գործակիցներուն վրայ կը խօսիմ. որքան մեր խօսք մարդ անոր վրայ՝ այնքան լաւ է. գոնէ հաճոյք՝ էրնեկը, գործերը՝ վրէն է.... Որքան կը յիշեմ, Ա. գործերը Փալթալեանի «Մուխ»ին մէջ ըլան եմ, յետոյ «Աբեթելի»ի՝ երկաճիւխ վրայ «Այգլեր»ը գործեցին։ Ինչ մը պարբերական վերջապէս։ «Բահանայ մը — էր գործը» յօդուածը խոշոր փնտրտուքի մը էր Ջալալեդին Տ. Թուրք գահանայի էրերին համար, որ երկար — ջերմ վիճաբանութեանց առիթ պատճառ։ Ջանացած եմ գրեթէ գլուխ մը ասելէ՝ ձեռքի տակը ծօրեն իմ հետաքրքրութեանս համար ուրիշներ ալ։ Գլուխ գրուածքներս նորավեպեր են, («Մուխ»ի մէջ) ուրիշ մէջ գործեցի այն ժամանակ որ ձեր ցեղին կեանքը կը ներկայացնէի և գաղափար մը կուտայի անոր ներքին կեանքին մասին։ Ինչպէս ըսի, ինծի համար ամէն գործ մեծ նշանակութիւն ունի, ամէն գործ ինծի համար կարեւոր է, ամէն գործ ինծի համար ուսումնական է։ Ամէն գործ ինծի համար ուսումնական է։ Ամէն գործ ինծի համար ուսումնական է։

բուռն յօդուածներ կը հրատարակէր Մ–էի մէջ (Մխիթար Բիւրտաղլենց ստորագրութեամբ), ի պաշտպանութիւն լոկ Սոյ աթոռին, թէեւ ինք ցվերջ հակառակորդ մնաց Կաթողիկոսին՝ անոր թիւր քաղաքականութեան համար։ — 1885ին կ'ամուսնանայ Հաւքէյ Գալֆ. Որբանոցէն վարժուհիի մը հետ (Եւդոքսիա Շիշմանեան) որ 5 տարի յետոյ իր յեղափոխական գործակցութեամբ ամուսինին հետ պիտի բանտուէր և պիտի զրկուէր աչքերուն լոյսէն (Տե՛ս «Բանտէ Բանտ»)։ 1885 Սեպտ.ին կը մեկնին Կիւմիւլճինէ. վարժարանին տնօրէնութեան պաշտօնով, որուն ջերմօտ կլիմայէն հիւանդացած 6 ամիս յետոյ կը վերադառնան Պոլիս ուրկէ կ'անցնին Զեթունի Մխիթարեան կողմէ տնօրէն կարգուելով տեղւոյն դպրոցներուն։ 1887ին տեղի կ'ունենայ Զեթունի հրդեհը, պրելով 950 տուն, եկեղեցի, վրժրն, Բիւրատ կ'ստիպուի մեկնիլ Պոլիս ընտանեօք, ուրկէ քանի մը ամիս վերջ կ'անցնի Սամսոն, միշտ տնօրէնի պաշտօնով. ուր տարի մը պաշտօնավարելէ վերջ՝ տղոյական պայքարի մը հետեւանքով կ'ստիպուի լեզուագիտական անկախ վարժարան մը հիմնել հոն — ժողովուրդին խնդրանօք, — զոր կանգուն կը պահէ 2 տարի. 1890ին Գումգալուի ցոյցը տեղի կ'ունենայ, և Բիւրատ կը պարտաւորի փակել վարժարանն ու իբր Հիւպատոսական ներկայացուցիչ ընտանեօք կ'անցնի Կիլիկիա, ճամբան անվերջ կերպով իր կուսակցութեան բրօքականն ընելով, Մարզուան, Ամասիա, Թօքաթ, Զիֆիլիք, Եէնի Խան և Սըվազ, ուր հանդիպելով ընկեր Շմաւոնի՝ 5 օր ալ հոն կը մնայ առաքելութեամբ ու կը մեկնի Կիւրինի ճամբով իր ծննդավայրը։ Սակայն 10 ժամ հեռու՝ եարբուզ գիւղին մէջ կը ձերբակալուի ընտանեօք և ուղղակի Մարաշ կը փոխադրուի, ուրկէ Հալէպ (տես «Բանտէ բանտ») մահուան դատապարտութեամբ։ — Հինգ տարիներ զնդաններ մնալէ վե՛ջ, 1893ի ընդհանուր ներումին՝ ինք ալ ազատ կ'արձակուի, իբրեն արգիլուած ըլլալով ծննդավայրը դառնալ, կ'ստիպուի երուսաղէմ երթալ և անկէ Պոլիս, ուր կը մնայ 1 տարի Գատղքէոյ՝ Արամեան վրժրն ի իր այցելու ուսուցիչ, մինչեւ որ կը պայթի 96ի դէպքը։ Կը փնտռուի և իսկոյն կը յաջողի կ'ելլել դնել ընտանեօք Եգիպտոս։ Հոդ կ'սկսի իր կեանքի նոր շրջանը, կրթ., գր. և հասարակական։ Դահիրէ կը հիմնէ «Կեդրոնական Կրթարան Դահիրէի» անուն վարժարան մը զոր կը վարէ 4 տարի, միաժամանակ հրատարակելով փէ–նէյ կիսամեայ պարբերականը, յետոյ նոր Օր եռօրեան 1 տարի, կուսակց. վէ–ճերէ զզուած՝ կը մտադրէ քաշուիլ կիպրոս, Թիֆլիզի «Հրատարակչական»ին հետ համաձայնած ըլլալով պարբերաբար ղրկել իր անտիպ ձեռագիրները, կ'անցնի Բօռ.Սայիտ ուր քարանթինայի պատճառով ամիս մը կ'ստիպուի մնալ. նոյն միջոցին է որ «Հրատարակչականի»ն խափանման գոյժը կ'առնէ, Աղեքսանդրիայէն բարեկամներ կը հրաւիրեն գինք, Անցնելով կրկին Աղեքսանդրիա, կը վերսկսի իր նոր կեանքին, Բանէ մը ամիս ազգասէր վիճակէ մը անցնելէ յետոյ, կը վերսկսի հրատարակութեանը «Փիւնիկ» շաբաթաթերթի, զոր կը շարունակէ 4 տարի և զոր պայքարի թերթ մը կ'ընէ, հարուածելով օրէցօր կամայականութիւններ, մինչեւ որ կ'աջողի Սահմանադրական Ա. ընտրութիւնը կատարել տալ Թաղխորհուրդին։ 1904ին կը կազմուի Աղեքսանդրիոյ ազգ. վրժրն.ց ան.րէնութեան զոր կը վարէ 2 տարի, միաժամանակ Աղեքսանդրիոյ Խաչն Դատարանագ

Հ–ԲԵԼի պաշտօնին, Ա.դ միջոցին Իտալիա կը ճամբորդէ իր 2 զաւակները վճռեալոյ Լափայէլեան վրժրն.ը դնելու և այդ առթիւ Իտալիոյ կարեւոր քաղաքները կ'այցելէ։ 1907ին կ'անցնի Ռումանիա ուր կը մնայ 10 ամիս։ Հոն ձրնս. քանաստեղծութեամբ մը կը ծանօթանայ Գաւէյն Սիլվայի որմէ գնահատական դիր ալ կ'ստանայ։ Փոստանցոյի մէջ վատ ժամանութեան մը զոհ, կը հարկադրուի հեռանալ Ռումանիայէ՝ շղթայակապ Պոլիս զրկուելու սպառնալիքին տակ, համիտաքարոյ ռուման ոստիկանապետ Զիմպրուի օրով։ Կը վերադառնայ Եգիպտոս 1908ին, երբ քիչ վերջ կը հռչակուի Սահմանադրութիւնը։ Բիւրատ Պոլիս կու գայ ընտանեօք, կը պաշտօնավարէ իբր խմբագիր Մ–ԼԴէի, թերթօնելով Բ–ԴԲ վէպը — երկերը. 1. Բաբգէն, 2. Աւարայրի արծիւը, 3. Վէզիրաւոր հերոսը, 4. Բանտէ բանտ, 5. Երկրագէ Սասուն, 6. Թիակապուտները, 7. Դէպ ի երկրագ, 8. Ինտուէն վէց, 9. «Երկրագէ Սասուն» եւայլն։ Հրատարակած է նաև «Փիւնիկ»ը 5 և «Դաղափար»ը 42 թիւ։ Զաւակին վաղմնակի հետ հիմնած է հրատարակչական տուն մը «Ժամանակակից Մատենադարան» անունով, որ ցարդ լոյս ընծայած է 20է աւելի զանազան երկեր։ — 1908 Հոկտ.ին Զեթունի–Մարաշի Ազգ. երեսփ. ընտր.։ — 1896էն ի վեր դադրած է որ և է յեղ. կուսակցութեան մը պատկանելէ և կ'անդամակցի մայրաքաղաքիս երեսփ. ժողովի Ա–ԴԲ–ն Բ–ԲՆԻՆ, — Գր. ծածկանուններըը, Հ–յ–Լ–ն, Ադ–ն, Թ–ր, Մ–ր–ն, Խ–ՆՒ–ց, Լ–ն–նդէն եւն.։ — 1910ին՝ 23 ամեայ նժդհութենէ մը վերջ՝ Հայրենասիրութեանը յագուրդ տուած է, անցնելով Զեթունի՝ բանտածին տղուն՝ Հայկ–Լեւոնի հետ։ 3 1/2 ամիս կիլիկիոյ կալեւոր կեդրոններն այցելած է ուսուցմասիրութեանց համար և վերադարձին օգտուելով ճամբորդութենէն՝ անցած է Ցուհաստան, Աթենքի հնութիւններն այցելով — Դահիրէի մէջ է որ ճանչցած է Տիգր. երկամեր որուն մը և ողջացեալ եղբօր Մարտիրոս Պիլէզիկճիի հետ մտերմանալով, յաջողած է ձեռք ձգել կենսագր. նօթերու ահագին օթոց մը, զոր ի մտոյ մտադիր է հրատարակութեան տալով Հայութեան ճանչցնելու այդ մեծանուն ու մեծագի երիտասարդը։ Այս առթիւ յիշենք թէ յաւերժացնելու համար անոր յիշատակը, Թունդ Հնչակեան Շաւարշ Հովիւեանի, Տքթ. Էնֆիյէճեանի, Ննիկ Թաշճեանի և Բարեզ Օհաննեանի ընկերակցութեամբ 1904ին Ալեքսանդրիա հիմնած է «Տիգրան Երկամեր» միութիւնը (լատեան–ընթերցատուն)։

Բ Ա Բ Ի Է Ա Ն Ա Ի Մ. * — (Երիտասարդ ռուսահայ բանաստեղծ) ծն. Սիմֆէրօպոլ (Խրիմ) 1878 թուականին։ Ա. Բերթուածը տպուած է 1898ին «Տարազի մէջ. յետոյ աշխատակցած կովկասահայ թերթերու։ Երկերը. Բանաստեղծութիւններ Ա. — Բ.։ Թարգմ. Մ. Կօրիի «Մակար–Զուդրա»ն 1903։ Այժմ կը բնակի Եալթա, «Կապոյտ ծովի ներց եզերին», ինչպէս ինք կը գրէ։

Բ Ի Ի Զ Ա Ն Դ Ա Յ Ի Ն Օ Ր Ա Յ Ր (Յ–ր–ՒՒ–ն Թ–ր–ղ–ն).— Ա–յ–ե–լ ծ–ր–ռ–ն «Ա–ղ–ե–ա Տ–ր–է–ց–յ–ը»–ի մէջ հ–ր–ա–ր–ա–կ–ա–ց մ–ա–մ–ի մը ա–ն–ճ–ն–լ ը–ն՝ ե–ր ի–ա–լ–ն մ–ա–ն՝ ն–ա–ա–յ–ե–ց ա–յ–ժ մէջ ա–լ–ե–ա–ր–ա–գ–ն ա–ն–ա–ն ա–ր–ն–ն–ե–լ հ–ա–յ լ–ր–ե–ր–ա–

ՆՈՐԱՅՐ ԲԻԶԱՆԴԱՑԻ
(Պղերակաճի տարազով)

(1861 — 1911), — Ծնած է Բերա 1845 Մարտ 4/16ին, 9 տարեկան, վկնեցի Ա. Գալատեան վանէն իզի։ Իւր մտքին մէջ է նայ տարին Սբիմա պատրաստելը։ Այդ ժամանակ տհասնայնա էտէր ուսումնական իրավունքեր եին տարածում Հ. Պետրոս Մխիթարեան վրա։ Ա նախապատրաստուած լուսնեն՝ էտերին Նորայր էր գիմաց ուած էր մեծ Հայկազեան — Զարեհեան ընտանեկանը. հանգիստ ժամերը լ'ուրախ ընկեր ուներ ազգականի, 6 տարի եաւ էր ընկերներով վանէն վարժարանը իզ էտարերի, բարեկամ ընդունելի հետաքրքրանքը, չեատ Հ. Գ. Ալիշանը։ Այդ շրջանին մեջ ժամանակ լ'ուսնեայ Հ. Համազասպ Թերճիմանեանը, հետ Հ. Ալիշան ըստ նպատակը հայագիտութեան ուսերելու, հանուանդ որ Հ. Ալիշան ըստ նրբալսոյն յաստատ նա ուսը էտեղանց, 1866ի Զատիկ տհասնայ նը չեատարուի։ Այդ վեց տարուան մեջ նը գնե նա հետ էր այն ընտրյալ և սիրելի հանուցիչները՝ որ ապագայի պետ նայելու «Հայկական բառարանին», որուն էր նախ ցարդ շատ մեծ բան հրատարակած է։ Հազիւ տհասնայ չեատարուած՝ ուսումնի պաշտօնով Մխիթարեան վրժարանը նը գրկեց, որ մօտ 2 տարի նը պահպանեց։ Այդ շրջանի ուսերելիքներեն նը չեատ Աբգիարը, Մ. Տէր-Պետրոսեան — Զ. Շիշմանեանը, 1866ի ընան վանէ տարանալով Տպարոց և Զեռագրաց բարեկամ պաշտօնը լ'ստանձնեց, 1869ի Ապրիլին Պոլիս լ'ուղեւորի, 1870ին Գարեւեւոյի

Մէյէր. վարժարանը երբ նը բացուի՝ Նորայր էբրեւ ուսուցիչ հան լ'անցնի, 1873ին Լազան փոխարենով է պատասխանի Հէրբերտ Աբբոտոր նայ տարի, 13ին էրեւ նամակ, էր Հայր Պատրիարքեան՝ Իզմիր վարդ. կիրակնի նը էրեւ նամակ մը՝ որով նը հրաւիրի Մխիթարեան գործունեութեան անդամակցութեան։ — 1879ի գարնան, էբրեւ ալեւորհուած Բարեկեան Պոլիս նը գտնայ էր Գալաթիա Հայ բառգիրքը հրատարակելու և յաջորդ տարին է լոյս լ'ընծայի անոր ուսումնական բնորոշը, Այդ գործն է գլուխ հանելու համար լ'ուղեւորի Նեապոլ Նեապոլեմ տարի, 1882ի Դեկտեմբերին Սպասելի նը գնի, որ նը ծայ գտնի 1903, 1903ի Սեպտեմբերին վերջին օրերեն է վեր նա լ'ուղղի Վենետիկ, Ս. Ղազարոս հայկական տիպարան, (Հասցեն՝ Mr. N. de Byzance Norayr – Sant' Angelo No. 3536. VENISE), Վերջին տարիները շատ ձանր հիւանդութեան նը տառապեր. 1910ի Օգոստոսին էր ցաւերուն վերջ տալու համար ոտիպոխոց երկարատեւ գործողութեան մը նրեւ. և սահմանել վերադարձ մը նրցա էրեւել անոր նահատ, — Նորայր հայ բառարանները հետ պիտի տարի էրեւ բառասիրաց, իսկ հայ ժողովրդեան հետ էր ֆրանսահայ բառէրով, որ ցարտ լոյս տեսնելեն վերեն կարծես է, և այսօր հայ ժողովրդը լ'սպասայ անկե ուղղակի չի նրնել օգտակարանալ համար, վասն զի գրաքար է, — Նորայրի 9 տպագրութեանները ցուցակեն բարերար — որուն ձախողած սրեն է, ընտրանած է Լիտրեւ էր վեց բառերէն ցանկ մը, փնտրտուքներ տարեկան մեջ սկսեր ուսուցանել է կոլեջը, որ 1900ին Թիֆլիզ հրատարակութեան, Հրատարակուած այս ցուցակը նրայ պատրաստել հետաքրքրաց Նորայրի ընտրանի հայագիտական հրատարակութեան, տարբեր նայ չեզոքութեան, Այս վեց ցուցակն ուսուցչ ուսումնական էր «Հայկական բառարանի. Ուղղագրութեան ընդհանուր հարցերուն նախնաց և նշանակութեան բառերի», 1884ին հրատարակեց «Քննադատութեան նպատակ բարձրանալու վկնեցի Հէրբերտ Սպասելի», Պատրաստած եաւ գլխաւոր հրատարակել այսու «Քննադատը» (երեք տարի), որուն բնաբան ցցած էր «Որտեղ լոյսի՛ զոյն ուսնի՛», և Ա. տարին 15 Մայիսի 1887ին հրատարակեց 1892ին լոյս ընծայեց ֆրանսերէն գործ մը (1), Բաց է այս ցուցակեն, ալեւորհուած է շատ մը հանդիսներու և օրացիներու էր հայ բառասիրաց յօդուածներով, ինչպես «Մասիս», «Թերթ ճշմարտութեան», «Փարոս», «Լուսոյս», «Մշակ», «Հ. Արօրեայ», «Բազմավէպ», Սկսած այս հրատարակած ցցերով չի որ նորայր Հայերենի վրա նշանակոր անուն մը ցաւած է. էր 50 տարուան անընդհատ ալեւորհութեան արդիւնքը գեր անդրադ կը ծայ. բաց է համակարծիքներ՝ չեատերը կը բացատրեն ցցերեն ցրցերուն արձագանգութիւնները, Հայերեն բառարան, Պարսկերէն բառարան, Այս վերջինը ցցերեն ցցերեն են, որուն վրայ երկար ալեւորհած է ան, և բնական է երեն համար խորհիլ ցանց մը գործակից հայ հասարակութեան անդրադարձ զգացման, որուն ցանկացող համար ալեւորհած է ան, և որ գեր չի երեր փնտրտել և վերջնարանել ալեւորհութիւնը (2), Նա արդարութեամբ կը բերէ նորայրեն է Թիֆլիզ հրատարակութիւն

(1) De l'urgence d'une édition critique des Textes arméniens – Notes de Néandre de Byzance Norayr. Roma 1892.

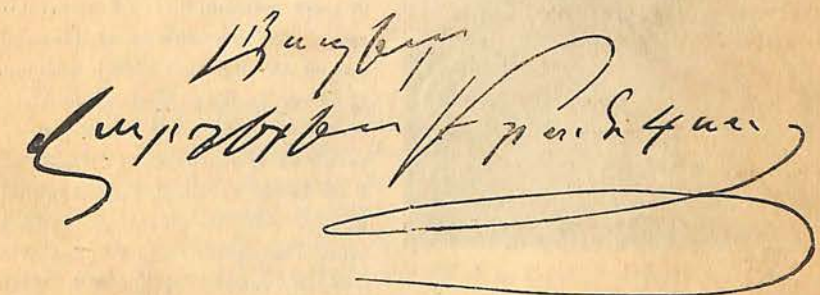
(2) Զի մոռնար յիշատակել այն ազգիւ ազգայիններ որոնք իր նեցուկ գործերը վարձատրած են: — Հայկ. բառարանութիւն 500 Ֆրանք: — Պճնազատութիւն Հայբուսակի

Հ. ՄԿՐՏԻՉ Վ.ԳԻՒ. ՊՈՏՈՒՐԵԱՆ

Սուլթան, Երկրագործութեամբ զբաղելով և կառավարելով 2 նահանգաց մէջ ցրուած իր գիւղերն ու հողերը։ — 1885 թ. կ'ամուսնանայ ռուսահայ Մարգարիտեանց գերդաստանէն Օլկայի հետ, իր բարեբարոյութիւններով համբաւեալ և տեղւոյն Տիկնանց Միութեան նախագահ։ — Քանիցս Սուլթանվայէն ելեւմտեան ընտրուած, անդամ տեղւոյն Դղքպտ. ժողովի և կոչուած փոխ-քաղաքապետութեան պաշտօնին զոր ցարդ կը վայելէ ձեռնհասօրէն, իր ազգին անունը բարձրացնելով յայս օտարաց։ 1911 Յուլիսի սկիզբները կրկին երեսփոխան ընտր. Պուքովինա նահանգին։ — 1890էն ի վեր նուիրաբար տեղւոյն ազգ. գործերուն. 20 տարիէ ի հետէ հոգաբարձութեան նախագահ, մեծ վճռակամութիւն վայելելով կառավարութենէն։ Տեղական հնաոճ պղտիկ Տայ գաղութին վարիչ և նախանձախնդիր եկեղեցւոյ պատկան կալուածոց անվթար պահպանութեան — ի վարձ իր անձնուէր եռանդին, 1909ի վերջերը Ֆրանց Եոզէֆ կայսրէն ստացաւ Ասատր. Թ-ից պատուանշանը։ — Իր անձն. ծախքով կառուցած է գերեզմանատան Ս. Յարութիւն մատու-

ռը 1902 թ.։ — 1896ի Հայկական Յարդերուն՝ համաձակած է հեռագրել Ասատրիոյ վեհապետին, օգնութիւն Հայցելով անկուր նախճիրը կասեցնելու համար։ Բաց ասոր, Տայ գաղութը ցվերջ զեղծ պահած է գաւանափոխութեան հոսանքէն, և քանի մը տարի առաջ Պապին կողմէ նոյն նպատակով իրեն ներկայացող վարդապետ մը անվեհեր վռնտած է իր վիլլային, իր նախաձեռնութեամբ 10 թրքահայ որբեր ուսումի կ'ատենան ցարգ Ասրատրիա. ժառանգութիւն ունի Ջուդիեանին նմանն կտակ մը հասատաւել, կըրթութեան տարածմամբ իր ազգին սատարած ըլլալու խէալով։ — Բարե-

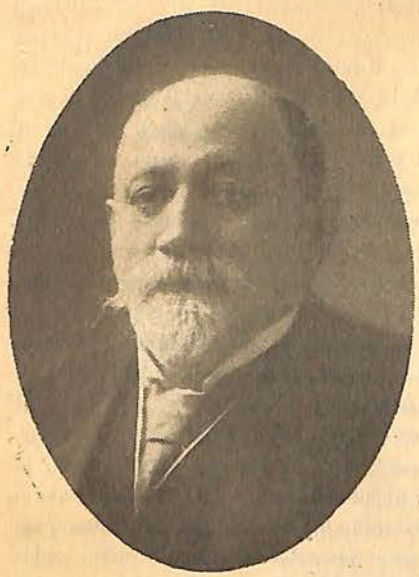
ԲՐՈՒՆԳՈՒԻԼ. ԱՍՊԵՏ ՎԱՐԴԵՐԵԱՆ • — Ծն. 1859 փետր. 12, Պուքովինայի Սուչավա քաղաքը։ Կը պատկանի վաղեմի ազնուական Բրունգուլեան տոհմին որ սպրած է ռումէն հին իշխաններու հետ, և երբ Ասատրիա կը գրաւէ Պուքովինան, նոյն գերդաստանը 1790ին կ'ատենայ Ասպետութեան տիտղոս՝ կայսր Լեոպէլտ Բ.էն։ — Վարդերեա աւարտելով ծննդավայրին գիմնազիոնին ընթացքը՝ յաճախած և լրացուցած է Չեռնովիձի և Վիեննայի համալսարանները։ Մխիթարեանց մեծ ալ հայերէն սորվելէն վերջ՝ դարձած

(աճիպ) 500 Ֆր. Լուսինեանի։ — Կորիւն, 1000 Ֆրանց։ Աբեղայութեան մէջ գրած յօդուածներուն համար 200 Ֆր. Կ. Բասմաջեանի։ Աբգամավէպի մէջ (1905) Թովմայ Արծրունեայ վրայ բրած ուսումնասիրութեան համար 250 Ֆր., Յ. Պալեանի,— եւ հրատարակելի Քուչակի համար 500 Ֆր., Մ. Խերեանի, իբր դերճախիւ։

սիրա, քաջ դիւանագէտ, ըղրգալեալ — բառին լայնագոյն առումով — և հմուտ բազմաթիւ լեզուաց՝ ջուրի պէս կը խօսի լատին, գերմ., առւոման, հունգար., և Բալօներէն։ — Պ. Վարդերես ֆօն Բրունգուլ Հայութեան մէջ այն անհատներէն է — թիւով շատ ցանցառ — որոնք Մայր Հայրենիքէն և կեդրոնէն հեռու ապրելով՝ կարող չեն որևէ կերպով ձեռնտու ըլլալու Ցեղին, գէթ անոր ճգնաժամային վայրկեաններուն։

[Բ—ը—ն Գր. Ի—ր—ճ—ն Նօրէն]։

ԳԱՋԱՋԵԱՆ ՍՄԲԱՏ Վ.Րդ. — ծն. 1873 Յլս. Սկիւտար, ազխարհական անուամբ Ռոպէնսոն։ Նախ. կրթ. ստացած Խուճկաբուի, Եէնիթաբուի, Իսպրէօյի եւ Սկիւտարի ազգ. դպրոցներ։ 1893 ին ընդունուած՝ Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց վարժարանը հոն շրջանն աւարտելով 1 տարի դպրութիւն բռնած է։ 1897 թ. Յոպպէի վանքին նախակրթարանի վրժպտ։ Մարխուապ ձեռնադր. 1898 Յլս. Ներսէս Եպսկ. Դէորգեանէ։ 1900 թ. Ս. Աթոռոյ հաշուակալի օգն.։ Եւ յաջորդ տարի՝ Ընթերցարանի տեսուչ։ 1902 Յլս. 3 առաքիւն պատրիարքէ վարդապետ ձեռնադր., Տպարանի տեսուչ կարգուած։ 1904 Պէյրութի հովիւ եւ տեսուչ։ 1906—7 Ս. Աթոռոյ հիւրընկալ. Միաբ. ընդհ. ժողովի ատենապետ (յետոյ ատենապետ)։ Այդ շրջանին էր որ վերաբնակուած են Միաբ. 1888 ի կաթոլիկ. պիրմ ու Վ. Վրդ. Մամուտեանի 12 տարուան հաշիւները, Կեդր. Վարչութեան պատուիրակ՝ Մանկունի Ս.ի եւ Ֆէսճեան Ադիսի հերկայութեամբ։ 1907 թ. թարգման, գանձապետ, մատակարարական եւ կալուածական ժողովոյ անդամ. իսկ 1908ին հիւրանձար՝ ուխտաւոր Տէր եւ Տիկնոջ Յովհ. Ժամհարեանցի որոմ Մեծ Ախտրակալին աւազարկին վրայ 30,000 Ք. նոր իրեցին վանքին (յանուն հանգ. Խաչակ ժամհարեանցի), պայմանաւ որ այդ գումարով կալուածներ գնուին եւ արդիւնքովը բարձր ոգւոյ ստանան ժառ. վարժարանի շրջ աշակերտներէն սակաւագ ձեռնադրեալ։ — Դազազեան վրդ. 1908ի վերջերն ընկերներով հեռացած է Երուսաղէմէն՝ հոն ծագած խռովութենց պատճառաւ։ 1909 Հոկտ. 9ին Պօղոս Ս. Երուսաղէմի փոխանորդութեան պաշտօնին առժամապէս կոչուած եւ ատոր մէջ հաստատուած 23 Մայիս 1910ին։ Անցեալ տարի ընտրուած է անդամ Կրօնական ժողովի։

Տէր եւ Տիկին Ճոն Ֆ. Ժ Ա Մ Հ Ո Ր Ե Ա Ն

(Ամերիկահայ բարեբար ամուսին)

ԳԱԼՈՒՍԹԵԱՐԵԱՆ ՏԻԿԻՆ ԶԱՐՈՒՀԻ Մ. — ծն. 18 Յլս. 1875 *Գատըքէօյ, աղջիկ ուխտեան մականունամբ՝ Սէֆէրեանն։ Նախ. կրթ. ստացած Ծննդ. վայրին Արամեան դպրոցը։ Իր Ա. գրուածքը (ոտանաւոր մը) հրատարակած է 17 տարեկանին՝ Մշակի մէջ։ Ծած կանուններեը են՝ Ս. Զ. (ամուսնութենէն առաջ), Գ. Զ. (ամուսնութենէն վերջ)։ Երկար ատեն աշխատակցած «Բիւզանդիոն»ի, «Ա. Մամուլի», «Մարիկ»ի, «Լոյս»ի, «Շանթ»ի, «Ոսկան»ի եւն.։ Հայերէնի ուսուցիչներն եղած են Դուրգէն և Եղիա։ Երկերը. 1. Դուստր Եւ երպեայ, 2. Զարթօնք, «որոնց գոյութենէն այսօր գժգոհ եմ անշուշտ, — կը գրէ ինք։ — հրատարակելի ունիմ 2 վէպ և անտիպ բանաստեղծութիւններու հաւաքածոյ մը. Գրական սեռերու մէջ ամէնէն աւելի բանաստեղծութեան ու պատկերներու հակամէտ եղած է գրիչս»։ — Բաց ի քննիչ յօդուածներու մէջ ուենցած անդամակցութիւններէ, 6-7 տարի եղած է ատենադպիրը Բերայի Աղքատախնամին որուն գործադիր ժողովի անդամ է ցարդ։ — 1910էն ի վեր ատենապետ Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ եան գործադիր ժողովի։*

ԳԱԼՓԱՐԵԱՆ Հ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ Ծ. Վ. — Ծն. 13 Mars 1862, Բերա: 1870ին յանախած Անտոնեանց վարժն., 74ին Գուէնեերուն, իսկ Վիէննայի վանքը 1875 Նոյ ուր հաճախ ձեռնադր. 25 Mars 1885 թ.: Պօլսոյ Մեծաւոր 1898—1909: Վարած «Հ. Ամսօրեայ»ի խմբագրապետութիւնը: Այժմ Վիէննայի Ուխտին Ա. խորհրդական (Առաջնակ) եւ ընդհ. գործակալ: Վիէննայի Միաբանութեան պարծանքի այս ներհուն բանասէրին ցարդ հրատարակած ուշագրաւ երկերն եղած են 1. Գործնական մեկնութիւն առաքելական աթոռոյ Սահմանադրութեան (1890), 2. Յուցակ հայերէն ձեռագրաց աւրուն մատենադարանին ի Միւնիխէն (1892), Պատմութիւն հայ լրագրութեան, ի սկզբանէ մինչեւ մեր օրերը [1794—1860] 1893. 3. Ոսկեդարեան եւ Ոչ-ոսկեդարեան Հայերէնի խնդիրը (1903): 1802 ին Վիէննա հրատարակուած Հ. Կղեմէս Սիպիլեանի «Գասաւորութիւն Ռուբինեանց դրամոց» գործին մէջ ունի շահեկան ծանօթագրութիւններ եւ գրած է մեծանուն դրամագէտին կենսագրութիւնը: — Թարգմանած է Հ. Դելցերի «Համառօտ պատմ. Հայոց»ը.Փ Լայիպոսի «Խաւեսիլիա» վիպակը, «Մոմագործութիւն» անուն տեսակ մը, եւն. եւն.: — Խրաւէն ունեցած է Տ. Ահրիարի «Մասիս»ի մէջ Խաւրեան Ս.ի հետ, իսկ անցեալ տարի «Հ. ամսօրեայ»ի մէջ հրատարակած Բերայի գերեզմանատան սեփականութեան խնդրոյն մասին յօդուածր դուռ բացաւ հնութիւնասիրութեանց զոր ստորագրեցին Առաք Ալպոյաճեան (Բէր-Գ-Նէ) եւ Ի. Մարգարեան (Ժ-Մ-Ն): — Իր մասին կը պատմուի թէ բանասիրական շատ մը գործերու ձեռնարկած է, մեծամասնութիւնը սակայն անաւարտ թողլով:

ԳՕԶՈՒՆԵԱՆ ՄԻՍԱՔ (ՓԱՍԻՄ). — *Վիպագիր հրապարակագիր, Ծն. 16 Մեպտ. 1863 Հալէպ, Նախ. կրթ. ստացած Կիւրինի ազգ. յետոյ Այնթապի «Կիլիկեան» գիշերօթիկ դպրոցները, Վերջինէն շրջանաւարտ 1877 Թ., Մանկութենէն սժտուած գործնական միտքով մը, կանուխէն նետուած է առեւտրական ասպարէզ, անցնելով Կեսարիա, ուրկէ Պոլիս (1881), ապա Եօզղատ, կրկին Հալէպ, Փիլիս և Այնթապ, իսկ 1886 Հոկտ. 16ին վերջնապէս հաստատուած Պոլիս Պահ մը Դուրգարու վարժարան մը բացած է «Հեթումեան» անուն որ 2 տարուան կեանք ունեցած է, յետոյ պաշտօնավարած Թօփալեան վաճառատունը, Իր Ա. գրուածքը՝ Կեսարիայէն Մելիքեանի «Հայրենիք»ին ղրկուած Գղձակցութիւն մըն է (Միսաք Գօչունեան), իսկ անկէ առաջ «Անանկը» Յատերախաղն անտիպ, Այնթապ*

ուսանող եղած ատեն՝ դասընկերներուն հետ «Բիւրակն» անուն դպրոցին. Գերթ մը հրատարակած է ձեռագիր, 1 տարի, Բէյֆիգեան Մկրտիչ կաթող ի հիմնած «Կիլիկեան» վարժարանին մէջ «Բրեզի աշակերտն էր Նշան Թէրզեան անուն ուերատացի հայերէնի ուսուց ին, որ առաջին Հայն էր երկրագործութիւնը սորվելու համար գաւառէն Եւրոպա անցնող, մինչ անոր բուն նպատակն էր յեղափոխութիւնը հաստատելու՝ Լօզանի մէջ— 1891ին երբ «Մանզումէ»ի արտասնատէր Կ. Փանոսեան կաթուած ունեցաւ, մասնախումբ մը Գերթին խմբագրական եւն. ամէն հոգ յանձնեց Փասիմի, որ 500 մը հազիւ ծախսող այդ լրագիրին սպառումը բարձրացուց 3500ի,— նոյն ատենի Գրքաբարբառ հայագերթի մը համար մեծ բան, Հայց տիւր մատնութեամբ մը «Մանզումէ» գոցուեցաւ և ինք խիստ հարցաքննութիւններէ դժուարաւ պրծելով՝ անցաւ Էրէյլի, Ունենանի հիմնած հանքածուխի բնկ եան վարիչ-հաշուակալի պաշտօնով զոր տարի մը շարունակելէ ետք դարձաւ Պոլիս 1894 Թ., մտնելով «Մասիս»ի խմբագրատուն՝ իբր վարիչ-պաշտօնեայ,— 1887ին սկսած է կանոնաւորաբար Գղձակցիլ «Նոր Դար»ի՝ Ալեւշատան ծածկանունով, Նոյն ատենները էր որ «Արեւելք»ի մէջ գրած է «Անկլիկան Եկեղեցին և Մկրտիչ Եպս.» յօդուածը շահեկան, յուզելով Նոյն եկեղեցիին՝ Կիլիկիա հիմնուելուն պատգամները, ցետոյ ծայր տուած է Թէ ինչո՞ւներու շարքի մը (Ա. Ը «Գէ ինչո՞ւ չեմ ամուսնանար»), ուր ընկերային և ընտանեկան շատ մը հարցեր իրենց լուծումը կը գտնէին բարացուցական զուարճախոհ ոճով մը որ զայնս ստորագրողին նկարագիրը կը յատկանշէ արդէն. (Գէ երբեք սակայն ստորագրութիւն կրէին անոնք, զի շատ մը յօդուածներ անստորագիր պահելու մեծամասնութիւնն ունի ցարդ)։ Այդ յօդուածները Նշ. Պէրպէրեան խմբած է իր Տարեցոյցներուն մէջ։— Օր մը Մ. Մամուրեանի ուղղեալ անհատական նամակ մը խմբագրելուն, տակէ ստացած դրուատալից պատասխանէն քաջալերուած՝ Փասիմ սկսած է Գղձակցիլ «Ա. Մամուլ»ի (իր գր. ծածկանունին կնքահայր ունենալով մեծանուն Իզմիրցին), պատկերելով պոլսահայ ազգ. կեանքը, որուն իբր լրացուցիչ՝ Շահնուր իր խայտաճամբ Գղձակցութիւնները կ'երեւցուներ յաճախ։ Աւելցուենք Գէ ատենց քննադատական ուղղութեան մտեցող՝ Վաղինակ մը յաջորդեց, նոյն պարբերականին վերջին տարիներուն— Փասիմ 1887ին գրած է Մեզարտա պիր իզ-խվաճ Գրք. Յատերախաղ մը, Գավաֆեանէ վճարուած իր առաջին երկը զոր շարած է՝ հիմայ ծանօթ գոհարավաճառ Միսակ Աշճեան (ան ատեն գրաշար՝ Գավաֆեանի քով), — Փասիմ 1896 Գ. կարգուած է ոսկերիչ Կարապետ տպա Բիւրքճեանի աղջկան՝ Օր. Արտէմի հետ և կնքած երջանիկ ամուսնութիւնը զոր ցարդ կ'երգէ՝ իդէպ պարագայի՝ իր խմբագրականներուն մէջ։— Ջարդի տարին, ինչպէս շատ մը Հայեր՝ ինք եւս մատնուեցաւ Նիւ Ձախողանքի, Այդ Գուականին է որ դիմած է Թիֆլիզի Հրատարակչականին, Կեանքի տեսարաններ խորագիրով նոր ձեռագիրներ յղելով և պրակ գլուխ 3 ոսկի ստանալով։— «Մանզումէ» երբ վերջնապէս անցաւ Ցովհ. Դայսէրեանի, այս տողերը գրողին Գելագրութեամբը Գերթին խմբագրապետութիւնը քիչ տեւեն յանձնուեցաւ Փասիմի որ նոր ոյժեր իր շուրջը խմբած՝ տարաւ տարի աննախընթաց կերպով ժողովրդական դարձուց զայն. Գէեւ Գերթը քանիցս դադրեցուցուեցաւ Դրաքննութենէն, և արտօնատէր ու խմբագրապետ բանտուեցան ստոր զրպարտութեանց հետեւանօք որ ընծացիկ նորոյն էին Հին Ռէժիմին։ Այդ ժողովրդականութեան նպաստեցին իր Գերթօն-վէպերը, Նարեկի Գարգմանութիւնը, Ե. Տ. Անդ-

թէասեանի, Ժ. Շիրակացիի, Ցակոբ Տ. Ցակոբեանի և այլոց մշտատեւ աշխատակցութիւնը, մանաւանդ այն ոգին որ օրուան զնգն. հարցերու շուրջ քղզրկեալ քննադատութեանց մէջ կը յատկէր միշտ Իր խմբագրապետութեան շրջանը տեւած է մինչեւ Մայիս հռչակում, որմէ յետոյ, 15 Հոկտ. 1908ին, հիմնեց իր սեփական Թերթը մամանակ զոր ցարդ կը շարունակէ։— Երկերը 1. Կեանքի-տեսարաններ (տպ. Թիֆլիզ 1897), 2. Խորհրդաւոր աղջիկը, 3. Տունէն ներս, 4. Կարապետ (Վլէժիդիդիրը), 5. Ժողովուրդին գիրքը, 6. Աշխարհաբար Նարեկ, Նաեւ «Բիւզանդիոն»ի, «Մանզումէ»ի ու «Ժամանակ»ի մէջ Թերթօնուած ընդհ. և ազգ. այլ վէպեր՝ Բախտախնդիրը, Ժառանգորդը, Կնճռոտ հանգոյց մը, Ոսկիներու ճամբուն վրայ, Կռակին մէջէն եւն.։

ԴԱՓԱՄԱՃԵԱՆ ՊԵՏՐՈՍ ՊԷՅ· — [1911ի Տարեցոյցիս մէջ հրատարակուած իր կենսագր. նօթերուն վրայ յաւելլի]· 1870 Թ. Պօլսոյ մէջ կը հիմնէ Ս. Աստղիսեան Լնկ-ը որուն աջակցեցաւ անդրանիկ պատուոյ ցարդ կանգուն· 1872 Թ. Վանի մէջ կը կազմէ «Հայկազեան Ընկ.»ն (ընդդէմ յետադիմական Բօլոզ վրժպտ.ի)· որուն արդեամբ կը բացուի Քէնտրիգիի վայ համանուն դպրոց մը մանչերու· Դարձեալ 1875 Թ. «Կռնասէր» ընկ.ն, Այրարատոյ եկեղեցւոյ քահանայ Տ. Դիոնեսիոսի նախագահութեամբ,— 1879 Թ. Մ. Քէյֆախզեան կաթող.ի եւ Ցովհ. Նուրեանի նախաձեռնութեամբ գումարուած ընդհ ժողովի կողմէ կ'ընտրուի առենապետ Հայկ.ի ազգ. գործոց վարիչ մարմնին եւ կաթող. ներկայացուցիչ կառավարութեան առջեւ,— 1880 Թ. Վանի «Ինամատար» ընկ.եան, 82 Թ. ըղբ. եւ ուսումն. խորհրդոյ ատենապետ,— 1887 Թ. առեւտր. գործով երբ Բեսրապուրկ կ'անցնի, կը տեսակցի Աղա Մկր. Սանասարեանի հետ, յաջողելով ապահովել 60 ռակիի տարեկան կտակ մը Վանի Սանդիսեան օրիորդաց վարժարանին համար,+ 96ի Վանի ջարդին շատ մը ընտանիքներ ապաստանած եւ խնամուած են իր ամուր նկատուած բնակարանը,— 1900 Թ. պատրիարքարանէ կ'ընտրուի հոգաբարձու Վարագայ վանուց, որուն շէնքերը դէպքին այրացաւեր գործած էին, Իր օրով կը վերաշինուին անոնք, նախկինէն աւելի հասութաբեր դառնալով, Իր ազգօգուտ ձեռնարկներուն ի վարձ ստացած է Խրիմեան կաթող.է եւ օրուան պատրիարքէն օրհնութեան կոնդակներ,— 1900-4 Թ. Վանայ կուսակալութեան ժողովի անդամ,— երբ 1900ի գարնան Վանի մէջ խուզարկութիւններ յաճախադէպ դարձան եւ շատ մը Հայեր

օկսան ձերբակալուիլ՝ չարաշահ պաշտօնեաներու զրպարտութիւններով. Գափամաճեան ամէն ճիգ գործած է այդ հետապնդումները չէզոքացնելու համար՝ կառավարութեան մօտ իր անվերջ ու անկախ դիմումներով եւ հիւպատոսներէ օգնութեան խնդրանքով,— Կաթող. պատգամաւոր իր ծննդավայրէն, Իզմիրլեանի ընտրութեան առթիւ,— երկրագործական Սեմնկի ժողովի նախագահ ընտրուելուն, Վանեցի հողագործ գաղտն մեծ ծառայութիւն մատուցած է՝ երկրագործական դասատունէն սերմնցուի համար դրամ տրամադրելու գործին մէջ,— 1909 Թ. անգամ բաղաքապետական ժողովի, յետոյ նախագահ, 1910 Թ. կ'ընտրուի Օսմ. գլուխ. ընդհ. ժողովի անդամ, նոյն տարին իր նախաձեռնութեամբ կը կազմուի Հայկ. Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան Վանի մասնաճիւղը,

ԵՐԿԱԹ ՏԻԳՐԱՆ· — Ծն. 4 Փետր. 1870, Բէր-, Բան-մէ կարապետ Պիլէզիկճի, հայ հաճի-ի, Իր դաշտ Պօլիս-փր- Պիլէզիճի (Ձ-հրապներ- տհդն լաս-իչ), հայրէ Իրէթէր Պիլէզիճի, մայրը — յոյժ գեղեցիկ — Թերթ ֆերք-պանէն ու Գալաթիայէն Պոլիս գալած է 2 1/2 տար աս-ի, — Հայրէ հան-իկ իրենք-նելէ, էր նկն. գործիքներ-ման հմուտ եւ գործի-ի — էբր մանաս-ր գործ — հայերէնէ և պարսկերէն գրքեր ալ գրած ու — 1880 թ. մօրը հետ իր ծննդեան քաղաքը վերադարձած է Նաթալի իշխանուհիի ընտանիքին, Իր հետքերէն մը, իսկ ֆրանսերէնէ գրքեր ալ Աբեթեայէ 1888ին. յետոյ եգիպտոս հետ իր ծանօթները ունէր Ալ-ա եւ Մ. Նահանգներ, Պոլսոյ կեանքին, հան ճաշով գործ մը ու զրոյցներով անդէն, սրտի ընդհանուր Լաթոթի հրատարակութեան մէջ, Պարոնալվ Ֆրանսա՝ պատմութիւն իր հրատարակած մը, պատմագրական ու գրական Ապէ Մարկոպօլոսի հետ ունեցած հարաբերութեան մասին Nouvelle Revue է, International է, Figaro է ու Gauloise մէջ կարապետ պէյ հրատարակած, ընդհանրապէս Աբեթեայէ վերյիշատակներ գրած եւ գրած գրքեր հրատարակած է՝ արտասահման վերջին,— 1893 Մայիս 24ին իր հրատարակած Ուսանող գրքոյկը Աբեթեայէ ընդհանուր վերյիշատակներ Ալ եղած է իր Ա. հրատարակութեան Թանաքօթը— Աբեթեայէ ընդհանուր վերյիշատակներ Ալ, Ո՞վ է Ալ. հրատարակութիւնը, Բրգիչ ըսած էր Բրեիճեան եղած ժառ Ֆիլօ, Մօսիօ Պարոն, Ի. Զօլա, Տըկի Փօլեն, Մէլէնա, ժօրես եւն. որոնց հանդէպ էր գէթէ պահել համար ոսոգիչ հրատարակութիւն ե- այն պահուն որ էր գր. գործերը ի'ուիկ Revue des revues է ալ հրատարակած էր գիտցուածոյ յօդուածներով, ի'ուիկ Բօլըլ Բրգիչը, վերջապէս համար ձեռքերէն՝ 1893 Դեկտեմբերին, ընդհանրապէս գր Օ.ճ. կայարանին մէջ գերազ անդրանիկ հեղինակ հրատարակութիւն ալ Ալ ուրիշներ գրած էր. Իսկ ասոնցմէ ի գործածուած Revue des revues է պատմական բառերի մը, գործածել ըլլալով Revue des revues է (Բառարան Բրգիչապէս բառերէն եւ բառերու գործածութեան վերյ ըստ հեղինակներով), Ցվէդ. Շահնազարէ «Հայրենիք»ին գրած գրութիւնները մը ալ կը գործածէ ե «Մանկական հոգիներ», «Կնոջ գերը», «Աբեթեայ Բարեսէր», «Մեր հայրենիքն ալ Բրգիչներ», «Սիմոն Սիմոնեվիչ». Կարապետ ե Միր Կարո հրա-

ՁԱՐԴԱՐԵԱՆ ՈՒԻԲԷՆ· —

*Ծն. 1874 Թ. Խարբերդ, Նախ. կրթ. ստացած հոն, յետոյ ուսուցչութեամբ պարապած եւ իր յեղափոխական հակումներուն պատճառաւ ծերբակալուած կառավարութեան կողմէ։ 1904ին կ'անցնի Իզմիր ուր տարի մը կը մնայ ուսուցչական պաշտօնով, եւ երբ հալածանքը կ'սկսի նորէն կը փախչի արտասահման 1905ին եւ Ժիւրիխի մէջ կ'սկսի հրատարակել «Ռազմիկ» անուն Հ. Յ. Դաշնակցական Ծերպէ

նունը նոյած է Էժտահար։— Ունի գրական ջղուս եւ պատկերալից ոճ մը, եւ իր նիւթերը քաղած է գաւառական տեսարաններէ, հէքեաթներէ եւ մարտաշունչ բմբոսս կեանքերէ։ Զանազան լրագիրներու եւ պարբերականներու մէջ հրատարակած իր առձակ էջերը 1910ին խմբած է Յայգպոյս անուն հատորի մը մէջ։— Իր գրուած բներէն ուշագրաւ են Սարերու տղան (Մասիս 1902) Վա՛խ, ես մեռնի՞մ (Ա. Մամուլ), Սեւ հաւը կանչեց (Բամբեր գրականութեան եւ արուեստի), Պահակներ արձուն են նէն։— Պօլիս պահ մը «Ժամանակ»ի աշխատակցելէ վերջ, 10 Յունիս 1909ին հիմնած է «Ազատամարտ» օրաթերթը զոր ցարդ կը վարէ՝ համանուն շաբաթաթերթին հետ։ Նոյնին մէջ երեւցող անստորագիր խմբագրականներէն շատեր իր գրիչէն եռած են։— Ատենախօսած է Պօլսոյ մէջ Դաշնակցութեան կազմակերպած զանազան միթինկներուն, եւ Ազգ. ժողովի երեսփոխան ընտրուած։—

Տէր եւ Տիկին Ռ. ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ (1900)

Անցեալ տարի լոյս ընծայեց Մեղրագիտ անուն ճոխ հատորաձոյ մը,

ԷՏԻԵԱՆ ՅԱԿՈԲ Գ. — Ծն. 1861, Սոբիա, սրբի Պօլիս փոքրած 5 տարեկանին։ Որդի Գրիգորի որ հնոփեր մըն էր։ Ուսումը ստացաւ Սիւտարի Ս. Խաչ գպրոցը, գոհարիս սանիկալով Խ. Մէտիւնեան, Ա. Տէր Սահակեան և Գր. Ներլոյեան։ 18 տարեկանին մեռած է սոսկալի հիւանդ. և ֆրանս. լեզուներու։ 1885 թ. գնդրեն Ս. Խաչի որ բալորած է տանի մը գոհարաշատ արդիւնքներ՝ ընդհան էր պալտծին բնակիչ փէրայէց այս խնճիկ սոսկալին և առևտրին, գնելը 1888ի սկիզբները երբ Լիսիկեան հիւանդանոցի մը տիրոջները նկատեց էր վայ, որոշ ապրած յուսահատութեան ընկճուած՝ արտարած է ոչնչով և սպանուր էրասդիներ սոր խորհրդաւոր անձնասպանին. Մահուան ապրած արհաւիրքները էն։ Շնորհիւ էր իմիկ իրավին՝ իսկ նալբէյնդմամբ էրած է ֆրանս. և անիկ լեզուով ձեզ յաղթելել և գալ առևտրին հմտութիւն մը սրբելու ալ էր ապա գրած է տարալ սերտանդին իմացական ընդարձակ։ — 1890-1 թուականներուն էր սր Ֆրեօզիլեան հասարակութեանց բացման առթին նոր սեղանատունի մը կը տեղաւորէր ազգ. վարձականներու հոգաբարձութեան ձեզ, ընդհան Տիւլէ Մարսէլիացի սր սուլլէն անիմ կալմանեն հետը կը բերէր Ֆրեօզիլ գրականութեան էզերէն սպղելով ծօրեն ձանօթանալ առանձնական ընդարձակ՝ ընդարձակ բերել գաղ է տանի մը կարեւոր երկեր և պարագած սրանց սահմանափակութեան ցեղ չեն է գլուխ վարի առևտրական ընդարձակ՝ ընդարձակ էրդի մը պարբերականներ

հանէց յաջողութեամբ, բայց վերջը գործերը նիւթական դիմադրութեամբ 1892 թ. սկսելով լուծուիլ էր սկսած գործընկերը, պարտքերը կարող սկսած էր մարելէ հետ էր Ֆրեզնոյի հիմնադիրներէն 2 հոգի (գէն Տիլէն Հ. Ազգապետ) որոնց հետ Գործերէն հիմնած է առևտրական մը, ընչ օրինակելի ծրեօզիլեան հասարակութեան մը գործունեութիւն։ Միեւնոյն սկսած ալ ապրած է Ո. Խորհրդ հրատարակած «Մասիս» ընկերութիւնին՝ ընդ մը հիմնելոյ առևտրական յարաբերութեամբ, գոհ ինչէ և ընդ 3 առևտրական, չէ նէ նիւթական հասարակութեան ընկերը էր բարեգործ հասարակութեան եղերքը։— 1895ին էր անոր հիւանդութիւնը սկսած էր, սոյն իսկ սկսելիան անհանգստութեամբ և բարոյական անհոգ ինչով իր ընդունիլ ընդ գործ էր ապրիլ 1896 Յունվարի ընկերները, երբ հոգին յանդերձ ալ. գործակցութեան այս անձնական վարձատրը ար էր ալեսութեամբ, բարեկամ և հանգստութեամբ՝ բացատրել գիտ մը էր սկսած հայ սոցիալական գործունեութեան։—

Երեսը 1. Խանդիսոն անհատ բայց ֆրանս. լեզուի, 2. Ընդհանրութեան ֆրանս. լեզուի, 3. Գոհար ֆրանս. գրականութեան, 4. Մանկան երգեր։— Անիկ ընդ և հանգստութեան ընդարձակ ալեսութեան մը և բարեգործութիւններ ֆրանս. հեղինակներէ։

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԵԵԱՆ (իմաստասիրութիւն)։— Թէոդիկ, Մովսէսի պէս մէկն ես դուն. բաւեն ջուր կը հանես։ Ի զուր բեզի բսի որ մեզի պէս մարդոց կենսագրութիւնը հրատարակելու համար սպասելու է որ մեռնիմ։ Զհամոզուեցար, անշուշտ այն պատճառով որ հաւատեցիր թէ մէկ տարուան մէջ բաւական բազմաթիւ պիտի չմեռնէինք . . . Տարեցոյցդ ճոխացնելու համար։ Եւ որովհետեւ կ'սպառնաս ուրեցած սխալ մըխալ տեղեկութիւններով անպատճառ գիս կենսագրել, սարսափած գրիչը ձեռքս կ'առնեմ եւ թուղթին վրայ կը նետեմ բանի մը դէպքեր ու թուականներ որոնց միակ գոյութեան իրաւունքը կը նետեմ բանի մը դէպքեր ու թուականներ որոնց միակ գոյութեան իրաւունքը ճիշդ ըլլալնին է . . . : Եւ ահա թէ ի՛նչպէս կը յաջողիս դուն, թո՛ղ գիտնան չգիտցողները։ — 1878 Յունվար 21ին (Հ. Տ.) ծնած եմ Պօլիս, Օրթաքէօյ։ Ծնողքս կեսարացի էին, ատոնց Պօլիս հաստատուած։ Իրենց վերջին զաւակն եմ։ Կրթութիւնս. Յանախած եմ Սկիւտար-Իսմաիլիէի մէջ (ուր փոխադրուած ենք ծնելէս մի վերջ) վարպետ-տուտուի մը, յետոյ թաղին Ներսէսեան վարժարանը, յետոյ Պէրպէրեան եւ ի վերջոյ կեդրոնական (91-94, Մոսիչեանի տնօրէնութեան օրով)

Շրջանաւարs ելած եմ, այն ամէնուն մէջ, միմիայն վարպետ-տուտուէն... Ա-է-դբ-է-. 94-96, սկսնակ գրագիր Պօլիս ապահովագրական ընկերութեան մը գրասենեակը: 96ի սկիզբը կը մեկնիմ Լիվըրուլ, յետոյ կ'անցնիմ Մարսէյլ յետոյ Համպուրկ եւ Է'ն եսէր Եգիպտոս ուր գրեթէ միշտ կ'զբաղիմ առուտուրով, մերթ իմ հաշուոյս եւ մերթ ուրիշներու՝ որոնց հաշիւը կ'երեւայ թէ միշտ իմիենէս աղէկ բռնած եմ: Բ-ը-է-. Դպրոցէն ելլելէս եսէր, Պօլիսի մէջ ինչ մը ասեն Հնչակեան, (յայտնի է թէ նոյն ասեն հինը նորը չկար), Եւրոպա՝ տարիներով չէզոք, իսկ Ափրիկէ (Եգիպտոս) Վեր. Հնչակեան, ոչ իսկ տարի մը սակայն, որովհետեւ Ընկերանի սպանութենէն եսէր բոլոր յարաբերութիւններս կը դադրին այդ կուսակցութեան հետ: Սամ. Սահմանադրութիւնը հռչակուած ատեն, երբ կուսակցութիւնը զտուած էր արդէն, կրկին միացած հին ընկերներէս շատին՝ Պօլիս կու գամ Տաւսեանցին հետ, իբրեւ Վեր. Հնչակեան: Յայտնի է թէ հանի մը ամիս չանցած մեր կուսակցութիւնը կը ձուլուի նորակազմ «Հայ Սահմ. Ռամկավար կուսակցութեան» մէջ, որով կը դառնամ կ'ըլլամ ռամկավար: — Բանտը պառկած եմ 15 օր, երբ 1902ին Մարսէյլէն Պօլիս գալ ուզեցի. 15 օր եսէր՝ ակամայ վերադարձայ Եւրոպա: — Հիմա, ազգ. երեսփոխան Եգիպտոսի: Բ-է-. Ինը տարեկանէս ոսանաւոր կը գրէի: Պէրպէրեանի մէջ հրատարակած եմ ձեռագիր թերթ մը՝ Աէ-ը, որուն ո՛ տայր ինձ հիմա թարմ տունչը եւ կորսուած ամբողջ թիւերը...: Առաջին տպագրուած գրութիւնս յոյն տեսած է Հ-յ-ն-է-ի մէջ, 1892ի կաղանդի առտուն: Ցեսոյ Վահան Զարդարեանի Տէ-ը-ն է որ ինծի կը հայթայթէ այդ հանոյքը: Ձմեռարհս գ-ղէ-ը, սակայն, կը կատարեմ Ա. Զօպանեանի Ծ-ղէյին մէջ, 1895ին ստորագրելով առձակ երեքուածի մը տակ: Ատոնցմէ զատ առաւել կամ նուազ գիս աշխատակից ունեցած են Վ-ը-ա Զ-ն-ը (Մանչէսթր), Ա-ո-հ-ք եւ Ժ-ը-ը-ը-ր-ն Հ-մ-ը (Բարիզ), Ա-ր-ն-է- (Մարսէյլ), Զ-ն Հ-յ-ր-ն-է-յ (Ամերիկա), Ա-գ-ե-ք- (Գահիրէ), Բ-ա-է-ը (Բարիզ), Ա-է (Ամերիկա), Բ-է-ը-ն-ք-ե-ն, Մ-է-ո, Ծ-ղէյ, Մ-ա-ը-ը-ֆ, Ա-ե-ր-ն-ք-է, Ժ-մ-ա-է (Պօլիս), Ա-ր-ե. Մ-մ-ը եւ Գ-ը-ե-ի (Իզմիր), Ա-ը-ք Բ-մ, Ա-ը-ք Խ-ո-ի եւ Ա-ր-ե- (Ադեմ.) Լ-ո-ո-ք-ր-ը եւ Լ-ո-ո-ք-ր-Ա-ր-ե- (Գահիրէ) եւն.:

Ադեմանդրիոյ մէջ, 1905ին, Միհ. Կիւրճեան բաւեկամիս հետ կը հիմնենք Շէ-ը-ը իբրեւ ամսաթերթ, զոր տարի մը գլխաւոր աշխատակցութեամբը Աւրհիար Աւրհիարհեանցի հրատարակելէ ետ՝ կը փոխանցենք մեր ողբացեալ վարպետին որ իր կողմէ 9 թիւ հրատարակած էր Գահիրէի մէջ երբ վատաբար սպանուեցաւ այնտեղ, Վեր. Հնչակեաններէն: Սահմանադրութենէն ետ, 1909 Փետր.ին, Շէ-ը-ը իբրեւ շաբաթաթերթ վերսկսայ հրատարակել ի Պօլիս ուր ապրեցաւ միայն 6 ամիս: Հիմնած եմ նաեւ Գահիրէ, 1907ին Ն-ր Ժ-մ-ա-է-ն-ք անուն պզտիկ շաբաթաթերթ մը՝ որ «ապրեցաւ որչափ վարդերը կ'ապրին», այսինքն 3 շաբաթ...: Մոռցայ ըսելու որ երբ 1909ին Յովհ. Շահինազար Պօլսոյ մէջ կը վերսկսի հրատարակել օրաթերթ Հ-յ-ն-է-ը, առաջին թիւէն սկսեալ կ'աշխատակցիմ անոր եւ խմբագրութեանը մէջ կը մնամ մինչեւ փակուիլը: Մէկ հատոր մը ունիմ՝ Հ-ը-ը (առձակ եւ ոսանաւոր բանաստեղծութիւններ), տպագրուած 1901ին ի Բարիզ: Ծածկանուններս Բ. Կ. Մ., Սուրէն Տիրանեան, Վահան Տիրանեան, Վ. Տ., Նշան Հարցական, Յովհաննէս-Կարապետ, Ասուպ, Ասպատակ, Համբիրակ Բ., Սկայորդի, Խսկուհի Հովեան, Վէքօ եւն. եւն.: Կարելի չէ ամէնը միտ պահել. կայ սակայն վերջինը՝ Խորէն Հրոսում, Պում...: Հրատարակելի նոր երկե՞ր.— Բայց ատիկա կենսագրութիւն չէ այլ եւս: Բանի որ կ'ուզես, ըսեմ միայն որ եթէ Տէրը կամենայ եւ միչտը ունենամ՝ շատ կը փափաքիմ Հ-յ-ր-էն վերջ ասդին անդին ցրուած բանաստեղծութիւններս ամփոփել ի մի հատոր, որուն անունը հաւանօրէն կ'ըլլայ Յ-ր-ւ-ե-ք: Ցեսոյ ամփոփել, սրբագրեալ եւ նոխացեալ, 20ի չափ նորավէպեր, մասամբ տպագրեալ եւ մասամբ անտիպ: Ցեսոյ, հատոր մը՝ բաղկացած երգիծական դիմանկարներէ եւ հերքուածներէ...: Ասոնցմէ զատ՝ ընդարձակ վէպ մը, ծրագրուած միայն, արատասիրանքի եւ Պօլսոյ ազգ. յեղափոխական կեանքէն, զոր գրելու հաւանականութիւնը հեռզհեռէ կը պակսի սակայն...: Բայց ան ո՛րչափ խօսիլ տուիր ինծի. երբեմ չէի կարծեր որ այսքան երկար ապրած եմ, եւ այս պատճառաւ՝ կը տիրիմ ինչ մը. գոնէ քանի մը օգտակար բլլայի՞ն գրածներս, օրինակի համար՝ դրուած թուականներուն ի տես մէկը միտ ընէր յոբելեանս տօնելու... երեսուն տարի եսէր...:

1911 Յուլիս 1

ԹՕՓԱՖԵԱՆ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— *Ծն. 5 Նոյ. 1864, Կեսարիա, Ներ. կրթ. ստացած անդ, յետոյ մտած Պարտիզակի գոլէճ և 18 տարեկանին պահ մը հօրը հետ վաճառականութեամբ զբաղելէ վերջ՝ առևտրական գործով անցած է Ամերիկա ուր հաստատուած կը մնայ ցարդ։ Հոն 1888ին սկսած է Թրք. պրսկ. և հնդ. գործերու գործառնութեամբ պարապիլ, Համեստ կերպով սկսած այս գործը յաջողացուց օր ըստ օրէ, և այսօր ինք Ամերիկայի մէջ ճանչցուած է իբրեւ թանկարժէք ընտիր գործերու ամէնէն աչքառու ներածիչը։ — 1892 թ. կայս. պատուիրակ և ընդհ. նօրէն կ'անուանուի — պրսկ. կառավարութենէն — Զիքակօի արուեստասիրաց մէջ պարսկական տաղաւարին զոր տաճկականին հետ իր ծախքով կառուցանել տուաւ և ընդունեց 48 տիքլօմ և նոյնքան միտալ՝ այդ երկիրներէն հաւաքած և ցուցադրած իր խոստ հետաքրքրական և հրաշալի ապրանքներու ճոխ մերքին համար, նաև տիքլօմ մը նախագահ Ֆիվվէհնաէ։ Պրսկ. կառավարութենէն ստացած է Առիւծ և Արեւ պատուանշանը, Թուրքիայէն՝ «Մէճիտիէ», իսկ վէնէցուէլլայէ «Ոսկի տէլ Լիզիւէտօռ»։ 1907 Թ. Հուլիսի Հասուզի մէջ կախաղանելու համար Ամերիկ. կառավարութեան նուիրեց 50,000 տոլարի արժէքով պրսկ. գորգ մը*

— Թերեւս ամենաչքնաղը ցարդ Նոր Աշխարհ ներմուծուածներէն — որ 6 1/2 ոտք երկայնք ունի և 4 ոտք լայնք, մետաքսահիւս կարկհանով, մարգարիտով, պերոզակով և այլն ընդելուզուած, զոր նախագահ Ռուզվելթի ընդունած է, շնորհաւորելով գերանուրը Ճալակի տէր Նուիրատուն։ 1910 թ. Թաֆթի նախագահութեան օրով վերստին նուիրեց Թանկագին գորգ մը, հատ մըն ալ Զիքակոյի Թանգարանին։ — Թօփալեան ունի Պարսկական Պալատ կոչուած մարմարէ շքեղ ամարանոց մը Նիւ Եօրքի շրջակայքը որ ամէն գեղարուեստասէրի հիացման առարկայ դարձած է։ Վերջանձն նուիրատու մը ճանչցուած է բարեսիրական գործերու համար, մանաւանդ իր ազգակիցներուն. ստանձնած է նաև 28 որբերու պաշտպանութիւնը։ 1909ին իվեր Նիւ-Եօրքի բնդհ. հիւպատոս պարսիկ կառավարութեան։ Մ. Նահանգաց կառավարութենէն ճանչցուած է իբր ուղղամիտ քաղաքացի, քաղաքագէտ եւ հնագիտութեան մասնագէտ և Բ. Մօռկանի պէս միլիոնատէրները իր բարեկամներն են։ Անգամ բազմաթիւ քլիւպներու և հայանպաստ ընկերութեանց։

ՀԱՅԿԱԶՆ ՄԻՀՐԴԱՏ։ — *Յայտնի հովանաւորաւճառը որ Ալպիոնի զաւակի մը պէս հոգի կու տայ... ոեֆլամի։ Ինչ մը ամէն կուսակցութեանց համակիր այն եզական ազգ. երեսփոխանն է ինք որ գիտէ... խօսեցուներ իր վրայ։ Հին Ռէժիմի զոհ մը եւ Նոր Ռէժիմէն... զոհ մը, քանի որ Սահմանադրութիւնն էր որ զինք Պոլիս բերաւ Տրիպոլիսէն՝ ուր աքսորուած էր Նէճիպ Մէլհամէի հալածանքովը։ Միւրդաս Հայկազն ապահովաբար երանի կու տայ այսօր այդ հալածանքին որ վերջէն այնքան լաւ արժեց իրեն։ Ամէնքս ալ դի տենք Ձէ իր չարչարանքներն ու Նէճիպ Մէլհամէի գործելակերպը երբ բեմադրեց Բեյրութի մէջ, ի՛նչ բազմութիւն կար հոն եւ ի՛նչ ալ հասոյթ... Իզմիրլեան Հայրիկի եւ իր յաջորդին կանոն. ընտրութեանց առթիւ երկիցս էջմիածին ուղեւորած, իբր պասգամաւոր։*

ՀԱՅԿԱԶՆ ՊԱՐՈՅՐ (Գրիգոր Գրիգճեան)։ — Ծն. Տիվրիկ, 1868ին, և ինքն իսկ աշակերտ էր Նդնեան բացառիկ տիպարի մը, անմոռանալի ծիրայրին, որ գիտցաւ իր աշակերտներուն ներարկել այն մտածումը թէ կրաւորական հայրենասիրութիւն մը՛չ մէկ չափով կրնայ նպաստել գժբախտ ազգի մը ազատագրութեան, թէ ճշմարիտ հայրենիքի սէրը

կը պարտադրէ ուրիշ աւելի խոր սէրեր, — սէր անկախութեան, ըմբոստութեան, մանաւանդ անձնազոհութեան։ Անձնազոհութիւն ըսելով ա-

նիկա չէր ըմբռներ ոչխարային, սպրդկական մահը հլու և աղաչաւոր ժամբոխներուն, այլ ճշմարիտ հերոսական մահը, զէնքը ձեռքը, արհամարհանքը շրթունքին, յաղթանակի յոյսը սրտին մէջ։ — Կանուխէն անած իր թանկագին ուսուցչին գաղափարներով, Գրիգոր 1883ին կ'անցնի Պոլիս, անանկ ատեն մը ուր դեռ նոր կը սկսէր յեղափոխութեան կազմակերպութիւնը։ Փաստաբանի մը քով կը մտնէ իբր գրագիր և կը սկսի աշակերտել իրաւաբանական վարժարանին։ Բայց իր ժեծագոյն մտահոգութեան առարկան յեղափոխական մարտին կազմակերպութեան գործն էր։ Ինչ ատենէն այդ գործին ամենէն օգտակար ազգականներէն մէկը կը դառնայ, կատաղի պայքար մը մղելով դարուստր սարկուեան մը արդիւնքը եղող այն ամօթալի համակերպութեան դէմ որուն յանձնուած էր ազգին ստուար մեծամասնութիւնը, և որ այնքան յանդուգն կը դարձներ բռնակալութիւնը։ Մինչեւ 1888 կը շարունակէ գործել այդ հանգամանքով, և նոյն թուականին կը կարգուի անգամ Կեդրոնական վարչութեան որ «Հնչակ»ի գրաշարը ընդունելով ծնունդ պիտի տար Հնչակեան բազմերախտ կազմակերպութեան մը, և 2 տարի վերջն ալ Համիտեան բռնակալութեան պիտի զգացնէր ի կարեւորութիւնը՝ Յուլիս 15ի Նշանաւոր պահանջագրով և անոր հետեւող Փոմֆաբուի Համբաւաւոր ցոյցով։ 1890 Սեպտեմբերին որդէն իսկ բանտն է, մատնուած տեղացի Մամբրէի կողմէ ուր իբր օձ սողոսկած էր կազմակերպութեան մէջ, ինչ, ոլորական բանտարկեալ մը չէ. աչքանք չկայ բերանը. ոչինչ կ'ուրանայ. — «Ձէք խաբուած. կ'ըսէ իր ապշահար հարցաքննիչներուն, ես յեղափոխական եմ՝, և եթէ ձեր խղճին հարցնէք, անիկա ձեզի պիտի ըսէ թէ ինչո՞ւ յեղափոխական դարձած եմ»։ Իրեն կը զգացնեն թէ այդ խրոխտ լեզուն միանգամ ընդ միշտ կը փակէ իր առջեւ ներողութեան ճամբան, և աւելի խմաստուն ընթացքի մը կը հրաւիրեն զինքը։ Բայց թուրք բռնակալութեան «իմաստութիւն»ը դիւ, չդար իրեն։ — «Եթէ ներէք ինծի ու արձակէք, կը պատասխանէ նոյն խրոխտութեամբ։ դարձեալ յեղափոխական պիտի ըլլամ»։ Օր մը կարգ մը գրաւուած ռուսմերու խօսքը կ'ընեն իրեն՝ անոնց պատրաստութեան մէջ իր գործակցութեան առաջարկը ճշդելու համար։ Ինքզինքը տգէտ կը ձեւացնէ և կ'ուզէ ռուսմերը տեսնել։ Կը բերեն, սեղանի մը վրայ կը շարեն, բայց տակաւին չարցուր մը ուղղելու ժամանակ չունեցած՝ Գրիգոր կը խո-

յանայ անոնց վրայ, ինքզինքն ու այդ անիծած չէնքը օգը հանելու մտագրութեամբ։ Հազիւ կը յաջողին զինք զսպել։ — Խանդավառ «բրօքականտիսթ» մը եղած էր գեւրը. նոյնը կը գառնայ նաեւ բանտին մէջ, ըմբոստութեան գաղափարը ներշնչելով իր բանտակիցներուն։ Հայրն ու Թուրքին հատատարապետ Ջ նըբը Աքմա կ'ապտրեն, բանտին մէջ իսկ վտանգաւոր ու վարակիչ տարր մը հեռացնելու մտածումով, բայց նոյնքան վտանգաւոր ու վարակիչ կը գառնայ նաեւ ազատարարին մէջ։ Աքիայի կառավարիչն ալ կը սկսի մտահոգ գառնալ այս ղարմանալի քարոզութեանց տեղեկանալով, ինք ալ կը մտածէ Դրեգորը հեռացնել, վախնալով որ անոր խօսքերը կրնան ծանր անպատեհութեանց պնուէնդ տալ, երբ վրայ կը հասնի ընդհ. ներոնը և Դրիգոր կ'արձակուի. բայց չուզեր արտաքսման անցնիլ. կը գառնայ Պոլիս ուր այնքան սիրական գործ մը թողած էր։ Թուրք ոստիկանութիւնը լաւ յիշողութիւն ունէր։ Հազիւ Պոլիս դարձած, ահա նորէն կը ձերբակալուի ու կը նետուի բանտ։ Այս անգամ սակայն երբեմնի եռանդն ու արիութիւնը չկան իր քով, պարապած մըն է այլեւս, բայց ո՛չ ոստիկանութեան խստութիւնն։ Ներէն ու բանաւորներուս պատասխանիքներէն, Անողոք թոքախտը, — Աքիայի զրկումներուն և վատառողջ կլիմային պտուղը, — զինքը ընկճած է. կ'ուզէ խօսիլ նորէն, բայց հաղը կը խեղդէ իր ձայնը. կ'ուզէ իր արհամարհանքը նետել զինքը ձերբակալողներուս երեսին, բայց արիւնէ զատ ուրիշ ոչինչ կ'ելլէ իր բերնէն. կ'ուզէ բռունցքը սեղմել իր դահիճներուն դէմ, բայց իր ուժասպառ բազուկները չեն կրնար բարձրանալ։ Դրեթէ մահամերձ կը փոխադրուի Ազգ. Հիւանդանոց, ոստիկանութեան հսկողութեամբ, և ժամանակ մը կը դադրուելէ վերջ կը յաջողի Աղեքսանդրիա անցնիլ եգիպտոսի կլիմային շնորհակալելով փրկութիւն մը, ո՛չ այնքան կեանքը սիրելուն համար, որքան վերջնական այդ կեանքը իր սիրական իտէալին իրականացման նուիրելու տենչով։ Այնտեղ՝ փոխան առողջութեան գտան հիասթափութ մը պիտի գտնէր. Պիտի տեսնէր որ կարգ մը անարժան ընկերներ ու գործիչներ ապականած են այն նուիրական կազմակերպութիւնը, որուն իսկ ո՛չ թէ 1, այլ 10 կեանք ալ եթէ ունենար՝ պատրաստ էր զոհելու։ Աւելի դառն էր իրեն համար, քան բանակալութեան բովանդակ վայրագութիւնն ու անողորմութիւնը։ Դադցած էր առողջութիւն փնտռելու, բայց մտրը կը գտնէր այդ տխուր պայմաններուն մէջ։ Դրիգոր քանի մը անձնուէր ընկերներու խորհուրդով կը հեռանայ եգիպտոսէն, անցնելու համար Աթէնք, ուր պիտի չիջէր 1898 յուլիս 28ին. հիւանդանոցի մը մէջ, և պիտի ամփոփուէր Ելլադայի հերոսական հողին մէջ, հեղնէն բանակին կողմէ ընծայուած զինուորական պատիւներով։

Ա.

ՄԻՆԱՍ ՁԵՐԱՋ. — [Քաղուած «Dictionnaire National des Contemporains»էն]. — Ուսուցչապետ, հրապարակագիր, քաղաքագէտ, ծնած է Կ. Պոլիս Հայ ծնողքէ, 3/15 յուլիս 1852ին։ Բնակութիւնը հաստատած է Ֆրանսա։ — Ուսումն առաւ Հասքէյ Նուպար-Շահնազարեան վարժարանի մէջ և կատարելագոյն մասնագիտ. Անգլ. Թրք. և յուն. լեզուաց, 25 տարիի չափ դասախօսեց գրականութիւն, պատմութիւն և լեզուներ (մանաւանդ ֆրանսերէն) Պոլսոյ լաւագոյն հայ վարժարաններուն

մէջ, 1886 - 9 տեսչութիւնն իբրեւ Ղալաթիա՝ կեդրոնական վարժարանի որ Թրքահայոց է'ն կարեւոր հաստատութիւնն է։ 1870ին խմբագրապետ անուանուելով Պոլիս հրատարակուող «Երկրագունտ» հանդէսին, կարգ մը ֆրանսատեր յօդուածներ հրատարակեց հան, ֆրանքեւ գերման պատերազմին առթիւ. նոյնպէս բազմաթիւ հայերէն դիրքեր և յօդուածներ՝ որոնց դլխաւորներուն անուններն են. Դրօֆն էրյներ (1874), Ազգայն գաղափարախօսութիւն (1876), Ինչ որ չհկնցած Պերլինի հաշտութենէն (1878), Հայաստան եւ Իտալիա (1879), Փրիչ Եռոար (1881), Նոր ճաներ (1881 - 9), Մահմետական բանախօսութիւններ (1882 - 3), Իմ ատելի ճամբորդութիւնս Եւրոպա (1885 - 7), Այս գրուածներէն ոմանց մէջ հեղինակը կը պայքարի գրաբարի գործածութեան դէմ, որ անհասկանալի դարձած է, և կը յանձնարարէ մի միայն աշխարհաբարի գործածութիւնը ժողովրդական դրականութեան մէջ, — գաղափար, որ վերջապէս յաղթանակած է, — Հիմնադիրը կամ նախագահը եղած է «Արարատեան», «Կիլիկեան» և «Միացեալ» Ընկերանց որոնք հիմնած և յանձնած են հարիւրի չափ գպրոցներ Հայաստան և Կիլիկիա։ Անդամ եղած է Ուսումն. խորհուրդի և է'ն պերճախօս երեսփոխաններէն մին Պոլիս գումարուած Հայոց Ազգ. ժողովին։ Ն. Վսդ. Պաղեհատեանի պատրիարքութեան օրով ընդհանուր քարտուղարի պաշտօնը վարեց (1874 - 84) Պատրիարքարանի մէջ, կատարելով քղք. թղթակցութիւնն ու բանակցութիւնները՝ Պոլսոյ դեսպաններուն և եւրոպական դիւանատանց հետ։ — Պաշտօն ունենալով 1876ին ֆրանսերէնի թարգմանել Հայաստանի մէջ գործուած վայրագութեանց մասին եւրոպա հրատարակեալ Ա. տեղեկագիրը, 1878ին գտնուեցաւ Թիւրին մէջ այն երեսփոխաններուն դէմ պատրիարքարանը եւրոպա ուղարկեց, որպէս զի Հայկական Դատը պաշտպանեն Պէռլինի Համաժողովին մէջ։ Ընկերացած Խրիստեան եպիսկոպոսին, այցելեց Հռոմ, Բարիզ, Լոնտոն և Վիէննա, ուր տեսակցութիւններ ունեցաւ արտաքին գործոց նա-

խարարներուն՝ Գօռթի կոմսին, Ուէսթինկդընի, Լօրտ Սալզպըրիի և Անտրասի կոմսին հետ։ Գնաց Պէռլինի համաժողովը, յաճախակի խօսակցութիւններ ունեցաւ Ալկուսթա կայսրուհիին, կայսերազուն իշխանին (որ յետոյ Ֆրէտերիք կայսր եղաւ) և բոլոր լիազօրներու հետ։ Գրիչն ու բերանն էր Հայկական պատուիրակութեան, և մանաւանդ իր ջանքերուն և իր կամքի կոթովին շնորհիւ էր որ Հայերը կրցան ունենալ Պէռլինի դաշնագիրին 61րդ յօդուածը՝ որով Բ. Դուռը յանձն կ'առնէր իր վարչութիւնը բալկարգել իրենց երկրին մէջ։ Սուլթանն իր խոստումները չկատարեցաւ. 1880ին Պատրիարքարանը Զերազը՝ մանաւոր պաշտօնով մը ղրկեց Կլէտսթընի, որուն վրայ Անգլիոյ նախարարապետը եւրոպ. տէրութիւնները մղեց նաւային ցոյց մը կատարելու ի Տիւլսինեօ, որպէս զի Մօնթէնէկրօի, Յունաստանի և Հայաստանի մասին դաշնագիրին պայմանները կատարուին։ Բայց մենթէնէկրեան և յունական խնդիրներու լուծումէն յետոյ Գերմանիա ընդդիմանալով հայկական խնդրոյն կարգագրութեան, ետ քաշուեցաւ եւրոպ. համաձայնութենէն, որուն հետեւանքը եղաւ աւելի վատթարացնել Թուրքիոյ Հայոց վիճակը։ — 1883ին կրկին Ֆրանսա եկաւ, նոր դիմումներ ընելու համար. 1888ին այցելելով Կովկաս, ռուսական Հայաստան և ասիական Թուրքիոյ մէկ մասը, 1889ին վերադարձաւ Եւրոպա, շարունակելու համար իր պայքարը Ֆրանսայի եւ Անգլիոյ մէջ։ Պոլիս դարձին, կառավարութենէն հալածուած, այս անթանջ ազգասէրն. իր ձերբակալութեան համար որոշեալ օրուան առջի իրիկունէն ապաստանեցաւ ռուս չգենաւ մը և Եւրոպա հասաւ։ Նախ Լօնտոն հաստատուեցաւ, ուր 1889 Նոյ. 18ին հիմնեց քաղաքական և գրական թերթ մը — «L'Arménie» — ֆրանսերէն լեզուով, որ իր անգլ. տպագրութիւնն ալ ունեցաւ։ 1890ին, նոյն քաղաքի Բինկ Թօլէճին մէջ հայերէն լեզուի ուսուցման դաս մը հաստատելով ինք աւանդեց զայն։ Անդամ ընտրուած բլլալով «Փոլք-Լօռ» (1891) և «Արքայական Ասիական» ընկ.ներէն (1892), անոնց ներկայացուց շատ մը յիշատակագիրներ Հայ ժողովուրդին գրականութեան և աւանդութեանց մասին։ Մասնակցեցաւ արեւելագէտներու համաժողովին աշխատութեանց (1892) և բազմաթիւ յօդուածներ հրատարակեց անդլ. մամուլին մէջ, պաշտպանելով միաժամանակ իր Հայրենիքին դատը դիւանագէտներու և հանրային մտաղոց մոտ։ 1893ին Զիքակօյի տիեզերական արուեստահանդէսին առթիւ գումարուած կրօնքներու համաժողովին հրաւիրուած բլլալով հայկական եկեղեցին ներկայացնել, հոն շատ մը ճառեր արտասանեց, նոյն ժողովի նախագահներէն մին եղաւ, ատանալով ընդհուպ 25 միտալներէն մին։ Ապրելեց Ի՛ռլ–Լօ՛ք. Պոսթըն, Ֆիլատելֆիա, Ուօրչէսթըր, Բաօվիսէնս, հանրային հրապարակախօսութիւններ ընելով Հայրենիքի մասին հայերէն կամ անգլ. լեզուներով ու ասոր համար արժանացաւ ոսկի միտալի և ուրիշ պատիւներու՝ Ամերիկա հաստատուած Հայ գաղութներու կողմէ։ Նոյնպէս այս առթիւ էր որ commandeur de Libérateur անուանուեցաւ և շքանշան մը ընդունեց վէնէցուէլլոյի հանր. կրթ. նախարարէն։— Հայկական ջարդերու միջոցին, 100է աւելի հրապարակախօսութիւններ ըրաւ Անգլիոյ, Սկովտիոյ, Ֆրանսայի և Պէլճիքայի գլխ. քաղաքներըն։ Նոյն միջոցին պատուոյ անդամ ընտրուեցաւ Լօրիանի, Սէն Նազէրի և Անվէրսի աշխարհագր.

ընկ.ներուն, նաեւ Հէնօի, Գիտութեանց, Արուեստից և Դպրութեանց ընկ.ներուն։— 1895ին անգլ. հպատակ եղած, ի վերջոյ տհաճութեամբ տեսաւ բռնած դիրքն Անգլիոյ՝ որ նախապէս Հայոց խրախոյս ներշնչելէ վերջ, իրենց ճակատագրին կը լքէր զանոնք։ Ուստի Լօնտոնը թողուց, 1898ին վերջնապէս հաստատուելու համար Բարիզ ուր շարունակեց իր բրօքականան ու իր թերթին հրատարակութիւնն, աշխատակցելով միեւնոյն տեն Իրվիւ տէ Իրվիւէ Ռըվիւ տ'Էտօրի, Ուսնտի և ուրիշ Բարիզեան թերթերու։ — 1899ին Պուլկարիա, Ռումանիա և Եգիպտոս հաստատուած 30 Հայ գաղութներու կողմէ պաշտօն յանձնուեցաւ իրեն՝ հայկական դատը պաշտպանելու Լահէյի խաղաղութեան համաժողովին մէջ։ Հոն խօսակցութիւններ ունեցաւ տէրութեանց պատուիրակներէն մեծ մասին հետ և Ցքթ. Բիւբէռի աջակցութեան շնորհիւ (ապա Ստորին Նահանգաց նախարարապետ եղած) կրցաւ հրապարակային բանախօսութիւններ ընել Լահէյի և Ամստերտամի մէջ, հակառակ օսմանեան պատուիրակներու կողմէ դրգռած ոստիկանութեան մը ընդդիմութեանը,— կը հաստատեն թէ Սուլթանն այլեւայլ առիթներու մէջ իր արբանեակներէն մարդիկ ղրկած է Զերազի, դրամական նուէրներով, պատուանշաններով և բարձր պաշտօններու խոստումներով, անոր լռութիւնը գնելու համար. բայց Հայ հայրենասէրը միշտ մերժած է այս առաջարկները։ 1900ի տիեզերական ցուցահանդէսին առթիւ Զերազ յիշատակագիրներ կրօնքներու պատմութեան, ժողովրդային աւանդութեանց և գաղթականական մամուլի միջազգ. համաժողովներուն ընդունուեցաւ Պարսից Շահէն և առացաւ Արծիւ և Առիւծ պատուանշանները, երբ Շահը Բարիզ կը գտնուէր նոյն միջոցին։ Արտաքին գործոց նախարար Տէլքասէ և Պօլսոյ Ֆրնս. դեսպան Փոնթան բանակցեցան անոր հետ Ֆրանքֆուրթ վէճին առթիւ։ Վերջապէս 1902ին, Ռուս Մաքոնէն կը տեսակցի անոր հետ եթովպական եկեղեցիի մասին՝ որ Թուրքիոյ մէջ կը գտնուի հայկական եկեղեցիի իրաւասութեան տակ։ — Ապացոյց Զերազ ոչ մէկ առիթ կը փախցնէ շահագրգռել տալու համար աղգերն ու ժողովուրդները Հայաստանի ճակատագրով։

ԽԱՉՈՒՍԾ ԵՐԱՋՆԵՐ

☛ Հրապարակ ելաւ ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻ այս անդրանիկ երկասիրութիւնը՝ որուն մէջ երիտասարդ բանաստեղծն իր յաւազոյն էերթուածներն ամփոփած է։ Դեղարուեստական կողմ եւ ճեղ տպագրութիւն Տէր-Նեռսէսեան։ Գին 6 դահեկան։

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ !

Ծանուցումներու բաժինին մէջ կարդացէ՛ք ՑԱՒՍՐ ՈՍԿԻՆՈՑ պարգեւատուր հետաքրքրական հանելուկը։

ՄԻՍ ԷՄԻԼԻ ՈՒԻՏ ԿԼԷՐԻ. — Համալսարանական Ամերիկաւի մըն է այս օրիորդը որ — նախապէս առողջապահութեան դասախօս Համ-Փօլէճի մէջ, — անցեալ տարւոյ վերջերը նախանձելարկ նպաստ Պերայի մէջ սարքելու ՀԱԳ ՆԱՀԱՊԱՏ ՀԱՄՄԱՐ՝ առողջապահական բանախօսութեանց շարք մը, ազատ մուտքով, Հայուհիներու օգտակար հանդիսանալու բարի նպատակ մը մղուած: Խօսեցաւ Տէր. Պարոնիկ եւ Հրաչ Մատթէոսեան, Վ. Փորզամեան, Սեդրոսեան եւ Փալիքեան՝ զանազան տհաճկան նիւթերու վրայ, Ուէլլէրի սրահը: — Ապճիւ եւ գիտուն Ամերիկուհին 1913ի մեր Տարեցոյցին մէջ պիտի ունենայ ՀԻՒԹԱՒՈՑԻ դէմ կռուելու պայմաններուն մասին ուշագրաւ տեսութիւն մը՝ զոր գիրի առած է մեր խնդրանքին վրայ: — Շնորհաւորելի են աստիճ թէ՛ այդ բանախօսութիւնները կազմակերպող օրիորդը, թէ՛ մեր ներհաւն բժիշկներն՝ իրենց այս մարդասիրական ձեռնարկին համար:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ԱՐՏԱՇԷՍ. — (*Ինքնակենսագրութիւն*), Ծնած եմ 1873 Հոկտ. 3ին, Մալկարա, — մեծաւոր, աղքատ, աղտոտ ու մեռած՝ արեւելեան գիւղաքաղաք մը, 6000 բնակիչով, Էսքիշէհիր վիլայէթին մէջ, Ռոտոս-Օջէն դէպ ի ներս 9 ժամ հեռաւորութեամբ, բլուրի մը կողին վրայ, ծառաստաններով ողողուն: — Հրաշալի են Մալկարայի գարնանային արշալոյսներն ու աշնանային վերջալոյսները: Ուսումս առած եմ շատ անկանոն եղանակով՝ ծննդավայրիս նախակրթարանին մէջ, առանց շրջան բոլորելու: Դպրոցը Քողելէս անմիջապէս յետոյ՝ մտած եմ հօրս խանութը, ուր ցարդ կ'զբաղիմ առուտուրով, իբր կենսաշահութիւն. Միշտ մնացած եմ Մալկարա, ուրկէ գրեթէ դուրս չեմ ելած, ամբողջ բռնապետութեան շրջանին: Զեմ ճամբորդած: Գրականութիւն ըրած եմ՝ իբր սիրող: Կարծեմ թէ գրած եմ, որովհետեւ չեի կրնար չգրել: Բայց ըրածիս վրայ հաւատք չունիմ: — Երկասիրութիւններս են՝ քերթուածներու 2 հատոր, Լիսաէ Հօր (1902) և Եղբօր (1906), տեսակ մը վարանումով կու տամ անոնց անուններուն: Զեռագիր պատրաստ ունիմ հատոր մը, Նոր Քնար, որուն վրայ երկարօրէն աշխատած եմ, — կարելի է ըսել՝ տարիներով: Քիչ մը կը յուսամ թէ՝ լաւագոյն գործս պիտի ըլլայ ան: — Ընդարձակ առումով. Գրականութեան շուրջ կը նկատեմ գերագոյնը բոլոր կարելի շահերուն: Աշխարհի տեսարանը ըստ գեղեցկութեան զգալու պայմանով միայն՝ ապրելուն մէջ շահեկանութիւն կը գտնեմ: Թերեւս՝ բոլոր պարապութիւններուն լաւագոյնը՝ Գեղեցիկին պարապութիւնն է: Անտարակոյս՝ ճաշակի խնդիր: Այս՝ իմ ճշմարտութիւնս է: Կ'ընդունիմ որ ուրիշներն ալ իրենցիններն ունեցած ըլլան: Արդէն այդպէս կ'ըլլայ: Անտեղի և անօգուտ է հակառակը պնդել: [19 Ապրիլ 1911]:

ՆԵՄՅԷ ԴԱՒՊԱՐ. — Ծն. Հաւաւ (Բալուհ) 18 Սեպտ. 1859, *որդի կայս. պալատանց Ճարտարապետ Պետրոս Նեմցէի, Տղայ հասակէն Պօլիս գաղթած՝ մանկութիւնը կ'անցունէ Օրթաքէօյ, ուսարտելով Թարգմանչաց և Լուսաւորչեան գպրոցներուն ընթացքը: Հետաքրքրութիւն կը ներշնչէ Լիսէի, Ժէնիի գաղութացքներուն և կոչուած Բերայի թաղապետ երկրաչափութեան պաշտօնին զոր վարած է 16 տարի, մինչեւ Դեկտեմբերին տարին՝ երբ կ'ստիպուի շատերու պէս գաղթել Պուլկարիա: Հոն 12 տարի անընդհատ երկրաչափական և Ճարտարապետական զբաղումներ ունեցած է, միջոց մըն ալ վիճենա անցած՝ արուեստին նրբութիւնները հետաքննելու: Սահմ. հռչակումին՝ վերադարձած է Պօլիս ուր կը պարապի ցարդ իր մասնագիտութեամբը: — 1891 թ. անգամ Ուսումն. Խորհուրդի: — Իր գործունէութիւնը գրական հորիզոնին վրայ ասուպի մը պէս եղած է: Նեմցէ ցանցառակի երեւցած է պօլսահայ մամուլին մէջ՝ յաճախ զուտ գրական այն գրուածքներով ուր կը շեշտուի յղկուած ոճով արձակագիրը, հետամուտ աղուոր բառերու և գեղայարմար պարբերութեանց, եղիայի նման սիրահար լեզուի ներդաշնակութեան որ արտայայտուած գաղափարին՝ շնորհ մը կ'ընծայէ: Ահա՛ գատաստան մը Ա. Զօպանեանէ. «Ոչ հինէրէն է, և ոչ նորերէն. հինին ու նորին մէջ բան մը: Գրա-*

քաբն ու աշխարհաքարը հաւասարապէս սիրող՝ կը նմանի այն տղուն որ ո՛չ հօրմէն կ'անցնի, ոչ ալ մօրմէն, երբեք մէկ խօսքով ու մէկ պատկերով չգոհանար, զգացումը իր մէջ հօրդան կու տայ, եկեղեցւոյ մէջ հաւատացեալ մը, իսկ գեղեցմանատան մէջ՝ անհաւատ մը»։ — Գ. Նեմձէ պատրաստած է գաբրիել էֆ. Նորատունկեանի ընդարձակ կենսագրութիւնը (զոր մատիր է հրատարակել առանձին հատորով), նաեւ Ա. Արփիարեանի, — Առնցմէ զատ անտիպ ունի «Դրական պատուհաս» (ուր կ'երեւին մեր բոլոր գրիչները), «Շիթեր ու շանթեր» (գամբանականք և քննադատութիւնք), «Ցիշատակաց աչխարհէն» (Հայ լեզուի և պատմութեան յատուկ տեսութիւններ) և «Երեք մահեր» (Գ. Ադամեանի, Ֆիմիի և Տքթ. Մարտիկ Դավաֆեանի)։— Իրեն կը պարտինք այս տարի մեր գր. լսժինին մէջ հրատարակուած այն զեղչիկ անտիպ նամակը զոր Եղիա ատենօք ուղղած էր իր մտերիմին.

† ՇԻՇՄԱՆԵԱՆ ՂԵԻՈՆԴ ԵՊԱԿ.— Ծն. Հասքէղ 1846 թ.։ Աչխարհական անունը՝ Նշան։ (Հայրը՝ Մաղաք վրժպտ. Սկիւտարցի՝ կրթ. շրջանակի մէջ անուն հանած է իբր ուսուցիչ և երաժիշտ՝ Պէզճեան ամիրայի ձեռքին տակ)։ — Նախ. կրթ. ստացած ծննդավայրին Ներսէսեան դպրոցը, յետոյ շարունակած իր ուսմունքը Բերայի Մխիթարեանց վարժարանը, 1864ին ուսուցչութեան պաշտօնով կը հրաւիրուի Լտիրնէ հօրը հետ, ապա Ֆիլիպէ՝ ուր կը փեսայանայ տեղւոյն երեւելիներէն կարքօֆ ընտանիքին և այդ առնչութեամբ կ'ունենայ 3 զաւակ։ 1870ին Պոլիս գարձին՝ Ուսումնասպետ կը կարգուի Իճտահիէի Ներսէսեան երմենեան վարժարանին. յետոյ կը մեկնի Աֆ.-Գարահիսար՝ ուր կը հիմնէ գիշերօթիկ վարժարան մը իր 2 եղբայրներուն հետ։ — 1874ին, կընոջը մահով, վարդապետ կը ձեռնադրուի Արմաշ՝ Աշըքեան խորհէ եպսկ.է։ — 1876ին Պիլէճիկի առաջնորդ ընտրուելով, 4 տարի ետք եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի։ — Իբրեւ քննիչ Ազգ.-Դաւառական խնդիրներու, այցելած է Եօզղատ, Կիւրին, Սիս՝ Մկրտիչ Կաթողիկոսի Պէրաթի ծանօթ խնդրոյն առթիւ։ — 1886 թ. կը կոչուի Խարբերդի առաջնորդական պաշտօնին, և 1889 թ. Աշըգեան պատրիարքի հրահանգով կը դրկուի Կարին, քաղքին մէջ տեղի ունեցած Ա. դէպքի մը առթիւ, ուր եկեղեցիին բակին մէջ 50 Հայեր սպաննուած էին։ Կ'աջողի հաշտութիւն վերահաստատել՝ հանգարտեցնելով գրգռուած միաքերը հայ եւ թուրք տարրերու։ 6 տարի՝ ձեռնհասօրէն կը վարէ Կարնոյ ընդարձակ վիճակին առաջնորդական գործերը։ Ցիշատակելի է կլկոտութենի ուղղած իր հեռագիրը որ Եւրոպ՝ թէրթերն աղմկեց եւ որուն մէջ կը պար-

զեր Սասունի կոտորածէն յետոյ՝ հոն տեղի ունեցած հարստահարութիւններն, անոնց դարմանը խնդրելով։ Կարեւոր են նաև այս առթիւ հրատարակած իր յօդուածները Թ-ռնի մէջ։ — 1895 ին, երբ Անատոլուի ընդհ. քննիչ Շաքիր Բաչա կը հանուի կարին, Ղեւոնդ Եպս. դիմաւորելու գացած չըլլալով, կ'ամբաստանուի իբր խռովարար և գաղտնի յարաբերութիւն մշակող Եւրպ. շրջանակներու, մանաւանդ Թ-յվլի և Տէյլի Թելեյրաֆի թղթակից Տքթ. Էմիլ Տիլօնի և Պ. Աքութամօրի հետ, որոնց հանդէպ ամէն ջոհդութիւն կ'ընէր՝ Հայոց դատը պաշտպանելու համար։ Անկէ ետքն է որ տեղի կ'ունենայ քաղքին աղէտալի ջարդը (1905 Հոկտ. 15)։ Կարնոյ իշխանութիւնը հրաւիրելով քաղաքին ազդեցիկ Հայերը, բացատրութիւն կը պահանջէ, և եղած ճնշումին տակ՝ ստորագրութիւն կ'առնուի անոնցմէ թէ՝ Առաջնորդը գրգռած է Հայերը։ Հայ ժողովականներ կ'ստիպեն իրեն հրաժարելով Պոլիս վերադառնալ, որպէս զի գրգռութիւնը խաղաղի. կը մերժէ և կը մնայ իր պաշտօնին գլուխը։ Ջարդէն 2 ամիս վերջ, 1905 Դեկտ. 18ին, Համիտի իրատեսով էրզրումի կողմերուն ամէնէն ասստիկ ձեռնասն եղանակին, Շիշմանեան՝ 100 հեծեալ աստիկաններու հսկողութեամբ կը բերուի Պոլիս՝ աքսորուելու համար երուսաղէմ։ 8 օր վար կը գրուի Պօլսոյ մէջ. անգլ. դեսպանատան թարգմանին ու Պ. Աքութամօր կը տեսակցին իրեն հետ։ Հանձնարարուած երուսաղէմ՝ ուղղակի Բեթղեհէմ կ'առաջնորդուի՝ հրամայուած ըլլալով մեկուսացուիլ զինք ամէն յարաբերութենէ, բայց 4 ամիս ետքը, ցարութիւն պատրիարքի միջամտութեամբ կը փոխադրուի Ս. Յակոբեանց վանքը։ 2 ամիս վերջը տեղի կ'ունենայ նաև իղմիրլեան Սրբազանի աքսորուիմը։ — 9 տարի երուսաղէմ՝ անցուցած աքսորականի կեանքին մէջ, Շիշմանեան Եպս. ջանացած է միշտ օգտակար ընծայել իր անձը, դասախօսութիւններով ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ և ստանձնելով վերջին տարիները երուսաղէմի օրացոյցի խմբագրութիւնը։ — Համեստ էր, բացի հին ու նոր հայերենէ, թրք. և ֆրնս. լեզուաց։ — Ունի գրական աշխատութիւններ. երկասիրած է հայ. և ֆրնս. քերականութեան դասագիրքեր, պատմական քերթուած մը «Արայ-Դեղեցիկ» գրաբար ոտանաւոր, անտիպ, իսկ երուսաղէմի մէջ գրած է իր «Աքսորի կեանքս»ը՝ ոտանաւոր գործ մը, որուն տպագրութեան թէեւ ձեռնարկուած էր Դահիրէի մէջ յատուկ մամանախումբի մը կողմէ և 4—5 պրակներ լոյս տեսած, սակայն կարծես անտեսանելի ձեռքեր ձեռագիրներէն մաս մը անյայտացած և անյայտղութեան մատնուած է անխղճօրէն՝ հրատարակութիւնն ա՛յնքան շահեկան և երկարաշունչ գործ մը։ Մաս մը սակայն պահուած կը մնայ։ Ունի նաև ոտանաւորներու հատոր մը «Ցաւերգք Հայրենեաց» Հայոցդէմ ծածկանունով, ուր կան 60ի չափ հայրենասիրական կտորներ։ — Եաւանդուն և անձնուէր եկեղեցականին արդելափակ կեանքի վերջին տարիներուն, հոգեկան վիշտն ու աքսորի տառապանքը սկսած էին արդէն հետզհետէ ծանրանալ իր վրայ, երբ տեղւոյն կառավարիչն իմանալով «Ցաւերգք Հայրենեաց»ի հրատարակուիմը, կը զգուշացնէ թէ ծանր ամբաստանութեան տակ կը գտնուի։ Հետեւանքը ազէտալի ժ'ըլլայ և Ղեւոնդ Ս. իր հիւանդագին վիճակին մէջ՝ ընկճուած նաեւ հոգեկան տագնապի մը տակ՝ կը վախճանի երուսաղէմ 1901 Դեկտ. 11ին։

ՈՐԲԵՐԵԱՆ ՌՈՒԲԻՆ. — Ծն. Մալաթիա, 1874 թ.։ Ուսումն առած է Եփրատ Գոլէճ։ Մանկութենէն մինչեւ ցարդ աշխատակցած Պոլսահայ մամուլին՝ մեզամղձուտ և յաճախ յոռետես կ'ելլերով։ Հրատարակած է բանաստեղծութեանց 2 հատոր Յէդոտոյ Ծաղիկներ և Ծիածան-Նուռը Ր. Ալիքեան։ Բաւական տարեն ուսուցչութեամբ պարապելէ յետոյ իզմիր մեացած է առեւտ. գործով, ապա անցած Ֆիպուտի՝ ուր կը մնայ։ — Ինքնակենսագրութիւն ուզեր էի իրմէ. ահա թէ ի՛նչ կը գրէ ինձ Հապէշիստանէն, 27 Սեպտ. 1911 թուակիր նամակով. — «Կը ճանչնա՞ս երկիրը ուր խամրեցաւ վարդենին . . . ։ Եթէ ոչ, հարցո՛ւր կեանքի ընկերուհիիդ որ գնաց հոն, լացաւ ու լացուց մեզի։ Եփրատի եզերքէն եմ, և Տաւրոսի ստորոտէն։ Դրախտագեղ Մալաթիան է հայրենիքս։ Եփրատ Գոլէճի բարձունքին վրայ ուսայ թռիչ առնել, Պոլիս, Պանտրմա, Բիւրժասլի, Իզմիր, Սեբաստիա, — ու կանգ առի ձիպուտի։ Մարմինս ինկաւ հոս ուժասպեկ, այլ հոգիս թափառիկ՝ չարունակեց իր գնացքը դէպ ի արցունք ու վրէժ։ Վերջը ի՞նչ պիտի ըլլայ։ Ափ մը հող ու մատաղսէմ. Պիտի ըլլայ այն, ինչ որ եղած են երգիչները մեր աւերակ հայրենեացս։ Ցոգնած, խլնամ օր մը թերեւս անոր հրատապ աւազին վրայ։ Ոսկորներս սակայն հո՛ն չ'ուզէի որ տանէին ուր իմ սիրելիներս կը ննջեն»։

ԶԷՅՄՊՐՅՍՏ ՏՔԹ. ՌՕՊՐՐԴ. — Ծն. 1 Մայիս 1849։ Եղբայր Ատանայի նպաստամատոյց միջազգային յանձնաժողովի ներկայացուցիչ՝ Մր. Զէյմպրյսի։ — 1866 թ. Հերքիմեր Համլինսըրանէ (Բանսաս), ստանալով պատկառոր արուեստից (B. A.) տիտղոսը, նաև Մ. Նահանգաց Բրինսթընի աստուածաբանական ճեմարանէ 1871 թ.։ վարդապետ աստուածաբանութեան (D. D.) տիտղոսն ընդունած իր համալսարանէն՝ 1897 թ.։ Քարոզչութեան պաշտօն վարած Բանսասայի մէջ 1871 - 9։ Յետոյ Թուրքիա եկած և Կարին հաստատուած իբր միսիոնար 1879 - 88։ 1891ին անցնելով Պարտիզակ, հաստատուած է հոն իբր միսիոնար Նիկոմիդիոյ դաշտին և անօրէն տեղւոյն բարձրադոյն վարժարանին զոր կը վարէ ցարդ կատարեալ ձեռնհասութեամբ։ Տքթ. Զէյմպըրս ճշմարիտ հայասէր մըն է, վայելելով ամէնուն համակրութիւնը։ Ջարգերու առեն իր նախաձեռնութեամբ և միջոցաւ 250 ոսկի հաւաքուեցաւ Պարտիզակի չքնաղներէն, զոր ղրկեց հացակարօտ քաղաքներ ու գիւղեր։

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ (ԶԷՓԻ). — Ծն. 1872 Սկիզբ։ Նախն. կրթ. ստացած Ներսէսեան, ձեմարան և Ս. Խաչ, ի վերջոյ Պէրպէրեան՝ ուրկէ շրջանաւարտ 1890ին, սկսեր պաշտօնավարել հոն իբր ուսուցիչ Օսմ. լեզուի՝ զոր հետզհետէ մշակած ու զարգացուցած է, և յայնքարար դասախօս կարգուած Պոլսոյ զանազան դպրոցներու մէջ։ 1896 թ. Ուսուցչապետին՝ ընտանեօք Զուիցերիա մեկնելուն առթիւ 2 տարի, իսկ անոր մահէն (8 Ապր. 1907) վերջ 1½ տարի վարած է Պէրպէրեան վրժրն.ի անօրէնութիւնը։ Հիմ. Նագիր ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ազգը-

կանց (1907 Սեպտ.) և մանչերու (1908) վրժրն.ներուն՝ զորս ցարդ կը շարունակէ։ — Առեն մը անդամ Ուսումն. Խորհուրդի և 1893էն ի վեր օգնական՝ Պետ. Խորհուրդի։ — Երկերը. 1. Մէշք եախօտ խութութը օսմանիէ (գեղագրութիւն), 2. Իւսսի իմլա եախօտ տօղրու եաղմաք ուսուլը, 3. Րէհնիւմայի գըբրատի վէ թէրճէմէ (Ա.—Ֆ. տարի), 4. Նոր քէրական օսմ. լեզուի, 5. Մուխթասար Օսմանլը սարֆը, 6. Իլավէլի սարֆը օսմանի, 7. Մուխթասար Նէվտէթէհ, 8. Իլավէլի Նէվտէթէհ, 9. Միւնթէխապաթ-իւլ-Ճէրիտէ, 10. Նիմունէի էտէպիաթը օսմանիէ, 11. Թարիխի էտէպիաթը օսմանիէ, 12. Աւէլի վէ նազարի ուսուլը Արապի, 13. Ուսուլ վէ միւնթէխապաթի զէպանի Ֆարսի 14. Բանալի Մուխթասար Նէվտէթէհ, 15. Րիւգալը բէհնիւմայի գըբրատի վէ թէրճէմէ, 16. Մեծ բառարան Հայ. Օսմ. 17. Մեծ բառարան Օսմ.-Հայ. (մամուլի տակ)։

ՊՕՅԱՃԵԱՆ ՅՈՎՀ.— Անձեր կան որոնք մոռցուած կը մեռնին, երկար անհետացումէ մը յետոյ, երբ այլեւս իրենց ժամանակակիցներն ու գործակիցները մեծ մասամբ անհետացած են, իրենց մահն աննշան երեւոյթ կ'առնէ. ընդհակառակն, մահն անոնց զոյս պաշտօնի և գործի վրայ տեսնել վարժուած ենք և որոնք յանկարծ մնհուսամբ է որ կը քաշուին գործէ՝ օրուան մը նիւթ կը դառնան մեր մամուլին մէջ, հոգ չէ թէ անոնք օգտակար եղած չըլլան իրենց գործունէութեամբ։— Պոյաճեանի մահն ալ այս տեսակէտով անշուք եղաւ։ Եթէ ասկէ 10 տարի առաջ մեռած ըլլար, թերեւս մամուլն այսքան անտարբեր եղած չըլլար օրքան այսօր։ Հազիւ քա-

Նի մը աւելցան գրաւեցաւ իր վրայ իբր պատրիարքարանի ժողովներու և խորհուրդներու անդամ, և այն ալ անցողակի յիշատակութիւն մը. մինչ սրդար ըլլալու համար պէտք է խոստովանիլ թէ ինք շատ իրաւունք ուներ քիչ մը աւելի ներկայացուելու իր մահուան օրը, ազգ. եկեղ. գործերու և պաշտօններու իբր երկարամեայ աշխատաւոր, որուն կեանքը բնաւ արատաւորուած չէր սեւեռ անպատշաճ արարքով, մինչ տեսանք ուրիշները որոնք ազգին ու եկեղեցւոյն իրաւունքները խորեցին, սակայն երկրէն երկինք բարձրացան մոմուլին մէջ, վասն զի գրամ, խոշոր գիրք և ջոջ շրջանակ ունէին, — եթէ այս պիտի ըլլայ բաժինն անոնց որոնք հանրութեան համար աշխատած, իրենց ժամանակէն կամ նիւթական զոհողութիւն րրած են, ի՞նչ պիտի արժեն ուրեմն թափուած բոլոր ջանքերը, եթէ միայն գրամ ունեցողները պիտի փառաւորուին, ո՞ւր պիտի մնան բարոյական աշակցութիւնները ու անձնուէր աշխատութիւնները անոնց որոնք գրամ չունին, յաճախ սակայն սիրտ մը ունին պատրաստ օգտակար ըլլալու։ Պօյաճեան իր միջոցներով եղած է անոնցմէ որոնք օգտակար ըլլալու իղձ ունեցած են և աշխատած են։ Խործի մարդը քիչ մը աւելի գերակշիռ էր իր մէջ քան մարդէն։ 1567 թ. դեռ երիտասարդ Օրթաքէօյի գպրոցին նպաստաւորութեան մարմնոյն գանձապետ, ժողովականութեան կը կոչուի 1869ին սկսեալ։ Տնտես. խորհուրդի անդամ 6 Մարտ 1870, 10 ամիս պաշտօնի վրայ կը մնայ և խորհուրդին լուծուելէն յետոյ 8 Յունվ. 1871ին կը վերընտրուի ի՛ղձ ժողովի անդամ 30 Յունիս 1872 (փոխ ատենադպիր)։ Մեր վարչ. շրջանակի մէջ այս քղք. ժողովին իր պաշտօնավարութեամբ երեւելի եղած է։ Պօյաճեան անոնցմէ չեղաւ որոնք շուտով թողուցին գործը. ցվերջ պաշտօնի վրայ մնաց առանց կասելու գժտարութենէն առջեւ և 1873 Յունիս 6ին հրաժարեցաւ, 2 ամիս կանխելով իր անդամակիցներուն հրաժարականը։ 4 Յունիս 1876ին կրկին անգամ նոյն ժողովի (և. ատենադպիր) որուն կողմէ նոյն տարին եօզլատ ղրկուած է քննութեան պաշտօնով և կրցած է շրջահայեցութեամբ կատարել իրեն վստահուած գործը։ Ի՛ղձ. ժողովը 3 Յնս. 1877ին կը հրաժարի, յաջորդին կողմէ նոյն տարին Հոկտ. 14ին կ'ընտրուի անդամ Ուսումն. խորհուրդի և կանոնաւոր երկամեակ մը այդ պաշտօնին վրայ կը մնայ իբր ատենապետ և Գ. Ապտուլլահ իբր ատենադպիր։ Այս խորհրդը մեր մէջ միակ մարմինը եղած է որ կրցած է եթէ ոչ օգտակար ըլլալ լիովին, գէթ օգտակար ըլլալու միջոցներուն վրայ խորհիլ։— Երկաքնին մէկ կրցած են նոյն խորհուրդը էնաֆի ջնջա մը ըլլալու վիճակէն բարձրացունել։ Պօյաճեան 79ին անդամակցութիւնը ձգելով կ'եզր. վարչութեան որոշմամբ Գ. Սրուանձտեանց Վրդ.ի հետ Տիարպէքիր քննիչ ղրկուած է և կրկին գոհ թողուցած է վարչութիւնը։ Այնուհետեւ մէջէն մը դինքը չենք տեսներ ազգ. պաշտօններու մէջ, մինչեւ 28 Յունիս 1885, երբ դարձեալ կ'ընտրուի անդամ քղք. ժողովի որ կանոնաւոր շրջան մը բոլոր է մինչեւ 16 Յլս. 1887։ Վերստին ընտրուած 1889ին անդամ նոյն ժողովի որ 91ին հրաժարած է։ Վերջին անգամ ըլլալով Պօյաճեան 94ին դարձեալ անդամակցած է քղք. ժողովի 2 տարիի չափ։ Նոյն միջոցներուն հպատակ ազգաց պատրիարքարանական վարչութեան, մեր պատրիարքարանի կողմէ Պօյաճեան նշանակուած է,— Իր յառաջացած տարիքին ըստմոմէ վերջերս քաշուած էր գործօն կեանքէն, սակայն իր ժամանակակիցները չէին մոռցած զինք, իր մահով անհետացաւ մին նախորդ սերունդին այն անձերէն որոնք ազգ. եկեղ. շրջանակի մէջ ժողովուրդին բնաբեալ մասը նամար ուած են։ [Ա. Ալպոյաճեանէ չեռագրէն։]

ՊԷՇԿԻՕԹԻՐԵԱՆ ԳԱԲԵԳԻՆ Գ.— Ծն. 17 Յնվ. 1868,

Խարբերդ։ 2 տարեկանին կորսնցունելով ծնողքը՝ որբութիւնը կանուխէն կ'ուսի իր մէջ շինել մեծասէր և ժրաջան ոգի մը, որով հետզհետէ կը շեշտուի իր մէջ երաժիշտն ու բանաստեղծը։ Շրջանաւարտ եփրատ Քոլէճի՝ ուր 4 տարի ուսուցչական պաշտօն վարած է, իր հետ բնաթով սիրելի դասընկերով ամէնուն Սաստիկ սիրահար անգլ. լեզուի և գրականութեան, կարդացած է բոլոր նշանաւոր գործերը, որոնք իր մտքը և գրական կարողութիւնները զարգացուցած են։ Հաւատար ճարտարութեամբ կ'ածէր դաշնակ ու սրինգ, և իր ծնդավայրին բանաստեղծական տեսարաններէն ներշնչուած՝ կը գրէր յաճախ իր քերթուածներէն ՄՐԻՆԳը զոր Հոգեվարքի օրերուն մէջ գրած է՝ պիտի բաւէր դինքը ճանչնալու իբրեւ զգայուն երիտասարդ քերթող մը, Լ.ՅՈՒԿԸ յօրինող «Սկիւտարի սոխակ»ին հաւասար։ — Հ. Ասատուր աւագ անգամ Ծանօթացուց Հայութեան այդ ինքնատիպ քերթողն իր «Սրինգ»ին հետ, Մեր Լեռնէն իր շահեկան քրոնիկներուն մէջ (Մ—ս)։— Մեռած է Դուբեանի հիւանդութեամբ, 7 Յուլիս 1891ին՝ Խարբերդ։

ՍՕԼՕՎԵԱՆ ՅՈՎԱԿԻՄ.— Ծն. Աստրախան 25 Օգոստ. 1863 թ.։ Մինչեւ 15 տարեկ՝ չորչարայից կեանք մը բոլորած է քնտանեկան

յարկին տակ, ծնողքին անհարկի խաուսութեանց երեսէն. 1890ին ծնդ. ավագերին գիմնազիոնը կը կարգուի ուսուցիչ. Պահ մը ջութակահարութեամբ պարապելով յաջողած է համառնալ նոյն արուեստին՝ թատրոնի մէջ նուագախումբեր կառավարելով և երաժշտ. կտորներ գրելով. եւրպ. զնդն. քաղաքներ ճամբորդելէ վերջ կը դառնայ Թիֆլիզ 1906ին և Ատրպեթի հետ կը վարէ «Ապագայ» օրաթերթի խմբագրութիւնը, Թերթը գոցուելուն, քղք. վարչութեան կողմէ կը հրաւիրուի ուսուցչութեան Արհեստոցին. դպրոցին մէջ ուր կը դասախօսէ ցարդ հայ և ռուս լեզուները, կ'աշխատակցի ռուս. թերթերու, «Ազգիւր Տարազի և «Գեղարուեստ»ի, հրատարակելով մանկական պատկերներ և քննադատականներ, Սկսած է գրել 90ական թուականին («Նոր Դար»ի, «Մշակ»ի և ռուս թերթերու մէջ)։ — Երկերը 1. «Ղօնաղլուղ մնաց» (վօտեվիլ՝ քանիցս բեմադրուած), 2. Կոտրուած սիրտ, (վէպ), 3. «Զենք ուզեմ» (պատմուածք), 4. «Խրամատի առաջ» (Բազմավէպի մէջ), 5. «Մեռած ծովեմ» (վէպ), 6. «Հարուստ գեր», 7. «Խռովարկուներ» (վէպ), եւն., Ասոնցմէ զատ Ա. Այրեանցի պէս մշակած է մանկական գրականութիւնը, հրատարակելով զանազան գործեր, շատ անգամ ծածկանունով։

ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԽԱՆ-ԼՓԷՆՑԻ, գաւառացի երեւելիներէն, պետական ու ազգային պաշտօնեայ, որդի Աւետիքի եւ Թոռ Տէր Ներսէսի, ծն. Բաղէշ 1810 թ. եւ 16 տարեկան Պոլիս փոխադրուած, հօրը բ. ամուսնութեան պատճառով։ Յովհ. եպսկ. Մովսէսեան, — երուսաղէմի փոխանորդ, ապա պատրիարք, — զայն իր պաշտպանութեան տակ կ'առնէ եւ կրթութեանը հոգ կը տանի. եկեղեցական ընելու դիտումով, բայց խաչատուր չհամակերպելով կը հեռանայ 1884ի աւեններն ու կ'երթայ Ալեքսանդրապոլ, ուր Յովսեփեան Աստուածատուրի հետ առեւտուրի կը հետեւի, եւ 1841 Հոկտեմբեր 20ին կ'առնուանայ անոր աղջկան հետ։ Ինչ եղբը միասին կը փոխադրուին Կարին վաճառականութիւնը շարունակելու, վար աւելի կ'ընդարձակուն Յակոբջանեանի եւ Դազազեանի ընկերակցութեամբ, եւ Խաչատուր կ'իյնայ Պարսկաստանի ճիւղը վարել։ Թաւրիզի մէջ նշանաւոր դիրք կը գրաւէ, եւ Պարսից կառավարութեան ալ օգտակար ծառայութիւններ մատուցանելով պետական ասիճան կ'ստանայ Խանութեան պատուանունով։ Տարիներ եղբը Կարին կը դառնայ, առեւտրական գործը շարունակելու։ Պետ. կապալառութեան կը հետեւի, եւ նախ Կարնոյ, ապա Վանի, մաքսերը կը վարէ։ Գաւառակալութեան ժողովին ալ կ'անդամակցի երկար տա-

րիներ. այդ միջոցին Օսմ. կառավարութենէն ալ պետ. ասիճան եւ շքանշան կ'ստանայ, երբ դեռ գաւառացի բրիստոնեաներու մէջ նախընթացը գէթ չկար։ Ռուս հիւպատոսարանին ալ պատուակալ մարգման կը նշանակուի։ Իսկ ազգային շրջանակի մէջ, սահմանադրութենէն առաջ եկեղեցական, սահմանադրութենէն ետքը գաւառական եւ գդր. ժողովներու անդամակից, եւ միջոց մը ատենապետ ալ կ'ընտրուի։ Ազթամարի խնդիրին ատեն կեդրոնին կողմէ նշանակուած քննչութեան կը մասնակցի։ Օսմանեան Ա. Սահմանադրութեան 1877 տարւոյ երկրորդ նստաշրջանին՝ Կարինի կուսակալութեան կողմէ երեսփոխան կու գայ, եւ փակուելէն ետքը Պոլիս կը հաստատուի։ Ուսումնական Ժուսականներուն ազգային կեդրոնական վարչութեան բազաքական ժողովին անդամակցած է։ Կեանքին վերջին մասը հանդարտութեամբ կ'անցունէ կ. Պոլսոյ մէջ ի Գուզկունճուգ, իր զաւակներուն եւ Թոռներուն քով։ 1895 Մարս 15 ին կը կնքէ իր մահկանացուն 85 տարեկան հասակին մէջ։ (Մեծ հայ Տարեցոյցիս հրատարակիչ Վ. եւ Հ. Տէր-Ներսէսեան եղբարց)։

Տէր-Ներսէսեան Խաչատուր Խան-Լփէնցի

ՓՐՆԱՁԵԱՆ ՍԱՐԳԻՍ.— Ծն. Օրթաքէօյ, 1873 թ.։ Նախ. կրթ. ստացած Ց. Գալուստեան «Հայկական կրթարան»ին մէջ, ուրկէ շրջանաւարտ 1889ին Թեւակոխած առեւտր. ասպարէզ 1891ին և Հօրը մահէն վերջ 1896ին տնօրէնութիւնը ստանձնած է կ. Պոլսոյ Ց-ր-Ր-Ն Փրնաճեան և Որդ. անուամբ իւրնց ծանօթ վաճառատան կեդրոնին։ Հայրը Յարութիւն Փրնաճեան՝ բնիկ կեսարացի էր որ 1849ին Պոլիս գալեթելով օր ըստ օրէ զարկ տուաւ «Մանիվա՛ճուբան»ի վաճառականութեան, իր գործունէութեանց սահմաններն ընդարձակելով և յայտնի անուն մը դառնալով պոլսահայ առեւտր. ջոջ դասուն մէջ՝ ի շարս Կարակէօզեաններու, Մանուկեաններու, Յակոբեաններու, Կիւմիւշկերտաններու եւն.։ — Սարգիս գանձապետութեան պաշտօնին կոչուած է Ազգ. վարչութեան կողմէ 1

Նոյ. 1901 Թ. «Ուսուցչաց Օգնութեան Ընտուկ»ին և այդ թուականէն ի վեր կը մնայ Նոյն պաշտօնին մէջ։ Ամմա-Նադ ութեան հռչակուելէն յետոյ կարգուած է անդամ Ա. Նպաստից Յանձնաժողովի որ մայրաքաղաքին, գաւառի և արտասահմանի ազգայիններէ 50000 ոսկի հանգանակեց և բաշխեց Պոլիս ժամանող Թշուառ Հայ գաղթականներու, փոքր Ասիոյ կարօտելոց և ի վերջոյ Ատանայի աղէտեալներուն, մինչեւ օր կազմուեցան «Կիլիկեան Ոբքախնամ» և ապա «Ա.յրիախնամ» յանձնաժողովները՝ որոնք Օսմ. կառավարութեան կողմէ յատկացեալ տարեկան 10000 ոսկի նպաստով և զանազան տեղերէ դրկուած նուէրներով կը կառավարուին ներկայիս մէջ։ — 1910ին անդամ ընտրուած է քաղաքական ժողովի որուն անդամակցած է մինչեւ «նոր»ին կազմութիւնը՝ յետ պատմական «Տաճեռաշխութեան» կուսակցութեանց։

ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՅԾՈՒԻԿՆԵՐ

Եթէ աւետուն համար մեզ ըլլաս, նաճիներ շուտ կը հատցուենն զրեզ։

Ժողովուրդին երջանկութիւնը՝ բազաւորներուն շահնուն է։

Աշխարհ մեծ մարդերը կը գնահատէ ա՛յն ատեն՝ երբ գանոնք կը թաղէ. իսկ անոնց արձաններ կը գնահատէ ա՛յն ատեն՝ երբ պեղումները կը կատարէ։

Արդարութեան սէրը շատերու համար ուրիշ բան չէ, բայց եթէ... անիրաւութենէ տառապելու վախ մը։

Կ'ուզե՞ս հասկընալ թէ Հայը ի՞նչ է.

— Ջայն արեւելքի լամբարը կոչէ։

Խոսում, չխմեղանիմ, արհամարհանիմ եւ... մահճութիւն։ Ասո՛նք են այն բարիքներն որոնք կու գան մեզ՝ կեղծ բարեկամներէ։

Սէրը լուսինկայի պէս է. երբ չանիր՝ պէտք է նուազի. իսկ երբ բռնես՝ (կը խորհիմ ես), մարդիկ ոմանք գիտեն ատրճանակ պարպել անոր դէմ...։

ՕՐԱՑՈՅՑ - 1912

Քրիստոսի նահանջ թուական	1	Յունվար	1912
Հայոց հաստատուն թուական	11	Օգոստոս	1362
Հայոց շարժական թուական	6	Օգոստոս	4405
Տաճկաց եզմտական թուական	1	Մարտ	1328
Հիճրէի թուական	28	Նոյեմբեր	1331
Հրեից թուական	30	Օգոստոս	5673
Ազարիայի փոքր թուական	21	Մարտ	297

Գարուն (9 Մարտ), Ամառ. (9 Յունիս), Աշուն (11 Սեպտ.), Ձմեռ. (10 Դեկտ.): ՏՕՆԵՐ, ՏԱՂԱՒԱՐՆԵՐ, ՏԱՐԵԴԱՐՁՆԵՐ ԵՒԱՅԼՆ։

Յունվար

31 ՕՐ

Ջրհոս

1/14 Կիր. Գ. օր պահոց. Ծննդ. Կաղանդ եւ Տրմտ. 1912 նահանջ Յուսկաւին Քրիստոսի ըստ Հին տոմարի։ Յն՝ Տօն Անուանակոչութեան Տեառն, եւ յիշատակ Բարսղի Հայրապետին։ Լտ. Տօն անուանն Յիսուսի։

2/15 Բշ. Դ. օր պահոց Ծննդեան։

3/16 Գշ. Ե. օր պահոց Ծննդեան։

4/17 Դշ. Զ. օր պահոց Ծննդեան։ Լտ. Անտոնի արբային։

5/18 Եշ. Է. որ պահոց Ծննդեան, եւ Ճրագալոյց Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Յն. Ճրագալոյց Յայտնութեան։ Լտ. Աթանասի եւ Կիւրղի։

6/19 †Ուր. Տօն Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յս.ի Քրիստոսի։ Ուտիք է մնզ 8 օր անմիջոց։ Յն՝ Յայտնութիւն Տեառն։

7/20 †Շր. Բ. օր Ծննդեան։ Յիշատակ մեռելոց։ Յն. Յովհաննու Կարապետին։

8/21 Կիր. Գ. օր Ծննդ.։ Լտ. Ագնէսի կուսին։ Ջրհոս (Պուրճի Տկլվ)։

9/22 Բշ. Դ. օր Ծննդեան։

10/23 Գշ. Ե. օր Ծննդեան։

11/24 Դշ. Զ. օր Ծննդեան։

12/25 Եշ. Է. օր Ծննդեան։

13/26 † Ուր. Ը. օր Ծննդեան եւ տօն Անուանակոչութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

14/27 Շր. Տօն ծննդեան Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին։ Լտ. Յովհաննու Ոսկեբերանին։ — Տար. Ծննդ. Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ, 1859։

15/28 Կիր. Ա. զկնի Ծննդ.։ Բարեկենդան պահոց Առաքաւորաց։ Յն. Դրիւո-

տիսն (Եօթանասներորդաց կիւրակէ) :

16/29 Բ. Ա. օր պահոց առաջաւորաց: Յն. Լուծումն պահոց յայսմ եօթնեկի :

17/30 Գ. Բ. օր պահոց առաջ.: Յն՝ Անտոնի անապատականին : Տն. Ալսբրը արպակն, (վերջ բառասուն աւուրց առաջնոյ մասին ձմրան): — Տար. Գահ. Ֆրետերիք Ը. Բազ. Տանիմարգացի, 1906:

18/31 Դ. Գ. օր պահոց առաջաւորաց : Յն* Աւետեաց եւ Կիւրղի հայրապետաց: Լտ Աթանասիա Եւտքսիա : Տն. Եվվլի խոտիկն , (սկիզբն յիսուն աւուրց երկրորդի մասին ձմրան) :

19/1 Ե. Դ. օր պահոց առաջաւորաց: Լտ. Փեարվար :

20/2 Ո.ր. Ե. օր պահոց առաջաւորաց եւ յիշատակ առաքեալ Յովհաննու մանգաւիլն առ Նինուէացիսն: Յն. Եւթիմիոսի ճգնաւորին: Լտ* Տեառնընդառաջ :

21/3 Շր. Ս. Սարգսի զօրավարին, եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ չորեքտասան զինուորաց : Յն. Վլասեայ եպիսկոպոսին: Հր. Տարեգլուխ անկոց :

22/4 Կիր. Բ. զինի Ծննդեան : Լտ. Եօթանասնիներորդաց կիւրակէ :

23/5 Բ. Սրբոց Առովմանց զօրավարաց : Լտ. Ագաթայ կուսին :

24/6 Գ. Սրբոց Սուքիասանց վկայից: Լտ. Տրոֆեայ կուսին :

25/7 Դ. Պահք : Յն* Գրիգորի Աստուածաբանին :

26/8 Ե. Սրբ. Ոսկեանց քահանայից:

27/9 Ուր. Պահք: Յն. Փոխադրութիւն Նշխարաց Սրբոյն Յ վի. Ոսկերերանին :

28/10 Շր. Սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի հայրապետին մերոյ : Յունաց՝ յիշատակ մեռելոց :

29/11 Կիր. Գ. զինի Ծննդեան: Յն. Դարձ նշխարաց սրբն. Իգնատիոսի հայր.

30/12 Բ. Սրբոցն Մարկոսի եպիսկոպոսին, Պիռնի քահանային , Կիւրղի եւ Բենիամինի սարկաւագին . եւ վկայիցն Արդլմանիի, Որմզդանայ եւ Սայնի: Յն. Հայրապետացն Բարսղի , Գրիգորի եւ Յովհաննու Ոսկերերանին , եւ նաւակատիք է յայսմ եօթնեկի :

31/13 Գ. Սրբ. Ղեւոնդեանց քհ.ից:

Փետրուար

29 օր

Ջուկ

1/14 Դ. Պահք :

2/15 †Ե. Սրբոց Վարդանանց զօրավարացն մերոց՝ հայոց Երեսուն եւ վից վկայ՝ ցն, որք կատարեցան ի մեծ պատերազմին: Յիշատակ մեռելոց եւ ոտն ազգային : Յն՝ Տեառնընդառաջ :

3/16 Ուր. Պահք:

4/17 Շր. Կոստանդնուպոլսոյ Սբ. Ժողովոյն հարիւր չիսուն հայրապետացն :

5/18 Կիր. Ա. Քառասնորդաց : Բուն Բարեկենդան : Յն Բուն Բարեկենդան : Ելս Լտ. եւ յիսնորդաց կիւրակէ. :

6/19 Բ. Ա. օր մեծ պահոց :

7/20 Գ.Բ. օր մեծ պահոց: Տն.Ճկմ էլ Եվվլ պլ հալս , (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու յօդս): Ջուկ (Պուրքի Հուն):

8/21 Դ. Գ. օր մեծ պահոց: Յն Քլոպոտոսաց վկայից: Լտ. օր մսերոց :

9/22 Ե. Դ. օր մեծ պահոց :

10/23 Ուր. Ե. օր մեծ պահոց : Յն Ղազարամպոսի քահանային :

11/24 Շր. Զ. օր մեծ պահոց: Սրբոյն Թէոդորոսի զօրավարին : Յն. Վլասեայ եպիսկոպոսին եւ Թէոդոսի զօրավարին: Լտ. Մատաթեայ առաքելոյն :

12/25 Կիր. Բ. Քառասնորդաց եւ Է. որ մեծ պահ ց : Հրկից՝ ծոմ վասն մահուանն Մովսէսի :

13/26 Բ. Ը. օր մեծ պահոց :

14/27†Գ.Թ. օր մեծ պահոց:Տեառնընդառաջ Տն. Ճկմրկի սանի սկ ասլ , (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի ջուրս) :

15/28 Գ. Ժ. օր մեծ պահոց : Հր. ծոմ վասն Եսթերայ :

16/29 Ե. ԺԱ. օր մեծ պահոց: Տաճկաց՝ Մկվուտ :

17/1 Ուր. ԺԲ.օր մեծ պահոց:Լ.Մարտ:

18/2 Շր. ԺԳ. օր մեծ պահոց: Սրբոցն Կիւրղի Երուսաղիմայ հայրապետին, եւ Յիւս Կիւրղի եպիսկոպոսին եւ մեր նորա Աննայի : Հր. Փուրիմ. ոտն յիշատակի Եսթերայ , որ և Շէքէր պայրամը :

19/3 Կիր. Գ. Քառասնորդաց եւ ԺԴ. օր մեծ Պահոց : Անառակին :

20/4 Բ. ԺԵ. օր մեծ պահոց :

21/5 Գ. ԺԶ. օր մեծ պահոց : Յն. Ցիմոթէոսի եւ Ստաթիոսի Ճգնաւորաց : Տն. Ճկմրկի սալիս ֆիլ Քիրասլ , (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի ծովն) :

22/6 Դ. ԺԷ. օր մեծ պահոց :

23/7 Ե. ԺԸ. օր մեծ պահոց : Լտ. Թվմայի Ադովինացւոյն :

24/8 Ուր. ԺԹ օր մեծ պահոց : Յն* Գիւտ գլխոյ Յովհաննու Կարապետին :

25/9 Շր. Ի. օր մեծ պահոց : Սրբոյն Յովհաննու Երուսաղիմայ հայրապետին, եւ սրբոց հայրապետացն մերոց Յովհաննու Իրատասիրին Օձնեցւոյ, Յովհաննու Որոտնեցւոյն եւ Գրիգորի Տաթեւացւոյն : Տն. Եվվլի պէրտ իլ աճուզ , (սկիզբն ցրտոյն պառաւանց որ տեւէ եօթն տիս եւ ութ գիշեր:) Հիւսին ֆրլքնունասը :

26/10 Կիր. Դ. Քառասնորդաց եւ ԻԱ. օր մեծ պահոց : Տնտեսին :

27/11 Բ. ԻԲ. օր մեծ պահոց :

28/12 Գ. ԻԳ. օր մեծ պահոց:

29/13 Դ. ԻԴ. օր մեծ պահոց:Միջինք:

Մարտ

31 օր

Խոյ

1/14 Ե. ԻԵ. օր մեծ պահոց: Տն. Տարեմուտ 1328 ելեմտական Քուականին :

2/15 Ուր. ԻԶ. օր մեծ պահոց : Տն. ախբրը պէրտ իլ աճուզ , (վերջ ցրտոյն պառաւանց) :

3/16 Շր. ԻԷ. օր մեծ պահոց : Սրբոց քառասնից մանկանցն որք ի Սեբաստիա կատարեցան :

4/17 Կիր. Ե. Քառասնորդաց եւ ԻԸ. օր մեծ պահոց : Դատաւորին :

5/18 Բ. ԻԹ. օր մեծ պահոց :

6/19 Գ. Լ. օր մեծ պահոց: Լտ. Յովսեփայ աստուածահօղն: Հր. Նիսան, (Ա. ամիս բոս Աստուածաշնչին) :

7/20 Դ. ԼԱ. օր մեծ պահոց : Յն. Գիւտ նշխարաց Յովհաննու Կարապետին: Տն. ախբրը խամսիյն (վերջ յիսուն աւուրց երկրորդի մասին ձմերան).

8/21 Ե. ԼԲ. օր մեծ պահոց : Լտ. Բենեդիկտոսի աբբային : Տն. ԻՔիսալը բէկիի: Պարսից՝ Նէվրուզ , (նոր օր արքայական), եւ է նոցա ամանոր եւ պայրամ : Խոյ (Պուրճի Համէլ) :

9/22 Ուր. ԼԳ. օր մեծ պահոց: Գարնանամուտ եւ հասարակած, լինի տիւ եւ գիշեր հաւասար : Յն՝ քառասնից մանկ:

10/23 †Շր. ԼԴ. օր մեծ պահոց: Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին , յիշատակ չարչարանաց եւ մահն ի վիրապն :

11/24 Կիր. Զ. Քառասնորդաց եւ ԼԵ. օր մեծ պահոց: Գալստեան :

12/25 Բ. ԼԶ. օր մեծ պահոց : Լտ Աւետումն Աստուածածնի :

13/26 Գ. ԼԷ. օր մեծ պահոց :

14/27 Դ. ԼԸ. օր մեծ պահոց :

15/28 Ե. ԼԹ. օր մեծ պահոց : Հր. Ապիլ (գարնանամուտ):

16/29 Ուր Խ. օր մեծ պահոց :

17/30 Շր. Յիշատակ յարութեանն Ղազարու : Պահք :

18/31 Կիր. Ծաղկազարդ : Պահք : Յն. Տօն ամենայն սրբոց եւ Կիւրղի Երուսաղիմայ հայրապետին: Ելս եւ Ծաղկազարդ Յն. եւ Լատինաց:

19/1 Աւագ Երկուշաբթի. Պահք : Լատինաց՝ Ապրիլ :

20/2 Աւագ Երեքշաբթի. Պահք: Յիշատակ տասն կուսանաց: Հր. Պասեք (Խամուրըզ պայրամը) աւուրս ութ :

21/3 Աւագ Չորեքշաբթի: Պահք: Տարեմուտ ՄՂԵ=297 վոքր Քուականին

Զուղայեցւոց, եւ գարնանամուտ ըստ հնոյ տոմարին:

22/4 †Աւագ Հինգշաբթի. Պահք: Յիշատակ Ընթրեաց Տեառն մերոյ Յս. Քս.ի:

23/5 Աւագ Ուրբաթ: Պահք: Յիշատակ չարչարանաց, խաչելութեան եւ Թաղմանն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Լտ. Վիչենցիոսի Ֆէրէրեան:

24/6 Աւագ Շաբաթ. Ճրագալոյց Զատկի: Նաւակատիք յերեկոյին:

25/7 Կիր. Զատիկ յարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Ուտիք է մեզ մինչեւ ցՀամբարձումն: Յն. եւս Զատիկ, եւ ուտիք է նոցա մինչեւ ցՆոր Կիւրակէ, եւ Աւետումն Ս. Աստուածածնի: Լտ. եւս Զատիկ:

26/8 †Բշ.Բ.օր Զատկի: Յիշատակ մեռելոց: Յն. Տօն ամենայն երկնային զօրաց: — Տարեդարձ ծննդեան Ալպէրթ Ա. Թագաւորին Պելճիքայի, 1874:

27/9 †Գշ. Գ. օր Զատկի:

28/10 Դշ. Դ. օր Զատկի:

29/11 Եշ. Ե. օր Զատկի: Ի քաղաքս ինչ եւ ի գիւղօրէս տօն վասն արտօրէից:

30/12 Ուր.Զ. օր Զատկի Յն՝Տ.ն Պաղքզը այազմային:

31/13 Շբ. Է. օր Զատկի: Յիշատակ գլխատման Յովհաննու Կարապետին:

Մայիս

31 ՕՐ

Ցուլ

1/14 Կիր. Ը. օր Զատկի: Նոր կիւրակէ կամ Կրկնազատիկ: Յն. Թովմայի առաքելոյն: Հրէից՝ Ծոմ վասն մահուանն Յեսուայ:

2/15 Բշ. Ը. օր Յինանց:

3/16 Գ. ժ. օր Յինանց:

4/17 Դշ. ԺԱ. օր Յինանց:

5/18 Եշ. ԺԲ. օր Յինանց:

6/19 Ուր. ԺԳ. օր Յինանց:

7/20 † Շբ. ԺԴ. օր Յինանց: Աւետումն Ս. Աստուածածնի:

8/21 Կիր. Գ., ԺԵ. օր Յինանց: Տօն Աշխարհամատոյն (Կանաչ կիւրակէ): Տե. Ցուլ (Պուրճի Սէվր): — Տար. Ծննդ. Կարոլ Բ. Թագաւորին Ռումանիոյ, 1839:

9/22 Բշ. ԺԶ. օր Յինանց:

10/23 Գշ. ԺԷ. օր Յինանց: Լատինաց՝ Ս. Գէորգ:

11/24 Դշ. ԺԸ. օր Յինանց:

12/25 Եշ. ԺԹ. օր Յինանց: Լատինաց՝ Մարկոսի աւետարանչին:

13/26 Ուր. Ի. օր Յինանց:

14/27 Շբ. ԻԱ. օր Յինանց: Անկաւտեղ: Տե. Զայըր ֆուրնասը: — Տարեդարձ գահակալութեան Սուլթան Մէհէմմէտ Ըէշատ Ե. կայսեր Թուրքիոյ. 14 Ապրիլ 1909=1327 Ըպրիլ ախըր 7:

15/28 Կիր. Դ., ԻԲ. օր Յինանց: Կարմիր Կիւրակէ: Հր. Ծոմ վասն մահուան Հեղեայ եւ գերութեան տապանակին:

16/29 Բշ. ԻԳ. օր Յինանց:

17/30 Գշ. ԻԴ. օր Յինանց·

18/1 Դշ. ԻԵ. օր Յինանց: Յն՝ Կիսապենտեկոստէ: Լտ. առաքելոցն Փիլիպպոսի եւ Յակոբոյ: Հր. երկրորդ Խամուրըզ:

19/2 Եշ. ԻԶ. օր Յինանց:

20/3 Ուր.ԻԷ. օր Յին: Լտ.Գիւտ Խաչ:

21/4 Շբ. ԻԸ. օր Յինանց:

22/5 Կիր. Ե., ԻԹ. օր Յ ինանց: Տօն Երեւման սրբոյ Խաչին: Հր. Լաղլաւմէր:

23/6 Բշ. Լ. օր Յինանց: Յն՝Ս. Գէորգ: Տաճկաց՝ Խըտրէլլէզ:

24/7 Գշ. ԼԱ. օր Յինանց:

25/8 Դշ. ԼԲ. օր Յինանց: Յն. Մարկոսի աւետարանչին:

26/9 Եշ. ԼԳ. օր Յինանց:

27/10 Ուր. ԼԴ. օր Յինանց: Յն. Շմաւոնի ազգականին Քրիստոսի:

28/11 Շբ. ԼԵ. օր Յինանց:

29/12 Կիր. Զ., ԼԶ. օր Յինանց:

30/13 Բշ. ԼԷ. օր Յին.: Յն. Յակոբոսի առաքելոյն եղբօրն Յովհ. աւետարանչին:

Ցուլիս

31 ՕՐ

Երկաւոր

1/14 Գշ. ԼԸ. օր Յինանց: Յն. Երեվիայ մարգարէին:

2/15 Դշ. ԼԹ. օր Յինանց: Յն. Գիւտ նշխարաց Աթանասի հայրապետին:

3/16 † Եշ. Խ. օր Յինանց: Համբարձումն Քրիստոսի Տեառն մերոյ յերկինս: Վիճակ: Յն՝ եւ Լտ՝ Համբարձումն Քրիստոսի: — 80րդ Տարեդարձ հաստատութեան Ս. Փրկչեան Ազգ. Հիւանդանոցին:

4/17 Ուր. ԽԱ. օր Յինանց: Պահք: — Տար. Ծննդ. եւ Գահակ. Ալֆոնս ԺԳ. Թագաւորին Սպանիոյ, 1886:

5/18 Շբ. ԽԲ. օր Յինանց:

6/19 Կիր. Է., ԽԳ. օր Յինանց: Երկրորդ Ծալկազարդ: — Տար. Ծննդ. Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ, 1868:

7/20 Բշ. ԽԴ. օր Յինանց: — Տար. Գահա՛լութեան ճորճ Ե. Թագաւորին Անգլիոյ եւ Կայսեր Հնդկաստանի, 1910:

8/21 Գշ. ԽԵ. օր Յինանց: Յն. Յովհաննու աւետարանչին:

9/22 Դշ. ԽԶ. օր Յինանց: Պահք: Յն. Եսայեայ մարգարէին: Հր. Սավօն կամ Պէնտէկոստէ (Կիւլ պայրամը) աւուրս երկուս: Երկաւոր (Պուրճի ՃԷվզա):

10/23 Եշ. ԽԷ. օր Յինանց: Երկնային վիճակ ի յիշատակ վիճակաւ ընտրութեան Մատթէոսի առաքելոյն: — Տար. գահ. կարոլ Թագաւորին Ռումանիոյ, 1866:

11/24 Ուր. ԽԸ. օր Յինանց: Պահք:

12/25 Շբ. ԽԹ. օր Յինանց:

13/26 Կիր. Ը. օր Յինանց: Հոգեգալուստ, Պէնտէկոստէ: Բարեկենդան Եղիալան պահոց: Յն. եւ Լտ. եւս Հոգեգալուստ (Կիւլ բանայըրը):

14/27 Բշ. Բ. օր Հոգեգալստեան: Պահք: Յունաց ուտիք է յայսմ եօթնեկի: —Տարեդարձ Թագադր. Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ, 1897:

15/28 Գշ. Գ. օր Հոգեգալստ.: Պհք.:

16/29 Դշ. Դ. օր Հոգեգալստ.: Պհք:

17/30 Եշ. Ե. օր Հոգեգալստ.: Պահք:

18/31 Ուր. Զ. օր Հոգեգալստ.: Պհք.:

19/1 Շբ. Է. օր Հոգեգալստեան:

20/2 Կիր. Ա.կիւրակէ Յարութեան, եւ յիշատակ Եղիայ մարգարէին: Առաջին պսակ: Յն. Տօն Ամենայն Սրբոց եւ Բարեկենդան Սրբոց Առաքելոց: Լտ. Տօն Ամենասրբ Երրորդութեան:

21/3 Բշ. Սրբոց Հովհաննէսեանց կուսանաց: Զարսանիք: Յն. Կոստանդիանոսի եւ Հեղինեայ, եւ պահք առաքելոց (օր 39): — Տարեդարձ Ծննդեան Ֆրեոտերիք Ը. Թագ. Սանչմարքայի, 1843:

22/4 Գշ. Սրբոց Գայիանեանց կուս.:

23/5 Դշ. Պահք:

24/6 Եշ. Սրբոց Յովհաննու Կարապետին եւ Աթանագինեայ եպիսկոպոսին: Ելատեղ: Լտ. Տօն Խորհրդոյ Ս. Հաղորդութեան: — Տար. Ազգ. Սահմանադրութեան Հայոց, 1860: — Տար. Գահ. Եօրկիոս Ա. Թագ. Յունաստանի, 1863:

25/7 Ուր. Պահք: Լտ. Տօն սրտին Յս.ի:

26/8 †Շբ. Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին յիշատակ ելից ի վիրապէն: — Տար. Թագ. Ֆրանց Եօզէֆ Ա. Կայս. Աւստրիոյ-Հունգարիոյ, 1867:

27/9 Կիր. Բ., Տօն Կաթողիկէ Ս. Էջմիածնի: Կաւարն հանդէս յամենայն եկեղեցիս Հայոց:

28/10 Բշ. Սրբոց մանկանցն Բեթղեհեմի, եւ Ակակիոսի վկային, Մովսիմայ քահանային եւ Կոդրատիոսի գինաւորին: Զարսանիք:

29/11 Գշ. Սրբոց կուսանացն Նունեայ եւ Մանեայ: Լտ. Բառնաբայ Առաք.:

30/12 Դշ. Պահք:

31/13 Եշ. Սրբոց իշխանացն Սահակայ եւ Յովսեփայ, եւ վկայից՝ Սարգսի եւ Բագոսի: Լտ. Անտոնի Պատուացւոյն:

Յունիս

30 ՕՐ

Խեցգետին

1/14 Ուր. Պահք:

2/15 Շբ. Սրբոցն Մինին Նեսոսի հայրապետին մերոյ եւ Խադայ եպիսկոպոսին: — Տարեդարձ Գահակալութեան Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ, 1888:

3/16 Կիր. Գ. զկնի Հոգեգալստեան: Բարեկենդան պահոց Լուսաւորչի:— Տար. Ծննդեան Ճորճ Ե. Թագաւորին Անգլիոյ եւ Կայսեր Հնդկաստանի, 1865:

4/17 Բշ. Պահք: Սրբոցն Եպիփանու Կիպրացւոյն, Բաբելայ հայրապետին եւ երից աշակերտաց Նորին:

5/18 Գշ. Պահք: Սրբոցն Կոստանդիանոսի Թագաւորին եւ մօրն Նորա Հեղինեայ:

6/19 Դշ. Պահք:

7/20 Եշ. Պահք: Սրբոցն Թէոդիտոսի Գաղատացւոյն, եւ Թալիլեայ բժշկին. եւ ԹՕՆ կուսանացն որք յԱնկիւրիա կաոարեցան (ի հնումն):

8/21 Ուր. Պահք:

9/22 † Շբ. Գիւտ նշխարաց Սրբոյ Հոգւոյ մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, Ամառնամուտ եւ արեւադարձ խեցգետնի. ցերեկն սկսանի կարճանալ եւ գիշերն երկարիլ: Տն. Ինգրլապը սայֆի, սկիզբն առատութեան ջուրցն Նեղոսի (Նիլ միւպարէք): Խեցգետին (Պուրճի ՍէրլՃան):

10/23 Կիր. Դ. զկնի Հոգեգալստեան:

11/24 Բշ. Սրբոց վկայից Անտոնինոսի, Թէոփիլոսի, Անիքտոսի եւ Փոտինոսի: Հարսանիք: Յն. Առաքելոյ Բարթուղիմէոսի եւ Բառնաբայ: Լտ. Ծննդ. Յովհ. Մկրտչին:

12/25 Գշ. Սրբոցն Դանիէլի մարգարէին եւ երից մանկանցն Սեդրաքայ, Միսաքայ եւ Աբեդնագովի:

13/26 Դշ. Պահք:

14/27 †Եշ. Սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ: Կատարի հանդէս յամենայն գպրոցս:

15/28 Ուր. Պահք:

16/29 Շբ. Տրդատայ Թագաւորին մերոյ, եւ Աշխէն տիկնոջն եւ Խոսրովիդխտոյն: Լտ. Առաքելոյն Պետրոսի եւ Պօղոսի:

17/30 Կիր. Ե. զկնի Հոգ.: Գիւտ տփոյ Ս Աստուածածնի: Լտ. Երկոտասան առաքելոց: Տն. Լէյլի րէկաիպ. Գանտիլ կիճէսի:

18/1 Բշ. Կալիստրատոսի, եւ քառասուն եւ իննն վկայից, եւ Ղուկիանոսի քահանային: Հարսանիք:

19/2 Գշ. Զաքարիայ մարգարէին: Լտ. Այցելութիւն Ս. Աստուածածնի:

20/3 Դշ. Պահք: Հր. Ծոմ վասն առաքման Երուսաղէմի:

21/4 Եշ. Եղիսէի մարգարէին: — Տաբեղարձ անկախութեան Միացեալ Նահանգաց Ամերիկայի, 1777:

22/5 Ուր. Պահք:

23/6 Շբ. Երկոտասան առաքելոցն եւ Պօղոսի երեքտասաներորդ առաքելոյն: Յն. յառաջիկայ գիշերիս՝ աՃէշ կիճէսի:

24/7 Կիր. Զ. զկնի Հոգ.: Բարեկենդան պահոց Վարդավառի: Յն* Ծնունդ Յովհաննու Կարապետին:

25/8 Բշ Ա. օր պահոց Վարդավառի:

26/9 Գշ. Բ. օր պահոց Վարդավառի:

27/10 Դշ. Գ. օր պհց. Վարդավառի:

28/11 Եշ. Դ. օր պհց. Վարդավառի:

29/12 Ուր. Ե. օր պհց. Վարդավառի: Յն* Առաքելոցն Պօղոսի եւ Պետրոսի:

30/13 Շբ. Յիշատակ տապանակին հնոյ եւ տօն նորոյս Ս. եկեղեցւոյ: Նաւակատիք: Յն* Երկոտասան առաքելոց: Տն. Միրաճ կիճէսի:

Յուլիս

31 ՕՐ

Առիւծ

1/14 Կիր. Վարդավառ: Տօն Այլակերպութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: —Քանդում դէպակաւոր բանտին Պաստիլլի, եւ դաստատութիւն Հանրապետութեան Գաղղիոյ. 1789:

2/15 † Բշ. Բ. օր Վարդավառի: Յիշատակ մեռելոց: Յունաց Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնի:

3/16 Գշ. Գ. օր Վարդավառի: Լտ. Տօն դանդրթից Ս. Աստուածածնի: — Տար.Ծննդ.ԿիւՃավ Ե.Թագ.Շուէյտի 1858:

4/17 Դշ. Պահք:

5/18 Եշ. Ս. Եսայեայ մարգարէին:

6/19 Ուր. Պահք:

7/20 † Շբ. Թադէոսի առաքելոյն մերոյ եւ Սանդխտոյ կուսին: Յն. Սրբուհւոյն Կիրակեայ: Լտ. Մարգարիտայ կուսին:

8/21 Կիր. Բ. զկնի Վարդավառի:

9/22 Բշ. Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին, եւ քառասուն եւ հինգ վկայից. եւ կուսանացն Յուստինեայ, Եւփիմեայ եւ Քրիստինեայ: Հարսանիք: Լտ. Մարիամու Մագդաղենացւոյն:

10/23 Գշ. Անանգինեայ եպիսկոպոսին, եւ տասն աշակերտացն եւ հինգ վկայից: Հր. Ծոմ վասն գերութեան եւ աւերման Երուսաղէմի, որ ի Գարա պայրամ: —Տարեդարձ Վերահաստատութեան Օսմ. Սահմանադրութեան. 1908:

11/24 Դշ. Պահք: Յիշատակ համօրէն նորոց նահատակաց մերոց որք կատարեցան ի Զէյթուն, ի Սասուն, ի Կ Պոլիս, ի Կիլիկիա եւ յայլեւայլ գաւառս վասն ազատութեան: Հոգեհանգիստ վասն նորոց Նահատակաց մերոց: Յն. Եւփիմեայ կուսին: — Ափիճ (Պուրճի Էսէտ):

12/25 Եշ. Նախահարցն Ադամայ, Աբելի, Սեթայ, Ենովսայ, Ենովքայ, Նոյի, Մելքիսեդեկի, Աբրահամու, Իսահակայ, Յակոբայ, Յովսեփայ, Մովսիսի, Ահարոնի, Եղիազարու, Յեսուայ, Սամուէլի, Սամփսոնի, Յեփթաէեայ, Բարակայ, Գեդէոնի, եւ այլոց նախահարցն: Լտ. Յակոբայ առաքելոյն:

13/26 Ուր. Պահք: Լտ. Աննայի մօրն Ս Աստուածածնի:

14/27 Շբ. Որդւոց եւ Յուդանց Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, Արիստակիսի, Վ դանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի եւ Դանիէլի:

15/28 Կիր. Գ. զկնի Վարդավառի:

16/29 Բշ. Մակաբայեցւոցն Եղիազարու քահանային, եւ Շամունեայ, եւ ԹՕՆ որդւոց Նորին: Հարսանիք: Լտ. Մարթայի քեռն Ղազարու:

17/30 Գշ. Երկոտասան մարգարէիցն Ովսեայ, Ամովսայ, Միքիայ, Յովելեայ, Աբդիու, Նաւումայ, Ամբակումայ, Յովնանու, Սոփոնեայ, Անգեայ, Զաքարիայ եւ Մալաքիայ: Յն. Մարիաննեայ կուսին: Տն. Պէրաճ կիճէսի. եւ Եվվէլի էյհամ իւլ պայուր. Սամ եէլի: Սկիզբն աւուրց Շնիկ աստեղն: — Տար. Գահ. ՎիՃՕօրիս Էմմանուէլի Գ. Թագ. Իտալիոյ. 1900:

18/31 Դշ. Պահք:

19/1 Եշ. Սոփիայ եւ երից դստերացն Պիստոսի, Ելպիսի եւ Ագապեայ: Լատինաց՝ Օգոստոս:

20/2 Ուր. Պահք: Յն* Եղիայ մարգարէ:

21/3 Շբ. Պետրոսի հայրապետին, Վլասեայ եպիսկոպոսին եւ Աբիսողոմոյ

պարկաւագին : — Տարեդարձ Ծննդեան Հօրըն Է. Թագ. Նորվեկիոյ. 1872:

22/4 Կիր. Դ. զկնի Վարդավառի: Յն. Մարիամու Մագդաղինացւոյն, եւ գիւտ Նշխարաց Փոկասու հայրապետին: Լտ. Սրբոյն Դոմինիկոսի:

23/5 Բշ. Անտոնի Ճգնաւորին: Հրսնիք:

24/6 Գշ. Թէոդոսի Թագաւորին եւ Հօրն մանկանցն Եւխեսոսի: Լտ. Տօն Այլակերպութեան Քս.ի: Տճ. Ալսբրը էյեամ իւլ պահուր. վերջ աւուրց Շնիկ աստղին:

25/7 Դշ. Պահք: Յն. Աննայի մօր Ս. Աստուածածնի:

26/8 Եշ. Կիրակոսի եւ մօրն Յուլիտայի. եւ վկայից Գորդիոսի, Պօղիքարպոսի եւ Գրիգորիսի: Յն. Սրբուհւոյն Պարասկեւեայ:

27/9 Ուր. Պահք: Յն* Պանդալէոնի:

28/10 Շբ. Աթանասի եւ Կիւրղի, եւ Գրիգորի Աստուածաբանին: Լտ. Լաւրենտիոսի վկային:

29/11 Կիր. Ե. զկնի Վարդավառին: Լտ. Ֆլորմենայ կուսին:

30/12 Բշ. Վահանայ Գողթնացւոյն, Եւգինեայ կուսին եւ հօրն Փիլիպպոսի, եւ մօրն Կղոդեայ եւ երկուց եղբարցն Սերգեայ եւ Ապիտոնի եւ երկուց ներքինեացն: Հրսնիք: Յն. Շիլայի աւաքելոյն:

31/13 Գշ. Տրիփոնի, Պարսմայ եւ Ննոփրիոսի Ճգնաւորացն: Յն. Բարեկենդան Ս. Աստուածածնի:

Օգոստոս

31 ՕՐ

Կոյս

1/14 Դշ. Պահք: Յն. Սկիզբն պահոց Ս. Աստուածածնի:

2/15 Եշ. Եւգինէոսի, Մակարիոսի, Կանդիտոսի եւ Ակիւղասայ: Լտ* Վերափոխումն Աստուածածնի: Տճ. Բամազան:

3/16 Ուր. Պահք: Լտ. Ռոբոսի խոստովանողին:

4/17 Շբ. Եփեսոսի Ժողովոյն երկու հայելւր հայրապետացն:

5/18 Կիր. Զ. զկնի Վարդավառի: Բարեկենդան պահոց Աստուածածնի: — Տարեդարձ Ծննդ. Ֆրանց-Եոզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիոյ եւ Թագ. Հունգար. 1830:

6/19 Բշ. Ա. օր պհց. Աստուածածնի: Տոմ. Նաւասարդ. Ամանոր եւ Տարեմուտ 4405 բուն եւ շարժական Յուլականին Հայոց: Յն* Այլակերպութիւն Քրիստոսի:

7/20 Գշ. Բ. օր պհց. Աստուածածնի:

8/21 Դշ. Գ. օր պհց. Աստուածածնի:

9/22 Եշ. Դ. օր պհց. Աստուածածնի:

10/23 Ուր.Ե. օր պհց. Աստուածածնի:

11/24 Շբ. Տօն Շողակաթի Էջմիածնի, ըստ տնօրհնեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ: Յայտմ. Նաւասարդ եւ Տարեմուտ 1362 հայտառուն Յուլականին Հայոց ըստ Յայտմաւուրց. ի յիսնին ժամանակս սովորութիւն եղեւ դնել զոկիզբն Յուլականին ի Կալանդս Յունուարի ըստ ինն տումարին: Լտ. Բարթուղիմէոսի առաքելոյն: Կոյս (Պուրճի Սիւմպիւլ):

12/25 Կիր. Վերափոխ. Աստուածածնի:

13/26 † Բշ. Բ. օր Վերափոխման: Յիշատակ մեռելոց:

14/27 Գշ. Գ. օր Վերափոխման:

15/28 Դշ.Դ.օր Վերափոխման: Պահք: Յն* Վերափոխումն Աստուածածնի: Լտ. Օգոստինոսի եպիսկոպոսին:

16/29 Եշ. Ե. օր Վերափոխման: Լտ. Գլխատումն Յովհաննու Մկրտչին:

17/30 Ուր. Զ. օր Վերափոխման: Պահք: Լտ. Ռոզայի կուսին:

18/31 Շբ. Է. օր Վերափոխման: — Տարեդարձ Ծննդ. Վիլհելմինա Թագուհւոյն Հոլանտայի. 1880:

19/1 Կիր. Ը. օր Վերափոխման: Լատինաց՝ Սեպտեմբեր:

20/2 Բշ. Թ. օր Վերափոխման:

21/3 Գշ. Յովակիմայ եւ Աննայի՝ ծնողաց Աստուածածնի եւ կանանցն Իւղարեբից: Հրսնիք: Յն. Թադէոսի առաքելոյն:

22/4 Դշ. Պահք:

23/5 Եշ. Երեմիայ մարգարէին: Յն* Թ. օր Վերափոխման:

24/6 Ուր. Պահք:

25/7 Շբ. Առաքելոյն Թովմայի, Յակոբայ եւ Շմաւոնի:

26/8 Կիր. Գ. զկնի Վերափոխման: Գիւտ գօտւոյ Ս. Աստուածածնի: Լտ* Ծնունդ Ս. Աստուածածնի:

27/9 Բշ. Ստեփանոսի Ուղնեցւոյն, եւ վկայից Գոհարինեայ, Ծամիդոսի, Տուքիկոսի եւ Ռատիկոսի: Հաբսոնիք:

28/10 Գշ. Մարգարէից Եզեկիէլի, Եզրի եւ Զաքարիայ՝ հօրն Յովհաննու Մկրտչին: Տճ. Գաւթը կէնէսի:

29/11 Դշ. Պահք: Յն* Գլխատումն Յովհաննու Կարապետին, եւ պահք:

30/12 Եշ. Յովհաննու Կարապետին եւ Յորայ արդարոյն: Հր. Տարեմուտ 5673 Յուլականին: Տօն է նոցա աւուրս 2:

31/13 Ուր. Պահք: Յն* Գիւտ գօտւոյ Ս. Աստուածածնի:

Սեպտեմբեր

30 ՕՐ

Կշիռ

1/14 Շբ. Նիկիոյ ժողովոյն երեք հարիւր ուԺ եւ տասն հայրապետաց: Յն. Սիմէոնի Սիւնակեցւոյն: Եկեղեցական տաբնմուտ է նոցա: Լտ* Խաչվերաց: Տճ. Րամազան պայրամը, աւուրս երիս:

2/15 Կիր. Դ. զկնի Վերափոխման:

3/16 Բշ. Անդրէի զօրավարին եւ բանակի նորին, Կալինիկոսի եւ Դոմետեայ վկայից: Լտ. ԵօԺն ցաւոց կուսին: Հրէից՝ Ծոմ վասն սպանման Գեդոլիայ որդւոյ Աքիկամայ:

4/17 Գշ. Անդրիանոսի եւ կնոջ նորա Անատոլայ, Թէոդորոսի եւ Եւսեբիոսի վկայից:

5/18 Դշ. Պահք:

6/19 Եշ. Աբրահամու եւ Խորենայ քահանայից, եւ անապատի բժշկացն Կոզմայի եւ Դամիանոսի, եւ Աստուածատրոյ վկային: Յն* Միքայէլի հրեշտակապետին: Ի գիւղօրէս տօն վասն արտորելոց:

7/20 Ուր. Պահք:

8/21 † Շբ. Ծնունդ Ս. Աստուածածնի յԱննայէ: Յունաց՝ նաև ծննդ. Աստուածածնի: Լտ. ՄատԺէոսի Աւետարանչին:

9/22 Կիր. Ե. զկնի Վերափոխման: Բարեկենդան պահոց Խաչի: Յն. Յովակիմայ եւ Աննայի: Հրէից՝ Քիվուս. տօն քաւութեան, որ է Զօրասղ պայրամը եւ է նոցա ծոմ մեծ:

10/23 Բշ. Ա. օր պահոց Խաչի:

11/24 Գշ. Բ. օր պահոց Խաչի: — Աշնանամուտ եւ հասարակած, լինի տիւ եւ գիշեր հաւասար: Տճ. Իթլիսալը հաբրիֆի. որ է աշնանային ամիսք, եւ սկիզբն նուազութեան ջուրցնՆելոսի (Նիլ միւպարէք): Կշիռ (Պուրճի Միզան):

12/25 Դշ. Գ. օր պահոց Խաչի:

13/26 Եշ. Դ. օր պահոց Խաչի:

14/27 Ուր. Ե. օր պահոց Խաչի: Յն* Խաչվերաց, եւ պահք է նոցա այսօր:

15/28 Շբ. Տօն եկեղեցւոյ ի նաւակատիս Խաչի: Նաւակատիք: Հր. Սուբքօճ. տօն տաղաւարահարաց. Գամըշ պայրամը աւուրս ինն:

16/29 Կիր. Խաչվերաց: Լտ. Միքայէլի հրեշտակապետին:

17/30 † Բշ. Տօն Խաչի: Յիշատակ մեռելոց: Լտ. Տօն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, եւ Հերոնիմոսի վրդպտ.:

18/1 Գշ. Տօն Եկեղեցւոյ: Լտ. Հոկտեմբեր եւ տօն Վարդարանին:

19/2 Դշ. Պահք: Տնօ Եկեղեցւոյ: Լտ. Պահապան հրեշտակաց:

20/3 Եշ. Տօն Եկեղեցւոյ: Յունաց՝ Եւստաքէոսի մարտիրոսին:

21/4 Ուբ. Պահք: Տօն Խաչի: Լատինաց՝ Փրանկիսկոսի Ասսիզացւոյն: — Տարեդարձ Ծննդեան Սուլթան Մէհէմմէտ Ե. Կայսեր Թուրքիոյ. 21 Շէվվալ 1260:

22/5 Շբ. Տօն Խաչի:

23/6 Կիր. Բ. զկնի Խաչի: Բարեկենդան Վարագայ Խաչի: Յունաց՝ Յղութիւն Յովհաննու Կարապետին:

24/7 Բշ. Պահք: Մամասայ, Փիլիկիմոնի եւ Սիմէոնի Սիւնեցւոյն: Յն. Գիւտ սպատակերի Աստուածածնի:

25/8 Գշ. Պահք: Կուսանացն Փեփրոնեայ եւ Մարիաննեայ, եւ վկայուհւոյն Շուշանայ դստեր Մեծին Վարդանայ: Լտ. Պիրմինիայ կուսին:

26/9 Դշ. Պահք: Յն. Ննջումն Յովհաննու Աւետարանչին:

27/10 Եշ. Պահք: Հայրապետացն Բարսղամու, Անթիմոսի եւ Երանոսի:

28/11 Ուբ. Պահք:

29/12 Շբ. Գէորգայ զօրավարին, Աղրիանոսի եւ Ռոմանոսի երգիցոլին:

30/13 Կիր. Գ. զկնի Խաչի: Տօն Վարագայ Խաչի: Ա.Կիւրակէ եօթն շաբաթուց: Յն. Տօն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ: Լտ. Եդուարդայ Թագաւորին: Տն. Գուշ կէչիմի Ֆուրթունասը:

Յոկտեմբեր

31 ՕՐ

Կարին

1/14 Բշ. Դաւթի Դիւնցւոյն. եւ վկայից Ղամբէոսի եւ Ղամբէուհւոյն: Շարսանիք: Յն. Անանիայ առաքելոյն:

2/15 Գշ. Եւստաքէոսի, եւ կնոջն Թէոփիստեայ եւ երկուց որդւոցն. եւ կուսանացն Երմինեայ եւ Նիկոտարինեայ: Լտ. Թերեզայ կուսին:

3/16 Դշ. Պահք:

4/17 Եշ. Սրբոց Իշխանացն Սահակայ եւ Շամազասպայ:

5/18 Ուբ. Պահք: Լտ.Ղուկաս աւետ.:

6/19 Շբ. Եօթանասուն եւ երկու աշակերտացն Քս.ի: Յն. Թովմայի առաքելոյն:

7/20 Կիր. Դ. զկնի Խաչի: Երկրորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց:

8/21 Բշ Փոկասու հայրապետին, եւ Երանոսի հետեւողին առաքելոյ: Շարսանիք: Լտ. Ուրսուլայ կուսին:

9/22 Գշ. Կուսանացն Թեկլեայ, Վառվառեայ եւ Պեղիքեայ: Յունաց՝ Յակոբայ Տեառնեղբօր:

10/23 Դշ. Պահք:

11/24 Եշ. Պանդալէոնի բժշկին, Երմոլեայ քահանային եւ Եւպրաքսեայ կուսին: Լտ. Ռափայէլի հրեշտակապետին: — Կարիճ (Պուրճի Ագրէալ):

12/25 Ուբ. Պահք:

13/26 Շբ. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Մեսրոպայ, Եղիշէի, Մովսէսի քերթողին, Դաւթի անյաղթ փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացւոյն եւ Ներսէսի Կլայեցւոյն:

14/27 Կիր. Ե. զկնի Խաչի: Երրորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց:

15/28 Բշ. Գրիգորիսի Աղուանից Կաթողիկոսին, եւ սրբոց հարցն՝ Թաթևոյ, Վարոսի, Թովմասու, Անտոնի եւ Կրօնիդեայ, եւ եօթն խոտաճարակացն որք յինանակնեան վանն կատարեցան: Շարսանիք:Լտ. առաքելոյն Սիմոնի եւ Յուդայի:

16/29 Գշ. Առաքելոյն Անանիայ, Մատաթիայ, Բառնաբայ, Փիլիպպոսի, Յովհաննու, Շիղայի եւ Սիղուանոսի: Յն. Ղուկիանոսի հարիւրապետին:

17/30 Դշ. Պահք:

18/31 Եշ. Դիոնեսիոսի Արիսպագացւոյն, եւ առաքելոց Տիմոթէոսի եւ Տիտոսի: Յն. Ղուկասու աւետարանչին:

19/1 Ուբ. Պահք: Յն. Յովհեայ մարգարէին: Լատինաց՝ ոսն Ամենայն սրբոյ, եւ Նոյեմբեր:

20/2 Շբ. Աւետարանչացն Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննու: Յն. Մատրոնայ կուսին. ոսն է Սագրոցւոց: Լտ. Յիշատակ հմօրէն ննջեցելոց:

21/3 Կիր. Զ. զկնի Խաչի: Չորրորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց: — Տար Գահ. Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1894:

22/4 Բշ.Ղուկիանոսի հարիւրապետին եւ Յովսեփայ՝ Աստուածահօրն, Յովսեփայ Արեմաթացւոյն, եւ բարեկամին Քրիստոսի Ղազարու եւ քերց նորա Մարթայի եւ Մարիամու: Շարսանիք:

23/5 Գշ. Թէոդիտոնի բահանային, եւ Զենոնի զինուորին, եւ Մակարայ, եւ Եւդոքսիայ եւ Ռամելայ:

24/6 Դշ. Պահք:

25/7 Եշ. Խարիտեանց եւ վկայից Արտեմեայ եւ Քրիստափորի, եւ երկուց կանանցն Կալինիկեայ եւ Ալիպինեայ:

26/8 Ուբ. Պահք: Յն՝ Դիմետրեայ վրկային: Տն.Գասըմ: Գասըմ Ֆուրնասը:

27/9 Շբ. Երկոտասան վարդապետացն Ռեքէոսի, Դիոնեսիոսի, Սկղբեսարոսի, Աքեանասի, Կիւրղի Երուսաղիմացւոյն, Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ, Բարսղի Կեսարացւոյն, Գրիգորի Նիւսացւոյն, Գրիգորի Աստուածաբանին, Եպիփանու Կպրացւոյն, Յովհաննու Ոսկեբերանին, եւ Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյն:

28/10 Կիր. Է. զկնի Խաչի: Գիւտ Խաչ: Հինգերորդ կիւրակէ եօթն շաբաթ:

29/11 Բշ. Անաստասայ բահանային, եւ Վարոսի, եւ Թէոդորիտեայ եւ երկուց որդւոց, եւ որոց ընդ նմա կատարեցան: Շարսանիք: — Տար. Ծննդ. Վիքթորիօ Էմմանուէլէ Գ. Թագաւորին Իտալիոյ. 1869:

30/12 Գշ. Հիպերիքեանց որք ի Սամոսատ կատարեցան. եւ Սեւերիանոսի Սեբաստացւոյն, Բարեղայ ծերոյն, եւ ուսոսն եւ չորից աշակերտաց նորին:

31/13 Դշ. Պահք:

Նոյեմբեր

30 ՕՐ

Աղեքսանդր

1/14 Եշ. Յովհաննու Ոսկեբերանին: Յն. Կոզմայի եւ Դամիանոսի:

2/15 Ուբ. Պահք:

3/16 Շբ. Ամենայն Սրբոց հինոց եւ նորոց, յայտից եւ անյայտից:

4/17 Կիր. Ը. զկնի Խաչի: Վեցերորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց:

5/18 Բշ. Ստեփանոսի Հովմայ հայրապետին, եւ Քահանայից, եւ Սարկաւագաց եւ ժողովրդոց որք ընդ նմա կատարեցան: Շարսանիք: — Տար. Գահ. Հօրն Ե. Թագաւորին Նորվեկիոյ. 1905:

6/19 Գշ. Ակիփսիմեայ եպիսկոպոսին, եւ Յովսեփայ քահանային, Այիթալայ սարկաւագին եւ Պղատոնի վկային:

7/20 Դշ. Պահք: Տն. Գուբլան պայրամը 4 օր:

8/21 Եշ. Հայրապետացն Մետրոփանոսի, Աղեքսանդրոսի, եւ Պօղոսի խոստովանողին. եւ նստարացն Մարկիանոսի եւ Մարտիրոսի: Յն՝ Միքայէլի հրեշտակապետին եւ ամենայն երկնային զօրաց: Լտ՝ Ընծայումն Ս. Աստուածածնի:

9/22 Ուբ.Պահք: Լտ. Զիւիլիա կուսին:

10/23 Շբ. Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի եւ ամենայն երկնային զօրաց: Աղեղնաւոր (Պուրճի Գավս): — Տարեդարձ Գահակալութեան Վիլհելմինա Թագուհւոյն Հոլանտայի. 1889:

11/24 Կիր. Թ. զկնի Խաչի: Եօթներորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց:

12/25 Բշ. Մկիտոսի Անտիոքայ հայրապետին, եւ Մինասայ Եգիպտացւոյն. եւ միւս Մելիտոսի եպիսկոպոսին, Բուրայ քահանային, եւ Շինու սարկաւագին: Շարսանիք: Յն. Յովհաննու ոսկրմաճին. Տօն քիւրքճիներու: Լտ.Կատարինեայ կուսին:

13/26 Գշ. Դեմետրիայ վկային, եւ Բասիլիսկոսի քահանային: Յն. Յովհաննու Ոսկեբերանին:

14/27 Դշ. Պաիք : Յն՝ Փիլիպպոսի առաքելոյն. եւ Բարեկենդան քառասնորեայ պահոց Ծննդեանն Քրիստոսի:

15/28 Եշ. Գուրիասայ, Սամունասայ, Աբիբայ սարկաւագին, Ռոմանոսի վիայնանակեցին. Մանկանն խոստովանողի, եւ Հիւսիքոսի զինաւորին: Յն. Սկիզբն քառասնօրեայ պահոց Ծննդեան Քրիստոսի:

16/29 Ուր. Պաիք: Յունաց՝ Ս. Մատթէոսի աւետարանչին:

17/30 Շբ. Առաքելոյն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի: Լտ Անդրէի առաքելոյն:

18/1 Կիր. Ժ. զկնի Խաչի: Բարեկենդան պահոց Յիսնակաց: Լտ.Մաքրութեայ կուսին. եւ Ա. Կիւրակէ Գալատեան, որ է սկիզբն կամաւոր պահոց Ծննդեան Քրիստոսի: Դեկտեմբեր:

19/2 Բշ. Ա. օր պահոց Յիսնակաց: — Տար. Գահակալութեան Ֆրանց-Եօզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիոյ-Հունգարիոյ. 1846:

20/3 Գշ. Բ. օր պահոց Յիսնակաց:

21/4 † Դշ. Գ. օր պահոց Յիսնակաց: Ընծայումն Աստուածածնի ի տաճարն: Յն՝ Ընծայումն Աստուածածնի:

22/5 Եշ. Դ. օր պահոց Յիսնակաց:

23/6 Ուր. Ե. օր պահոց Յիսնակաց: Լտ. Նիկողայոսի հայրապետին, պաշտպանին նաւավարաց: Հր. Խանուկայ, որ է Գանձիլ պայրամը: Տն. Եպիփագ տէօքիւմի ֆուրթունասը: — Ըմբռնաղ:

24/7 Շբ. Գրիգորի սքանչելագործին, Նիկողայոսի հայրապետին եւ Միւռնայ եպս.: Լտ. Ամբրոսիոսի եպիսկոպոսին:

25/8 Կիր. Ա. Յիսնակաց: Յն. Նեքտաբրինայ կուսին: Լտ՝ Յղութիւն Աստուածածնի յԱննայէ: — Տարեդարձ Գահ. Կուսքաւ Ե. Քագաւորին Շուէտի. 1907:

26/9 Բշ. Կուսանացն Յուլիանեայ եւ Վասիլիսայ: Հարսանիք:

27/10 Գշ. Ղուկիանոսի քահանային, Տարագրոսի, Պրոփոսի եւ Անդրանիկոսի վկայից, եւ Ոնեսիմայ եւ այլոց աշակերտաց առաքելոյն Պօղոսի:

28/11 Դշ. Պաիք: Տն. Մուհարրէմ եւ տարեմուտ 1331 Հուսկանին Հիճրէթի:

29/12 Եշ. Կղեմայ հայրապետին, եւ Բագարատայ Տառոմնեայ եպիսկոպոսին:

30/13 Ուր. Պաիք: Յն. Անդրէի առաքելոյն: Լտ. Լուսիայ կուսին:

Դեկտեմբեր

31 օր

Այծեղջիւր

1/14 †Շբ. Առաքելոյն եւ առաջին լուսաւորչացն մերոց Թադէոսի եւ Բարթուղիմէոսի: Յն. Նաումայ մարգարէին:

2/15 Կիր. Բ. Յիսնակաց: Յն. Ամբակումայ մարգարէին:

3/16 Բշ. Գննարիոսի եպիսկոպոսին, եւ Մերկերիոսի զինաւորին, Յակովբայ եւ Իրաւափառայ վկայից: Հարսանիք: Յն. Սոփոնիայ մարգարէին: — Տար. գահ. Ալպէրթ Ա. Քագ. Պելճիգայի, 1909:

4/17 Գշ. Նախավկայ եւ ի Քրիստոս հաւատացեալ անդրանիկ Քագաւորին մերոյ Աբգարու: Յն. Վաւվաւեայ կուսին:

5/18 Դշ. Պաիք: Յն. Հօրն Սափայի:

6/19 Եշ. Հարցն Եգիպտացւոց՝ Պօղոսի, Պօղայ, Մակարայ, Եւագրի, Յովհաննու Գրնեցւոյն, Յովհաննու կարճահասակին, Նեղոսի, Արսէնի, Սիսիանոս, Դանիէլի, Սրապիոնի, Մակարիոսի, Պիմենի եւ այլոց սրբոց հարց: Յն՝ Նիկողայոսի հայրապետին, պաշտպանին նաւավարաց: Հր. Ծոմ վասն պաշարմանն Երուսաղէմի ի Նաբուգոդոնոսորայ: — Տօն անուան Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ:

7/20 Ուր. Պաիք: Տն. Աշուրէ կիւնի:

8/21 Շբ. Ս. Նիկողայոսի Զմիւռնիոյ սքանչելագործ հայրապետին: Լտ. Թովմայի առաքելոյն:

9/22 Կիր. Գ. Յիսն. եւ տօն Յղութեան Աստուածածնի յԱննայէ: Բարեկենդան պահոց Ս. Յակոբայ: Յն՝ եւս Յղութիւն:

10/23 Բշ. Պաիք: Մինասայ, Երմոգինեայ, Գրարոսի, եւ կամաւոր աղքատացն Յովհաննու եւ Ալեքսիանոսի: — Զմեռնամուտ եւ արեւադարձ այծեղջեր, ցերեկն սկսանի երկարիլ եւ գիշերն կարճանալ: Տն. Ինգլապը շիՓէվի, կամ Եվլէլի արպային (սկիզբն քառասուն աւուրց առաջնոյ մասին ձմերան, որ կոչի Գարա Գըշ) =Զէմհէրիր: Կիւն տէօնիւմի ֆուրթունասը: — Այծեղջիւր (Պուրճի Ճէնի):

11/24 Գշ. Պաիք: Կուռնկլիոսի հայրիարապետին եւ Շմաւոնի ազգականին Քրիստոսի, եւ Պողիկարպոսի հայրապետին Զմիւռնիոյ, եւ վկայից՝ որք յարեւելս կատարեցան: Լտ. Ճրագալոյց Ծննդեան:

12/25 Դշ. Պաիք: Յն՝ Սպիրիդոնի եպիսկոպոսին: Լտ՝ Ծնունդ Քրիստոսի:

13/26 Եշ. Պաիք: Եւստրատիոսի, Օգսենտիոսի, Եւգինէոսի, Ովրեստեսի եւ Մարդարիոսի: Լտ. Ստեփանոսի նախավկայի: — Տարեդարձ Ծննդեան Եօրկիոս Ա. Քագաւորին Յունաստանի, 1845:

14/27 Ուր. Պաիք: Լտ. Յովհ. աւետարչին:

15/28 Շբ. Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին, Մարուքէի ճգնաւորին եւ Մելիտոսի եպիսկ.: Լտ. Մանկանցն Բեթղեհեմի:

16/29 Կիր. Դ. Յիսնակաց:

17/30 Բշ. Հայրապետացն Իգնատիոսի եւ Ադդէի, եւ Մարութայի եպիսկոպոսին: Հարսանիք: Յն. Դանիէլի մարգարէին:

18/31 Գշ. Թէոպոմպայ եպիսկոպոսին, եւ Թէովնայ վկային, եւ չորից զինուորացն՝ Բասոսի, Եւսեբի, Եւտիքի եւ Բասիլիդեայ: Լտ. Սեղբեստրոսի հայրապետին:

19/1 Դշ. Պաիք: Լտ. Յունվար եւ Տարեմուտ 1913 Նոր տոմարի. Տօն՝ Տնօրէնութեան Տեառն:

20/2 Եշ. Կուսանացն Ինդոսի, Դոմնայի եւ Գղերիկոսի քահանային, եւ երկուց բիւրուցն որք այրեցան յեկեղեցին Նիկոմիդ.:

21/3 Ուր. Պաիք:

22/4 Շբ. Բարսղի հայրապետին, եւ եղբօրն Գրիգորի Նիւսացւոյն, Սեղբեստրոսի հայրապետին եւ եւ աբբայ Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ:

23/5 Կիր. Ե. Յիսնակաց:

24/6 Բշ. Դաւիթ մարգարէին եւ Յակոբայ առաքելոյն: Յն. Ճրագալոյց Ծննդեան: Լտ՝ Յայտնութիւն Տեառն:

25/7 Գշ. Ստեփանոսի նախասարկաւագին եւ առաջին մարտիրոսին: Յն՝ Ծնունդ Քրիստոսի. (ուստիք է նոցա մինչեւ ի 4 Յունվարի)

26/8 Դշ. Պաիք: Յն* Բ. օր Ծննդեան:

27/9 Եշ. Առաքելոյն Պետրոսի եւ Պօղոսի: Յն՝ Գ. օր Ծննդեան, եւ Ստեփանոսի նախավկային:

28/10 Ուր. Պաիք:

29/11 Շբ. Որդւոցն որոտման Յակոբայ առաքելոյն եւ Յովհաննու աւետարանչին: Բարեկենդան պահոց Ծննդեան:

30/12 Կիր. Զ. Յիսնակաց եւ Ա. օր պահոց Ծննդեան:

31/13 Բշ. Բ. օր պահոց Ծննդեան:

ԱՒԱՐՏ

ամանորի սեմին, Հայոց բարօրութեան և աշխարհի խաղաղութեան մաղթանօք, իր ընթերցողներուն կը ձայնէ ցտեսութիւն

1913

ԹԷՈԴԻԿ,

ՏԱՐԻԻՆ:

ԾԱՆՈՒՑՄԱՆՑ ԲԱԺԻՆ

Կը ցաւինք որ բանի մը տարիէ ի վեր Տարեցոյցիս ձեղինակին եւ հրատարակիչներուն բազմազբաղ վիճակին ներեւութով, կարելի չեղաւ գոհացում տալ Տարեցոյցիս մէջ ազդ դնել ուզող անձերու փափաքին: «Ամէնուն Տարեցոյցը» — որ հայերէն ճամաւորիական հրատարակութեանց մէջ *մեծագոյն ապառումն ունեցող* գիրքն է, — յաջորդ տարի պիտի ունենայ յատուկ բաժին մը ամէն տեսակ ազդերու: Ուստի 1913 տարուան համար մայրամաղաքին եւ գաւառի ամենազգի պատ. յանախորդ պարտին իրենց ազդերը փութացնել մինչեւ Սեպտեմբերի վերջ ուղղակի

Վ. եւ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, տպարանին
Կ. Պոլիս, Պահչէ Գաբու:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ 100,000 ՕՍՄ. ՈՍԿԻ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ Կ. ՊՕԼԻՍ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ

Դրամեղեակները առժամեայ կերպով հաստատուած են Սթամպուլ, Փարթի օղու խանի մէջ

Հայկական սոյն դրամական հաստատութիւնը՝

Կ'ընդ. փոխատուութիւններ՝ առեւտրական տոմսերու, մուրհակներու, փոխադրակագիրներու, բաժնեթուղթերու, պարտաթուղթերու, ապրանքներու եւ բեռնագիրներու վրայ:

Կու տայ չէֆեր, վարկագիրներ, փոխանակագիրներ եւ ճեռագրական վճարումներ՝ հրամանքներ՝ ինչպէս Թուրքիոյ, նոյնպէս աշխարհիս բոլոր մասերուն վրայ:

Կը գնէ եւ կը ծախէ ամէն տեսակ բաժնեթուղթեր եւ պարտաթուղթեր, թէ մեր եւ թէ բոլոր օսար հրապարակներու վրայ, ինչպէս եւ օսար դրամներ:

Կը գանձէ եւ կը գեղչէ առեւտրական տոմսեր, մուրհակներ, փոխադրակագիրներ, բաժնեթուղթեր եւ կտրոններ:

Կ'ընդունի դրամական աւանդներ նպաստաւոր պայմաններով:

ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ Ս/ՆՏՈՒԿ

Խնայողութիւնը մեր համայնքին մէջ բաջալերելու համար կ'ընդունի 25 դրուշէն սկսելով գումարներ

Դրամատունս կը կատարէ նաեւ, Ձեր իւր հաշուոյն, Ձեզ մասնակցութեամբ եւ Ձեզ ուրիշներուն հաշուոյն ամէն տեսակ արդիւնաբերութիւններու՝ եւ ապրանքներու գնում, վաճառում, փոխանակութիւն, ներածում եւ արտածում:

Կ'ընդունի ներկայացուցչութիւն Ձեզ տեղական եւ Ձեզ օսար տուներու:

Կը կազմէ առեւտրական եւ ծարտարարուեստական ընկերութիւններ եւ կը մասնակցի անոնց:

Կ'ընէ, հանրօգուտ շինութեանց վերաբերեալ ամէն տեսակ ձեռնարկութիւններ:

ԻՒՆԻՕՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀԻ ԴԷՄ ԵՒ ԿԵԱՆՔԻ ՎՐԱՅ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻԶ 1828-1829

1828
L'UNION
DE PARIS

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ԲԱՐԻԶ

9, ԲԼԱՍ ՎԱՆՏՈՄ, 9

ՀՐԴԵՀԻ ԱԻԻԿ

Դրամագլուխ և երաշխաւորութեան գումար	134	*միլիոն ֆր.*
1909 *տարուան հասոյթները*	30	» »
Մինչեւ 1909 *Դեկտ.* 31 *վճարուած վնասները*	280	» »
Ընթացիկ ապահովագրութիւններ	26	*միլիառ* »

ԿԵԱՆՔԻ ԱԻԻԿ

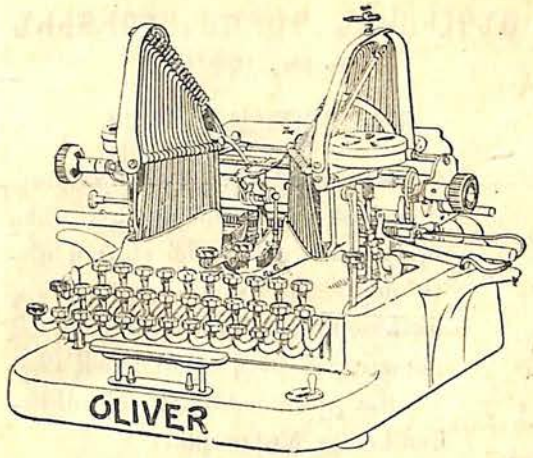
Դրամագլուխ և երաշխաւորութեան գումար	193	*միլիոն ֆր.*
1909 *տարուան միջոցին գանձուած բրիմներ*	16,500,000	»
Մինչեւ 1909 *Դեկտ.* 31 *վճարուած վնասներ*	240	*միլիոն* »
Ընթացիկ ապահովագրութիւններ	341	» »

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՍԱԿԱՑՈՑՑՆԵՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՄԱՐ

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՐՔԻՈՑ

Գալաթիա, Վօյվօտա փողոց, Իւնիօն Խան

Գործակալութիւններ Թուրքիոյ գլխաւոր բաղաքներուն մէջ

ՕԼԻՎԸՐ

ԳՐԻ ՄԵՔԵՆԱՅ

ՏԵՍԱՆԵԼԻ

ՏԱՌԵՐՈՎ

Ուրիշ մեքենաներէն շատ աւելի **ածխաթուղթ** ընդունելով, papier carbonի միջոցաւ ամենէն շատ **օրինակներ** կրնայ տալ: Նոյն պատճառաւ կրկին **օրինակի** իլիճեներ առնելու համար միակը է ՕԼԻՎԸՐ:

ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՄԷՆԷՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ԵՒ ԴԻՄԱՑԿՈՒՆ ՄԵՔԵՆԱՆ

ՈՒՆԻ **96** ՏԱՐԻ, ՄԻՆԶԴԵՒ ՈՒՐԻՇ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ **84** ՀԱՏ ՈՒՆԻՆ

Գործածութեան մէջ են 350,000 մեքենայէ աւելի

Թուրքիոյ ներկայացուցիչ եւ կեդրոնատեղիք՝

ԱԼԹԸՆՏՕՐՖ, ՐԱՅԹ ԵՒ ՏԱՌ

Կ. Պոլիս, Սիրէճի, Բալլի խան

Ամսական վճարումներով ԱՊԱՌԻԿ կը ծախուի

ԹԱՆԿԸԼՖՈՒԹ ՃԱՆՃ ԲՌՆԵԼՈՒ

հնչեցնելու թուղթ, որ առաջին ու միակն է իր տեսակին մէջ առանց որեւէ բուճառ բաղադրութեան: Ուրիշ անուններով ամէն բուղթ նեղ է:

ԲՆՏՐԵՑԷՔ ԱՄԷՆ ՏԵՂ ԹԱՆԿԸԼՖՈՒԹԸ !!

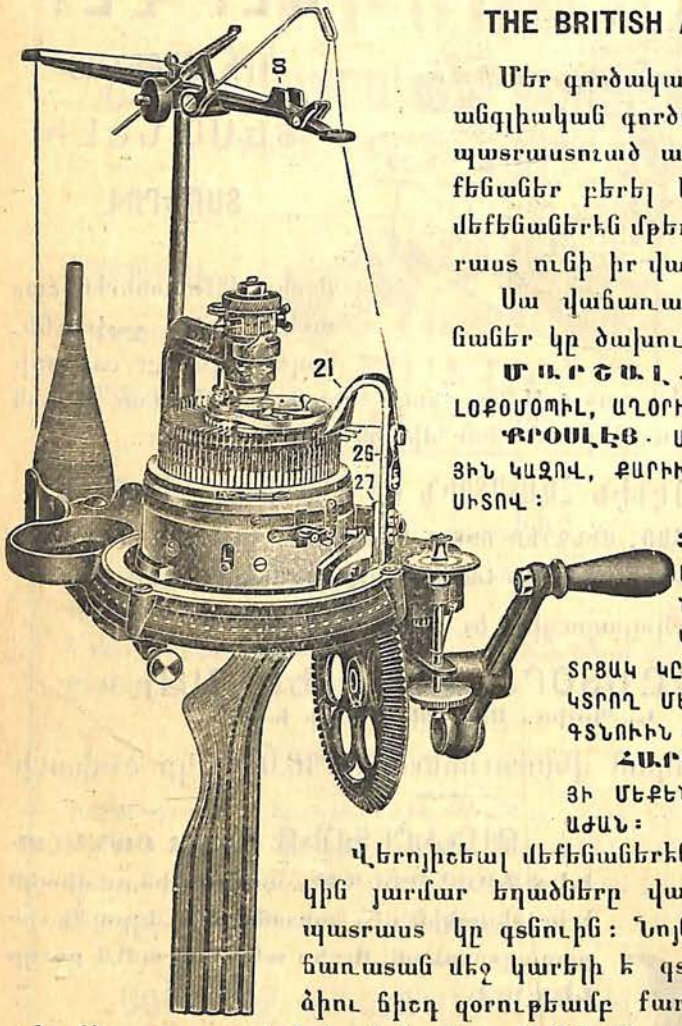
Թուրքիոյ, Ճուճասաճի, Պուլկարիոյ եւ Սերպիոյ միակ ներկայացուցիչ եւ կեդրոնատեղիք ԱԼԹԸՆՏՕՐՖ, ՐԱՅԹ ԵՒ ՏԱՌ

Կ. Պոլիս, Սիրէճի, Բալլի խան:

ՍԱՅԳԸՍ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Պոլիս, Սիրէճի

THE BRITISH AGENCY

Մեր գործակալութիւնը միայն անգլիական գործարաններու մէջ պատրաստուած ամեն տեսակ մեքենաներ բերել կու տայ ու այդ մեքենաներէն մթերք մը միշտ պատրաստ ունի իր վաճառատան մէջ:

Սա վաճառանիշերով մեքենաներ կը ծախուին.

ՄԱՐՇԱԼ. ԿԱԼԻ ՄԵՔԵՆԱՅ, ԼՕՔՕՄՕԻԼ, ԱՂՕՐԻՔ, ԿԱՔՍԱՅ ԵՒՆ.

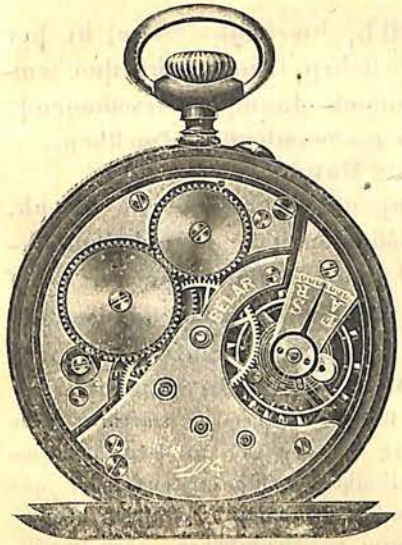
ՔՐՕՍԼԷՅ. ՄՕԹԷՕՐՆԵՐ՝ ՕԴԱՅԻՆ ԿԱԶՈՎ, ՔԱՐԻՒՂՈՎ ԵՒ ԱՆԹՐԱՍԻՏՈՎ:

ՖՐՕՍԹ ՎԱՒՏ ՄԱՆԳԱՂԻ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ՝ ՈՐՈՆՔ ԹԷ՝ ԿԸ ԿՏՐԵՆ ԵՒ ԹԷ ՏՐՑԱԿ ԿԸ ՇԻՆԵՆ: ՄԻԱՅՆ ԿՏՐՈՂ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ ԱԼ ԿԸ ԳՏՆՈՒԻՒՆ:

ՀԱՒՐԻՍԸՆ. ԳՈՒԼՊԱՅԻ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ՝ ՓՈՔՐ ԵՒ ԱԺԱՆ:

Վերոյիշեալ մեքենաներէն սոյն եղանակին յարմար եղածները վաճառատան մէջ պատրաստ կը գտնուին: Նոյնպես մեր վաճառատան մէջ կարելի է գտնել 1, 2 եւ 5 ձիու ճիշդ զօրութեամբ fարիւղաշարժ մոթորներ, գուլպայի երկայն եւ կլոր մեքենաներ, տեղական արտադրութիւն եղող գուլպայի յատուկ բուրդէ մանած եւ անգլիական անխարդախ դրամարկղներ եւայլն:

Դաւառներէն եղած յանձնարարութիւններ փութով կը կատարուին եւ պէտք եղած տեղեկութիւններն ու մեքենաներուն պահեստները կը հաղորդուին:

ԱՆԹԱՐՀԱՀՌՈՉԱԿ ՊԵԼԼԱՆ ԾԱՄԱՑՈՑՑՆԵՐՈՒ

Ոսկի, արծաթ՝ օմսիէ

Մեծագոյն ընտրութեամբ ամէն տեսակ ոսկի, արծաթ, օքսիտէ ժամացոյցներու, շղթաներու, գոհարեղէններու: Մեծ մծերք պատրաստի և քօնսօլի յատուկ ամէն տեսակ ժամացոյցներու: Կը գտնուին նաեւ արծաթեղէն և նիքելէ բլուղներ, սեղանի և անուշի սպասներ, ամէն տեսակ նուէրի յատուկ առարկաներ:

Կը խնդրուի գաւառի յաճախորդներէն որ անգամ մը հաճին այցելել վաճառատունս, հաճոյանալու համար ապրանքներու տոկունութեան և գիներու աժանութեան վրայ:

Ե. Ս. ՀԻՒՐՄԻԶԻԱՏԻՒ ԵՒ ԸՆԿ. Կ. Պոլիս. Մահմուտ Փաշա, Չավուշլու խան, Թիւ 8 – 10 - 11: *Յանձնարարութիւնք խղճի մտօք և շուտ կը կատարուին:*

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԲՈՒՄԵԼԻ

Վաճառատունս մէջ կը գտնուի զանազան տեսակ նուէրի յատուկ առարկաներ, ոսկի, արծաթ և օքսիտէ ժամացոյցներ, շղթաներ, գոհարեղէնաց ծոխ մծերք մը՝ որուն դիւրամատչելի և անհաւատալի ժան գիներէն օգտուելու առիթը պէտք չէ ձեռքէ փախցնել: Անգամ մը այցելութիւն բաւական է համոզուելու վերոյիշեալներէն: Կը գտնուին նաեւ ամենավերջին տեսակ լուսամփոփներ, ծալովի լամբագներ, ճրագներ, ֆոֆօն, բրլոտ, ելեկտրական զանգակներ, փոխադրելի ճրագներ, հեռադիտակներ, ոսկեզօծ յուշարձաններ:

Ս. Պոլիս, Մուրճան Համամ ճատտէսի, դէմ առ դէմ Իլիասքօ Պանքային, Թիւ 25

Մեծաքանակ եւ մանրաքանակ վաճառում

ԴԵՂԱԳՈՐԾ ՊԵՏՐՈՍ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ, կարեցի. (Պօso) եւ իւր զանազան մասնաւոր պատրաստութիւնները, ճնուած եւ վաւերացուած բժշկական եւ առողջապահական ժողովոյ արտօնագրով.

ԼԱՔՍԱԹԻՆ ՊՕՏՕ, Պօտօի լուծողական շաքարները.
(Bonbon Laxatine Baudot)

Թուզի, ելակի, դեղձի եւ այլ ընտիր պտուղներու հիւթերեն պատրաստուած եւ անխիթ յանձնարարուած է չափահասներու, փոքրերու եւ ամեն կազմերու համար: Բնաւ փորցաւ կամ ալիքի բորբոքում չեն պատճառեր: Բոլորովին անվնաս ստամոքսի, հականեխիչ աղիքներու: Տուփը 8 հաս պօնպօն շաքար 100 փրս.:

ՊՕՏՕԻ ԳԻՆԻ (Vin Baudot). Բաղադրուած նորագիւտ զօրաւոր տարրերով, որ կը կազդուրէ տկարութիւնն ու վտանգուած ոյժերը պարունակելուն կիսէրօճոսճաթ, զօրայի, զօգայի, գինգինայի. գազաօի եւ վանիլլի կենսատու յատկութիւնները, շիշը 15 դրկ.

ՊՕՏՕԻ ԳԻՆԳԻՆԱՑԻ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆ (Extrait fluide de quinquina composé Baudot). Վերոյիշեալ գինին կորվատու տարրերէն կազմուած բաղադրութիւն մը, յատկապէս պատրաստուած գինի չզործածողներու համար: Տուփը 5 դրկ.:

ՄՕՐԻՕԼ ՊՕՏՕ (Moruiol Baudot). Կարմրագոյն ձկան իւղ: Բոլոր սպիտակ իւղերէն շատ աւելի ազդեցիկ է. աչխարհի բոլոր նշանաւոր բժիշկներն հաստատած ու յանձնարարած են իբր է՛ն կորվատու ձկան իւղը: Տուփը 7 դահեկան:

ՌՈՒՍՄԱ ՊՕՏՕ (Rousma Baudot). Անվնաս, անբաղդրելի հերաքափ: Անզուգական պատրաստութիւն մը որ 3 վայրկեանի մէջ կ՛անհետացնէ դէմքի եւ մարմնոյ բոլոր աւելորդ մազերը եւ աղուամազերը: Ոչ բորբոքում եւ ոչ հետք: Մեծ տուփը 5՝ փոքր տուփը 3 դահեկան է:

ՍԱՆՕԼ ՊՕՏՕ (Sanol Baudot). Զօրաւոր հականեխիչ: Անվնաս եւ ախորժաբոյր միէրոպասպան, կատարեալ եւ զօրաւոր պատրաստութիւն մը, գարշահոտութեանց եւ հիւանդութեանց ոխերիմ բնաւիչ: Տուփը 2 դահեկան:

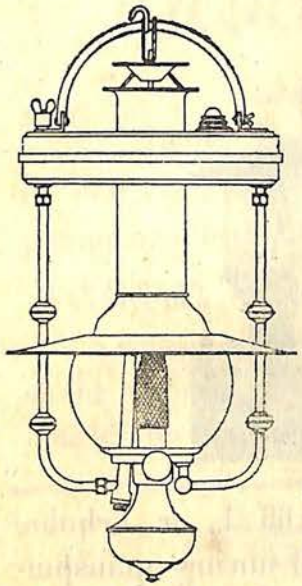
ՊՕՏՕԻ ԱՏԱՄՆԱՓՈՇԻ (Poudre Dentifrice Baudot)
Փոքր տուփը 2՝ մեծ տուփը 4 դահեկան

ՊՕՏՕԻ ԳՕԼՕՆԻԱՅԻ ՋՈՒՐ (Eau de Cologne Baudot)

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ՝ 2 ՊԱՂՋԷ ԳԱԲՈՒՆ, Կ. ՊՕԼԻՍ ՕՍՄ. ՆԱԽԿԻՆ ՆԱՄԿՏՆ· ԴԻՄԱՑԸ

ԼՈՒՍԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՒՏԸ

ՕԼՍՕ

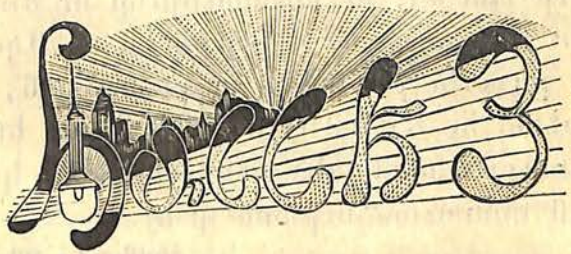
ԱՌԱՆՑ ԲՕՄԲԻ
ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՒ ՎԱՅԵԼՈՒՔ ԼԱՄԲԱՐՆԵՐ
250ԼՆ ՄԻՆՉԵՒ 1500 ՄՈՄԻ ՈՒԺՈՎ

ԱՊԱՀՈՎ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆ

Կազի նուազագոյն ապառում, տոկունութիւնը երաշխաւորուած վաճառատան կողմէ:

Կը գտնուի նաեւ ամէնէ֊տեսակ քարիւղի վառարաններ:

ԴԻՄԵՑԷՔ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԸ
Սուլթան Համամ, Սրվանեան խան, թիւ 19

Թուրքիոյ համար միակ ընդհանուր ներկայացուցիչները՝

Լ. ՀԻՆԴԼԵԱՆ ԵՒ Կ. ՏԻՐՀԷՄՃԵԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԵՐԿՍԵՌ ԵՕԹՆԱՄԵԱՅ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (ԴՕԼԼՃ)

Ազգային միակ հաստատութիւնն է որ երկսեռ հայ պատանիներու կու տայ ազգային առողջ դաստիարակութիւն, բարձրագոյն զարգացում, լեզուական խոր հմտութիւն, գիտական կուռ պատրաստութիւն, գեղարուեստական նուրբ ճաշակ: Իր յաջողութիւնը որ ծանօթ է ամէնուն եւ գնահատուած Պետութենէն ու Ազգէն, հիմնուած է լուրջ եւ խղճամիտ աշխատութեան, աջալուրջ հսկողութեան եւ ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՐԵՔ հայ եւ օsmarազգի փորձառու մասնագէտ ուսուցիչներու կանոնաւոր եւ բեղուն դաստիարակութեան վրայ:

Հիմնադիր Տնօրէն

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Տեսչուհի

ՏԻԿԻՆ ԱՐՈՒՍԵԱԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Մանչերու վարժարանին նեբիին Տնօրէն

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Էֆ. ԿԷԼԻՊՕԼԵԱՆ

Ամէն անոնք որ փափաքին նաեւակատար եւ վայելուչ հագուելու, թող փութան դիմել

ՎԱՀԱՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ԴԵՐՁԱԿ

Պաղջէ Գաբու, ճէլալ Պէյ խան, Թիւ 31

որ ամէն կերպով կրնայ գոհ ձգել Է՛ն դժուարահաճ յաճախորդներն իսկ, շնորհիւ իր

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԵՒ ԳԱՂԳԻԱԿԱՆ ԱՄԵՆՆԱՁԱՇԱԿԱՒՈՐ ՀՕՍՔԷԻՆ

Փեսայացու պարոններու եւ պարահանդէս եւն. տեղեր յաճախող անձերու յանձնարարութիւններ ժամանակին կը հասցնէ անթերի կերպով:

Համանուն Բառարաններու լաւագոյնը
ճոխագոյնը եւ միակ վստահելին

ԳԻՆ 40 ԴԱՀ. ԹՂԹԱՏԱՐՈՎ 45 (2 ՏՈԼԱՐ)

Կեդրոնատեղի — Յ. ՄԱՏՓԷՈՍԵԱՆ

ՊԱՅՊԼ-ՀԱՈՒՉ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ԵԹԷ Կ'ՈՒԶԷՔ

ՏՈԿՈՒՆ ԵՒ ԱԺԱՆ

ՀԱՐՍԱՆԵԱՅ ՄՆՏՈՒԿՆԵՐ, ճամբորդութեան
մեծ եւ փոքր ամէն տեսակ պայուսակներ,

ԴԻՄԵՑԷՔ ՈՒՂՂԱԿԻ

Է. ՐԱՖՖՕՐՈՒԼՕՒ

Կ. Պոլիս, Մահմուտ Փաշա, Հավուզլը խան 45, 47, 92

ՈՒՐ ՊԻՏԻ ԳՏՆԷՔ ՆԱԵԻ
ՈՐՍՈՐԴՈՒԻԹԵԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ՁԱՇԱԿԱՒՈՐ ՊԱՅՈՒՍԱԿՆԵՐ ԵԻՆ. ԵԻՆ.

ԱՏԱՄՆԱԲՈՑԺ
ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ
Կ. ՊՕԼԻՍ, ՊԱՅԱԶԻՏ ՊԱԼՄՕՄԸՃԸՆԵՐՈՒ ԴԷՄ ԹԻՒ 29

Նորագիւտ միջոցով մը առանց ցաւ պատճառելու կը քաշէ փտած ակռաներու արմատները, կը չինէ ճաշակաւոր և բնական կանչէն չզանազանուելիք կեղծ ատամնաշարեր: Ինչպէս նաեւ ոսկի գուռոն և պրիճ, կը լեցնէ փլաթինով և սիմանով փտած ակռաներ:

Աղրաեցիներու ձրի դարմանում

ՊԱՐԳԵՒԱՒՈՐ ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Խոհուն մտքով գիտնալ պիտի էք,
Երկու եղբայր՝ հատակաւ մեկ:
Մեկուն վարսերն անուշ դեղին,
Գոյնն աչքերուն է երկնային:
Իսկ միւսին աչքերն կապոյտ.
Այտերն կարմիր սիրակարոտ:
Թիթեռնիկի պես շատ թեթեւ,
Կը թռչտին, ամպայն անթեւ:
Երկու հատին արժէքն կ'ըլլայ
Երկու դրուշ տասը փարայ:
Ո՛վ որ գտնէ այս հանելուկ,
Առնուն ալ տասն կարմրուկ
Կը խոստանամ պարգեւ սիրո՛ւն:
Տես ինչ կ'ըսեմ, ոսկի հնչուն
Թրանսպական տասը հատիկ
Հաւրեմ պիտի թրինկ թրինկ ...:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԱՐԱՅՃԵԱՆ
Դալաթիա, Եիւքսէք Գալտրըմ, թիւ 36

Սոյն հանելուկին հեղինակը Մարտիրոս Էֆէնտի Արայճեան, հաւաքածոյի համար նամակադրէն վաճառական, եւ անդամ Թրանսպական դրոշմագիտական ընկերութեան, կը խոստանայ յուշարձան գրել և էրէն զրկել նրանց՝ զոյգ զոյգ՝ ամենուն ալ տասնական Թրանսպական ոսկի տալ:

ՏՈՔԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԱՇՃԵԱՆ
ՄԱՍՆԱԳԷՏ ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ ԵՒ ԾՆՆԴԱՄԻԶԱԿԱՆ ԱԽՏԵՐՈՒԻ

Հիմնական կերպով և մեծ խնամքով կը դարմանէ՝ Թրանկախտը, Ջերմամիզութիւնը, Երազափորձութիւնը և ամէն տեսակ ներքին և արտաքին հիւանդութիւնները:

Դարմանատունն է Պայազիտ, Օգճուլար, Սինէմեան Դեղարան, ամէն օր կէս օրէ վերջ: Ուրբաթ օրերը ձրի:

Առաջին այցելութիւնը ձրի:

ՀԵՆԻՉ Պաշտօնապէս ընդունուած և գնահատուած Օսմանեան Ծովային Նախարարութենէն, Անատոլուի երկաթուղիներու ընկերութենէն, Շիրքէթի Խայրիէէն, Ոսմկան Զօրաց Տեսչութենէն, Ռուսական, Իտալական, Սերպիական, Յունական պետական երկաթուղիներէ, ինչպէս նաև բազմաթիւ մեծամեծ վարչութիւններէ:

Ոսկի, արծաթ, նիքէլ, ամէն մեծութեամբ: ՄԻԱԿ ԺԱՄՄԱՑՈՅՑ որ գրաւորապէս երաշխաւորած է 15 տարուան համար:

Ընդհ. ներկայացուցիչ Գ. ՍԱՐԳԻՍՕՑ ԵՒ ԸՆԿ.:

Պահչէ Գարու, Ճէլալ պէյ խան, կ. Պոլիս:

"ԿԱՂԱՆԴ,, ԳՐԵՑ ԹԷՈԴԻԿ

«ՓՐՅՈՒԱՅ ԼՋԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ՀԱՏՈՐԼԻՆ».—Հրապարակ եկաւ միայն Ամանորի յատուկ՝ արտայոյզ նորավէպեր եւ հեքեաթներ այս հատորը՝ որուն բովանդակութիւնն է. 1. Շունի սիրտ, 2. Ապուրոտ բերնով, 3. Զամիչները, 4. Նեղ օրիդ համար, 5. Մահուան դէմ յանդիման, 6. Դէպ ի Կաղանդ, 7. Սխալ մերժումը, 8. Արիւնոտ գարդոսկիները, 9. Մեծ այցելուն. 10. Տանջուածներու բանակէն, 11. Ծառին վրայ, 12. Ուշացած հայրիկը, 13. Յաւերժական սէր, 14. Հրեշտակին սխալը: — Իբր յաւելուած, այս գիրքին վերջամասը կը կազմէ Տարիին եւ Տարեգլխուն վրայ ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը մը «Ժամանակին ու Բնութեան հետ» խորագիրով: — Գին 6 Դրչ.: Դիմել ուղղակի հրատարակչին Ա. Արգումանի (Յակոբեան Խան, Զաքմաքճըլար, Կ. Պոլիս):

→»»»» ՀԱԽԱՔԱԾՈՅ ««««←

✻ *«ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ»ի* **1907 - 1912**, *վեց տարիներու հաշուեքաճոյին հայոցագիրը օրիւակներէդ չահեցուածով մրսախի* (**2362** *էջ*, **600** *ի մօտ շաւիղաւ պատկեր եւ անոնցմէ ետքը բազմազան*) *տրամադրելի են վաճառքողներու.* —

70 *Դրչ. Պօլիս*, **85** *Դրչ. Գաւառ*, **18** *Ցրուելք Օտար երկիրներէ:*

✻ *Մինչեւ* 1912 *Յունիսին կը խնդրուի վեց փոշրագոյնի չօղուած, պատկեր, կարծիք, ետքեր ու նօթեր՝* 1913*ի մեր Է. հատորին համար.* — *Վերջին պայմանաւ:*

→»»»» ԿԱՐԵՒՈՐ ««««←

☞ Տարեցոյցիս ձեղինակը տեսնել փափաքող անձանց համար միակ ժամադրավայրն է Տէր-Ներսէսեան վաճառատունն՝ ուր կը գտնուի ԹԷՕԴԻԿ ամէն առտու կանուխ, և իրիկուն ուշ առեն: Կը խնդրուի ձանօթներէ և գրչի եղբայրներէ՝ նկատի առնել այս պարագան: — Ամէն ապագրանք Աթոռական կոնդէյ՝ ուղղել հետագայ հասցէին.—

درعلیه‌ده جلال بك خانند ذرنرسیان افندیلر مغازه‌سنده تیوتیك

THÉOTIG c/o Messrs. V. & H. DER-NERSESSIAN

Djélal Bey Han, CONS/PLE (*Turquie*)

✻ Կը ցաւինք որ Գաւառէ և Արտասահմանէ եղած որեւէ յանձնարարութիւն անպատասխանի կը մնայ, երբ անոր չի կցուած՝ փոխարժէքը:

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ, Գրեց Մադաթիա Արք. Օրմանեան, (1000 էջ Պատկերով,) Գին 25 դրա. Գաւառ 30.

դարան
71

30000

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL1472671

Uk 212-Ju
5